קרוב אליך

אל המקורות - בדרך חדשה

ספר בראשית

אילן פרייס

קרוב אליך – ספר בראשית

Ilan Price

Close to you

אילן פרייס

קרוב אליך – ספר בראשית

הגהה, עריכה והוצאה לאור: אילן פרייס

ייעוץ עריכה: נעמן מנחם

עיצוב הכריכות שבסדרה: עמשא מנחם, סטודיו זיפים.

הדפסה: ייקבע בעתיד

כל הזכויות שמורות

© תשפ״ז 2026 אילן פרייס

תמונת השער: אלוקים בורא את האור – תחריט מאת גוסטב דורה, (1832 - 1883).

מותר להעתיק, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר, מספרי סדרה זו, לצרכי עיון ולימוד. אין לעשות שימוש מסחרי כלשהו בספרי הסדרה, כהגדרתם לעיל, בכולם או בחלקים מהם, אלא אך ורק לאחר קבלת רשות מפורשת בכתב מהמחבר.

כל הזכויות לטקסטים מצוטטים שמורות למחברם וכל הזכויות לתמונות שמורות ליוצרן. המקורות המצוטטים בסדרה נכללו לאחר קבלת רשות ממחברם, לאחר שהובהר כי הסדרה לא הוצאה למטרת רווח, אלא לעיון וללימוד.

כל הזכויות למילות השירים שבסדרה, שמורות למחברי השירים ולאקו״ם. נרכש מאקו״ם רישיון להעתקת מילות השירים.

בהתאם לסעיף 27 א לחוק זכות יוצרים תשס״ח - 2007, נעשה מאמץ גדול לאתר בעלי זכויות על יצירות שנכללו בספרים, ולקבל אישור שימוש. חלק גדול מהמקורות בעל רישיונות המותרים לשימוש הכלל. אם בכל זאת מאן דהוא סבור כי הופרו זכויות של יוצרים, ניתן ליצור עמי קשר לדוא״ל: lehiyotyehudi38@gmail.com

על המחבר

אילן פרייס נולד ב - 1952 בדרום אפריקה למשפחה יהודית - מסורתית ממוצא ליטאי. למד בבית הספר היהודי - עברי "כרמל" בדרבן, דרום אפריקה ובשנת 1970 עלה ארצה במסגרת גרעין של תנועת הנוער הציוני "הבונים", לאולפן שבקיבוץ יזרעאל. באותה שנה התגייס לנח"ל עם חברי הגרעין, במסגרת המח"ל, (מתנדבי חוץ לארץ) ושירת בנח"ל המוצנח, כולל פעילות מבצעית בגבול הצפוני וברצועת עזה. במסגרת השירות הצבאי התחזק בקיום מצוות בעזרת ובהשפעת חבריו בצבא ולאחר השחרור למד בישיבה לחוזרים בתשובה בירושלים. מאז התמיד בלימוד תורה, בעיקר גמרא, עד היום.

סיים תואר ראשון בסוציולוגיה ולימודי סטטיסטיקה וכן תואר שני במנהל חינוכי באוניברסיטה העברית ובמקביל עבד כמדריך חינוכי במוסדות חינוך וסיים לימודי תעודת הוראה במקצועות תנ"ך ותושב"ע. יותר מאוחר סיים תואר ראשון בכלכלה ובמנהל עסקים באוניברסיטה הפתוחה. אילן שירת במילואים בחיל התותחנים, מ - 1974 עד 1997.

בתקופה 1976 - 2008 עבד ברוב התקופה כממונה על פיתוח תשתיות ושירותים מוניציפליים במינהל לתקצוב ופיתוח במשרד הפנים הראשי בירושלים. לאחר פרישה מוקדמת מהממשלה ב - 2008, עבד במשרדי רואי חשבון וכיועץ עצמאי למשרדי עורכי דין וכן עסק בחיבור ספר זה.

בשנת 1979 נשא לאישה את רבקה לבית רחימי ולהם בת ושלושה בנים וכן נכדים, שירבו. מאז שנת 1996 הם תושבי גבעת זאב.

ברצוני להקדיש את הספרים לאבי, שלמה (סולי) פרייס, זכרו לברכה, שלימד אותי את יסודות הסידור וסייע לי בכל דרך, ולאמי, בל פרייס, זכרה לברכה, שהשרישה בי את האהבה לתנ"ך וליהדות.

בס״ד

קרוב אליך

ספר בראשית

תוכן עניינים

הקדמה 9

שאלות מקדימות 12

פרשת בְּרֵאשִׁית 18

פרק א - הישות האלוהית; בריאת היקום, האור, הרקיע, הצומח, גרמי השמיים; חידת מוצא החיים; תורת האבולוציה; מצוות פרו ורבו 18

סיכום פרק א 31

פרק ב - משמעות השבת - להפסיק ליצור ולהתמזג בטבע; תולדות השמיים והארץ ומדת הרחמים; יצירת האדם מעפר הארץ?; מהו גן עדן הארצי והשמימי?; איסור האכילה מעץ הדעת; הבחירה בין טוב לרע; יצירת האישה - עזר או נגדו? 34

סיכום פרק ב 39

פרק ג - מי זה הנחש המפתה ומה הוא מסמל?; האכילה מעץ הדעת טוב ורע; השנוי שחל כתוצאה מאכילה מעץ הדעת והעונש על הבחירה ב״רע״; גלגול האשמות; העונשים על אכילת פרי עץ הדעת; מה הכוונה – אל אישך תשוקתך?; הגירוש מגן עדן 40

סיכום פרק ג 46

פרק ד - לידת קין והבל וקורבנותיהם; התראה לקין; קורבנות קין והבל; הרצח הראשון, השקר והעונש; הודאת קין בחטא והמתקת הדין; בני למך - הבוקר, המוזיקאי ולוטש הברזל; שירת למך; לידת שת ואנוש 47

סיכום פרק ד 52

פרק ה - הדורות שאחרי האדם הראשון - שושלת שת: שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך; אורך החיים הפנטסטי של שת וצאצאיו; לידת נח 53

סיכום פרק ה 56

פרק ו - נח מול רעת האדם; תולדות ותכונות נח; השחתת כל בשר; מהות הנבואה ובניית התיבה; המבול והצלת הנמצאים בתיבה 57

סיכום תחילת פרק ו 59

פרשת נֹחַ 65

פרק ו - המשך..... 65

סיכום פרק ו 69

פרק ז - הכניסה לתיבה; תחילת המבול; ההבחנה בין בהמות טהורות ללא טהורות; עדויות מדעיות על המבול ותיאורים מקבילים אצל עמים אחרים..... 70

סיכום פרק ז 73

פרק ח - סוף המבול ו"זכרונות" ראש השנה; שליחת העורב והיונה; בניית המזבח וברכת ה' לנח; משמעות הקורבנות; המלחמה ביצר הרע..... 74

סיכום פרק ח 78

פרק ט - ברכת נח ובניו; התרת אכילת בשר מול צמחונות ומותר האדם מן הבהמה; איסור אכילת דם; איסור ההתאבדות; העונש על רצח; שבע מצוות בני נח; משמעות ברית הקשת; שיכרות נח - האם עדיין צדיק תמים?; עבירות תחת השפעת אלכוהול; קללת כנען וברכות שם ויפת; תולדות בני נח; הקללה והעבדים מאפריקה; אמונת שם ואימפריות בני יפת..... 79

סיכום פרק ט 88

פרק י - העמים שהם מצאצאי יפת; נמרוד המצביא המרדן; העמים השמיים ואנטישמיות..... 89

סיכום פרק י 91

פרק יא - חטא דור הפלגה - (מגדל בבל); בלבול השפות והפצת העמים; הדורות משם בן נח לאברם; משפחת תרח ואברהם עוברת מאור לחרן..... 92

סיכום פרק יא 95

פרשת לֶךְ לְךָ 101

פרק יב - ה' מתגלה אל אברם ואברם יוצא מארץ מולדתו; ברכת ה' לאברם - הגנה נגד שונאיו; בניית המזבח ע"י אברם וקריאתו לאמונה באל אחד; ניסיון הרעב בארץ והירידה למצרים; הטעיית אברם לגבי שרי היפה ולקיחתה ע"י פרעה; סיבת העונש על כך..... 101

סיכום פרק יב 105

פרק יג - אברם חוזר לארץ; ריב בין רועי לוט ורועי אברם ופרידת לוט מאברם; לוט יורד לעיר החטאים סדום; חשיבות בחירת מקום מגורים עם תושבים ברמה מוסרית גבוהה; הבטחת הארץ לאברם; הידידות בין אברם לממרא בחברון..... 106

סיכום פרק יג 108

פרק יד - מלחמת אברם עם ארבעת המלכים; המבצע לשחרור לוט מהשבי, במקום תשלום כופר; ברכות מלכי צדק, כהן לאל עליון, לאברם, ומקומן בתפילה; מתן מעשר; אברם מסרב לקבל תמורה ממלך סדום הרשע..... 109

סיכום פרק יד 112

פרק טו - ספירת כוכבים כבני ישראל; ברית בין הבתרים - נצחיות ישראל מול ארעיות העמים; גזירת הגלות - ירידה לצורך עלייה חזרה לארץ..... 113

סיכום פרק טו 116

פרק טז - אברם לוקח את הגר, שפחת שרי, לאישה שניה; זלזולה של הגר בשרי; ענוי הגר ע"י שרי ובריחת הגר; מהו מלאך?; הופעת המלאך והבשורה להגר על לידת ישמעאל, פרא האדם..... 119

סיכום פרק טז 122

פרק יז - התגלות ה' אל אברם, דרישתו שיהיה תמים והקמת הברית אתו דרך המילה; שנוי שם אברם לאברהם ומשמעות שנוי שם; צווי ברית המילה ומשמעות הברית; שנוי שם שרי לשרה; צחוק אברהם והבשורה על לידת יצחק, כנגד כל הסיכויים; מילת אברהם ומשפחתו..... 123

סיכום פרק יז 127

פרשת וירא..... 133

פרק יח - התגלות ה' אל אברהם באלוני ממרא והגעת שלושת ה"אנשים"; הכנסת האורחים המופלאה של אברהם; ויכוח שרה בעניין צחוקה; מתי מותר לשקר; סיבת גילוי גורל סדום מראש לאברם; משא ומתן אברהם, רודף הצדק, עם ה' על גורל סדום; מתי מוצדק עונש קולקטיבי?..... 133

סיכום פרק יח 141

פרק יט - המלאכים מגיעים ללוט בסדום ודרישת אנשי סדום מלוט למסור אותם לידיהם; לוט מוכן להפקיר את בנותיו כדי להציל את אורחיו; ההכאה בסנוורים; הרוב צודק?; הצלת לוט; הפיכת סדום ועמורה; חטאה ועונשה של אשת לוט; הוכחות ארכיאולוגיות; גלוי עריות בנות לוט במערה בצוער - מידה כנגד מידה?..... 142

סיכום פרק יט 148

פרק כ - המעבר לגרר - אברהם אומר שוב ששרה היא אחותו והיא נלקחת ע"י אבימלך; האם פיקוח נפש דוחה גלוי עריות? למה אבימלך היה חייב מוות? ה' מוכיח את אבימלך בחלום ואבימלך מוכיח את אברהם; האם יותר ירא אלוקים = יותר מוסרי?; למה אברהם הסכים לקבל מתנות מאבימלך, אחרי הטעייתו?..... 150

סיכום פרק כ..... 156

פרק כא - לידת יצחק ומילתו; גמילת יצחק ותחילת המאבק בין ישמעאל ליצחק על הירושה; האם אברהם לא התאכזר בגירוש הגר וישמעאל?; הופעת המלאך אל הגר והצלת ישמעאל - (עקידת ישמעאל); הוויכוח בין אברהם ואבימלך וכריתת הברית ביניהם בבאר שבע..... 159

סיכום פרק כא 162

פרק כב - עקידת יצחק - למה ה' צריך לנסות את אברהם ועוד בדבר אכזרי כל כך?; למה אברהם לא התווכח על העקידה?; פשר התנהגות יצחק; עקידת יצחק; הופעת המלאך והברכות לאברהם; בני נחור; מעמד הפילגש בתורה; הבשורה על לידת רבקה; סיכום 10 הניסיונות שעבר אברהם..... 164

סיכום פרק כב..... 169

פרשת חיי שרה 174

פרק כג - איפה היה אברהם בזמן פטירת שרה?; אחרי מו"מ קשה והפוך מהרגיל, אברהם רוכש את מערת המכפלה במחיר מלא; למה לא הסכים לקבל במתנה?..... 174

סיכום פרק כג 176

פרק כד - בעיית בחירת אישה ליצחק - שיקולים מורכבים; השבעת אליעזר; איך אליעזר בוחר אישה על סמך סימן או קריטריון אחד שקבע מראש?; בחירת אליעזר את רבקה; השלמת שליחות אליעזר בבית בתואל ולבן החמדן; רבקה הולכת עם אליעזר ונישאת ליצחק על סמך "שידוך", מבלי להכיר אותו; הבסיס לנישואין מוצלחים..... 178

סיכום פרק כד 184

פרק כה - אברהם לוקח את קטורה לאישה בגיל מופלג ומוליד עוד 6 ילדים - אף פעם לא מאוחר להתחתן; העברת בני הפילגשים מזרחה; מות אברהם וקבורתו במערת המכפלה ע"י יצחק וישמעאל; תולדות בני ישמעאל..... 186

פרשת תולדות..... 190

פרק כה, (המשך) - התרוצצות שתי האומות עֵשָׂו ויעקב ברחם רבקה; האם הרומאים והעמים הנוצריים הם צאצאי עשו?; תאומים כל כך שונים?; בעיית העדפת בנים ע"י הורים; מהי הבכורה שיעקב רצה כל כך?; האם יעקב לא "סחט" את עשו? 190

סיכום פרק כה 193

פרק כו - שוב רעב בארץ והליכת יצחק אל אבימלך, מלך פלישתים בגרר; מיהם הפלישתים?; התגלות ה' אל יצחק והבטחת הזכות לארץ עקב שמירת המצוות; איסור יציאת יצחק מהארץ; בעיית בני המפורסמים; למה יצחק שיקר לגבי רבקה?; למה הציץ אבימלך "אחד העם" וממה חשש?; מה זה מאה שערים?; יצחק מתעשר מחקלאות, דווקא בתקופת רעב; סתימת בארות ושיטת "האדמה החרוכה"; מקרה האנטישמיות הראשון?; רחובות - בית שלישי; יצחק חוזר לבאר שבע; כריתת ברית בין אבימלך (הפוחד) לבין יצחק (החזק); עשו נושא נשים מבנות החתי ובכך מוותר על ההנהגה..... 194

סיכום פרק כו 200

פרק כז - ברכת יעקב ועשו ורמיית יצחק ע"י רבקה ויעקב; המטרה מקדשת את האמצעים?; הברכה החומרית והברכה הרוחנית - (ברכה אברהם); פריקת עול יעקב מעל עֵשָׂו; שנאת עֵשָׂו את יעקב ובריחת יעקב לחרן; פיוס בין אחים 201

סיכום פרק כז 207

פרק כח - הקשר בין אי - קבלת ברכת אברהם על הארץ, לבין נישואי תערובת; עשו לוקח לאישה את בת ישמעאל 208

פרשת ויצא 213

פרק כח (המשך) - יעקב בורח לחרן, כרווק מבוגר בעל כורחו; חלום סולם יעקב - הקשר בין שמיים לארץ; החלום כסמל לגלויות ולשעבודים בעתיד האומה; ברכת "ופרצת"; חשש יעקב מחילול המקום הקדוש; נדר יעקב בבית אל; איך העז להתנות תנאי לעבודת האל?..... 213

סיכום פרק כח 216

פרק כט - יעקב "מטיף מוסר" לרועים בחרן; גלילת האבן הכבדה ע"י יעקב ופגישתו עם רחל בנשיקה ובבכי; לבן מציע עבודה בשכר ויעקב מבקש לעבוד שבע שנים בתמורה ל"רחל בתך הקטנה"; עיני לאה; הבטחת לבן בעניין הנישואין; שבע

שנים = ימים אחדים באהבתו אותה; לבן מחליף את רחל בלאה; איך מקדשים אישה?; ההחלפה - מדה כנגד מדה?; שמות בני לאה, האישה השנואה..... 217

סיכום פרק כט 224

פרק ל - קנאת רחל בלאה; אישה נשואה ללא ילדים; למה האמהות היו עקרות?; רחל כשָׂרָה, מוסרת את שפחתה לבעלה; משמעות השמות דן ונפתלי; לידת גד ואשר מזלפה; למה רחל ולאה מתווכחות על צמח הדודאים ולידת ישכר וזבולון; היתר נשיאת שתי נשים; לידת רחל את יוסף ובקשת יעקב לחזור ארצה; מצבו הכלכלי של יעקב; בקשת השכר המוזרה של יעקב; יעקב מתעשר בדרך חלום, חכמה ונס..... 225

סיכום פרק ל..... 236

פרק לא - קנאת לבן ובניו בעושרו של יעקב; הוראת ה׳ ליעקב לשוב לארץ; יעקב מסביר לנשיו את סוד התעשרותו; תופעת יחס של ניכור בין הורים לילדיהם; רחל לוקחת את התרפים ויעקב בורח מלבן; לבן ופרעה; הויכוח בין לבן ליעקב; ברית אי - הלוחמה בין יעקב ללבן..... 237

סיכום פרק לא 242

פרק לב - תחילה..... 243

פרשת וישלח..... 246

פרק לב (המשך) - המלאכים פוגשים את יעקב במחניים; למה שלח יעקב מלאכים לעשו?; האם ניסה לשחד אותו?; יעקב מתפלל, אך גם סוגר את כל הפינות; שליחת הדורון המשתבח לעשו; המעבר בנחל יבוק; משמעות מאבק יעקב עם המלאך - ״שרו של עשו״; משמעות הפגיעה בכף ירך יעקב; ברכת יעקב ושנוי שמו לישראל, בעלות השחר; איסור אכילת גיד הנשה 246

סיכום פרק לב..... 250

פרק לג - פגישת יעקב ועשו - חכמה מדינית או התרפסות?; הפיוס בין האחים והתחמקות יעקב; יעקב קונה חלקת אדמה בשכם לדורות הבאים..... 253

סיכום פרק לג 256

פרק לד - מעשה אונס דינה בשכם; העונש על אונס; התגובה המתוחכמת של בני יעקב למעשה אונס אחותם; מעשה הטבח של שמעון ולוי באנשי שכם והתייחסות יעקב למעשה..... 257

סיכום פרק לד..... 261

פרק לה - לאחר עיכוב, יעקב נערך לקיים את נדרו בבית אל; נדר - דבר טוב או רע?; נדר יפתח; שוב שנוי שם יעקב לישראל; בית אל כמקום קדוש וכמקום חילול הקודש ע״י ירבעם; לידת בן אוני שנהפך לבנימין; מות רחל בבית לחם; מה עשה ראובן לבלהה?; פטירת יצחק וקבורתו בחברון - אין מוקדם ומאוחר בתורה..... 262

סיכום פרק לה 267

פרק לו - תולדות עֵשָׂו - לשם מה?; ויתור עשו על ארץ ישראל; מוצא העם העמלקי; אלופי אדום הראשונים; תולדות בני שעיר; כיבוש של ארצות; מלכי אדום הראשונים; אלופי אדום האחרונים..... 269

סיכום פרק לו 273

פרשת וישב 274

פרק לז - הבאת הדיבה של יוסף על אחיו; בין דיבה ללשון הרע; העדפת יעקב את יוסף; האם שנאת אחי יוסף הייתה מוצדקת? חלומות יוסף - כמראה נבואה; התגברות שנאת האחים; שליחת יעקב את יוסף לראות את שלום אחיו בשכם; פגישת ה"איש" עם יוסף - המבקש את אחיו; תכנון רצח יוסף; סוגיית רצח בתוך המשפחה; עצת ראובן להשליכו לבור ותכנית ההצלה; יהודה משכנע למכור את יוסף במקום להרוג אותו; תעלומת מכירת יוסף; ביום המוות של יוסף ע"י שליחת כתונת הפסים לאביהם; התאבלות יעקב והסוד הנורא של האחים; מכירת יוסף לפוטיפר..... 274

סיכום פרק לז 284

פרק לח - יהודה לוקח את בת שוע הכנענית לאישה; האם בני יעקב נשאו כנעניות? חטאם של ער ואונן, בני יהודה; מצוות יבום; מתי מותר להשתמש באמצעי מניעה; דין אישה "קטלנית"; מעשה יהודה ותמר - חטא יהודה וצדקת תמר; איסור הלבנת פנים ברבים; לידת פרץ לפני זרח והקשר למשיח; תיקון החטא אפשרי..... 286

סיכום פרק לח 293

פרק לט - הצלחת יוסף בבית פוטיפר; אשת פוטיפר מנסה לפתות את יוסף; הטרדה מינית תוך שימוש ביחס מרות; סירוב יוסף לחטוא לאלוהים; אשת פוטיפר מביימת ניסיון אונס; יוסף נשלח לבית סוהר "איכותי" ומתמנה כמנהל 294

סיכום פרק לט 301

פרק מ - פתרון חלומות שרי המשקים והאופים ע"י יוסף, ברוח הקודש; בקשת יוסף משר המשקים להזכירו לפרעה; פרעה חוגג יום הולדת במשתה, חנינה וענישה; תופעת כפיות הטובה..... 303

סיכום פרק מ 305

פרשת מקץ 311

פרק מא - חלומות פרעה ואי הצלחת החרטומים בפתרונם; שר המשקים מזכיר את יוסף בפני פרעה; יוסף מובא בפני פרעה כ"פותר חלומות" והצלחת פתרונו; עצת יוסף לפרעה בעניין ניהול המשק המצרי - יצירת חסכון לאומי; יוסף עולה ביום אחד ממעמד אסיר למשנה למלך מצרים; מהו אברך?; נישואי יוסף ואסנת; לידת מנשה ואפרים; יוסף השליט והמשביר בשנות הרעב..... 311

סיכום פרק מא 319

פרק מב - אחי יוסף יורדים למצרים לשבור אוכל; מה עדיף להיות - יוזם או מגיב?; התנכרות יוסף לאחיו והאשמתם בריגול; האם המטרה מקדשת את האמצעים; לקיחת שמעון למאסר; מדה כנגד מדה; למה יוסף הורה להחזיר את כספם של האחים לשקיהם? הצעתו המוזרה של ראובן..... 320

סיכום פרק מב 325

פרק מג - הצעתו המעשית וכושר השכנוע של יהודה; ירידת האחים עם בנימין ועם מתנות, מצרימה; התכסיסים המתוחכמים של יוסף בסעודה עם אחיו..... 326

סיכום פרק מג 329

פרק מד - עלילת גניבת גביע הניחוש ושחזור המצב ע"י יוסף; וידוי יהודה בפני יוסף; יוסף קובע שבנימין ישאר עבד ושאר האחים יעלו לכנען..... 330

פרשת וַיִּגַּשׁ 334

פרק מד (המשך) - שיטת השכנוע של יהודה בערעור על החלטת יוסף..... 334

סיכום פרק מד 335

פרק מה - יוסף מתוודע אל אחיו - מבלי לבייש אותם; ראייתו של יוסף את יד השגחת ה׳ בכל המאורעות; לפעמים בהסתכלות לאחור, הרע הופך לטוב; מתנות יוסף לאחיו - למה הפלה שוב את בנימין לטובה? האחים חוזרים ליעקב עם עגלות מלאות - במצוות פרעה; וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב..... 336

סיכום פרק מה 339

פרק מו - ממה חשש יעקב אבינו?; ירידת יעקב מצרימה בשבעים נפש; יחוסי בני ישראל היורדים מצרימה; פגישת יוסף ויעקב; יוסף יוצר את הגטו הראשון..... 343

סיכום פרק מו 345

פרק מז - יוסף מביא את יעקב לפני פרעה; יעקב מברך את פרעה; יוסף מושיב את יעקב ובניו בארץ רעמסס; מדיניות יוסף להצלת העם המצרי בשנות הרעב; אי - קניית אדמת הכוהנים וההבדל מחוק התורה..... 347

סיכום פרק מז 351

פרשת וַיְחִי 353

פרק מז (המשך) - השבעת יעקב את יוסף שיקבור אותו במערת המכפלה; למה יעקב לא רצה להיקבר במצרים?; למה בני ישראל לא חזרו לארץ ישראל אחרי שנות הרעב?..... 353

סיכום פרק מז 356

פרק מח - יעקב מסביר מדוע קבר את רחל בדרך לבית לחם ולא במערת המכפלה; יעקב מבכר את אפרים על מנשה; מהו עין הרע?; ברכת אפרים ומנשה וברכת הבנים בלילות שבת; שבט יוסף זוכה לנחלה כפולה באמצעות אפרים ומנשה.. 357

סיכום פרק מח 361

פרק מט - דבריו האחרונים של יעקב לבניו - ברכה או נבואה?; יעקב מוכיח את ראובן, שמעון ולוי; קנאות שמעון ולוי; דברי יעקב לשאר הבנים - מאפייני שבט יהודה, זבולון, יששכר, דן, גד אשר ונפתלי; הברכה ליוסף ולבנימין; צוואת יעקב לבניו; פטירת יעקב..... 362

סיכום פרק מט 367

פרק נ - למה המצרים נהגו לחנוט?; מסע הקבורה המלכותי והארוך של יעקב למערת המכפלה; חששם של האחים מנקמת יוסף; האם שיקרו לו?; יוסף מפייס את אחיו; צוואת יוסף ושנות חייו..... 368

סיכום פרק נ 371

מפתח פרשני התורה – לכל הסדרה, (סדר א-ב)..... 379

ביבליוגרפיה 380

הקדמה

כידוע, קיימים ספרים למכביר סביב נושאי היהדות, התנ"ך, מדרשים, הלכה וקיום מצוות וכן הקבלה. יחד עם זאת, נדמה כי חסר ספר המבוסס על המקור הבסיסי ביותר - החומש או תורת משה, המהווה המקור הבסיסי ביותר לערכים, נורמות התנהגות ואורח חיים יהודיים ואשר מנסה, בנוסף, לברר סוגיות רלוונטיות לחיינו כיום במדינת ישראל. סדרת ספרים זו, בגרסת אינטרנט דינמית ומתעדכנת, בהתאם לתגובות ציבור המשתמשים בה, מנסה ליצור חיבור בין הציבור הכללי לבין התורה.

הספרים יכולים לשמש עזר והעשרה בבתי ספר תיכוניים וכן לספק מקור לעיון משפחתי מהנה ומסקרן סביב שולחן השבת והחגים. הם יכולים לשמש בסיס לקיום דיונים בתנועות נוער, בתוכניות תקשורת, לדרשות בבתי כנסת, דרשות בר מצווה ואולי אף לדיון ציבורי בנושאים שעל סדר היום.

הסדרה מיועדת יותר לקריאה ולדיון בקבוצה, מאשר לקריאה ע"י היחיד. מומלץ למבקשים לסקור את תכני הפרשה בקיצור או לצורך הכנת דרשה, מבלי להיכנס לפרטי פרטים, לקרוא את סיכומי הפרקים ואת הרעיון המרכזי של הפרשה. אם נושא מסוים תופס את תחום התעניינותם, יוכלו לעבור לאותו נושא בפרשה.

בסמל מימין מסומנים חלקים המתאימים לדעת המחבר להתייחסות או לדיון בשולחן השבת ובמפגשים.

בסמל מימין מסומנים חלקים המתאימים יותר לצעירים בגילאי בית ספר תיכון.

הלימוד והעיסוק בפרשות השבוע, נעשה בדרך של שאלות מסקרנות. הספרים מנסים להיות רלוונטיים לחיי הקוראים, עם שאלות ביקורתיות ואף נועזות לפעמים, תוך התייחסות לדילמות מוסריות שצעירים ואף מבוגרים מתמודדים אתם לרוב.

מטרת השאלות לעודד דיון והתייחסות בכיתה, במשפחה ובחוגים חברתיים נוספים, על הנושא שנשאל. לאחר כל שאלה ניתנת תשובה. כמובן שאין חובה לקבל בהכרח את תשובת הספר שכן "שבעים פנים לתורה" וניתן להציע ואף לשלוח למחבר, תשובות חלופיות, המבוססות על עובדות או על גופי מידע קיימים שהספרים אינם מתייחסים אליהם, כך שגם התשובות שבספר מהוות מקור לדיון. מומלץ לנסות להשיב על השאלה לפני קריאת תשובת הספר.

התשובות הניתנות בספרים מייצגות, בדרך כלל, את הערכים, העמדות והפירושים היהודיים המסורתיים, אך הספרים אינם מטיפים לקיום המצוות. מטרתם להביא **להכרת** המקורות והערכים

היהודיים האותנטיים - לא הכרה של התורה מבחינה היסטורית או ספרותית, אלא הכרה טובה של התורה עצמה במטרה ליצור קשר לערכים ולנורמות המצויים בה.

הנ"ל מתבקש, מפני שבעוד רוב האזרחים במדינה סופגים ערכים, תרבות ונורמות התנהגות מערביים - ליברליים (לטוב ולרע), דרך התקשורת, סרטים, אינטרנט, טיולים לחו"ל וכדומה, הם כמעט ואינם סופגים ערכים ונורמות יהודיים. בגלל ההטרוגניות של החברה בישראל, המחולקת לדתות ועדות רבות, לא קיימים ערכים ונורמות "ישראליים" אחידים שניתן להנחיל. הדבר גורם לקיטוב ולהיחלשות החברה.

בעידן שבו פופולרי "לשחוט פרות קדושות" ולהשתחרר מכבלי ערכים ונורמות "מיושנים", נוצר חלל ערכי הרסני גדל והולך, אשר מעודד חיפוש ריגושים מידיים ומתורגם, בין השאר, לריבוי מעשי אלימות, שתיית אלכוהול ושימוש בסמים, ולאוירה שבה "הכל מותר – חוץ מלהיתפס". הערכים והנורמות המובילים היום, כפי שמצטייר בתקשורת, הם ריבוי כסף, נהנתנות וסיפוק מיידי של תאוות מיניות וכן הרצון להתפרסם. במצב של העדר ערכים מחייבים שבו "הכל מותר" ו"אין גבולות" - כדי לספק את השאיפות, ברור מדוע הפשע גובר, תוך פגיעה באיכות החיים של כל התושבים.

ללא מקור של סמכות עליונה ומחייבת למוסריות, כגון התורה, לא ניתן לספק תשובות משכנעות לשאלות כמו: "מי קבע שאסור לתקוף קשיש, לגנוב או לרצוח? למה היטלר לא צדק? מה הזכות של העם היהודי לארץ ישראל? נניח שעבריין קצת חריג, לאחר שנתפס, טוען שלפי הקוד האתי - מוסרי שלו, היה מוצדק לרצוח את הקורבן, שהגיע לו להירצח; או שלפי דעתו מותר לגנוב. מי שכופר בסמכות עליונה לא יוכל לשכנע אותו, במונחים מוסריים (לא משפטיים), מדוע איננו צודק. המרחק מכאן למדרון חלקלק של חברת פשע, הוא קצר.

ובכן, למי ולמה מיועדים הספרים?

כאן יש ניסיון לספק את תשובות הנמצאות בתורה - לתהיות, לדילמות ולסוגיות המעסיקות צעירים ומבוגרים, בחיי היום - יום. הספרים מנסים לקשור בין התורה לבין חיינו ולהיפך, כך שאין עיסוקם אך ורק בהבנה ובפירוש של הטקסט.

שם הסדרה "קרוב אליך", לקוח מהפסוק "כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ", (דברים ל, יד), דבר המבטא את רעיון הסדרה לקרב בין התורה לבין חיינו כיהודים במדינה יהודית ודמוקרטית.
הספרים כתובים בסגנון "צעיר" ולא בשפה גבוהה. בדרך כלל השאלות והתשובות הינן קצרות, כך שהם יתאימו גם לקוראים צעירים ולנוער של דור ה - "אינסטנט".

הספרים מתייחסים בדרך כלל רק ל"פשט" הכתוב ולא ל"רמז, דרש או סוד", שכן מטרתם שהקוראים יכירו ויבינו **קודם כל** את תורה במובן הפשוט. מי שמעוניין להעמיק יותר בפירושים ע"פ מדרשי האגדה והסוד יוכל "להרוות את צימאונו" בספרים רבים הקיימים. עם כל היופי שבהם, מדרשי האגדה בדרך כלל דורשים לימוד וניתוח מעמיק כדי להבינם כראוי ולהפיק מהם את המסרים הנכונים, כפי שהתכוונו חז"ל. הדיון המעמיק במדרשים אינו בתחום סדרה זו אולם גם מדרשים מופיעים בספר כשיש בהם כדי לתרום להבנת הטקסט.

השמות והכינויים ל"אֵל" בספרים, כגון "אלוקים" או "השם", כתובים בצורת ההיגוי המקובלת בציבור שומר המצוות.

פסוקי התורה מוצגים בספרים עם ניקוד, אחר התאמות מסוימות. המקור הוא אתר http://www.toratemetfreeware.com

השאלות **מודגשות** ואילו התשובות כתובות בכתב רגיל.

בסוף ספר בראשית נמצא מפתח לפרשני התורה המוזכרים בו, כמו רש"י, הרמב"ן והרמב"ם. בגוף הספר לא תמיד יובאו תקופת חייהם ופועלם וזאת כדי לא לשבור את רצף הקריאה.

ספר זה העוסק בפרשיות ספר בראשית הוא הראשון בסדרה, הכוללת גם את ספרי שמות, ויקרא, במדבר ודברים וכן את הספר "להיות מדינה יהודית", סביב סוגיות דת ומדינה. לספר זה הוסף נספח "חגי ישראל", המתבסס על המופיע אודות אותם החגים בספרים האחרים שבסדרה.

אשמח לקבל הערות, הארות, הצעות - כולל הצעות לשאלות ותשובות שלא נכללו בסדרה וכן הצעות לתיקונים ושנויים. תגובות אשר יימצאו ראויות יוכנסו למהדורות המעודכנות של הספרים, עם אזכור שם המגיב/מעיר.

הכתובת לתגובות היא באתר הקשור לספר: https://www.lehiyot yehudi.org.il או דרך האתר המקוצר: https://616ee715818c4.site123.me
או דף הפייסבוק https://www.facebook.com/karov_elecha

נעשה מאמץ רב להזכיר את המקורות של טקסטים או חומרים שנעשה בהם שימוש, (לרוב ויקיפדיה – לאחר אימות מדת הדיוק בתוכן), ואם נדרש מתן ייחוס המקור, הוא נכתב, או שהתקבלה רשות שימוש מהמחבר/יוצר. בכל מקרה, כל שימוש בחומר חיצוני נעשה למטרה עיונית – לימודית ולא לצרכים מסחריים. השימוש בוודאי אינו גורם נזק כלשהו ליוצרי החומרים או למקורותיהם, אלא להיפך, הוא מפרסם אותם.

ספרי הסדרה מופיעים באתר האינטרנט, "להיות יהודי" וניתן לשימוש הציבור ללא תשלום, בכתובת: https://www.lehiyot yehudi.org.il אך לא לשימוש מסחרי - (ראו זכויות יוצרים לעיל). באתר גם בלוג אקטואלי ורלוונטי לתכנים שבספר.

אני תקווה שספרים אלה, בנוסף למידע והעניין שיוסיפו, גם יועילו לקוראים בחייהם האישיים והחברתיים, יביאו להפנמה של ערכים ומושגים וכן לחיזוק החיבור והמשותף בין חלקי העם.

שאלות מקדימות.

מי כתב את ספר התורה?

ישנם חוקרי מקרא רבים הטוענים כי לא יתכן שאדם אחד כתב את התורה, וזאת בגלל סיפורים המופיעים יותר מפעם אחת, לפעמים בגרסאות שונות, (כגון עשרת הדיברות המופיעים בספר שמות ובספר דברים בשנויים מסוימים, קריאה שם העיר באר שבע, המופיעה פעמיים בספר בראשית ועוד).
בנוסף, נטען כי יש סתירות פנימיות בתורה, כמו בין פרק א לפרק ב בבראשית ובסיפור מכירת יוסף, שפעם כתוב שנמכר ע"י הישמעאלים ופעם ע"י המדיינים. עוד נטען כי יש בתורה סגנונות כתיבה שונים, כך שלא סביר שאדם אחד כתב אותה.

על כן הם מסיקים שהתורה נכתבה במשך תקופה של מאות שנים, ע"י אנשים שונים וע"פ מסורות שונות ושבסוף, אולי בסוף תקופת בית המקדש הראשון או בתחילת תקופת הבית השני, מישהו ערך את ספר התורה כפי שהוא קיים היום, תוך הכללת הכפילויות והסתירות השונות.
גישה פחות קיצונית מזו היא, שאכן נכתב ספר תורה ע"י משה רבנו, כפי שניתן להבין מקריאה פשוטה של התורה עצמה, אך במשך השנים והדורות נכנסו שנויים בטקסט, אולי ע"י סופרים שהעתיקו ספרי תורה חדשים.
ההנחה בתיאוריה הראשונה היא ש"מישהו" או אנשים כלשהם, כתבו את התורה כיצירה אנושית משלהם, תוך שהם הציגו אותה כנבואה וציווי שהתקבלו מאות שנים לפני כן, ע"י משה רבנו מאת הבורא. משמעות הדבר שהתורה היא בעצם מעשה זיוף ותרמית, בדומה לממצאים ארכיאולוגים מזויפים למיניהם, כאשר מטרת המזייפים היא, בדרך כלל, ליהנות מיתרון או מפרסום אישי כלשהו.
תיאוריה נוספת היא שכוהנים כתבו אותה כדי להצדיק הטבות כלכליות ומעמד שלטוני בעם. תיאוריה זאת מתקשה להסביר מדוע נכללו בתורה ובתנ"ך כל כך הרבה דברים הסותרים את מצוות היהדות כמו פרשת דוד ובת שבע, המפקד שנערך ע"י דוד המלך שלא כדין והמגפה הנוראה שדוד בחר בה כעונש, פרשת אמנון ותמר, הליכת שאול למעלת אוב ועוד. איזה אינטרס היה להמציא סיפורים כאלה?

השלכות תיאוריות אלו מרחיקות לכת. משמעותן, שהתורה אינה שונה מכל יצירה אנושית קדומה אחרת, דוגמת המיתוסים של יוון או מסופוטמיה העתיקות ועל כן יש להתייחס אליה כעל יצירה ספרותית ותו לא.

פועל יוצא של גישה זו היא שבעצם לא ניתנו לאנושות ע״י סמכות עליונה, ערכי מוסר מחייבים וקווים מנחים. אין קביעה לגבי מה מותר ומה אסור וכל אחד חופשי להחליט בשאלות אלו באופן חופשי וכפי שנוח לו.

לדוגמא, ע״פ גישה זו, קשה מאוד לקבוע מדוע מעשים כמו רצח, גניבה, רמאות וכדומה הם אסורים, מפני שחסר לכך בסיס המושתת על סמכות עליונה מוחלטת ומחייבת כלשהי.

בהעדר בסיס כאמור, בהחלט יתכן מצב של הידרדרות חברה לריבוי מעשי פשע כגון שוד ורצח, מפני שחסרה בפרטים בחברה, הפנמה של ערכים עליונים ומחייבים. אצל פרטים מסוימים, הגבול בין מותר לאסור אינו ברור ואצלם למעשה ״הכול מותר״.

תשובות לשתי הטענות הראשונות שהוצגו לעיל, (הכפילויות והסתירות כביכול), ינתנו באופן פרטני בהמשך הספר. די לומר בשלב זה, שאם אכן נעשתה עבודת עריכה מאוחרת, אין זה סביר שהעורך הסופי התרשל עד כדי כך שבחר לכלול קטעים הנראים ככפילויות או כסותרים זה את זה, אלא היה דואג להימנע ככל האפשר מאלה. אם אכן ה״עורך״ היה כה רשלני, בוודאי היה בא אחריו עורך אחר מוצלח יותר. על כן ברור שלא נעשתה מלאכת עריכה בתורה ושהיא נשארה בנוסחה האותנטי, עם ״סתירות״ כביכול, לעתים העדר סדר כרונולוגי, מעבר אקראי כביכול בין נושאים, וכדומה. בתורה שבעל פה, שעל פי המסורת, ניתנה למשה יחד עם התורה שבכתב, מבואר חלק גדול מהנ״ל וכן מצוות רבות שלא ניתן להבינן ע״פ הכתוב בתורה בלבד. לדוגמא מה הכוונה במלים: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדֶךָ, וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: כִּי בְּחֹזֶק יָד, הוֹצִיאָנוּ ה׳ מִמִּצְרָיִם, (שמות יג, טז). האם הכוונה למצוות תפילין או שמא למשהו סמלי - סימבולי? או הפסוק ״עַיִן תַּחַת עַיִן, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, יָד תַּחַת יָד, רֶגֶל תַּחַת רָגֶל״ (שמות, כא, כד). האם יש להוציא את עינו של הפוגע, (ומה יצא לנפגע מכך?), או שעליו לפצות את הנפגע ע״ תשלום ממון ראוי? כל לומד תורה אמיתי, יודע שלא ניתן להבין את כוונת התורה שבכתב - הכתובה לעתים, כאמור, בצורה סתומה ולא מובנת, כראשי פרקים וברמזים בלבד - ללא הביאורים של התורה שבעל פה, דהיינו, המשנה, גמרא, מדרש וכדומה. למותר לציין כי לעתים אותם חוקרים מלומדים המכחישים את האותנטיות של התורה, אינם מכירים ואינם מתייחסים כלל לתורה שבעל פה ולכן אין זה פלא שאינם מבינים את התורה שבכתב.

לגבי הטענה השלישית, אודות סגנונות הטקסט השונים, הרי ידוע שסופרים רבים כותבים ספרים בסגנונות שונים בתקופות שונות, כך שבטענה זו אין ממש. גם אצל ציירים יש תקופות שונות עם

סגנונות שונים (כגון התקופה הכחולה והוורודה של פיקאסו) וגם אצל זמרים וכמובן פוליטיקאים המשנים את עמדתם. אם נוסיף שע״פ התורה עצמה, היא נכתבה **על סמך נבואה** שקיבל משה רבנו מבורא עולם, אין להתייחס למשה רבנו כמו אל סופר. ברור כי יתכנו סגנונות נבואה שונים גם אצל אותו נביא.

טענות אלו מזכירות ״תיאוריות קשר״ - (״קונספירציה״ בלעז), כמו הטענה שנחיתת האדם על הירח לא התרחשה באמת, אלא בוימה ע״י ממשלת ארה״ב. תיאוריית קשר נוספת היא שמחזות שייקספיר לא נכתבו על ידו, אלא ע״י מישהו אחר. הנימוק לכך הוא שלא יתכן שאיש פשוט מעיירה כפרית, כתב את המחזות המיוחסים לו, המראים ידע נרחב בתרבות העולם, במדינות זרות, בהיסטוריה של בריטניה ושל העולם וכן בשפות זרות - הרבה מעבר למה שניתן להניח שקיבל תלמיד של בית ספר כפרי בזמנו של שייקספיר.

תיאוריות קשר נוספות הן שהמוסד עומד מאחורי פיגועי ה -11 בספטמבר ופיגועי טרור נוספים, (כדי להשניא את המוסלמים על העולם המערבי), שהנשיא קנדי נרצח על ידי ה -CIA, שיצחק רבין נרצח ע״י השב״כ בסיועו של סוכן השב״כ יגאל עמיר, שיהודים המציאו את מגפת הקורונה כדי להתעשר מהחיסון. תיאוריית הקשר המחרידה ביותר היא **הכחשת השואה** ושנוראות השואה הומצאו ע״י הציונים כדי שאומות העולם המזועזעות יתמכו בהקמת מדינה ליהודים. יתכן מאוד שבעוד כמה מאות שנים, ובוודאי בעוד אלפי שנים, רבים לא יאמינו בהתרחשות שואת אירופה, בטענה ש״לא יתכן שבני אדם היו כה אכזריים״. ולהבדיל, רבים אז יטילו אולי ספק בכתוב בספרי היסטוריה עתיקים, בדבר המדינה היהודית שניצחה את צבאות חמש מדינות ערב בששה ימים בשנת 1967. יאמרו שבוודאי מדובר באגדה היסטורית.

ע״י שימוש בתיאוריות קשר, ניתן להגיע לאבסורדים ולטעון שכל המידע והממצאים הקיימים בעולם הם מעשי תרמית וזיוף של אנשים בעלי אינטרסים. תוצאה ישירה של צורת חשיבה כזאת היא שלא ניתן להגיע לחקר האמת באף תחום וכתוצאה מכך - ניהיליזם ובלבול מוחלט.

מבין המאפיינים של תיאוריות קשר:

התיאוריה אינה מנסה להעלות השערה ולהוכיחה, או לחילופין, להפריכה, כפי שנדרש מכל תיאוריה מדעית, אלא מניחה באופן סתמי כי <u>ההשערה היא עובדה</u>. קיים בלבול בין השערה להוכחה.

מאפיין מובהק נוסף של הוגי תיאוריות קשר הוא נכונותם לקבל כמעט כל ממצא <u>התומך</u> בתיאוריה, מבלי להתחשב במידת אמינותו. כל הממצאים <u>הסותרים</u> את התיאוריה, לעומת זאת, נדחים על הסף, אם משום שהם נחשבים לחלק מהקשר שנרקם להסתיר את העובדות ואם פשוט בגלל שהם סותרים את התיאוריה.

על כן, כפי שלא נקבל את הטענה שציור של אומן שחתם בשמו על הציור, צויר ע״י צייר אחר, מבלי להביא הוכחות חותכות לכך, כך אין לקבל את הטענה שהתורה לא נכתבה ע״י משה רבנו.

כתוב בספר דברים, לא, ט, ״וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה, אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת, וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי, הַנֹּשְׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית ה׳; וְאֶל כָּל זִקְנֵי, יִשְׂרָאֵל.

כמו כן כתוב בפסוקים כד - כו שם, ״וַיְהִי כְּכַלּוֹת מֹשֶׁה, לִכְתֹּב אֶת דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת עַל סֵפֶר, עַד תֻּמָּם. וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת הַלְוִיִּם, נֹשְׂאֵי אֲרוֹן בְּרִית ה׳ לֵאמֹר: לָקֹחַ, אֵת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה, וְשַׂמְתֶּם אֹתוֹ, מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה׳ אֱלֹהֵיכֶם; וְהָיָה שָׁם בְּךָ, לְעֵד״.

גם בספר יהושע א, ז - ח, כתוב: ״רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד, לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי, אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול: לְמַעַן תַּשְׂכִּיל, בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ. לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלָיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת, כְּכָל הַכָּתוּב בּוֹ: כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ, וְאָז תַּשְׂכִּיל״.
על כן, התורה עצמה מעידה כי משה רבנו כתב את ספר התורה ונתן אותו לכוהנים. זו הנחת היסוד של ספר זה, כל עוד לא יוכח אחרת.

בקרב מכחישי מקור התורה, יש המרחיקים לכת וטוענים שעד ימי יאשיהו לא הייתה כלל דת יהודית ושהיא ״הומצאה״ בימיו ע״י כתיבת ספר תורה שקרי ומזויף, וע״י ״המצאת״ הקיום של אל אחד, שלא הייתה כלל אמונה בו לפני כן. (לתיאור המקרה, ראו ספר מלכים ב, כב). לדבריהם, עד אז עבד עם ישראל לאלילים ככל העמים באזור ומקדש שלמה בעצם יועד לעבודת אלילים, בניגוד גמור לכתוב בספר מלכים. אמונותיו ומצוות הדת של עם ישראל לא היו שונות משל כל עם אחר באזור. בנוסף, **גישה זאת מחזקת את טענות אויבי ישראל** שאין לעם ישראל זכות וזיקה מיוחדת לארץ ישראל, שכן היא לא הובטחה לו ע״י האל.
כמובן שטענות מגוחכות וחסרות שחר אלו מחייבות שהזייפנים יכתבו, מתוך דמיונם, בדיעבד, גם את כל ספרי התנ״ך, <u>שבהם שם ה׳ מוזכר אלפי פעמים</u>, <u>ואשר קדמו כרונולוגית לימי יאשיהו</u>, כגון: כל ספרי החומש – תולדות אבות האומה, השעבוד במצרים, יציאת מצרים, קבלת התורה והמצוות קיום משה רבנו, ונבואותיו.
יש לציין כי ע״פ מחקרים, התיאורים שבתורה של תקופות קדומות אלו מתאימים לממצאים ארכיאולוגיים בכנען ובמצרים, שזייפן שכתב מאות שנים לאחר האירועים שהמציא, לא יכול היה לדעת. הזייפן היה צריך להמציא מדמיונו את כל ספר שמואל ותפילת חנה, ספר תהילים, מלכות שאול, דוד ושלמה, תפילת שלמה בעת חנוכת בית המקדש, תולדות כל המלכים שעבדו את ה׳ כגון אסא, יהושפט, חזקיהו, כל דברי הנביאים, כולל שמואל, אליהו, אלישע, עמוס, מיכה, ישעיהו ועוד; שבהם שם ה׳ וכנוייו מוזכרים פעמים רבות. לדבריהם של המכחישים, ובסתירה לספרי התנ״ך הנ״ל, לא התקיימו כלל אמונה יהודית או חיים יהודיים עד לימי יאשיהו וכל תוכן

התורה והתנ"ך מלפני יאשיהו, הנוגע לנאמנות לתורה ולמצוות, מצוץ מהאצבע. ברור שאין שחר לטענות תמוהות אלו.
נזכיר כי, ברשימת מקומות בכתב חרטומים על קיר מקדש מצרי בנוביה (סודאן של היום) מימי אמנחותפ השלישי, במאה ה-14 לפנה"ס, נזכרת קבוצה של נוודי המדבר ("שוסו") הנקראת "שסו יהוה" או "שסו יהו". יש המזהים את שסו-יהו או את חלקם, עם עם ישראל. בנוסף, שם ה-הויה מוזכר במצבת מישע מהמחצית הראשונה של המאה ה-9 לפנה"ס., ("ואקח משם את כלי ה'").

קריאה פשוטה ולא מגמתית של הכתוב במלכים ב, כב, בעזרת פירושי רש"י ומצודת דוד, מראה שמדובר כנראה <u>בספר התורה המקורי</u> שנכתב ע"י משה רבנו ואשר היה מונח לפני כן, כמחויב ע"פ הדין, בצד ארון הברית. ראייה לכך היא, שבדברי הימים ב, לד, יד, נאמר באותו ענין: וּבְהוֹצִיאָם אֶת הַכֶּסֶף, הַמּוּבָא בֵּית ה' מָצָא חִלְקִיָּהוּ הַכֹּהֵן, אֶת סֵפֶר תּוֹרַת ה' בְּיַד מֹשֶׁה", כלומר, הספר שנכתב ע"י משה. בזמן המלך אחז, שעבד אלילים וניסה להשמיד כל זיקה לשמירת התורה, כמאה שנה לפני כן, גנזו הכוהנים את ספר התורה מתוך חשש שאחז יצווה לשרוף ספר תורה חשוב זה. לאחר מותו חפשו את הספר ולא מצאוהו, והוא נמצא תוך כדי בדק הבית שעשו במקדש לפי ציווי המלך יאשיהו, כמתואר בפרק.
הדבר החשוב ביותר, אשר מסביר את הפחד אשר אחז במלך וקריעת בגדיו, ובקשת התייעצות עם חולדה הנביאה, הוא שהספר היה פתוח בדף המתחיל במלים: יוֹלֵךְ ה' אֹתְךָ, וְאֶת מַלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עָלֶיךָ, אֶל גּוֹי, אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ אַתָּה וַאֲבֹתֶיךָ; וְעָבַדְתָּ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, עֵץ וָאָבֶן, (דברים כח, לו). הראייה לכך היא, שבדברי הימים ב, לד, כד, נאמר ע"י חולדה הנביאה: כֹּה אָמַר ה', הִנְנִי מֵבִיא רָעָה עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְעַל יוֹשְׁבָיו: אֵת כָּל הָאָלוֹת, הַכְּתוּבוֹת עַל הַסֵּפֶר, אֲשֶׁר קָרְאוּ, לִפְנֵי מֶלֶךְ יְהוּדָה. כתוצאה מה"סימן" הברור שקיבל משמים, ציווה יאשיהו להרוס ולשרוף כל זכר של עבודה זרה אשר הנהיגו סבו מנשה ואביו אמון במקדש ובירושלים ואשר נשארה עד ימיו וכרת ברית מחודשת בין העם לאלוקים בדבר שמירת המצוות.
כל ניסיון ללמוד ממציאת ספר התורה במקדש שהתורה <u>חוברה</u> רק בימי יאשיהו, הוא מופרך מיסודו ומהווה דברי שקר מגמתיים וכן, תאוריית קשר, שמטרתה לטעון שהתורה היא מסמך מזויף.

יחד עם זאת, יתכן שספרי תורה לא היו כמעט בנמצא אז, בגלל הקושי והטרחה שבכתיבתם. לכן רוב העם, פרט לכוהנים אולי, לא קרא בו ולא הכירו היטב את תוכנו, (אולי כמו שרוב רובו של העם היהודי כיום לא מכיר את סדרי המשנה, למרות שלא קשה להשיג עותק ממנה). העם שמע את תוכן התורה והמצוות, בעל פה, באמצעות הכוהנים והנביאים. נדירות ספרי התורה יכולה להסביר גם כן, את ההתפעלות של המלך יאשיהו ממציאת ספר התורה.

האם מה שכתוב בתורה הוא אמת או שיש להתייחס אליה כאוסף אגדות או כסיפורי עמים?

בתורה כתובים דברים רבים שקשה לקבל אותם כמשמעם כמו: הנחש המדבר בגן עדן, אנשים שחיו יותר מ - 900 שנה, מלאכים המופיעים לבני אדם, אשת לוט שנהפכה לנציב מלח, עשר המכות, קריעת ים סוף, הוצאת מים מהסלע וכדומה.
על כן, יש הטוענים שלא יתכן שהדברים המתוארים אכן אירעו, ושמדובר באגדות, בדומה למיתוסים יווניים. ספר זה יראה שכל הכתוב בתורה יכול היה לקרות, בתנאי שצורת הקריאה איננה שטחית אלא מעמיקה ובתנאי שהבנת הדברים אינה תמיד מילולית.

על מה מבוססת האמונה באל, ע"פ התורה?

מודגש בתורה ובתנ"ך, שהאמונה בקיום האל, אינה מבוססת על השערות, לוגיקה או חקירה פילוסופית. במקום זאת, היא מבוססת על תיאור מספר רב של התגלויות שחוו יחידי סגולה הנקראים בפינו "נביאים", החל מהאדם הראשון ועד לאחרון הנביאים, מלאכי. ללא התגלויות אלו, לא היה בסיס לאמונה באל, ובוודאי שלא יכולנו לדעת מה רצון האל. ע"פ האמונה היהודית, ראש הנביאים הוא משה רבנו, אשר קיבל את התורה וכתב אותה. אך ההתגלות האולטימטיבית היא מעמד הר סיני שבו מיליוני אנשים (600,000 גברים מגיל 20 ומעלה, חוץ מנשים וטף), חוו התגלות בו - זמנית ושמעו את עשרת הדיברות מ"פי הגבורה".

מהות האמונה היהודית מתמצית בעצם בשאלה, האם מאמינים שהתרחשה ההתגלות במעמד הר סיני או שלא התרחשה, והאם משה רבנו ושאר הנביאים חוו התגלות של הכוח העליון, הנקרא בפינו ה", או שהיה רק נדמה להם שחוו התגלות או שהמציאו נבואות בעצמם. המאמין היהודי, מאמין שדברי הנביאים, כפי שהם כתובים בתורה ובספרי הנביאים הם אותנטיים ואמיתיים ומקורם בהתגלות אלוקית.

התורה מבטאת את הבסיס לאמונה בפסוק (דברים ד, לה): "**אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת, כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים: אֵין עוֹד, מִלְּבַדּוֹ**", כלומר שהעם **ידע** באופן בלתי אמצעי, את קיום האל מתוך עדות ראייה ושמיעה.

הבטוי "**ה' הוּא הָאֱלֹהִים**" (שנאמר לאחר מעמד אליהו הנביא בהר הכרמל, (מלכים א, יח, לט), בעצם אומר שהאל הוא אחד, ושאותו אל שברא את הטבע, הוא אותו האל שגם מורה לבני אדם כיצד להתנהל - שלא הפקיר את האנושות להמציא בעצמו את עקרונות המוסר, המותר והאסור.
חיזוק למאמינים לדברי הנביאים, הוא התגשמות חלק גדול מנבואות שנאמרו לפני יותר מ - 2500 שנה, כולל נבואות זעם, חורבן וגלות, אך גם נבואות נחמה ושיבה לציון.

פרשת בְּרֵאשִׁית

פרק א - הישות האלוהית; בריאת היקום, האור, הרקיע, הצומח, גרמי השמיים; חידת מוצא החיים; תורת האבולוציה; מצוות פרו ורבו.

בריאה או התפתחות טבעית? האמונה באל.

בְּרֵאשִׁית, בָּרָא אֱלֹהִים, אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ. (בראשית א, א)

מדוע להאמין שישות כמו "אלוקים" בראה את היקום? אולי היקום וכל מה שנוצר בתוכו התפתח מעצמו?

אין דבר ביקום שברא את עצמו יש מאין. לכל דבר שקיים יש גורם או גורמים שקדמו לו. על כן בוודאי שגם להיווצרות היקום היה גורם אשר קדם לו. בפרט לא יתכן שדומם יהפוך לחי ללא קיום תנאים מוקדמים מיוחדים מאוד לכך. ההסתברות ש - DNA, חלבון, והממברנה העוטפת תא, (ליפידים), יתחברו בצורה נכונה כדי שייווצר תא חי באופן אקראי, היא כמעט אפסית.
על פי התורה, הגורם הראשוני נקרא "אלוהים", הוא בורא או יוצר הטבע וחוקי הטבע, שעל פיהם פועל היקום.

מדענים אינם מתיימרים לתת תשובה לשאלה "כיצד נוצר היקום בתחילתו" - לפני "המפץ הגדול", אותה התפרצות אדירה של אנרגיה צפופה מאוד, אשר לפי רוב המדענים, ממנה נוצר היקום. יש פיזיקאים שהציעו שהתקיימו יקומים קודמים אשר קרסו פנימה בכוח הכבידה ושהיקום שלנו נוצר מיקום קודם.

נכון שאפשר להמשיך לשאול, מה קדם לאלוקים או "מי ברא את אלוקים?" התשובה היא שהאלוקים הוא הישות היחידה שאין גורם שקדם לה. הוא הגורם הראשון והיחיד, כפי שכתב הרמב"ם ז"ל (רבי משה בן מימון, 1138, ספרד - 1204, מצרים), ב"שלושה עשר עיקרי האמונה": "הבורא יתברך שמו - הוא ראשון ואחרון".

למשל: אם שואלים למה השמש זורחת במזרח ושוקעת במערב, נענה שזה בגלל סיבוב כדור הארץ על צירו, בכיוון השעון.

ואם נשאל: מה גורם לסיבוב כדור הארץ, דרך חוקי הטבע, בסופו של דבר תמיד נגיע לאלוקים כגורם הראשון. למרות הקושי המושגית, ניתן להבין את זה ע"י שימוש במושג המתמטי "אין סוף". במקרה שלנו, מדובר במושג "אין התחלה "או "אין סוף שלילי", על ציר הזמן.

למה מתכוון מי שאומר ש"איננו מאמין באלוהים"?

למעשה, מי שאומר שאיננו מאמין באלוהים, בעצם אומר שהיקום, הטבע, חוקי הטבע, עולם הדומם, הצומח והחי, על כל מורכבותם, נוצרו במקרה, בעצמם, ע"י מנגנונים טבעיים. על פניו, ההסתברות לכך שכל מה שקיים ביקום "התפתח מעצמו" נשמעת בלתי סבירה, מפני שלכל תוצאה חייב להיות גורם או הסבר, ועם נחזור מספיק אחורה בתהליכים, נגיע לגורם הראשון לכל שאר הגורמים ביקום.

רבים מהמגדירים את עצמם כאתאיסטים, הם למעשה אגנוסטים, כלומר שהם מטילים ספק בקיום אלוהים, אך אינם שוללים את קיומו. רבים מהם כלל לא חקרו לעומק את עניין קיום האלוהות לפני שגיבשו את אמונתם באי קיום אלוהים, או שסבלו משטיפת מוח כפירתית. כן - גם כפירה היא סוג של אמונה.

ביחס לתורה ולתנ"ך, יטען האתאיסט/ אגנוסט, שהם חוברו ע"י אנשי רוח בעלי חוש רוחני ואף חוש צדק גבוהים, וגם אם אלה האמינו שחוו התגלות או מחזה נבואי, זו הייתה רק הרגשה או חוויה רוחנית חזקה, אך לא תקשורת בין האל (שאינו קיים), לבין בן אנוש.

נטען כאן, שלעמדה האתאיסטים אין הוכחה כלל ואין לה על מה להתבסס. אין שום דבר בלתי סביר או מופרך באמונה - שכפי שקיימים ביקום חוקי טבע, כוחות טבע ומנגנונים עדינים ביותר, במיוחד בעולם החי המגוון, יש כוח עליון אשר מאחד את כל הכוחות האלה ולמעשה מהווה המקור הראשוני שלהם. פיזיקאים, כימאים ואנשי מדע אחרים משתדלים לתאר את התנהגות מרכיבי ויסודות הטבע ע"י מודלים פשוטים ככל האפשר, לדוגמא $e= mc^2$ בתורת היחסות של איינשטיין, כמתאר את היחס בין מסה לאנרגיה. רבים מחפשים את היישוב בין תורת היחסות לבין תורת הקוונטים, שכביכול סותרות זו את זו. סביר מאוד להניח שקיים כוח מאחד אחד אשר ממנו נובעים כל שאר הכוחות הקיימים. היום מבינים שתחומי המדע השונים – פיזיקה, כימיה, ביולוגיה וכדומה, בעצם מבוססים על אותם חוקים ומנגנונים בטבע, כי הגורם הראשון הוא אחד.

העדר האמונה בגורם אחד, משול לאמונה שריבוי כוחות הפועלים בעולם, פועלים באופן מקרי, זאת כאשר עינינו רואות למעשה, שהטבע וחוקיו מסודרים מאוד וקלים להסבר, החל ממסלול גרמי השמים ועד להתנהגות תאי החיים והגנים. ישנה סתירה בין הסדר המופלא הקיים בטבע לבין האמונה במקריות היקום.

שלילת הנבואה כמקור לכתבי הקודש, אינה מבוססת גם כן. אם מקבלים את העיקרון של קיום כוח ראשוני לטבע, אין סיבה לשלול את האפשרות שיחידי סגולה, בעלי כוחות רוחניים ואינטלקטואליים המתאימים לכך, יוכלו "להשיג" את הבורא, ואף לקבל מסרים דרך נבואה, על מה שצפוי בעתיד, על מה שמותר, מה אסור, מה מחויב, מה נכון ומה לא. ניתן לומר שמה שקיבלו

הוא בעצם <u>חוקי טבע להתנהגות אנושית</u>. סביר להניח שהאנושות לא הופקרה בעולם, ללא כל הדרכה על הדרך הנכונה להתנהל, שכן, בניגוד לבעלי חיים, האדם ניחן בחופש בחירה, בחוש מוסרי ואתי ובחיים מורכבים ביותר, הדורשים קבלת החלטות בכל רגע.

ע״פ האמונה היהודית, ניתן להתייחס למסרים שקיבלו הנביאים, כדומה להוראות יצרן למוצר מסוים. מי שמקפיד להשתמש במוצר ע״פ הוראות היצרן יזכה למוצר תקין ושימוש בו לאורך זמן. מי שמשתמש במוצר בניגוד להוראות היצרן, יגלה במהרה שהמוצר התקלקל.

לעומת הנחת המקריות וההפקרות, ע״פ האמונה היהודית באל אחד, האדם מודרך לחיות תוך עשיית מעשים חיוביים והימנעות ממעשים שליליים, כפי שהוגדרו בתורה, ובכך להיות קשור לאותו גורם ראשוני, הנקרא אלוקים.

על כן, בשאלת האמונה באל, יש להבחין בין **האמונה באלוהי היקום, יוצר חוקי הטבע - (האל האוניברסאלי),** שזאת אמונה בסיסית וכמעט טריוויאלית, לבין האמונה שהמקור לדברי נביאי ישראל ומצוות היהדות הוא מהתגלות אלוקית – דהיינו **האמונה באלוקי ישראל**, שזאת רמת אמונה גבוהה ומורכבת יותר.

איך אפשר להאמין בקיום אל בלתי נראה ? (מתאים להתייחסות או לדיון)

אילו האל היה נראה, היה לו גוף פיזי שהיה מזדקן והוא לא היה אין סופי. זה מזכיר את הבדיחה על המורה ברוסיה הסובייטית ששאלה את תלמידיה:

תלמידים, האם אתם רואים את הדלת? כן? אז עובדה שיש דלת.

האם אתם רואים את הלוח? אז סימן שיש לוח.

האם אתם רואים את אלוקים? לא? אז סימן שאין אלוקים.

ילד יהודי שלמד בכיתה שאל את חבריו: האם אתם רואים את השכל של המורה?

ניתן לדמות את היחס בין אלוקים לאדם, ליחס שבין נמלים לבני אדם. סביר להניח שאילו הייתה אפשרות לתקשר עם נמלים, ספק רב אם היו אומרים שהם מודעים לקיום בני אדם בעולם וזאת בגלל ההבדל העצום במימדיהם ביחס למימדי האדם. אנחנו גדולים כל כך ביחס אליהם, שהם אינם יכולים לראות אותנו או להיות מודעים לקיומנו – אנחנו ״גדולים עליהם״. העובדה שהאלוקים אינו נראה או שאין ״תחושה״ של קיומו, אינו מבטא דבר. זה נובע מההבדל העצום בין מהות האלוקים למהותנו.

האמונה היהודית מבוססת על הכתוב בתורה, על פלאי הבריאה, על החוקיות בטבע, על האמונה בהתרחשות אירוע התגלות האל במעמד הר סיני ועל ההיסטוריה של העם היהודי, התואמת את

הכתוב בתורה ואת דברי הנביאים - (בקווים כללים מאוד: אי שמירת התורה, המובילה לחורבן וגלות (פעמיים) ולבסוף התרחשות השיבה לציון (גם כן פעמיים).

מעבר לכך, רבים מכוחות הטבע אינם נראים. האם מישהו ראה פעם כוח כבידה או גלי רדיו או גלי מיקרו? ניתן לראות רק את ביטוייהם, השפעותיהם או ניצולם אך לא את הכוח עצמו. על כן, אין זה מפליא שהגורם היוצר ומאחד את כוחות הטבע אינו נראה, ורק ביטוייו, בטבע ובהתרחשויות, נראים לעינינו.

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ, וְחֹשֶׁךְ, עַל פְּנֵי תְהוֹם; וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם. (בראשית א, ב).

מה פירוש המלים "תוהו ובוהו". מהו "התהום" ומהיכן הגיעו המים?

הפירוש המילולי הוא ריק, שומם. לפי הפרשן הרמב"ן, (1194 ספרד – 1270, עכו, א"י), "תוהו" הוא כדור האנרגיה שממנו נוצר היקום, (יש אומרים בגודל של אפון), שאדם תוהה עליו. מכאן קיבל את שמו - "תוהו". "בוהו", פירושו - "בו הוא", שאפשר אולי להבין היום כחומר הראשוני.

ניתן להבין את הפסוק כמתאר את המצב ששרר לפני המפץ הגדול ומיד לאחריו. ע"פ ממצאים מדעיים, מיד לאחר המפץ הגדול, החומר הראשוני היה פלזמה נוזלית, ומשם הגיעו ה"מים" המוזכרים בפסוק. אם אכן מדובר גם על המצב שלפני המפץ הגדול, הפסוק הראשון מהווה כעין הקדמה כללית לששת ימי הבריאה, שכן השמים והארץ נוצרו אחרי המפץ הגדול.

בפרק זה נעשה שימוש רב בספרו של פרופ׳ נתן אביעזר, לשעבר פרופ׳ לפיזיקה באוניברסיטת בר אילן, "בראשית ברא", (הוצאת חדקל, תשנ"ד).

בריאת האור ותחילת מדידת הזמן

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי אוֹר; וַיְהִי אוֹר. (בראשית א, ג)

באיזה אור מדובר ומה מקורו? ברור שאין המדובר באור השמש, שכן ע"פ התורה עצמה, אור השמש התחיל להגיע לארץ רק ביום הרביעי.

ע"פ המחקר העדכני, הפוטונים של האור התחילו להופיע ביקום כ- 380,000 שנה לאחר המפץ הגדול. יתכן להבין את הפסוק כמכוון לאירוע זה.

לפי הפרשן רש"י, (רבי שלמה יצחקי, (1040- 1105, צרפת), ע"פ חז"ל, האל הבדיל את האור הראשוני, שנוצר במלים "יהי אור", והמכונה "האור הגנוז", לצדיקים לעתיד לבוא.

כידוע, ישנן עדויות רבות של אנשים שמתו מוות קליני וחזרו לחיים, על כך שראו אור גדול בקצה מנהרה ארוכה. (ראו עוד בנושא זה בסוף הפרק).

מה הכוונה במילים "ויאמר אלוקים" האם לאלוקים יש פה? למי הוא אמר זאת?

ברור שאין לאלוקים פה. אילו לאלוקים היה גוף, הוא לא יכול היה להתקיים לעולם, מאחר שכל גוף חי מזדקן ולבסוף מת.

ע"פ הרמב"ן, האמירה היא ביטוי לרצון האלוקי, דבר שאינו נתפס על ידינו, או שהיא ההוצאה לפועל של הרצון האלוקי. בתורה, למילה "אומר" לפעמים משמעות של רצון כמו במקרה של התערבות משה רבנו בין שני הנצים במצרים שבו אמר לו אחד הנצים, "הַלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי", (שמות ב, יד)

וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר, כִּי טוֹב; וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ. (בראשית א, ד)

איזו הבדלה נעשתה בין האור לחושך? האם האור נמצא במקום מסוים והחושך במקום אחר או שהכוונה לזמן שבו יש אור (יום) לבין זמן החשוך (לילה)?

כנראה שההבדלה שנעשתה הייתה בזמן ולא במקום, כי "חושך" פירושו העדר אור. בזמן שיש אור אין חושך ולהיפך. בנוסף, כתוב אחר כך, "ויקרא אלוקים לאור "יום" ולחושך קרא "לילה", המצביע על כך שההבדלה היא בזמן.

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם אֶחָד. (בראשית א, ה).

האם הכוונה ליום שלנו - 24 שעות? מדוע בתורה היממה מתחילה בערב ואחר כך עוברת לבוקר?

בוודאי שאין מדובר ביממה של 24 שעות, מהסיבה הפשוטה שלפני שהתייצבו מסלולי כוכבי הלכת סביב השמש (ביום הרביעי), לא הייתה אפשרות למדוד זמן, שנמדד על פי סיבובי כדור הארץ סביב צירו והתנועה של כדור הארץ סביב השמש. לאחר היווצרותו של כדור הארץ, הוא הסתובב סביב צירו הרבה יותר מהר מאשר היום והיממה נמשכה רק 6 שעות ! לפני 70 מיליון שנה היממה נמשכה 22 שעות.

לכן ברור כי ה"ימים" שבששת ימי בראשית, אין משמעותם "ימים" במובן שלנו, אלא שלבים או תקופות. ע"פ חוקרי הפיזיקה, היקום קיים כ - 15 מיליארד שנה והבריאה נמשכה כמעט במשך כל התקופה הזאת עד להופעת האדם הנבון המודרני, (אנחנו), לפני כ- 200,000 - 300,000 שנה.

בנוסף, כפי שנאמר בפסוק ה לעיל, המילה "יום" מקבילה ל"אור", ולא ליחידת זמן.

היממה מתחילה בערב כי בהתחלה היה חושך - (לילה או העדר אור) ורק אחר כך נוצר האור (יום).

בריאת הרקיע

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם, וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם. (בראשית א, ו)

מה זה ה"רקיע"?

הרקיע הוא כנראה כנוי לגזים, (בעיקר מימן והליום), שנוצרו מיד לאחר המפץ הגדול. ע"פ פירוש רש"י, השמים היו "רפויים", נוזליים, וקרשו ביום השני. הרקיע כנראה מתייחס גם לגזי ה"אטמוספירה" של כדור הארץ, (תחילה הליום ופחמן דו חמצני - שהוחלף לאחר מכן ע"י חמצן).

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ, וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ; וַיְהִי כֵן. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ, שָׁמָיִם; וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם שֵׁנִי.
(בראשית א, ז-ח)

בין איזה מים למים הבדיל הרקיע?

לרוב הדעות ,"המים שמתחת לרקיע" הם האוקיינוסים.

ע"פ ממצאי חקר החלל, קיימים גושי קרח ענקיים באזורים מרוחקים של מערכת השמש, שנוצרו מכוכבי שביט. גם על כוכב המאדים התגלו סימני מים ובירחים של כוכבי הלכת. אולי אלה הם "המים שמעל לרקיע".

היקוות המים ובריאת הצומח

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מָקוֹם אֶחָד, וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה; וַיְהִי כֵן. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ, וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים; וַיַּרְא אֱלֹהִים, כִּי טוֹב. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע, עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ, אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ עַל הָאָרֶץ; וַיְהִי כֵן. וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ, וְעֵץ עֹשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ בוֹ לְמִינֵהוּ; וַיַּרְא אֱלֹהִים, כִּי טוֹב. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם שְׁלִישִׁי. (בראשית א, ט-יג)

איך יכלו לצמוח צמחים לפני שזרחה השמש? כידוע צמחים זקוקים לאור שמש על מנת לצמוח, בתהליך הפוטוסינתזה.

ע"פ מפרשי התורה, השמש נוצרה למעשה כבר קודם (ובוודאי לפני שנוצר כדור הארץ), וע"פ ממצאי המדע, לפני כ- 4.6 מיליארד שנים. עם זאת, אור השמש הגיע באופן רציף ויציב לכדור הארץ בשלב מאוחר יותר, המכונה "היום הרביעי". לכן בתקופת היום "השלישי" היה מספיק אור

כדי לאפשר צמיחת צמחים פרימיטיביים. בנוסף, תיתכן פוטוסינתזה ללא קליטת אור השמש ישירות, אלא מאנרגיה ממולקולות ה- ATP הנושאת אנרגיה בתא, ויוני מימן. כל עוד מולקולות אלה מסופקות, בנוסף לפחמן דו-חמצני הזמין מן האוויר, התגובות ימשכו.

בריאת המאורות

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה; וְהָיוּ לְאֹתֹת, וּלְמוֹעֲדִים וְשָׁנִים. וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ; וַיְהִי כֵן. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים; אֶת הַמָּאוֹר הַגָּדֹל, לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם, וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלָּיְלָה, וְאֵת הַכּוֹכָבִים. וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם, לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ. וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ; וַיַּרְא אֱלֹהִים, כִּי טוֹב. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם רְבִיעִי. (בראשית א, יד-יט)

איך יתכן שהמאורות והכוכבים נוצרו רק ביום הרביעי? הרי ידוע שגילם ארוך בהרבה משל כדור הארץ.

כפי שנאמר לעיל, הם נוצרו הרבה לפני כדור הארץ, אך מיקומם ביחס לכדור הארץ, התייצב בשלב הרבה יותר מאוחר. לכן נאמר בתורה: "ויתן אותם אלוקים ברקיע השמים..." ולא שברא אותם ביום הרביעי. רק "ביום הרביעי" התחילו המאורות להשפיע על כדור הארץ מבחינת ייצוב העונות והזמן.

מה הכוונה בביטוי "שני המאורות הגדולים, המאור הגדול... והמאור הקטן"?

שני המאורות "הגדולים" הם השמש והירח. הם נקראו ה"גדולים" מבחינת השפעתם הגדולה על החיים בכדור הארץ.

כידוע, לא יתכנו חיים על כדור הארץ ללא השמש, אך גם לירח השפעה חשובה על חיינו כאן. כוח המשיכה של הירח השפיע על היווצרות תקופות הקרח במיליון השנים האחרונות ומשפיע על הגאות והשפל של הים.

אחרי שהתורה מציגה את שני המאורות הגדולים, היא מפרטת לנו את המאורות ע"פ גודלם הפיזי - השמש היא המאור הגדול והירח המאור הקטן, אך מעניין להיוודע שלשמש ולירח אותו "גודל נראה" בדיוק מכדור הארץ, כפי שאפשר להיווכח בעת ליקוי חמה מלא שבו הירח "מכסה" לחלוטין את השמש. זאת מפני שהשמש גדול פי 400 מהירח אך גם רחוקה יותר מכדור הארץ פי 400!

האם הכוכבים משפיעים על החיים על כדור הארץ?

כתוצאה מהתפוצצות כוכבים מסיביים, תופעה הנקראת "סופרנובה", נוצרים שינויים בסביבתה. חומר שלא הספיק להתאחד לכוכב, מתגבש לכוכבי לכת, ירחים, שביטים וגופים קטנים אחרים. יסודות כימיים הכבדים יותר מברזל, נוצרים אך ורק על ידי סופרנובה. רק ע"י סופרנובה ניתן גם לספק את הגז הבין - כוכבי שהוא הגז שממנו מתפתחות מערכות שמש ושמשות בכלל, כולל מערכת השמש שלנו ואת האנרגיה הדרושה לשם יצירתם והפצתם בחלל לאחר מכן. על כן, למעשה כוכבים ש"מתו" הם מקור הקיום שלנו!

ישנם חוקרים הטוענים, על סמך מדידות אמפיריות של מטאוריטים או מאובנים, כי תופעת התחממות כדור הארץ נגרמת ע" קרינה קוסמית, כתוצאה מהתפוצצויות סופרנובה רבות, ולא בגלל שריפת אנרגיה ע"י בני אדם.

בריאת היצורים במים ובריאת העופות

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם, שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה; וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאָרֶץ, עַל פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים; וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם, וְאֵת כָּל עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ, וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוב. וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים, לֵאמֹר: פְּרוּ וּרְבוּ, וּמִלְאוּ אֶת הַמַּיִם בַּיַּמִּים, וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ. וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם חֲמִישִׁי. (בראשית א, כ-כג)

האם הפסוקים תואמים את ממצאי המדע? האם יש רמז לדינוזאורים?

כן. ע"פ ממצאי מאובנים מהשנים האחרונות, הופיעו באוקיאנוסים בתקופה הקברדיאנית, (לפני כ -530 מיליון שנה), תוך פרק זמן קצר יחסית של כ - 70 מיליון שנה, המון סוגי יצורים חיים. התופעה מכונה "התפרצות מופעי חיים", (explosion of life forms) . בתקופה מאוחרת יותר הופיעו הזוחלים והעופות.

יש אומרים ש"הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים" הם הדינוזאורים. ישנה הסכמה נרחבת בקרב הביולוגים שהעופות התפתחו מבחינה אבולוציונית מדינוזאורים בעלי נוצות מתת־סדרת התרופודים, (תת סדרה של דינוזאורים דו-רגליים מסדרת בעלי אגן דמוי לטאה), כך שהעופות בימינו הם למעשה קבוצה של דינוזאורים אשר שרדו את ההכחדה הגדולה של סוף הקרטיקון לפני כ - 66 מיליון שנה, כאשר מטאוריט ענק פגע בכדור הארץ ויצר מכתש ענק בחוף מקסיקו ואקלים העולם השתנה.

יצירת נפש חיה ואדם - חידת מוצא החיים, תורת האבולוציה, גיל העולם

מה קדם, הביצה או התרנגולת?

לפי תוצאות מחקר של חוקרים מאוניברסיטת שפילד באנגליה, מיולי 2010, התרנגולת קדמה לביצת התרנגולת, שכן היווצרות קליפת הביצה זקוקה לחלבון הנמצא אך ורק בשחלה של התרנגולת. ממצא זה תואם את המתואר בתורה.

יחד עם זאת, מקובל על רוב החוקרים כיום שהביצה קדמה לתרנגולת. התרנגולת המודרנית התפתחה ממינים קדומים יותר של עופות. לאורך האבולוציה, התרחשו שינויים גנטיים קלים מכל דור לדור. בשלב מסוים, מוטציה גנטית מסוימת בביצה, שהוטלה על ידי עוף שדמה מאוד לתרנגולת אבל לא היה "תרנגולת" במלוא מובן המילה, יצרה את התרנגולת הראשונה כפי שאנו מכירים אותה.

כלומר, העוף שמוגדר כ"תרנגולת", בקע מביצה שהוטלה על ידי הורה שעדיין לא היה בדיוק תרנגולת. הביצה הזו הכילה את הגנום של התרנגולת הראשונה.

זה נכון לגבי התרנגולת אך אם חוזרים אחורה בזמן, **אין ספק שיצורים חיים הופיעו בעולם לפני ביצים**, ולאחר מכן, כחלק מתהליך האבולוציה והתפתחות מנגנוני רבייה, התפתחו הביצים. **ברור שלא יתכן שתופיע ביצה, מבלי שייצור חי הטילה אותה.**

אגב, העופות הראשונים הופיעו בתקופת היורה לפני כ - 150 עד 165 מיליון שנה, והתפתחו מדינוזאורים בעלי נוצות.

ומה קדם, DNA / RNA או חלבון?

תא חי זקוק גם לחומצות הגרעין (DNA ו - RNA – העתק של DNA הנמצא מחוץ לגרעין התא, שהתפרסם בתקופת מגפת הקורונה) וגם לחלבונים על מנת להיווצר ולהשתכפל. חומצות הגרעין לא יכולות להיווצר ללא חלבון והחלבון לא יכול להיווצר ללא חומצות הגרעין, הכוללות את המידע הגנטי. לכן מההכרח שגורם חיצוני ברא אותם בו - זמנית.

על פי השערה הנקראת "עולם ה - RNA", צורות החיים הקדומות ביותר בכדור הארץ היו בנויות ממולקולות RNA בתחתית אוקיאנוס געשי חם, ובסביבה של ברקים. ה-RNA מילא הן את תפקיד האנזימים (המזרזים תהליכים כימיים) שממלאים כיום בעיקר חומצות אמינו (המרכיבות את החלבונים) והן את תפקיד החומר התורשתי שממלא היום כמעט לחלוטין ה -DNA וכך שכפל את עצמו ויצר את תאי החיים הראשונים. אך גם לצורך היווצרות ה - RNA דרוש כמובן גורם חיצוני.

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ, בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ אֶרֶץ לְמִינָהּ; וַיְהִי כֵן. וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ, וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ, וְאֵת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה, לְמִינֵהוּ; וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ; וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ, וּבְכָל הָרֶמֶשׂ, הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ. וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ, בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם. וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים, וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ, וְכִבְשֻׁהָ; וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם, וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם, וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ, וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ, זֹרֵעַ זָרַע, לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה. וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב, לְאָכְלָה; וַיְהִי כֵן. וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד; וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר, יוֹם הַשִּׁשִּׁי.
(בראשית א, כד-לא)

איך המתואר בתורה מסתדר עם תורת ההתפתחות - (האבולוציה)?

אין הוכחה שתיאוריית ההתפתחות היא נכונה, אם כי יש לה תימוכין רבים. היא עדיין בגדר תיאוריה שלא הוכחה באופן חד-משמעי מאז שפורסמה לראשונה ע"י צ'רלס דרווין בשנת 1859 בספרו "מוצא המינים".

ע"פ חקר המאובנים, נמצא כי המינים של החי הופיעו באופן פתאומי ולא הדרגתי וגם נכחדו באופן פתאומי, מבלי שחלו בהם שנויים "התפתחותיים" של ממש בתקופת קיומם. ע"פ ממצאי חוקרים מסוימים, יתכן כי ההכחדות אירעו כתוצאה מהתנגשויות של עצמים מהחלל או שנויי אקלים ולא כתוצאה ממנגנון ה"ברירה הטבעית".

ע"פ הממצאים המדעיים, האדם המודרני, (homo sapiens sapiens), הופיע לפתע באפריקה לפני כ - 200,000 שנה ואולי אף יותר. מאז לא חלו בו שנויים פיזיים. אין הוכחות לכך שהוא התפתח מייצור נמוך יותר, למרות שקיימת השערה כזאת. גם באדם הניאנדרטלי שנכחד לפני כ - 30,000 שנה לא חלו שנויים במשך 100,000 שנות קיומו (ויש טוענים מאות אלפי שנות קיומו). למרות הדמיון החיצוני הרב, אין קשר "משפחתי" בין האדם הניאנדרטלי לבין האדם המודרני. לפני שנים אחדות התגלה בסיביר מין נוסף של אדם קדמון, הקרוי האדם הדניסובי, שהחומר הגנטי שלו, (DNA), שונה משלנו ואשר כנראה גם נכחד לפני כ - 40,000 שנה. כמו כן ע"פ ממצאים היו מספר הכחדות של עולם החי בתולדות כדור הארץ ולא "רצף של התפתחויות", כלומר לא התפתחות מיצור נחות למה שאנו מכירים היום אלא סדרה של בריאות והכחדות.

חוקרים מעריכים כי מאז ראשית החיים התרחשו שש הכחדות המוניות, ולפחות בחלק מהן נעלמו רוב אוכלוסיות החי והצומח מעל פני האדמה. הכחדות אלה נגרמו כתוצאה משינויים דרמטיים על פני כדור הארץ, בדרך כלל, שינויים אקלימיים בעקבות אירועים געשיים ואירועים קוסמולוגיים.

(אגב, זה מתאים לכתוב במדרש בראשית רבה ש"האלוקים ברא עולמות והחריבן").

אמנם ישנן עדויות גנטיות של התפתחות מינים שונים בתוך אותה משפחת יצורים בדרך של מוטציה או הזדווגות, (למשל היווצרות של סוגי פרפרים, ציפורים, גזעי כלבים, וכן - גם בני אדם שונים, לדוגמא אנשים בעלי תכונות פיזיות שונות כדוגמת האפריקאים או הסינים, כאשר כל הסוגים הם צאצאים של אותו יצור קדמון), אך לא של התפתחות ייצור מסוים לייצור אחר לגמרי, אם כי ע"פ המדע היה אב קדמון לכל החי אשר התפצל עם הזמן למערכות יצורים מסוגים שונים.

נציין שגם אם קיים דמיון פיזי בין האדם לבין הקוף ובמיוחד השימפנזה, כולל במפת ה - DNA שלהם, ברור שמבחינה שכלית, מוסרית ואתית, ההבדלים הם עצומים, כך שמגוחך להתייחס אל בני אדם כלא יותר מ"זן מפותח ואינטליגנטי של משפחת הקופים".

יחד עם זאת, ניתן ליישב את הכתוב בתורה גם עם התיאוריה שהאדם והשימפנזה הם צאצאי אותו "אב קדמון" אשר חי לפני מיליוני שנים ואשר התפצלו לשני מינים. אין הכרח להבין את מושג בריאת היצורים החיים וכן בריאת האדם והאישה, כפעולה שהתבצעה בנקודת זמן מסוימת, אלא אפשר להבין אותו כתהליך שנמשך מיליוני שנים, דרך מוטציות ושנויים ביולוגיים והתפתחותיים ואף ברירה טבעית, עד שהופיע לבסוף הומו ספיאנס ספיאנס, "בצלם אלוהים" ועל פי כוונת האלוהים. בני הזוג האנושי הראשון, המסוגלים גם להכיר בבורא ואף לתקשר אתו, נקראים בתורה "אדם וחווה", אולי לפני עשרות אלפי שנים.

בדומה לכך, כתב ר' יוסף אלבו ז"ל (1380 - 1444, ספרד), מחבר ספר העיקרים:

"מה שנמצא האלמוג שהוא כמו אמצעי בין הדומם והצומח, ונמצא הספוג הימי שאין לו אלא חוש ההרגש בלבד, והוא כמו האמצעי בין הצומח והחי, ונמצא הקוף שהוא כמו אמצעי בין מיני הבעל חי ומין האדם" (מאמר ג, פרק א).

בהמשך לכך, פירש הפרשן הדגול רבי מאיר לֵיבּוּש בן יחיאל מִיכְל וֵייזֶר, המכונה המלבי"ם, (1809- 1879, אוקראינה):

"הבריאה הלכה ממדרגה למדרגה, דומם צומח חי מדבר, וכל הקודם היה הכנה למה שאחריו, ואחר שתיקן את המאורות שלא היה אפשר לחיים להתקיים בלעדיהם נתן אומר לבריאת בעלי החיים, ונודע שגם בעלותה בסולם המדרגות לא עלתה הבריאה בדילוג רק (אלא) ע"י אמצעיים,

שנמצא האלמוג שהוא אמצעי בין הדומם והצומח, והפלופ שהוא אמצעי בין הצומח והחי, והקוף שהוא אמצעי בין החי למדבר, וכן בכל מדרגה עלתה בסדר מלמטה למעלה.

יצוין כי ע"פ משנת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, (1865 ליטא – 1935, ארץ ישראל), הרב הראשי אשכנזי הראשון בארץ ישראל, בהתבסס על דברי חז"ל, כל אשר נאמר בפרשת הבריאה איננו כפשוטו, אלא "סתרי תורה" ויש להבינו באופן סימבולי. על כן לא ראה הרב כל סתירה בין הכתוב בתורה לבין תורת ההתפתחות. רבנים חשובים נוספים לא ראו סתירה בין תיאוריית האבולוציה לתורת ישראל, כמו הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, (1903, בלארוס – 1993, ארה"ב), מראשי הציונות הדתית ותנועת המזרחי, וממנהיגיה הרוחניים של היהדות האורתודוקסית בארצות הברית.

בהקדמתו לספר בראשית כותב הרמב"ן ש"מעשה בראשית סוד עמוק, אינו מובן מן המקראות ולא ייוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה ויודעיו חייבים להסתיר אותו".

נוסיף כי ע"פ המשנה במסכת חגיגה ב, א, אסור לרב לדרוש בענייני מעשה בראשית בפני שני תלמידים ויותר וזאת בגלל עומק ומורכבות הדברים. הנ"ל המצביע על כך **שאין** להבין את הדברים כפשוטם.

מה הכוונה בכך שהאדם נברא בצלם אלוקים? הרי לאלוקים אין גוף.

לפי רוב המפרשים הכוונה היא, שבניגוד לשאר הנבראים, רק האדם ניחן בשכל ברמה גבוהה, בכושר דיבור, בבחירה חופשית בקשר להחלטות איך לנהל את חייו ובחוש מוסרי לגבי מה מותר ומה אסור. אפשר להוסיף שהאדם הוא היצור היחיד שמסוגל להאמין בקיום אלוקים ולכן הוא מהווה צלם אלוקים בעולם.

ע"פ היהדות העולם נברא לפני 5782 שנה (נכון ל- ה'תשפ"ב). נמצאו מאובנים של יצורים שחיו לפני מיליוני שנים. איך אפשר ליישב את הסתירה?

בכדי להבין את התשובה לשאלה יש להקדים ולהסביר איך קובעים את גיל הממצא. לדוגמא איך קובעים שמאובן מסיים הוא בן 20,000 שנה ומאובן אחר הוא בן 30,000 שנה? אחת השיטות לקביעת גיל הממצא היא שיטת פחמן 14, שהוא חומר בלתי יציב (איזוטופ רדיואקטיבי), ההופך עם השנים לחומר יציב הקרוי פחמן 12 הפחמן המצוי והמוכר לנו.

מדענים יודעים שתוך 5,717 שנים מחצית מחומר פחמן 14 הופכת לפחמן 12. אם לדוגמא אנו מוצאים במאובן שחצי מכמות פחמן ה - 14 הפכה לפחמן 12 אז נדע שהמאובן הוא בן 5,717 שנה. הבעיה עם שיטה זו שהיא אינה טובה לממצאים שגילם עולה על 40,000 שנה. לכן יש בעיה לקבוע גיל של ממצא המגיע כביכול למיליוני שנים ובמקרים אלה יש להשתמש ביסודות כבדים יותר כמו אורניום ואשלגן.

כאמור לעיל, הימים והשנים המובאים בפרשת בראשית אינם תואמים למושגי הזמן שלנו ואין לייחס להם את אותה המשמעות. כפי שנאמר לעיל, הבריאה נמשכה במשך תקופות זמן ארוכות מאוד ולא במשך ימים. ציון 5,782 שנה הוא תוצאה של חשבון טכני של השנים המוזכרות כ"תולדות אדם" בספר בראשית, בפרק ה, בספירה עד היום, אך יתכן כי שיטת הספירה בתנ"ך היא שונה מהמקובל היום והימים והשנים בפרשת בראשית הם "זמן תורה" בלתי מובן לנו, ולא הזמן במובנו של היום.

דוגמא למושג הזמן בתנ"ך - בספר שמואל א, יג כתוב ש: "בֶּן שָׁנָה שָׁאוּל בְּמָלְכוֹ וּשְׁתֵּי שָׁנִים מָלַךְ עַל יִשְׂרָאֵל". ברור ששאול לא היה בן שנה במולכו וכנראה שמלך יותר משנתיים. יש מפרשים שהוא הומלך רשמית שנה אחרי משיחתו ולפי האברבנאל, (1437–1508, מדינאי, פילוסוף, מיסטיקן, פרשן מקרא כלכלן, ושר אוצר בפורטוגל, ספרד ואיטליה), וספר העיקרים של הרב יוסף אלבו, (1380-1444, ספרד), מלך שנתיים עד שנמשח במקומו דוד. כתוב גם בספר ויקרא כה, כט, "וְאִישׁ כִּי יִמְכֹּר בֵּית מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה וְהייתה גְּאֻלָּתוֹ עַד תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ **יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ**". במקרה זה ברור כי תקופה של שנה נקראת "ימים", בלשון התורה.

בנוסף, כבר הזכרנו למעלה שכנראה ה"ימים" של ששת ימי בראשית הם תקופות או שלבים ובוודאי שלא מדובר ביממה של 24 שעות.

מכירים את הבדיחה על יהודי ששואל את אלוקים: "כמה זה מיליון שנה בשבילך"?

אלוקים עונה לו: "זה כמו שנייה בשבילי". אז היהודי שואל: "כמה זה מיליון שקלים בשבילך?" ואלוקים עונה: "זה כמו אגורה בשבילי". אז היהודי מבקש מאלוקים הלוואה של אגורה לתקופה של שנייה. האלוקים עונה לו, "אין בעיה - רק חכה שנייה".

הציווי "פרו ורבו"

וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ, וְכִבְשֻׁהָ. (בראשית א, לב)

מה משמעות הציווי "פרו ורבו ומלאו את הארץ"? האם אין זה דבר טבעי לאדם? מדוע שיהיה זקוק לציווי?

ע"פ ההלכה היהודית, חובה על הגבר להתחתן ולהוליד לפחות בן אחד ובת אחת כדי לשמור על גודל האוכלוסייה. מאחר שלא כולם זוכים לכך, זה לא דבר מובן מאליו ויש צורך בציווי. ע"פ ההלכה, החובה אינה חלה על נשים.

בעשורים האחרונים שיעורי הילודה במדינות המפותחות ירד את מתחת לשיעור התחלופה – 2.1 לידות בממוצע לאישה, הדרוש כדי לשמור על גודל האוכלוסייה. תופעה זו גורמת להזדקנות החברה ולמשבר מחסור בידיים עובדות הדרושות לקיום המשק.

המשך מגמה זו יביא לכך שקשישים לא יוכלו לסמוך על ממשלות שישלמו את גמלאותיהם, וגביית המסים תפחת. במקביל, גם הילודה תמשיך ותפחת, בגלל קושי לעמוד בעלות גידול הילדים. התהליך עלול להמשיך ולהזין את עצמו ואם לא יחול שנוי במגמה, יגרום למשבר כלכלי עולמי חריף. על כן, אין ספק שציווי זה רלוונטי לקיום האנושי במיוחד היום.

מדוע יהודים חרדים נוהגים להביא לעולם ילדים רבים יחסית?

הם אינם מסתפקים במינימום שנקבע. ככל שנולד עוד תינוק ממשיכים לקיים את מצוות "פרו ורבו". לפעמים נולדים רק בנים או רק בנות, על כן ממשיכים להוליד עד שייוולד המין ה"חסר". כמובן שצריכים להביא בחשבון את היכולת לגדל את הילדים כראוי במסגרת המגבלות הכלכליות של המשפחה.

סיכום פרק א

נעשה כאן ניסיון לשלב בין הכתוב בתורה לבין ממצאי מדע בסיסיים (בין השאר, תוך העזרות בספר "בראשית ברא" של פרופ' נתן אביעזר - ראו ברשימת הביבליוגרפיה בסוף הספר). המכנה המשותף ביניהם הוא שהיקום התחיל מנקודת אפס בזמן, שהוא עבר מספר רב של שלבים עד שקיבל את צורתו המוכרת לנו כיום, שהאדם הוא אחרון היצורים החיים שהופיע ושמבחינה שכלית ומוסרית, הוא המפותח שבהם.

אך חשוב להדגיש שהתורה איננה ספר מדע ומטרתה איננה להסביר תופעות בטבע, אלא להדריך אותנו כיצד לחיות. על כן אין כמעט סיבה אמיתית לעמת בין תורה למדע, למרות העניין שהעימות מעורר. ע"פ רבים מפרשני התורה, מעשה בראשית מוגדר כ"סתרי תורה" ואין לפרש אותו כפשוטו.

מטרת פרק א היא בעיקר ללמדנו שהעולם לא הופיע במקרה "משום מקום", שיש בורא או ישות ראשונית הנקרא בפינו "אלוקים", אשר התכוון שהעולם ייראה ויתנהל כפי שהוא ושהייתה לו מטרה שהיצורים שנבראו ימשיכו "לפרות ולרבות", ליישב ולפתח את העולם. כפי שנראה בהמשך גם נוספו למין האנושי חובות, זכויות ואיסורים למיניהם, המהווים הנחיות וגבולות להתנהלותו.

תוספת

אטמוספירת כדור הארץ ושכבות נוספות

(לא בקנה מידה)

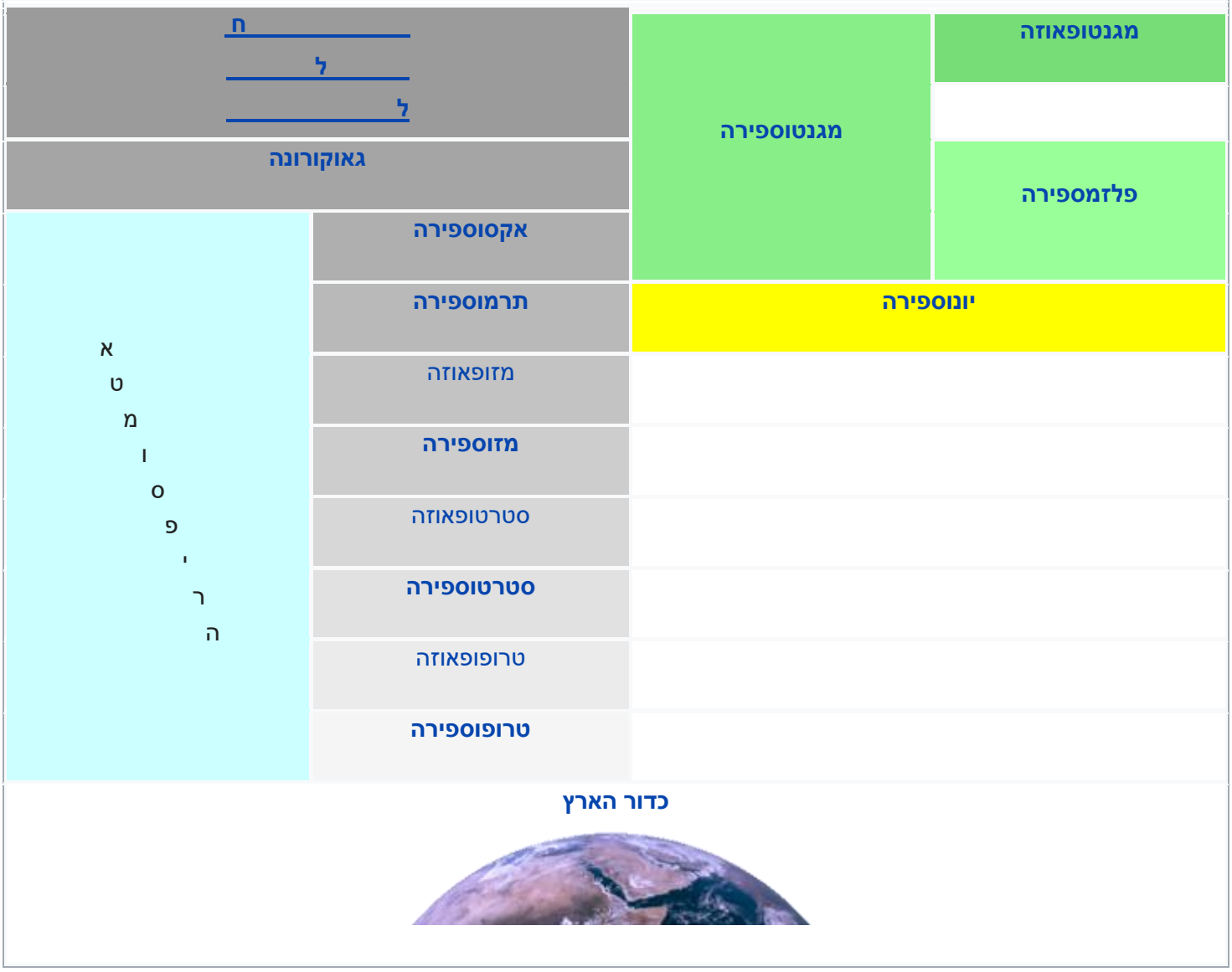

האטמוספרה של כדור הארץ – "הרקיע". שכבת האוזון, (O_3), המסננת את הקרינה האולטרה סגולה המזיקה של השמש, נמצאת בין הטרופוספירה לבין הסטרטוספירה בגובה כ - 25 ק"מ. גובה האקסוספירה כ - 500 ק"מ מכדור הארץ. אם מוסיפים את שכבת האוזון ואת היוניספירה יש שבע שכבות. מעניין שע"פ דברי האמורא ריש לקיש במסכת חגיגה יב, ב, ישנם 7 רקיעים רוחניים: וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות. (המקור: ויקיפדיה - אטמוספירת כדור הארץ).

ליקוי חמה מלא, צרפת 1999. ניתן לראות שהגודל הנראה של השמש והירח זהים, למעט הקרינה היוצאת מהשמש. מקור:

commons.wikimedia.org/wiki/File:Solar_eclipse_1999_4.jpg
Luc Viatour / https://Lucnix.be

<u>קשר משפחתי</u>

ילד: אמא איך הגענו לעולם הזה ?

אמא: יקירי, אלוהים יצר אותנו.

ילד: אבל אבא אמר שבאנו מהקופים.

אמא: אבא סיפר לך על המשפחה שלו. את המשפחה שלנו אלוהים יצר.

פרק ב - משמעות השבת - להפסיק ליצור ולהתמזג בטבע; תולדות השמיים והארץ ומדת הרחמים; יצירת האדם מעפר הארץ?; מהו גן עדן הארצי והשמימי?; איסור האכילה מעץ הדעת; הבחירה בין טוב לרע; יצירת האישה - עזר או נגדו?

השבת - להפסיק ליצור ולהתמזג בטבע

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְכָל צְבָאָם. וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה; וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי, וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ, כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ, אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת. (בראשית ב, א-ג).

מה הכוונה במלים "וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה"? מהי ההגדרה של "מלאכה"?

מלאכה היא יצירה או פעולה המתוכננת מראש לשם השגת מטרה. מה שאסור לעשות בשבת זו מלאכה - ולא עבודה. לדוגמא, בעקרון מותר להזיז בשבת חפצים כבדים בתוך הבית, תוך שימוש במאמץ רב, דבר שאפשר להגדיר אותו כעבודה או הוצאת אנרגיה, למרות שאין כאן יצירה של משהו חדש. לעומת זאת, אסור להדליק גפרור, מפני **שיוצרים** אש. אין שום משמעות לקושי הכרוך בביצוע הפעולה. יש הטוענים שפעם היה קושי בהבערת אש, לכן הדבר נאסר בתורה אך כיום ניתן בקלות להדליק גפרור או חשמל, על כן אין מקום לאסור זאת כיום. הראינו שאין קשר בין הקושי בביצוע המלאכה לבין איסורה.

האם הקב"ה זקוק למנוחה ולכן שבת ביום השביעי?

בוודאי שלא! הכוונה היא שהקב"ה החליט כי בריאת היקום הושלמה, (לכן הוא נקרא "טוב מאוד", אך לאו דווקא "שלם", ועל היצורים להתמודד עם חוסרים או פגמים על מנת לתקנם), ושאין מקום לבריאה נוספת בטבע. משמעות השבת היא הימנעות מיצירה חדשה ולהיפך - הנאה ממצב יציב וקבוע. שומר השבת מתמזג עם הטבע במקום לשלוט בו ולשנות אותו. כיום מרוב שימוש בטכנולוגיה (טלוויזיה, מחשב, סמארטפון וכדומה), מי שאינו שובת אינו מגיע, אפילו פעם בשבוע, למנוחת נפש פנימית ומשפחתית אמיתית שהוא זקוק לו. לכן, בעידן שלנו קל להעריך את תרומת המנוחה שהשבת מספקת.

גם אם הקב"ה שבת ביום השביעי למה בירך את היום השביעי וקידש אותו? מה משמעות קידושו?

ה"ברכה" של יום השבת היא בשלמות שבו, כך שאין צורך לברוא או ליצור בו דברים נוספים. הכל נמצא במנוחה. את כל ההכנות לשבת מכינים לפני כניסתה.

משמעות ה"קדושה" - נבדלות, מופרדות, מימד שונה. ברכת היום השביעי וקידושו ע"י הקב"ה מהווים קביעת עובדה לגבי מהות השבת ומעמדה ביחס לשאר הימים. לכן התורה מחמירה כל כך בעונש על חילול שבת - (עונש סקילה במקרים קיצוניים), מפני שעשיית מלאכה סותרת את האמונה בבריאת העולם ע"י הקב"ה עד לשלב שאין בריאה נוספת.

למה כתוב "אשר ברא אלוהים לעשות"? מהי משמעות תוספת במילה "לעשות"?

הקב"ה השלים את הבריאה אך על הברואים להמשיך "לעשות" - לבנות ולפתח את העולם. ציווי זה מהווה, בין השאר, עידוד לחיפוש המצאות חדשות ופיתוח טכנולוגיות חדשות.

קצת לשון. כיצד נכון לקרוא ליום ששי בשעה תשע בערב - "ששי בערב", "ליל ששי", "ערב שבת" או "ליל שבת"?

נכון לקרוא לשעה זו **ליל שבת** שכן ע"פ התורה, היממה מתחילה מהערב. השבת נכנסת עם שקיעת החמה, כך שלא נכון לקרוא לשעה זאת "ששי" וגם לא "ערב שבת", שכן "ערב" משמעו "לפני", כמו בביטוי "ערב כניסתו של החוק לתוקף". לכן "ערב שבת" הוא יום ששי **שלפני** כניסת השבת ו"ליל ששי" הוא בעצם יום חמישי בלילה. כמו כן נכון לקרוא לסעודה הראשונה שאוכלים בשבת, "סעודת ליל שבת", ובכך לכבד את השבת, ולא לקרוא לה "ארוחת ששי".

תולדות השמים והארץ ומידת הרחמים; יצירת האדם מעפר הארץ?

אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם. וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יִהְיֶה בָּאָרֶץ, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח. כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ, וְאָדָם אַיִן, לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה. וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם, עָפָר מִן הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה. (בראשית ב, ד-ז).

וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ, וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה? האם יש עדות למאורע זה?

כן. ישנן עדויות לכך שלפני כ- 230 מיליון שנה, בתקופת שינוי אקלימי קיצוני בין עולם חם וצחיח לתקופת התקררות, ירד גשם במשך כ- 2 מיליון שנה והמים כיסו את הארץ.

יחד עם זאת התיאוריה המקובלת היא שמקור רוב המים שעל כדור הארץ מכוכבי שביט ואסטרואידים העשויים מקרח, ואשר התנגשו בהמוניהם על כדור הארץ לפני מיליארדי שנים. לאחר שכדור הארץ המשיך להתקרר, אדי המים שנותרו מההתנגשויות התעבו לגשם שירד ברציפות במשך מיליוני שנים ומילא את האוקיינוסים.

וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה, טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח - האם נוצר האדם לפני הצמחים והשיחים? הרי זה בניגוד לנאמר בפרק הקודם ובניגוד לידוע לנו?

לפי הרמב"ן, יש הבדל בין "שיח האדמה" לבין "שיח השדה". היו אמנם שיחים וצמחים אך אלה גדלו באופן טבעי ופראי. "שיח השדה" הוא משהו שנעבד, אחרי נטיעה וזריעה, ע"י האדם.

למה בפרק א' נקרא הבורא "אלוקים" ובפרק ב' - "ה' אלוקים"?

הכינוי "אלוקים" מסמל את מידת הדין. אלוקים הוא גם שם נרדף לדיין כמו שכתוב (שמות כב, כז) "אלוהים לא תקלל" ורצונו בלתי מתחשב ברצון הברואים. הכינוי ה' ("השם"), מסמל את מידת הרחמים, המתחשבת בחולשות הברואים, חטאם וצרכיהם. לאחר שנבראו היצורים החיים, יש צורך גם במידת הרחמים. מובן שכל הכינויים מותאמים לצרכי בני אדם. אלוקים ככוח המאחד, לעולם אינו משתנה.

למה הכוונה שאדם נוצר מעפר הארץ? האדם הרי אינו עשוי מעפר. מה משמעות השם "אדם"?

כל היצורים החיים מורכבים מהיסודות הכימיים הנמצאים גם בדומם ובטבע, (כמו חמצן, מימן, פחמן, חנקן וסידן). לכן מבחינה גופנית אפשר לומר שאדם, כמו כל עולם הצומח והחי, נוצר מעפר הארץ. כידוע, גוף האדם אחרי הקבורה, מתפורר בסופו של דבר, לעפר.

בפסוק כתוב - "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים" - נשמת האדם שונה משל הבהמה שכן יש לו מצפון, מערכת מוסר ואתיקה מפותחים. עם זאת, השם "אדם" לקוח מ"אדמה", כלומר מעפר הארץ. השם אמור לעזור לאדם להכיר את מקומו בעולם ולא להתגאות.

גן עדן הארצי והשמיימי

וַיִּטַּע ה' אֱלֹהִים גַּן בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם; וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר. וַיַּצְמַח ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע. וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים. שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שָׁם הַזָּהָב. וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב, שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם. וְשֵׁם הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן, הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ. וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל, הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר, וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת. (בראשית ב, ח-יד).

היכן נמצא גן עדן, מה משמעותו ולמה האדם היה צריך לעובדה ולשומרה?

לא ניתן לדעת היכן גן עדן - פרט לזה שהיה "מִקֶּדֶם", כלומר מזרחה לארץ ישראל. ע"פ התורה הוא בוודאי נמצא במקום מסוים (ואיננו במקום ערטילאי), מפני שמוזכרים הנהרות היוצאים מעדן

וזורמים בגן עדן. עם זאת, יתכן מאוד שהוא קבור עמוק מתחת לאדמה, כך שאינו ניתן כיום לזיהוי. הועלתה השערה שהפישון הוא הגנגס שבהודו או הנילוס הכחול שמקורו באתיופיה והגיחון הוא אולי הנילוס הלבן, שמקורו באוגנדה. יתכן שגן עדן השתרע מטורקיה ועירק ועד אוגנדה דרך בקעת הירדן ומה שאחר כך התפתח כים סוף. זאת בתקופה קדומה שבה סעודיה הייתה מחוברת עדיין לאפריקה, על פי תיאוריית נדידת היבשות, לפני כ-65 מיליוני שנה.

מזה שתפקיד האדם היה "לעובדה ולשומרה", ניתן ללמוד על חשיבות ערך העבודה ועל חשיבות עבודת האדם לשמירה על העולם.

לגן עדן משמעות נוספת של עולם הנשמות, שאליו לפי האמונה היהודית, מגיעות נשמות הצדיקים לאחר מות הצדיק. משמעות הדבר היא כעין סגירת מעגל שבו הצדיק חוזר למצב של לפני חטא האדם הראשון.

איסור האכילה מעץ הדעת – הבחירה בין טוב לרע

וַיִּקַּח ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן, לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ. וַיְצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכֹּל עֵץ הַגָּן, אָכֹל תֹּאכֵל. וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ: כִּי בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת. (בראשית ב, טו-יז).

למה האדם נצטווה שלא לאכול מעץ הדעת טוב ורע? מה משמעות הציווי?

מפני שהאדם, לעומת היצורים האחרים, הוא בעל בחירה, הציווי ניתן כדי להורות שעליו לבחור בטוב. שמירת המצווה נחשבת ל"טוב" ואילו עבירה על המצווה נחשבת ל"רע". הציווי הראשון הוא, אם כן, "אב טיפוס" לכל המצוות שניתנו לאחר מכן או למצוות החלות על כל האנושות, הנקראות "שבע מצוות בני נח". במסכת סנהדרין דף נו, עמ' ב', נלמדות שבע מצוות בני נח מפסוק טז, דבר המדגיש את אופי הציווי כ"אב טיפוס". את 7 מצוות בני נח נפרט בפרשת נח. בתורה, משמעות המילה "דעת", בשונה מ"הכרה", היא לדעת משהו מתוך ניסיון או חוויה, כמו בפסוק בבראשית ד, א: "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ..." או בדברים ד, לה: "אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת, כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים: אֵין עוֹד, מִלְּבַדּוֹ", המתייחס להתגלות במעמד הר סיני. גם כאן עץ הדעת הוא בעצם עץ הניסיון או "ההתנסות" של הטוב והרע.

למה נאמר לו שביום אוכלו מעץ הדעת הוא ימות? הרי, כפי שנראה, הוא לא מת באותו יום.

ע"פ הרמב"ן, הכוונה היא שביום אוכלו ממנו הוא יהיה חייב מיתה והוא ימות בגין אותה עבירה.

יצירת האישה - עזר/כנגדו

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים: לֹא טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. וַיִּצֶר ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה, כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם, לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ; וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה, הוּא שְׁמוֹ. (בראשית ב, יח-יט).

מה הכוונה במונח "עזר כנגדו"? הרי או שהאישה היא עזר או שהיא נגדו.

לפי רש"י: אם זכה האדם - אשתו היא עזר, אם לא זכה - היא כנגדו. לפי הפרשן עובדיה ספורנו, (איטליה, 1468 - 1550), "כנגדו", משמעותו - "שווה לו", (בניגוד לגישה השוביניסטית). יש אומרים שבגלל השוני שבין גבר לאישה, הניגודים <u>בעצם מהווים עזר</u>, מפני שהם משלימים זה את זו.

האם לפי הפסוקים לעיל, חיות השדה נבראו אחרי האדם? הרי לפי פרק א הם נבראו לפניו? זה גם נוגד את הידוע לנו.

ודאי שלא נבראו לפניו. הכוונה שחיות השדה, אשר נוצרו קודם, הובאו אל האדם. בעברית אין זמן past perfect כמו באנגלית. כאן התרגום ל - "וַיִּצֶר" יהיה "had formed".

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה, וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. וַיַּפֵּל ה' אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן, וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה. וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל הָאָדָם. וַיֹּאמֶר הָאָדָם, זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לֻקְחָה זֹאת. עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד. וַיִּהְיוּ שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִּים, הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ, וְלֹא יִתְבּוֹשָׁשׁוּ. (בראשית ב, כ-כה).

מה הכוונה שהאישה נבנתה מצלע האיש? הרי לא חסרה צלע בגבר?

אין הכוונה לעצם הצלע. בתורה למילה "צלע", משמעות של "צד", כמו "צֶלַע הַמִּשְׁכָּן", (שמות כו, כו), או צלע במשולש. כנראה שהכוונה שההרכב הגנטי של זכר ונקבה הוא זהה, פרט למגדר, בשונה מההרכב הגנטי של בעלי חיים אחרים, שבהם האדם "לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ". לכן מדובר בזיווג מתאים. יש שהציעו שהאישה המתאימה נוצרה משיבוט גנטי משני תאי זרע הנושאים כרומוזון X, אשר התפתח לעובר נקבי בסביבה דמוית רחם.

אמנם האישה נלקחה מהאיש, אבל להבנת חז"ל ביצירתה היא עלתה עליו, שהרי חז"ל קוראים לאישה "בנין עדי עד", כפי שמברכים באחת משבע ברכות הנישואין. אף נאמר במסכת נדה,

מהפסוק, "וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה", ש"בינה יתירה ניתנה לנשים", (אגב הקשר בין "וַיִּבֶן", לבין "בינה"). אכן במקרים רבים רואים כי האינטואיציה הנשית טובה יותר משל הגברית, וגם בשימת לב לפרטים.

איך זה שאדם וחווה לא התביישו בהיותם עירומים, לפני שאכלו מפרי העץ?

לפני שאכלו מעץ הדעת טוב ורע, לא טעמו עדיין טעם העבירה ולכן ה"רע" לא היה קיים לגביהם. אנחנו מתביישים רק ממעשינו הרעים או מדברים הנחשבים כ"רעים" הקשורים אלינו. מבחינתם לא היה כל רע בהיות עירומים, כפי שבעלי חיים הולכים עירומים. לפי הרמב"ן הם התייחסו לאיברי המין שלהם כפי שאנחנו לידיים ולרגליים.

סיכום פרק ב

בפרק זה דנו במשמעות השבת ואיסור המלאכה בה כתנאי להשתלבות בטבע במקום השליטה בו וזאת על מנת להכיר ולהרגיש את שלמות הבריאה ומקומנו בה. הבנו את ההבדל המהותי שבין האדם לבין בעלי החיים אחרים ובין נשמת האדם (מבחינה מוסרית ואתית) לבין נפש הבהמה. הסברנו מהו גן עדן מבחינה ארצית ורוחנית ואת איסור האכילה מעץ הדעת, כאב - טיפוס לדרישה מהאדם לבחור בין טוב לרע בכל מהלך חייו. שאלנו האם האישה היא "עזר" לאדם או "כנגדו", ואולי משלימה את האדם בכל מקרה. הסברנו את ההבדל בהתייחסות לעירום לפני החטא לעומת אחריו.

פרק ג - מי זה הנחש המפתה ומה הוא מסמל? ; האכילה מעץ הדעת טוב ורע ; השנוי שחל כתוצאה מאכילה מעץ הדעת והעונש על הבחירה ב"רע" ; גלגול האשמות ; העונשים על אכילת פרי עץ הדעת ; מה הכוונה – אל אישך תשוקתך? ; הגירוש מגן עדן

הנחש המפתה ; האכילה מעץ הדעת טוב ורע

וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים; וַיֹּאמֶר אֶל הָאִשָּׁה: אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים, לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל עֵץ הַגָּן? וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל הַנָּחָשׁ: מִפְּרִי עֵץ הַגָּן נֹאכֵל. וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תְּמֻתוּן. וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ אֶל הָאִשָּׁה: לֹא מוֹת תְּמֻתוּן. כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע. וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה הוּא לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל. וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת. (בראשית ג, א-ז).

מי זה הנחש הקדמוני ומה הוא מסמל? למה ה' ברא אותו?

לפי הפרשן עובדיה ספורנו, על סמך האמור בבא בתרא , טז, "הנחש הוא השטן, הוא היצר הרע", הוא מסמל את הכוח המנסה לפתות את האדם תמיד לבחור ברע. אולי ה' ברא אותו כדי לנסות תמיד את אדם, להעמיד אותו במבחן וכדי לשמש אתגר שעל האדם להתמודד אתו.

כיצד בחיי היום – יום שלנו, אנחנו מתמודדים עם היצר הרע?

כמעט במשך כל היום, כל יום, אנחנו נאבקים בין פיתויי היצר הרע ליצר הטוב. האם לשקר כדי לצאת ממצב מביך, או לומר את האמת? האם להעתיק במבחן או לא, גם אם הסיכוי להיתפס אינו גדול? האם לנהוג אחרי ששתינו כמה כוסיות? האם להמר? האם להתאמץ כדי לעזור לזולת הזקוק לעזרה?

כמובן שבנושא זה קיימת השפעה רבה של נורמה חברתית או "לחץ חברתי", כאשר לפעמים הפרט עושה משהו שהוא בעצם לא מסכים אתו, רק בגלל ש"כולם עושים את זה", או "כדי להיות מקובל". הנחש יכול להיות "פנימי" או גורם "חיצוני" או גם תערובת שלהם. כמעט תמיד הכניעה ליצר הרע נושאת אתה, בסופו של דבר, תוצאות שליליות.

למה הנחש הגזים ביחס לציווי בשואלו: "לא תאכלו מכל עץ הגן?". הרי רק עץ הדעת נאסר באכילה.

הוא רצה לפתות את האישה לאכול מפרי העץ, ע"י הקצנת האיסור ובכך ליצור לחץ פסיכולוגי עליה. אם לוקחים ילד לשולחן מלא ממתקים ואומרים לו "אל תאכל שום דבר שעל השולחן", אין סיכוי שיעמוד בפיתוי. אם אומרים לו שלא לאכול מסוג אחד, יש סיכוי שיעמוד בזה.

מה משמעות האכילה מעץ הדעת טוב ורע? מה היה מצב האדם לפני האכילה לעומת אחרי?

משמעות הציווי היא שהאדם נמצא תמיד בצומת בחירה בין טוב לרע. משמעות האכילה היא שהאדם לפעמים בוחר בעשיית הרע, למרות העונש או התוצאה השלילית הצפויה לו. השנוי במצבו לפני האכילה לעומת אחרי, היה בכך שהוא ידע, כלומר שחווה והתנסה, ברע ולא רק ידע שהמעשה הוא רע מבחינה שכלית. לא דומה מי שרוצח, לדוגמא, למי שרק יודע באופן תיאורטי שאסור לרצוח. ה"רע" במקרה שלנו הוא עצם אי - הציות לציווי האלוקים ולא כל כך משנה מה תוכנו של האיסור.

במדרש תדשא, פרק ז נאמר: אמר רבי פנחס בן יאיר: העץ הזה, עד שלא אכל ממנו אדם הראשון, לא נקרא שמו אלא עץ בלבד, כשאר כל העצים, אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב"ה נקרא שמו "עץ הדעת טוב ורע" על שם סופו, (שממנו ידעו להבחין היטב בין טוב לרע).

ידוע כי ע"פ הנצרות, האדם מושפע עד היום מהחטא הקדמון, כך שהאדם מיסודו הוא רע וזקוק לישועה ע"י ישו כדי להיגאל. ע"פ היהדות, האדם אינו רע מיסודו, אלא יש לו תמיד בחירה חופשית. עליו להתמודד עם יצר רע - בהמי הטמון בו, ולבחור בטוב.

למה רק אחרי דברי הנחש ראתה האישה כי "טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעיניים"? למה לא ראתה זאת לפני כן?

טבעו של האדם הוא להתפתות יותר אחר מה שאיסורו מודגש כמו בפתגם: "מים גנובים ימתקו", (משלי ט, יז). לפעמים עצם העשייה של דבר שנאסר ע"י הורה או ע"י הזולת. לדוגמא, עישון, גניבה או בגידה בבן או בבת זוג, גורם לכעין מתח או שמוסיף ריגוש או עניין לחיים. ע"פ התורה, תפקיד האדם הוא להתגבר על יצר טבעי זה.

איך "נפקחו עיניהם" של אדם וחווה כתוצאה מהאכילה ואיך זה קשור לידיעה "כי עירומים הם"?

כנראה שעצם אי - הציות וטעימת החטא גרמו להם לדעת שלהיות עירום זה "רע" ולרגש אשמה ובושה. אמנם גם קודם לכן הם "ידעו" בשכלם שהם עירומים אך לא ראו בכך כל רע , (בדומה לבעלי חיים).

ע"פ האבן עזרא, האכילה מפרי העץ גרם להם גם לתאווה לתענוגות, (כולל מיניות), שלא הייתה בהם קודם.

חקירת החטא; גלגול האשמות.

וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן. וַיִּקְרָא ה' אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ: אַיֶּכָּה? וַיֹּאמֶר: אֶת קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַגָּן וָאִירָא כִּי עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא. וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה? הֲמִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ? וַיֹּאמֶר הָאָדָם: הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה לִי מִן הָעֵץ וָאֹכֵל. וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לָאִשָּׁה: מַה זֹּאת עָשִׂית? וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה: הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל. (בראשית ג, ח-יג).

למה ה' צריך לשאול את האדם "אַיֶּכָּה" ? האם הוא לא ידע היכן האדם?

ע"פ רש"י, ה' שאל "כדי להיכנס אתו בדברים" וכדי לא להבהיל אותו יותר מדי. אפשר להבין את השאלה כ"מה מצבך?" או "מה קרה לך"? יש אומרים שבכל יום הקב"ה שואל את האדם "אַיֶּכָּה"? איפה אתה נמצא ביחס להיכן שאתה אמור להיות, מבחינת לימוד תורה וקיום המצוות?

ראינו שהאדם האשים את האישה והאישה את הנחש. האם זה פוטר אותם מהעונש?

מתברר שלמעשה שלושתם באו על עונשם. זאת אומרת שלא ניתן להעביר את האשמה על מעשיך לזולת, גם אם הוא שידל אותך לעבירה. כפי שאומר רש"י: "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים"?

בדרך כלל, ע"פ ההלכה, אין שליח לדבר עבירה, (מסכת קידושין, מב, ב). מי שנשלח לעשות עבירה או פשע אינו יכול לטעון שהוא לא אשם כי הוא רק שליח. כידוע, הפושע הנאצי אדולף אייכמן ניסה לטעון במשפטו בארץ בשנת 1961 כי כקצין בצבא הגרמני הוא "רק ביצע פקודות שהוטלו עליו". בדומה לכך, ידוע הכלל ש"אין לבצע פקודה בלתי חוקית בעליל" או ש"דגל שחור מתנוסס מעליו". הבעיה היא שלא תמיד קל לקבוע בזמן אמת האם פקודה היא חוקית או לא.

העונשים על אכילת פרי עץ הדעת; מה הכוונה – "אל אישך תשוקתך"?

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ: כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת, אָרוּר אַתָּה מִכָּל הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, עַל גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְאֵיבָה אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ - הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב. אֶל הָאִשָּׁה אָמַר: הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ, בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים, וְאֶל אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ, וְהוּא יִמְשָׁל בָּךְ. וּלְאָדָם אָמַר: כִּי שָׁמַעְתָּ

לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר: לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ; אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ, בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם, עַד שׁוּבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ, כִּי עָפָר אַתָּה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב. (בראשית ג, יד-יט).

מדוע אכילת עפר הוא העונש שניתן לנחש? חוץ מזה הנחש אינו אוכל עפר אלא טורף בשר או חרקים.

הנחש בולע את האוכל מפני שאין לו שיני לעיסה, ובעצם לא טועם אותו, שכן אין לו תאי טעם בלשון. לכן אין לו הנאה מהאוכל והוא אוכל רק לצורך קיומי. על כן זה כאילו שהוא אוכל עפר. זהו עונש הולם, כי הוא פיתה את האישה באמצעות גירוי לתאווה ולתענוג ודווקא זה מה שנשלל ממנו באכילתו.

מה הקשר בין עבירת האישה לבין העונש שקיבלה?

אפשר לומר אולי, שהיא הלכה אחרי התאווה והתענוג ועונשה היה צער בהריון, כאבי נדה וצער גידול בנים - כלומר ההיפך מתענוג. בנוסף, כדברי הרמב"ן, נגזר עליה ש"הוא ימשול בך" כלומר שבעלה אמור לקבוע את התנהלות החיים ולא האישה, וזאת בניגוד לאירוע האכילה מפרי העץ, שבו היא שקבעה.
כמובן בעת המודרנית הדברים השתנו ולעתים האישה היא הקובעת בקבלת החלטות.

מה הכוונה במילים "ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך"? מה זה אומר על הקשר בין איש לאישה?

לפי רש"י, הבעל יכול לכפות על אשתו יחסי אישות ולא להיפך. אישה בדרך כלל מתביישת לתבוע זאת. לפי זה משמעות הפסוק היא בתחום האישות, אך מעבר לכך, באופן כללי הגבר הוא השולט והקובע ולרוב, האישה מסכימה לכך ומצפה לזאת ממנו, (במיוחד כשקורות תקלות). כמובן שישנם זוגות או תרבויות שבהם דווקא האישה היא השולטת ולעתים האישה קובעת בנושאים רבים הקשורים לניהול הבית וגידול הילדים.

מספרים בדיחה על קבוצת גברים שהלכו לעולמם והגיעו לשערי גן עדן. המלאך בכניסה אמר שעל כל מי שנהג לעשות את מה שאשתו דרשה ממנו, לעמוד בתור אחד ועל כל מי שלא שמע לאשתו לעמוד בתור אחר. כולם נעמדו בתור של המצייתים חוץ מאיש אחד, "חלשלוש" למראה. חבריו התפלאו מאוד ושאלו איך יתכן שדווקא הוא לא עומד בתור שלהם. תשובתו: "אשתי אמרה לי".

מה הקשר בין עבירת האדם לבין עונשו? מה הכוונה במילים "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה"?

כמו בחיים, בגלל שהאוכל בגן עדן בא בקלות וללא טרחה, האדם גם אכל מפרי עץ הדעת בקלות. על כן בעתיד יצטרך לטרוח ולהזיע לצורך פרנסה ואוכל מעץ או מעשב השדה, שלא כמו בגן עדן.

קריאת השם חוה; ה' עושה להם כָּתְנוֹת עור

וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה, כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל חָי. וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם. (בראשית ג, כ-כא).

באיזו תקופה התחילו בני אדם ללבוש בגדים מעור?

נמצאה עדות לשימוש בעור ליצירת בגדים באתר ארכיאולוגי בגרמניה, מלפני כ - 100,000 שנה, אך יש המתארכים שימוש בבגדי עור החל מלפני 170,000 שנה. לפי חוקרי אבולוציה, האדם הקדמון התחיל ללבוש בגדים מעור בצורה נרחבת לפני כ-27,000 שנה. נמצאו כלי אריגה לבגדי עור באותו תקופה.

יש המתארכים את הגירוש מגן עדן בתקופת המהפכה החקלאית, ואת אדם וחוה כזוג הראשון של המהפכה, שבה חלה התפתחות פתאומית אדירה בתחום החקלאות, הייצור והתרבות האנושית, לפני ב- 12,000 שנה. יחד עם זאת, לא נאמר שאדם וחווה עשו לעצמם כתנות עור אלא אלוקים, (בדרך שאינה ידועה לנו), כך שייתכן שאדם וחוה היו זוג homo sapiens sapiens הראשון, שחיו שנים רבות לפני המהפכה החקלאית. ע"פ ממצאים ארכיאולוגיים האדם המודרני נדד מאפריקה לאזור מסופוטמיה לפני כ- 70,000 שנה. יתכן שזה קשור לגירוש מגן עדן המוזכר בתורה.

הגירוש מגן עדן

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים: הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע, וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל, וָחַי לְעֹלָם. וַיְשַׁלְּחֵהוּ ה' אֱלֹהִים מִגַּן עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם. וַיְגָרֶשׁ אֶת הָאָדָם, וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת, לִשְׁמֹר אֶת דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. (בראשית ג, כב-כד).

"הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ" - למי ה' אמר זאת ומדוע הדמיון בין האדם לאלוקים מתבטא בידיעת הטוב והרע?

לפי חלק מהמפרשים ה' אמר זאת למלאכים. אך הרמב"ם, בעקבות תרגום לארמית של אונקלוס, (גר מהאצולה הרומאית, במאה הראשונה לספה"נ), מפסק את הפסוק כך: וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן

הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד, (כאלוקים שהוא אחד), מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע, כלומר ממנו, מעצמו, יודע להבחין בין טוב לרע. לפי זה, ה׳ אמר את הדברים לעצמו.

בכתבי הרמב״ם, בהלכות תשובה ה, א, נאמר: רשות כל אדם נתונה לו: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו; ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע, הרשות בידו. הוא שכתוב בתורה ״הן האדם היה כאחד ממנו, לדעת, טוב ורע״ (בראשית ג, כב), כלומר הן מין זה של אדם היה אחד בעולם, ואין לו מין שני דומה לו בזה העניין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין לו מי שיעכב על ידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא, ״פן ישלח ידו״, (שם).

גם לפי הרמב״ן, הדמיון בין האדם לאלוקים הוא בעצם התכונה המיוחדת המשותפת לשניהם האלוקים והאדם יודעים להבחין בין נאה למגונה מבחינה מוסרית. זה גם הפירוש המקובל לפסוקים שבמזמור תהילים ח, ה - ו: ״מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ; וּבֶן אָדָם, כִּי תִפְקְדֶנּוּ. וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט, מֵאֱלֹהִים; וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ.

מה מהות עץ החיים ואיך האדם יוכל לחיות לעולם? הרי הגוף שלו מזדקן.

ע״פ רבנו סעדיה גאון, (882, מצרים, 942 - עירק), אין הכוונה שיחיה לעולם ממש, אלא שיאריך ימים בגלל סגולות בריאותיות שנמצאו בעץ. לפעמים בתנ״ך למילה ״לעולם״ משמעות של דחיית מועד בלבד, כמו בפסוק המתייחס לעבד עברי שהעדיף שלא להשתחרר בתום שש שנות עבודה, (שמות כא, ו): ״וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ, וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם״. שם כוונת הפסוק היא עד שנת היובל.

נזכיר כי התורה נמשלה לעץ חיים בפסוק: עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר (משלי ג, יח). על העולה לתורה להחזיק בידית העשויה מעץ, בספר התורה, בזמן הקריאה בה. כוונת הפסוק במשלי, שמי שמחזיק בתורה ומקיים אותה, מוסיף לעצמו חיים, במובן הרוחני.

האם האכילה מעץ החיים יכולה לבטל את גזרת המוות כעונש על אכילת עץ הדעת?

כנראה שיכול היה לדחות את גזירת המוות לתקופה נוספת. ניתן אולי לומר, שאילו יכול היה האדם לאכול מעץ החיים הוא היה חוזר למצבו שלפני החטא, ע״י החזקת התורה וביטול יצרו הרע. ה׳ גזר שאחר החטא המהותי הזה, לא ניתן להחזיר את הגלגל אחורה, אפילו ע״י חרטה ותשובה ועל האדם להתמודד עם יצרו, מחוץ לגן עדן.

מה הכוונה ב״כרובים ולהט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים״?

לפי רש״י, הכרובים כאן הם מלאכי חבלה והחרב עם להט מהווה מחסום כניסה רוחני, אך לא פיזי, בחזרה לגן עדן. מעניין שאנחנו פוגשים את הכרובים שוב בפרשת תרומה בספר שמות, שגם

שם הם ממוקמים מעל לוחות הברית הנתונים באופן תמידי בארון הברית, וגם שם, הכרובים מגינים על הדרך לתורה.

סיכום פרק ג

בפרק זה פגשנו את הנחש, המסמל את היצר הרע, החיצוני או הפנימי, המנסה לפתות את האדם והאישה לדברים שהם יודעים שהם אסורים. ראינו שלאחר שחוו וטעמו מהאסור, נפקחו עיניהם גם לרע והם נכנסו למסע ייסורים של התמודדות מול היצר הרע. מאז ועד היום נגזר עלינו לחיות במתח תמידי בין המותר לאסור, כפי שהוגדרו ע"י האל. ראינו שע"פ התורה, האתגר שהאדם ניצב מולו הוא לדחות את הרע ולבחור בטוב.

ראינו שאין עבירה ללא עונש - בתורה כמו בחיים - ושבדרך כלל יש קשר בין העבירה לעונש "מדה כנגד מדה". בהמשך נראה כי העונש אינו סוף פסוק ושביכולתו של האדם לתקן בדרך כלל את החטא, ע"י עשיית תשובה.

ראינו שנגזר על האדם לטרוח ולהזיע לצורך פרנסתו ושלא ניתן "להפיל" את האשמה של מעשינו על מישהו אחר ששידל אותנו לעבירה. אדם אחראי תמיד למעשיו.

ראינו שעל פי התורה, בחיי משפחה, לרוב על הגבר למלא את התפקיד המוביל ושבאופן טבעי, זה גם מה שהאישה מצפה ממנו.

ניתן להבין את סיפור אדם וחווה בגן עדן, לא רק כתיאור של מה שקרה לאדם וחווה הראשונים, אלא כאב טיפוס של מצבו של האדם בעולם מאז ועד היום, מבחינת הצורך לעמוד בפני פיתויים המאיימים בכל עת "להפיל אותו" ולהרוס את חייו מבחינה אישית - (הסתבכות בפלילים או בדברים ה"יושבים" על מצפונו כגון שקרים, רמאויות וכדומה), מבחינה משפחתית (התאכזרות כלפי בני המשפחה, יחסים אסורים ובגידות), וכלכלית (פיתויי רדיפה אחר רווחים מהירים, הרפתקאות, הימורים וכדומה).

פרק ד - לידת קין והבל וקורבנותיהם; התראה לקין; קורבנות קין והבל; הרצח הראשון, השקר והעונש; הודאת קין בחטא והמתקת הדין; בני למך - הבוקר, המוזיקאי ולוטש הברזל; שירת למך; לידת שת ואנוש.

לידת קין והבל וקורבנותיהם; התראה לקין

וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר, קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'. וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל, וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה. (בראשית ד, א-ב).

מה משמעות השם "הֶבֶל" ולמה קראו לו כך? הרי הבל הוא בדרך כלל "שווא" או "ריק".

"הבל" הוא אוויר - אד היוצא מן הפה, כמו בביטוי "הבל פיו". השם הוא סמלי וכנראה מכוון לסופו מוות סתמי וללא השארת צאצאים.

וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה'. וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה, וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו. (בראשית ד, ג-ה).

מדוע הקב"ה שעה להבל ואל מנחתו ולא אל קין ומנחתו? האם אין בכך משום אפליה?

לפי רש"י, קין הביא מן הגרוע שבפרי האדמה והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן, דהיינו, מן המשובח. יחד עם זאת, יתכן שבאופן כללי, מראש הייתה בקין נטייה לאלימות, עבריינות, וכניעה ליצר הרע, שהקב"ה ביקש שיסיר מעצמו ונתן לו הזדמנות לתקן את מגרעותיו בפסוקים ו - ז להלן. כדי להגיע לסיטואציה מתאימה, הוא לא שעה לקרבן קין, והעמיד אותו במבחן. קין לא עמד בו בהצלחה. ניתן להשוות זאת להתנהגות יוסף כלפי אחיו שבאו לקנות בר במצרים, כפי שנראה בסוף ספר בראשית. כביכול מדובר בהתנהגות אכזרית, אך המטרה הייתה לבדוק האם האחים חזרו בתשובה מהשנאה כלפי בני רחל.

וַיֹּאמֶר ה' אֶל קָיִן: לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ? הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב - שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב - לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ, וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ, וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ. (בראשית ד, ו-ז).

מה הקשר בין חרון אף קין לבין אמירת ה' "הלוא אם תיטיב שאת"? האם קין באמת חטא באותה נקודת זמן או שעדיין לא? ע"פ פסוק ה, וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו, הוא בסך הכול התאכזב מאוד שקורבנו לא התקבל ברצון.

לפי רש"י, המלים "הלוא אם תיטיב שאת", פירושן: אם תיטיב את דרכיך, יוטב לך, ואם לא תיטיב, בוודאי תחטא ותיענש. הן מהוות **התראה** לקין שלא לחטוא, כדי שלא יוכל לטעון שקיבל עונש ללא אזהרה מראש, על איסור רצח.

זה בעצם מהדורה שניה של איסור האכילה בפרי עץ הדעת. הוא היה צריך לקחת זאת לתשומת לבו אך בחר להתעלם מהאזהרה, כמו אביו. אם מישהו מקבל מראש התראה ומתעלם ממנה, הוא יכול להאשים רק את עצמו.

"וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ". מה מילים אלו מזכירות לנו?

הן מזכירות מאוד את מלים שנאמרו לחווה: "ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך". לפי זה יוצא כביכול שחווה = היצר הרע, אולי במובן שחווה פיתתה את האדם לחטוא, והוא היה אמור להתגבר על הפיתוי. כך גם נדרש מקין לעמוד נגד היצר הרע.

הרצח הראשון, השקר, והעונש; הודאת קין בחטא והמתקת הדין

וַיֹּאמֶר קַיִן, אֶל הֶבֶל אָחִיו; וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה, וַיָּקָם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן: אֵי הֶבֶל אָחִיךָ? וַיֹּאמֶר: לֹא יָדַעְתִּי, הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי? (בראשית ד, ח-ט).

איך קין היה מסוגל לשקר לקב"ה? האם לא ידע שהוא יודע הכל?

אולי זה בא להראות שאדם מסוגל להכחיש במצח נחושה, פשע שביצע כדי להציל את עורו, כפי שקורה לעתים בבתי משפט. ראינו את זה גם אצל הוריו, אדם וחווה, כך שזה כנראה חלק מהטבע האנושי. נאמר בפרקי אבות, ד, ב: בן עזאי אומר, ... עבירה גוררת עבירה...". כשאדם עושה עבירה אחת, לעתים, במקום לתקן את דרכיו, הוא ממשיך לשקר ולנסות להסתיר את העבירה בדרכים שונות, תוך ביצוע עבירות נוספות, ומסתבך עוד יותר. כנגד הקב"ה, כמובן שאין זה מועיל כלל ובסופו של דבר יגיע העונש, במצטבר, על כל העבירות.

וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ? קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה. וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ. כִּי תַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה לֹא תֹסֵף תֵּת כֹּחָהּ לָךְ, נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ. (בראשית ד, י-יב).

מה הקשר בין פשעו של קין לבין עונשו?

האדמה שפָּצְתָה אֶת פִּיהָ לָקַחַת אֶת דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ, לא תוסיף לתת כוחה. קין היה עובד אדמה ולכן העונש היה כבד במיוחד. הוא גם גורש (כמו אביו אמו) ונע ונד כדי שלא יוכל לעבוד עוד את האדמה.
ניתן לטעון שאותו סיפור של פיתוי, נפילה ועונש, חוזר על עצמו מאז ועד ימינו ולמרות הדוגמאות הרבות שניתן ללמוד מהן, ספק אם הלקח נלמד אצל רוב בני האדם.

וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל ה': גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא. הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָּל מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי. וַיֹּאמֶר לוֹ ה': לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן, שִׁבְעָתַיִם, יֻקָּם; וַיָּשֶׂם ה' לְקַיִן אוֹת, לְבִלְתִּי הַכּוֹת אֹתוֹ כָּל מֹצְאוֹ. (בראשית ד, יג-טו).

למה קין לא קיבל עונש מוות על פשע חמור כל כך?

הוא לא קיבל התרעה מפורשת מראש שאם ירצח את הבל הוא צפוי לעונש מוות, אלא אזהרה כללית. ע"פ התורה, לא מענישים מבלי שהעונש נקבע מראש. בנוסף, לא בטוח שאדם וחווה היו מתאוששים ממות שני בנים ואולי היו מחליטים לא להביא עוד ילדים לעולם.

האם לפי התורה מגיע לרוצחים עונש מוות?

נציין שע"פ התורה, אם ניתנה התראה לרוצח ע"י שני עדים, לפני מעשה הרצח, שהוא צפוי לעונש מוות וישנם לפחות 2 עדים שראו את מעשה הרצח, כך שאין ספק לגבי זהות הרוצח, יכול בית דין של 23 דיינים, אחרי חקירה מעמיקה, לפסוק עונש מוות. הודאת הנאשם על אשמתו אינה קבילה בדיני נפשות. בגלל ריבוי מגבלות אלה על גזר דין מוות, נאמר במסכת מכות פרק א, משנה י, "סנהדרין ההורגת אחד בשבוע [שבע שנים] נקראת חובלנית. ר' אלעזר בן־ עזריה אומר: אחת לשבעים שנה. ר' טרפון ור' עקיבא אומרים: אילו היינו בסנהדרין לא היה נהרג אדם מעולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף הן מרבין שופכי דמים בישראל" - (בגלל ביטול עונש מוות, יהיו יותר מעשי רצח). לפי חז"ל (מסכת כתובות, ל, א), ביצוע עונשי מוות בוטל ארבעים שנה לפני חורבן בית המקדש השני, כאשר בית הדין הגדול גלה מלשכת הגזית שליד בית המקדש.

היום אין לנו סנהדרין או בית דין סמוך, כך שאין סמכות הלכתית לבית דין לפסוק עונש מוות. לכן, רוצחים בדרך כלל מקבלים מאסר עולם. יחד עם זאת, ישנם מספר פוסקים ראשונים, בראשם הר"ן, (רבנו ניסים, מגדולי הראשונים בספרד במאה ה -14), שכתבו שקיים, במקביל לדין התורה, דין מלכות אזרחית, שעל פיו, מותר לממשלה יהודית או למערכת משפט של המדינה, להעניש פושעים בעונשים מתאימים ומרתיעים, אפילו תוך חריגה מדין התורה הצרוף. הבסיס לכך הוא דברי רבי אליעזר בן יעקב, (מסכת סנהדרין, מ, א), "שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן

התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה". וכן, נפסק בשולחן ערוך, חושן משפט, סימן ב': "כל בית דין אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות, דנים בין מיתה בין ממון". גם ע"פ הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרב הראשי הראשון בארץ ישראל, לממשלה יהודית בארץ ישראל יש סמכות דין מלכות. בפרשת שופטים, בספר דברים, נתעמק בסוגיית עונש מוות למחבלים רוצחים.

מה הקשר בין "אות קין" שבתורה לבין השימוש בביטוי היום? איך האות מנעה תקיפות עליו?

כנראה שהיה באות משהו שהרתיע את החיות מלתקוף אותו. זה היה אות הגנה ולא אות קלון כמו בשימוש בביטוי היום, למרות שהאות ניתנה לו כתוצאה מפשע שיש בו קלון.

וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי ה' וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ נוֹד קִדְמַת עֵדֶן. וַיֵּדַע קַיִן אֶת אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת חֲנוֹךְ, וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ. וַיִּוָּלֶד לַחֲנוֹךְ אֶת עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת לָמֶךְ. (בראשית ד, טז-יח).

"וידע קין את אשתו..." מי הייתה אשתו של קין? האם אחותו? אם כן, איך יתכן שילדיו לא היו בעלי מום?

כנראה שכן אחותו. הרי לא היו עוד נשים בעולם. נאמר בפרק ה, ד, על אדם: וַיּוֹלֶד בָּנִים, וּבָנוֹת. קין נשא את אחת הבנות.

לגבי מומים מלידה, יתכן שרוב ילדיו נולדו עם מומים, אך לא חנוך. לא הכרחי שמנישואי אח ואחות נולדים בעלי מומים. הסיכון הוא בכך, שאצל קרובי משפחה, שני בני הזוג נושאים אותם פגמים גנטיים משפחתיים, דבר המגדיל את הסיכוי להופעת אותם מומים גנטיים אצל הצאצאים, בצורה של מום. יתכן שאז לא היו הרבה פגמים גנטיים.

למך ובניו - הבוקר, המוסיקאי ולוטש הברזל; שירת למך

וַיִּקַּח לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים - שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה. וַתֵּלֶד עָדָה אֶת יָבָל, הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה. וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל, הוּא הָיָה אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב . וְצִלָּה גַּם הִוא יָלְדָה אֶת תּוּבַל קַיִן, לֹטֵשׁ כָּל חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל, וַאֲחוֹת תּוּבַל קַיִן נַעֲמָה.
(בראשית ד, יט-כב).

באיזו תקופה חיו יבל - אבי רועה הבקר והצאן, יובל - ממציא כלי המוסיקה ותובל קין - מייצר כלי הנחושת והברזל?

לפי הממצאים, גידול צאן ובקר החל להופיע לפני כ - 12,000 שנה, בתקופת התפתחות אדירה בתחום הייצור והתרבות (המהפכה ה"חקלאית") ולאחר סיום עידן הקרח. לגבי כלי מוזיקה, התגלה במערה בגרמניה חליל העשוי מעצם ארוכה של נשר, המשויך לתרבות האוריניאקית, שהתקיימה לפני כ - 40,000 שנה, כך שהיו כלי מוזיקה כבר בתקופה הפרה - היסטורית. בסביבות 6,400 לפנה"ס החלו בני האדם לעסוק בעיבוד מתכת לצורך יצירת כלי נחושת, תכשיטים וקישוטים שונים, כך שאין תיארוך אחיד לתופעות המוזכרות והדמויות שבפסוק הם כנראה לא אחים שהמציאו את הכלים והשיטות אלא אבותם של הממציאים עצמם.

אם נאמר שאדם וחווה היוו הזוג הראשון של האדם המודרני, שחיו אולי לפני יותר מ - 100,000 שנה, ניתן להבין את תיאור הדורות מאדם ועד למך כתקופות, או שושלות ולא כדורות עוקבים, (למשל בפסוק יח, עִירָד הוא לאו דווקא בנו הישיר של חנוך, אלא צאצאו, כעבור מספר דורות). דוגמא לכך, היא בפסוק במדבר לב, מא, שבו נאמר: וְיָאִיר בֶּן מְנַשֶּׁה הָלַךְ, וַיִּלְכֹּד אֶת חַוֹּתֵיהֶם; וַיִּקְרָא אֹתָהֶן, חַוֹּת יָאִיר. כפי שנראה בהמשך, יאיר לא היה בנו של מנשה, אלא נינו.

וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי, כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי. כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה. (בראשית ד, כג-כד).

למה הכוונה בשירת למך "כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי"? מה משמעות השיר?

רש"י מסביר, על פי מדרש, שה"איש" שבו מדובר הוא קין, ושלמך הרג אותו בשגגה בעת ציד. למך היה כבד ראייה, ויצא לציד יחד עם בנו, תובל קין. קין עבר בסביבה, ולמך, שחשב שהוא חיה, ירה לעברו חץ והרגו. כשהעמיד אותו בנו על טעותו, ספק למך את כפיו מרוב צער והרג גם אותו בשוגג. לפי זה, בסופו של דבר, קין קיבל עונש מוות על רצח הבל. לאחר אירוע זה, נשיו ביקשו לפרוש ממנו והוא ניסה לפייסן. למך היה דור שביעי לקין, לכן מאורע זה מתואר כ"שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם קָיִן", למרות שאין זאת המשמעות הפשוטה. אולי אפשר להבין שכוונת למך, שאם קין, שרצח את אחיו במזיד זוכה להגנה, לאחר שהביע חרטה וביקש רחמים, וניתנה האזהרה ש"כָּל הֹרֵג קַיִן, שִׁבְעָתַיִם, יֻקַּם", (פסוק טו לעיל), למך שהרג בשוגג, צריך להיות מוגן הרבה יותר. לפי זה יש להבין את המלים "(ו)כי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי" במזיד? הלא הרגתי בשוגג.

נציין כי בני למך הם אחרוני צאצאיו הישירים של קין וכנראה שהם או בניהם, ניספו במבול. יחד עם זאת, ע"פ חלק מחכמינו, אשתו של נח הייתה נעמה, בתו של למך, כך שגם לזרע קין היה המשך.

לידת שת ואנוש

וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת, כִּי שָׁת לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל, כִּי הָרָגוֹ קָיִן. וּלְשֵׁת, גַּם הוּא יֻלַּד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ - אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם ה'. (בראשית ד, כה-כו).

סיכום פרק ד

ראינו בפרק זה כעין מהדורה שנייה של חטאו של אדם וחווה, הפעם אצל בנם קין, בחינת "מעשי אבות - סימן לבנים", אך במובן השלילי.

כפי שאדם הוזהר שלא להתפתות אחר יצרו הרע, כך גם קין. גם הוא התעלם מכך ופשע ברצח אחיו. אפשר לטעון שהאדם הראשון עבר על העבירה החמורה של עבודה זרה בהתעלמותו הבוטה מציווי ה' ושקין עבר על איסור שפיכות דמים. בהמשך נפגוש את העבירה החמורה השלישית - גילוי עריות.

ראינו את חולשתו המוסרית של קין, שכמו אביו, לא הצליח להתגבר על יצרו הרע, ניסה להכחיש את מעשהו ונענש גם הוא ע"י קללת האדמה וגירוש.

ניתן לטעון שאותו סיפור של פיתוי, נפילה ועונש, חוזר על עצמו מאז ועד ימינו וספק אם הלקח נלמד אצל רוב בני האדם.

ראינו תחילה של התפתחות האנושית בתחומי החקלאות, הייצור והתרבות - כלומר צמיחה חומרית מרשימה אצל צאצאי קין.

פרק ה - הדורות שאחרי האדם הראשון - שושלת שת: שת, אנוש, קינן, מהללאל, ירד, חנוך, מתושלח, למך ; אורך החיים הפנטסטי של שת וצאצאיו ; לידת נח.

הדורות שאחרי האדם הראשון – שושלת שת

זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם, בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם, בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ. זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם; וַיְבָרֶךְ אֹתָם, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם, בְּיוֹם הִבָּרְאָם. וַיְחִי אָדָם, שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ; וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת. וַיִּהְיוּ יְמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֵׁת, שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אָדָם, אֲשֶׁר חַי, תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה; וַיָּמֹת.

וַיְחִי שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד אֶת אֱנוֹשׁ. וַיְחִי שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת אֱנוֹשׁ, שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי שֵׁת, שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה; וַיָּמֹת.

וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה; וַיּוֹלֶד אֶת קֵינָן. וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת קֵינָן, חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי אֱנוֹשׁ, חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה; וַיָּמֹת.

וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה; וַיּוֹלֶד אֶת מַהֲלַלְאֵל. וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת מַהֲלַלְאֵל, אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה, וַיּוֹלֶד בָּנִים, וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי קֵינָן, עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה; וַיָּמֹת.

וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה; וַיּוֹלֶד אֶת יָרֶד. וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת יֶרֶד, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בָּנִים, וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ, כָּל יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה; וַיָּמֹת.

וַיְחִי יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד אֶת חֲנוֹךְ. וַיְחִי יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת חֲנוֹךְ, שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בָּנִים, וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי יֶרֶד, שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה; וַיָּמֹת. (בראשית ה, א-כ).

גיל מתושלח; דור למך

וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת מְתוּשָׁלַח. וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְהִי כָּל יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ, כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים. וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת לָמֶךְ. וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת. (בראשית ה, כא-כז).

למה חנוך חי רק 365 שנה? מה פירוש פסוק כד?

לפי רש"י ע"פ מדרש בראשית רבה, "חנוך צדיק היה וקבל בדעתו לשוב להרשיע, לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו". לפי אחרים, כמו הרלב"ג, חנוך הגיע לשלמות ועד גיל 365 מילא את תפקידו בעולם. חנוך "מככב" בספרות החיצונית, ספרי "סיפור חנוך", ששם הוא מצטייר כדמות קדושה ושמימית, ואף הפך למלאך מטטרון לאחר מותו.

איך יתכן שהדמויות בפרשת בראשית האריכו ימים כל כך - בדרך כלל למעלה מ - 900 שנה? האם הכוונה לשנים שלנו, או לשנים קצרות יותר?

לפי הרמב"ם, אותן דמויות היו שלמות בגופן מפני שהן היו צאצאי האדם הראשון שנברא שלם. גם האקלים היה אידיאלי, (האוכל היה טבעי ובריא ונוגד חמצון ולא היה זיהום אויר ואולי פחות קרינה מיננת), כך שאנשים לא חלו. הוא מוסיף שיתכן שלא כל בני אותם הדורות האריכו ימים כל כך, אלא רק אלה המוזכרים.

ע"פ מחקרים, תוחלת החיים של הדור הצעיר היום עשויה להגיע ל - 130 שנה, בתנאי שיקיים אורח חיים בריא. ע"פ פרופסור כלב פינש מאוניברסיטת דרום קליפורניה, מעמודי התווך של חקר ההזדקנות, אם מדענים יצליחו לבודד ולתקן פגמים גנטיים הגורמים להזדקנות התאים, למחלות ולמוות, בני אדם יוכלו לחיות עד גיל 1,300 שנה ואפילו להוליד ילדים עד גיל 1000 שנה ! נעשים מחקרים בתחום זה, בעיקר על עכברים בשלב זה.

יתכן שבדורות ההם, או אצל צאצאי שת, לא היו פגמים גנטיים רבים, שגורמים להזדקנות.

אין סיבה להניח שמדובר בשנים קצרות יותר משלנו, אם כי יתכן כי אין לפרש את אורך חיי הדמויות באופן מילולי רגיל, אלא באופן אחר שאינו ידוע לנו.

יחד עם זאת, יתכן שאין להבין את הדברים כמשמעם הפשוט אלא כמסמלים דבר אחר. אחרת מה משמעות שמות הדמויות ומספר שנות חייהם המדויק ומה הצורך בכך? לדוגמא, מה זה משנה

לי, כמי שלומד תורה, אם מַהֲלַלְאֵל חי 895 שנה או 896 שנה. אולי ניתן לפרש את הדמויות לא כאנשים בודדים אלא כתקופות בעלות מאפיינים מסוימים (שאינם ידועים לנו), כאשר כולן נמשכו אלפי שנים. אם כן משמעות המילה "וַיְחִי" הינה כמו "נמשך" ו - "וַיָּמָת", כמו "הסתיים". יתכן שרשימת הדורות מסתירה סודות מסוימים שאינם מובנים לנו.

לפי חיבור אורכי החיים של הדמויות בפרשת בראשית, מאז בריאת האדם הראשון ועד היום, (תשפ"ג, 2023), עברו 5783 שנה. ע"פ ממצאי החוקרים ותורת האבולוציה, הומו ספיאנס קיים כ- 200,000 – 300,000 שנה, איך אפשר ליישב סתירה זו?

כפי שציינו לעיל, אולי ניתן ליישב סתירה זו, אם לא נפרש את אורך חיי הדמויות באופן מילולי רגיל, אלא באופן אחר שאינו ידוע לנו, כ"סתרי תורה" המסמלים דברים שאנחנו כבני אנוש, לא יכולים להבין אותם, כדעת הרמב"ן, הרב קוק, ועוד. לפיכך, אין להתייחס לשנים המובאות בדורות מאדם ועד אברהם במובן המילולי הפשוט. אין לכך כל ערך אמוני או ערכי שכן התורה איננה ספר היסטוריה.

בספרו "לנבוכי הדור", כותב הרב א"י קוק זצ"ל, שבבריאת האדם הראשון המתואר בפרשה, אין המדובר בבריאה במובן הפיזי, שכן התקיימו בני אדם הזהים לו במובן הפיזי שנים רבות לפניו, אלא במובן הרוחני – הראשון שניחן בתכונת "צלם אלוקים". יש להבין את כל תיאורי גן עדן שבפרשה במשמעות מטאפורית.

ניתן לומר שהתורה מבקשת ללמדנו שהאדם נדרש קודם כל, לשמוע לקול אלוהים, להימנע ממה שאסור, כגון רצח וגזל, להתמודד עם פיתויי היצר הרע ולבחור בטוב, כפי שהוגדר ע" האל. אם כן, מבחינת האמונה היהודית ניתן לומר שהאדם הראשון, היה בעצם <u>הנביא הראשון</u>, שהיה מסוגל לקלוט מה האל דורש ממנו, מבחינה מוסרית, כדי להבדילו מבעלי החיים האחרים, אך לא ניתן לדעת מתי הוא חי. דרישות מוסריות אלו של התורה כמובן רלוונטיות לנו גם היום.

עם זאת, יתכן שקיים קשר בין גירוש האדם מגן עדן לבין תחילת יציאת האדם הנבון מאפריקה לכיוון ישראל, המזרח התיכון, אסיה ואירופה, לפני כ - 70,000 שנה לערך.

לידת נח

וַיְחִי לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה; וַיּוֹלֶד בֵּן. וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר, זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרָרָהּ ה'. וַיְחִי לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נֹחַ, חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְהִי כָּל יְמֵי לֶמֶךְ, שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיָּמ�ת. וַיְהִי נֹחַ בֶּן חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת שֵׁם אֶת חָם וְאֶת יָפֶת. (בראשית ה, כח-לב).

למה למך השני (מצאצאי שת), קרא לבנו נֹחַ ולא מנחם? הרי הוא אמר כי "זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ"?

רש"י מפרש "זֶה יְנַחֲמֵנוּ, יניח מאתנו את עצבון ידינו. עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם". לפי זה משמעות השם נֹחַ היא "מנוחה" או אולי "נחמה" (מהצרות).

איך יתכן שנוח הוליד בנים רק בגיל 500?

יתכן שהוליד בנים גם לפני כן אך הם נפטרו. ראינו לעיל שבהעדר פגמים גנטיים, אפשר להוליד גם בגילאים דמיוניים כאלה. יחד עם זאת, אולי הדברים אינם כמשמעם הפשוט, אלא יש להם משמעות נסתרת.

סיכום פרק ה

בפרק זה ראינו בעיקר את הגילאים הפנטסטיים של שת וצאצאיו, את גיל הולדתם ומיתתם, בדרך כלל מעל 900 שנה! ייחסנו זאת לתנאי חייהם הבריאים ואולי להעדר פגמים גנטיים הגורמים להזדקנות התאים. יתכן שאין לפרש את אורך חייהם באופן מילולי רגיל, אלא כתקופות ושאולי טמון בהם סוד כלשהו. ראינו את לידתו של נח, אשר יועד מראש לשמש כמושיע הראשון של האנושות.

פרק ו - נח מול רעת האדם; תולדות ותכונות נח; השחתת כל בשר; מהות הנבואה ובניית התיבה; המבול והצלת הנמצאים בתיבה

מהו חטא "בְּנֵי הָאֱלֹהִים"?

וַיְהִי כִּי הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה; וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם. וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם, כִּי טֹבֹת הֵנָּה; וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ. וַיֹּאמֶר ה', לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה. הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם, וְגַם אַחֲרֵי כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם, וְיָלְדוּ לָהֶם: הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם, אַנְשֵׁי הַשֵּׁם. (בראשית ו, א-ד).

מי הם בְּנֵי הָאֱלֹהִים ובמה הם חטאו? מי הם "הַנְּפִלִים"?

רש"י מפרש, ע"פ מדרש בראשית רבה, כי בְּנֵי הָאֱלֹהִים הם בני השרים והשופטים – כלומר המעמד הגבוה, שהיו מנצלים את מרותם בניצול מיני ואונס של בנות המעמד הנמוך יותר. הוא מפרש, "מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ" - אף בעולת בעל, אף הזכר והבהמה. הייתה תקופה של ניצול מיני והפקרות מינית, גם של נשואים ונשואות, יחסי מין חד מיניים, ואף עם בהמות. הרמב"ן מפרש, "בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר", שהאדם ירד מדרגה גבוהה של בְּנֵי הָאֱלֹהִים, לדרגה נמוכה של "בשר".

זה מראה עד כמה התנהגות כזו חמורה בעיני האל ויכולה להביא להשמדה של חברה.

לפי רש"י, הנפילים הם ענקים, גיבורים. נאמר בספר במדבר יג, לג: "וְשָׁם רָאִינוּ, אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן הַנְּפִלִים...". יש מפרשים שהם סוג של מלאכים ויש המזהים אותם עם חייזרים...

מה מצבנו היום בנושא זה?

אין ספק שבדורות האחרונים, מתירנות מינית, ופירוק מוסד המשפחה כתוצאה מבגידות או חוסר נאמנות לבני הזוג, הם דבר נפוץ, כמו גם הטרדות מיניות וניצול מיני מתוך מעמד של מרות וכן גלוי עריות בתוך המשפחה. ניתן לזקוף זאת להשקפת עולם מתירנית מאוד שהשלטתה על החברה, המביאה לגירויים הרבים הנמצאים בכל פינה – לבוש בלתי צנוע ופרובוקטיבי, נגישות פשוטה מאוד לפורנוגרפיה וכדומה. ניתן ללמוד מהתורה כאן, שאם תופעה זו תתחזק, לא צפוי לחברות שבהן היא קיימת, עתיד מזהיר, וטוב יעשו אם ינקטו צעדים להקטין את התופעות ולשנות את נורמות ההתנהגות, כולל קביעת מגבלות אצל הספקים, על הנגישות לפורנוגרפיה באינטרנט וברשתות.

מה הכוונה במילים" והיו ימיו מאה ועשרים שנה"? ראינו שגם לאחר מכן היו בני אדם שחיו יותר מ - 120 שנה. אברהם חי 175 שנה, יצחק חי 180 שנה ועוד.

לפי רש"י, הכוונה איננה לתוחלת החיים המקסימאלית של אדם, אלא לתקופה שתעבור מהגזירה ועד למבול - 120 שנה. הקב"ה נתן הזדמנות לאנושות לחזור בתשובה במשך 120 שנה.

התגובה החמורה מאוד של ה' – מחיית החי.

וַיַּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ, וְכָל יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם. וַיִּנָּחֶם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ. וַיֹּאמֶר ה': אֶמְחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה, עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמָיִם, כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם. וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה'. (בראשית ו, ה-ח).

איך אפשר להסביר שבדור מסוים כל האנשים היו רעים? האם זה מוכיח שהגורם המשפיע ביותר על התנהגות האדם הוא החברתי - אחד נגרר אחרי השני?

נראה שאכן ההשפעה החברתית היא החזקה ביותר, אך המקרה של נח מראה שיש אחריות אישית לכל אחד ואחד. האדם אינו יכול להאשים את חברו או את הנורמות החברתיות, במעשיו שלו. המקרה של נוח מלמד שאדם מסוגל להחליט שאינו "זורם" עם העדר לתהום, ולבחור בדרך שונה מהכלל. לרוב זה דורש אומץ רב.

איך יתכן שה' התנחם (הצטער) כי עשה את האדם, הרי הוא יודע הכל מראש?

לפי רש"י, הפירוש הוא שכאשר הרוע הגיע למימדים אדירים, ה' התנחם - הפך מחשבתו, או התייחסותו, ממידת הרחמים למידת הדין, דבר המבשר את בוא העונש. (אכן הכול היה ידוע מראש, אך **שעת** השנוי לבסוף הגיעה). זאת דוגמא מובהקת לביטוי של חכמינו, ש"דיברה תורה כלשון בני אדם", כלומר שהיא משתמשת בביטויים אנושיים כלפי האל המופשט, על מנת שכולם יוכלו להבין. אך יש מפרשים "וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ" – אל לבו של האדם. ה' הצטער שהאדם בחר ברע, (למרות שידע זאת מראש).

למה החליט האל למחות גם את הבהמות, העופות וכדומה?

לפי רש"י, הכול נברא בשביל האדם ואם הוא יושמד, אין טעם לקיים את בעלי החיים.

למה נח מצא חן בעיני ה'? במה הוא היה שונה מאנשי דורו?

התכונות של נח מובאות בהמשך הפרק, בפרשת נח. לפי הרמב"ן, "כל מעשיו היו לפניו נאים ונעימים", בניגוד גמור לבני דורו אשר היו שטופים בחמס, גלוי עריות ושפיכות דמים.

סיכום תחילת פרק ו

ראינו שמחשבות רעות ומידות מושחתות הן דבר מדבק ושיתכן שדור שלם יכשל בהן, אך ראינו שבכוחו של הפרט ללכת "נגד הזרם" ולהישאר אדם ישר, עם כל הקושי. כאשר הרמה המוסרית של חברה יורדת אל מתחת לסף מינימאלי, בהכרח תבוא עליה פורענות או חורבן כלשהו.

מהו לדעתך הרעיון המרכזי של הפרשה?

הרעיון המרכזי הוא הדרישה מהאדם להתמודד עם פיתויי היצר הרע ולבחור בטוב. במידה שיבחר ברע, למרות ניסיונותיו להתכחש לעובדת חטאיו, יבוא על עונשו, כפי שראינו אצל אדם וחווה, קין ודור המבול.

<u>תוספת</u>

<u>חוויות במצב מוות קליני</u>

ממצאיו של ד"ר ריימונד מודי על חוויות במצב מוות קליני.

בשנת 1975 פרסם ד"ר ריימונד מודי (Raymond Moody), רופא צעיר שהתמחה בפסיכיאטריה, את הספר "החיים שלאחר החיים". ספר זה, המבוסס על מחקר איכותני שערך, מביא 150 עדויות של אנשים אשר נפגעו קשות ומתו מוות קליני, ואחר כך חזרו להכרתם, רובם חולים קשים או פצועי תאונה שהוכרזו מתים אך נשארו בחיים כנסים רפואיים. העדים הרבים שהביא עמדו מאחורי עדותם, גם לאחר בדיקות חוזרות, ומבחינתם דיווחו על אירועי אמת.

מודי, במחקרו, הביא עדויות בעלות מאפיינים דומים מרגעי הפטירה, וממה שלפי הטענה התרחש מיד אחר כך. בעדויות אלה חוזר התיאור של תחושת עזיבת הגוף הפיזי וריחוף, ראיית מנהרה ולעתים מעבר דרכה, אור חזק ובדרך כלל לבן, וקיומה של ישות, שאינה בהכרח מוגדרת, השופעת אהבה ללא קץ, ששוחחה עמם והובנה על ידם, למרות שלא "דיברה" באופן מילולי.

כמה מהעדים במחקרו של מודי תיארו את האירועים שהתרחשו מיד לאחר קביעת המוות הקליני, כדוגמת פירוט שולחן הניתוחים שאליו הובאו, או אופן פינוים מהמכונית המרוסקת בה נפגעו, ועוד. היו שפרשו את ממצאיו של ריימונד מורי כעדות לחיים לאחר המוות ולנשמה הנוטשת את הגוף הפיזי.

מצד שני, ד"ר אד שמר, אחד המבקרים החריפים של ממצאי ריימונד מודי, טען כי האשליה המשותפת, לכאורה, לכל הנפגעים שחזרו לחיים במחקרו של מודי, נסמכת על אמונות ועולם מושגים קודמים משותפים, שהיו להם, לפני שנפגעו ומתו מוות קליני. לפי שמר ואחרים,

המבקרים את ממצאיו של מודי, ערפול החושים שבהם שהו הניצולים שחזרו לחיים, הביא אותם לחוויה של עולם הציפיות והאמונות שהיו קיימים אצלם, דבר שהביאם לפרש את הטראומה שחוו במונחים של "חיים לאחר המוות".

מקור: ויקיפדיה – חוויית סף מוות

דוגמא אופיינית לחוויה חוץ גופית.

במהלך משמרת לילה הביא אמבולנס גבר בן 44 מחוסר הכרה (בקומה) וכחול מחוסר חמצן (ציאנוטי). החלה החייאה ואז הוצאתי מפיו שיניים תותבות לצורך הנשמה ושמתי אותן בעגלה. לאחר כשעה וחצי התייצבו קצב הלב ולחץ הדם של החולה והוא הועבר חסר הכרה ומונשם ליחידה לטיפול נמרץ .

"לאחר יותר משבוע פגשתי שוב בחולה, ששב בינתיים להכרתו, כשחילקתי תרופות. ברגע שראה אותי הוא אמר 'האחות הזו יודעת איפה השיניים התותבות שלי'. הייתי מופתעת ואז הוא המשיך ואמר 'את היית שם כשהביאו אותי לבית החולים, את לקחת את השיניים התותבות שלי ושמת אותן בעגלה הזו: היו עליה בקבוקים ומתחתיהם מגירות ושם שמת את השיניים.'

"נדהמתי משום שכל זה התרחש כשהאיש בחוסר הכרה עמוק ומונשם. כשחקרתי אותו עוד הסתבר שהחולה ראה עצמו שוכב על המיטה וצפה מלמעלה באחיות וברופאים העסוקים בהחייאתו. הוא תיאר במדויק את המטפלים ואת החדר. לדבריו, הוא דאג שמא נתייאש ונפסיק את ההחייאה, ואכן היינו פסימיים לגבי סיכויו באותו זמן בשל המצב הירוד בו הגיע.

עדות אחות ביחידה לטיפול נמרץ לב Lancet, Vol. 358 P 2041

מקור: ויקיפדיה - חווית סף מוות.

האם גלגול נשמות קיים במציאות?

בתכניתו של אמנון לוי בערוץ 10, מ - 31.5.2018, הובא תיעוד של ילד בן שנתיים מהכפר הדרוזי מג'ד אל שמס ליד החרמון, אשר החל לדבר בגיל שנתיים אך ורק באנגלית, במבטא בריטי ועם אוצר מלים עשיר למדי. מומחים שהובאו לבדוק את התופעה נשארו ללא הסברים והאפשרות היחידה שניתנה בתכנית היא גלגול נשמת אדם אנגלי לגופו של הילד. יחד עם זאת, הילד טרם נשאל על "קורות חייו" הקודמים, כדי לוודא זאת, ויתכן אולי שרק ידיעת השפה האנגלית הועברה, בדרך לא מובנת לנו, באופן חוץ - גופי.

<u>הפרופסור והסטודנט</u>

יתכן שהסיפור הזה אינו ממש אמיתי, אך יש בו אלמנט לוגי מעניין.

פרופסור באוניברסיטה הציג שאלה זו לסטודנטים שלו: ״ האם כל מה שקיים, נברא ע״י אלוהים?״. אחד הסטודנטים ענה באומץ: ״כן, נברא ע״י אלוהים.״
״אלוהים ברא הכל?״, שאל הפרופסור.
״כן, אדוני״, ענה הסטודנט.

הפרופסור שאל: ״אם אלוהים ברא הכל, משמעות הדבר שהוא ברא רוע – מאחר והרוע קיים. בהתאם לעקרון שהמעשים שלנו מגדירים אותנו עצמנו, האלוהים הוא רוע.״

הסטודנט השתתק בשומעו תשובה זו.
הפרופסור היה מאוד מרוצה מעצמו. הוא התרברב בפני התלמידים שלו שהוכיח שוב שהאמונה באלוהים היא מיתוס.

סטודנט נוסף הרים את ידו ואמר: ״אני יכול להציג שאלה?״
״כמובן״, ענה הפרופסור.
הסטודנט גם ושאל: ״האם קיים קור?״
״איזו שאלה? מעולם לא היה לך קר?״. הסטודנטים צחקו על שאלתו של האיש הצעיר.

האיש הצעיר ענה: ״למעשה, אדוני, הקור לא קיים. בהתאם לחוקי הפיזיקה, מה שאנו מחשיבים כקור, מהווה למעשה חוסר חום. את האדם או החפץ אפשר ללמוד לפי העובדה האם יש לו או האם הוא מעביר אנרגיה. האפס המוחלט (460 מעלות פרנהייט) הוא היעדר חום מוחלט. כל חומר בטמפרטורה זו הופך להיות לא פעיל ולא מסוגל להגיב. קור לא קיים, אנו יצרנו מילה זו כדי לתאר מה אנו מרגישים בהיעדר חום״.

הסטודנט המשיך: ״פרופסור, האם קיים חושך?״. הפרופסור ענה: ״כמובן שקיים״.

הסטודנט ענה: ״אדוני, אתה שוב לא צודק. החושך אינו קיים. החושך הוא למעשה חוסר אור. אנו יכולים לחקור את האור, אך לא את החושך. אנו יכולים להשתמש במנסרה של ניוטון כדי לפרק את האור הלבן להרבה צבעים ולחקור אורכי הגל השונים של כל צבע. אנו לא יכולים למדוד את החושך. קרן אור פשוטה יכולה לחדור לעולם החושך ולהאירו. איך אתה יכול לדעת עד כמה חשוך חלל כלשהו? אתה מודד את כמות האור הקיים. הלא כן? חושך הוא מושג שהאדם משתמש בו כדי לתאר מה קורה בהיעדר אור.״

בסופו של דבר, האיש הצעיר שאל את הפרופסור: ״אדוני, האם קיים רוע?״

הפעם, הפרופסור ענה בחוסר ביטחון: "כמובן, כפי שכבר אמרתי. אנו רואים אותו כל יום. אכזריות בין האנשים, המון מעשי פשע ואונס בכל העולם. דברים אלה הן שום דבר אחר מאשר דוגמאות של רוע."

על זה ענה הסטודנט: "רוע לא קיים, אדוני, או לפחות הוא אינו קיים בפני עצמו. רוע הוא היעדר אלוהים. הוא דומה לחושך ולקור – מילה שנוצרה ע"י האדם כדי לתאר את היעדר האלוהים. אלוהים לא יצר רוע. רוע הוא לא אמונה ואהבה, שקיימות כמו האור והחום. רוע הוא התוצאה של היעדר אהבת אלוהים בליבו של האדם. זה כמו הקור, שמגיע כאשר אין חום, או כמו החושך, שמגיע כאשר אין אור."

הפרופסור השתתק והתיישב.
שמו של הסטודנט הצעיר היה – אלברט איינשטיין.
מקור: שיחה אלברט איינשטיין /he.wikiquote.org/wiki

ב – 1954, כתב איינשטיין: "השקפותי קרובות לאלו של שפינוזה: התפעלות מן היופי ואמונה בפשטות הלוגית של סדר והרמוניה, שאנחנו יכולים לקלוט בצניעות הראויה ורק באופן בלתי מושלם". הוא אמר שהוא איננו אתאיסט.

מה התכוון הפילוסוף פרידריך ניטשה (1844-1900), בכותבו "אלוהים מת"?

"האם האדם הוא פשוט טעות של אלוהים, או האם אלוהים הוא פשוט טעות של האדם"?

– הספר: כה אמר זרתוסטרא, (פורסם ב – 1883), מאת ניטשה.

רעיון מות האלוהים (מגרמנית: "Gott ist tot") של ניטשה מופיע לראשונה בספרו "המדע העליז", (פורסם ב 1882), בפיו של המשוגע:

"האם לא שמעתם על המשוגע שהדליק פנס באור יום מלא, ורץ אל כיכר השוק בעודו צועק בקולי קולות: "היכן אלוהים? היכן אלוהים?" מכיוון שרבים מן האנשים שם לא האמינו באלוהים, נשמע צחוק רם מסביב... "אני אומר לכם. אנחנו הרגנו אותו – אתם ואני! אנו כולנו רוצחיו. אבל איך עשינו זאת?... מה עוללנו כאשר התרנו את הארץ מכבליה לשמש? לאן תנוע עכשיו? לאן ננוע אנחנו? הלאה, הרחק מכל שמשות? האין אנו מידרדרים היישר מטה? ולאחור? ולצדדים? וקדימה? ולכל עבר? האם נותרו עוד מעלה ומטה? האין אנו נסחפים דרך כלום אין סופי?... מעולם לא נעשה מעשה גדול מזה, וכל הנולד אחרינו יהיה שייך, בזכות מעשה זה, להיסטוריה נעלה מכל היסטוריה שעד כה".

ניטשה אינו מדבר על קיומו האובייקטיבי של האל במציאות, אלא על האל כמכונן מוסר בנפש האדם. לטענתו, האלוהים מת, כביכול, בעידן המודרני, (באין מצפן מוסרי), ולפיכך נותר האדם המודרני ללא מוסר שידריך אותו. מות האל מוביל את האדם להיות ניהיליסט, בעיה שניטשה ניסה למצוא לה פתרון על ידי חיפוש אחר ערכים חדשים, עמוקים יותר מערכי הנצרות, שהאדם יכול להאמין בהם ולחיות על פיהם.

בניגוד לדעה הרווחת, ניטשה לא היה אנטישמי, אלא העריך מאוד את היהדות ואת כתבי הברית הישנה, (התנ"ך). הוא סלד מערכי המוסר של הנצרות., המתבטאים בברית החדשה.

מעניין שהחל מ - 1889, בגיל 45, ניטשה איבד את שפיותו, עד למותו ב 1900.
המקור: ויקיפדיה - פרידריך ניטשה

אלוקים משחק בקוביות? פיזיקאים מתווכחים על אופן הנהגת העולם.

אלוהים לא משחק בקוביות (בגרמנית: Gott würfelt nicht!) או אלוהים לא משחק בקוביות עם העולם, היא אימרה מפורסמת המבוססת על דבריו של אלברט איינשטיין על מכניקת הקוונטים. מקור האימרה בציטוט מתוך מכתב ששלח איינשטיין לעמיתו מקס בורן ב - 4 בדצמבר 1926:

"מכניקת הקוונטים בהחלט מרשימה. אך קול פנימי אומר לי שהיא עדיין איננה הדבר האמיתי. התאוריה אומרת הרבה, אך לא באמת מקרבת אותנו במאומה לסודו של "הזקן" [אלוהים]. אני, איך שלא יהיה, משוכנע שהוא אינו מטיל קוביות".

הפיזיקה שלפני התורה הקוונטית תיארה את היקום כעולם דטרמיניסטי - לכל תהליך יש תוצאה אפשרית אחת בלבד שנכפית על ידי חוקי הפיזיקה. מכניקת הקוונטים ערערה על התפיסה הזו מן היסוד, והראתה שלתהליכים בסיסיים בטבע ייתכנו כמה תוצאות אפשריות, ושלכל היותר ניתן לקבוע את ההסתברות שתוצאה כלשהי תתקבל למשל מיקומו של אלקטרון באטום. איינשטיין לא היה מוכן לקבל רעיון זה.

בעקבות האימרה, מיוחסת לנילס בוהר התגובה המבודחת: "תפסיק לומר לאלוהים מה לעשות עם הקוביות שלו!"

במצבה הנוכחי, מכניקת הקוונטים היא תורה פיזיקלית הסתברותית סטטיסטית. אי אפשר לדעת ממנה איזו תוצאה תתקבל בניסוי אלא רק את ההסתברות לקבל אותה. מבדיקות שנעשו על צבר של ניסויים זהים, התפלגות התוצאות שנתקבלה הייתה זהה בדיוק רב לסטטיסטיקות שחזתה מכניקת הקוונטים.
מקור: ויקיפדיה - אלוהים לא משחק בקוביות.

אם אלוהים קיים (ככוח המרכזי יוצר הטבע), למה יש כל כך הרבה סבל ורוע בעולם?

אכן שאלה קשה אך ניתנו מספר תשובות לשאלה זו.

קודם כל יש להבחין בין קיום הרוע ולבין קיום הסבל בעולם.

הרוע והאכזריות הנמצאים לעתים אצל יצורים חיים, כולל האדם, מתבטאים בהתנהגות אכזרית שאיננה מתחשבת בטובת הזולת אלא מכוונת לפגיעה בו או ניצולו. מעשים כאלה הנעשים ע"י בני אדם, בדרך כלל נוגדים את דרישות התורה או שהם נעשים כתגובה או כענישה למעשים רעים או אכזריים שנעשו. זוועות המבוצעות במסגרת מלחמות או השמדות עם, כגון בשואה, הן שיא הרוע האנושי. מפני שהרוע והאכזריות נובעים מרצונו ובחירתו של המבצע, הם אינם קשורים לאלוהים והם בוודאי מנוגדים לרצונו.

לגבי הסבל, שאינו קשור למעשי אדם או לייצורים חיים אחרים, כגון אסונות טבע או מחלות חשוכי מרפא, ברור לעין שהעולם ואף היקום אינם מושלמים ובכל הנבראים קיים מחסור. העדר השלמות הוא מכוון, ונועד לחייב תנועה ופעולות מצד הנבראים, להשיג את החסר להם, כדי להגיע למצב של שווי משקל או איזון או שלמות. לולא המחסור, היקום היה לא היה נוצר, אלא היה נשאר במצב שלפני המפץ הגדול.

הפעילות מתקיימת בכל היקום, החל מהדומם - מגרמי השמים וחורים שחורים בעלי המסה הגדולה ביותר הבולעים כוכבים או מתמזגים, ועד לאטומים המקיימים ריאקציות כימיות והתמזגויות, עבור לצומח ולחי – כגון שכפול תאים וכן כל הפעולות בעולם החי הנעשות במטרה להפיץ גנים ולהתרבות וכן להשביע רעב ע"י השגת מזון ואכילתו. האדם חותר תמיד להקל על קיומו ע"י חקר המציאות, חיפוש המצאות ופיתוח שיפורים טכנולוגיים בשלל תחומים, החל מהגלגל, ועד לשימוש בחשמל והמחשב הקוונטי - כאשר המניע הוא מילוי צורך כלשהו שחסר.

ניתן לטעון שהסבל בעולם הוא חלק <u>מובנה</u> בעולם החי, והוא אמור לשמש את האדם כאתגר, כצורך להתמודד ולהתגבר על קשיים. ספר איוב נסוב סביב היחס לסבל המוצג כנסיון לסובל, וכדוגמא להתמודדות מוצלחת, בסופו של דבר. בכך המחסור והסבל למעשה מביאים להתפתחות חומרית – כלכלית ברמת החברה, ומשפיעים לטובה גם על הפרט. לעיתים אדם מגלה בדיעבד שהקשיים והסבל שעבר בעצם "בנו" אותו ותרמו לניסיונו, השכלתו והידיעות שלו ונתנו משמעות לחייו –ראו ספרו של ד"ר ויקטור פרנקל, (1905-1997), פסיכולוג ושורד מחנות ריכוז בשואה: "האדם מחפש משמעות".

פרשת נֹחַ

פרק ו - המשך

תולדות ותכונות נח, השחתת כל בשר

אֵלֶּה תוֹלְדֹת נֹחַ, נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו, אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ. וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים - אֶת שֵׁם, אֶת חָם וְאֶת יָפֶת. (בראשית ו, ט-י).

מדוע התורה פותחת ב"אלה תולדות נח" וממשיכה לספר על התנהגותו ואישיותו ורק לאחר מכן על ילדיו?

לפי רש"י, "ללמדך שעיקר תולדותיו של צדיקים מעשים טובים", כלומר שה"תולדות" של אדם הם לאו דווקא קורות חייו או צאצאיו, אלא מאפייניו וקווי אופי. כאן, נח ומשפחתו ניצלו מהמבול רק בזכות צדקותו.

מה הכוונה בביטוי "צדיק תמים היה <u>בדורותיו</u>"?

לפי הרמב"ן הפירוש הוא שבניגוד לדורותיו, רק הוא היה צדיק ונמצא ראוי להינצל מהמבול. הוא "שחה נגד הזרם" ולא חשש להיות שונה מבני דורו. יחד עם זאת, רש"י מביא מחלוקת בין חז"ל במסכת סנהדרין קט: יש מרבותינו דורשים אותו לשבח, כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר ויש שדורשים אותו לגנאי - רק לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום.

לא מצאנו שנֹחַ ניסה להשפיע על דורו לטובה, כמו שאברהם קירב רבים לאמונה באל אחד ולהתנהגות ברמה מוסרית גבוהה. בנוסף, כפי שנראה, לאחר המבול השתכר והתבזה נח משתיית היין שהפיק.

על כן זאת שאלה מעניינת האם נח באמת היה כל כך צדיק, או שרק ביחס לדור המבול.

וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס. וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה, כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דַּרְכּוֹ עַל הָאָרֶץ. (בראשית ו, יא-יב).

מה פירוש ההשחתה של כל בשר ומה הוא "חמס"?

לפי רש"י, ע"פ מסכת סנהדרין, נז, "השחתה" היא לשון "ערווה". זה מתיישב גם עם הנאמר בסוף פרשת בראשית:"ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו", כלומר בכוח הזרוע וכנראה גם באונס.

"חמס" הוא גזל. אין ספק שחברה מושחתת, המלאה במעשי אונס וגזל אינה יכולה להתקיים לאורך זמן. בהכרח זה מביא גם למעשי אלימות, רצח ומלחמה.

ההתגלות הנבואית לנח ; מהות הנבואה ; הציווי לבנות את התיבה

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ: קֵץ כָּל בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ. (בראשית ו, יג).

באיזה צורה אלוקים דיבר עם נח? איך נח או כל נביא אחר יכול לשמוע את דבר האלוקים? איך הוא יכול להיות בטוח שאכן שמע את קול האלוקים ואינו מדמיין קולות?

ע"פ הרמב"ם, (משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק ז), בהתבסס על חז"ל, נביא הוא אדם חכם מאוד, המתגבר על יצרו תמיד ושלם בגופו, הפורש מדרכי כלל העם, והוא זוכה שרוח הקודש תשרה עליו. בזמן הנבואה הוא מתנתק מאישיותו הרגילה והופך לאיש אחר. רוב הנביאים ראו חזיונות או חלומות בלילה והבינו מכך מה שנאמר להם. אנו רואים דוגמא לכך בספר שמואל א, י, פסוק ו, כאשר שמואל הנביא אומר לשאול לאחר שמשח אותו למלך: "וְצָלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ ה', וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּם; וְנֶהְפַּכְתָּ לְאִישׁ אַחֵר".

גם בספר במדבר יב, ו - ט, מודיע ה' לאהרון ולמרים את ההבדל שבין נביא "רגיל" לבין משה:

וַיֹּאמֶר: שִׁמְעוּ נָא דְבָרָי; אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם ה', בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע, בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר בּוֹ. לֹא כֵן עַבְדִּי מֹשֶׁה - בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא. פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֶּר בּוֹ, וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת, וּתְמֻנַת ה' יַבִּיט; וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה.

ברור שאין המדובר בשמיעת דיבור במובן הרגיל, אלא ביכולתם של יחידי סגולה אשר הגיעו לרמה הנדרשת, לקלוט או להשיג את רצון ה', אולי בהבזק אחד. לנביא היו כנראה סימנים לכך שיד ה' או רוח ה' שרתה עליו.

בעידן הסמארטפון והתקשורת האלחוטית, שבו גם אותות טבעיים מהחלל הרחוק ומכוכבים וגרמי שמים רחוקים, נקלטים ונרשמים במעבדות בכדור הארץ, קל להבין איך אותות, או גלים אלקטרומגנטיים, יכולים לעבור מהגורם המאחד את כל היקום, דהיינו הבורא, אל אדם בעל "אנטנה" רגישה ביותר, המסוגל לקלוט אותם, לפענח ולעבד אותם – דהיינו הנביא. ניתן לדמות זאת אף לסריקה של ברקוד מודפס על נייר, ההופך בשניה, לעולם תוכן מלא של מלים, תמונות וידיאו וכדומה. לכן היום קל לנו יותר להבין את תופעת הנבואה. ניתן אולי לדמות זאת להברקה של מדען באמצע הלילה אשר עזרה לו לגלות סודות פורצי דרך. לדוגמה, לאחרונה נמסר כי מדענים הצליחו להעביר גלי קול לאדם ספציפי, ע"י קרן לייזר, באמצעות חימום מולקולות מים.

אצל רוב הנביאים הנבואה הועברה כאשר הנביא היה במצב של חזיון או כעין חלום בהקיץ. אצל משה רבנו, הוא היה במצב ער רגיל, לכן קלט אותה בצורה מדויקת ומפורטת יותר.

בספר דברים, פרק יג, מוסבר איך אפשר להבחין בין נביא אמת לנביא שקר, כאשר הסימנים העיקריים הם שנביא אמת לא יסתור דבר שכתוב בתורה ושנבואותיו החיוביות יתקיימו בטווח הקצר או הארוך. נבואות הפורענות שלו יכולות שלא להתקיים אם שומעיו ייטיבו את דרכם.

חשוב להדגיש שכל האמונה היהודית באל ובתורה, מבוססת על האמונה בתופעת הנבואה, כלומר שיחידי סגולה מסוגלים לקבל מסרים מהאל ולתקשר עמו. האמונה בדברי הנבואה של משה רבנו והנביאים האחרים אשר מסרו בדיבור ו/או בכתב, את דבר ה׳ לעם וכן בהתרחשות ההתגלות ההמונית במעמד הר סיני, היא הבסיס **הבלעדית** ליהדות.

מדוע היום אין נביאים?

הנבואה פסקה מישראל בתחילת ימי בית שני (כ - 500 לפנה״ס), עת ניבאו חגי, זכריה ומלאכי. כנראה שאין כיום אדם בעל התכונות המתאימות להגיע לדרגה של קבלת נבואה. יתכן שגם הסביבה החומרית או האווירה הרוחנית בארץ אינן מתאימות לקבלת נבואה, אפילו באמצעות חלום. (נביא יהודי יכול להתחיל לנבא רק בארץ ישראל). יתכן גם שפשוט עדיין לא הגענו לשלב בהיסטוריה המתאים לחזרת הנבואה. ע״פ האמונה היהודית, הנבואה עתידה לחזור באחרית הימים.

כתוב בגמרא בבא בתרא, יב, א: ״אמר רבי אבדימי דמן חיפה, מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים״, אך בעמוד הבא כתוב שאמר רבי יוחנן, ״מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות״, (כלומר שהיא איננה אמינה).

יש הטוענים שגם היום ישנן התגלויות. למשל מסר מייסד כנסייה ביפן, ובית ההארחה ״בית שלום״ בעיר קיוטו, האב טקג׳י אוצוקי ז״ל, (1904 – 2004), כי, בשנת 1938 בהיותו מיסיונר במנצ׳וריה, הוא חווה התגלות אלוהית שבה קיבל 4 ציווים שאליהם הוא התמסר כל חייו, למרות שעד אז לא הייתה לו כל ידיעה ממשית על עם ישראל:

1. להתפלל למען קום מדינת ישראל;
2. להתפלל לתקומה הרוחנית ולגאולה כתנאי לביאת המשיח;
3. להתפלל למען שלום ירושלים כי רק בשלום ירושלים ישכון שלום נצחי בעולם כולו;
4. להתפלל לביאת המשיח כי רק בבואו יגיע שלום עולמי.

האם ז׳אן ד׳ארק הצרפתייה מהמאה ה - 15 הייתה נביאה?

ז׳אן ד׳ארק הנהיגה את צבא צרפת והשיגה ניצחונות צבאיים, נגד הצבא האנגלי הפולש, במסגרת מלחמת 100 השנים. היא אמנם מסרה ששמעה קולות מלאכים המדברים אליה, אך לא טענה שהיא נביאה. כידוע היא הועלתה, בשנת 1431, למוקד האש באשמת כישוף. בהמשך, בשנת 1456, נערך משפט חוזר בו היא זוכתה מכל אשמה .בשנת 1920 היא הוכרזה קדושה ע״י האפיפיור.

עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גֹפֶר, קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה; וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר. וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ: שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה, אֹרֶךְ הַתֵּבָה, חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ, וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ. צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים, תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ. (בראשית ו, יד-טז)

מה הכוונה במלים - ״תחתיים, שניים ושלשים״ ומדוע באה הוראה זו?

היו בתיבה 3 קומות: העליונה לאדם, מאכליו, וכליו, האמצעית למדור לבהמות ולמאכליהם, והתחתונה לזבל. בכדי להתקיים שנה בתיבה, היה צורך בתכנון מתאים של התיבה.

וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל מַיִם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם, כֹּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יִגְוָע. וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתָּךְ; וּבָאתָ אֶל הַתֵּבָה אַתָּה, וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ אִתָּךְ. וּמִכָּל הָחַי מִכָּל בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל, תָּבִיא אֶל הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ: זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ. מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת. וְאַתָּה קַח לְךָ מִכָּל מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל, וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ; וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה. וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים, כֵּן עָשָׂה. (בראשית ו, יז-כב)

מדוע אלוקים השחית את כל בעלי החיים גם כן? במה חטאו?

ע״פ המדרש, אפילו הבהמות נזקקו לשאינם מינם והשחיתו את דרכם. אפשר לומר גם כן שעל פי התורה, כל עולם החי נברא עבור האדם ואם המין האנושי יושמד, אין טעם לקיים את שאר בעלי החיים.

מדוע היה צורך להציל מזיקים כמו יתושים, זבובים וכדומה?

לכל בריה יש תכלית ואף אחת איננה מיותרת. לדוגמא, ישנם דגי זהב הניזונים מיתושים ומביציהם. ישנם סוגי ציפורים ועכבישים הניזונים מזבובים.

סיכום פרק ו

ראינו שאפשר להיות צדיק ואפילו נביא, בדור המושחת בגזל ובגילוי עריות. בהמשך נראה באירועי סדום ועמורה שאם יש מספיק "צדיקים בסדום", בכוחם להטות את הכף ולהציל אף את הרשעים !

ראינו כי התנאים המוקדמים להשראת נבואה על אדם מישראל, הם חכמה וצדיקות, לפי אמות המידה של התורה.

פרק ז - הכניסה לתיבה; תחילת המבול; ההבחנה בין בהמות טהורות ללא טהורות; עדויות מדעיות על המבול ותיאורים מקבילים אצל עמים אחרים

הכניסה לתיבה; תחילת המבול

וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ: בֹּא אַתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה: כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי, בַּדּוֹר הַזֶּה. מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ. גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה, לְחַיּוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה, אָנֹכִי מַמְטִיר עַל הָאָרֶץ, אַרְבָּעִים יוֹם, וְאַרְבָּעִים לָיְלָה; וּמָחִיתִי אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי, מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'. וְנֹחַ בֶּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה; וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל הָאָרֶץ. וַיָּבֹא נֹחַ, וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ אֶל הַתֵּבָה מִפְּנֵי, מֵי הַמַּבּוּל. מִן הַבְּהֵמָה, הַטְּהוֹרָה, וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה; וּמִן הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר רֹמֵשׂ עַל הָאֲדָמָה. שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל נֹחַ, אֶל הַתֵּבָה, זָכָר וּנְקֵבָה, כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים, אֶת נֹחַ. וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים, וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל הָאָרֶץ. בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, לְחַיֵּי נֹחַ, בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי, בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה, נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה, וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ. וַיְהִי הַגֶּשֶׁם, עַל הָאָרֶץ, אַרְבָּעִים יוֹם, וְאַרְבָּעִים לָיְלָה. בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ, וְשֵׁם וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי נֹחַ, וְאֵשֶׁת נֹחַ, וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי בָנָיו אִתָּם אֶל הַתֵּבָה. הֵמָּה וְכָל הַחַיָּה לְמִינָהּ, וְכָל הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ, וְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ, וְכָל הָעוֹף לְמִינֵהוּ, כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף. וַיָּבֹאוּ אֶל נֹחַ, אֶל הַתֵּבָה, שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל הַבָּשָׂר, אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים. וְהַבָּאִים, זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל בָּשָׂר בָּאוּ, כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ, אֱלֹהִים, וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ. (בראשית ז, א-טז)

איך נח ידע להבחין בין בהמה טהורה ללא טהורה לפני שניתנה התורה?

ע"פ רש"י, "נח למד תורה". פירוש הדבר שה' גילה לו, בנוסף לשאר ההנחיות לקראת המבול, אילו בהמות טהורות ואילו אינן טהורות.

מדוע היה צורך להביא שבעה זוגות של בהמות ועופות טהורים?

כדי להקריב מהם קורבנות בצאתו של נח מהתיבה. אמנם זה נשמע קצת אכזרי להציל בהמות מכליה רק כדי להעלות אותם כקרבן לאחר המבול, אך האלטרנטיבה הייתה לתת להם למות במבול. לפחות במקרה זה, הם זכו לשנת חיים נוספת ובסוף היה להם חלק בעבודת הבורא.

בנוסף, הצטווה נח להכניס שבעה זוגות של הטהורים, כדי להבטיח את הישרדותם והתרבותם לאחר המבול, תוך שמירה על מגוון בעלי החיים. זאת מפני שהמינים הטהורים יועדו גם להקרבה לאחר המבול וכדי שלא יחסרו.

איך היה מקום בתיבה לכל בעלי החיים?

יתכן שנח הכניס זוגות גורים, התופסים פחות מקום ואוכלים פחות מבוגרים. במדרש רבה אכן נאמר בפי רבי יהודה: "ראם לא נכנס עמו אבל גוריו נכנסו".

הצלת נח, משפחתו וזוגות בעלי החיים.

וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל הָאָרֶץ, וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם, וַיִּשְׂאוּ אֶת הַתֵּבָה, וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל הָאָרֶץ; וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל פְּנֵי הַמָּיִם. וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל הֶהָרִים הַגְּבֹהִים, אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמָיִם. חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה, גָּבְרוּ הַמָּיִם; וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים. וַיִּגְוַע כָּל בָּשָׂר הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ, בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה, וּבְכָל הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם. כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ. וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה, מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם, וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ; וַיִּשָּׁאֶר אַךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה. וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם, עַל הָאָרֶץ, חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם. (בראשית ו, יז-כד)

אילו בעלי חיים לא מתו במבול?

הדגים וכל היצורים החיים במים. יחד עם זאת יתכן שגם חלק מהם מתו כתוצאה מזיהום המים ע"י פגרים.

וַיִּמַח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה, עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ, וַיִּשָּׁאֶר אַךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה. (בראשית ז, כג)

האם יש ממצאים המצביעים על התרחשות המבול ועל התקופה שבה ארע?

משום העדויות הרבות, מתרבויות שונות, להתרחשות מבול, מניחים ארכאולוגים והיסטוריונים מסוימים כי סיפור המבול הוא הד למאורע כביר שאכן התרחש בעבר.

היו שחשבו למצוא עדות למבול בשכבת טיט שהתגלתה בחפירות ארכאולוגיות באור כשדים שבבבל; זו הייתה סברתו של הארכאולוג האנגלי ליאונרד וולי, שעמד בראשה של החפירה שם בשנות ה - 30 של המאה העשרים. עם זאת, תאוריה זו אינה מקובלת כיום.

תאוריה אחרת שהועלתה על ידי ד״ר ויליאם רייאן וד״ר וולטר פיטמן מאוניברסיטת קולומביה שבארצות הברית, בספרם NOAH FLOOD, 1998, ואשר אוששה בשנת 2000 על ידי משלחת בראשותו של ד״ר רוברט בלארד, היא שהמסופר הוא הד למבול מקומי שהתרחש בים השחור. על פי תאוריה זו, הים השחור היה בעבר ימה של מים מתוקים ובשל התחממות כדור הארץ לאחר עידן הקרח האחרון והמסת קרחונים, עלו פני הים ונבקע פתח או נוצר מפגש שבו זרמו מים מן הים התיכון לים השחור, אזור המהווה היום את מיצרי הבוספורוס. צוללות שנשלחו למשימות תיעוד, מצאו בשנים האחרונות שרידים ליישובים, חלקם גם בעומק הים השחור. הממצאים מצביעים על כך, כי בעבר התיישב שם האדם, וכן שהים השחור היה קטן בממדיו מאשר כיום וששטחי חופיו הקדומים הוצפו כליל.

שילוב של הצפה במי ים (צונאמי) ביחד עם גשמים רבים, מתאים למתואר בתורה במילים: נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ.

התיארוך של אירוע המבול ע״פ החוקרים הוא כ - 6,000 לפנה״ס אך יש המתארכים בכ - 2,800 לפנה״ס.

ישנן תאוריות נוספות, על כך שכוכב שביט חדר את האטמוספירה של כדור הארץ ופגע באחד האוקיינוסים, מה שגרם לאידוי עצום של מי ים שירדו כגשמים שיחד עם גל צונמי אדיר ועוצמתי, היכו באזורים מיושבים, או שמי תהום ממעטפת כדור הארץ שטפו את היבשות. עם זאת, תאוריה זו מקובלת פחות.
בנוסף, קיימות ראיות מדעיות להצפות אזוריות עצומות וקטסטרופליות ולעליית מפלס הים המהירה בסביבות 10,000 לפנה״ס, בתקופת סיום עידן הקרח האחרון. באירועים אלה, היו הצפות פתע של אגמי קרחונים בצפון אמריקה ואסיה, עם המסת קרחונים, והיקף ההרס האזורי היה משמעותי. צונאמי בגובה של כ - 16 מטר השמיד יישובים חופיים בלבנט הדרומי באותה תקופה.
המקור: המבול https://he.wikipedia.org/wiki/

מתי אירע המבול?

ע״פ ספירת השנים שבתורה, לפי השנים שלנו, בערך לפני 4,100 שנה. יחד עם זאת, כפי שהוצע לעיל, יתכן שאין להבין את השנים המובאות בפרשות בראשית ונח כשנים שאנחנו מונים היום, אלא שהן מהוות תקופות ארוכות בהרבה. אם כן, יתכן שהמבול ארע עשרות אלפי שנים לפני כן. בנוסף, יתכן שמדובר במבול שארע באזורים מסוימים בלבד (העולם המוכר של אז), ולא במבול כלל עולמי.

כידוע, ישנם סיפורים דומים על המבול אצל עמים עתיקים אחרים כגון הבבלים (עלילות גילגמש), היוונים, האינקה באמריקה ועוד. מה ניתן להסיק מכך?

העובדה שקיימים סיפורים מקבילים על המבול אצל מספר עמים המרוחקים אלה מאלה, מחזקת את האמונה שמדובר באירוע היסטורי עולמי דרמטי מאוד, שאכן אירע לפני אלפי שנים. אגב, הלוחות המתארים את עלילות גילגמש, (שתקופת שלטונו באזור שומר בבבל מתוארכת לסביבות אמצע האלף השלישי לפני הספירה), נכתבו רק במאה השביעית לפנה"ס, כך שהם מאוחרים לזמן כתיבת התורה (ואולי אף הועתקו מהתורה), ולמרות פרסומם, דווקא הם אינם מקבילים לסיפור המבול המתואר בתורה. לדוגמא, לפי התרגום המדויק של לוחות כתב היתדות, לא מוזכרים מבול או גשמים או מים כלל, אלא רק "רוח סערה" או "חורבן". יחד עם זאת, הלוחות כנראה מבוססים על גירסאות שומריות מוקדמות יותר, המבוססות גם הן, על אותו אירוע היסטורי העולמי, קרי המבול, המתואר אצלינו בפרשת נח.

סיכום פרק ז

ראינו שכבר בימי נח הייתה הבחנה בין בהמות טהורות לשאינן טהורות, מבחינת הקרבת קורבנות. בהמשך התורה נראה הבחנה זו גם מבחינת היתר אכילה. ראינו שיש ראיות מדעיות להתרחשות מבול באזור הים השחור (צפונה לטורקיה), ולריבוי "סיפורי מבול", אצל עמים שונים בעולם. יש בכך כדי לחזק את האמונה באמיתות הכתוב בתורה.

פרק ח - סוף המבול ו"זכרונות" ראש השנה; שליחת העורב והיונה; בניית המזבח וברכת ה' לנח; משמעות הקורבנות; המלחמה ביצר הרע.

זיכרון האל וסוף המבול; "זיכרונות" ראש השנה

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֵת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה, וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם. וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן הַשָּׁמָיִם. וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם. וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ, עַל הָרֵי אֲרָרָט. וְהַמַּיִם הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים. (בראשית ח, א-ה)

מתי אומרים פסוק א בתפילה?

בראש השנה. זה הפסוק הראשון של עשרת פסוקי ה"זיכרונות" בתפילת המוסף של החג.

היכן הם הרי אררט?

ליד הגבול המזרחי של תורכיה. אררט הוא הר געש כבוי, המתנשא לגובה 5,166 מטר!

שליחת העורב והיונה; היונה – סמל השלום?

וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם, וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְשַׁלַּח אֶת הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא וָשׁוֹב עַד יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ, וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל הַתֵּבָה. וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה מִן הַתֵּבָה. וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב, וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ, וַיֵּדַע נֹחַ כִּי קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת הַיּוֹנָה וְלֹא יָסְפָה שׁוּב אֵלָיו עוֹד. (בראשית ח, ו-יב)

למה שלח נח קודם את העורב ואחר כך את היונה?

העורב אוכל כל דבר, במיוחד נבלות. (יתכן ששרדו הרבה נבלות בעקבות המבול). הוא גם אינטליגנטי במיוחד ואחד המינים (עורב קלדוניה החדשה) נחקר רבות, מכיוון שנראה שהוא עושה שימוש אינטנסיבי בכלים. מינים שונים של עורבים אף הראו סימנים ראשוניים של כישורים לשוניים ויכולת תקשורת לטווחים ארוכים. ניתן לאלף אותם ואף ללמד אותם לחקות קול אדם, בדומה לתוכי - (ויקיפדיה, עורב).

העורב קשור במיוחד לבת זוגו, דבר שהבטיח חזרתו לתיבה. יתכן שנח סבר שיש סיכוי טוב שהעורב יצליח למצוא מזון כדי קיום ולחזור לתיבה. זה יהווה סימן לירידת מפלס המים. אחרי ששליחות העורב לא הצליחה, שלח נח את היונה. כידוע היונה שימשה מימי קדם ועד העת החדשה, אפילו בשירות צה"ל בימיו הראשונים, כציפור להעברת הודעות ודואר, ומגיעה כמעט תמיד חזרה לביתה וגם היא קשורה לבן זוגה - כזוג יונים.

איך היונה יודעת לאן להעביר את הדואר המוצמד לרגלה?

יונים יכולות רק לשוב לנקודה שהן זיהו כביתן, כך שדואר יונים יכול לפעול רק כשהמשלח מחזיק את היונים של המקבל, אשר נמצא במקום היעד – שהוא גם ביתה של היונה.

מספר מחקרים בוצעו במטרה לגלות כיצד ציפורים מוצאות את דרכן בחזרה ממקומות מרוחקים שבהם מעולם לא בקרו. מחקר שנערך באוניברסיטת פרנקפורט גילה כי במקורם של היונים יש מבנה תלת ממדי של תאי עצבים המכילים את המינרלים מגהמיט ומגנטיט המכילים ברזל, המאפשרים להן ניווט תוך שימוש בשדה המגנטי של כדור הארץ. סמוך לעליות הגג שלהן, באזורים שבהם בקרו בעבר, יונים מודרכות קרוב לוודאי על ידי נקודות ציון טבעיות או מלאכותיות. מחקר שנעשה בראשית שנות השבעים באיטליה על ידי פלוריאנו פאפי וכן מחקר מאוחר יותר בנושא התנהגות בעלי חיים, שפורסם בפברואר 2004, מציע את האפשרות שיונים מנווטות באמצעות ריחות או צירוף של ריחות.

בדרך כלל היונה יכולה לחזור לביתה ממרחק של 1000 ק"מ. אך בתחרות מרוץ יונים תועד מעוף חריג של יונים למרחק של 1689 מיילים (2702 ק"מ בקירוב). מהירות התעופה הממוצעת שלהן על פני מרחקים מתונים, היא כ - 50 קמ"ש. אך הן עשויות לפתח פרצי מהירות של עד כ - 100 קמ"ש.

בהיסטוריה של היישוב העברי בפלשתינה ארץ ישראל היה שימוש נרחב ביוני דואר, בעיקר בקיבוצים. חלק גדול מיוני הדואר הופעל על ידי הפלמ"ח וההגנה, וידוע כי חברי מחתרת ניל"י השתמשו ביוני דואר להעברת ידיעות מודיעיניות.

הוגה היונאות בשירות ההגנה היה אברהם עץ - הדר שהקים את מק״י (מחלקת קשר יונים). המורה והמדריך המרכזי ליונאות באזור תל אביב בתקופת טרום המדינה היה צ׳ארלי לוין. בזמנו הוקם שובך בגן החיות של תל אביב, וחברות ההגנה הפעילו את השובך. לימים נכתב על שובך זה בספרו של מאיר שלו, ״יונה ונער״.

בראשית דרכו של צה״ל הופעל שירות יוני דואר כאחד מאמצעי הקשר של הצבא, תרומתו המשמעותית ביותר הייתה במבצע חורב בו היו היחידות הלוחמות מרוחקות מהפיקוד העליון. יחידת היונאות של צה״ל פורקה ב - 1957. (ויקיפדיה, יונת_הדואר).

מדוע היונה ועלה הזית הפכו לסמל השלום? הרי בסיפור המבול הם לא סימלו שלום אלא סוף המבול?

למעשה, תיוגה של היונה כסמל השלום הוא אירוני, שכן מטבעה, היונה היא ציפור די אלימה ואף מטרידה עם הלשלשת שהיא משאירה. עם זאת, סוף ימי המבול והאפשרות לצאת מהתיבה הם בשורה טובה וסיבה להרגשת הקלה עצומה. מהבחינה הזאת יש דמיון מסוים בין סוף המבול לבין סיום מלחמה. עץ הזית ידוע בשל תוחלת חייו הארוכה ויכולתו לשרוד ולשגשג בתנאים קשים, ולכן הוא מסמל חוסן, התחדשות ושלום מתמשך. עובדה שהיונה מצאה אחרי המבול, עלה של זית דווקא, אשר צמח שוב זמן קצר לאחר המבול.

פתיחת מכסה התיבה; יבשה הארץ; הציווי לצאת מהתיבה

וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, בָּרִאשׁוֹן, בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה. וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ, יָבְשָׁה הָאָרֶץ. וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ לֵאמֹר: צֵא מִן הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי בָנֶיךָ אִתָּךְ. כָּל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּךָ, מִכָּל בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ, הוֹצֵא (הַיְצֵא) אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל הָאָרֶץ. וַיֵּצֵא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי בָנָיו אִתּוֹ. כָּל הַחַיָּה כָּל הָרֶמֶשׂ וְכָל הָעוֹף, כֹּל רוֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם, יָצְאוּ מִן הַתֵּבָה. (בראשית ח, יג-יט)

לפי זה, כמה ימים שהו בתיבה?

שנה ועשרה ימים. מהשבעה עשר בחודש השני עד העשרים ושבעה לחודש השני.

בניית המזבח, ברכת ה׳ לנח, המלחמה ביצר הרע

וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר, וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ. וַיָּרַח ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר ה' אֶל לִבּוֹ; לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם, כִּי

יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי. עֹד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר, וְקֹר וָחֹם, וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלָיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ. (בראשית ח, כ-כב)

מדוע נח העלה קורבנות עולה מהבהמות שהיו בתיבה? האם לא היה עדיף לתת להם להתרבות גם כן?

ע"פ רש"י, נח הסיק מכך שנצטווה להכניס שבעה זוגות בהמות טהורות, שהם מיועדים לקרבן, (למרות שלא נצטווה להקריב קרבן). אחרת, היה ניתן להסתפק בזוג אחד, כמו בבהמות הטמאות. מושג הקורבן היה ידוע עוד מימי קין והבל והם שימשו כאות תודה והערכה לבורא.

מהי משמעות הקורבן והאם הוא לא מעשה אכזרי או פרימיטיבי?

הקורבן מהווה אמצעי להתקרבות (קרבן=קירבה), או לקישור של האדם לאלוקים. אין בהעלאת קרבן עולה, הנשרף כליל על גבי המזבח, משום מעשה אכזרי או פרימיטיבי, שכן אין אכזריות כלפי הבהמה, מאחר שלפני ההקרבה שוחטים אותה, בדיוק כמו לפני בישולה ואכילתה. ההבדל הוא שבמקום שהאדם יאכל את הבהמה, לתאבונו או לתועלתו שלו, הוא מקריב אותה לאל. **כמובן שהבהמה אינה מרגישה בהבדל כלשהו**. לעומת זאת, מבחינת האדם המקריב, יש הבדל גדול. הוא מוותר על הבהמה לצרכים האנוכיים שלו ומקריב אותה לגבוה. הוא לוקח בהמה מעולם החי ועל ידי הקרבתה, מעלה את החומר, כולל הצומח שממנו היא ניזונה, לדרגה של קדושה. כתוצאה מכך הוא מחבר בין ארץ לשמים. יצוין כי רק קרבן עולה נשרף כליל. סוגי קורבנות אחרים נאכלים ברובם ע"י בני אדם. נלמד עוד על טעמי הקורבנות בספר ויקרא.

מה הכוונה במלים: "יצר לב האדם רע מנעוריו"? ואיך זה יכול לשמש נימוק לכך שהאל לא יקלל עוד את האדמה ולא יכה כל חי? הרי גם לפני כן "יצר לב האדם היה רע" ובכל זאת בא המבול?

ע"פ רש"י, הכוונה היא "משננער לצאת ממעי אמו נתן בו היצר הרע", כלומר שהאדם נולד עם היצר הרע, ולכן יש להתחשב בכך ולא להשמיד שוב את כל החי. ההבדל בין מצב האדם לפני המבול לאחריו הוא, שהאדם עבר בינתיים "סדרת חינוך" רצינית מאוד ומעתה צריך להיות מסוגל לשלוט על יצרו הרע. יש עכשיו למין האנושי גם דוגמא טובה של האב המשותף, נח הצדיק, שניתן ללמוד ממנו. על כן, לא יהיה צורך בעוד הכחדה המונית. יכולת ההבחנה בין "טוב" ל"רע" טבוע באדם מאז האכילה מפרי עץ הדעת טוב ורע, והצורך לבחור ביניהם הוא נצחי.

מהו היצר הרע?

האדם מורכב מגוף ומנשמה. הגוף הוא החלק הבהמי שבו, שכן הוא דומה לגוף שאר בעלי החיים. נשמת האדם היא החלק האנושי שבו, המבדיל בינו לבין שאר בעלי החיים. ע"פ היהדות, היצר הרע (הכוח הבהמי), הוא כוח הקיים באדם, המפתה אותו תמיד ללכת אחר תאוותיו הגופניות,

זאת בניגוד למצפון או המוסר האנושי הטבעי. היצר הרע מכונה לעתים בשם "שטן", המסיט את האדם לסטות (או לשְׂטות) מהדרך הנכונה, אם כי השטן בדרך כלל מוצג ככוח או כגירוי חיצוני מפתה או מסיט, (ראו ספר איוב).

הדבר מתבטא בהתנהגות גסה או מגעילה, לעיתים גם תוך פגיעה גופנית או רגשית בזולת. זה מזכיר את תיאוריית הפסיכו - אנליזה של ד"ר זיגמונד פרויד, הכוללת את המתח המתמיד בין ה"איד" הסתמי (היצר הרע האנוכי), ל"סופר-אגו" (היצר הטוב המצפוני), בתווך ה"אגו" – האני המודע, באדם.

זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ - מה גורם לשנויי העונות בשנה?

השינויים במזג האויר בעונות השונות, נובעים בעיקר מנטיית ציר הסיבוב של כדור הארץ סביב עצמו, ב - 23.5 מעלות, ביחס לשמש. בכל רגע נתון בחורף או בקיץ, חלק מסוים של כדור הארץ חשוף יותר לקרני השמש. עוצמת החשיפה באזורים השונים על פני כדור הארץ משתנה עם תנועתו במסלול סביב השמש. ללא נטייה זו, לא היו עונות, גידול חקלאי וחיים בכלל על כדור הארץ. האם זה מקרה או מכוון?

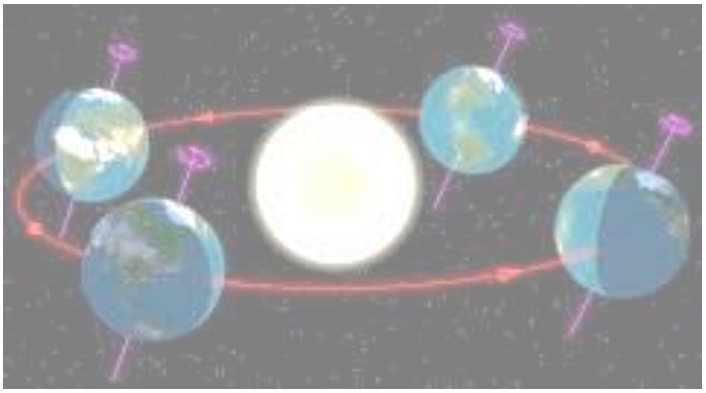

כדור הארץ בארבע עונות השנה בקווי הרוחב הצפוניים ביחס לשמש. כדור הארץ מימין לשמש, נמצא בעונת החורף ואז, בניגוד לכיוון השעון, אביב, קיץ וסתיו. מקור:
hayadan.org.il/solstice220611/north_season#&gid=1&pid=1
איור נחלת הכלל, ויקיפדיה

סיכום פרק ח

בסוף המבול, פגשנו את היונה ואת עץ הזית, המסמלים עד היום את השלום. ראינו את חשיבות הקורבן כביטוי לאהבה והערכה כלפי האל ואת משמעות הקורבן, המעלה את החומר לדרגה של קדושה. ראינו שוב ביטוי למתח המתמיד בין היצר הטוב ליצר הרע.

פרק ט - ברכת נח ובניו; התרת אכילת בשר מול צמחונות ומותר האדם מן הבהמה; איסור אכילת דם; איסור ההתאבדות; העונש על רצח; שבע מצוות בני נח; משמעות ברית הקשת; שיכרות נח - האם עדיין צדיק תמים?; עבירות תחת השפעת אלכוהול; קללת כנען וברכות שם ויפת; תולדות בני נח; הקללה והעבדים מאפריקה; אמונת שם ואימפריות בני יפת.

ברכת נח ובניו; התרת אכילת בשר וצמחונות; מותר האדם מן הבהמה

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם: פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ.
(בראשית ט, א)

למה יש צורך באמירת "פרו ורבו"? האם אין זה דבר טבעי? חוץ מזה, זה כבר נאמר לאדם הראשון.

כנראה שלא מדובר בציווי לפרות ולרבות, מפני שכאמור, כבר ניתן לאדם הראשון, אלא בברכה, כדי שהעולם יתמלא שוב ביצורים חיים.

וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם, בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה, וּבְכָל דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ. כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי, לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה, כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל . (בראשית ט, ב-ג)

מה היחס שבין בני אדם לבין בעלי חיים לפי פסוקים אלה ומה היה היחס לפני המבול?

עד לדורו של נֹחַ, לא הייתה זכות לאדם להמית בעלי חיים לצרכי אכילה, והוא היה צריך להיות צמחוני. (עם זאת, מבחינה היסטורית, יתכן כי, למרות הנחיה מוסרית זו, בפועל בני אדם אכלו בשר ציד לפני המבול). לאחר שנֹחַ הציל את בעלי החיים מכליה, הייתה לאדם הזכות לצוד בעלי חיים לצורך אכילה. יתכן שההיתר לאכול בשר בהמה בא כדי להדגיש את ההבדל המהותי בין אדם לבהמה, כדי שהאדם לא יטעה להחשיב את עצמו רק כבעל חיים אינטליגנטי. רעיון זה מובא ב"חזון הצמחונות והשלום", המבוסס על חיבורים של הרב אברהם יצחק הכהן קוק, זצ"ל.

בנוסף, הוא כותב שאכילת בשר, שעל פי דברי התורה הותרה בתקופת נח, היא מציאות של 'אין ברירה'. בשל מצבו המוסרי של העולם בתקופת המבול, הותרה לנח ולבניו אכילת בשר, כדי ליצור חַיִץ המבדיל בין האדם לחיה, וכדי שהיחסים בין בני האדם ישתפרו. הוא כותב שכמה מגוחך שישנם אנשים המרחמים על בעלי חיים יותר מאשר על בני אדם, שאין להם בעיה מוסרית בפגיעה בהם – פיזית, כלכלית או גופנית. (קראו ב"תוספת" בסוף הפרשה, על חיבת הנאצים לבעלי חיים. כמה צדק הרב קוק, שכתב את הדברים עשרות שנים לפני עליית הנאצים לשלטון).

לדבריו, מצב זה של מוסר ירוד, תקף עדיין היום. אולם, בעתיד, בתקופה המתקדמת של אחרית הימים, מצבו המוסרי של העולם ישתפר לאין ערוך, ובני האדם לא יצטרכו לאכול בשר – הן מצד בריאותם והן מצד המוסר.

על אף עליונותו וחשיבותו של החזון בעיני הרב קוק, הוא מתריע מפני מימושו המוקדם, באופן המוני.

לפי התורה האם מותר להיות צמחוני?

מותר, אבל אין כל בעיה מוסרית באכילת בשר. בזמן בית המקדש המקריב קרבן או הכוהנים היו חייבים לאכול מבשר קורבנות. כמובן שישנה חובה לשחוט את הבהמה ע"פ ההלכה שכן זוהי הדרך למניעת צער לבעל החיים. כאמור, לפי הרב א"י קוק זצ"ל, הצמחונות היא מצב אידיאלי של האנושות ובאחרית הימים, הרחוקה עדיין מאתנו, האנושות תגיע לרמה רוחנית ומוסרית שתאפשר לה לחזור להיות צמחונית.

איסור אכילת דם, איסור רצח והתאבדות והעונש על רצח

אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ. וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ, מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו, אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם. שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ, כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. וְאַתֶּם, פְּרוּ וְרִבוּ; שִׁרְצוּ בָאָרֶץ, וּרְבוּ בָהּ.
(בראשית ט, ד-ז)

מה משמעות פסוקים אלה? מה נאסר ועל מי?

ע"פ רש"י, נלמד מפסוק ד, איסור לאכול "אבר מן החי", כלומר שאסור לאכול איבר מבעל חיים בעודו בחיים "ובשר בנפשו". מפסוק ה נלמד האיסור לשפוך את דם עצמו, כלומר להתאבד וכן איסור רצח. מפסוק ו נלמדת החובה להעמיד לדין את הרוצח ולהענישו.

כל האיסורים הם מהסיבה ש"בצלם אלוקים עשה את האדם", כלומר שבאדם נמצא חלק מהאלוקים, שנאמר: (בראשית ב, ז): וַיִּיצֶר ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה, כך שברור שאסור לפגוע באדם. פסוק ז מדגיש את חשיבות ריבוי החיים, לעומת נטילתם בפסוקים הקודמים. האיסור הוא כללי והוא חל על כל בני האדם בעולם.

מדוע אסור להתאבד? האם אין לבן אדם הזכות ליטול את חייו אם הוא מעדיף למות? האם אין לו בעלות על גופו?

ע"פ התורה, קיימת קדושת החיים עד כדי כך שפיקוח נפש דוחה את כל המצוות האחרות. אסור אפילו לסכן חיים ע"י כניסה במודע למצבים מסוכנים. לא נתנו לעצמינו את החיים אלא קיבלנו אותם מבורא עולם. על כן אין זכות לאדם לשים קץ לחייו, למרות שיש המצדיקים זאת במקרים מאוד מסוימים כמו חייל המתאבד כדי לא למסור סודות לאויב או כדי להציל את חבריו. כידוע, שאול המלך נפל על חרבו כדי להימנע מנפילה, ומהתעללות בגופו בידי הפלישתים - (שמואל א, לא) ואנשי יודפת בגליל, ומצדה, נטלו את חייהם מאותה הסיבה במלחמת היהודים נגד הרומאים, בשנים 66 – 73 לספירה.

הרב שלמה גורן זצ"ל, (1918-1994), הרב הראשי של צה"ל ושל מדינת ישראל, חקר את עניין התאבדות הנצורים במצדה והגיע למסקנה שהייתה לכך הצדקה כדי למנוע נפילה בשבי הרומאי. לעומת זאת, כתב הרב משה צבי נריה ז"ל, ראש ישיבת כפר הרא"ה, בקשר לכך: "אף אם נניח שהמצב הצדיק את המעשה שלהם, חייבים אנו להסתייג במפורש מהנמקותיו של מפקדם אלעזר בן יאיר, אשר לדעתו ההתאבדות הכרחית היא לא רק לגיבורי מצדה אלא לעם כולו... מיותר להוכיח שבדברים אלו אין ממש, וכי חוקי תורתנו ציוו עלינו לשמור על קיומנו ועל חיינו, גם בתנאי כניעה ושבי... ואחינו שהיו נתונים בצרה ובשביה, בגטאות ובמחנות המוות, והיו צפויים לייסורים והתעללויות ולהעברה על דת, אילו היו נוהגים כפסק דין זה, לא היה נשאר מהם שריד ופליט".

ע"פ התורה, גם אם אדם נמצא במצוקה נפשית או גופנית נוראית, עליו להתמודד ולהתגבר על הייאוש ולחפש עזרה מאחרים ומאנשי מקצוע, על מנת להיחלץ מהמצב, אך אל לו ליטול את חייו.

בפקודת החוק הפלילי 1936 שחוקק בימי המנדט הבריטי, נקבע עונש של עד שלוש שנות מאסר על ניסיון התאבדות. בישראל המשיך איסור זה להיות בתוקף, למרות שלא הופעל, עד שבוטל בסביבות שנת 1966. עם זאת, ההתאבדות עצמה מוגדרת כפשע של רצח בחוק הישראלי ובהתאם לכך מותר למשטרה להתערב כדי למנוע התאבדות. בנוסף, בישראל נקבע בסעיף 302 לחוק העונשין: "המביא אדם לידי התאבדות, בשידול או בעצה, או מסייע אדם להתאבד, דינו מאסר עשרים שנים". (ויקיפדיה, התאבדות). ההתאבדות אסורה באיסור חמור גם בנצרות, באסלאם וכן בבודהיזם וההינדואיזם.

נציין כי ישראל היא חריגה ביחס להתאבדות וברוב מדינות העולם, ההתאבדות עצמה אינה נחשבת לעבירה פלילית, אך בחלקן, עזרה או שידול להתאבדות יכולים להיות עבירות פליליות

חמורות. עם זאת, ישנן מדינות שבהן התאבדות בסיוע רפואי או המתת חסד אקטיבית מותרות בחוק תחת תנאים מסוימים – לדוגמא, הולנד, בלגיה, קנדה שוויץ וחלק ממדינות ארה"ב.

על פי נתונים של ארגון הבריאות העולמי מ- 2019, שיעור ההתאבדות המדווח הוא הכי גבוה, (בין 81 עד 23, לכל 100,000 נפש) בגרינלנד, לסוטו, ליטא, גיאנה, סורינאם, רוסיה, דרום אפריקה. לעומת זאת, השיעור הנמוך ביותר (בין 1 ל- 2 לכל 100,000 אנשים), הוא ב - ירדן, סוריה, הונדורס, ונצואלה, פיליפינים, אינדונזיה. (מקור: ויקיפדיה, התאבדות). בישראל הנתון מתון יחסית, 5.3 לכל 100,000 נפש.

ע"פ המומחים, גורמים נפוצים המשפיעים על שיעורי התאבדות הם, בעיות כלכליות - משברים כלכליים, עוני ואבטלה; בריאות נפשית ירודה - מחלות נפשיות, דיכאון וכו'; חוסר תמיכה חברתית, ניכור ובדידות – בעיקר אצל קשישים; שימוש מופרז באלכוהול וסמים; תרבות ולחץ חברתי - תרבויות שבהן יש לחץ חברתי גבוה להצלחה, כגון ביפן ודרום קוריאה. מנגד, אמונה דתית בעיקר ביהדות, נצרות ואסלאם, מפחיתה את הסיכוי להתאבדות, בנוסף להשתייכות לקהילה תומכת וגישת חיים אופטימית.

כדי להתמודד עם בעיית ההתאבדות, יש צורך במאמץ משולב של תמיכה נפשית וקהילתית; חינוך ציבורי ושירותי בריאות נפשית זמינים ונגישים.

נושא המתת חסד ידון בספר שמות.

שבע מצוות בני נח

מהן "שבע מצוות בני נח" ומה משמעותן?

אלו מצוות המוטלות על כלל האנושות ולא רק על בני ישראל. הן נחשבות כמצוות בסיסיות לכל בן אנוש. ע"פ שיטה אחת, 7 מצוות בני נח נלמדות מהפסוקים דלהלן, (בראשית ט, א - ז):
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים, אֶת נֹחַ וְאֶת בָּנָיו; וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ, וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ. וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם, יִהְיֶה, עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ, וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמָיִם; בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה וּבְכָל דְּגֵי הַיָּם, בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ. כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי, לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה: כְּיֶרֶק עֵשֶׂב, נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל. אַךְ בָּשָׂר, בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ. וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ, מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ; וּמִיַּד הָאָדָם, מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ, אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם. שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ: כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים, עָשָׂה אֶת הָאָדָם. וְאַתֶּם, פְּרוּ וּרְבוּ; שִׁרְצוּ בָאָרֶץ, וּרְבוּ בָהּ.

לפי פשט הכתוב, המצוות המנויות כאן הן:

1. "פרו ורבו" - (להתחתן ולהביא ילדים לעולם. המצווה חלה רק על גברים).

2. "מלאו את הארץ", כלומר על בני האדם להתפזר בכל העולם, ולא לשבת במקום אחד (כפי שעשו בוני מגדל בבל).

3. "וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם, יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ" - חובת שליטה של האדם על בעלי החיים באמצעות כוח.

4. "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי, לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה" - היתר אכילת רמשים, אך היא נאסרה בהמשך התורה על יהודים.

5. "אַךְ בָּשָׂר, בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ" - איסור לאכול את הבשר יחד עם הדם.

6. "שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ" - איסור רצח ועונש מוות על כך.

7. איסור אכילת אבר מן החי. (תוספת של חז"ל) .

קיים קושי בפרשנות זאת כי אם בני האדם לא הוזהרו מראש על עבירות כמו גזל וגלוי עריות, למה דור המבול נענש על כך?

לעומת זאת, ע"פ התלמוד (מסכת סנהדרין דף נו, ב), המצוות נלמדות מהפסוק:

וַיְצַו ה' אֱלֹהִים, עַל הָאָדָם לֵאמֹר: מִכֹּל עֵץ הַגָּן, אָכֹל תֹּאכֵל. (בראשית ב, טז), אשר הצענו שהוא צווי המהווה כעין אב - טיפוס לכל המצוות.

לפי זה, מאחר ש - 7 מצוות בני נח ניתנו כבר לאדם הראשון, הייתה הצדקה להעניש את דור המבול על עבירות כמו גזל וגילוי עריות.

אלו הן 7 מצוות בני נח ע"פ חז"ל וע"פ ההלכה: איסור לגדף את שם ה'; איסור לעבוד עבודה זרה; איסור גילוי עריות - (קיום יחסים בתוך המשפחה הקרובה או עם אשתו של אחר); איסור שפיכות דמים של אדם; איסור גזל; איסור אכילת אבר מן החי - (לחתוך מבעל חיים אבר בעודנו חי ולאכלו); מצווה למנות דיינים לצורך השלטת חוק ומשפט בחברה האנושית.

<u>הערה</u>: על מנת להקל על הזיכרון ניתן לתת סימנים בשבע מצוות בני נח: **א**בר מן החי; **ב**רכת השם - (לשון נקייה לקללה); **ג**זל; **ד**ינים. **בנוסף, שלוש מצוות שייהרג ולא יעבור עליהן**: איסור עבודה זרה, איסור שפיכות דמים, איסור גילוי עריות.

נשים לב, שע"פ 7 המצוות הנ"ל, בעצם לא נדרשו בני אדם <u>לעשות</u> מצוות כלשהן, אלא רק <u>להימנע</u> ממעשים אסורים - כלומר שעל בני האדם לרסן את רצונותיהם ואת מעשיהם השפלים, ושמערכת משפטית תדון ותעניש את עוברי העבירה.

האם אכן כל האנושות מקיימת את שבע מצוות בני נח?

לא. ישנם כמובן אנשים, גם במקומות שבהם ערכים אלה נהוגים, אשר גוזלים מהזולת, מקיימים יחסי מין תוך גילוי עריות ושופכים דמים, אך אלה נחשבים עבריינים, פושעים או סוטים. ישנם מקומות שבהם קיימות נורמות התנהגות מקובלות, שהן בניגוד לשבע מצוות בני נח. בארצות המזרח יש הנוהגים לחתוך את קרקפתו של קוף בעודו חי ולאכול את מוחו. זה אפילו נחשב מעדן. הדת ההינדית בהודו מבוססת על עבודת אלילים ורוחות רבות. עובדי אלילים באפריקה אינם אוסרים רצח בין - שבטיים וגילוי עריות בתוך השבט.

בנצרות יש אלמנט של עבודה זרה, השילוש הקדוש, לפיו מאמינים שישו הוא דמות "אלוהית" ובנו של האל, דבר הרחוק מאמונה צרופה באל אחד, שהוא בורא היקום, הטבע וחוקי הטבע, והנבדל לחלוטין מבני אנוש. זה מהווה כעין האנשה של האל, דבר המנוגד בתכלית לאמונה היהודית.

ע"פ האסלאם הפונדמנטליסטי, כמו דעא"ש ואל קיאדה, מצווה לרצוח את כל מי שאינו מחזיק באמונה שלהם, ע"י פעולות טרור ומלחמה, שכן אללה דורש את השלטת האסלאם, (ודווקא הסוג המסוים שלהם של אסלאם), על העולם.

מסתבר שאולי רוב מאמיני הדתות האחרות, (פרט ליהדות), למעשה אינם מקיימים את 7 מצוות בני נוח.

ישנם מספר קהילות באירופה ובארה"ב ובמקומות נוספים בעולם, אשר קבלו על עצמם שבע מצוות בני נח.

משמעות ברית הקשת

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ, וְאֶל בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר: וַאֲנִי, הִנְנִי מֵקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְאֶת זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם. וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם; מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה, לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ. וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם, וְלֹא יִכָּרֵת כָּל בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל; וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל, לְשַׁחֵת הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם. אֶת קַשְׁתִּי, נָתַתִּי בֶּעָנָן; וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית, בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ. וְהָיָה, בְּעַנְנִי עָנָן עַל הָאָרֶץ, וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן. וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי, אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם, וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, בְּכָל בָּשָׂר; וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל, לְשַׁחֵת כָּל בָּשָׂר. וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן; וּרְאִיתִיהָ, לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם, בֵּין אֱלֹהִים,

וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֶל נֹחַ: זֹאת אוֹת הַבְּרִית, אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי, בֵּינִי, וּבֵין כָּל בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. (בראשית ט, ח-יז)

מהי משמעות ה"ברית" בין ה' לבין החי? היו מאז שיטפונות רבים במקומות שונים בעולם. איך זה מתיישב עם הברית?

בדורו של נח היה חשש שהאלוקים יביא עוד מבול על הארץ, אם הבריות לא יתנהגו כשורה. על כן היה להם צורך בברית ובסימן שזה לא יקרה.

השיטפונות שהיו, היו אזוריים. הכוונה בברית שלא יהיה מבול אשר ימחק את כל החי.

למה דווקא הקשת בענן משמשת כאות ברית? למה היא מתאימה לכך?

ניתן לומר שכידוע הקשת נוצרת משבירת קרני השמש על טיפות המים שבאוויר. קרני השמש מבשרות את סוף המבול וראיית השמש מחדש.

שיכרות נח – האם עדיין צדיק תמים?; עבירות תחת השפעת אלכוהול; קללת כנען; ברכות שם ויפת וההשלכות ההיסטוריות

וַיִּהְיוּ בְנֵי נֹחַ, הַיֹּצְאִים מִן הַתֵּבָה שֵׁם, וְחָם וְיֶפֶת; וְחָם, הוּא אֲבִי כְנָעַן. שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה, בְּנֵי נֹחַ; וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל הָאָרֶץ. וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם. וַיֵּשְׁתְּ מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה. וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי אֶחָיו בַּחוּץ. וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת הַשִּׂמְלָה, וַיָּשִׂימוּ עַל שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם, וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית, וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם; וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית, וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ. (בראשית ט, יח-כג)

איך אפשר להסביר את התנהגותו של נֹחַ - האיש הצדיק התמים? מה זה אומר על סכנות השיכרות?

זה רק מראה שאפילו לצדיק כמו נח, אין ערובה לכך שלא יחטא ושהכל תלוי ברצון. ברור שאדם שיכור אינו מודע למעשיו ועלול לגרום נזק לעצמו ולאחרים, (ראו תאונות הדרכים, האלימות במועדונים ומעשי רצח). במקרה זה התוצאה הייתה קללת חם וצאצאיו.

האם מי שמבצע עבירה או פשע תחת השפעת אלכוהול (או סמים),יכול לטעון שהוא חף מפשע מפני שלא היה מודע למעשיו או שלא שלט בהם?

בתי המשפט בדרך כלל אינם מקבלים את הטענה. מי שנתפס נוהג בשכרות, רישיונו נשלל. גם רוצחים שיכורים או מסוממים בדרך כלל מורשעים. זה תואם את הכלל שמקורו במשנה בבא קמא

ב, ו, ש"אדם מועד לעולם", כלומר שאם הזיק, אפילו שלא היה מודע לכך, עליו לשלם על כל נזק שנגרם על ידו.

בשנת 2021 התפרסמה סוגיית הרצח של שרה חלימי, יהודיה בת 65 אשר נרצחה והושלכה מחלון ביתה בשנת 2017 בפריז, ע"י שכן מוסלמי. הרוצח צעק "אללה אכבר" במהלך התקיפה ולאחר מכן הכריז "אני הרגתי את השטן", דבר המוכיח שהרצח בוצע ממניעים אנטישמיים. בשנת 2019 הוכרז כי התוקף לא יועמד לדין ואינו אחראי למעשיו מכיוון שצרך קנאביס זמן קצר לפני הרצח, דבר שגרם לו למצב של פסיכוזה. לאחר הגשת ערעור, בשנת 2021 אישר בית המשפט העליון בצרפת את פסיקת בית המשפט והערעור נדחה, כך שהרוצח לא הועמד לדין. נשיא צרפת עמנואל מקרון קרא לאחר החלטת בית המשפט העליון, לשנות את החוק המאפשר התחמקות ממשפט במקרה כזה.

מדוע שם ויפת הלכו אחורנית ומה אפשר ללמוד מזה?

שאסור לבניו של אדם לראות את אביהם כשהוא ערום. בוודאי לא אִמם.

וַיִּקַץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן. וַיֹּאמֶר, אָרוּר כְּנָעַן, עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו. וַיֹּאמֶר, בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שֵׁם, וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ. יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי שֵׁם, וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ. וַיְחִי נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל, שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה. וַיִּהְיוּ כָּל יְמֵי נֹחַ, תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה; וַיָּמֹת. (בראשית ט, כד-כט).

מהן הפגיעות העיקריות כתוצאה משתיה מרובה של אלכוהול?

מעבר לסכנת תאונת דרכים וביצוע עבירות או פשעים בעת שכרות, ידוע ששתייה מרובה של אלכוהול מפחית את ההורמון הגברי, (טסטוסטרון), החשק המיני ופוגעת בפוריות הגבר. היא מגדילה דווקא את ההורמון הנשי (אסטרוגן). גם סמים, אפילו קלים, גורמים להפחתת ההורמון הגברי.

בתורה לא כתוב שחם עשה לנח מעשה כלשהו, פרט לזה שסיפר לאחיו. איך נודע לנח השיכור מה שקרה ולאיזה מעשה התכוון נח?

ע"פ הגמרא, (מסכת סנהדרין, ע, עמ' א), חם אנס את נח, או סירס אותו כי לא רצה שנח יוליד עוד בן אשר יתחלק בירושה. גם שיכור ישים לב לדבר כזה. גם מעצם חריפות התגובה של נח, אפשר להבין שנעשה בו מעשה חמור מאוד.

איזה עמים שייכים לצאצאי חם אבי כנען? מדוע כנען קולל ולא חם?

ע"פ פרק י, שייכים לחם: כוש, מצרים, פוט וכנען, כלומר, עמי אפריקה וכנען. ידוע שבהיסטוריה רוב העבדים אכן באו מעמי אפריקה. אולי זה קשור לקללת נח. הבעיה עם זה, שדווקא כנען, בנו של חם, הוא שקולל, אולי בגלל שהוא ראה את נח תחילה וסיפר לחם אביו, כדעת רבי נחמיה במדרש, או שמי שביצע את העוון היה בעצם כנען. זה נתמך ע"י המלים "אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן", כלומר נכדו כנען, בנו של חם, שכן חם לא היה בנו הקטן של נח אלא בנו האמצעי. אמנם כנען היה אבי עמי כנען ולא עמים באפריקה אך עם זאת, יתכן שחלק מצאצאיו עברו למצרים ולארצות אפריקה.

מה אפשר ללמוד על מאפייני שם ויפת מברכת נח?

צאצאי שם (עמי המזרח הקרוב - ארם, אשור וכדומה), יהיו קשורים לאמונה באל והם נקראים העמים ה"שמיים". צאצאי יפת, (עמי אירופה והמזרח הרחוק יותר), יתאפיינו בנטייה להתרחב ולהתפשט בשטח. יפת = ירחיב. זה אכן התקיים בהיסטוריה - ראו אימפריות היוונים, הרומאים, הפרסים, ההונים, המונגולים, הגרמנים, הבריטים וכדומה.

אם לכל האנושות אב קדמון אחד, מה מקור צבעי העור והשיער השונים?

צבע העור מגוון מאוד בבני אדם ממוצא שונה - משחור כמעט לחלוטין ועד לבהיר ביותר, המקבל גוון ורדרד כתוצאה מנימי דם הסמוכים לפני העור. צבע העור הוא תוצאה של כמות וסוג של הפיגמנט מלנין בתאי העור. תאי העור אף מייצרים מלנין נוסף כתגובה לקרינה אולטרה סגולה הפוגעת בהם, מה שגורם לאפקט השיזוף. במשך עשרות אלפי שנים עודדה ברירה טבעית התפתחות ריכוז גבוה של מלנין בעור בני אדם באזורים גאוגרפים שבהם קרינת השמש חזקה, כמנגנון הגנה מן האפקט המסרטן שלה, ולריכוז נמוך של מלנין בעור בני אדם באזורים גאוגרפים מעוטי קרינה, המאפשר לקרני שמש לחדור לעור ולסייע ביצירת ויטמין D.

צבע השיער וצורתו אף הם מגוונים בבני אדם שונים. נראה שצבע השיער המקורי באדם היה כהה מאוד עד שחור, אך מוטציות שונות פוגעות בייצור המלנין וגורמות לצבעים בהירים יותר כמו בלונד וג'ינג'י. מוטציות כאלו התפשטו באוכלוסיות אדם שונות, בעיקר באירופה אך גם בכמה אוכלוסיות ילידיות באזורים הטרופיים. גנים המשפיעים על גידול השיער גורמים לשיער חלק, מתולתל או מקורזל. עם הגיל נוטה ייצור המלנין בשיער להיפגע, מה שגורם לשיער שיבה.
המקור: ויקיפדיה, שיער_שיבה.

סיכום פרק ט

בפרק זה ראינו שאחר המבול הותר לנח ולצאצאיו לאכול בשר, לעומת הצמחונות שנהגה עד אז, ודנו בנושא הצמחונות כערך. דנו באיסור אכילת דם בהיותו הנפש, איסור שפיכת דם, איסור התאבדות, שבע מצוות בני נח - הכוללות גם הן איסור רצח ובנוסף, איסור עבודה זרה, גילוי עריות, אכילת אבר מן החי, קללת האל, גזל, וחובת הקמת בתי דין. הכרנו את ברית הקשת, המחברת בין מבול, סערה או סתם גשם, לבין קרני השמש. ראינו שוב דוגמא של חטא ועונש, הפעם אצל חם (או כנען), שהוטלה על צאצאיו קללת העבדות ודנו בתולדות ותפוצת עמי העולם. אפשר לומר שפרק זה עוזר לאדם המתבונן "להתמקם" מבחינת מעמדו והתנהלותו בעולם.

פרק י - העמים שהם מצאצאי יפת; נמרוד המצביא המרדן; העמים השמיים ואנטישמיות.

תולדות בני יפת ובני חם; ממלכת נמרוד, המצביא המרדן

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי נֹחַ שֵׁם, חָם וָיָפֶת, וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל. בְּנֵי יֶפֶת, גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבַל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס. וּבְנֵי גֹּמֶר, אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה. וּבְנֵי יָוָן, אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ, כִּתִּים וְדֹדָנִים. מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם, אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ, לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם. (בראשית י, א-ה)

איזה עמים הם מצאצאי יפת?

עמי אירופה - (יוון, אשכנז= גרמניה) ומרכז ומזרח אסיה - (תירס=פרס) ואולי גם המזרח הרחוק. בהתאם לכך, ידוע שיש משפחת שפות הודו - אירופיות בעלות מקור משותף. קבוצת שפות זו כוללת שפות כגון בנגלית, אנגלית, צרפתית, גרמנית, ספרדית, פורטוגזית, רוסית, פרסית והינדית.

וּבְנֵי חָם: כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן. וּבְנֵי כוּשׁ, סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא, וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן. וְכוּשׁ יָלַד אֶת נִמְרֹד, הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ. הוּא הָיָה גִּבֹּר צַיִד לִפְנֵי ה', עַל כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי ה'. וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ, בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר. מִן הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת נִינְוֵה וְאֶת רְחֹבֹת עִיר וְאֶת כָּלַח. וְאֶת רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה. וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת לוּדִים וְאֶת עֲנָמִים וְאֶת לְהָבִים וְאֶת נַפְתֻּחִים. וְאֶת פַּתְרֻסִים וְאֶת כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת כַּפְתֹּרִים. וּכְנַעַן יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת חֵת. וְאֶת הַיְבוּסִי וְאֶת הָאֱמֹרִי וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי. וְאֶת הַחִוִּי וְאֶת הָעַרְקִי וְאֶת הַסִּינִי. וְאֶת הָאַרְוָדִי וְאֶת הַצְּמָרִי וְאֶת הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי. וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד עַזָּה, בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם, עַד לָשַׁע. אֵלֶּה בְנֵי חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם, בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם. (בראשית י, ו-כ)

למה התורה מספרת על נמרוד? האם יש עדויות היסטוריות לקיומו?

ע"פ רש"י השם "נמרוד" מבטא את מהותו - המרדנות בה', "יודע את ריבונו (של עולם) ומתכוון למרוד בו". בין השאר מיוחסת לו במדרש היוזמה של בניית מגדל בבל. מסופר עליו במדרש שצווה להשליך לכבשן את אברהם, בעודו צעיר, בשל סירובו לסגוד לאלילי בבל, אך אברהם ניצל בנס. במדרש אברהם והצלמים המופיע בבראשית רבה, מתואר העימות התאולוגי בין אברהם המונותאיסט לבין נמרוד עובד האלילים. במסורת היהודית יש הסתייגות משימוש בשם "נמרוד",

בשל הדימוי השלילי שנקשר בו. על אף זאת, השם הוא שם פרטי מקובל בישראל. (ויקיפדיה, נמרוד).

מעניין לציין שבכתבי היתדות שנמצאו בחורבות אשור ובבל בא השם "נמורוד" לא כשם איש פרטי אלא כשם כללי ליושבי בקעת פרת, במשמעות של איש קרבות או איש מלחמה. בקעת שנער הייתה מלאה חיות שונות, ויושביה היו גיבורים, ומשלח ידם ציד חיות ועופות, בדומה לדמוי של נמרוד בתורה.

גם בפי הנביא נקראת בבל ארץ נמרוד (מיכה ה, ה): וְרָעוּ אֶת אֶרֶץ אַשּׁוּר בַּחֶרֶב וְאֶת אֶרֶץ נִמְרֹד בְּפִתְחֶיהָ.. כנראה שנעשה נמרוד שם תואר לכל איש יודע ציד שבא מהארץ ההיא. מקור: מתוך אתר דעת, www.ac.il – מכללת הרצוג). מקור הערך: ע"פ איזנשטיין, אוצר ישראל. daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=1058

איך נמרוד, מצאצאי כוש באפריקה, הצליח להקים ממלכה בבבל?

ניתן לומר שבימי נמרוד, בני כוש חיו עדיין באזור בבל ועדיין לא ירדו לארצות אפריקה. לחילופין, אך בסבירות נמוכה, אפשר לומר שנמרוד אכן היה מצביא דגול והצליח לצאת מאפריקה ולכבוש את ארצות בבל. גם חניבעל מקרתגו, (תוניסיה של היום, 183-247 לפנה"ס), כבש שטחים נרחבים באיטליה, בקרבות נגד הרומאים.

תולדות שם ועבר; המונח אנטישמיות

וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם הוּא, אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל. בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם. וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ. וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת עֵבֶר. וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן. וְיָקְטָן יָלַד אֶת אַלְמוֹדָד וְאֶת שָׁלֶף וְאֶת חֲצַרְמָוֶת וְאֶת יָרַח. וְאֶת הֲדוֹרָם וְאֶת אוּזָל וְאֶת דִּקְלָה. וְאֶת עוֹבָל וְאֶת אֲבִימָאֵל וְאֶת שְׁבָא. וְאֶת אוֹפִר וְאֶת חֲוִילָה וְאֶת יוֹבָב כָּל אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן. וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בְּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם. אֵלֶּה בְנֵי שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם. אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל. (בראשית י, כא-לב)

איזה עמים נחשבים שמיים היום?

השֵׁמִיים הוא שם מייצג לקבוצת העמים הדוברים שפות שמיות. קבוצת העמים הדוברים שפות שמיות כוללת עמים רבים, כגון: היהודים, הערבים, המלטזים (מהאי מלטה) והחבשים (אתיופיה).

לפי זה, מה המשמעות המילולית של הביטוי "אנטישמיות"?

מבחינה מילולית המשמעות היא שנאת כל העמים השמיים (מצאצאי שם בן נח). למעשה משמעות המונח היום היא שנאת יהודים בלבד. המונח "אנטישמיות" מתועד לראשונה בגרמניה בשנת 1822.

סיכום פרק י

פרק זה הוא בעצם המשכו של פרק ט, כלומר מוצא ותפוצת עמי העולם. מתואר בו גם נמרוד, מצאצאי חם, אשר הקים ממלכה בארץ שנער, (בבל או עירק של ימינו).

תפוצת בני שם ובני חם על פי ספר בראשית. מקור:
commons.wikimedia.org/wiki/File:Middle_East_Shem Ham he.jpg

פרק יא - חטא דור הפלגה - (מגדל בבל); בלבול השפות והפצת העמים; הדורות משם בן נח לאברם; משפחת תרח ואברהם עובדת מאור לחרן.

חטא דור הפלגה; בלבול השפות והפצת העמים

וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים. וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמָר. וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. (בראשית יא, א-ד)

באיזו תקופה מדובר, (לפי יכולת הבנייה)?

כנראה זמן קצר לאחר המבול, לפני שהאנושות התפזרה על פני כדור הארץ לאומות שונות ושפות שונות. יש המזהים את מגדל בבל עם הזיקורתים הבבליים. ראו תמונה בסוף הפרשה. גם העובדה שהזיקורתים היו עשויים בעיקר כדי "להרשים", מקבילה לנאמר במקרא על סיבת בניית מגדל בבל: "נעשה לנו שם".

וַיֵּרֶד ה' לִרְאֹת אֶת הָעִיר וְאֶת הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם. וַיֹּאמֶר ה', הֵן עַם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת? וְעַתָּה לֹא יִבָּצֵר מֵהֶם כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת. הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם, אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ. וַיָּפֶץ ה' אֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר. עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל, כִּי שָׁם בָּלַל ה' שְׂפַת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. (בראשית יא, ה-ט)

במה הפריעו מעשי האדם לקב"ה? בסך הכל רצו להישאר מאוחדים.

כנראה שהחטא היה בהתפארות ובהתנשאות על היכולת הטכנולוגית, כפי שנאמר - "ונעשה לנו שם" וגם "לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות". האחידות וההשתעבדות להישגים חומריים מזכירות את המשטר הסובייטי. ניתן להוסיף לחטא גם את השפעת משטר נמרוד, במשמעות של המרדה וכפירה נגד ה'. יש רמז לכך בביטוי "וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיִם", כאילו שרצו להתחבר עם מקום האל. מסופר במדרש שאם נפל אדם מהמגדל הצטערו פחות מאשר אם נפלה לבנה.

יתכן שהנהגת משטר כזה היא תגובת יתר לתרבות החמס והגזל של דור המבול. דור המבול חטא באנוכיות ורכושנות מופרזות, (קפיטליזם קיצונית), עד כדי גזל רכוש פרטי, אחד מהשני. לכן בדור הפלגה ביטלו את הקנין הפרטי על רכוש והלאימו את הכל, תוך רמיסת זכויות הפרט, כפי שרואים במשטרים טוטליטריים קומוניסטים.

למה היה חשוב לבלבל את שפתם ולהפיץ אותם? למה בלבול השפות גרם לתפוצת האנשים?

לפי הפרשנים, קודם כל, כדי ללמד אותם צניעות. שנית - המין האנושי אינו אמור להיות אחיד ולהתיישב במקום אחד, אלא להיות מגוון ולפוץ על פני הארץ בהתאם לציווי "מלאו את הארץ". כנראה שללא שפה משותפת, בני אדם אינם יכולים לעבוד ביחד. ע"פ רש"י ז"ל, העדר שפה משותפת גרם למריבות קשות שכן: "זה שואל לבינה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו".

התפוצה לשפות שונות ולאזורים שונים הביאה ליצירת אומות חדשות מתוקנות ומאוזנות יותר מבחינה חברתית – כלכלית מאשר בדורות המבול והפלגה.

אולי היום אנחנו חוזרים במידה מסוימת לאחידות מחשבתית כתוצאה מהגלובליזציה ומהשתלטות תאגידי הענק על הרגלי הצריכה והחשיבה וכן לפגיעה בפרטיותנו.

עצה טובה: אל תלכו באופן עיוור אחרי העדר.

איך הסיפור מתיישב עם הידוע לנו על מקורות השפות השונות? האם "בלבול השפות" היה פעולה פתאומית או הדרגתית?

לא ברור כיצד התפתחו השפות השונות. העדויות היחידות לקיום שפות עתיקות הן כתבים עתיקים. לא ברור מהכתוב בתורה במשך כמה זמן השפות "התבלבלו". יתכן שזה נמשך כמה דורות.
ע"פ חקר הבלשנות, השפות התפתחו בהדרגה מקבוצות פרוטו-שפות קדומות; שפות אינדו-אירופאיות, סינו-טיבטיות, אפרו-אסיאתיות ועוד רבות אחרות, התפתחו באופן עצמאי במקומות שונים בעולם.

האם גם כיום, כמו המתואר בתורה, עמים באותם אזורים מדברים בשפות שונות?

בוודאי. ראו את עמי אירופה. למשל בצד אחד של הגבול מדברים צרפתית ובצד השני, גרמנית. גם בתוך תחום סין ובהודו שפות שונות.

הדורות משם בן נח לאברם; משפחת תרח ואברם, המעבר מאור לחרן

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם - שֵׁם בֶּן מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת אַרְפַּכְשָׁד, שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל. וַיְחִי שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת שָׁלַח. וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת עֵבֶר. וַיְחִי שֶׁלַח אַחֲרֵי

הוֹלִידוֹ אֶת עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת פָּלֶג. וַיְחִי עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת רְעוּ. וַיְחִי פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת שְׂרוּג. וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת נָחוֹר. וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת נָחוֹר מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת תָּרַח. וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת תֶּרַח תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת. וַיְחִי תֶּרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת אַבְרָם אֶת נָחוֹר וְאֶת הָרָן. וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח; תֶּרַח הוֹלִיד אֶת אַבְרָם אֶת נָחוֹר וְאֶת הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת לוֹט. וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים. וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת נָחוֹר מִלְכָּה בַּת הָרָן אֲבִי מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה. וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד. וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ וְאֶת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. וַיִּהְיוּ יְמֵי תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן. (בראשית יא, י-לב)

מה פירוש השם לוט?

יתכן שהוא סוג של שרף ריחני או בושם, כמו בדברי יעקב לבניו לפני ירידתם למצרים, (בראשית מג, יא), "וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם, אִם כֵּן אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ, קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם, וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה: מְעַט צֳרִי, וּמְעַט דְּבַשׁ, נְכֹאת וָלֹט, בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים".

אפשרות נוספת, שהוא מלשון כסוי או עיטוף, כמו בפסוק (מלכים א, יט, יג): וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֵלִיָּהוּ, וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ, וַיֵּצֵא, וַיַּעֲמֹד פֶּתַח הַמְּעָרָה; וְהִנֵּה אֵלָיו, קוֹל, וַיֹּאמֶר, מַה לְּךָ פֹּה אֵלִיָּהוּ" או בביטוי "לוט בערפל" או "הסיר את הלוט". לפי זה, השם מסמל צניעות, או אולי סתירה בין חיצוניות לפנימיות האדם, דו - פרצופיות, כפי שנראה בהמשך, אצל לוט בסדום.

למה תרח לא לקח אתו גם את נחור? האם נחור נשאר באור כשדים?

כנראה שנחור לא נשאר באור כשדים, שכן חרן נקראת בהמשך (בראשית כד, י), "עיר נחור". בנוסף, בתואל, בנו של נחור, גר בחרן, כפי שידוע מנסיעתו של אליעזר, עבד אברהם, לחרן. לפי הרמב"ן, נחור ישב בחרן גם קודם לכן, ולכן לא הוזכר כאן.

היכן היא אוּר כשדים ומה ידוע לנו עליה?

יש מחלוקת בין החוקרים. יש אומרים שהייתה בדרום עיראק של היום. יחד עם זאת, לפי מסורת אסלאמית ויהודית, אור כשדים מזוהה עם אורפה בדרום טורקיה של היום. העיר אורפה נמצאת סמוך יחסית לשרידי העיר המקראית חרן, מה שמסביר ביתר קלות את מסלול מסעם של תרח ואברהם, מאשר אתרים אפשריים בדרום ארם נהריים. משמעות השם "אור" באכדית, היא פשוט "עיר", והיו מספר רב של מקומות שנקראו בשם "אוּר". הכינוי כשדים" נוסף לה, אולי, על שם שבטי הכשדים שנדדו בסביבותיה, החל מראשית האלף השני לפנה"ס.

למה תרח רצה ללכת לארץ כנען ולמה התיישב בסוף בחרן? היכן היא חרן?

לפי הרמב"ן, מוצא משפחת תרח היה חרן, בארם נהריים. המשפחה עברה לאור כשדים, (אולי אורפה), חוץ מנחור שנשאר בחרן. מלך אור כשדים רצה להרוג את אברהם בגלל הפצת האמונה באל אחד ושלילת האלילות. על כן המשפחה ברחה משם, במגמה להתרחק עד ארץ כנען אך התיישבה שוב לתקופת ביניים בחרן, בארם נהריים, שם נפטר תרח.

חרן היא היום בדרום טורקיה ליד הגבול עם סוריה.

סיכום פרק יא

גם פרק זה מגדיר את ההתנהלות הרצויה של האדם באמצעות סיפור מגדל בבל. לאחר ממלכת נמרוד או אולי במהלכו, לפני כארבעת אלפים שנה, הגיעו בארץ שנער ליכולת גבוהה יחסית של הנדסה ובניין, דבר שגרם לחומריות יתר וליחס של התנשאות והתפארות, גם כלפי שמים. כל זה מזכיר במשהו את המשטר קומוניסטי בברית המועצות, אשר כידוע התפרקה למדינות שונות בסוף המאה העשרים. היה גם רצון להישאר מלוכדים באותו אזור, בניגוד לרצון ה', שבני אדם יפוצו בארץ ויישבו אותה. ראינו את החלטת משפחת תרח, כולל אברם ושרי, לעבור מאור כשדים לארץ כנען, דרך חרן, אולי בגלל רדיפת אברם, אשר הפיץ את האמונה באל אחד.

מהו לדעתך הרעיון המרכזי של הפרשה?

שוב, המוטיב המרכזי הוא החטא והעונש, אשר רואים אצל דור המבול אשר נכחד, פרט לנח ומשפחתו, אצל חם בן נח וכנען נכדו, אשר קוללו ע"י נח ובמידה פחותה יותר אצל דור הפלגה, אשר נפוץ על פני האדמה, בניגוד לרצונו.

<u>תוספת</u>

<u>נמצאה תיבת נח על הרי אררט (אולי) –</u> מאתר www.yahadoot.net, 2013.

בתמונה: חוקר בתוך מה ששוער כתיבת נח בשנת 2010

...קיימות עדויות רבות מפי עשרות חוקרים ואנשים מן השורה, שראו כמין ספינה ענקית מעץ, בגובה רב (4,000 מטר) בהרי אררט שבצפון מזרח טורקיה, בין גבולה לגבול הארמני - מקום מנוחתה של התיבה כמבואר במקרא "ותנח התיבה... על הרי אררט".

לא ניתן להעלות על הדעת שמבנה זה הובא לשם בידי בני אדם, מאחר והטיפוס בהרי אררט קשה ביותר, בגלל מבנהו הקשה של ההר, ומשום שההר מכוסה בגובה רב של שלג באופן תמידי. רבים מצאו את מותם בטיפוס על הר זה. האסטרונאוט לשעבר ג'יימס אירווינג התבטא ואמר: "קל היה לנחות על הירח מהטיפוס בהרי אררט". קל וחומר שלא יתכן לעלות למקום גבוה כל כך בהר עם קורות עץ ענקיים כאלו.

נתחיל בחשיפה האחרונה מאפריל 2010. קבוצה של 15 חוקרים מטורקיה ומסין ראו מבנה עתיק מעץ בגובה של כ - 4,000 מטרים בהר אררט. במבנה שאותר ניתן לזהות מספר תאים (כלובים) עבור סוגים שונים של בעלי חיים, ("קִנִּים [מדורים לכל בהמה וחיה] תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה"), וגם קורות עץ שהפרידו בין המפלסים, ("תַּחְתִּיִם שְׁנִיִם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ"). אורכם של העצים כ 20 - 30 מטר ("חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ= 25 מטר).

בדיקות פחמן 14 שנערכו לממצאים במעבדה מוסמכת העלו שהשרידים הינם בני 4,800 שנים. הארכיאולוגים פסלו את האפשרות שמדובר בשרידי התיישבות עתיקה, משום שמעולם לא התגלו באזור ראיות להתיישבות של בני אדם מעל לגובה 3,500 מטרים.

וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ... (ט, ב, לעיל):

<u>הנאצים ריחמו על חיות ורצחו בני אדם</u>

הרמן גרינג, מפקד הלופטוואפה ולימים שר הציד והיערות בגרמניה הנאצית, אמר ברדיו ציבורי כבר ב - 1933: "כדי להפסיק את עינוי בעלי החיים... אשלח למחנות ריכוז את אלה שעדיין חושבים שהם יכולים להתייחס לחיות כאל רכוש דומם". הכוונה ליהודים כמובן. בפועל גרינג עסק רבות בציד, ערך מסיבות ציד באחוזתו ואישר עריכת ניסויים בבעלי חיים.

מסתבר שהנאצים דאגו מאוד ליחס הומני כלפי בעלי חיים ביחד עם אכזריותם המפלצתית כלפי בני אדם. באידיולוגיה הנאצית היה טשטוש בקווי ההפרדה בין אנשים לחיות (כפי שהסביר הרב קוק שנים רבות לפני עליית הנאצים לשלטון). הנאצים העריצו חיות והזדהו אתן ועם תכונותיהן. לעומת זאת, עמים "לא ארים" נחשבו כגורמים נחותים ו"תת אדם" שאין להם זכות קיום, פרט לשירות ה"ארים", ואף דורגו מתחת לדרגת בעלי החיים!

לא פלא, אפוא, שהנאצים חיקו את התכונות האכזריות של החיות והפכו את ה"חייתיות" לתכונה נערצת. הם התנגדו בעקרון לאכילת בשר ותמכו בצמחונות.

ניתן לזהות בתיאור הנ"ל, אלמנטים פאגניים, ובהחלט לא נוצריים, באמונת הנאצים.
בעזרת: ויקיפדיה, רווחת_בעלי_חיים_בגרמניה_הנאצית

קצה הקשת

commons.wikimedia.org/wiki/File:WhereRainbowRises.jpg

צילם: Wing Chi Poon, 2005. Jasper National Park, Alberta, Canada.

מגדל בבל, מאת פיטר ברויגל האב, 1563.

מבט אל אור כשדים מעל קברי המלכים, והזיקורת ברקע.

מקור: commons.wikimedia.org/wiki/File:Ur Nassiriyah.jpg +Flickr.

צילם: M. Lubinsky

תמונה נוספת של הזיקורת באור.

commons.wikimedia.org/wiki/File:Ziggarat_of_Ur_001.jpg

אוּר כַּשְׂדִּים (בשומרית: אור=עיר) הייתה עיר מדינה עתיקה בדרום ארם נהריים-(מסופוטמיה), שהייתה ממוקמת ליד שפכי נהרות הפרת והחידקל למפרץ הפרסי, וליד אירידו. בשל נסיגת הים, שרידי העיר עכשיו נמצאים רחוק מהים, בעיראק, דרומית לחידקל, על גדתו הימנית.
קל לזהות את האתר על ידי השרידים של הזיקורת, שעדיין עומד ברובו, ועל ידי התל. הזיקורת הוא מקדש לאל ננה, ומורכב משני שלבים הבנויים מלבנים: בשלב התחתון הלבנים מחוברות יחד בביטומן, ובשלב העליון במורטר. יש המזהים את הזיקורת עם מגדל בבל המקראי.
מקור: ויקיפדיה - אור (עיר)

<u>השיר "נח"</u>

מילים: יורם טהרלב, לחן: מתי כספי

נח לא שכחנו איך בגשם ובסער
נח לתיבה אספת את חיות היער.
שתים, שתים מכל מין
האריה והממותה, הגמל והשיבוטה, וגם ההיפופוטם.
איך פתחת את הצוהר
ומתוך התכלת הלבנה
באה היונה.

נח כמה זמן נמשיך לשוט על פני המים?
נח כל החלונות סגורים כבר כמעט חודשיים.
וכבר אין לנו אויר
לאריה ולממותה לגמל ולשיבוטה, וגם להיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר
ואל תוך התכלת הלבנה
שלח את היונה.

נח מה אתה דואג, הן כבר חדל הגשם
נח פתח את החלון, אולי הופיעה קשת
ויראו אותה כולם
האריה והממוטה, הגמל והשיבוטה
וגם ההיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר

ואל תוך התכלת הלבנה
שלח את היונה.

נח היונה כבר שבה עם עלה הזית
נח תן לנו לצאת ולחזור לבית
כי כבר נמאסנו זה על זה
האריה על הממוטה, הגמל על השיבוטה
וגם ההיפופוטם.
פתח לרגע את הצוהר
ונעוף לתכלת הלבנה
כך עם היונה.

פרשת לֶךְ לְךָ

פרק יב - ה׳ מתגלה אל אברם ואברם יוצא מארץ מולדתו; ברכת ה׳ לאברם - הגנה נגד שונאיו; בניית המזבח ע״י אברם וקריאתו לאמונה באל אחד; ניסיון הרעב בארץ והירידה למצרים; הטעיית אברם לגבי שרי היפה ולקיחתה ע״י פרעה; סיבת העונש על כך

ה׳ מתגלה אל אברם ואברם יוצא מארץ מולדתו

וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם: לֶךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ.
(בראשית יב, א)

איך אברם ידע שה׳ מדבר אליו ושהדיבור הוא לא פרי דמיונו? איך דברי ה׳ הגיעו אליו?

יתכן שעצמת חוויית ההתגלות הייתה שונה שבכל חלום אחר. יתכן שאברם, בתור צאצא של שם בן נח, היה מודע למסורת של אמונה בקיום אל אחד שברא את העולם, אשר מתגלה כעת אליו, למרות שאבותיו סטו לעבודת אלילים.
ע״פ הרמב״ם, נביא חווה התגלות של הבורא בחלום או בחזיון והוא מצליח להשיג בשכלו את רצון ה׳, (פרט למשה רבנו אשר שמע את קול ה׳ כשהיה ער לגמרי). כמובן שאין כאן דיבור במובן האנושי. בהמשך נראה שאברם שמע נבואה באמצעות שלושה מלאכים (שליחים) בדמות אנושית.

למה ה׳ אמר ״אל הארץ אשר אראך״, ולא אמר ״ארץ כנען״ במפורש?

זה היה אחד מעשרת הניסיונות שבהם הועמד אברם. לפי התורה הוא יצא לדרך מבלי לדעת את יעדו הסופי. ע״פ הפרשן עובדיה ספורנו, הוא גילה שמדובר בארץ כנען רק לאחר שה׳ התגלה אליו באלון מורה והודיע לו: ״לזרעך אתן את הארץ הזאת״. יחד עם זאת יתכן שאברם שם את פניו לארץ כנען, שהרי גם תרח התכוון להגיע לארץ כנען.

ברכת ה׳ לאברם – הגנה נגד שונאיו ומקלליו

וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה. וַאֲבָרְכָה מְבָרֲכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה. וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה' וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט, וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן. (בראשית יב, ב-ד)

מה ניתן ללמוד על מהות הברכה המובטחת לאברם ובמה זה תלוי?

הברכה רומזת לעימותים שאברם היה צריך להתמודד אתם מול שונאיו ומקלליו, עובדי האלילים. הברכה תוכל לחול רק בארץ הקודש. נלמד עוד שכל האנשים שיהיה להם מגע עם אברם, יתברכו בקשר זה, כי יידבקו באמונה הנכונה. אברם וזרעו יהפכו למקור ברכה לכל משפחות האדמה, כלומר, השפעתו של אברם תהיה אוניברסלית ותביא ברכה לעולם כולו.

מי רצו לקלל את אברם?

ע"פ המדרש, הושלך אברם לכבשן באור כשדים בגלל הפצת אמונתו באל אחד והתנגדותו לעבודת האלילים שהתקיימה שם. יתכן שגם בחרן היו לו עימותים קשים על רקע האמונה שהתחיל להפיץ.

וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֶת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְחָרָן, וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן. (בראשית יב, ה)

מי הם "הנפש אשר עשו בחרן"?

הכוונה לעבדים ולשפחות אשר קנו בחרן, כמנהג של אז, אך ע"פ רש"י, מדובר באנשים אשר קיבלו את אמונתו של אברם. לכן זה נחשב כאילו שאברם "עשה" אותם מחדש. גם הם עברו עם אברם לארץ כנען.

וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ, עַד מְקוֹם שְׁכֶם, עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ. (בראשית יב, ו)

מה הכוונה בתוספת - "והכנעני אז בארץ"?

ע"פ רש"י, הכוונה שהכנעני והפריזי הגיעו כבר אז (בימי אברם) לארץ ולא שהגיעו רק מאוחר יותר, כך שהארץ הייתה מיושבת כבר. על כן אברם לא היה חופשי להתיישב בכל מקום שרצה, אלא נאלץ להתגורר כגר ותושב. לא יתכן לפרש שהכנעני היה אז בארץ, (בימי אברם), ואילו בזמן שמשה רבנו כתב את הדברים, כבר לא היה, שכן ידוע שגם בתקופת משה רבנו, הכנעני היה בארץ. יש המנסים לטעון שפסוק זה "מוכיח" שהתורה נכתבה מאוחר יותר, אחרי שהכנעני כבר לא היה בארץ, (בתקופת בית המקדש). טענה זו מופרכת שכן ה"עורך" המאוחר היה נזהר מלכתוב את הדברים "כאילו" נכתבו ע"י משה רבנו אך בצורה מחשידה המגלה את מעשה הזיוף. על כן לא נראה כי ניתן לפרש את הדברים בצורה אחרת מאשר פירשנו.

בניית המזבח ע״י אברם והקריאה לאמונה בה׳

וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר: לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאֶה אֵלָיו. וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית אֵל, וַיֵּט אָהֳלָה, בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. (בראשית יב, ז-ח)

למה אברם בנה מזבח דווקא במקום הזה, (מִקֶּדֶם לבית אל)? מה הכוונה במילים - ״ויקרא בשם ה׳״?

לפי הספורנו הוא הלך למקום שבין שתי עיירות גדולות, בית אל והעי, כדי לפרסם את שם ה׳. לפי רש״י, אברם התנבא שעתידים בניו להיכשל שם בזמן יהושע, על עוון עכן, שמעל בעיר יריחו, והתפלל שם עליהם.

וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה׳ - לפי הרמב״ן הוא רצה לפרסם ברבים את האמונה באל אחד. יש להבין שהדבר דרש אומץ רב. הרי דובר במהפכה רוחנית ובוודאי שלא היה קל לצאת נגד האמונה באלילים ועבודת האלילים שהיו נחלת הכלל, במיוחד ע״י אדם שבא מארץ זרה, החסר מעמד של אזרח בארץ.

וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה . (בראשית יב, ז-ח)

למה אברם נסע דווקא לכוון הנגב, היכן שתנאי החיים קשים יותר?

לפי המפרשים אין הכוונה שנסע עד הנגב, אלא שנסע לכוון דרום - לאזור ירושלים. יתכן גם לפרש שחיפש בנגב שטח פנוי יותר שאפשר להתיישב בו, ללא חשש גזל אדמות.

ניסיון הרעב בארץ כנען וירידת אברם למצרים; ההטעיה של אברם לגבי שרי היפה

וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ; וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם, כִּי כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרַיְמָה; וַיֹּאמֶר אֶל שָׂרַי אִשְׁתּוֹ: הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי, כִּי אִשָּׁה יְפַת מַרְאֶה אָתְּ. וְהָיָה כִּי יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ: אִשְׁתּוֹ זֹאת, וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ. אִמְרִי נָא, אֲחֹתִי אָתְּ, לְמַעַן יִיטַב לִי בַּעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ. (בראשית יב, י-יג)

למה אברם חשש מהמצרים יותר מאשר מהכנענים? הרי מהכנענים לא ראה צורך להסתיר את העובדה ששרי היא אשתו.

כנראה שהמצרים היו מסוגלים להרוג בן אדם ולחטוף את אשתו, לעומת הכנענים שלא נהגו כך. לפי רש"י, אברם אמר: "עכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים, אחיהם של כושים, ולא הורגלו באשה יפה". תופעת אישה יפה כשרי הייתה נדירה יותר במצרים מאשר בכנען.

איך אברם היה מסוגל לשקר בעניין זה, וגם לגרום לכך ששרי תילקח כאישה למישהו אחר?

אברם לא שיקר. שרי אכן הייתה אחותו מהאב (תרח) אך לא מאותה אם, (ר' בראשית כ, יב), אם כי בתורה "אחות" יכולה להתפרש כקרובת משפחה כגון אחיינית, ולאו דווקא אחות. לפי דעה מסוימת היא הייתה בתו של הרן אחיו והאחות של לוט. נראה בהמשך את הפסוק (בראשית יג, ח): "וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט, אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָּ, וּבֵין רֹעַי, וּבֵין רֹעֶיךָ: כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ". כידוע לוט היה בן אחיו של אברהם.

אברם לא גילה שהיא אשתו, בגלל פיקוח נפש. ע"פ פירוש "שפתי חכמים" יתכן שהוא כן אמר שהיא נשואה למישהו אחר שלא היה יחד אתם, כדי שידעו שהיא אשת איש, אך אין לכך תימוכין בכתוב.

לקיחת שרי ע"י פרעה וסיבת העונש על כך

וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרַיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת הָאִשָּׁה כִּי יָפָה הִוא מְאֹד. וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַּרְעֹה, וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל פַּרְעֹה; וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה. וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי לוֹ צֹאן וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים. (בראשית יב, יד-טז)

איך אברם היה מסוגל לקבל מתנות או מוהר על בסיס הטעיה?

מהעובדה שפרעה לא דרש את המתנות חזרה (אחרי שהתגלתה ה"טעות"), נראה כי הוא התייחס למקרה כעל אי - הבנה, הנובעת אולי מהבדלי תרבות או שפה ולא כמעשה מרמה. לכן נתן פיצוי לאברם ולשרי על "הטעות המצערת".

כנראה שגם אברם לא ראה בכך פסול, אלא פיצוי על מצב בלתי אפשרי שנקלע אליו בעל כורחו. (השוו עם מקרה אבימלך, פרק כ, יד).

וַיְנַגַּע ה' אֶת פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת בֵּיתוֹ, עַל דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם. וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר: מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי? לָמָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא? לָמָּה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי

הִוא? - וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה, וְעַתָּה, הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ. וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ. (בראשית יב, יז-כ)

למה פרעה ומשפחתו נענשו, למרות ששרי נלקחה בעקבות הטעיה מצד אברם?

העונש היה אמנם קשה אך כנראה נמשך זמן קצר בלבד, ונועד אך ורק להביא לשחרור מהיר של שרי. כפי שמפרש הרמב"ן, העונש גרם לפרעה להרהר בכך שאולי שרי היא אשת אברם ולברר אתה את הנקודה. מעניין לאיזה אל ייחס פרעה את העונש, אחד מאלי מצרים או האל של אברם?

סיכום פרק יב

בפרק זה גלינו מהי התגלות, את הניסיונות הראשונים שאברם היה צריך להתמודד אתם תוך הפצת האמונה החדשה בארץ חדשה ואת ברכת ההצלחה שקיבל מה'.

ראינו במקרה של הסתרת העובדה ששרי היא אשתו של אברם, שמותר לא לומר את האמת במקרה של חשש פיקוח נפש.

מבני כוורות בחרן. מקור: wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7f/Tholoi Harran.jpg. צילם: Juergen E. Walkowitz. המבנים עשויים טיט וקש ונוצר בידוד יעיל מהחום הכבד.

פרק יג - אברם חוזר לארץ; ריב בין רועי לוט ורועי אברם ופרידת לוט מאברם; לוט יורד לעיר החטאים סדום; חשיבות בחירת מקום מגורים עם תושבים ברמה מוסרית גבוהה; הבטחת הארץ לאברם; הידידות בין אברם לממרא בחברון

אברם חוזר לארץ ושוב עד בית אל

וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה. וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב. וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד בֵּית אֵל עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעָי. אֶל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה'. (בראשית יג, א-ד)

מה מיוחד כל כך בנקודה זו, בית אל, כדי שאברם יחזור אליה ויקרא שוב בשם ה'?

לפי רש"י, אחת הסיבות לכך היא שעכשיו שהיה עשיר, הוא החזיר חובות לאלה שהיה חייב להם מהמסע למצרים. לפי האבן עזרא הוא חזר למקום המזבח כדי להודות לה' על כך שחזר בשלום. ניתן לטעון שזה היה מקום קדוש לאברהם, לכן אך טבעי שיחזור לשם. כפי שנראה בהמשך, גם יעקב אבינו קידש את המקום, אך ירבעם בן נבט חילל את קדושתו ע"י הצבת עגלי זהב.

ריב רועי אברם ולוט, פרידת לוט מאברם ובחירתו להתיישב בעיר החטאים סדום

וְגַם לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת אַבְרָם, הָיָה צֹאן וּבָקָר וְאֹהָלִים. וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו. וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט: אַל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָּ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ, כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ. הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי - אִם הַשְּׂמֹאל וְאֵימְנָה וְאִם הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה. (בראשית יג, ה-ט)

למה באה התוספת "וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ"?

אפשר לומר שהתורה מספרת שגם הפריזי והכנעני היו צריכים שדות מרעה, ולכן לא הספיקו שדות המרעה שנותרו לאברם ולוט. ע"פ הרמב"ן, הריב בין רועי אברם לרועי לוט היה מסוכן שכן הפריזי והכנעני יכלו לנצל את היחסים הגרועים ביניהם כדי לתקוף אותם ולגזול את מקניהם.

מה פירוש המילה "אז", האם הכוונה ש"אז" הם היו בארץ ועכשיו (בתקופת משה רבנו) הם לא היו בארץ?

כפי שצוין קודם, הכוונה שכבר אז הם היו בארץ ולא הגיעו רק לאחר מכן. ראו גם התשובה בפרק יב, פסוק ו.

וַיִּשָּׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה, לִפְנֵי שַׁחֵת ה' אֶת סְדֹם וְאֶת עֲמֹרָה, כְּגַן ה', כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר. (בראשית יג, י)

היכן הייתה כיכר הירדן המתוארת כאן והיכן היא צוער?

כיכר הירדן היא בקעת הירדן. ע"פ מחקרים, אזור דרום ים המלח של היום היה אז ללא ימה ודומה יותר לצפון הבקעה, הירוק גם היום. צוער היא כביכול אחת מ - 5 ערי הכיכר. לכן פירוש הפסוק הוא שכאשר מתקרבים לצוער, מגלים את יופי הכיכר.

יחד עם זאת, ע"פ ממצאים ארכיאולוגיים משנת 2015, זוהתה סדום בתל – אל חמאם, בצד הירדני של ים המלח, מצפון מזרח לים המלח של היום.

וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֶת כָּל כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו. אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר, וַיֶּאֱהַל עַד סְדֹם. וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַה' מְאֹד. (בראשית יג, יא-יג)

מה אפשר לומר על ההחלטה של לוט להתיישב בסדום?

ברור שהתורה מגנה את לוט על החלטתו לגור בקרב אנשים הידועים כחטאים. ע"פ רש"י, לוט בחר במקום המנוגד לחלוטין לדרכו של אברם, ובזה למעשה אמר: אינני רוצה באברם ולא באלוהיו. היה בבחירתו של לוט אלמנט של מרידה נגד דרך אברם. יש כאן מסר שבבחירת מקום מגורים חשוב לבדוק גם את הרמה המוסרית של אנשי המקום.

הבטחת ארץ כנען לאברם; אברם מוצא ידיד בחברון, המסכים שיתיישב על אדמתו

וַה' אָמַר אֶל אַבְרָם, אַחֲרֵי הִפָּרֶד לוֹט מֵעִמּוֹ: שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה, מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׁם, צָפֹנָה וָנֶגְבָּה, וָקֵדְמָה וָיָמָּה. כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה, לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ, עַד עוֹלָם. (בראשית יג, יד-טו)

מדוע הבטחת ה׳ אל אברם הייתה רק אחרי שלוט נפרד ממנו?

לפי הספורנו, זה היה כדי שלוט ואנשיו לא יחזיקו את עצמם כאדוני הארץ ויגזלו את אדמות המקומיים. יתכן גם שזה היה כדי לא לעורר את קנאתו של לוט, שלא נכלל בהבטחת הארץ, אלא רק זרעו של אברהם.

וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ - אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה. קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ, לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ, כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה. (בראשית יג, טו-יז)

מה החשיבות של ההליכה בארץ לעניין ההבטחה של ה׳?

לפי הרמב״ן הכוונה שאברם חופשי להתהלך בה כי הארץ תהיה שלו. אפשרות נוספת היא כדי שאברם יכיר את הארץ ״דרך הרגלים״.

וַיֶּאֱהַל אַבְרָם, וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא, אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן; וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה׳. (בראשית יג, יח)

מה פירוש השם ״אֵלֹנֵי מַמְרֵא״ ומדוע אברם החליט להתיישב דווקא שם?

הכוונה היא לשדה השייך לאיש אמורי ששמו ממרא, אשר הפך לאחד מרעיו הקרובים של אברם ולבעל בריתו. אברם מצא מי שיסכים שיתיישב על אדמתו.

סיכום פרק יג

ראינו בפרק זה בעיקר את חשיבות הבחירה הנכונה במקום מגורים. מהמקרה של לוט, ראינו כי לפי התורה, הרמה המוסרית של האוכלוסייה חשובה יותר מרמת העושר והתנאים הפיזיים השוררים שם. ראינו שוב את הבטחת הארץ לאברם ולצאצאיו, (לא כולל לוט), ואת תחילת הידידות שבין אברם לממרא האמורי.

פרק יד - מלחמת אברם עם ארבעת המלכים; המבצע לשחרור לוט מהשבי, במקום תשלום כופר; ברכות מלכי צדק, כהן לאל עליון, לאברם, ומקומן בתפילה; מתן מעשר; אברם מסרב לקבל תמורה ממלך סדום הרשע

מלחמת אברם עם ארבעת המלכים והצלת לוט

וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר, אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָסָר, כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם, וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם. עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם, וְאֶת בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה, שִׁנְאָב מֶלֶךְ אַדְמָה, וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים, וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא צֹעַר. כָּל אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל עֵמֶק הַשִּׂדִּים - הוּא יָם הַמֶּלַח. שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ. וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת הַזּוּזִים בְּהָם וְאֶת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם. וְאֶת הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל הַמִּדְבָּר. וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט, הִוא קָדֵשׁ, וַיַּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב בְּחַצְצֹן תָּמָר. וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה, וּמֶלֶךְ אַדְמָה וּמֶלֶךְ צְבֹיִים, וּמֶלֶךְ בֶּלַע, הִוא צֹעַר; וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה, בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים. אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם, וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם, וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר, וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָסָר; אַרְבָּעָה מְלָכִים, אֶת הַחֲמִשָּׁה. (בראשית יד, א-ט)

אחרי הניצחון המזהיר של כדרלעומר והמלכים האחרים, אשר כבשו עמים רבים בכל האזור, כפי שמסופר בפסוקים שלפני כן, מה היה למלכי סדום ועמורה לחפש, ביציאה למלחמה יזומה נגדם?

יתכן כי, מאחר שחמשת המלכים מרדו נגד שעבוד ארבעת המלכים, כנראה שהיה ברור להם שארבעת המלכים לא יעזבו אותם לנפשם אלא יתקפו גם אותם. לכן הם החליטו לתקוף קודם.

וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים, בְּאֵרֹת בְּאֵרֹת חֵמָר, וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ סְדֹם וַעֲמֹרָה, וַיִּפְּלוּ שָׁמָּה; וְהַנִּשְׁאָרִים, הֶרָה נָסוּ. (בראשית יד, י)

האם לתיאור של ים המלח כ"עמק השידים" המלא "בארות חמר", יש תימוכין מדעיים?

גם היום ים המלח מלא בוץ מינרלי שחור שאותו אנשים מורחים על עצמם לטיפוח העור. בוץ זה עשיר במגנזיום וב - 35 מינרלים נוספים כמו נתרן, אשלגן וסידן.

בוץ ים המלח משמש לעתים קרובות כקרם טבעי עבור טיפולים בעור והוכח כמספק הקלה יעילה על סימפטומים של מחלות החל מבעיות עור כגון פסוריאזיס ודרמטיטיס אטופית ולמחלות

ראומטיות, כמו צורות שונות של דלקת פרקים ופיברומיאלגיה. ע"פ התורה וגם ע"פ חוקרים, באזור זה לא הייתה ימה באותה תקופה.

וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה, וְאֶת כָּל אָכְלָם, וַיֵּלֵכוּ. וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט וְאֶת רְכֻשׁוֹ בֶּן אֲחִי אַבְרָם, וַיֵּלֵכוּ; וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם. (בראשית יד, יא-יב)

למה כתוב פעמיים שלקחו "את כל רכוש סדום... וילכו" ואחר כך, "ויקחו את לוט ואת כל רכושו .. וילכו"?

מהתיאור יוצא שבהתחלה לא לקחו המלכים את לוט אלא חזרו אחר כך, כדי לקחת אותו בשבי. ע"פ הספורנו הם חזרו במיוחד כדי לשבות אותו, כי ידעו שהוא "בן אחי אברם" והתכוונו לדרוש מאברם כופר רב תמורת שחרורו.

וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֶּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי, וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי, אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית אַבְרָם. וַיִּשְׁמַע אַבְרָם, כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו; וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ, שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת, וַיִּרְדֹּף עַד דָּן. וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו, וַיַּכֵּם; וַיִּרְדְּפֵם עַד חוֹבָה, אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק. וַיָּשֶׁב אֵת כָּל הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם. וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ. (בראשית יד, יג-יז)

מה אפשר ללמוד מאופן הפעולה של אברם ומניצחונו על כדרלעומר? מהי הדרך הטובה לשחרר שבויים, דרך צבאית או דרך תשלום כופר?

אפשר ללמוד שאברם לא שקל כלל לשלם כופר לשם שחרור לוט ויצא ישר לקרב כדי להחזירו. אפשר גם ללמוד על גבורתו וידיעתו את תחבולות המלחמה - למשל, לחימת לילה - דבר שלא היה מקובל אז, החלוקה לכמה ראשים ותקיפה מכמה כוונים בו - זמנית, (פעולת מלקחיים).

לפי הדוגמא של אברם, אין ספק כי הדרך הצבאית, (בהפתעה), היא הטובה, אם הדבר אפשרי. תשוו בין מבצעי אנטבה וסבנה, למרות הקורבנות, לבין תשלום מחיר בצורת שחרור מחבלים, אשר לעיתים חזרו לאחר מכן לבצע פעולות טרור.

היכן היא "דן" בצפון? הרי שבט דן כבש את דן בצפון בתקופת השופטים שנים רבות לאחר הכניסה לארץ ולפני כן נקרא המקום ליש. האין זה מוכיח שפסוק זה נכתב בתקופת השופטים לכל המוקדם?

כנראה שכבר בתקופת משה רבנו, ידעו שאותו אזור מיועד לשבט דן. יש ראייה לכך בברכת משה לשבט דן בפרשת "וזאת הברכה", (דברים לג, כב), "וּלְדָן אָמַר, דָּן גּוּר אַרְיֵה; יְזַנֵּק מִן הַבָּשָׁן". כידוע הבשן נמצאת ברמת הגולן, משם זינק שבט דן, כדי לכבוש את לשם, או לפי פירוש רש"י, שמהנחלה של דן יזנק נהר הירדן.

ברכות מלכי צדק, מלך שלם וכהן לאל עליון, לאברם, ומקומם בתפילה; מתן מעשר

וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם, הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן; וְהוּא כֹהֵן, לְאֵל עֶלְיוֹן. וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר: בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן, אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ; וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל. (בראשית יד, יח-כ)

מי היה מלכי צדק ומה אפשר ללמוד מפעולתו ומדבריו?

הוא היה מלך שלם, (ירושלים), וכנראה קיבל על עצמו את האמונה באל אחד, הנקרא "אל עליון" - דהיינו אמונתו של אברם. יתכן מאוד שהייתה לכך השפעה של אברם. הוא הוציא לחם ויין ללוחמים שחזרו. עד היום ראש העיר ירושלים מקבל אורחים חשובים מחו"ל בלחם ויין.

היכן בתפילה אנחנו משתמשים בחלקים מברכת מלכי צדק ומדוע?

בתפילת השמונה עשרה, או ה"עמידה", שמתפללים אותה 3 פעמים ביום חול. בברכה הראשונה, ברכת האבות, אנו פונים אל הקב"ה, בין השאר, במילים "אל עליון", ו - "קונה הכל", (בדומה ל"קונה שמים וארץ"). הברכה מסתיימת במילים "מגן אברהם" שמשמעותן, מושיע ושומר את אברהם וצאצאו, כך שההקשר לברכת מלכי - צדק מובן. גם לפני ברכת "מגן אבות" בתפילת ליל שבת, משתמשים במונח "קונה שמים וארץ" (במובן של "בורא שמים וארץ"). ברכת מלכי צדק, אם כן, משמשת כמרכיב מרכזי בתפילה היהודית.

"וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל". מי נתן למי מעשר מכל, ומדוע?

ברור שאברם נתן למלכי צדק כי הוא היה "כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן". זה מלמד כי כבר אז היה נהוג לתת מעשר לכוהנים. אברם נתן לו בהיותו כהן לאל שאברם האמין בו.

אברם מסרב לקבל תמורה ממלך סדום הרשע

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ סְדֹם, אֶל אַבְרָם: תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ, וְהָרְכֻשׁ קַח לָךְ. וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סְדֹם: הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל ה' אֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ. אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל, וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ; וְלֹא תֹאמַר, אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת אַבְרָם. בִּלְעָדַי, רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים, וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים, אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי: עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא, הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם. (בראשית יד, כא-כד)

למה אברם משתמש בדיוק באותו ביטוי "ה' אֵל עֶלְיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ" שהשתמש בו מלכיצדק?

זה היה כנראה הכינוי של האל שהאמינו בו אברם, מלכי צדק ואנשים נוספים בכנען, בניגוד לאמונה באלילים שהיא ההיפך הגמור - אלים דמויי בני אדם עם תכונות אנושיות דומות לבני אדם, כמו אלים לעניין לידה, מוות, רצח וקנאה. בנוסף, האלילים מיוצרים בצורת פסלים או דמויות למיניהן, ע"י בני אדם, כלומר, הם ההיפך הגמור מ"קונה (בורא) שמים וארץ".

למה אברם היה מוכן לקבל מתנות מפרעה אך לא שכר פעולה ממלך סדום? מי היו ענר, אשכול וממרא?

יתכן שאברם לא היה מעוניין בקשרים כלכליים עם מלך סדום, בהיותה "ממלכה רשעה".
ענר, אשכול וממרא היו שלושה אחים אמוריים, בעלי ברית וחברים של אברם. את ממרא פגשנו קודם.

סיכום פרק יד

בפרק זה פגשנו את אזור ים המלח, שנקרא אז "עמק הַשִּׂדִּים". ראינו את דגם אברהם אבינו לשחרור שבויים - לא ע"י תשלום כופר אלא ע"י מבצע צבאי. ראינו גם את סירובו לקבל תמורה ממלך רשע. הכרנו את דמות מלכי צדק, מלך שלם (ירושלים), אשר שימש כהן לאל עליון ואשר ברכותיו הונצחו בתפילה היהודית.

פרק טו - ספירת כוכבים כבני ישראל; ברית בין הבתרים - נצחיות ישראל מול ארעיות העמים; גזירת הגלות - ירידה לצורך עלייה חזרה לארץ

ספירת כוכבים כמספר בני ישראל

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר: אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד. וַיֹּאמֶר אַבְרָם: אֲדֹנָי ה' מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר. וַיֹּאמֶר אַבְרָם: הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע; וְהִנֵּה בֶן בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי. וְהִנֵּה דְבַר ה' אֵלָיו לֵאמֹר: לֹא יִירָשְׁךָ זֶה, כִּי אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ, הוּא יִירָשֶׁךָ. וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה, וַיֹּאמֶר: הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים, אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם; וַיֹּאמֶר לוֹ: כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ. (בראשית טו, א-ה)

כמה כוכבים אפשר לראות ללא טלסקופ? לפי זה, איך אפשר להבין את הבטחת ה'?

אפשר לראות כ- 4000 - 6000 כוכבים בלבד. האומדן המקובל כיום הוא שישנן כ - 200 מיליארד גלקסיות ביקום, ויש מעריכים זאת בכ – 2 טריליון! אם נניח שבממוצע יש בכל גלקסיה כ - 100 מיליארד כוכבים, מספר הכוכבים ביקום הוא כ - 20,000 מיליארד מיליארדים! (2×10^{22} כוכבים), כך שהנראים מהווים חלק מזערי ביותר מהסך הכל. בגלקסיה שלנו, שביל החלב, מוערך מספר הכוכבים בין 100 ל-400 מיליארד כוכבים!

בכל מקרה, אין כל דמיון בין מספר הכוכבים הנראים או הבלתי נראים לבין מספר צאצאי אברם. כנראה שהבטחת ה' מכוונת לקושי שבספירה. כפי שקשה מאוד לאדם לספור את הכוכבים מבלי להתבלבל, כך צאצאי אברהם יהיו כה רבים שיהיה קשה לספור אותם. צאצאי אברהם אכן רבים מאוד, אם כוללים גם את צאצאי ישמעאל, עשו ובני קטורה.

וְהֶאֱמִן, בַּה'; וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה. (בראשית טו, ו)

מי החשיב מה לצדקה? ה' או אברם?

לפי חלק מהמפרשים אברם האמין בה' וה' החשיב לו את אמונתו לצדקה. חלקם סבורים להיפך, כי אמונתו של אברם לא הייתה מוטלת בספק ושאברם החשיב את הבטחת ה' כצדקה או כחסד שנותן לו ה'.

ברית בין הבתרים – נצחיות ישראל מול ארעיות העמים

וַיֹּאמֶר, אֵלָיו: אֲנִי ה', אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים - לָתֶת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, לְרִשְׁתָּהּ. וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי ה', בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת, וְעֵז

מְשֻׁלֶּשֶׁת, וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ; וְתֹר, וְגוֹזָל. וַיִּקַּח לוֹ אֶת כָּל אֵלֶּה, וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ, וַיִּתֵּן אִישׁ בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ; וְאֶת הַצִּפֹּר לֹא בָתָר. וַיֵּרֶד הָעַיִט, עַל הַפְּגָרִים; וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם. (בראשית טו, ז-יא)

מה פשר שאלת אברם? אם הוא האמין בהבטחה, למה ביקש סימן?

לפי רש"י כוונתו של אברם היא "באיזו זכות יירשו צאצאי את הארץ", כי אולי לא יהיו ראויים לכך בגלל חטאיו או חטאי צאצאיו ואז לא יירשו את הארץ לאורך שנים.

מה משמעותן ומה מסמלות הבהמות שאברם התבקש לקחת ומה משמעות ביתורן ואי - ביתור הציפור? מה מסמל העיט?

לפי רש"י מדובר בסוגי קורבנות שונים שבני ישראל יצטוו להקריב בעתיד ושבזכותם ירשו צאצאיהם את הארץ. דרך כריתת ברית הייתה לחלק בהמה או משהו אחר לשני חלקים ולעבור ביניהם, כדי לסמל חיבור בין שני דברים נפרדים. לכן נקרא המעשה "כריתה". פירוש אחר - הבהמות מסמלות את אומות העולם אשר יבותרו ויעברו מן העולם והציפור היא רמז לישראל אשר ימשיך להתקיים.

לפי המפרשים ופירוש רש"י לעיל, העיט בא לאכול את הבתרים כמנהגו והוא מסמל את הגויים שינסו לבטל את הקורבנות. אברם מנסה למנוע זאת.

הבטחת צאצאים וגזירת הגלות - ירידה לצורך עלייה חזרה לארץ

וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא, וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל אַבְרָם; וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה, נֹפֶלֶת עָלָיו. וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם: יָדֹעַ תֵּדַע, כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וַעֲבָדוּם, וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ, דָּן אָנֹכִי; וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם - תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה. וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה, כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי, עַד הֵנָּה. וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה, וַעֲלָטָה הָיָה; וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ, אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה. (בראשית טו, יב-יז)

מה משמעות "אֵימָה חֲשֵׁכָה" ומה חשיבות "הרכוש הגדול" שיוציאו צאצאי אברם?

לפי רש"י, הביטוי "אֵימָה חֲשֵׁכָה" הוא רמז לצרות ולחושך של הגלויות. הרכוש הגדול הוא כנראה פיצוי על שנות העבדות והעינוי. נתייחס לזה שוב בספר שמות.

מדוע נגזר על צאצאי אברם שנות סבל, גלות ושעבור? למה זה הגיע להם? מה מסמלים תנור העשן ולפיד האש אשר עברו בין הגזרים?

לפי האברבנאל, גלות מצרים הייתה הקדמה הכרחית לגאולה ולקבלת התורה. גם בחיים, לעתים יש צורך בירידה ובמשבר, לצורך עלייה. אילו בני ישראל המשיכו לשבת בארץ ישראל לא היו מוכשרים ומחושלים די כדי לקבל את השינוי הגדול שבקבלת התורה. השעבוד במצרים זיכך אותם.

ניתן להוסיף כי היציאה מהעבדות במצרים מהווה מוטיב מרכזי ביהדות, המתבטא גם במצוות כגון המנוחה בשבת, חג הפסח, אהבת הגר (כי גרים הייתם בארץ מצרים), ועוד. גם בחיי מדינת ישראל מוטיב זה של מעבר מגלות או ממשבר, לעצמאות, כגון במעבר מיום השואה ויום הזיכרון לחיילי צה"ל, ליום העצמאות, מהווה חלק חשוב בחיי האומה.

לפי הרמב"ן, תנור העשן ולפיד האש מסמלים את השכינה - (נוכחות ה'), כמו במתן תורה, שבו התגלה ה' בהר סיני בענן ובאש.

וְעַבָדוּם, וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת, שָׁנָה. האם בני ישראל היו במצרים 400 שנה?

לפי החישובים אשר יובאו בספר שמות, לפי רוב המפרשים הם היו במצרים רק 210 שנה. את דרך החישוב הזה נציג בספר שמות. הכוונה של התורה היא כנראה שהם יהיו במצרים עד כ - 400 שנה לאחר ברית בין הבתרים - (ולפי ספר שמות, יב, מ, 430 שנה). ראינו דוגמא דומה לכך בבראשית ו, ג שבו נאמר: וַיֹּאמֶר ה' לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה". שם הפירוש הוא שהמבול יבוא 120 שנה לאחר האמירה.

יחד עם זאת, יש המפרשים שבני ישראל אכן שהו במצרים 430 שנה. גם את דעתם נביא בספר שמות.

הארץ המובטחת

בַּיּוֹם הַהוּא, כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר: לְזַרְעֲךָ, נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִנְּהַר מִצְרַיִם, עַד הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר פְּרָת. אֶת הַקֵּינִי, וְאֶת הַקְּנִזִּי, וְאֶת הַקַּדְמֹנִי. וְאֶת הַחִתִּי וְאֶת הַפְּרִזִּי וְאֶת הָרְפָאִים. וְאֶת הָאֱמֹרִי, וְאֶת הַכְּנַעֲנִי, וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי, וְאֶת הַיְבוּסִי. (בראשית טו, יח-כא)

מהם גבולות הארץ המובטחת לאברם, והאם צאצאי אברם אכן ירשו את כל השטח הזה?

ראו מפה של הארץ המובטחת בסוף הפרק. בסוף תקופת דוד המלך ובתקופת שלמה, הגבולות אכן השתרעו מגבול מצרים ועד נהר פרת. יש אומרים שבאחרית הימים גבולות הארץ יגיעו לגבולות ההבטחה.

סיכום פרק טו

ראינו בפרק זה את הבטחת הזרע לאברם, אשר חשש שאליעזר, בן משק ביתו, יירש אותו ואת הארץ. נכרתה ברית בין הבתרים בין הקב"ה לאברם, בצורה של חזיון דרמטי של מעבר כביכול של השכינה בין בתרי קורבנות בהמות. ניתנה גזירת גלות על צאצאי אברם ובשורת גאולה ממנה. שרשרת הגלויות והגאולות מלווה מאז את עם ישראל.

"הארץ המובטחת" לאברהם, יצחק ויעקב - לפי גישה מכסימליסטית. מקור: inn.co.il/Forum/Forum.aspx/t698730. מעלה לא ידוע.

למעשה ניתן לומר שלולא אובדן עשרת שבטי ממלכת ישראל, השואה באירופה ומעשי רצח נוספים של יהודים, והתבוללות יהודים במשך הדורות, העם היהודי היה אמור למנות עשרות מיליוני נפשות, הזקוקות לארץ בגודל מתאים.

מפה משוערת נוספת של הארץ המובטחת לאברהם.

מקור: https://he.wikipedia.org/הארץ_המובטחת -נחלת הכלל

ממלכת דוד ושלמה – הממלכה המאוחדת

גבולות ממלכת דוד ושלמה המלך 1077 - 997 לפנה"ס. רוב שטחי ירדן וסוריה שנכללו בגבולות אלה נכבשו בימי דוד והיו תחת שליטה כלכלית, (למשל גביית מסים), אך לא היו חלק מהממלכה המרכזית. מקור:

commons.wikimedia.org/wiki/File:Kingdom_of_Israel_1020_he. Svg.

הכין: RobertoReggi

פרק טז - אברם לוקח את הגר, שפחת שרי, לאישה שניה; זלזולה של הגר בשרי; ענוי הגר ע"י שרי ובריחת הגר; מהו מלאך?; הופעת המלאך והבשורה להגר על לידת ישמעאל, פרא האדם.

אברם לוקח את הגר שפחת שרי, לאישה שניה; זלזולה של הגר בשרי ותגובת שרי

וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם, לֹא יָלְדָה לוֹ; וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית, וּשְׁמָהּ הָגָר. וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם: הִנֵּה נָא עֲצָרַנִי ה' מִלֶּדֶת - בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי, אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה; וַיִּשְׁמַע אַבְרָם, לְקוֹל שָׂרָי. וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם, אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ, מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ, לוֹ לְאִשָּׁה. וַיָּבֹא אֶל הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ. וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם: חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט ה' בֵּינִי וּבֵינֶיךָ. (בראשית טז, א-ה)

למה שרי מתייחסת כך לאברם? הרי היא זו שנתנה את הגר לאברם כאישה שנייה בכוונה שתכנס להריון. למה היא כועסת עכשיו?

לפי רש"י, היא התלוננה על כך שאברם לא התפלל עליה אלא רק על עצמו שייוולד לו בן וגם שהוא ראה איך שרה מתבזה בפני הגר ושתק.

האם לדעתך התנהגות שרי מוצדקת?

ניתן להצדיק זאת. אמנם שרי יכלה "להשתיק" את הגר ו"לשים אותה במקומה" מבלי להאשים את אברם, אך מאחר שהיא נתנה את הגר לאברם כאישה שנייה, לא היה ראוי לנהוג כך מבלי קבלת רשות מאברם.

האם נראה שהיום אישה המבקשת להיכנס להריון תסכים שמשרתת שלה תהפוך לאשתו השנייה של בעלה, בכוונה שתלד לו ילדים?

היום דברים כאלה לא קורים, במיוחד במדינות המערב שבו הביגמיה היא בלתי חוקית. כנראה שהשפחה אז נחשבה כ"רכוש" הגבירה ולכן היא הייתה רשאית להחליט לפעול כך. הייתה גם אמונה ש"תיבנה ממנה".

עינוי הגר ובריחת הגר מפני שרי

וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ, עֲשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ; וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ. (בראשית טז, ו)

איך אברם היה מסוגל למסור כך את הגר לשרי שתעשה לה הטוב בעיניה? הרי היה די ברור איך שרי תתייחס אליה.

יתכן שאברם לא ציפה ששרי תענה את הגר אלא רק תגער בה ותטיל עליה מרות. לפי רש"י העינויים של שרי גרמו להגר להפיל את הוולד.

האם לדעתך התנהגות זו של שרי מוצדקת?

יתכן ששרי קצת הגזימה. לרמב"ן ביקורת נוקבת על שרי והוא כותב: "חטאה אמנו בעינוי זה, וגם אברהם בהניחה לעשות כן, ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל מיני העינוי". זה יכול להסביר מדוע נולד לאברהם אבינו, בעל מדת החסד, דווקא "פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו". יחד עם זאת, יש מפרשים שה"עינוי" של שרי לא היה פיזי, אלא החזרת הגר ממעמד של אשת אברם למעמדה המקורי של שפחתה, כתגובה לגאוותנותה לאחר שניסתה לתפוס את מקומה של שרי כאישה הגבירה. היה בכך פגיעה קשה בהגר. מי כמונו יודע כמה קשה לרדת ממעמד שהתרגלנו אליו. גם מתגובת אברם "הנה שפחתך בידך" ומפניית המלאך - "הגר שפחת שרי", אפשר להבין שאכן הייתה כאן הורדה במעמד. נראה בהמשך תימוכין נוספים לכך שהעינוי היה מילולי ורגשי בלבד.

הופעת המלאך להגר והבשורה על לידת ישמעאל, פרא האדם; לידת ישמעאל

וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ ה' עַל עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר. וַיֹּאמַר: הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי, אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי? וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת. (בראשית טז, ז-ח)

מה זה מלאך? האם היום יש מלאכים ואם כן באיזה צורה הם מורגשים?

בדרך כלל "מלאך" בתורה פירושו "שליח" הפועל בעולם, המקשר בין ה' לברואים. אולי אפשר לדמות את המלאך לממשק המתרגם שפת מכונה של מחשב לשפה אנושית או למולקולת RNA המתרגם את קוד ה - DNA באמצעות הרובוזומים, ליצירת חלבונים. כך ה"מלאך" מאפשר למוחו של בן אנוש לקלוט ולהבין את המסרים הנשלחים מהאל, לעתים דרך חלום או חזיון. יתכן שהמסר הגיע דרך גלי רדיו וכדומה, ואז אפשר להגדיר את הגל כמלאך.

המלאך יכול להופיע בצורה של כוח בטבע כגון רוח, אש וכדומה או כדמות הדומה לחיה או לבן אדם. יתכן שכאן המלאך הופיע כאמצעי להעברת חיזיון נבואי להגר, ובדמות אדם – כעין נביא, כך שיכלה לתקשר אתו. אם הרוח, האש וכוחות טבע אחרים הפועלים בעולם מוגדרים כמלאכים, אזי מלאכים כמובן קיימים ומורגשים גם היום.

וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה': שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ, וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ. (בראשית טז, ט)

האם לפי דברי המלאך, התנהגות שרי מוצדקת?

אין ספק שכן, אחרת המלאך לא היה מחזיר את הגר להתענות תחת ידי שרי. זה גם מרמז על כך שהעינוי היה רגשי ולא פיזי, לא נעים אך נסבל.

וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה': הָרָבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב. וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה': הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל, כִּי שָׁמַע ה' אֶל עָנְיֵךְ. וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם, יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן. (בראשית טז, י-יב)

האם אין סתירה בין משמעות שמו של ישמעאל, לבין תכונותיו - פרא אדם, ידו בכל ויד כל בו? האם תכונות אלו התממשו?

אין סתירה, השם ישמעאל מתייחס לשמיעת ה׳ את עָניה ותחנוניה של הגר – **האל שומע**. לגבי תכונותיו, אם הישמעאלים מזוהים כיום עם ערבים מוסלמים, אנחנו רואים שמאז תחילת תקופת האסלאם, המוסלמים תוקפים ונלחמים עם בני הדתות האחרות במטרה לכובשם ואף עם בני דתם (ראו מלחמת אירן - עירק, עירק - כווית, דעא״ש נגד כולם, המלחמה בסוריה, מעשי רצח אצל ערביי ישראל, ומעשי הטרור סביב העולם).

מצד שני משמעות המילה ״אסלאם״, היא התמסרות מלאה ושלמה לאל – השלמה, הכנעה - לאו דווקא בצורה אלימה, אך הוא המתורגם היום ע״י מוסלמים קיצוניים, בצורה מעוותת, לקנאות דתית אלימה ורצחנית. על כן, רואים שתכונותיו המובאות בתורה התממשו.

אגב, ישנם גדולי ישראל שנקראו בשם ישמעאל – רבי ישמעאל בן אלישע, כהן גדול בסוף ימי בית שני ומעשרת הרוגי מלכות; רבי ישמעאל בן אלישע גם הוא – תנא בדורו של רבי עקיבא; התנא רבי ישמעאל בן רבי יוסי, מימי רבי יהודה הנשיא.

וַתִּקְרָא שֵׁם ה' הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ, אַתָּה אֵל רֳאִי - כִּי אָמְרָה, הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי. עַל כֵּן קָרָא לַבְּאֵר, בְּאֵר לַחַי רֹאִי, הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד. (בראשית טז, יג-יד)

מה פירוש השם אֵל רֳאִי ומדוע קראה הגר לה׳ בשם זה?

לפי רש״י, הכוונה - ״האל הרואה את עלבוני״ או האל (המלאכים) שהייתי רואה בבית אברם. לפי הספורנו היא התכוונה בכך להודות לה׳ ולשבח אותו.

וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן, וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר, יִשְׁמָעֵאל. אַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם. (בראשית טז, טו-טז)

למה שמו של אברם מוזכר שוב בסוף הפסוק?

אולי כדי להדגיש שכולם הכירו בכך שהגר ילדה את ישמעאל **לאברם** ולא למישהו אחר ושלא הלעיזו דברים, שכן היו שסברו שאברם הוא עקר ולאו דווקא שרי.

סיכום פרק טז

בפרק זה הכרנו את המשמעות של היות עבד או שפחה בימי קדם. הם היו בעצם רכוש האדון או הגבירה, עד כדי מסירת שפחה לגבר לצורך הולדה, מבלי לשאול לדעתה. כידוע, עבדות בסגנון זה התקיימה בגלוי בארה״ב עד המאה ה - 19, ומתקיימת במקומות נידחים עד היום. ראינו שהייתה הצדקה לעינוי המילולי/רגשי של הגר ע״י שרי מאחר שזלזלה בה וניסתה ״לתפוס את מקומה״. פגשנו לראשונה את המלאך, המהווה שליח או אמצעי קישור בין האלוקים לאדם, דרך חיזיון נבואי, ואשר הופיע להגר השפחה דווקא. קראנו על לידת ישמעאל, ש״ידו בכל ויד כל בו״.

פרק יז - התגלות ה' אל אברם, דרישתו שיהיה תמים והקמת הברית אתו דרך המילה; שנוי שם אברם לאברהם ומשמעות שנוי שם; צווי ברית המילה ומשמעות הברית; שנוי שם שרי לשרה; צחוק אברהם והבשורה על לידת יצחק, כנגד כל הסיכויים; מילת אברהם ומשפחתו.

התגלות ה' אל אברם כאל שדי, דרישתו שיהיה תמים, והקמת ברית אתו דרך המילה

וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים, וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי אֵל שַׁדַּי, הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים. וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָּ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד. וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם.

(בראשית יז, א-ד)

מה פירוש הכינוי "אֵל שַׁדַּי" ומה פירוש הציווי "הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים"? האם התמימות היא תכונה טובה? מדוע בא ציווי כזה?

משמעות הכינוי "אל", היא "תקיף, בעל היכולת, ובעל הכוחות כולם". ע"פ רש"י, "שדי" משמעו "שיש די באלוהותו לכל בריה" ואינו זקוק או חסר דבר". יש מפרשים "שדי" - "אלוהים שמתגלה בטבע ובנסים נסתרים". בהבנה שונה מזה, המילה "שדי" הכתובה על המזוזות, רומזת לראשי התיבות "שומר דלתות ישראל".

בביטוי "היה תמים" אין הכוונה ל"תמימות" כלשוננו היום, אלא כוונתו - "תשאף לשלמות שכלית ואמונה שלמה", כפי שהבורא הוא שלם, בדומה לביטוי "תם ונשלם". כמו כן, בספר דברים יח, יג, נצטוו בני ישראל: "תמים תהיה עם ה' אלוקיך".

פירוש אחר שניתן, שהתמימות תושג ע"י ברית המילה, המוזכרת בפסוק הבא, וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָּ. דווקא ההסרה של הערלה מהגוף, תהפוך אותך לשלם.

שנוי שם אברם לאברהם

וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם, וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם, כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ. וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם, וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ. וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָּ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם - לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ. וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ, אֵת כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן, לַאֲחֻזַּת עוֹלָם, וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם: וְאַתָּה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם.

(בראשית יז, ה-ט)

מדוע ה׳ שינה את שמו לאברהם ומה משמעות השם?

ע״פ הקבלה, שנוי השם משנה גם את מהות האדם ששמו שונה, את מזלו ואת מגמת חייו. כנראה שתוספת האות ״ה״ לשמו, באה לסמל את המילה ״המון״ ומשמעות השם - ״אב המון״. במדרש קוהלת כתוב: ״אברם אינו מוליד - אברהם מוליד; שרי אינה יולדת - שרה יולדת״. גם היום יש הנוהגים להוסיף שם לאדם חולה, כגון השם ״חיים״ כרמז שיחיה.

ציווי ברית המילה ומשמעותה

זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ, הִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר. וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם, וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם. וּבֶן שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם, יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת כֶּסֶף, מִכֹּל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא. הִמּוֹל יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ, וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם. (בראשית יז, י-יג)

למה דווקא המילה נבחרה לשמש אות ברית בין צאצאי אברהם לבין ה׳?

לפי הרמב״ם (מורה נבוכים, חלק ג, מח), נבחרה מקום הברית דווקא באיבר הגברי שהוא איבר התאווה המינית, כדי להגביל את התאווה ולהשתמש בה רק באופן שמותר ע״פ התורה - כלומר בקשרי נישואין. בהקשר זה נאמר בפסוק ה, ״והפריתי אותך במאוד מאוד״. רדיפת סיפוק מיני, שלא במסגרת נישואין, ע״י אדם שנימול לשם מצווה, מהווה סתירה למשמעות המצווה והפרה של הברית. טעם נוסף למילה הוא, כדי להבדיל בין גופו של צאצא אברהם לבין גופו של אדם אחר.

למה מלים דווקא ביום השמיני ללידה?

זוהי גזירת הכתוב, ללא טעם גלוי, אך במדרש ויקרא רבה כתוב שמעכבים את המילה, כדי שתעבור על הילוד שבת אחת לפני הברית. טעם נוסף המובא במסכת נדה, (לא, ב), שמחכים שיעברו שבעת ימי טומאת הלידה של היולדת, כמפורש בפרשת תזריע, לפני מילת בנה. נזכיר שע״פ התורה, המספר שבע, מסמל לעתים דברים טבעיים - שבעה ימי בראשית או ימים בשבוע, שבעה ימי טומאת נדה, שנת השמיטה, ספירת העומר - שבעה שבועות, חג הפסח שבעה ימים, חג הסוכות שבעה ימים, אבלות - שבעה ימים, וכדומה. המספר שמונה, מסמל דברים רוחניים שמעל לטבע, כגון ברית מילה, שמיני עצרת אחרי סוכות – המיוחס לעם ישראל לעומת לא יהודים שהקורבנות בשבעת ימי הסוכות מיועדים להם.

טעם נוסף, המובא במדרש דברים רבה, שממתינים לתינוק עד שיהיה לו כוח לעבור את המילה בשלום. טעם זה מובא ע״י הרמב״ם במורה נבוכים, ג, מט.

מחקרים הוכיחו שהיום השמיני הוא העיתוי הטוב ביותר למילה בו מגיע לשיא הפעילות, מנגנון קרישת הדם הנוצר בכבד, (ע"פ ד"ר אילה אברהמוב במאמרה "בעיות קרישה ודמום ביילוד", (אסיא, כרך ג, עמ' 384).

וְעָרֵל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ, אֶת בְּרִיתִי הֵפַר.
(בראשית יז, יד)

מה הכוונה במילים "נכרתה הנפש ההיא מעמיה", למי שלא נימול?

לפי רש"י, מי שיבחר, לאחר שגדל, שלא להימול, ימות ערירי ולפני זמנו. לפי הרמב"ם, מי שבוחר במשך כל ימי חייו שלא להימול, נפשו תיכרת לאחר מותו, מחיי העולם הבא.

אכן ידוע שהמילה מונעת מחלות מין ומשפרת את ההיגיינה של הגבר. במלחמת העולם השנייה דאגו צבאות בעלות הברית שנלחמו בצפון אפריקה, למול חיילים, כדי למנוע מחלות זיהומיות באיבר המין. ע"פ מחקרים, הערלה פגיעה במיוחד לתקיפה ע"י נגיפים זיהומיים. פרטים ב"תוספת".

מחקרים גילו כי ברית מילה מפחיתה את הסיכון להתפתחות דלקת בדרכי שתן (UTI), כגון דלקת בשלפוחית שתן, את הסיכון ללקות בסוגים מסוימים של מחלות המועברות במגע מיני, כגון איידס או סרטן האיבר. לעומת זאת, הסיכוי לגרימת נזק גופני לתינוק הנימול, הינו אפסי.

ברור כי אלה אינן הסיבה למתן המצווה, אלא יתרונות מקיומה, (כעין בונוס), העולים בהרבה על חסרונות או סיכונים אפשריים.

שנוי שם שרי לשרה

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם: שָׂרַי אִשְׁתְּךָ, לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שָׂרָי, כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ. וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ, וְהָיְתָה לְגוֹיִם, מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ.
(בראשית יז, טו-טז)

למה ה' שינה את שם שרי?

גם כאן נוספה האות "ה", אמנם תוך הורדת האות "י", אולי כדי לסמל "המון" או ריבוי. משמעות "שרה" היא גם "שררה" בדומה לשם נכדה "ישראל", "כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים, וַתּוּכָל", (בראשית לב, כט). שנוי השם מסמל כנראה שנוי בגופה ובמזלה, כך שתיכנס להריון בגיל מופלג של 90 שנה, וממנה יצאו שבטי ומלכי ישראל.

צחוק אברהם והבשורה על לידת יצחק, כנגד כל הסיכויים

וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחָק, וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ, הַלְבֶן מֵאָה שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם שָׂרָה הֲבַת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד? וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים: לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ? וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן, וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק, וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו. (בראשית יז, יז-יט)

איך אברהם הרשה לעצמו לצחוק ולפקפק בהבטחת ה׳?

ע״פ המפרשים, הצחוק של אברהם היה צחוק של שמחה, באופן ספונטני. הוא לא פקפק בהבטחה אלא הביע פליאה על הנס העומד להתרחש, שאישה בת תשעים תלד. הוא נצטווה לקרוא לבנו יצחק על שם הצחוק והנצחת הצחוק של אברהם, בצורה מכובדת, דרך שם בנו, מוכיחה שלא היה זה צחוק של לגלוג.

וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד - שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד, וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל. וְאֶת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק, אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה, בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת. וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם. וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל מִקְנַת כַּסְפּוֹ, כָּל זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם, וַיָּמָל אֶת בְּשַׂר עָרְלָתָם, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים. (בראשית יז, כ-כג)

האם הכוונה שאת הברית יקים ה׳ גַם עם יצחק או רַק עם יצחק?

בבראשית כ״ה, ו, נאמר: ״וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם, נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת; וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ, בְּעוֹדֶנּוּ חַי, קֵדְמָה, אֶל אֶרֶץ קֶדֶם״. על כן ברור שהכוונה שהברית תוקם רַק עם יצחק. ישמעאל יירש חבל ארץ אחר, כמובא בפרק כה. את הסיבה להוצאת ישמעאל מהברית, נראה בהמשך.

מילת אברהם והקושי בה; מילת ישמעאל ובני בית אברהם

וְאַבְרָהָם בֶּן תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ. וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ, בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, בְּהִמֹּלוֹ אֵת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ. בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, נִמּוֹל אַבְרָהָם, וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ. וְכָל אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת, וּמִקְנַת כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן נֵכָר, נִמֹּלוּ אִתּוֹ. (בראשית יז, כד-כז)

איך אברהם היה מסוגל לעבור ברית מילה בגיל מופלג כזה ומי מל אותו?

ע"פ המדרש, לאברהם לא היה קל לעמוד בניסיון ברית המילה והוא התייעץ עם רעיו אשכול, ענר וממרא האם לעבור אותה. הוא מל את עצמו בלי הרדמה - ניסיון קשה ביותר! העובדה שהוא אכן נימול, למרות הקושי והכאב, מראה שוב את עוצמת אמיתות הנבואה שקיבל. אילו הטיל ספק באמיתות הנבואה, לא היה נימול.

האם המילה הייתה נהוגה לפני תקופת אברהם?

ע"פ תעודות מצריות מלפני שנת 2000 לפנה"ס, אכן חלק מהגברים עברו ברית מילה. בחינת מומיות מצריות העלתה שחלקן נימולו. החידוש כאן הוא בחובה בכך שחלה על כל צאצאי אברהם והברית הכרוכה בה ולא בעצם התופעה.

באיזה גיל נימולים המוסלמים?

בהיותם מיוחסים לאברהם ולישמעאל, גם מוסלמים חייבים במילה. האסלאם אינו קובע גיל למילה, אלא מחייב לערוך את המילה לפני גיל 13 בערך, (כמו ישמעאל). המילה מבוצעת בגילאים שונים בתרבויות שונות. לרוב המילה מבוצעת בין היום השביעי ליום הארבעים ללידה. בצפון מערב אפריקה (מגרב), המילה מבוצעת בילדים עד שנתם השביעית. המקור של מצוות המילה אינו מופיע בקֻראן, אלא בחדית'. שם כתוב שהנביא מוחמד נולד נימול. אצל המוסלמים אין מקצוע של "מוהל" ולעתים המילה מבוצעת ע"י רופא.

סיכום פרק יז

הכרנו את המושג "אל שדי" ככינוי נוסף לאל, שיש די באלוקותו לכל בריה והמתגלה בטבע ואת מידת התמימות שנדרשה מאברהם. הכרנו את משמעות שינוי שמות אברם ושרי, כדי ששמותיהם יבטאו "המון" או "ריבוי". הבנו קצת את נושא ברית המילה והקשר בינה לבין ריסון והגבלת התאווה המינית. ראינו שאברהם אבינו היה מסוגל גם לצחוק מרוב פליאה ואושר על הבשורה של הולדת בן משותף לו ולשרה, אחרי שבדרך הטבע הסיכוי לכך היה אפסי.

הרעיון המרכזי של פרשת לֶךְ לְךָ

הרעיון המרכזי הוא ללא ספק דמות המופת של אברהם והתנהלותו, תוך עמידה בניסיונות, מול פרעה, ארבעת המלכים ומצוות ברית המילה. צדקותו של אברהם היא שזיכתה אותו בארץ הקודש.

תוספת

אזכור שמות אברהם, ישראל, ועשו בלוחות מהמאה ה- 15 לפנה"ס?

העיר אֶבְלָה שבשטחי סוריה של ימינו, ידועה מעדויות רבות כעיר ממלכה חשובה לאורך האלף השלישי לפנה"ס ועד קרוב לאמצע האלף השני לפנה"ס. בחפירות שנערכו בה בשנות ה- 70 של המאה ה- 20 נמצא ארכיון ובו למעלה מ - 20,000 לוחות חמר ועליהן כתובות בכתב היתדות, בשפה השומרית ובשפה נוספת, ייחודית לאתר שכונתה בשם: "אבלאית". בין שלל הממצאים נמצאו השמות "עבר אום" (עבר?, מאבותיו של אברהם), "אב ר אום" (=אברם/אברהם?), "איס ר איל(ום)" (ישראל? שמו הנוסף של יעקב, נכדו של אברהם), "א ס או" (עשו?, נכדו של אברהם), וכן שמות של אתרים גיאוגראפיים, המוכרים מן המקרא: כנען, חרן, גבל, חצור ועוד.
המקור: ויקיפדיה: אברהם.

באחד הלוחות מונה כערים המצויות ביחסי מסחר עם Ebla את חמש הערים "סדום, עמורה, אדמה, צבויים, וצוער. כמו כן, מוזכרת בלוחיות Ebla גם העיר שלם, ובנפרד ממנה, ירושלים.

היות והלוח הנ"ל מתוארך ל – 2,300 לפנה"ס בערך, יש לנו עדות על קיום ממשי של אותן ערים עוד לפני תקופת האבות.

מספר לוחיות (כלומר: Tablets) נמצאות במוזיאון הבריטי. כפי שפרסם Theophilus Pinches ב -1897, לוחיות אלה מתארות מלחמה רחבת היקף שבה הוביל מלך עילם ששמו Kudur laghamar ברית, שבה השתתפו גם שליטים בשם Eri Aku וכן Tud ghula .

באופן טבעי, Pinches הציע לזהות את Kudur laghamar מלך עילם עם כדרלעומר המקראי. Eri Aku מלך Larsa מזוהה כ"אריוך מלך אלסר", ואילו "תדעל מלך גויים" מזוהה כשליט האמורי Tud ghula. לפי החוקרים, אלה מלכו באמצע המאה ה - 21 לפנה"ס, (אך יתכן שמלכים עם אותם שמות מלכו גם מאוחר יותר. לפי הדעה שבני ישראל אכן שהו במצרים 430 שנה, כפי שנכתב בספר שמות, הרי שאברהם אבינו חי במאה ה - 21 לפנה"ס).

מקור: tapuz.co.il/forums/articles/article/433/24922 , פורום ערוץ_ההיסטוריה

למרות הדיון הסוער: ברית מילה זה דווקא בריא

healthy.walla.co.il/item/2736407, 09 באפריל 2014.

סקירת מחקרים חדשה קובעת באופן חד משמעי שעל אף הירידה באחוזי ניתוחי מילה בעולם, היתרונות הרפואיים של המילה גבוהים משמעותית מהחסרונות.

בשנים האחרונות מתרבים המתנגדים בארץ ובעולם לקיום טקס ברית המילה. אבל סקירה של מספר מחקרים שהתפרסמו לאחרונה מראה כי היתרונות של ברית המילה דווקא גדולים מחסרונותיה.

אחד מהמחקרים אף מצא כי אחוז האמריקאים בגילאי 14 עד 59, שעברו ברית מילה עלה מ - 79% ל 81% בעשור האחרון, זאת בהשוואה לירידה של 6% שנרשמה אצל תינוקות מאז שנות ה - 60.

מסקנות המחקר הראו כי היתרונות של ברית המילה, ביניהן צמצום של זיהומים במערכת השתן, סרטן הערמונית ומחלות מין, עולות על הסיכונים של דימום או זיהום שעלולים להתרחש בתהליך ברית המילה.

מחקרים אחרים מצאו כי אין לברית מילה השפעה על תפקודים מיניים והנאה מקיום יחסי מין. עוד נמצא כי כמחצית מאלו שלא עברו ברית מילה יזדקקו במהלך חייהם לטיפול הקשור בעורלה.

מחקר אחר שנערך על ברית המילה קבע כי אם אחוזי ברית המילה יצטמצמו ל - 10%, כמו הנתונים ברוב מדינות אירופה, להוצאות הרפואיות הישירות העולמיות של לידה יתווספו 4.4 מיליארד דולר לעשור.

"ברית מילה שקולה לחיסונים אצל ילדים", הסביר פרופסור בריאן ג' מוריס מאוניברסיטת סידני שניהל את אחד המחקרים. "כמו שיש מתנגדים לחיסון תינוקות, יש מתנגדים למילת בנים, אבל הטיעונים שלהם הם רגשיים ולא מדעיים, כך שהמסקנה היא שלא ניתן להסכים איתם".

לעומת זאת, באוגוסט 2012 פסק לראשונה בקביעה תקדימית בית המשפט בעיר קלן שבגרמניה כי ברית מילה מהווה פגיעה בשלמות הגוף.

גם בישראל מתקיים בשנים האחרונות דיון עירני האם מילת תינוקות היא הכרחית או נובעת מציווי המסורת היהודית, אך יחד עם זאת רוב ההורים בוחרים לבצע אותה וכ - 85 אלף מילות מתקיימות בישראל בשנה.

הנחיות חדשות בארה"ב ממליצות - בצעו ברית מילה

ynet.co.il/articles/0,7340,L 4598832,00.html

ד"ר איתי גל, פורסם: 02.12.14.

המרכז לבקרת מחלות האמריקני (CDC) פרסם טיוטה של נייר עמדה בו הוא קובע כי התועלת בברית מילה עולה על הסיכון. לדברי הארגון, ביצוע ברית מילה עוזר למניעת הדבקה במחלות מין ובאיידס, ועשוי למנוע כ - 300 אלף מקרי מוות בשנה.

ברית מילה חשובה ומגינה בפני מחלות קטלניות: כך קובע המרכז הגדול בעולם לבקרת מחלות, ה - CDC האמריקני, בטיוטת הנחיות חדשה שתפורסם בקרוב. מומחי המרכז, שהסתמכו על מחקרים מהשנים האחרונות, קובעים כי הטקס היהודי מפחית את סיכון ההדבקה ממחלות מין ומאיידס.

חשיבות ברית המילה בהגנה מפני מחלות מידבקות ידועה כבר שנים ארוכות. על פי ההערכות סיכון ההדבקה המופחתת בקרב גברים נימולים נעוץ במבנה הערלה. השכבה הפנימית של העורלה, המוקוזה, מכילה תאים הפגיעים לנגיף האיידס. אצל גברים שאינם נימולים הערלה ארוכה יותר, ולכן קל לנגיף לשהות בשכבה הפנימית ולעבור הלאה.

בהנחיות החדשות של ה - CDC נכתב כי "העדויות המדעיות ברורות ומצביעות על כך שהיתרונות בברית המילה גדולים מהחסרונות". לדברי מומחי המרכז, חיידקים ונגיפים גדלים תחת הערלה ומגבירים את סיכון הגבר להעביר מחלות לבנות או בני הזוג עמם הוא מקיים יחסי מין.

ה - CDC החל לעבוד על ההנחיות כבר לפני שבע שנים, בעקבות מחקרים שבוצעו באפריקה שהראו כי ברית המילה עשויה לעצור את התפשטות נגיף האיידס.

למרות זאת, מועצת אירופה, שבה מיוצגות רוב מדינות היבשת, קבעה כי ברית המילה מהווה הפרה של זכויות אדם, משום שיש בה פגיעה בגופם של ילדים שלא על דעתם. בארגונים היהודיים חוששים מגל חקיקה בעקבות ההחלטה: "המלחמה נגד מילה ושחיטה מסתירה מאחוריה את האנטישמיות החדשה"

ה - CDC צפוי לפרסם את טיוטת ההנחיות בימים הקרובים לעיני הציבור, שיוזמן לחוות את דעתו ב - 45 הימים הבאים, לפני שיצא מסמך ההנחיות הסופי הרשמי בתחילת השנה האזרחית הקרובה.

בשנת 2007 כבר יצא ארגון הבריאות העולמי בהמלצות דומות שהתבססו על מחקר שנערך בקניה וכלל אלפי גברים, בו נמצא כי שיעור ההדבקה בקרב גברים נימולים נמוך ב - 51% עד 60%. על כל 10 גברים לא נימולים שנבדקו באיידס, נדבקו רק שלושה מבין הנימולים. התוצאות היו כה דרמטיות וחד משמעיות, עד כי הניסוי הופסק תשעה חודשים לפני סיומו, בטענה כי הממצאים ברורים עד כדי כך שאין זה מוסרי להמשיך במחקר מבלי להזהיר את הנבדקים שאינם נימולים על הסיכון שעומד בפניהם.

במחקר נוסף אותו ערכו חוקרי אוניברסיטת ג'ון הופקינס בארצות הברית נבדקו 12 אלף תושבים מהעיר רקאי שבאוגנדה. החוקרים מצאו כי גברים שנימולו ונדבקו בנגיף האיידס, היו בסיכון מופחת של 30% להדביק את בנות זוגם בנגיף. עוד נמצא כי ברית המילה מפחיתה את סיכון ההדבקה ממחלות מין אחרות כמו טריכומונס או וגינוזיס חיידקי, אך לא מפני עגבת, זיבה או כלמידיה.

מניתוח סטטיסטי של המחקרים הקודמים סבורים החוקרים כי בשני העשורים הקרובים ברית המילה עשויה למנוע שני מיליון הדבקות בנגיף ה - HIV וכ - 300 אלף מקרי מוות. בשנה שעברה נדבקו בנגיף הקטלני 2.8 מיליון אנשים באפריקה, ומתו מהמחלה 2.1 מיליון אנשים.

בהתבסס על הנתונים הללו קבע ארגון הבריאות העולמי כי ברית מילה היא אמצעי התערבות נוסף המפחית את שיעור ההדבקה בגברים. עם זאת הדגישו המומחים כי הנתונים עשויים להיות שונים בין מדינה למדינה. כך, למשל, במקומות בהם שכיחות האיידס גבוהה בקרב עובדי תעשיית המין ונרקומנים, המילה עשויה שלא להשפיע על סיכון ההדבקה.

במחקר הגדול מסוגו שבדק יותר מ - 40,000 גברים, הגיעו חוקרים באוסטרליה למסקנה אחת: ברית המילה לא משפיעה על הרגישות או ההנאה במהלך קיום יחסים.

<u>צחוק יהודי</u>

איש אחד הולך ברחוב בשכונת מאה שערים. לפתע הוא שם לב ששעונו התקלקל. הוא מחפש סביבו מקום בו אפשר לתקן את השעון וממש במקרה הוא מוצא חנות שבחלון הראווה שלה יש שעון גדול. הוא נכנס לחנות ומבקש שיתקנו לו את השעון. אומר לו בעל הבית: "סליחה, אבל אני בכלל לא מתעסק עם שעונים, אני מוהל". "אז למה יש בחלון הראווה שלך שעון?" שואל האיש.

"נו, ומה רצית שאני אשים שם?"...

זוג נשוי הולך ברחוב שנה אחרי החתונה ופוגש את הרב שקידש אותם בחתונה.
הרב שואל: "תגידו - יש לכם כבר ילדים?"
הזוג: "עדיין לא..". הרב: "טוב, אני במקרה נוסע לקבר הבבא סאלי ואדליק שם נר עבורכם.

כעבור ארבע שנים הרב פוגש שוב את האישה. הוא שואל אותה: "נו, יש כבר ילדים?"
האישה: "כן, תאומים ושלישיה.." הרב: "ואיפה בעלך?"
האישה: "הלך לכבות את הנר.."

<u>שבויי מלחמה - גורל בנו ובתו של רבי ישמעאל בן אלישע, כהן גדול</u>
מסכת גיטין, נח, א.

בנו ובתו של רבי ישמעאל, כהן גדול, נשבו לשני אדונים ברומא. לימים נזדמנו האדונים במקום אחד. זה אומר: יש לי עבד שאין כיופיו בכל העולם, וזה אומר: יש לי שפחה שאין בכל העולם כולו כיופייה. אמרו: בוא ונשיאם זה לזה ונתחלק בוולדות. הכניסום לחדר חשוך בלילה. זה ישב בקרן זווית זה וזו ישבה בקרן זווית. זה אומר, אני כהן בן כוהנים גדולים אשא שפחה? וזאת אומרת, אני כוהנת בת כוהנים גדולים, אנשא לעבד? ובכו כל הלילה. כיון שעלה עמוד השחר הכירו זה את זה ונפלו זה על זה וגעו בבכיה עד שיצאה נשמתן. עליהם קונן ירמיה "על אלה אני בוכיה, עיני עיני יורדה מים" (איכה א).

פרשת וירא

פרק יח - התגלות ה׳ אל אברהם באלוני ממרא והגעת שלושת ה״אנשים״; הכנסת האורחים המופלאה של אברהם; ויכוח שרה בעניין צחוקה; מתי מותר לשקר; סיבת גילוי גורל סדום מראש לאברם; משא ומתן אברהם, רודף הצדק, עם ה׳ על גורל סדום; מתי מוצדק עונש קולקטיבי?

התגלות ה׳ אל אברהם באלוני ממרא והגעת שלושת ״האנשים״

וַיֵּרָא אֵלָיו ה', בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא, וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל, כְּחֹם הַיּוֹם. וַיִּשָּׂא עֵינָיו, וַיַּרְא, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו; וַיַּרְא, וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל, וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה.
(בראשית יח, א-ב)

האם ה׳ התגלה אל אברהם בדמות שלושת האנשים, או שההתגלות והופעת האנשים הם שני אירועים שונים?

לפי רש״י והרמב״ן מדובר בשני אירועים שונים. ה׳ נראה אליו (בחזיון), כדי ״לבקר את החולה״ או כשכר או עידוד על קיום ברית המילה, כדברי הרמב״ן. האנשים הגיעו כדי למלא שליחות.

מתברר שהאנשים היו בעצם מלאכים. למה הופיעו לפני אברהם בדמות אנושית?

לפי רש״י, אברהם הצטער שלא באו לו אורחים, לכן שלח הקב״ה את המלאכים בדמות אנשים שיוכל לארחם. מלאכים אלה היו השליחים, אולי כעין נביאים, שבאמצעותם קיבל אברהם את הנבואה.

הכנסת האורחים המופלאה של אברהם

וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי, אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, אַל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ. יֻקַּח נָא מְעַט מַיִם, וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם, וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ. וְאֶקְחָה פַת לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם, אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם; וַיֹּאמְרוּ: כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (בראשית יח, ג-ה)

למי פונה אברהם בשם ״אֲדֹנָי״ - אל הקב״ה או אל האנשים, כלומר ״האדונים שלי״?

לפי רש״י והרמב״ן, ע״פ הפשט, הוא פנה אל האנשים, שכן לא כתוב שם ההוויה של ה׳, כמקובל. לפי המדרש הוא פנה לקב״ה וביקש שימתין לו בהתגלות עד שיכניס את האורחים, (וימשיך את ההתגלות מאוחר יותר). מזה לומדים ש״גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה״. אמנם

אין זה פשט הפסוק, אבל מאחר שאברהם פונה בפסוק הראשון בלשון יחיד ורק בפסוק הבא עובר ללשון רבים, יש לכך תימוכין.

יחד עם זאת ע"פ חזרת הבטוי בפסוק ג, "אַל נָא תַּעֲבֹר, מֵעַל **עַבְדֶּךָ**", ובפסוק ה, "כי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם, עַל **עַבְדְּכֶם**", הפנייה הייתה אל ה"אנשים".

וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר: מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת - לוּשִׁי, וַעֲשִׂי עֻגוֹת. וְאֶל הַבָּקָר, רָץ אַבְרָהָם; וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר רַךְ וָטוֹב, וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר, וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. (בראשית יח, ו-ז)

למה אברהם רץ והתאמץ כל כך לסעוד את האנשים?

כך היו דרכיו ואופיו של אברהם - מכניס אורחים וגומל חסדים. נראה בהמשך שגם רבקה נהגה כך כלפי אליעזר. גם אצל לוט נראה את מידת הכנסת האורחים כלפי המלאכים, כנראה בהשפעת אברהם.

הבשורה על הולדת בן לשרה

וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב, וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם; וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ, וַיֹּאכֵלוּ. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ? וַיֹּאמֶר: הִנֵּה בָאֹהֶל. וַיֹּאמֶר: שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ, וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו.
(בראשית יח, ח-י)

ע"פ המדרש, האבות קיימו את כל מצוות התורה. אם כן, איך אברהם הגיש לאורחים חלבי ובשרי ביחד?

לפי הפסוק הוא נתן קודם את החלבי, שאפשר להכין מהר, ורק אחר כך את הבשר המבושל. אין בכך בעיית כשרות.

הוויכוח עם שרה בדבר צחוקה; מתי מותר לשקר?

וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים, בָּאִים בַּיָּמִים, חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים. וַתִּצְחַק שָׂרָה, בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר: אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה לִי עֶדְנָה, וַאדֹנִי זָקֵן. וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָהָם: לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר, הַאַף אָמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי? הֲיִפָּלֵא מֵה', דָּבָר; לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ, כָּעֵת חַיָּה, וּלְשָׂרָה בֵן. (בראשית יח, יא-יד)

מדוע צחקה שרה?

לפי שאלת ה׳ והמשך הוויכוח, ניתן להבין שהיא צחקה מתוך השתאות או אפילו חוסר אמונה בבשורה, שכן היא הייתה כבר בת 90 ומעבר לגיל הפוריות. על כן אמרה ״אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה לִּי עֶדְנָה״. היא חשבה שגם אברהם זקן מכדי להוליד.

איך יתכן ששרה, בת ה - 90, יכלה ללדת?

קצב הזדקנותה של שרה כנראה הייתה איטית בהרבה מרוב האנשים. עובדה שעדיין הייתה נחשקת ע״י אבימלך, בגיל 90. הוא בוודאי חשב שהיא צעירה בהרבה. אולי יש לזה סיבות גנטיות, ואולי שרה שמרה על אורח חיים ותזונה שמאטים קצב הזדקנות, כמו מאכלים נוגדי חמצון ואנטי דלקתיים אשר עזרו לה לחזור למצב פוריות. אין ספק שמדובר בנס פלאי.

מה הייתה כוונת שאלת מלאך ה׳, לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה, ומה משונה בה?

המלאך שואל מדוע שרה מטילה ספק בבשורה, שהרי בכוחו של ה׳ לחולל נסים. הוא שינה את דברי שרה מ״אדוני זקן״ ל״אני זקנתי״, מפני שלום בית ביניהם, כדי למנוע פגיעה באברהם. זה אחד המקרים שמהם לומדים כי ״מצווה לשנות (מהאמת) מפני השלום״.

וַתִּכַּחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי, כִּי יָרֵאָה; וַיֹּאמֶר לֹא, כִּי צָחָקְתְּ. (בראשית יח, טו)

איך יתכן ששרה שיקרה והאם הייתה לכך הצדקה?

לפי המפרשים שרה צחקה מפני שלא ידעה שהאורחים הם בעצם מלאכים והתייחסה לדברים כאילו שהם דברי ברכה (מגוחכים). אחרי שאברהם גילה לה שידוע לו שצחקה בקרבה, דבר שלא יכול היה לדעת מבלי שמישהו יגלה לו, שכן שרה הייתה באוהל באותו זמן, ואברהם כלל לא ראה אותה. רק אז הבינה שרה שמדובר בהבטחה אלוקית. היא נבהלה מאוד וניסתה להכחיש את הצחוק. נראה מההמשך שלא הייתה הצדקה להכחשה.

האם ישנם מקרים בהם מותר לשקר?

התורה אוסרת לשקר במתן עדות בבית דין, כפי שנאמר בעשרת הדיברות: ״לֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר״ וגם בציווי ״מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק; וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג, כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע, (שמות כג, ז). נאמר גם בספר ויקרא יט, יא, ״לֹא תִגְנֹבוּ; וְלֹא תְכַחֲשׁוּ וְלֹא תְשַׁקְּרוּ, אִישׁ בַּעֲמִיתוֹ״, כלומר שאסור לשקר למישהו בענייני ממון. במקרה זה שרה לא נענשה, אולי מפני שמדובר ב״שקר לבן״, אשר אינו פוגע בזולת.

מהעובדה שה׳ שינה את דברי שרה כאמור אפשר ללמוד ש״מותר לשנות מפני השלום״, על מנת למנוע מריבות בין אנשים ולפייס ביניהם, כפי שמובא במדרש על אהרון הכהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום, לפעמים תוך אי – דיוק בעובדות. כששני אנשים רבו היה אומר לכל אחד מהם כמה שהשני מצטער ומבקש להתפייס, עד שהם נפלו זה על צווארו של זה והתפייסו.

ברור שבמקרה של פיקוח נפש, חובה לא לומר את האמת, כמו למשל, אם אדם עם נשק או סכין שלוף שואל אותך היכן נמצא פלוני ואתה חושד בו שהוא מתכוון לפגוע בו, אסור לגלות היכן נמצא ה״קרבן״.

יש מקום לדון במקרה של חוקרי משטרה המשתמשים בתכסיסי הטעיה כלפי נחקרים במטרה לדלות מהם מידע או הודאה. יתכן שהדבר מותר, מבחינת ההלכה, לצורך חתירה לאמת. ע״פ החוק הישראלי, שקרים של חוקר במהלך חקירה משטרתית נחשבים כתחבולה חקירתית לגיטימית, ובלבד שלא מדובר בהצגת מסמך ראייתי כביכול, שהוא בעצם מלאכותי ושקרי.

סיבת גילוי גורל סדום מראש לאברהם

וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם. וַה' אָמָר: הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה. וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם; וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. כִּי יְדַעְתִּיו, לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה', לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט - לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו. (בראשית יח, טז-יט)

למה ה׳ רצה לגלות לאברהם את מה שמתוכנן לגבי סדום ועמורה? היכן זה נרמז בפסוקים?

לפי רש״י, הוא נקרא אברהם מפני שהיה ״אב המון גויים״ מבחינה רוחנית, (כולל אנשי סדום ועמורה). כיצד יכול ה׳ להשמיד את ״בניו״ של אברהם מבלי להודיעו קודם? חוץ מזה, אחיינו לוט ומשפחתו היו שם. ע״פ הרמב״ן, ה׳ ידע שאברהם הולך בדרך ה׳ בעשיית הצדקה והמשפט, לכן ראוי לגלות לו קודם את ההחרבה המתוכננת של סדום ועמורה, שהיא רלוונטית לנושא עשיית צדק ומשפט לצדיקים או לרשעים.

ניתן לפרש גם, שה׳ גילה לו, כדי לתת לו הזדמנות לטעון טענות לכאן או לכאן, בהיותו איש שהצדקה והמשפט מנחים אותו.

וַיֹּאמֶר ה': זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה; וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד. אֵרְדָה נָּא וְאֶרְאֶה, הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ - כָּלָה, וְאִם לֹא, אֵדָעָה. (בראשית יח, כ-כא)

מדוע יש צורך שה׳ ירד לראות מה קורה בסדום, האם אינו יודע בלי זה? למי נאמרו הדברים?

ה׳ אמר את הדברים לאברהם כחלק מההתגלות. ה׳ רצה לומר לאברהם שטרם נגמר דינם של אנשי סדום ועמורה ושהנושא עדיין טעון בדיקה. כנראה שהיה בכך הזמנה או רמז לאברהם להתייחס לדברים, בתור רודף "צְדָקָה וּמִשְׁפָּט". ירידת ה׳ היא ב"לשון בני אדם", שהתורה כתובה בה.

וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים, וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה; וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה. (בראשית יח, כב)

מה ניתן ללמוד מפסוק זה על ההבחנה בין "האנשים" לבין "ה׳"?

כשכתוב שם ההוויה בסוף הפסוק, (המבוטא "השם"), הכוונה לקב"ה ולא למלאכים שכן ה"אנשים" פנו משם. שם ההוויה מבטא את מידת רחמים, לעומת "אלוקים", המבטא את מידת הדין. אם כן, החל מפסוק יג: וַיֹּאמֶר ה׳, אֶל אַבְרָהָם: לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר, הַאַף אֱמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי, הכוונה שאברהם קיבל התגלות נבואית ישירות מה׳ ולא באמצעות ה"אנשים".

משא ומתן אברהם, רודף הצדק, עם ה׳ על גורל סדום; מתי מוצדק עונש קולקטיבי

וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר: הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע. אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר; הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם, לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ? (בראשית יח, כג-כד)

מה ההגדרה של צדיק ורשע ומדוע לדבר רק על הקצוות? מה דינם של ה"בינוניים" - לא צדיקים אך גם לא רשעים, שהיא בדרך כלל הקבוצה הגדולה ביותר? מתי נושא זה רלוונטי לנו גם היום?

כתב הרמב"ם בהלכות תשובה, ג, א: כל אחד ואחד מבני האדם, יש לו זכויות ועוונות: מי שזכויותיו יתרות על עוונותיו, צדיק; ומי שעוונותיו יתרות על זכויותיו, רשע; מחצה למחצה, בינוני. וכן המדינה - אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עוונותיהם, הרי זו צדקת; ואם היו עוונותיהם מרובין, הרי זו רשעה. וכן כל העולם כולו.

אפשר לומר שצדיק הוא אדם המתנהג ע"פ הצדק והמוסר - כלומר אדם שהאמת והיושר מנחים אותו. רשע הוא מי שעושה מעשים רעים. במקרה של סדום מדובר במעשים שבין אנשים, (כפי שנראה בהמשך - יחס עוין לעוברי אורח, גילוי עריות ואלימות פיזית). לגבי ה"בינוני", ע"פ האמונה היהודית, הקב"ה שוקל את זכויותיו וחובותיו וקובע את גורלו. ע"פ המסורת, הכרעה זו נעשית בעשרת ימי התשובה, בין ראש השנה ליום הכיפורים.

ע"פ ספר התניא של האדמו"ר הזקן, מייסד חסידות חב"ד, רבי שניאור זלמן מלאדי, זצ"ל, שיצא ב - 1796, מציג המחבר דווקא את דמות ה"בינוני" כמדרגה שאליה אמורים רוב בני האדם לחתור. שלא כצדיק, העובד את ה׳ מתוך תענוג, ואשר התגבר לגמרי על יצרו הרע (או הנפש הבהמית),

הבינוני שרוי כל חייו במאבק. הוא קרוע בין שתי הנפשות הפועלות בתוכו, הנפש האלוקית והנפש הבהמית, אך תמיד מצליח להתגבר על היצר הרע. הרשע גם כן נתון במאבק תמידי, אך לפעמים נכנע ליצרו הרע ועובר עבירות.

חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה, לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע, וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע; חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ, לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט? וַיֹּאמֶר ה' אִם אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם. וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר: הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר. אוּלַי יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת כָּל הָעִיר? וַיֹּאמֶר: לֹא אַשְׁחִית אִם אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה. וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר: אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים, וַיֹּאמֶר: לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים. וַיֹּאמֶר: אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה, אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים, וַיֹּאמֶר: לֹא אֶעֱשֶׂה אִם אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים. וַיֹּאמֶר: הִנֵּה נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל אֲדֹנָי; אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים, וַיֹּאמֶר: לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים. וַיֹּאמֶר: אַל נָא יִחַר לַאדֹנָי, וַאֲדַבְּרָה אַךְ הַפַּעַם; אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם, עֲשָׂרָה; וַיֹּאמֶר: לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה. וַיֵּלֶךְ ה' כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם; וְאַבְרָהָם, שָׁב לִמְקֹמוֹ. (בראשית יח, כה-לג)

איך אברהם אבינו העז לדבר כך אל ה׳ ומה זה מראה על אופיו? מי בתנ״ך נהג בצורה הפוכה מאברהם?

אברהם אבינו אינו טוען שהקב״ה אינו עושה משפט. הוא טוען שאם לא תהיה התחשבות באפשרות שישנם מספר צדיקים בסדום, אזי לא יהיה משפט צדק. כפי שנאמר, אברהם ״הוזמן״ לטעון את טענותיו בנושא. זה מראה שאברהם אכן היה צדיק, שרדף אחר הצדק.

יונה הנביא נהג בצורה הפוכה מאברהם. לאחר שה׳ גילה לו שהעיר נינווה מיועדת לכליה ושעליו להתריע ליושבי העיר על כך, הוא ניסה לברוח מהשליחות. לאחר שנאלץ למלא את השליחות, הזהיר בעוד מועד את אנשי העיר על האסון הקרב ואלה לקחו זאת לתשומת לבם. אחר שהיטיבו את דרכם הם ניצלו, בניגוד לאנשי סדום. יונה הצטער על ההצלה, עד כדי כך שביקש את נפשו למות. יש מפרשים שהסיבה להתנהגותו של יונה הייתה חשש מקטרוג על עם ישראל, אשר, בניגוד לאנשי נינווה, לא חזר בתשובה לאחר התראות הנביאים. יתכן כי יונה לא היה מעוניין בהצלת נינווה, בירת אשור, כדי שאשור לא תוכל להמשיך לשלוט על ארץ ישראל אלא תיפול מגדולתה.

המסר הוא, שעל מי שמסוגל, לעשות הכל כדי להזהיר ולנסות להיטיב את דרכם של אנשים מושחתים, כדוגמת אברהם ושאר הנביאים ולא לברוח מכך, כדוגמת יונה. בגלל שמקרה יונה

מציג את כוחה של החזרה בתשובה (של אנשי נינוה), אנו קוראים את ספר יונה במנחה של יום כיפור.

איך תפילת אברהם קשורה לסוגיית "העונש הקולקטיבי" ?

לכאורה, הטלת עונש אחיד על קבוצה שלמה, למרות שידוע שלא כולם אשמים, מהווה עונש קולקטיבי. לעתים, מספיק עצם האיום בהטלת עונש קולקטיבי, כדי שהאשמים בעבירה או בפשע יסגירו את עצמם או כדי שאלה שאינם אשמים יפעילו לחץ על האשמים להודות. השימוש בעונש קולקטיבי נפוץ במהלך מלחמות.

אמנת ז'נבה הרביעית שנוסחה בשנת 1949 קובעת בסעיף 33 איסור על ענישה קולקטיבית: "אדם מוגן לא ייענש על מעשה שהוא לא ביצע אישית. עונשים קולקטיביים וכל אמצעי הפחדה וטרור, אסורים. ביזה אסורה. פעולות תגמול כנגד אנשים מוגנים ורכושם, אסורים".

פרשנויות שונות ניתנו לגבי היקף המעשים הנחשבים לענישה קולקטיבית. יש הטוענים שהאמנה נוגעת רק לפגיעה ישירה באזרחים פרטיים ורכושם בלא צורך מלחמתי, בעוד אחרים רואים גם בפגיעה בתשתיות של המדינה ענישה קולקטיבית. למשל, ב - 28 ביוני 2006, שלושה ימים לאחר חטיפת גלעד שליט, הפציצה ישראל את תחנת הכח בעזה והיו ארגונים שהחשיבו את הנזק לתושבי עזה מהעדר חשמל כענישה קולקטיבית.

ענישה קולקטיבית מקובלת ככלי חינוכי, בייחוד על ידי מורים בבתי ספר. כלי זה שנוי במחלוקת, ויש הטוענים שהוא אינו יעיל, או שהוא יעיל רק לטווח הקצר. בנוסף, יש הטוענים שעונש קולקטיבי אינו מוסרי, והוא "מבוסס על כוח ולא על מוסר".

לעומתם, יש הטוענים שענישה קולקטיבית מאפשרת "ללמד את התלמידים מהי ערבות הדדית" וש"יש דברים שאי אפשר לטפל בהם באופן פרטני". המקור: ויקיפדיה, ענישה_קולקטיבית.

מהמקרה של אברהם אבינו יוצא שאם יש מספר צדיקים בסדום, (אפילו עשרה מתוך כמה מאות או אלפים), אין הצדקה לעונש קולקטיבי אלא יש לנסות להעניש באופן ממוקד ופרטני, כדי שרק האשמים ייענשו. נראה בהמשך שהוא "קלע" לכוונת הבורא, ורק לוט, הנחשב "צדיק אחד בסדום", ניצל יחד עם משפחתו. אשת לוט כנראה לא הייתה צדיקה גדולה. יחד עם זאת, בדיון של אברהם עם ה' יוצא שלפי הדין האלוהי, אפילו אם יש רק עשרה צדיקים, גם הרשעים לא ייענשו.

האם <u>ללא</u> התחנונים של אברהם ה' היה הופך את סדום, למרות שהיו בה צדיקים?

ברור שלא. הקב"ה רצה שאברהם יתחנן עליהם כדי שנלמד ממנו, אך לא התחנונים הם ששינו את ההחלטה.

מדוע במקרה זה אין שכר ועונש אישי? מדוע שהרשעים יינצלו בזכות הצדיקים?

ניתן לומר שתופעות/עונשים המוניים כמו שיטפונות, דליקות, רעידות אדמה או מלחמות - הם בהכרח קולקטיביים ושאין משמעות לשאלה מדוע מישהו נספה או נפגע ומישהו אחר ניצל. זה אינו קשור להיותו אדם צדיק או רשע. אין זה אומר שמי שניצל לא צריך להודות לאלוקים על כך או שזה לא ישפיע על התנהלותו בהמשך חייו, אך אל לו לזקוף את זה ל"היותו צדיק" דווקא. אם מי שנחשב צדיק נספה ומי שנחשב רשע ניצל, טבעי להעלות השערות הקשורות לצדק או להתחשבנות סופית שתיעשה בעולם הבא, אך איננו מסוגלים לתת תשובות ברורות בעניין זה. מסקנת ספר איוב היא גם כן, שבן אנוש אינו מסוגל להבין את הנהגת ה' וכתוב בו: "מִי זֶה, מַעְלִים עֵצָה, בְּלִי דָעַת: לָכֵן הִגַּדְתִּי, וְלֹא אָבִין, נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי, וְלֹא אֵדָע - (איוב מב, ג).

ר' אלעזר בנו של רבי שמעון (בר יוחאי) אומר (במסכת קידושין מ, ב), "לפי שהעולם נידון אחר רובו" וכן כתב הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ג, הלכה ב - ד:

"אדם שעוונותיו מרובים על זכויותיו – מיד הוא מת ברשעו, וכן מדינה שעוונותיה מרובין – מיד היא אובדת; שנאמר "זעקת סדום ועמורה כי רבה" (בראשית י"ח), וכן כל העולם כולו, אם היו עוונותיהם מרובים מזכויותיהם מיד הן נשחתים, שנאמר "וירא ה' כי רבה רעת האדם" (בראשית ו'). שיקול זה אינו לפי מניין הזכויות והעוונות אלא לפי גודלם. יש זכות שהיא כנגד כמה עוונות, שנאמר על בנו של המלך ירבעם, לפני שנפטר הילד: " וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קֶבֶר, יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּבֵית יָרָבְעָם." (מלכים א, יד, יג). ויש עוון שהוא כנגד כמה זכויות, שנאמר "וְחוֹטֶא אֶחָד יְאַבֵּד טוֹבָה הַרְבֵּה",(קוהלת, ט, יח). ואין שוקלים אלא בדעתו של אל דעות והוא היודע איך עורכים הזכויות כנגד העוונות.

(כנראה שהכוונה בביטוי "מיד הוא מת ברשעו", שנגזר דינו למות ולא שהוא ימות מיד).

צריך כל אדם שיראה את עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חָטא חֵטא אחד – הרי הכריע עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה; עשה מצוה אחת – הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה..."

על כן, ע"פ האמונה היהודית, האסון יתרחש או לא יתרחש ע"פ חישוב כולל של משקל הצדיקים או הצדיקות, מול משקל הרשעים או הרשעות, וממילא יספו צדיקים עם רשעים. ברור שבן אנוש אינו מסוגל להיכנס לחישובים כאלה, לא מבחינת הגדרת "צדיקים" או "רשעים", וגם לא מבחינת המשקלות.

במסכת בבא קמא ס, א, מובאת ברייתא של רב יוסף אגב דיון על נזקי הבערת אש: מאי דכתיב (שמות יב, כב) "וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר", כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים, ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנאמר (יחזקאל כא, ח) וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע. אביי אמר על זה שזה בעצם טוב לצדיק, כדי שלא יצטרך לראות את כל ההשחתה.

יחד עם זאת קיימת אלמנט של ערבות הדדית בין יהודים, שלפיו, הרבים יכולים להיענש בעוון מיעוט, אם לא פעלו מספיק כדי למנוע עבירות ועוונות של המיעוט.

כמו כן, מעט צדיקים יכולים להציל רשעים רבים. נשים לב לטענת אברהם: אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם **בְּתוֹךְ** הָעִיר; הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם, לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר **בְּקִרְבָּהּ?** אברהם מדגיש את היות הצדיקים **בתוך** העיר **ובקירבה.** כלומר שלא מדובר בצדיקים נסתרים ולא מעורים במה שקורה בעיר אלא בצדיקים שהם חלק מהציבור ופעילים בו, כולל בניסיון לתקן את עוולות ומידות בני עירם, למחות נגד רשעות, ולנסות להשפיע עליהם לטובה. אם מדובר בצדיקים פעילים כאלה, במיוחד אם בנוסף לצדיקותם, הם גם חכמים, נבונים ובעלי תושייה, אפשר להבין, גם באופן ריאלי, איך מעט צדיקים יכולים להכריע את כף גורל המקום לטובה.

סיכום פרק יח

בפרק עמוס זה ראינו שוב את עצמת ההתגלות הנבואית, הפעם בדמות מלאכים, ואת הרמה המופלאה של הכנסת אורחים שבה התברך אברהם אבינו, כדוגמא לדורות הבאים. ראינו שלפעמים מותר לשקר, לצורך פיקוח נפש ואף כדי לשמור על יחסי שלום בין אנשים. ראינו את מדת הרדיפה אחר הצדק של אברהם ורצונו אף להציל רשעים בזכות מעט צדיקים ואת מדת הצדק האלוקי, הדן לפי משקל הצדיקים מול משקל הרשעים. דנו בנושא העונש הקולקטיבי וראינו, לפי דוגמת אברהם, שיש להימנע מכך אם אפשר.

פרק יט - המלאכים מגיעים ללוט בסדום ודרישת אנשי סדום מלוט למסור אותם לידיהם; לוט מוכן להפקיר את בנותיו כדי להציל את אורחיו; ההכאה בסנוורים; הרוב צודק?; הצלת לוט; הפיכת סדום ועמורה; חטאה ועונשה של אשת לוט; הוכחות ארכיאולוגיות; גלוי עריות בנות לוט במערה בצוער - מידה כנגד מידה?

המלאכים מגיעים ללוט בסדום ודרישת אנשי סדום מלוט למסור אותם לידיהם; לוט מוכן להפקיר את בנותיו כדי להציל את אורחיו

וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב, וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר סְדֹם; וַיַּרְא לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם, וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה. וַיֹּאמֶר: הִנֶּה נָא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם, וַיֹּאמְרוּ: לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין. וַיִּפְצַר בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ. (בראשית יט, א-ג)

מדוע כאן "האנשים" נקראים "מלאכים" ומה קרה לשלישי?

לפי רש"י, ביחס לאברהם הם נחשבו "אנשים", אך ביחס ללוט שישב בסדום, הם נחשבו ברמה גבוהה יותר - מלאכים. אין זה אומר שלוט ראה שמדובר במלאכים, אחרת לא היה מגיש להם אוכל. המלאך השלישי סיים את שליחותו ,(העברת הבשורה על לידת יצחק) - ועזב.

טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ, וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת, מִנַּעַר וְעַד זָקֵן, כָּל הָעָם מִקָּצֶה. וַיִּקְרְאוּ אֶל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ: אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה; הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם. וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו. וַיֹּאמַר: אַל נָא אַחַי תָּרֵעוּ. הִנֵּה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת, אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ - אוֹצִיאָה נָּא אֹתָהֶן אֲלֵיכֶם, וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם; רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל תַּעֲשׂוּ דָבָר, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי. (בראשית יט, ד-ח)

מה ביקשו אנשי סדום לעשות לאנשים ומה היה איכפת להם שילונו אצל לוט?

לפי פסוק ח', (הִנֵּה נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת...), ניתן להבין שרצו לעשות בהם מעשים מגונים ו"מעשה סדום", כחוק המקום לגבי אורחים. יתכן שהתכוונו גם לעשות בהם לינץ'. לפי חז"ל, (במסכת סנהדרין), הם לא רצו שאנשים יהגרו לסדום כדי לזכות בטוב ארצם והם גם שנאו מעשי צדקה. הנביא יחזקאל אומר (טז, מט): "הִנֵּה זֶה הָיָה, עֲוֹן סְדֹם אֲחוֹתֵךְ: גְּאוֹן שִׂבְעַת לֶחֶם וְשַׁלְוַת הַשְׁקֵט, הָיָה לָהּ וְלִבְנוֹתֶיהָ, וְיַד עָנִי וְאֶבְיוֹן, לֹא הֶחֱזִיקָה...."

ע"פ הפרשן הספורנו, ההבחנה של ה' בין צדיק לרשע בסדום, הייתה בעצם היציאה לבית לוט בכוונה לפגוע באורחים. אילו עשרה מתושבי סדום היו נמנעים מלצאת, ה' היה נמנע, בזכותם, מהריסת העיר, אך כידוע, כולם יצאו. בכך חרצו את גורלה.

איך לוט היה מסוגל להציע את בנותיו לאנשי סדום? האם ניתן למצוא לכך הצדקה?

ההצדקה המפוקפקת היחידה היא שהוא רצה מאוד לשמור על אורחיו, אך ברור שהיה אסור לו לעשות זאת על חשבון בנותיו. יתכן שהוא סמך על נס שיתרחש כפי אכן ארע. יתכן גם שהוא הושפע מסביבתו השלילית, כך שהדבר נראה לו בסדר. כפי שהזכרנו, כנראה שבסדום היה חוק או נוהג לפגוע באורחים דווקא. יתכן גם, שלוט העריך שאנשי סדום ידחו את הצעתו, כפי שאכן קרה.

את איזה פרשה מזעזעת בתנ"ך מזכיר אירוע זה?

זה מזכיר את פרשת פילגש בגבעה (ראו ספר שופטים, יט - כא). הפרטים בהתחלה דומים מאוד, אך שם הצליחו אנשי בנימין לבצע את זממם בפילגש, דבר שהוביל למלחמת אחים עקובה מדם. על סוף הפרשה מבוסס חג ט"ו באב, (המכונה בטעות חג ה"אהבה"), מפני ש"חטיפת" בנות שילה ע"י אנשי שבט בנימין שנותרו בחיים, ארעה ביום זה. נאמר בספר שופטים כא, יט: "וַיֹּאמְרוּ הִנֵּה חַג ה' בְּשִׁלוֹ מִיָּמִים יָמִימָה אֲשֶׁר מִצְּפוֹנָה לְבֵית אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לִמְסִלָּה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׁכֶמָה וּמִנֶּגֶב לִלְבוֹנָה". ע"פ המסורת, חג זה נקבע במקור לזכר כך שבט"ו באב בשנת ה - 40 ליציאת מצרים, בני ישראל הפסיקו למות במדבר סיני, כעונש על חטא המרגלים.

אנשי סדום מוכים בסנוורים; הרוב צודק?; הצלת לוט

וַיֹּאמְרוּ: גֻּשׁ הָלְאָה, וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט, עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם, וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת. וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת הַדֶּלֶת סָגָרוּ. וְאֶת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פֶּתַח הַבַּיִת, הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים, מִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל; וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח. (בראשית יט, ט-יא)

איך היכו את האנשים בסנוורים? באיזה צורה?

לא ידוע, אך כל נס, גם שמקורו בהתערבות אלוקית, נעשה בדרך פיזיקאלית כלשהי, כגון שלפני קריעת ים סוף נאמר (שמות יד, כא): "וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם". הנס מתבטא בעיתוי ובמקום המדויק של ההתרחשות. לפי הרמב"ם: הנס נוצר בתוך מערכת הטבע כבר בששת ימי בראשית, ואין התחדשות ניסית בזמן מסוים, אלא הכל תוכנית אלוקית כחלק מהמערכת הטבעית עצמה. "כל המופתים היוצאים מן הרגיל, שהיו ושיהיו

על פי היעוד, כולם קדם להם החפץ בששת ימי בראשית והושם בטבע הדברים מאותה שעה ואילך, שיתרחש בהם מה שיתרחש. וכשהתרחש בזמן שהיה צריך חשבוהו לדבר שנתחדש עתה ואינו כך.." (שמונה פרקים לרמב"ם - פרק שמיני).

יתכן אף שהמלאכים פיזרו חומר, אולי "מלח סדומית" שהוא חזק במיוחד, אשר נכנס לאנשי סדום לעיניים, או שהשתמשו במראות מסנוורות מול מקור אור. לא נאמר שהאנשים נשארו עיוורים גם לאחר מכן.

וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל לוֹט: עַד מִי לְךָ פֹּה - חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ בָּעִיר, הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם. כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת פְּנֵי ה', וַיְשַׁלְּחֵנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ. וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל חֲתָנָיו לֹקְחֵי בְנֹתָיו, וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי מַשְׁחִית ה' אֶת הָעִיר; וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו. (בראשית יט, יב-יד)

איזה אירוע קודם מזכיר קטע זה ומה אפשר ללמוד מזה?

זה מזכיר את פרשת נח. ע"פ המדרש, אנשי דורו של נח לעגו לו על בניית התיבה ולא חזרו בתשובה.

מזה אפשר ללמוד שלפעמים התחזיות והאזהרות של המיעוט צודקות יותר משל הרוב ובסוף הרוב ה"מצחק" ומגחך, משלם על כך ביוקר. דוגמא מובהקת לכך שהרוב לא תמיד צודק היא הכשל המודיעיני והמדיני של הדרגים הגבוהים בישראל, לפני מלחמת יום כיפור. ע"פ מסקנות ועדת אגרנט שהוקמה אחרי המלחמה עולה כי כחודש וחצי לפני המלחמה החלו לזרום ידיעות שהצביעו על הכנות במצרים ובסוריה למלחמה, כמפורט להלן.

- היועצים הרוסים עזבו את מצרים לפני תחילת המלחמה, עיקר העזיבה התרחש ב - 4.10.73 הן מסוריה והן ממצרים. העזיבה נצפתה על ידי קציני איסוף מידע ישראליים, אך לא טופלה כהלכה.
- יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון, התריע כי הצבא הסורי נמצא במוכנות למתקפה (24.9.73).
- בפגישה שהתקיימה ב - 25.9.73 בישראל, בין גולדה מאיר ובין חוסיין מלך ירדן, עדכן לפי המקורות המלך חוסיין כי בכוונת מצריים וסוריה לתקוף בקרוב את ישראל. מידע זה הועבר לראש אמ"ן ולראש המוסד, אך לא נלקח ברצינות.
- סוכנות הביון ה - CIA של ארצות הברית, העבירה לישראל מידע כי הסורים מתכוונים לתקוף בקרוב.

- ב - 5.10.73, נפגש ראש המוסד זמיר, עם הסוכן "בבל", (המרגל המצרי אשרף מרואן) קיבל ממנו מקורות מידע מדויקים על מועד פרוץ המלחמה ועל המדינות המשתתפות, והעבירם בבהילות לממשלה. אך גולדה מאיר ומשה דיין העדיפו את גרסתו של ראש אמ"ן, אלי זעירא, כי הסבירות לפרוץ מלחמה היא נמוכה, ולא גייסו מילואים.
- טיסות איסוף מודיעין ומתצפתים קרקעיים דיווחו על הכנות למתקפה, הן בחזית הסורית, הן בגדות התעלה. אך המודיעין הישראלי פירש אותם כ"הכנות לתרגיל צבאי". למעשה, דיווחים רבים של אנשי מודיעין מהשטח על הכנות למלחמה, נחסמו ולא הועברו לדרגים הגבוהים, בשל הקונספציה בה היו שבויים מקבלי ההחלטות.
- ראש ענף סוריה במודיעין, אביעזר יערי, התריע על מוכנות הצבא הסורי למלחמה קרובה, וננזף על ידי סגן ראש אמ"ן.
- למרות שתרגיל "תחריר 41" לא התקיים כמצופה, ולמרות שהחיילים המצריים קיבלו פקודה לאכול ולהיות בכושר למרות צום הרמדאן, לא נדלקו נורות אדומות.

המקור: ויקיפדיה: מודיעין_במלחמת_יום_הכיפורים

ניתן לומר שגם כאן הייתה הכאה "בסנוורים", ושכל ההתרחשויות הנ"ל הן כעין "נס שלילי" שהתבטא בהרדמה עצמית, למרות כל הסימנים הברורים. לצערנו, כאן המיעוט צדק. ניתן לומר דבר דומה גם על הכשל המודיעיני לפני הטבח בעוטף עזה בשמחת תורה, תשפ"ד, 7.10.23, תוך התעלמות מדברי מתריעים למיניהם ותצפיתניות.

וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר: קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ וְאֶת שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת, פֶּן תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר. וַיִּתְמַהְמָהּ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו, בְּחֶמְלַת ה' עָלָיו, וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר. וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר: הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ - אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל תַּעֲמֹד בְּכָל הַכִּכָּר, הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן תִּסָּפֶה. וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם: אַל נָא אֲדֹנָי. הִנֵּה נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי, וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי. הִנֵּה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה, לָנוּס שָׁמָּה, וְהִוא מִצְעָר; אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה, הֲלֹא מִצְעָר הִוא, וּתְחִי נַפְשִׁי. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה, לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד בֹּאֲךָ שָׁמָּה - עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הָעִיר צוֹעַר. וַה' הִמְטִיר עַל סְדֹם וְעַל עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת ה', מִן הַשָּׁמָיִם. וַיַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים הָאֵל, וְאֵת כָּל הַכִּכָּר, וְאֵת כָּל יֹשְׁבֵי הֶעָרִים, וְצֶמַח הָאֲדָמָה. וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו; וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח. (בראשית יט, טו-כו)

מה הכוונה "וְהִוא מִצְעָר" ולמה זו סיבה לנוס אליה?

לפי המפרשים, מדובר בעיר קטנה ואף צעירה יחסית שעדיין לא היו בה הרבה חוטאים, כך שאין חשש שתיהרס. במקרה זה "הגודל קובע".

הפיכת סדום ועמורה; חטאה ועונשה של אשת לוט; הוכחות ארכיאולוגיות

איך יתכן שאשת לוט נהפכה לנציב מלח ומדוע?

לפי רש"י, נאסר על לוט ומשפחתו להביט אחורה מפני שלמעשה הגיע גם להם למות אילולא רחמי ה' עליהם, בזכות אברהם. על כן אין זה ראוי שיראו את הפורענות הבאה על עירם. אפשר לומר גם שההבטה אחורה תעכב את מנוסתם ואת הטלת העונש על סדום. יתכן שגוש מלח נפל על אשת לוט וקבר אותה. המפרשים הרלב"ג והחזקוני, פירשו שאשת לוט הסתכלה אחורה וראתה שהאדמה הפכה "לנציב מלח", אך פירוש זה בעייתי כי ברור מההמשך (פרשת לוט ובנותיו), שאשת לוט לא נשארה בחיים .

רש"י מסביר עוד, שאשת לוט נהפכה לנציב מלח כעונש על קמצנותה: "במלח חטאה ובמלח לקתה, אמר לה (לוט): תני מעט מלח לאורחים הללו. אמרה לו: אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה"?

יוסף בכור שור, פרשן התלמוד מהמאה ה - 12, טוען שאשת לוט התעכבה בבריחתה מחורבן סדום וענן הגופרית והמלח שירדה על העיר כיסה אותה לחלוטין. מדוע אשת לוט התעכבה? בפרקי דרבי אליעזר כה נאמר: נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות שנשארו בסדום, והביטה אחריה לראות, אם הולכות אחריה אם לאו.

וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר, אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'. וַיַּשְׁקֵף עַל פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר, וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן. וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה, בַּהֲפֹךְ אֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן לוֹט. (בראשית יט, כד-כט)

האם יש הוכחות ארכיאולוגיות לחורבן סדום ועמורה?

כפי שמסתבר היום, האזור שבו ישבו סדום ועמורה, שחוקרים מאמינים שהן האתרים הארכיאולוגיים באב אל דרה ונומיירה בצד המזרחי של ים המלח, (לא בסדום "שלנו"), ישבו על מצבור גז וגופרית. יתכן שרעידת אדמה שפקדה את המקום שחררה את הגז. אש שהגיעה מבישולי התושבים גרמה לפיצוץ הגז, אשר גרם ל"גשם של אש". נמצאו במקום גם בתי קברות גדולים, כ

- 20,000, ושרידים משמעותיים של גופרית ואפר בערך מלפני 4,000 שנה. ראו עוד ב"תוספת", בסוף הפרשה.

לעומת זאת, יש חוקרים שהציעו שמטאור ענק פגע בערים אלו או שהתפרץ הר געש והלבה והגופרית התרוממו לגבהים ונחתו על אזור סדום.

לעומת זאת, ממצאים ארכאולוגיים שנמצאו ב - 2015 בתל אל חמאם שבדרום בקעת הירדן, בצד הירדני, דווקא מצפון מזרח לים המלח של היום, הצביעו על כך כי הסיפור המקראי על הדרך שבה נמחקה העיר מעל פני האדמה ועוד 4 ערים בקרבתה, נכון ומדויק וש"הגופרית והאש" שה' המטיר על העיר, הגיע למעשה מפיצוץ מסיבי של אסטרואיד בשמים, לפני כ - 3,700 שנה, כמו זה שהתרחש לפני כמאה שנה ברוסיה. החפירות בוצעו ע"י צוות בראשות פרופסור סטיב קולינס מאוניברסיטת דרום מערב טריניטי בניו מקסיקו.

אם כן, הנס הוא בהסתברות הנמוכה ביותר ובעיתוי המדויק של המאורע, אשר אמנם התרחש באמצעי טבעי, בדיוק כאשר המלאכים הגיעו לסדום.

את איזה אירוע נוסף מזכיר חורבן סדום ועמורה?

את חורבן העיר פומפיי בדרום איטליה בשנת 79 לספירה, ע"י התפרצות הר הגעש וזוב, (בתקופת שלטון הקיסר טיטוס, מחריב בית המקדש, 9 שנים לפני כן). בחפירות ארכיאולוגיות שנערכו בעיר נמצאה כתובת שחורה שנרשמה בפחם על קירות אחד הבתים. בכתובת כתובות רק שתי מילים "סדום ועמורה". אותו תושב פומפיי שכתב את המילים, (יתכן שהיה יהודי), הבין כנראה, ברגעיו האחרונים, את שותפות הגורל שלו עם תושבי סדום ועמורה.

הכתובת שנמצאה בפומפי. מקור: ויקיפדיה, פומפי.

גלוי עריות בנות לוט במערה בצוער - מידה כנגד מידה?

וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ, כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר, וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו.

וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל הַצְּעִירָה: אָבִינוּ זָקֵן; וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ, כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ. לְכָה נַשְׁקֶה אֶת אָבִינוּ יַיִן, וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ; וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע. וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת אֲבִיהֶן

יַיִן, בַּלַּיְלָה הוּא; וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת אָבִיהָ, וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ. וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל הַצְּעִירָה: הֵן שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע. וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת אֲבִיהֶן יָיִן וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ. וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת לוֹט מֵאֲבִיהֶן. וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב, הוּא אֲבִי מוֹאָב עַד הַיּוֹם. וְהַצְּעִירָה גַּם הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי, הוּא אֲבִי בְנֵי עַמּוֹן עַד הַיּוֹם. (בראשית יט, ל-לח)

האם יש דרך להצדיק את ההתנהגות המזעזעת של בנות לוט ?

לפי רש"י הן סברו שבאמת כל העולם נחרב, כמו בדור המבול. למעשה יש כאן מקרה של מידה כנגד מידה. לוט היה מוכן להפקיר אותן לאנשי סדום ובסוף הוא עצמו חטא איתן. בנוסף, יתכן שבסדום מעשים כאלה התרחשו ולא נחשבו יוצאי דופן. אם כן, זאת אחת הסיבות להחרבתה. יֵאָמֵר לזכותו של לוט, שהוא לא היה מוכן לעבור על איסור גילוי עריות, לכן בנותיו היו חייבות לגרום להשתכרותו.

סיכום פרק יט

בפרק זה ראינו את הכנסת האורחים של לוט יחד עם קלונו, שהיה מוכן להפקיר את בנותיו כדי להגן על אורחיו, תוך כניסה לבעיית "מצווה הבאה בעבירה" ובדומה לאיש הזקן מפרשת פילגש בגבעה. הבנו את עומק רשעותם של אנשי סדום, דבר שמצדיק את חורבנם, כהמשך לשרשרת העונשים על חטאים בספר בראשית עד כה, (הגירוש מגן עדן, גירוש קין, דור המבול, דור הפלגה וכדומה). הבאנו זיהוי אפשרי של סדום ועמורה בצד המזרחי של ים המלח דווקא וראינו את לידת עמון ומואב בדרך "סדומית" אף היא.

<u>תוספת</u>

"אשת לוט", ליד ים המלח. מדובר בעמוד מלח גדול שכמעט וניתק מהר סדום וקיבל את השם "אשת לוט". לפי פרופ' עמוס פרומקין, מומחה בין השאר במחקרי מערות, מהאוניברסיטה העברית, נוצר עמוד זה כתוצאה מהתמוטטות מערה עם ארובת מלח והעמוד הוא קיר המערה. תיארוך התמוטטות התקרה לפי פיסות עץ שנסחפו למערה, הביאה לתוצאה של בין 2150 ל - 1730 לפנה"ס, זמן המתאים לסיפור המקראי. המערה קרסה עקב רעידת אדמה חזקה בסוף האלף השלישי לפנה"ס, שייתכן שהיא זו שהביאה גם לחורבנן של סדום ועמורה. מאז היווצרו "טיפס" עמוד המלח יותר משלושים מטרים עקב עלייתו של הר סדום.

רוב החוקרים סבורים שסדום ועמורה היו אז מזרחה יותר מאתר סדום המוכר לנו היום, בצד הירדני של ים המלח. יתכן שרעידות אדמה גרמו לתזוזות משמעותיות בקרקע בכל האזור.
מקור: ויקיפדיה, אשת לוט, לפי רשיון
Zoharsegal :צלם .creativecommons.org/licenses/by sa/3.0/deed.he

מהפכת סדום ועמורה, ג'ון מרטין, (אנגליה, 1789–1854). המקור: ויקיפדיה John_Martin_ .Sodom_and_Gomorrah.jpg

פרק כ - המעבר לגרר - אברהם אומר שוב ששרה היא אחותו והיא נלקחת ע"י אבימלך; האם פיקוח נפש דוחה גלוי עריות? למה אבימלך היה חייב מוות? ה' מוכיח את אבימלך בחלום ואבימלך מוכיח את אברהם; האם יותר ירא אלוקים = יותר מוסרי?; למה אברהם הסכים לקבל מתנות מאבימלך, אחרי הטעייתו?

המעבר לגרר - אברהם אומר שוב ששרה היא אחותו והיא נלקחת ע"י אבימלך; פיקוח נפש דוחה גלוי עריות?

וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב, וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר; וַיָּגָר בִּגְרָר. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, אֲחֹתִי הִוא; וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר, וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה. (בראשית כ, א-ב)

לאן עבר אברהם ומדוע?

הוא עבר לגרר, שהיא כנראה ברצועת עזה של היום או דרומית לה. לפי רש"י, הוא רצה להתרחק מלוט, שיצא עליו שם רע אחרי שבא על בנותיו.

איך אברהם היה מסוגל לומר שוב ששרה היא אחותו? האם לא למד מהמקרה של פרעה? (ראו בהמשך פסוקים יא ו - יג).

כפי שנאמר במקרה של פרעה ובפסוק יא, אברהם חשש שאם יאמר ששרה היא אשתו יהרגו אותו ויקחו את שרה בכוח. על כן הייתה זו החלטה נכונה כדי להציל את חייו ואחר כך להתפלל ששרה תשוחרר ללא פגע, כמו במקרה של פרעה. מפסוק יג מתברר שעוד ביציאתם מחרן, אברהם ושרה סיכמו על אסטרטגיה זו מפני שהיא הייתה הרעה במיעוטה.

איסור גילוי עריות, גם לבני נח, הוא אחד הדברים שעליהם על אדם למסור את נפשו, ובלבד לא לעבור עליו, בנוסף לאיסורי שפיכות דמים ועבודה זרה. איך אברהם הרשה לעצמו להביא את אשתו למצב של חשש לגילוי עריות? האם לא היה צריך להיות מוכן למסור את נפשו על מנת למנוע זאת?

החובה של "ייהרג ואל יעבור" במקרה זה, שייך רק אם אומרים לאדם, "או שאתה מגלה עריות, או שנהרוג אותך". במקרה זה עליו להיות מוכן למות ובלבד לא לעבור על האיסור. ברור שאברהם לא היה במצב זה. הוא לא נדרש לגלות עריות. להיפך, אברהם חשש שאם יגלה שהיא אשתו, המצרים יהרגו אותו, כדי לקחת, בכל מקרה, את שרה כשפחה. זו הייתה האפשרות הגרועה ביותר עבור אברהם ושרה. אם ע"י התחבולה, והחלטה מושכלת, הוא ישאר בחיים, יוכל לפחות לנסות להציל אותה מגורל מר זה ומגילוי עריות. זה היה הרע במיעוטו. גם שרה לא הייתה צריכה למסור את נפשה במקום להילקח לאבימלך, שכן היא הייתה פאסיבית ולא נדרשה לעשות מעשה כלשהו.

בנוסף, אברהם לא "הפקיר את אשתו" לגילוי עריות. הוא בסך הכל אמר ששרה היא אחותו ואכן הייתה קרובת משפחה, כפי שנראה בפסוק כ' בהמשך. לפי האברבנאל, אברהם נקט אמצעי זהירות, כדי להימנע מסכנה מידית שייהרג ושרה תיחטף ע"י בעל זרוע. הוא בוודאי לא תכנן שתיחטף, אלא חשב שיבקשו את ידה בצורה מכובדת, ואז ידחה את בקשתם. בנוסף, כנראה שחלק מההסכם בין אברהם לשרה הייתה שאם שרה תיכנס לסכנה של גילוי עריות, היא תגלה שבנוסף להיותה "אחותו" של אברהם, היא גם אשתו.

למה אבימלך היה חייב מוות?; ה' מוכיח את אבימלך בחלום ואבימלך מוכיח את אברהם

וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל אֲבִימֶלֶךְ, בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה; וַיֹּאמֶר לוֹ: הִנְּךָ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ, וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל. וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג? הֲלֹא הוּא אָמַר לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא גַם הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא, בְּתָם לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת. וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם: גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ לִי, עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ. וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא, וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה, וְאִם אֵינְךָ מֵשִׁיב, דַּע כִּי מוֹת תָּמוּת, אַתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ. וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד. (בראשית כ, ג-ח)

למה אבימלך היה חייב מוות? הרי הוא לא ידע ששרה נשואה? (ראה פסוקים ו' ו - ז').

הכוונה שאם אבימלך לא יחזיר את שרה, הוא ימות, כפי שכתוב בפסוק ז'. כנראה שללא האיום של ה' הוא לא היה מסכים לשחרר אותה.

האם חלומות יכולים לגלות את האמת?

מסתבר שכן. יתכן שלפעמים קורה שהחולם המוטרד ממשהו מגלה את האמת דווקא דרך חלום. בתקופה העתיקה היה מקובל להתייחס לחלום כ"מסר מהאלים", כפי שפירש אבימלך. במסכת ברכות, נז, ב, נאמר כי "חלום אחד משישים לנבואה". כפי שנראה בהמשך, אצל יוסף, אירועים עתידיים חשובים התגלו דרך חלומות.

כתב הרב יובל שרלו, (אתר כיפה, 2007), "קשה מאוד לקבוע את היחס הראוי לחלום. דברי חכמים עצמם מלאים סתירות ביחס לחלום: מחד גיסא טענו כי חלום אחד משישים בנבואה ומאידך גיסא טענו כי החלומות שווא ידברו, (זכריה י); מחד גיסא לימדו כי אין אדם רואה אלא מהרהורי ליבו ומאידך גיסא הורו כי כל החלומות הולכים אחר הפה – (הפתרון שניתן); מחד

גיסא אמרו כי הנודר בחלום נדרו אינו נדר ומאידך גיסא לימדו כי יש להתענות תענית חלום, ועוד ועוד. למעשה כלל אין מדובר בסתירות. דווקא בשל העובדה כי החלום הוא אכן תופעה נפשית ייחודית בעולמו של האדם, הסתירה קיימת בו מיניה וביה, ודברי חז"ל אך משקפים את המורכבות המסובכת של החלום".

כתב ד"ר שאול רגב מאוניברסיטת בר אילן, כי ע"פ המחשבה היהודית, בעיקר האברבנאל, יש סוגים שונים של חלומות. הסוג הראשון הם חלומות שהם פרי הדמיון, המשקפים מחשבותיו וזכרונותיו משעות ערותו, או את רצונותיו והרהורי לבו של החולם. הסוג השני הם חלומות נפשיים – רוחניים שמקורם מהאל, היכולים לנבא את העתיד – כגון חלומות יוסף, פרעה וכדומה, אך קשה מאוד לפענח אותם, בעיקר כי מעורב בהם גם דמיון או דברים בטלים. הסוג השלישי הם חלומות נבואיים אמיתיים, שרק נביאי אמת חולמים אותם ועל פיהם הם מתנבאים.

בעניין הסוג הראשון מסופר בגמרא, מסכת ברכות, נו, א, שקיסר רומאי אמר לרבי יהושע בן חנניה: אומרים עליכם שאתם חכמים, תאמר לי מה אחלום הלילה. אמר לו רבי יהושע שהוא יחלום שהפרסים יעבדו בו עבודת מלך. זה מאוד הרשים את הקיסר, וחשב על זה כל היום, ובלילה חלם כפי שהרהר כל אותו היום. סיפור נוסף: אמר שבור מלכא, מלך פרס, לשמואל: תאמר לי מה אחלום בלילה. אמר לו שמואל שיחלום שהרומאים לקחוהו בשבי, וישעבדו אותו לטחון גרעיני תמרים בריחיים של זהב. דבר זה הרשים את המלך עד מאוד וכל היום הוא הרהר בזה, וחלם על כך בלילה.

ישנם חוקרים המתייחסות לחלומות ככלי לעיבוד רגשי וזיכרונות. בזמן השינה, המוח יכול לעבד חוויות וזיכרונות יומיים וליצור סיפור בעל משמעות.

בת כמה הייתה שרה באותו זמן? איך יתכן שהיא עדיין הייתה אישה מושכת?

היא הייתה בת 90, אך כנראה שעדיין הייתה אישה מושכת באופן יחסי לאחרות ונראתה צעירה מגילה. עובדה שזמן קצר לאחר מכן נכנסה להריון וילדה.

וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר לוֹ: מֶה עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה חָטָאתִי לָךְ, כִּי הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי, חֲטָאָה גְדֹלָה: מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יֵעָשׂוּ, עָשִׂיתָ עִמָּדִי. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם: מָה רָאִיתָ, כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה? וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם: כִּי אָמַרְתִּי, רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה; וַהֲרָגוּנִי, עַל דְּבַר אִשְׁתִּי. וְגַם אָמְנָה אֲחֹתִי בַת אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת אִמִּי וַתְּהִי לִי לְאִשָּׁה. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ, זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי - אֶל כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה, אִמְרִי לִי אָחִי הוּא. (בראשית כ, ט-יג)

מה הכוונה בתשובת אברהם - "כִּי אָמַרְתִּי, רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹקִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה"?

אולי כוונת אברהם שבמקום שבו אין "יראת אלוקים", יש סיכוי גבוה יותר שהאנשים שם יבצעו פשעים בגלל העדר גבולות בין מותר לאסור. אברהם חשש שלא תהיה להם שום מעצור מוסרי או דתי לבצע מעשה כזה.
כתב הפרשן המלבי"ם על מילים אלו, שהודיע לו אברם "שגם איש מכובד וחכם שנחקקו בו נימוסים ישרים, והורגל במידות טובות - הכל על פי שכלו, והוא עושה משפט וצדקה, הכל על פי עצת שכלו, (ולא ע"פ צו אלוקי), בכל זאת לא נוכל לבטוח באיש כזה, שבעת שתסיט אותו תאוותו לעשות רע, שתמיד יגבר שכלו על תאוותו. כי בהיפך, בעת תבער אש תאוותו אל אישה יפה או הון רעהו, באין רואה, אז גם שכלו ילך שולל לרצוח ולנאוף ולעשות כל רע... השכל לבדו ונימוסים שכליים לא יעמדו בפני זרועות התאווה".

האם יש קשר בין מידת "יראת האלוקים" או "יראת שמים" של אנשים לבין מיעוט פשעים או ריבוי התנהגות מוסרית כלפי הזולת? האם ל"ירא אלוקים" ברור יותר הגבול בין מותר לאסור?

יתכן של"ירא שמים", הגבולות בין מותר לאסור מוכרים וברורים יותר מאשר אדם שאינו ירא שמים, אך אין זה אומר שביום - יום התנהגותו תהיה מוסרית יותר, במובן של יושר, אי - פגיעה בזולת, עזרה לזולת, עשיית חסד. ישנם אנשים הנחשבים יראי שמים שהינם מוסריים וישנם שאינם כל כך, ולהיפך ישנם אנשים שאינם מאמינים בבורא עולם, אך דואגים לזולת ועוזרים לעניים ולמסכנים. בנוסף, ישנם אנשים בעלי חזות דתית או חרדית, שכאשר אף אחד אינו רואה, אינם כל כך יראי שמים. ישנם גם קבוצות אנשים אשר בשם הדת, מבצעים פשעים נגד האנושות, כמו ארגוני דאעש וחמאס הרצחניים.

יחד עם זאת, ניתן לקבוע שבאופן כללי, יראת שמים אמיתית ושמירת תורה ומצוות, **כוללות בתוכן** את הדרישה לעזור לזולת, לתת צדקה ("כִּי פָתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ"), להימנע מפגיעה בזולת, (וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ), "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵיהּ ה'", (דברים ו, יח), ועוד. כך שירא שמים או שומר מצוות, ממילא **נדרש** להיות אדם מוסרי, למרות שלא בהכרח הוא עומד תמיד בדרישות ומיישמן. אצל אדם לא ירא שמים, דרישה זו פחות מוגדרת ומחייבת ולכן יתכן שמידת היישום היא גם נמוכה יותר. בהעדר סמכות עליונה, לאדם שאינו מאמין באל או במצוות, קשה להסביר מדוע מעשה מסוים הוא מותר ואחר הוא אסור, ואפילו מדוע אסור לפגוע בזולת, אם כך נהוג בחברתו, כמו בדור המבול או בסדום.

נוסיף שקיימת ספרות יהודית עשירה בנושאים הקשורים לחיים מוסריים: דברי נביאי ישראל, ספר משלי, פרקי אבות, ספר חובות הלבבות של רבינו בחיי, ספר אורחות צדיקים, מסילת ישרים של הרמח"ל, תנועת המוסר שהוקמה ע"י רבי ישראל סלנט במזרח אירופה במאה ה- 19, הספרים

"אורות הקודש" ו"מוסר אביך" של הרב קוק זצ"ל, שמהם עולה שיראת שמים לא בלבד שאינה צריכה לסתור את המוסר הטבעי, אלא היא צריכה לשפרו ולהעלותו על ידי לימוד והכשרה, שכן, באופן בסיסי, "יצר לב האדם רע מנעוריו". אם כן ניתן בנקל לראות עד כמה היהדות כוללת ומחייבת התנהגות מוסרית. יחד עם זאת, נציין שישנם הוגי דעות יהודים, כמו פרופ' ישעיהו ליבוביץ, שטענו שאין קשר בין שמירת מצוות למוסר טבעי - שהוא תוצר אנושי "חילוני".

העיתון "כלכליסט" פרסם את הידיעה המעניינת הבאה בשנת 2014:

להלן נתונים מהמשטרה, על מספרי התיקים שנפתחו בכל שנה בכל יישוב שמופיע ברשימה, בסוגים שונים של עבירות: עבירות רכוש, גניבות רכב, עבירות סמים, תקיפות פיזיות, עבירות מין, עבירות שוד, ועבירות של אלימות במשפחה. המשטרה העבירה את הנתונים לשנים 2011 - 2013.

נתוני הפשיעה ב-25 הערים הגדולות

שם הישוב	גודל האוכלוסיה (באלפים)	מספר עבירות כולל (בשנת 2013)	מדד המסוכנות של העיר (מספר עבירות לאלף נפש)	שיעור השינוי סה"כ עבירות (בשנים 2011-2013)
רהט	56.9	859	0.02	18%
אשקלון	120.0	4,966	41	16%
נצרת	74.0	2,108	28	15%
מודיעין	82.9	1,632	20	14%
פתח תקוה	213.9	8,848	41	8%
באר שבע	197.3	10,318	52	4%
ירושלים	815.3	24,924	31	4%
אשדוד	214.9	6,891	32	3%
לוד	71.1	3,937	55	1%
הרצליה	89.2	3,210	36	1%
נתניה	192.2	9,988	52	1%
גבעתים	55.7	1,354	24	-1%
כפר סבא	89.2	3,465	39	-1%
רמת גן	148.4	5,097	34	-2%
חולון	185.3	6,125	33	-3%
ת"א -יפו	414.6	31,953	77	-3%
רחובות	120.9	3,760	31	-5%
רמלה	68.0	3,650	54	-7%
חדרה	84.1	3,868	46	-7%
בית שמש	89.8	1,753	20	-7%
בת ים	129.4	5,572	43	-8%
רעננה	69.2	1,880	27	-8%
בני ברק	168.8	2,666	16	-10%
ראשל"צ	235.1	8,174	35	-10%
חיפה	272.2	13,420	49	-14%

באופן כללי, אם מחלקים את מספר העבירות הכולל ביחס לגודל האוכלוסיה של כל עיר, מתברר שהעיר המסוכנת ביותר היא תל אביב - יפו, עם 77 עבירות לכל 1,000 תושבים. שניה ושלישית ברמה המסוכנות הן לוד ורמלה, אולם בפער ניכר מתל אביב. הערים הכי פחות מסוכנות מבחינת רמת הפשיעה שבהן הן רהט, בני ברק, בית שמש ומודיעין, כאשר בני ברק ובית שמש עם ריכוז

חרדי גבוה, אך אולי הנתון נובע מכך שחלק ממקרי הפשע כלל אינם מתגלגלים לכדי תיק טיפול משטרתי.
מקור: calcalist.co.il/local/articles/0,7340,L-3640941,00.html

כעדכון, נציין כי לשמחתנו, ע"פ הנתונים המעודכנים של המשטרה, חלה ירידה כללית בממוצע ארצי בשיעור 15% מ-2014 ל-2019, כאשר בכל הערים הגדולות הייתה ירידה. לעומת זאת בחלק מהישובים הערביים והדרוזיים הייתה עליה ניכרת.

בשנת 2019, היישובים עם שיעור הפשיעה הגבוה ביותר – לפי מספר תיקים לאלף נפש - היו: אילת, ג'סר א זרקא, תל אביב, באר שבע, נוף הגיל, דימונה, עכו, עפולה, טבריה, בית שאן. בכמעט כולם, הייתה ירידה בנתונים בין השנים 2014 ל- 2019. היישובים עם שיעורי הפשיעה הנמוכים ביותר היו: מודיעין-עלית, שוהם, רכסים, ביתר עלית, בית ג'ן, אלעד, מודיעין-מכבים-רעות, גני תקוה, מזכרת בתיה, גבעת זאב. במודיעין עלית, ביתר עלית ובית ג'ן, חלה עלייה בין 2014 ל-2019.

המסקנה שעל פי נתונים אלה, קשה לקבוע אם יש קשר בין רמת "דתיות" לבין רמת פשיעה.

האם שרה הייתה אחותו מן האב, של אברהם? הרי זה גילוי עריות, האסור גם לבני נח?

כנראה שלא. כפי שכבר הערנו, התורה לפעמים מכנה קרובי משפחה כאחים, כפי שלוט מכונה אחיו של אברהם בפסוק, "וישמע אברהם כי נשבה אחיו", (בראשית יד, יד), למרות שהיה בן אחיו. לפי חז"ל, שרה הייתה בתו של הרן, אחי אברהם, והאחות של לוט.

למה אברהם הסכים לקבל מתנות מאבימלך, אחרי הטעייתו?

וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר, וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת, וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם; וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ: הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ: בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב. וּלְשָׂרָה אָמַר: הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ, הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם, לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ; וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת. וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ. כִּי עָצֹר עָצַר ה' בְּעַד כָּל רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ, עַל דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם. (בראשית כ, יד-יח)

למה אבימלך התנהג בנדיבות כזאת כלפי אברהם לאחר שהטיח בו האשמות כבדות? מדוע אברהם, כאיש חסד ויושר, הסכים לקבל מתנות מאבימלך לאחר שהטעה אותו, כביכול?

כנראה שאבימלך נתן לו מתנות כדי לפייס את אברהם, ושיסכים להתפלל עבורו. ראה פסוק י״ז, וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם... המתנות ניתנו לכבודה של שרה וכדי להסיר כל לזות שפתיים, שהיה בניהם משהו.

מה משמעות הפסוק הקשה: וּלְשָׂרָה אָמַר, הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ - הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם, לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ; וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת.

לפי רש״י - אבימלך אומר לשרה: הממון שנתתי לאחיך (אברהם), יכסה את עיניהם של כל מי שיעליל דברים כאילו שהיה בינינו מגע גופני. דרך ההחזרה המכובדת מוכיח שלא היה ביניהם כלום. לפי הרשב״ם, (רבי שמואל בן מאיר, 1080 – 1160, צרפת, מבעלי התוספות ונכדו של רש״י), 1000 הכסף, סכום גדול באותם ימים, ניתנו מראש ע״י אבימלך לאברהם בתור מוהר, ע״מ לשאת את שרה לאישה. את הכסף אבימלך לא דרש חזרה. הנכסים שהעביר אבימלך אחר כך (צאן, בקר, עבדים, שפחות), הראו שבעל כורחו הוא החזיר אותה מפני שהתברר שדובר במקח טעות, וכדי לפייס אותה. יתכן שאפשר להסביר באותה צורה מדוע פרעה לא דרש חזרה מאברהם את המתנות שנתן לו. (ראו פרק יב, טז).

סיכום פרק כ

תהינו בקשר להצגת אברהם את שרה שוב כאחותו תוך חשש להפקרתה לגילוי עריות וגילינו שלא היה ממש חשש כזה ושהייתה הצדקה למהלך, על מנת להציל את חייו של אברהם, כדי שיוכל לפעול לשחרורה של שרה. דנו בנושא החלומות כמגלי אמת לפעמים. שאלנו האם קיים קשר חיובי בין מידת יראת האלוקים של אנשים לבין התנהגות מוסרית בין אדם לזולת וגילינו שבעקרון אמור להתקיים קשר, אך במציאות, לא תמיד. ביררנו מדוע אברהם הסכים לקבל מתנות מאבימלך, למרות שהטעה את אבימלך.

תוספת

אחד מספרי המוסר המפורסמים ביותר במקורותינו

ספר מסילת ישרים של הרמח״ל (רבי משה חיים לוצאטו, 1707- 1746)

הרמח״ל היה מקובל, סופר, חוקר רטוריקה ומשורר, אשר נולד ופעל באיטליה ובסוף ימיו בעכו.

הספר מתווה דרך להתקדמות בעבודת הבורא. בדומה לרוב הספרים התורניים, מקורות הידע והסמכות המרכזיים הם פסוקי התנ"ך ומאמרי חז"ל. יחד עם זאת, פעמים רבות מובאות בספר טענות שמבוססות על ההגיון האנושי.

בספר 26 פרקים, אך המחבר מציין בתחילת פרק י"ג, כי מעתה והלאה הוא עוסק במדרגה שונה של עבודת הבורא: "ותראה שכל מה שביארנו עד עתה הוא מה שמצטרך אל האדם לשיהיה צדיק ומכאן והלאה הוא לשיהיה חסיד".

הרמח"ל סידר את הספר על פי ברייתא המופיעה במסכת עבודה זרה, כ, ב, בתלמוד הבבלי:

"אמר ר' פנחס בן יאיר: תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי רוח הקודש, רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים".

הספר בנוי באופן שיטתי והדרגתי, במסלול של עלייה ממדרגה למדרגה. כשבכל מדרגה רוחנית הוא מגדיר את מהותה, הדברים שמקרבים אליה והדברים שגורמים להתרחק ממנה.

בתחילת הספר הוא קובע שמטרת בריאתו של האדם היא להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, אך הנאה זו שמורה לעולם הבא והעולם הזה מיועד לעבודת הבורא ולמלחמה תקיפה ביצר הרע ובתאוות.

<u>תמצית המדרגות של הספר</u>

<u>צדיקות</u>

<u>זהירות</u> - זהירות והימנעות ממצוות לא תעשה וסייגיהם, מתוך התבוננות ופיקוח של האדם על מעשיו ודרכיו.

<u>זריזות</u> - זריזות והקפדה בקיום מצוות עשה, והתגברות על העצלות ועל רדיפת תענוגות.

<u>נקיות</u> - נקיות שלמה מכל מידה רעה ומכל חטא, גם כאלו שלא ידועים בציבור, ובמיוחד בתחומים הממוניים, המיניים והחברתיים. אדם המקיים בצורה מלאה את כל הדרישות של נקיות מוגדר כצדיק על פי הרמח"ל.

<u>חסידות</u>

<u>פרישות</u> - הימנעות מדברים מותרים שאינם רעים בעצמם, אבל עלול להיגרם מהם רע; "קדש עצמך במותר לך".

טהרה - טהרת הכוונה והמחשבה. תיקון פנימי של הלב ומחשבותיו. עבודת הבורא לשמה ולא לשם השגת רווח אישי.

חסידות - עשייה מוסרית מאהבה שלא על פי קו הדין והרחבת קיום המצוות בכל הצדדים והתנאים על פי תפיסתו עד היכן שידו מגעת, ובכלל זה הטבה לבריות בגוף בנפש ובממון, מתוך כוונה להגדיל את כבודו של הבורא וקידוש שמו.

קדושה

ענווה - חוסר החשבה של האדם את עצמו מכל סיבה שהיא, אף אם הוא בעל כישורים מיוחדים, וחוסר עניין של האדם בסטטוס חברתי וכבוד.

יראת חטא - יראת רוממות של הבורא, להרגיש כאילו הוא מהלך בארמונו של מלך, וחרד לפגום בכבודו ואף חרד לאבד את המודעות העמוקה הזו.

קדושה - דבקות רוחנית של האדם באלוהים בכל עת ובכל מצב, אף בעשייה החומרית שלו, מחשבותיו יהיו קשורות לאלוהים, והוא יהיה כעין מקדש בזעיר אנפין.

רוח הקודש

רוח הקודש - קבלתה איננה בשליטת האדם אלא מתנה משמים, לאחר השתדלותו והתאמצותו.

תחיית המתים - היכולת להחיות מתים, כפשוטו.

הספר מסתיים במדרגת ה"קדושה", ואינו ממשיך ומדריך ל"רוח הקודש" ו"תחיית המתים", כי מדרגות אלו אינן בשליטתו של האדם.

מקור: ויקיפדיה, מסילת_ישרים

פרק כא - לידת יצחק ומילתו; גמילת יצחק ותחילת המאבק בין ישמעאל ליצחק על הירושה; האם אברהם לא התאכזר בגירוש הגר וישמעאל?; הופעת המלאך אל הגר והצלת ישמעאל - (עקידת ישמעאל); הוויכוח בין אברהם ואבימלך וכריתת הברית ביניהם בבאר שבע

לידת יצחק ומילתו; גמילת יצחק ותחילת המאבק בין ישמעאל ליצחק על הירושה

וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר, וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו, לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים. וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת שֵׁם בְּנוֹ הַנּוֹלַד לוֹ, אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ שָׂרָה יִצְחָק. וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנַת יָמִים, כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים. וְאַבְרָהָם בֶּן מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ. וַתֹּאמֶר שָׂרָה: צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים, כָּל הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק לִי. וַתֹּאמֶר: מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה, כִּי יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו. וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל; וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל, בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת יִצְחָק. וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת בֶּן הָגָר הַמִּצְרִית, אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם, מְצַחֵק. וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם: גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת, וְאֶת בְּנָהּ - כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת, עִם בְּנִי עִם יִצְחָק. וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם, עַל אוֹדֹת בְּנוֹ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם: אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנַּעַר וְעַל אֲמָתֶךָ - כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה, שְׁמַע בְּקֹלָהּ: כִּי בְיִצְחָק, יִקָּרֵא לְךָ זָרַע. וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ - כִּי זַרְעֲךָ הוּא. (בראשית כא, א-יג)

היכן נולד וגדל יצחק?

ככל הנראה בארץ גרר, כאמור ברצועת עזה או דרומית לה, זאת בניגוד לדעה הרווחת שנולד בחברון. לדעת הרמב"ן הוא נולד בבאר שבע. זה מסתבר כי, כפי שנראה בהמשך, (פסוקים כב – לד), אבימלך יבוא את אברהם לבאר שבע ויכרות אתו שם ברית, ואברהם ימשיך לגור שם במשך שנים רבות.

מה בדיוק עשה ישמעאל כדי לעורר תגובה כה חריפה של שרה ?

אפשר להבין מדברי שרה "כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן הָאָמָה הַזֹּאת, עִם בְּנִי עִם יִצְחָק" שהגר וישמעאל דרשו את ירושת אברהם או לפחות להתחלק בה. לפי הספורנו, ישמעאל לעג למשתה וטען ששרה בכלל התעברה מאבימלך, כפי שטענו אז ליצני הדור. יש בזה כדי לטעון שיצחק אינו ראוי לרשת את אברהם וזה מה ש"הקפיץ" את שרה. אפשרות אחרת, שהוא טען שהוא הבכור וראוי לרשת כפליים מיצחק, לפי המנהג של אז.

האם הייתה הצדקה לדרישות שרה לגרש את הגר ואת ישמעאל?

אם נכון שהגר וישמעאל התכוונו לדרוש את ירושת הבכור, אזי ניתן להבין את תגובת שרה. הגירוש היה אמור לבטא שבשום פנים ואופן לא יירש ישמעאל, שהוא בן השפחה לשעבר, את אברהם ואת ארץ ישראל ולמעשה, בתור הבכור, להפוך לאבי האומה. עובדה שהקב"ה הורה לאברהם לשמוע לקולה של שרה, כך שבהחלט הייתה הצדקה לדרישותיה.

האם אברהם לא התאכזר בגירוש הגר וישמעאל?; הופעת המלאך אל הגר והצלת ישמעאל - (עקידת ישמעאל)

וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם, וַיִּתֵּן אֶל הָגָר, שָׂם עַל שִׁכְמָהּ, וְאֶת הַיֶּלֶד - וַיְשַׁלְּחֶהָ; וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע, בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע. וַיִּכְלוּ הַמַּיִם, מִן הַחֵמֶת; וַתַּשְׁלֵךְ אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם. וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד, הַרְחֵק כִּמְטַחֲוִי קֶשֶׁת, כִּי אָמְרָה, אַל אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיֶּלֶד; וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד, וַתִּשָּׂא אֶת קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ. (בראשית כא, יד-טז)

למה אברהם נתן להגר כה מעט מים ואוכל? האין בכך משום אכזריות, בניגוד חד למידת החסד שאפיינה את אברהם בדרך כלל?

בוודאי שאין כאן משום התאכזרות. הרי כפי שנאמר לעיל: "וַיַּרַע הַדָּבָר מְאֹד, בְּעֵינֵי אַבְרָהָם, עַל, אוֹדֹת בְּנוֹ". לפי הרשב"ם, הכוונה ב - "וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע", שהיא הלכה לאיבוד, במקום ללכת ישר למקום ישוב קרוב, היכן שתוכל למצוא מים ומזון. זאת הסיבה שלא הספיקו המים, למרות שאברהם נתן לה מספיק מים.

וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנַּעַר, וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים אֶל הָגָר מִן הַשָּׁמַיִם, וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הָגָר; אַל תִּירְאִי, כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם. קוּמִי שְׂאִי אֶת הַנַּעַר, וְהַחֲזִיקִי אֶת יָדֵךְ בּוֹ, כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ. וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת עֵינֶיהָ, וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם; וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת הַחֵמֶת מַיִם, וַתַּשְׁקְ אֶת הַנָּעַר. וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר, וַיִּגְדָּל; וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר, וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת. וַיֵּשֶׁב, בְּמִדְבַּר פָּארָן; וַתִּקַּח לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (בראשית כא, יז-כא)

מה מזכיר קטע זה (בהמשך הספר).

זה דומה לעקידת יצחק. גם שם הבן כמעט מת, ואז הציל אותו מלאך בדקת ה - 90 וברך אותו. יש גם דמיון לשוני בשני האירועים.

"וישכם אברהם בבקר" - בשניהם; "ויקרא אליו מלאך אלוקים מן השמים" מול "ויקרא מלאך אלוקים אל הגר מן השמים"; "וישא אברהם את עניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך" מול "ויפקח אלוקים את עיניה ותרא באר מים", ברכת ישמעאל" כִּי לְגוֹי גָּדוֹל, אֲשִׂימֶנּוּ..."וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר" מול הברכה לאברהם אחרי עקדת יצחק -"כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ, וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם.

ואכן ע"פ אמונת האסלאם, ישמעאל הוא אשר עקד אברהם, ולא יצחק.

למרות הדמיון, משמעויות שני האירועים שונות לגמרי. אצל ישמעאל, אברהם לא נצטווה להקריב את ישמעאל או לסכן את חייו, אלא להרחיק אותו כדי שלא ייחשב הבן היורש, מבחינה דתית, מנהיגותית וממונית. הובטח לו: וְגַם אֶת בֶּן הָאָמָה, לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ, כִּי זַרְעֲךָ הוּא, כך שידע מראש שלא ימות בהקדם.

לעומת זאת, אצל יצחק הוא נצטווה להיות מוכן להעלות אותו קרבן ובהחלט לסכן את חייו, כדי להרים על נס את יראת השמים שלו, שיזכה אותו בירושת הארץ, בריבוי זרע דרך יצחק, ובברכת צאצאי יצחק, כיורש.

מה הכוונה במילים "באשר הוא שם", (פסוק יז)? זה נשמע מיותר.

לפי הרמב"ן, מקור ההצלה, (באר המים), נמצא ליד ישמעאל ולא היה צורך לקחת אותו אליה. לפי רש"י, ישמעאל נדון לפי מצבו העכשווי ולא העתידי - "באשר הוא שם" עכשיו ולפי מעשיו נכון להיום, לא מגיע לו למות ונידון לחיים.

רש"י מביא גם מדרש ממסכת ראש השנה, טז: לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים: רבונו של עולם, מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר? והוא משיבם: עכשיו מה הוא - צדיק או רשע? אמרו לו צדיק. אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזה "באשר הוא שם".

והיכן המית את ישראל בצמא? כשהגלם נבוכדנצר את בני ישראל, שנאמר, (ישעיהו כא), משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו'. כשהיו מוליכין אותם אצל הערביים אמרו ישראל לשוביהם: בבקשה מכם, הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו, ואלו (הישמעאלים) יוצאים לקראתם ומביאים להם בשר ודג מלוח ונאודות נפוחים (ריקים). ישראל סברו שהנאדות מלאים מים וכשהכניסו לתוך פיו ופותחו, הרוח נכנס בגופו ומת.

נוסיף את ההתקפות והפיגועים והמלחמות שסבלו מהם יהודים מהמוסלמים מאז נוסד האסלאם.

הוויכוח בין אברהם ואבימלך ; כריתת הברית בין אברהם לאבימלך בבאר שבע

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ אֶל אַבְרָהָם לֵאמֹר: אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה, אִם תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי, כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גַּרְתָּה בָּהּ. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם: אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ. וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ עַל אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ: לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם אַתָּה לֹא הִגַּדְתָּ לִי, וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִלְתִּי הַיּוֹם. וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר, וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ; וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית. עַל כֵּן, קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע: כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם. וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע; וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ, וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ, וַיָּשֻׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים. וַיִּטַּע אֶשֶׁל, בִּבְאֵר שָׁבַע; וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה', אֵל עוֹלָם. וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים.

(בראשית כא, כב-לד)

האם באר שבע נמצאת ב - "ארץ פלישתים" או מחוצה לה? האם מדובר בבאר שבע של היום וכמה שנים גר אברהם ב"ארץ הפלישתים?

לפי הרמב"ן גם באר שבע נכללה ב"ארץ פלישתים" בנחל גרר, אבל הייתה מחוץ ל"מדינת המלך" אבימלך, אשר מלך רק בגרר עצמה.

כנראה שמדובר במיקום תל באר שבע היום. הבאר של אברהם כנראה נמצאת באזור השוק בבאר שבע. (ראה תמונה בסוף הפרק). לפי רש"י אברהם גר בבאר שבע 26 שנה.

סיכום פרק כא

בפרק זה ראינו את תחילת המאבק על ההנהגה ועל הירושה בין בני האבות, מאבק אשר נפגוש עוד מספר פעמים בהמשך התורה. ראינו שניתנה הצדקה חד - משמעית לדרישת שרה לגירוש הגר וישמעאל, במילים "כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה, שְׁמַע בְּקֹלָהּ: כִּי בְיִצְחָק, יִקָּרֵא לְךָ זָרַע" וזאת על מנת לקבוע שיצחק ולא ישמעאל הבכור, יירש את אברהם וינהיג את האומה. כנראה שהיה קיים חשש רציני לגבי עתיד הירושה וההנהגה ושלפעמים אין מנוס מנקיטת צעדים אכזריים כביכול, על מנת לשמור על עתיד העם. ראינו דמיון רב בין הצלת ישמעאל והצלת יצחק בעת העקידה וניתן אף להשתמש במונח "עקידת ישמעאל", כולל ברכת האל, ("וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת הַנַּעַר"), אך <u>ללא</u> ירושת אברהם וירושת הארץ, השמורות ליצחק.

באר אברהם בבאר שבע. Wikimedia Commons. Daniel Baránek, license: CC BY SA 4.0

אשל אברהם אבינו, מסוג אלון, בחברון.

פרק כב - עקידת יצחק - למה ה׳ צריך לנסות את אברהם ועוד בדבר אכזרי כל כך?; למה אברהם לא התווכח על העקידה?; פשר התנהגות יצחק; עקידת יצחק; הופעת המלאך והברכות לאברהם; בני נחור; מעמד הפילגש בתורה; הבשורה על לידת רבקה; סיכום 10 הניסיונות שעבר אברהם.

למה ה׳ צריך לנסות את אברהם ועוד בדבר אכזרי כל כך; למה אברהם לא התווכח?

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְהָאֱלֹהִים, נִסָּה אֶת אַבְרָהָם; וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בִּנְךָ, אֶת יְחִידְךָ, אֲשֶׁר אָהַבְתָּ, אֶת יִצְחָק, וְלֶךְ לְךָ, אֶל אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה; וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה, עַל אַחַד הֶהָרִים, אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. (בראשית כב, א-ב)

מה הכוונה במילים שאלוקים "נִסָּה אֶת אַבְרָהָם"? האם אלוקים לא יודע מראש את תוצאת הניסיון?

ברור שה׳ יודע הכל מראש. הניסיון היה כדי להראות לאנושות את גדלותו של אברהם, אשר היה מוכן לבטל לחלוטין את רצונו בפני ציווי האל, כך שיהיה ברור לאנושות למה דווקא הוא ראוי לכל הברכות שניתנו לו. זו דעת הרמב"ם והמהר"ל. לפי מדרש בראשית רבה, פירוש אחר של המילה "נִסָּה", הוא שהקב"ה העלה את אברהם על נס, כסמל לדורות הבאים.

כיצד אלוקים היה מסוגל לדרוש מאברהם דבר כה אכזרי?

אברהם לא תפס את זה כדבר אכזרי אלא כרצון האל, אף אם איננו מובן. אם נדייק במלים ולפי פירוש רש"י, נראה שה׳ לא ציווה שישחט את בנו, אלא שיעלה אותו לעולה (ואחר כך יהיה מה שיהיה). בפועל אמר לו אח"כ להורידו, אבל אברהם כנראה לא חשב על מה שיקרה אחר כך אלא התרכז במילוי הציווי של אלוקים. מאחר שהובטח לאברהם שיצחק יירש אותו, הוא לא התנגד ולא הביע תמיהה על הציווי אלא ניגש מיד לקיים אותו, באמונה תמימה שאם ה׳ מצווה, זה מה שצריך לעשות אלא אם כן מקבלים ציווי אחר, (כפי שאכן קרה). זה מבטא אמונה מוחלטת בדבר ה׳, וציות ללא ערעור ותחכומים, שכן בן תמותה אינו מסוגל להבין תמיד את צווי הבורא.

על כן, מעשה העקידה מהווה הדוגמא האולטימטיבית לעבודת ה׳ צרופה וטהורה. הדוגמאות הקרובות ביותר למסירות הנפש של העקידה הן הבחירה למות על קידוש ה׳ במקום להתנצר או לעבוד עבודה זרה, כמו במקרה של חנה ושבעת בניה מתקופת מרד החשמונאים.

ע"פ הרמב"ם בספר מורה נבוכים, (חלק ג, פרק כד), פרשת העקידה באה ללמד עד היכן גבול המסירות לאהבת ה׳ ויראתו וכן ללמד עד כמה וודאית היא הנבואה בלב הנביא. ללא אמונה וודאית בנבואה שקיבל, הרי אין סיכוי שאברהם היה עושה מעשה נורא שכזה. הוא לא התעלם ולא חשב שאולי הוא שומע קולות דמיוניים. הוא פשוט ביצע, במסירות שאין כדוגמתה.

וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר, וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ, וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ, וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ; וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק. (בראשית כב, ג-ד)

למה אברהם לא התווכח עם ה׳ כמו במקרה של סדום ועמורה?

אולי אפשר לומר, שבמקרה של סדום, לא הצטווה אברהם לעשות מעשה כלשהו, אלא רק קיבל מראש ידיעה על כוונות הקב״ה. הוא התווכח על מה שה׳ התכוון לעשות גם לצדיקים שבסדום, אם יימצאו. במקרה של העקידה, הוא הצטווה לעשות בעצמו מעשה מסוים. על ציווי מפורש ואישי אין מקום להתווכח.

יחד עם זאת, אברהם נדרש למעשה לשפוך את דמו של יצחק, דבר שגם לבן נוח הוא אסור אלא ״יהרג ואל יעבור״, אילו הדרישה הייתה באה מבן אנוש ולא מבורא עולם. כלומר שע״פ הדין הרגיל, אברהם היה אמור להעדיף למסור את נפשו, ובלבד שלא לשפוך את דמו של יצחק.

היכן היא ״ארץ המוריה״ ומדוע נקראה כך?

בירושלים בהר הבית. יש מספר פירושים לשם. יש אומרים שהוא מלשון ״הוראה״, שכן יצאה משם הוראה לעולם, או מלשון ״מור״ שהיה אחד מסממני הקטורת בבית המקדש, או מלשון ״אמורי״.

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו, שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר, וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה; וְנִשְׁתַּחֲוֶה, וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם. (בראשית כב, ה)

איך יכול היה אברהם לומר ששניהם ישובו? האם ידע מראש שלא יצטרך באמת להרוג את יצחק? מה ישיב לנעריו במידה שכן יצטרך להקריבו?

לפי רש״י הייתה לו רוח נבואה על מה שעומד להתרחש. חוץ מזה, הרי הוא קיבל הבטחה אלוקית שיצחק יירש אותו. לכן היה ברור לו שיצחק לא ימות במאורע זה, גם אם לא ידע מה יקרה בדיוק. יחד עם זאת, מפסוק י׳ בהמשך ברור שאברהם אכן <u>היה מוכן</u> למלא אחר הציווי ללא קשר לתוצאתו הסופית, אילו נדרש לכך ושלא ניגש למילוי הציווי <u>מפני</u> שידע שיצחק לא ייפגע.

וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל יִצְחָק בְּנוֹ, וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת, וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו, וַיֹּאמֶר: אָבִי, וַיֹּאמֶר: הִנֶּנִּי בְנִי; וַיֹּאמֶר: הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים, וְאַיֵּה הַשֶּׂה, לְעֹלָה? וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם: אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה, בְּנִי; וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. (בראשית כב, ו-ח)

פשר התנהגות יצחק; עקידת יצחק; הופעת המלאך והברכה לאברהם

האם לדעתכם יצחק חשד במשהו?

לפי רש"י, יצחק לא העלה על דעתו שבעצם הוא הקורבן ושאל רק מתוך סקרנות. לאחר תשובת אביו הוא כבר הבין, אך לא התנגד.

וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים, וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ, וַיַּעֲרֹךְ אֶת הָעֵצִים; וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ, מִמַּעַל לָעֵצִים. וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ, וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכֶלֶת, לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ. (בראשית כב, ט-י)

מה הכוונה במילים "וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק". איך אפשר להבין את אי התנגדותו של יצחק, הרי לא הוא קיבל את הציווי. האם לא חשב שאולי אביו השתגע? האם לא ניסה לברוח?

עקידה היא קשירת הידיים ורגליים מאחורה כדי שהבהמה לא תוכל לזוז ולהפריע לשחיטה.

למרות שבתורה לא כתוב על שיחה כלשהי בין אברהם ליצחק על הציווי, ברור שהייתה שיחה כזאת ושיצחק לא מסר את עצמו כקרבן ללא שום הסבר מאברהם. לפי זה, חייבים לומר שלמרות שהוא אמור להיות הקורבן, התייחסותו לעניין הייתה זהה לזאת של אברהם - כלומר שאם האל ציווה - יש לקיים, גם אם לא מבינים את הציווי והוא נראה לא הגיוני בעליל, מה שנקרא היום "גזירת הכתוב". זהות המחשבה בין אברהם ליצחק מתבטאת במלים: "וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו".

וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ ה' מִן הַשָּׁמַיִם, וַיֹּאמֶר: אַבְרָהָם אַבְרָהָם; וַיֹּאמֶר: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר: אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר, וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה: כִּי עַתָּה יָדַעְתִּי, כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה, וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ, מִמֶּנִּי. (בראשית כב, יא-יב)

האם אלוקים לא ידע מראש שאברהם "ירא אלוקים" וגילה זאת רק כעת?

כפי שציינו קודם, ברור שאלוקים ידע. הניסיון נעשה כדי לפרסם לאנושות מהם גבולות המסירות של יראת האלוקים. הפרסום הוא חשוב.
יש אומרים שהצורך להראות שאברהם הוא ירא שמים קשור לדברי אברהם לאבימלך (לעיל כ,יא), "כִּי אָמַרְתִּי, רַק אֵין יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה". למעשה בתגובת אבימלך ואנשי גרר התברר שהחשד של אברהם לא היה נכון ואולי כתוצאה מפרשה זו, עננה הייתה נתונה על ראשו של אברהם כחושד במידת יראת השמים של כשרים ולכן משום הטלת ספק במידת יראת השמים שלו עצמו. על כן היה צורך לפרסם עד היכן מגעת יראת השמים של אברהם.

וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו, וַיַּרְא וְהִנֵּה אַיִל, אַחַר, נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו; וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל, וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ. (בראשית כב, יג)

באיזה חג אנחנו מזכירים את עקידת יצחק ואת האיל ומדוע?

בראש השנה. אנחנו מבקשים שרחמי ה׳ יכבשו את כעסו עלינו ביום הדין, בזכות אברהם, אשר כבש את רחמיו לעשות את רצון ה׳. אמנם מדובר בכיבוש הפוך של מידות, אבל העיקר הוא עצם ההיפוך של נטיה ראשונית. הקרבת האיל היא גם אחת הסיבות לתקיעה בשופר בראש השנה בקרן של איל דווקא.

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא, ה' יִרְאֶה, אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם, בְּהַר ה' יֵרָאֶה. וַיִּקְרָא מַלְאַךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן הַשָּׁמָיִם. וַיֹּאמֶר: בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם ה': כִּי, יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידֶךָ. כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ, וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם; וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ, אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו. וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ, כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ, עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי. וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו, וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע; וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע. (בראשית כב, יד-יט)

האם אברהם לא קיבל כבר את כל הברכות האלו ואם כן, מה התחדש כאן?

לפי הרמב״ן, עכשיו נוספה ההבטחה שיירש זרעו את שער אויביו וששום חטא לא ימנע את מימוש ההבטחה לריבוי צאצאים מבורכים.

אם כן, האם הברכות שקיבל קודם היו מותנות במוכנותו של אברהם לעקוד את יצחק?

כנראה שבעיני בני האדם, אברהם עדיין היה צריך להוכיח שהוא ראוי לזכויות ולהבטחות שניתנו לו ע״י הקב״ה. ללא המוכנות לעקידת יצחק, היו אולי הטוענים שלא היה ראוי לזכויות יתר, והיו מערערים על זכותו לקבלן.

מה כוונת המלים ״אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם, בְּהַר ה׳ יֵרָאֶה״. מי אמרן ומתי נאמרו?

רש״י מפרש: ה׳ יִרְאֶה - פשוטו כתרגום אונקלוס: ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה, להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קורבנות, (כמו השה לעולה שהקריב אברהם). אונקלוס מתרגם את הפסוק: ״והתפלל אברהם שם במקום ההוא, ואמר לפני ה׳, כאן יעבדו הדורות, לכן יֵאָמֵר, כמו שהיום הזה, בהר הזה, עבד אברהם לפני ה״. הר המוריה נקבע ע״י אברהם כמקום לעבודת ה׳ לדורות. רש״י מוסיף שבדורות הבאים בעתיד יאמרו שה׳ יֵרָאֶה לעמו, וימשיך להיראות להם בבית המקדש.

יש המנסים לטעון שהפסוק נכתב לאחר הקמת המקדש על הר הבית, כאשר העם נראה כבר לפני ה'. עצם קריאת הפסוק מפריכה את הטענה שכן נאמר בלשון עתיד, "יֵאָמֵר" ו -"יֵרָאֶה".

כיצד המוסלמים מציינים את העקידה?

מקובל לקשר את חג הקורבן, (עיד אל אדחה), לסיפור "עקידת ישמעאל", המקביל לסיפור "עקידת יצחק" המופיע במקרא. בקוראן עצמו מסופר על עקידת אברהם את בנו, מבלי להזכיר את שמו של הבן. רוב הפרשנות המוסלמית גורסת, תוך עיוות המסופר בתורה, כי אותו הבן היה ישמעאל. אלוהים ראה את העקידה ושלח לאברהם כבש, אותו שחט אברהם במקום את בנו. לכן נוהגים לעלות למכה, בה התרחש סיפור העקידה, לפי המתואר בקוראן, ולשחוט כבשים או בהמות אחרות.

מה עוד אפשר ללמוד מפרשת העקידה.

שהקב"ה אינו רוצה בקורבנות אדם, כפי ש"דרשו" דתות אליליות באותה תקופה. ידוע שגם המאיה והאצטקים במקסיקו הקריבו קורבנות אדם. זאת אחד המסרים העיקריים של העקידה.

בני נחור; מעמד הפילגש בתורה; הבשורה על לידת רבקה; סיכום 10 הניסיונות שעבר אברהם.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר, הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ. אֶת עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת בּוּז אָחִיו וְאֶת קְמוּאֵל, אֲבִי אֲרָם. וְאֶת כֶּשֶׂד וְאֶת חֲזוֹ וְאֶת פִּלְדָּשׁ וְאֶת יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל. וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת רִבְקָה - שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם. וּפִילַגְשׁוֹ, וּשְׁמָהּ רְאוּמָה; וַתֵּלֶד גַּם הִוא אֶת טֶבַח וְאֶת גַּחַם, וְאֶת תַּחַשׁ וְאֶת מַעֲכָה.
(בראשית כב, כ-כד)

וּפִילַגְשׁוֹ, וּשְׁמָהּ רְאוּמָה - מהי פילגש בתורה?
היא אישה שגבר, (בדרך כלל בעל אמצעים), לוקח אותה לאישה, בנוסף לאשתו הפורמאלית או אפילו כאשתו היחידה - ללא טקס נישואין פורמאליים וללא הזכויות המוקנות בכתובה. על כן היא אינה זקוקה לגט במקרה של גירושין וגם אינה זכאית למזונות. היא ובניה אינם זכאים לירושה או לזכויות אחרות ממנו. כיום ההלכה היהודית אוסרת מדרבנן על לקיחת פילגש. לדעת פוסקים רבים מתקופת הראשונים, מן התורה עצמה, פילגש מותרת, ויש שהתירו בעיקרון לקיחת פילגש, אם מדובר בקשר קבוע. כאמור, כיום הדבר אסור.

אם זוג חי ביחד מבלי שהם נשואים, האם האישה נחשבת "פילגש" לפי ההלכה?

לא בדיוק. היא נקראת לפעמים, ע"פ החוק הישראלי, "ידועה בציבור", עם זכויות שחוקים מקנים לה, אך ע"פ ההלכה אין לה כל מעמד.

מה הם עשרת הניסיונות שבהם התנסה אברהם?

ישנן כמה גרסאות של עשרת הניסיונות. להלן הגרסה של הרמב"ם.

1. "לך לך מארצך".
2. הרעב בארץ מיד אחרי הגעתו.
3. לקיחת שרה ע"י פרעה.
4. מלחמת ארבעת המלכים.
5. לקיחת הגר לאישה אחרי שנואש מלהוליד צאצאים.
6. ברית המילה.
7. לקיחת שרה ע"י אבימלך.
8. גירוש הגר וישמעאל.
9. הרחקת ישמעאל מהירושה.
10. עקידת יצחק.

יש הכוללים כניסיון את חזיון ברית בין הבתרים שבו ראה את השעבוד העתידי של בניו, ומאחדים את הניסיון התשיעי עם השמיני.

סיכום פרק כב

בפרק זה נסינו להבין את הסיבות לציווי על עקידת יצחק, הנוגד כביכול כל הגיון ומוסר אנושי ואילו בוצע, מהווה למעשה רצח של בן. הגענו למסקנה שבמעשה העקידה, נדרש אברהם להוכיח שהוא ראוי לכל הברכות שהובטחו לו ע"י ה', בכך שביטל לחלוטין את רצונו בפני ציווי הבורא. בכך מהווה העקידה עד היום, דוגמא אולטימטיבית של אמונה צרופה בדבר ה', (גם אם הציווי איננו מובן לבן תמותה) ודוגמא לוודאות של אמיתות דבר הנבואה אצל הנביא.

בדיעבד הבנו שלא היה כל חשש לחייו של יצחק, כי אם אברהם לא היה מסכים למלא אחר הציווי, לא היה קורה דבר ליצחק, אך מעמדו של אברהם היה נפגע. לאחר שאברהם כן היה מוכן למלא אחר הציווי, הובהר לו שאין זה רצון ה'.

דנו גם במעמד הפילגש בהלכה, לעומת ה"ידועה בציבור", כאשר לשתיהן שאין מעמד משפטי על פי ההלכה, זאת בניגוד למעמד משפטי הניתן לה בישראל וברוב מדינות המערב.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת וירא</u>

כהמשך לפרשת לך לך, בפרשה זו מתחזקת זכאותו של אברהם להתגלות של ה׳ ולארץ ישראל, בזכות הכנסת האורחים המופלאה שלו, התפילה על רשעי סדום ועוד, בניגוד גמור לרשעות של אנשי סדום. פרשת העקידה, המצביעה על ההתבטלות המוחלטת של אברהם ויצחק בפני ציווי ה׳, מוכיחה כי יצחק אכן ראוי להמשיך את דרכו של אברהם.

<u>תוספת</u>

המקור: www.philoshit.co.il/סיפור לוט בראי הארכיאולוגיה, 27.9.2010.

לא רבות הפעמים בהן סיפור מקראי ״הארד קור״ יכול לקבל אימות ארכיאולוגי, אפילו אם קלוש. אבל כנראה שהסיפור של לוט, סדום ועמורה הוא אחד מהם (חלקים מסוימים ממנו, לפחות). תזכורת – בסיפור, אלוהים משמיד את חמשת ערי הכיכר, וביניהן סדום ועמורה, יחד עם עיר נוספת שנקראת צוער (או זוהר), שניצלת מההשמדה. מלבד התיאור התנ״כי (בראשית יט), לא נמצאה בעבר, עדות חיצונית נוספת לקיומם של לוט ושל חמשת ערי הכיכר.

עד שיום אחד, ב - 1884, ארכיאולוגים חשפו מפת פסיפס בכנסייה הביזנטית על שם ג׳ורג׳ הקדוש, בעיר מידבא בעבר הירדן המזרחי (באנגלית: Madaba). מפת מידבא נוצרה כנראה באמצע המאה השישית לספירה, והיא המפה העתיקה ביותר המתארת את ירושלים, את ארץ ישראל ואת הסביבה. בין היתר, במפה נמצאת גם אחת מחמשת ערי הכיכר התנ״כיות – צוֹעַר (״זוארה״ Zoara באנגלית ו״תל א צאפי״ בערבית), כשלידה מצויר ״מקדש לוט״.

מפת מידבא כל כך מדויקת, עד שארכיאולוגים שחיפשו את צוער בהחלט מצאו אותה בשנות ה - 80, בעבר הירדן המזרחי. בחפירות העיר נמצאו כתובות הנוקבות בשמו של ״לוט הקדוש״, ואף נמצאה כנסייה שנבנתה על חורבותיה של מערה – אותה מערה, כנראה, שבה הסתתרו לוט ובנותיו. בדיקה של תוכן המערה הוכיחה שאנשים חיו באזור כבר לפני 5,000 שנה, הרבה לפני העידן הנוצרי שבו נבנתה הכנסייה. נכון לעכשיו מנהל האתר הארכיאולוגי של זוארה הוא דר׳ קונסטנטינוס פוליטיס (Politis), והוא ממשיך בתגליותיו בנושא.
בספר בראשית נאמר שלוט עזב את סדום ועמורה והגיע לצוער לקראת השקיעה, כלומר מהלך של לא יותר מיום הליכה. ובכן, מה רבה הייתה התדהמה כאשר במרחק יום הליכה מצוער, ובדיוק בכיוון המדובר בסיפור התנ״כי, נמצאה עוד עיר עתיקה שנחפרה על ידי ארכיאולוגים. המקום נקרא כיום ״באב אל דרה״, וארכיאולוגים זיהו אותו כעיר סדום, שהייתה גדולה יותר (פיזית) מצוער, כמו בתיאור התנ״כי. בשנים שלאחר מכן זוהתה עוד עיר גדולה בשם נומיירה, היא היא עמורה.

ועכשיו נשאלת השאלה: מה הסיכוי שיימצאו שלוש ערים עתיקות סביב ים המלח, במרחק הליכה זו מזו? מה הסיכוי שליד אחת מהן, בדיוק כפי שמסופר בתנ"ך, יש מערה עם שרידים לתרבות כבר מתקופת הברונזה, וכנסייה המוקדשת לקדוש לוט? כנראה שהסיכוי לא גדול, ולכן יש פה אימות כלשהו לחלק מהסיפור המקראי.

נדמה לי שזהו סיפור התנ"ך הקדום ביותר שקיבל אימות ארכיאולוגי משמעותי. זיהוי קומפלקס ערים סביב ים המלח, בהתאם לתיאור התנ"כי, אינו הוכחה חותכת לקיומן של חמשת ערי הכיכר, אך הוא בהחלט מגדיל את הסיכויים לכך, וכנראה שגם לקיומם של חלקים מעטים מסיפור לוט.

מ – ויקיפדיה, Bab_edh Dhra

יחד עם זאת, כמה חוקרי מקרא ארכיאולוגים אחרים לא מסכימים שמדובר בסדום. בניגוד לחורבות הסמוכות Numeira, ב Bab edh Dhra אין ממצאים המעידים על כך שהעיר נהרסה על ידי אש. במקום זאת, עדויות ארכיאולוגיות מצביעות על כך שהאתר ננטש על ידי תושביה, אך הנטישה מתוארכת לתקופת הברונזה הקדומה, כמה מאות שנים לפני תקופת אברהם אבינו, אך בהמשך הספר נצביע על בעייתיות התיארוך של ממצאים ארכיאולוגיים.

ע"פ ממצאים ארכיאולוגיים משנת 2015, קיים זיהוי של סדום בתל – אל חמאם, בצד הירדני של ים המלח, מצפון מזרח לים המלח של היום.

ים המלח במפת מידבא צוער נראית בין עצי התמר מימין.

מקור: צוער_(עיר_מקראית) Wikimedia Commons

מקור: Wikimedia Commons

ציור עקידת יצחק של רמברנט.

<u>צחוק יהודי</u>

אדם מגיע לפני שופט באשמת גניבה. שואל אותו השופט:
"האם אתה מודה באשמה? " עונה החשוד: "אדוני השופט, אין לך מושג מה עובר עלי, כמה ימים כבר שאין לי אוכל..."
קוטע אותו השופט ושואל שנית: "תענה לי במילה אחת, כן או לא?". ממשיך אותו אדם בשלו: "אדוני השופט, באמת שאין לך מושג מה עובר עלי. רק פיטרו אותי מהעבודה..." קוטע אותו השופט שוב: "אל תספר לי סיפורים, פשוט תן לי תשובה ישירה, תענה כן או לא". המואשם מתעלם מהבקשה של השופט וממשיך: "אדוני השופט, אתמול הם עיקלו לי את השולחן של חדר האוכל...". בשלב זה השופט כבר מתעצבן, דופק בפטישו ושואל: "אתה מוכן לענות במילה אחת, כן או לא?". עונה לו אותו אדם: "כבוד השופט, יש שאלות שלא ניתן לתת להן תשובות של מילה אחת, כן או לא. אני אשאל את כבוד השופט שאלה ואם כבודו עונה לי במילה אחת, כן או לא, גם אני אעשה כך".
מסתקרן השופט ומסכים לבסוף לאתגר. שואל אותו המואשם: "האם זה נכון, מה שאומרים לאחרונה, שכבודו הפסיק לקחת שוחד?" (www.bdihot.co.il)

<u>סגולה למציאת אבדה</u>

קיימת סגולה בדוקה למציאת אבדה. לומר 3 פעמים את המלים:
"אמר רבי בנימין, הכל בחזקת סומין, עד שהקדוש ברוך הוא מאיר את עיניהם".
יש מוסיפים: "מן הכא, (מכאן),"ויפקח אלוקים את עיניה (של הגר) ותרא באר מים, ותלך ותמלא את החמת", (בראשית כא, יט). אלהא דמאיר עננני, אלהא דמאיר עננני, אלהא דמאיר עננני. (אלוהי

רבי מאיר עננו). בזכות הצדקה שאני נודב לעילוי נשמת רבי מאיר בעל הנס, זכותו יגן עלינו, למצוא את האבידה שאיבדתי״. אחר כך יש לתת צדקה.

גרסא זו מבוססת על מדרש שמופיע בבראשית רבה (נג, יט).

פרשת חיי שרה

פרק כג - איפה היה אברהם בזמן פטירת שרה?; אחרי מו"מ קשה והפוך מהרגיל, אברהם רוכש את מערת המכפלה במחיר מלא; למה לא הסכים לקבל במתנה?

פטירת שרה; איפה היה אברהם בזמן פטירת שרה?

וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה, מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים - שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה. וַתָּמָת שָׂרָה, בְּקִרְיַת אַרְבַּע, הִוא חֶבְרוֹן, בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה, וְלִבְכֹּתָהּ.
(בראשית כג, א-ב)

מתי אברהם ושרה חזרו מבאר שבע לחברון ומהיכן בא אברהם לספוד לשרה ולבכותה? האם הוא לא היה בחברון בעת פטירתה?

לפי רש"י אמנם שרה נפטרה בקרית ארבע, אך אברהם גר באותו זמן עדיין בבאר שבע ומשם בא ללוויה. פירוש זה הוא קשה כי איך יתכן ששרה נפטרה ללא נוכחות אברהם בקרית ארבע, אם הזוג גר בבאר שבע. בנוסף, ע"פ פירוש רש"י לפסוק בבראשית כא, לד, "וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים", יוצא שאברהם ושרה חזרו מבאר שבע לחברון 12 שנה לפני פטירת שרה. גם לפי הרמב"ן, אברהם ושרה חזרו בינתיים מבאר שבע לגור בחברון, אחרי העקידה, אך ביום פטירת שרה, אולי נסע אברהם למקום אחר לרגל עיסוקיו ולכן בא משם לספוד אותה. אפשרות נוספת שאברהם לא בא משום מקום אחר, אלא המילה "בא" היא ביטוי מקראי לתחילת פעולה.

אמנם ע"פ מדרש רבה, (בראשית פרשה נח), שרה נפטרה, מרוב בהלה, מיד לאחר ששמעה שיצחק נעקד וכמעט מת, אך זה אינו מחויב ע"פ הפשט, וכפי שפירש הרמב"ן, היא כנראה נפטרה שנים רבות לאחר העקדה. תימוכין לכך ששרה לא נפטרה סמוך לזמן העקידה הם הפרשייה המובאת לאחר העקידה, וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר, הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ, (לעיל כב, כ), כאמור "אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" – תקופה שבין העקידה למות שרה.

אחרי משא ומתן קשה - שהוא הפוך מהרגיל, אברהם רוכש את מערת המכפלה במחיר מלא; למה לא הסכים לקבל במתנה?

וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ, וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר: גֵּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם - תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי. וַיַּעֲנוּ בְנֵי חֵת אֶת אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ: שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי,

נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ, בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת מֵתֶךָ; אִישׁ מִמֶּנּוּ, אֶת קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְבֹּר מֵתֶךָ. (בראשית כג, ג-ו)

למה בני חת כינו את אברהם "נשיא אלוקים"? למה הכוונה?

הם התכוונו לכך שאינו נחשב בעיניהם כגר או תושב, כפי שהציג את עצמו, אלא כנביא ואיש קדוש. על כן אין צורך שירכוש אחוזת קבר אלא יתנו לו בחינם. יש להבין כי לא הייתה לאברהם חלקת אדמה כלשהי בארץ כנען שבה יכול היה לקבור את שרה. בפועל הוא כן היה עדיין במעמד ארעי של גר ותושב.

וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם הָאָרֶץ לִבְנֵי חֵת. וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר: אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם, לִקְבֹּר אֶת מֵתִי מִלְּפָנַי, שְׁמָעוּנִי, וּפִגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר. וְיִתֶּן לִי, אֶת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לוֹ, אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ: בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִי, בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת קָבֶר. וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי חֵת; וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת, לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ לֵאמֹר: לֹא אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי, הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ, וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ; לְעֵינֵי בְנֵי עַמִּי נְתַתִּיהָ לָךְ, קְבֹר מֵתֶךָ. (בראשית כג, ז-יא)

למה אברהם ביקש דווקא את מערת המכפלה כאחוזת קבר?

לפי רש"י המערה נקראה מכפלה בגלל שהזוג אדם וחווה נקבר שם והיא הוחזקה כמקום קדוש. הפרשנים האחרים דוחים פירוש זה וכנראה שאברהם רצה מקום זה בגלל שהיה מרוחק מהקברים האחרים (בקצה השדה), וגם הייתה מערה גדולה (כפולה) כך שתוכל לשמש את משפחתו. בימי קדם בארץ ישראל היה מקובל לקבור מתים במערות משפחתיות ולא בבתי קברות.

למה עפרון רצה לתת לו את השדה והמערה ולא למכור אותם בכסף?

בפשטות אפשר לומר שעפרון החשיב את עצמו כשווה ערך לאברהם מבחינת עושר ומכובדות ולא היה מכבודו למכור את אחוזתו, אלא, מתוך נדיבות, לתת אותה בחינם. בנוסף, יתכן שהחוק המקומי אסר על מכירת קרקע לזרים.

וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ. וַיְדַבֵּר אֶל עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם הָאָרֶץ, לֵאמֹר: אַךְ אִם אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי: נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, קַח מִמֶּנִּי, וְאֶקְבְּרָה אֶת מֵתִי שָׁמָּה. וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת אַבְרָהָם, לֵאמֹר לוֹ: אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי, אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה הִוא; וְאֶת מֵתְךָ, קְבֹר. וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל עֶפְרוֹן, וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן, אֶת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי חֵת - אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף, עֹבֵר לַסֹּחֵר. וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא,

הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל גְּבֻלוֹ סָבִיב. לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ. וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל פְּנֵי מַמְרֵא, הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת קָבֶר, מֵאֵת בְּנֵי חֵת. (בראשית כג, יב-כ)

למה אברהם התעקש כל כך לקנות את המערה ולא לקבל אותה כמתנה?

כנראה שאברהם רצה להבטיח שהמערה תשמש גם אותו ואת צאצאיו בעתיד. על כן היה חשוב שיקנה בכסף מלא את המערה ואת השדה מסביב כדרך גישה למערה, כדי שאף אחד לא יוכל לערער על הבעלות בעתיד. למרות זאת, כידוע, לפני שנת 1948 לא הרשו המוסלמים ליהודים להיכנס למערה ועצרו אותם במדרגה השביעית בעלייה אליה, תוך הכחשת זכות זיקת הבעלות של העם היהודי למערה, בדומה לניסיונות ערביי יהודה ושומרון לשכנע את ארגון אונסק"ו שבאו"ם, שזיקת וריבונות מערת המכפלה והר הבית היא של המוסלמים בלבד. כיום צאצאי אברהם, היהודים והמוסלמים, מתפללים במערת המכפלה בזמנים ובמקומות המחולקים מראש.

באיזה שקלים שילם אברהם לעפרון?

כנראה ששילם במתכת הכסף, במשקל, שכן כתוב שהוא שקל את הכסף ולא ספר. באותה תקופה לא היו מטבעות עדיין. המטבעות הקדומות ביותר התגלו, באזור טורקיה, והן מהמאה שביעית לפנה"ס.

סיכום פרק כג

פרק זה נסוב סביב פטירת שרה ורכישת מערת המכפלה ע"י אברהם. ראינו שאברהם התעקש לשלם את המחיר המלא עבור המערה והשדה, המהווה דרך גישה אל המערה, וזאת כדי למנוע כל ספק או פקפוק בעתיד לגבי זכויות הבעלות על המערה.

הכניסה לקברות הסנהדרין, ופנים המערה, ירושלים. כנראה שלא מדובר בקברות חברי הסנהדרין אלא של יהודים רגילים בתקופת בית שני. מקור: קברי_הסנהדרין ,commons.wikimedia

מקור: Wikimedia Commons

מבט על מבנה מערת המכפלה בחברון.

פרק כד - בעיית בחירת אישה ליצחק - שיקולים מורכבים; השבעת אליעזר; איך אליעזר בוחר אישה על סמך סימן או קריטריון אחד שקבע מראש?; בחירת אליעזר את רבקה; השלמת שליחות אליעזר בבית בתואל ולבן החמדן; רבקה הולכת עם אליעזר ונישאת ליצחק על סמך "שידוך", מבלי להכיר אותו; הבסיס לנישואין מוצלחים

בעיית בחירת אישה ליצחק - שיקולים מורכבים; השבעת אליעזר

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים, וַה' בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ, הַמֹּשֵׁל בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ: שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי. וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ, אֲשֶׁר לֹא תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי, מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי, אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ. כִּי אֶל אַרְצִי וְאֶל מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ; וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה, לִבְנִי לְיִצְחָק. (בראשית כד, א-ד)

למה היה כל כך חשוב לאברהם שבנו לא יישא אישה מהכנענים?

ניתן לומר, שאילו יצחק היה נושא אישה כנענית, ההבטחה לאברהם שזרעו יירש את ארץ כנען לא הייתה מתממשת כי צאצאי יצחק יהיו חצי כנענים בעצמם והיה קיים החשש שהמשפחה תיטמע בתוך עמי כנען ואף תיטוש את אמונת אברהם. על כן היה חיוני שיצחק לא יישא כנענית. גם אז הייתה סכנת התבוללות!

וַיֹּאמֶר אֵלָיו, הָעֶבֶד, אוּלַי לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה, לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת; הֲהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת בִּנְךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יָצָאתָ מִשָּׁם? וַיֹּאמֶר אֵלָיו, אַבְרָהָם: הִשָּׁמֶר לְךָ, פֶּן תָּשִׁיב אֶת בְּנִי שָׁמָּה. ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי, וַאֲשֶׁר דִּבֶּר לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי לֵאמֹר, לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת - הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ, וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם. וְאִם לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ, וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת; רַק אֶת בְּנִי, לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה. וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו, וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל הַדָּבָר הַזֶּה.
(בראשית כד, ה-ט)

למה היה חשוב לאברהם <u>עוד יותר</u>, שאליעזר לא ישיב את יצחק לחרן? למה יצחק לא חיפש אישה בעצמו?

היה חשש שאם יצחק יחזור לחרן, משפחת בתואל תשכנע אותו להישאר שם והבטחת ירושת ארץ כנען לא תתממש. כידוע, הרבה אנשים נוסעים לחו"ל לתקופה ארעית כדי לעבוד או לטייל ובסוף נשארים שם.

ליצחק הייתה בעיה למצוא אישה. מבחינת אברהם היה אסור לו לשאת אישה כנענית מקומית אך גם היה אסור לו לצאת מהארץ על מנת לחפש אישה. הדרך היחידה שנותרה לו למצוא אישה היא שמישהו אחר ינסה למצוא לו אישה מתאימה בחו"ל.

איך אליעזר בוחר אישה על סמך סימן או קריטריון אחד שקבע מראש?

וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ, וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל אֲרַם נַהֲרַיִם, אֶל עִיר נָחוֹר. וַיַּבְרֵךְ הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל בְּאֵר הַמַּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת. וַיֹּאמַר: ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם, הַקְרֵה נָא לְפָנַי הַיּוֹם; וַעֲשֵׂה חֶסֶד, עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם. הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל עֵין הַמָּיִם; וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר, יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם. וְהָיָה הַנַּעֲרָ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה, וְאָמְרָה שְׁתֵה, וְגַם גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה - אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק, וּבָהּ אֵדַע, כִּי עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנִי. (בראשית כד, י-יד)

ממתי משמש הגמל את האדם?

הגמל הדו- דבשתי בוית לפי הדעה המסורתית בערך ב - 2500 לפנה"ס. לפי עדויות שנמצאו באיראן, הפרופסור לאנתרופולוגיה באוניברסיטת הרווארו ופרופסור לארכאולוגיה, עופר בר יוסף, טען שהשימוש בגמל היה קיים כבר באלף הרביעי לפנה"ס, ואכן בחפירות באתר ביישוב העתיק באר רסיסים בהר הנגב משלהי האלף השלישי, נמצאו עצמות של גמל יחד עם עצמות של עזים. מאז מנצל האדם את הגמל לרכיבה, נשיאת משאות, אכילת בשרו, שתיית חלב הנאקה, גז הצמר ואריגתו, שימוש בגללים לבעירה ולדישון וכפריט מסחר ונדוניה. (ויקיפדיה, גמל_דו דבשתי).

האם נהג אליעזר כשורה? הרי זה כמו לקנות חתול בשק? מי מחפש אישה בצורה כזאת? אולי האישה תהיה מכוערת, גיבנת או חולנית?

אליעזר הדגיש בכך את חשיבות המידות הטובות של גמילות חסדים בבחירת בן או בת זוג. זה היה חשוב יותר מהמראה החיצוני.

בגמרא יש דעה שהוא "ביקש שלא כהוגן אך נענה כהוגן". במסכת חולין דף צה, ב, כתוב: אמר רב: "כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם וכיונתן בן שאול אינו נחש". לפי זה אפשר להבין שאליעזר ויונתן עברו על העבירה של "ניחוש" כפי שכתוב בפרשת "קדושים תהיו", (ויקרא טז), "לא תנחשו". לפי זה אסור לקבל החלטות האם לעשות או לא לעשות משהו לפי סימנים מקריים, למשל, לומר שאם נפל פתו מפיו או שעבר לפניו חתול שחור, זה מהווה סימן רע ולא כדאי לעשות את הפעולה. יש המקבלים החלטות ע"פ הקשבה לשיחה סתמית בין שתי נשים ברחוב.

האדם אמור לקבל החלטות ע"פ שכלו ולא ע"פ סימן חסר משמעות ולא קשור לנושא. הרמב"ם פסק כי אסור לקבוע סימן כפי שעשה אליעזר, אך במקרה של אליעזר אפשר לומר שלא "ניחש", אלא ביקש את הסיוע של הקב"ה בבחירת אישה טובה, בעלת מידות טובות עבור יצחק, כדי שהיא תתאים למשפחת אברהם, עושה החסד. למעשה הוא עשה "מבחן אופי" וקיבל סיוע מלמעלה. מבחן האופי שערך אליעזר היה מתוחכם, מפני שנעשה ללא קשר לשיקולי נישואין מצד האישה, שהרי רבקה לא הייתה מודעת לכוונתו של אליעזר, כך שהתנהגותה הייתה טבעית.
למקרה של יונתן והפלישתים, עיינו בשמואל א' פרק יד. לדוגמא נוספת ל"ניחוש" מקרי (כיוון ההליכה של פרת הפלישתים), ראו שמואל א' פרק ה.

בחירת אליעזר את רבקה

וַיְהִי הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר, וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת, אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן מִלְכָּה, אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם, וְכַדָּהּ עַל שִׁכְמָהּ. וְהַנַּעֲרָ טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד, בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ, וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל. וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר: הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט מַיִם מִכַּדֵּךְ. וַתֹּאמֶר: שְׁתֵה אֲדֹנִי; וַתְּמַהֵר, וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל יָדָהּ, וַתַּשְׁקֵהוּ. וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ; וַתֹּאמֶר: גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב, עַד אִם כִּלּוּ לִשְׁתֹּת. וַתְּמַהֵר, וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל הַשֹּׁקֶת, וַתָּרָץ עוֹד אֶל הַבְּאֵר לִשְׁאֹב; וַתִּשְׁאַב לְכָל גְּמַלָּיו. וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ; מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ ה' דַּרְכּוֹ, אִם לֹא. (בראשית כד, טו-כא)

למה התורה מפרטת כל כך את כל המאמצים של רבקה לרדת שוב אל המעיין ולהשקות את הגמלים, אחרי שכבר סיימה לשאוב למשפחתה? למה חיכה לדעת האם מצא את האישה המתאימה ליצחק, הרי היא כבר עמדה במבחן שקבע?

פירוט המאמצים של רבקה מצביע על האופי של רבקה שהתאמצה כל כך בגמילות חסדים כלפי אדם זר. נזכיר כי העבד ביקש רק שהאישה הנבחנת תאמר: שְׁתֵה, וְגַם גְּמַלֶּיךָ **אַשְׁקֶה**. הוא לא דרש שהיא תשאב גם כן, אלא רק שתשקה את הגמלים מהמים שבשוקת. במקום זה, רבקה אמרה: גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב, עַד אִם כִּלּוּ לִשְׁתֹּת, כלומר שבגלל שאין מספיק מים בשוקת, היא תרד לבאר **לשאוב** לכל הגמלים ואחר כך תשקה אותם. ללא ספק מדובר בתכונה יוצאת דופן.

למרות שרבקה עמדה במבחן האופי, כנראה שהעבד רצה לקחת אישה דווקא מהמשפחה של אברהם, כפי שסיפר בהמשך. הוא היה צריך לברר האם היא מהמשפחה "הנכונה" המיוחסת.

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת, וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב, בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ, וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל יָדֶיהָ, עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם. וַיֹּאמֶר: בַּת מִי אַתְּ, הַגִּידִי נָא לִי; הֲיֵשׁ בֵּית אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ

לָלִין? וַתֹּאמֶר אֵלָיו: בַּת בְּתוּאֵל אָנֹכִי, בֶּן מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר. וַתֹּאמֶר אֵלָיו: גַּם תֶּבֶן גַּם מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם מָקוֹם לָלוּן. וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַה'. וַיֹּאמֶר: בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי; אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי ה' בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי.
(בראשית כד, כב-כז)

השלמת שליחות אליעזר בבית בתואל ולבן החמדן

וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֶּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן, וַיָּרָץ לָבָן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעָיִן. וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת הַנֶּזֶם, וְאֶת הַצְּמִדִים עַל יְדֵי אֲחֹתוֹ, וּכְשָׁמְעוֹ אֶת דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר, כֹּה דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ; וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ, וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַגְּמַלִּים, עַל הָעָיִן. וַיֹּאמֶר: בּוֹא בְרוּךְ ה'; לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ, וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת, וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים.
(בראשית כד, כח-לא)

מה אפשר ללמוד על אופיו של לבן מהמסופר בפסוק ל', וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת הַנֶּזֶם...?

לפי רש"י, לבן רץ כי ראה את התכשיטים ואמר לעצמו שאדם עשיר הגיע. הוא "נתן עיניו בממון", כלומר, שלבן היה חמדן תאב בצע. כפי שנראה בהמשך הוא היה גם רמאי – החליף את רחל בלאה בליל כלולותיו של יעקב, ושינה את משכורתו של יעקב לעתים קרובות באופן חד – צדדי. יחד עם זאת רובינו צאצאיו דרך בתו לאה, אם יהודה. יש לזכור זאת אך להתרחק ממידותיו הרעות.

וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים, וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ. וַיּוּשַׂם (וַיּוּשָׂם) לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר: לֹא אֹכַל עַד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי, וַיֹּאמֶר: דַּבֵּר. וַיֹּאמַר: עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי. וה' בֵּרַךְ אֶת אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל, וַיִּתֶּן לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים. וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵּן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ, וַיִּתֶּן לוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ. וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר: לֹא תִקַּח אִשָּׁה, לִבְנִי, מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי, אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ. אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֵךְ, וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי; וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי. וָאֹמַר אֶל אֲדֹנִי: אֻלַי לֹא תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי. וַיֹּאמֶר אֵלָי: ה' אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי. אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי, כִּי תָבוֹא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם לֹא יִתְּנוּ לָךְ, וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי. וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל הָעָיִן וָאֹמַר: ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם, אִם יֶשְׁךָ נָא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ. הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל עֵין הַמָּיִם, וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב, וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ, הַשְׁקִינִי נָא מְעַט מַיִם מִכַּדֵּךְ. וְאָמְרָה אֵלַי, גַּם אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב - הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הכיח ה' לְבֶן אֲדֹנִי. אֲנִי טֶרֶם

אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל לִבִּי, וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב, וָאֹמַר אֵלֶיהָ: הַשְׁקִינִי נָא. וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר: שְׁתֵה וְגַם גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה, וָאֶשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה. וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר: בַּת מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר: בַּת בְּתוּאֵל בֶּן נָחוֹר, אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ מִלְכָּה, וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל יָדֶיהָ. וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַה' וָאֲבָרֵךְ אֶת ה' אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם, אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת בַּת אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ. וְעַתָּה, אִם יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי, וְאִם לֹא הַגִּידוּ לִי, וְאֶפְנֶה עַל יָמִין אוֹ עַל שְׂמֹאל. (בראשית כד, לב-מט)

למה דברי העבד למשפחה כתובים באריכות כל כך?

גם האברבנאל שואל למה נכתב בתורה שוב כל הסיפור של אליעזר תוך שיחתו עם אותו בתואל ולבן, ומה תועלת בכך. לכאורה היה די שיאמר: "ויספר העבד את כל אשר צוהו אדוניו וכל אשר קרהו עם רבקה".

בהתייחס לכך כותב רש"י, על סמך מדרש בראשית רבה: אמר רבי אחא: יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי הפרשה של אליעזר כפולה בתורה, ו(אילו) הרבה גופי (כלומר - עיקרי) תורה לא ניתנו אלא ברמיזה, (למשל דיני טומאה וטהרה).

יש המסבירים שמטרת החזרה כדי להראות דוגמא של מלוי שליחות. העבד אכן מילא את שליחותו באמונה מרשימה ובחכמה יתרה, על הצד הטוב ביותר, תוך הכנסת כמה שנויים בסיפורו למשפחת בתואל, לעומת ציווי אברהם, כפי שנראה לדוגמא בשאלה הבאה. הוא עשה הכל ביעילות כדי שהמשימה תצליח בזמן קצר ושימש שליח לדוגמא.

"אִם לֹא אֶל בֵּית אָבִי תֵּלֵךְ, וְאֶל מִשְׁפַּחְתִּי; וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה, לִבְנִי" – פסוק לח. האם אליעזר מדייק בדבריו?

לא. אברהם ביקש רק שילך אל ארצו ומולדתו אך לאו דווקא למשפחתו. העבד קצת שינה כדי לצמצם את חופש הבחירה שלו ולהעלות את הסיכוי שיסכימו לבקשתו. אילו פנה למשפחה שלא קשורה לאברהם, ספק אם היו מסכימים שבת המשפחה תעבור לארץ אחרת.

רבקה הולכת עם אליעזר ונישאת ליצחק על סמך "שידוך", מבלי להכיר אותו; הבסיס לנישואין מוצלחים

וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ: מֵה' יָצָא הַדָּבָר, לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב. הִנֵּה רִבְקָה לְפָנֶיךָ, קַח וָלֵךְ, וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת

דִּבְרֵיהֶם, וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַה'. וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ. וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר, וַיֹּאמֶר: שַׁלְּחֵנִי לַאדֹנִי. וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ: תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַה' הִצְלִיחַ דַּרְכִּי, שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי. וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת פִּיהָ. וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ: הֲתֵלְכִי עִם הָאִישׁ הַזֶּה? וַתֹּאמֶר: אֵלֵךְ. וַיְשַׁלְּחוּ אֶת רִבְקָה אֲחֹתָם, וְאֶת מֵנִקְתָּהּ, וְאֶת עֶבֶד אַבְרָהָם, וְאֶת אֲנָשָׁיו. וַיְבָרְכוּ אֶת רִבְקָה, וַיֹּאמְרוּ לָהּ: אֲחֹתֵנוּ, אַתְּ הֱיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה; וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו. (בראשית כד, נ-ס)

למה לדעתך בירכו כך את רבקה, (בפסוק האחרון)?

לפי רש״י כוונתם שהברכות שקיבל אברהם על ריבוי הצאצאים, יחולו על צאצאי רבקה, למרות שהיא לא קיבלה את הברכות בעצמה, אלא רק באמצעות אברהם ויצחק ושהברכות לא יחולו על צאצאי אישה נוספת שאולי ייקח יצחק בעתיד. מעניין שרבקה עצמה הייתה עקרה לאחר מכן למשך 20 שנה, אך בכל זאת הברכות התקיימו בדורות הבאים.

וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ, וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ. וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, לִפְנוֹת עָרֶב; וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא, וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים. (בראשית כד, סא-סג)

מה הכוונה במילים ״ לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, לִפְנוֹת עָרֶב״?

לפי רש״י הכוונה שיצחק יצא להתפלל, והביטוי **לָשׂוּחַ**, כמו שמופיע במזמור ק״ב בתהילים ״תְּפִלָּה לְעָנִי כִי-יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ **שִׂיחוֹ**״. ע״פ המדרש, יצחק אבינו ייסד את תפילת המנחה אשר מתפללים לקראת ערב. לפי הרשב״ם הוא יצא לטעת אילנות (שיחים), לראות את עניני פועליו ולשוחח אתם. בהיותו בשדה ראה את הגמלים.

וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ, וַתֵּרֶא אֶת יִצְחָק; וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל. וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד: מִי הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד: הוּא אֲדֹנִי, וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס. וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה. (בראשית כד, סד - סו)

האם רבקה אכן נפלה מהגמל ואם כן למה? האם קיבלה שוק?

לא כתוב שנפלה מהגמל אלא "מעל הגמל". לפי רוב המפרשים היא הנמיכה את עצמה מתוך צניעות או שהרכינה את ראשה לאות כבוד. לפי חלק מהמפרשים היא נהגה כך, מטעמי צניעות, עוד לפני שידעה שיצחק הוא הגבר שבא לקראתם אבל יש מפרשים שכבר הבינה שמדובר ביצחק.

וַיִּבְאֶהָ יִצְחָק, הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ, וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה, וַיֶּאֱהָבֶהָ; וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ. (בראשית כד, סז)

מה אפשר ללמוד מזה שקודם לקח יצחק את רבקה לאישה ורק אחר כך כתוב "וַיֶּאֱהָבֶהָ"?

ניתן ללמוד שלפעמים האהבה באה רק אחרי הנישואין ולאו דווקא לפני. כאן הצלחת הנישואין מודגשת עוד יותר שכן הזוג לא הכיר זה את זו בכלל לפני הנישואין, אלא שליח האב בעצם עשה את השידוך. יחד עם זאת, לא כתוב שרבקה אהבה את יצחק ובהמשך נראה שייתכן שלא הייתה ביניהם תקשורת רבה.

באילו חברות נישאים זוגות בעיקר על סמך "שידוך" של גורם שלישי?

כידוע, בחברה היהודית החרדית, זוגות רבים נישאים על סמך "שידוך" של גורם שלישי, לפעמים מבלי להכיר היטב את בן/בת הזוג. הדבר נהוג גם בחברות מסורתיות אחרות כגון בארצות האיסלאם ובהודו.

האם לדעתכם נישואין מוצלחים צריכים להתבסס בעיקר על אהבה עזה?

לצערנו, הניסיון מראה שאחוזים גבוהים של מקרי גירושין התחילו דווקא בנישואין עם אהבה גדולה. כנראה שנישואין מוצלחים לא יכולים להתבסס **רק** על אהבה ושיש צורך בנוסף, בהתאמה בין בני הזוג מבחינת רקע משפחתי, נתונים בסיסיים, ערכים ושאיפות משותפים, תכונות אופי, הערכה הדדית, יכולת לתקשר, יכולת להתפרנס בכבוד וכדומה. מה שבטוח שזה דורש מחויבות, נאמנות ומאמץ.

סיכום פרק כד

הפרק נסוב סביב בחירת אישה ליצחק. הוסבר מדוע היה חשוב כל כך שיצחק לא ייקח אישה מהכנענים ושלא יצא מארץ ישראל על מנת למצוא אישה, כדי לא לפגוע בירושת הארץ ע"י יצחק וצאצאיו. ניתן ללמוד כמה דברים חשובים מדרכו של אליעזר בבחירת אישה ראויה ליצחק - הוכחה של מידות טובות, (רחמנות על בני אדם ובעלי חיים, הכנסת אורחים), מעבר לחשיבות המראה החיצוני. ראוי להדגיש כי מבחן האופי שערך אליעזר היה מתוחכם, מפני שנעשה ללא

קשר לשיקולי נישואין מצד האישה. הרי רבקה לא הייתה מודעת לכוונתו של אליעזר. ראינו גם את חשיבות משפחתו/ה של בן או בת הזוג בבחירת בן/בת זוג וגם שהתאמה הדדית אישית ומשפחתית היא חשובה, אולי יותר מהתאהבות עזה, כתנאי מוקדם לנישואין מוצלחים.

פרק כה - אברהם לוקח את קטורה לאישה בגיל מופלג ומוליד עוד 6 ילדים - אף פעם לא מאוחר להתחתן; העברת בני הפילגשים מזרחה; מות אברהם וקבורתו במערת המכפלה ע״י יצחק וישמעאל; תולדות בני ישמעאל.

אברהם לוקח את קטורה לאישה לעת זקנה ומוליד עוד 6 ילדים; העברת בני הפילגשים מזרחה, עם מתנות

וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה, וּשְׁמָהּ קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ, אֶת זִמְרָן וְאֶת יָקְשָׁן, וְאֶת מְדָן, וְאֶת מִדְיָן וְאֶת יִשְׁבָּק, וְאֶת שׁוּחַ. וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת שְׁבָא וְאֶת דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים . וּבְנֵי מִדְיָן, עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה, כָּל אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה. וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק. וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי, קֵדְמָה אֶל אֶרֶץ קֶדֶם. (בראשית כה, א-ו)

למה אברהם לקח עוד אישה בגיל כה מופלג ומי זאת קטורה?

לאחר מות שרה ולאחר שיצחק הקים משפחה משלו, אברהם היה זקוק לאישה. לפי רש״י, ע״פ מדרש תנחומא, קטורה היא למעשה הגר - ״רבי אומר: היא הגר היא קטורה. ולמה נקרא שמה קטורה? שהייתה קשורה כנוד, (קטורה בארמית היא קשורה, כלומר שלא נישאה לגבר אחר). אבל רבותינו אומרים: אישה אחרת לקח״, ולא הגר. רוב הפרשנים האחרים חולקים על רש״י, שכן בפסוק ו כתוב ״וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם ...״, בלשון רבים.

כאשר התחתן עם קטורה, אברהם היה בן 140 לערך ועדיין כוחו במתניו והוליד ממנה עוד ששה בנים!

מות אברהם וקבורתו במערת המכפלה ע״י יצחק וישמעאל

וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָי - מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים. וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה, אֶל שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מַמְרֵא. הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי חֵת שָׁמָּה, קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ. וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחַי רֹאִי. (בראשית כה, ז-יא)

תולדות בני ישמעאל

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם, אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמוֹתָם לְתוֹלְדֹתָם - בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם. וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא. חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה. אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמוֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם. וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה, וְשֶׁבַע שָׁנִים; וַיִּגְוַע וַיָּמָת, וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד שׁוּר, אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם, בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה; עַל פְּנֵי כָל אֶחָיו נָפָל.

(בראשית כה, יב-יח)

היכן תחום ישיבת צאצאי ישמעאל ואיזה עמים הם מצאצאיו?

כנראה שצאצאי ישמעאל ישבו בסיני, אך אולי גם בנגב ובערב הסעודית. מקובל לומר שחלק מעמי ערב הם מצאצאי ישמעאל. כידוע, המוסלמים מייחסים את עצמם לישמעאל.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת חיי שרה</u>

מודגשת התעקשותו של אברהם ברכישת מערת המכפלה במחיר מלא, כדי להבטיח את זכויות הבעלות עליה בעתיד, למרות ניסיונותיהם של עפרון והחתים לתת לו את המערה במתנה. מדרכו של אליעזר בבחירת אישה ליצחק, לומדים שמידות טובות של בן/בת הזוג וכן תפילה, חשובות יותר ממראה חיצוני ושהתאמת בני הזוג חשובה אולי יותר מהתאהבות עזה לפני הנישואין. מנישואי אברהם וקטורה לומדים שאף פעם לא מאוחר להתחתן.

<u>תוספת</u>

עוד תמונה של מערת המכפלה בחברון. האם ביקרתם בה?

המבנה נבנה כנראה ע"י המלך הורדוס בתקופת בית שני. הקברים <u>עצמם</u> נמצאים עמוק מתחת לקומה התחתונה. רואים רק את ציוני הקבר.

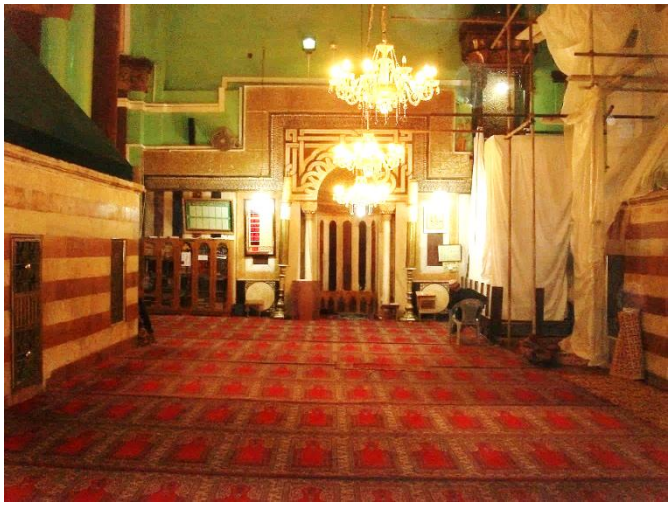

ציוני קבר של יצחק אבינו ורבקה אמנו. ויקיפדיה - אולם_יצחק

<u>צחוק יהודי</u>

יהודי אחד עמד להשיא את בתו, אבל לא היה לו כסף.

חיפש דרכים, בדק אפשרויות, ניסה לגייס, ללוות, בקיצור עשה כל מה שניתן אבל לא הצליח לגייס כסף לחתונה.

בצר לו, החליט לכתוב מכתב לאלוקים. "אלוקים, אני עומד להשיא את בתי ואין לי כסף לחתונה. בגלל הכסף החתונה תתבטל ובתי תישאר רווקה. אנא עזור לי!

עשיתי כל מה שרק ניתן לעשות וכסף לא הצלחתי להביא. אני זקוק לחמישים אלף דולר לקיום החתונה והנדוניה. תודה".

את המכתב שם במעטפה, הדביק בול ושלח בדואר.

הדוור שמיין את המכתבים ראה מכתב לאלוקים. הסתכל על שם השולח והופתע לראות את השם של ידיד טוב שלו.

חשב לעצמו: "מה קרה לו שהוא שולח מכתב לאלוקים?

החליט לפתוח ולראות במה מדובר. אחרי שסיים לקרוא, סגר את המעטפה והתקשר לדואר המרכזי לברר את הכתובת של רוטשילד. הוסיף כמה בולים ושלח את המכתב לרוטשילד.

המזכירה של רוטשילד קיבלה את המכתב, אמרה: מכתב לאלוקים היא לא פותחת.

העבירה את המכתב סגור לרוטשילד, שראה "לאלוקים" והחליט לפתוח.
רוטשילד קרא את המכתב והסיפור נגע ללבו.
ביקש ממזכירתו לשלוח ארבעים אלף דולר ליהודי הזה.
היהודי קיבל את הכסף, התרגש מאוד והצליח לערוך חתונה יפה.
אחרי שנה, בתו השנייה עמדה להתחתן ושוב ניסה לגייס כסף, ללוות, בקיצור עשה כל מה שניתן אבל לא הצליח לגייס כסף לחתונה. בצר לו, החליט לכתוב שוב מכתב לאלוקים.
שוב הדוור רואה מכתב לאלוקים מהידיד שלו. הוא כבר מבין שזה לבת השנייה, שם עוד בולים ושולח לרוטשילד.
המזכירה של רוטשילד קיבלה את המכתב, אמרה: מכתב לאלוקים היא לא פותחת.
העבירה את המכתב סגור לרוטשילד, שראה "לאלוקים" והחליט לפתוח:
"אלוקים, תודה רבה על הכסף לחתונה של בתי משנה שעברה. אני עומד להשיא את בתי השנייה ואין לי כסף לחתונה. בגלל הכסף החתונה תתבטל ובתי תישאר רווקה. אנא עזור לי!

עשיתי כל מה שרק ניתן לעשות וכסף לא הצלחתי להביא.
אני זקוק לחמישים אלף דולר לקיום החתונה והנדוניה. תודה".
"נ.ב. הפעם אל תעביר את הכסף דרך רוטשילד; הוא לקח 20% (!) עמלה".

<u>החתן של ביל גייטס</u>

יום אחד אב פנה לבנו ואמר לו: "בני היקר, הגיע זמנך להינשא"
הבן: "עזוב, אני לא בקטע"
האב: "גם אם מדובר על הבת של ביל גייטס?"
הבן: "זה כבר סיפור אחר לגמרי...".

פונה האב אל ביל גייטס: "ביל, יש לי שידוך נהדר להציע לבתך"
"עזוב, הבת שלי צעירה מלהינשא, ואני בכלל לא יודע מי אתה"
"גם אם מדובר על בחור בן 21 שהוא כבר סגנו של נשיא הבנק העולמי למסחר?"
"זה כבר סיפור לגמרי..."

פונה האב אל נשיא הבנק העולמי למסחר: "יש לי בחור מבריק להציע לך כסגן"
"לא תודה אדוני, יש לי מספיק סגנים"
"גם אם מדובר על החתן של ביל גייטס"?
זה כבר סיפור אחר לגמרי..."

פרשת תולדות

פרק כה, (המשך) - התרוצצות שתי האומות עֵשָׂו ויעקב ברחם רבקה; האם הרומאים והעמים הנוצריים הם צאצאי עשו?; תאומים כל כך שונים?; בעיית העדפת בנים ע"י הורים; מהי הבכורה שיעקב רצה כל כך?; האם יעקב לא "סחט" את עשו?

התרוצצות שתי האומות, עֵשָׂו ויעקב, ברחם רבקה; האם הרומאים והנוצרים הם צאצאי עשו?; תאומים כל כך שונים?; בעיית העדפת בנים ע"י הורים

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם: אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם, אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי, לוֹ לְאִשָּׁה. וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַה' לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא, וַיֵּעָתֶר לוֹ ה' וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ.
(בראשית כה, יט-כא)

לשם מה החזרה? אם יצחק הוא בנו של אברהם, אז ברור שאברהם הוליד את יצחק.

לפי רש"י, זה היה כדי להבהיר שיצחק הוא אכן בנו של אברהם ולא של אבימלך כפי שטענו מלעיזים. קלסתר פניו של יצחק היה דומה לשל אברהם כך שהיה ניכר שהוא בנו ולא בן אבימלך.

וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ, וַתֹּאמֶר: אִם כֵּן, לָמָּה זֶּה אָנֹכִי; וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת ה'.
(בראשית כה, כב)

מה הכוונה ש"התרוצצו הבנים בקרבה"? מה התופעה הזאת ומה היא הרגישה?

לפי רש"י זה מלשון "ריצה" ואפשר לומר שכביכול התחרו כבר ברחם מי יהיה הבכור. לפי זה הם התהפכו ברחם כמה פעמים, דבר שבוודאי גרם צער רב לרבקה. יש לומר גם כן שרבקה כנראה לא ידעה שייוולדו תאומים, אולי דבר יוצא דופן אז. לכן היה לה הריון קשה יותר מהמקובל.

וַיֹּאמֶר ה' לָהּ: שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ, וּשְׁנֵי לְאֻמִּים, מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ; וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ, וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר. (בראשית כה, כג)

איך ה' דיבר עם רבקה? האם רבקה אמנו הייתה נביאה? מה הקשר בין מה שנאמר לה לבין התרוצצות הבנים בקרבה?

כנראה שרבקה הלכה להתייעץ עם נביא והוא מסר לה את הדברים. לפי רש"י היא הלכה לשם בן נח שעדיין היה בחיים. במדרש בראשית רבה נאמר שהייתה נביאה.

קודם כל הודיעו לה שיש לה תאומים וגם נמסר לה שהם יהיו לשני עמים שונים אשר ייאבקו ביניהם ושדווקא הצעיר יגבר על הבכור. אין פלא שהתרוצצו בקרבה.

איזה עמים נחשבים כצאצאי עשו?

כידוע, בהמשך עשו נקרא גם אדום (ר׳ פסוק ל׳). לפי זה האדומים, שחיו בדרום מזרח הנגב היו מצאצאי עשו. אולי בגלל שהורדוס בן הגרים האדומי ושנוא נתיניו היהודים, התמנה ע״י הרומאים כמלך יהודה, המונח ״אדום״ התרחב, לאחר חורבן הבית ודיכוי מרד בר כוכבא, גם לרומאים ולאחר שהנצרות הפכה לדת הרשמית של האימפריה הרומית, לכלל הנוצרים. ברוב התקופות, עד לתקופת הורדוס, האדומים בארץ ישראל אכן היו משועבדים ליהודים.

האבן עזרא התנגד לזיהוי רומא עם אדום וכתב (על בראשית כז, מ): ״וישנים שלא הקיצו משנת האיוולת יחשבו, כי אנחנו בגלות אדום, ולא כן הדבר״.

וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ. וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי, כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר; וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו. וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו, וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעְקֵב עֵשָׂו, וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב; וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה, בְּלֶדֶת אֹתָם. (בראשית כד- כו)

למה קראו לו עֵשָׂו ולמה לא אדום? מה פירוש השם יעקב?

אדום הוא צבע ולא מתאים לשם. עֵשָׂו פירושו ״עשוי״, מפני שנולד שעיר ומפותח מאוד.

השם יַעֲקֹב מלשון ״עקב״, כאילו שיעקב ניסה לעכב (או לעקב) את לידת עשו ע״י החזקת עקבו ולצאת ראשון. כבר בלידה היה ביניהם מאבק על הבכורה.

וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים, וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד, אִישׁ שָׂדֶה; וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם, יֹשֵׁב אֹהָלִים. וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו, כִּי צַיִד בְּפִיו; וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת יַעֲקֹב. (בראשית כה, כז-כח)

איך קורה שתאומים יכולים להיות שונים כל כך, גם במראה וגם באופי?

תאומים זהים הם תוצאה של התחלקות ביצית אחת המופרית ע״י תא זרע אחד והם בעלי מטען גנטי זהה, אך לאו דווקא בעלי תכונות אופי זהות. תאומים לא זהים הם תוצאה של ההפריה בו זמנית של שתי ביציות שונות ע״י שני תאי זרע. הם אחים רגילים לכל דבר, פרט לזה שהם בני אותו הגיל. על כן בהחלט יתכן שהם יכולים להיות שונים מאוד במראה ובתכונות אופי.

איך יתכן שיצחק ורבקה לא נזהרו מהעדפת אחד הבנים? ברור שזה יכול לגרום לקנאה ולהרע יחסים במשפחה?

כנראה שהיא הנותנת. התורה מלמדת שיש להימנע מהעדפה מופגנת כלפי אחד הילדים. כנראה שקשה להורים להימנע מכך, שכן גם יעקב נכשל בכך בהעדפתו את יוסף, עם תוצאות הרסניות למשפחה, למרות שהיה צריך להיות מודע לסכנות שבכך.

מהי הבכורה שיעקב רצה כל כך? ; האם יעקב לא "סחט" את עשו?

וַיָּזֶד יַעֲקֹב, נָזִיד; וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן הַשָּׂדֶה, וְהוּא עָיֵף. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל יַעֲקֹב: הַלְעִיטֵנִי נָא מִן הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה, כִּי עָיֵף אָנֹכִי; עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֱדוֹם. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: מִכְרָה כַיּוֹם אֶת בְּכֹרָתְךָ, לִי. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו: הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת; וְלָמָּה זֶּה לִי, בְּכֹרָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: הִשָּׁבְעָה לִי כַּיּוֹם, וַיִּשָּׁבַע, לוֹ; וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרָתוֹ, לְיַעֲקֹב. וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו, לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים, וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ, וַיָּקָם וַיֵּלַךְ; וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת הַבְּכֹרָה. (בראשית כה, כט-לד)

אם עֵשָׂו היה עייף היה צריך ללכת לישון. למה ביקש אוכל? למה היה חשוב ליעקב לקנות את הבכורה? מה זה נתן לו?

ע"פ המדרש עשו היה עייף מביצוע מעשי רצח, אך כנראה שהכוונה שהיה עייף מהציד וגם רעב.

לגבי הבכורה, באותם הימים הבכור היה למעשה ראש המשפחה ואולי גם המנהיג מבחינת דתית. הוא ירש חלק כפול מרכוש האב ושטח נחלה כפול. יעקב כנראה שמע מאמו את הנבואה "וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר". לכן רצה להבטיח לעצמו את הבכורה באופן פורמאלי.

למעשה, מקרה זה הוא רק אחד מתוך שנויים רבים סביב זהות מי שראוי לבכורה, בספר בראשית – החל מישמעאל מול יצחק, ולאחר מכן ראובן מול יוסף ויהודה, אפרים מול מנשה ועוד. הגדרת הבכורה היא ללא ספק, אחד הנושאים המרכזיים שבהם עוסק הספר.

איך אפשר בכלל "לקנות בכורה"? או שנולדת בכור או שלא.

באותם ימים הבכור יכול היה למכור את הבכורה וכל הזכויות הכרוכות בה לאחד מאחיו כמו שניתן למכור כל נכס אחר. לפי המפרשים יעקב שילם לעשו כסף או משהו שווה ערך לכסף בנוסף לנזיד העדשים. הנזיד היה ה"חפץ" שבאמצעותו בוצע הקניין.

האם לא היה במעשה יעקב משום סחיטה וניצול מצבו של עשו?

לא. התורה מעידה שעשו בז לבכורה כך שלא החשיב אותה, בלי קשר למצבו. אפשר לטעון שיעקב ניצל הזדמנות בצורה מתוחכמת. מאחר שמכירת הבכורה התבצעה בתמורה לכסף או חפץ

אחר רק לאחר מכן, כאשר עֵשָׂו כבר היה שבע והיה מסוגל לשקול את הדברים, אין כאן משום ניצול. אמנם עשו נשבע לפני שאכל, שימכור, אך יכול היה לטעון שנשבע תחת לחץ ומשנה את דעתו. הוא לא טען זאת, וכאמור, אף בז לבכורה ולא ראה בה ערך.

סיכום פרק כה

בפרק זה ראינו את לידת עשו ויעקב שהיו תאומים אבל ממש לא זהים אלא שונים בתכלית, כיאה לשתי אומות. אפילו לפני לידתם הם נאבקו על הבכורה. לכאורה, יצחק ורבקה טעו בהעדפה מופגנת של אחד הבנים, אשר יכולה רק לגרום לצרות, אך הייתה לכך חשיבות בתכנית האלוהית, כפי שנראה בהמשך. יעקב מצליח לקנות מעשו את הבכורה תחת נזיד עדשים ותמורה נוספת, כאשר התורה מעידה שעשו בז לבכורה, המהווה למעשה המפתח להנהגת האומה.

פרק כו - שוב רעב בארץ והליכת יצחק אל אבימלך, מלך פלישתים בגרר; מיהם הפלישתים?; התגלות ה' אל יצחק והבטחת הזכות לארץ עקב שמירת המצוות; איסור יציאת יצחק מהארץ; בעיית בני המפורסמים; למה יצחק שיקר לגבי רבקה?; למה הציץ אבימלך "אחד העם" וממה חשש?; מה זה מאה שערים?; יצחק מתעשר מחקלאות, דווקא בתקופת רעב; סתימת בארות ושיטת "האדמה החרוכה"; מקרה האנטישמיות הראשון?; רחובות - בית שלישי; יצחק חוזר לבאר שבע; כריתת ברית בין אבימלך (הפוחד) לבין יצחק (החזק); עשו נושא נשים מבנות החתי ובכך מוותר על ההנהגה

שוב רעב בארץ והליכת יצחק אל אבימלך, מלך פלישתים בגרר; מיהם הפלישתים?

וַיְהִי רָעָב, בָּאָרֶץ, מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן, אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם; וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים, גְּרָרָה. (בראשית כו, א)

האם מדובר באותו עם פלישתי של ימי המלכים שאול ודוד?

לדעת רוב החוקרים - לא. הפלישתים של ימי שאול ודוד היו מצאצאי גויי הים שמקורם מאיי יוון, אשר פלשו לארץ ישראל בערך בזמן יציאת מצרים. לפי בראשית י, יד, הפלישתים הראשונים, אשר התיישבו באזור עזה לפני תקופת האבות, השתייכו לצאצאי חם ומצרים.

איך זה שדווקא בארץ גרר לא היה רעב?

יתכן שגם בגרר היה רעב, אבל יצחק ניצל ממנו בגלל ברכת האל. לפי פסוק יב להלן, (...וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים), היבול שלו היה פי - 100 מהצפוי. יחד עם זאת, אולי באזור ההר היה הרעב כבד יותר, מבחינת מיעוט גשמים, מאשר במישור החוף.

התגלות ה' אל יצחק והבטחת הזכות לארץ עקב שמירת המצוות; איסור יציאת יצחק מהארץ; בעיית בני המפורסמים

וַיֵּרָא אֵלָיו ה', וַיֹּאמֶר: אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה: שְׁכֹן בָּאָרֶץ, אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת, וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ - כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ, אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל, וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה, אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ. וְהִרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ, כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם, וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ, אֵת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל; וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ, כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. עֵקֶב, אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי; וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי, מִצְוֹתַי, חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי. (בראשית כו, ב-ה)

למה נאסר על יצחק לרדת מצרימה?

ע"פ המדרש, יצחק נקרא אחרי העקידה "עולה תמימה" ונאסר עליו לצאת מארץ ישראל. גרר היא חלק מארץ ישראל, באזור רצועת עזה של היום.

עֵקֶב, אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי - האם הברכה ניתנה ליצחק רק בזכות אברהם? למה לא נדרש גם מיצחק עצמו לשמוע בקול ה' ולשמור את המצוות?

לפי רוב הפרשנים, הכוונה שאברהם עמד בניסיונות הרבים שהוצבו בפניו, ובראשם בעקידה והיווה דוגמא ליצחק. ברור מאליו שיצחק ילך בדרך אביו כי כך חונך ולא היה צורך להזהיר את יצחק על כך. גם היום לעתים מכבדים את בנו או בתו של אדם מפורסם או מוערך, למרות שהוא עצמו לא עשה משהו יוצא דופן. בנים אלה לפעמים סובלים מרגשי נחיתות מפני שאינם מגיעים לרמת אביהם או אמם או שאינם עומדים בציפיות שהיו מהם – מה שנקרא "בעיית בני המפורסמים". אולי עדיף להתייחס אליהם באופן רגיל, ללא קשר להישגי הוריהם.

מה הכוונה במילים "מִשְׁמַרְתִּי, מִצְוֹתַי, חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי" ומה ההבדלים ביניהם?

ע"פ הרשב"ם, "מִשְׁמַרְתִּי" היא כדוגמת מצוות ברית מילה, שכתוב בה "ואתה את בריתי תשמור". "מצוותי" אלה פרטי מצוות המילה, למשל שיש למול ביום השמיני, שנאמר "כאשר ציווה אותו אלוקים". "חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי" הן המצוות השכליות כגון איסור גזל, גלוי עריות, ומצוות הכנסת אורחים.

ע"פ הרמב"ן, "משמרתי" היא האמונה בה' ואיסור האמונה באלילים. "מִצְוֹתַי" הן הצווים שקיבל אברהם, כמו "לך לך מארצך", ועקידת יצחק. כוונת "חֻקּוֹתַי", ללכת בדרכי ה', להיות חנון ורחום ולעשות צדקה ומשפט. "תוֹרֹתָי" היא מצוות מילה ומצוות בני נח.
בהבטחת ה' ליצחק, מודגש הקשר בין הזכות לארץ לבין הנאמנות לשמירת המצוות.

למה יצחק שיקר לגבי רבקה?; למה הציץ אבימלך- "אחד העם" וממה חשש?; מה זה "מאה שערים"?

וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר. וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ, וַיֹּאמֶר: אֲחֹתִי הִוא: כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי, פֶּן יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל רִבְקָה, כִּי טוֹבַת מַרְאֶה הִוא. וַיְהִי כִּי אָרְכוּ לוֹ שָׁם הַיָּמִים, וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים, בְּעַד הַחַלּוֹן; וַיַּרְא, וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ. וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק, וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא, וְאֵיךְ אָמַרְתָּ, אֲחֹתִי הִוא? וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק: כִּי אָמַרְתִּי, פֶּן אָמוּת עָלֶיהָ. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ: מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ; כִּמְעַט

שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת אִשְׁתֶּךָ, וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם. וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר: הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה, וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת. (בראשית כו, ו-יא)

למה יצחק נהג בדיוק כמו אברהם ועוד באותו מקום, למרות הניסיון הלא מוצלח של אביו? האם הייתה הצדקה לשקר?

יצחק לא אמר את האמת בגלל פיקוח נפש, שמא יהרגוהו, כפי שנהג אביו. ע"פ רש"י אבימלך ראה אותם בשעת יחסי אישות. כנראה שמראש הוא חשד שרבקה איננה אחותו אלא אשתו, כמו שהיה אצל אברהם, ורצה לברר זאת.

האם היה יסוד להאמין שרבקה היא כן אשתו אל יצחק?

בוודאי. קודם כל היה התקדים של אברהם. חוץ מזה, יצחק הגיע לשם עם שני בנים. אמנם יכול היה לומר שהם נולדו מאישה אחרת שאיננה במקום, אך היה קשה להסתיר שרבקה היא אמם.

למי התכוון אבימלך בכינוי "אחד העם". מי עוד נקרא "אחד העם"?

לפי רש"י, אבימלך התכוון לעצמו, שהוא ה"מיוחד" בעם. הסופר אשר צבי גינצברג (1856-1927), מייסד הזרם של הציונות הרוחנית, קרא לעצמו "אחד העם" כשם ספרותי.

מה מראה החשש שהביע אבימלך, על אנשי גרר? – (פסוק יא).

זה מראה שלמרות שכבר היה ידוע שרבקה היא אשתו של יצחק, עדיין היה חשש שמישהו ינסה לפגוע ביצחק ולחטוף את רבקה, דבר המצביע על רמה מוסרית ירודה ושאכן "אין יראת אלוקים במקום הזה", כדברי אברהם, (בראשית כ, יא). הייתה הצדקה לחששות של יצחק. זה גם מראה שאבימלך כנראה זכר את המקרה של אברהם ומה שעבר על ממלכתו בעקבות לקיחת שרה. לכן נהג משנה זהירות.

וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא, וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים; וַיְבָרְכֵהוּ ה'. בראשית כו, יב)

מה הכוונה בבטוי "מאה שערים"? מדוע היה זקוק לברכת ה' לשם כך? היכן בארץ נמצאת שכונת מאה שערים?

לפי המפרשים, הכוונה "פי מאה", כלומר שהיבול היה פי - 100 מאשר העריכו מראש. ברור שבתנאי בצורת, חקלאי זקוק לברכת ה' על מנת שיבולו יצליח כך.

מאה שערים נמצאת כמובן בירושלים. היא אחת השכונות הראשונות שנבנו מחוץ לחומות העיר העתיקה ונחנכה בשנת 1874. נמצא בה מעוז העדה החרדית.

יצחק מתעשר מחקלאות דווקא בתקופת רעב; סתימת בארות ושיטת "האדמה החרוכה"; מקרה האנטישמיות הראשון?; המאבק על הבארות; רחובות - בית שלישי

וַיִּגְדַּל הָאִישׁ; וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל, עַד כִּי גָדַל מְאֹד. וַיְהִי לוֹ מִקְנֵה צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר, וַעֲבֻדָּה רַבָּה; וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים. וְכָל הַבְּאֵרֹת, אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו, בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים, וַיְמַלְאוּם עָפָר. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל יִצְחָק: לֵךְ מֵעִמָּנוּ, כִּי עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד. (בראשית כו, יג-טז)

למה הפלישתים סתמו את הבארות? הרי יכלו לשאוב מהן מים?

ע"פ רש"י הם טענו שהבארות מהוות תקלה מפני אויבים, שעלולים לבוא עליהם ועדיף שלאויבים לא יהיו מים. במלחמת העולם השנייה, סטאלין הורה להנהיג את שיטת ה"אדמה החרוכה", כלומר להשמיד יבולים ולהרוס תשתיות, כדי להקשות על שהות הפולש הנאצי. לפני כן, ב - 1812, הרוסים השתמשו בשיטה דומה נגד צבא נפוליון.

האם הגירוש של יצחק היה מעשה "אנטישמי" או שאפשר להבין אותו?

ברור שהיה כאן משום קנאה, או שאולי הארץ פשוט לא יכלה לשאת כמות כזאת של בעלי חיים. בפסוק כז בהמשך אומר יצחק לאבימלך: מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי; וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי, וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם, כך שיצחק בהחלט חש שנאה. לפי הרמב"ן, עושרו של יצחק עלה על זה של אבימלך וזה הפריע לו. בכל מקרה יש כאן סמל להצלחה כלכלית של יהודי בגלות, קנאת הגויים וגירוש היהודי, דבר שליווה את העם היהודי משך מאות שנות גלות. אכן, מעשה אבות - סימן לבנים.

וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם. וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם, וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו. וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי יִצְחָק, בַּנָּחַל; וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים. וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר, עִם רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר: לָנוּ הַמָּיִם; וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק, כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ. וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת, וַיָּרִיבוּ גַּם עָלֶיהָ; וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה. וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם, וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת, וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ; וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת, וַיֹּאמֶר כִּי עַתָּה הִרְחִיב ה' לָנוּ, וּפָרִינוּ בָּאָרֶץ. (בראשית כו, יז-כב)

למה התורה מספרת על המריבות בין יצחק לפלישתים על הבארות? האם הן מסמלות משהו?

לפי הרמב"ן הבארות רומזות לבתי המקדש. פירוש וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק - שאין צורך מיוחד לספר על הבארות ולא כבוד גדול ליצחק, אלא שיש בדבר ענין נסתר, והוא רומז לעתיד. "באר

מים חיים" רומז לבית אלוהים אשר יעשו בניו של יצחק, כמו שנאמר (ירמיה יז, יג) "מקור מים חיים את ה'". קרא לראשונה עשק, כרמז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו והיו סביבו מחלוקות ומלחמות עד שהחריבוהו.

ולשנייה קרא "שטנה", שם קשה מן הראשון, והוא רומז לבית השני שכתוב בו (עזרא ד, ו) "ובמלכות אחשוורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם", ובכל ימיו היו לנו לשטנה (גם מצד היוונים והרומאים) עד שהחריבוהו וגלו ממנו.

מוסיף הרמב"ן, "לשלישית קרא "רחובות", הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלי ריב ומצה, והאל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דברים יט, ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד. וכתיב לגבי הבית השלישי (יחזקאל מא, ז) וְרָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה, ו"פרינו בארץ", שכל העמים יעבדוהו שכם אחד.

היכן היא "רחובות" של יצחק והיכן נמצא קיבוץ "בארות יצחק"?

רחובות אינה העיר רחובות בת זמננו, אלא זוהתה כאתר א רחיבה, הנמצאת כיום בערך כ - 20 קילומטרים מדרום לחלוצה, בנגב המערבי.

קיבוץ בארות יצחק נמצא במרכז הארץ באזור יהוד - מונוסון, אבל הוא הוקם במקור כקיבוץ דתי ב - 1943 באזור רצועת עזה - (גרר), וב - 1948 הדף בגבורה מתקפה של הצבא המצרי, אך איבד בקרב חברים רבים ואת כל המבנים. ב - 1950 נבנה הקיבוץ מחדש בעמק לוד.

יצחק חוזר לבאר שבע; כריתת ברית בין אבימלך (הפוחד) לבין יצחק (החזק)

וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע. וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר: אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל תִּירָא כִּי אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת זַרְעֲךָ, בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי. וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה', וַיֵּט שָׁם אָהֳלוֹ, וַיִּכְרוּ שָׁם עַבְדֵי יִצְחָק בְּאֵר. וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר; וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ, וּפִיכֹל שַׂר צְבָאוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק: מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי; וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי, וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם. וַיֹּאמְרוּ: רָאוֹ רָאִינוּ כִּי הָיָה ה' עִמָּךְ, וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ, בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ; וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ. אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה, כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ, וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק טוֹב, וַנְּשַׁלְּחֲךָ בְּשָׁלוֹם; אַתָּה עַתָּה, בְּרוּךְ ה'.

וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה, וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ. וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר, וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו; וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק, וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם. וַיְהִי בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק, וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר

חָפְרוּ; וַיֹּאמְרוּ לוֹ: מָצָאנוּ מָיִם. וַיִּקְרָא אֹתָהּ, שִׁבְעָה; עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע, עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (בראשית כו, כג-לג)

למה אבימלך רצה לכרות ברית עם יצחק? ממה הוא חשש? למה הוא בא עם שר צבאו?

לפי הרמב"ן, אבימלך חשש שיצחק יתנקם בו על הגירוש מארצו, תוך הפרה של הברית הראשונה עם אברהם. לכן היה לו חשוב לכרות ברית אי - לוחמה. הליווי של שר הצבא, מעבר להיותו שומר ראש בדרך, כנראה נועד לשמש כאיום וכלחץ לכריתת הברית. מעניין שאבימלך חשש מכוחו צבאי של יצחק, למרות שכנראה כוחו הצבאי של הפלישתים היה רב יותר. יש לקשור זאת להבנתו שה' יהיה עם יצחק, בכל מקרה.

למה נאמר "עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע, עַד הַיּוֹם הַזֶּה", הרי כבר בפרשת וירא נאמר "עַל כֵּן, קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע: כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ, שְׁנֵיהֶם.", (כא, לא)?

ע"פ פירוש ה"משך חכמה", רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק, ליטא, (1843 – 1926), מאחר שאבימלך הפר את השבועה עם אברהם בגירושו את יצחק, ועם ביטול השבועה ההיא, בוטל גם שם המקום, שנקרא באר שבע על שם השבועה. עכשיו שחודשה השבועה היה צורך לקרוא שוב למקום באר שבע. השבועה השנייה לא הופרה, לכן נקראת העיר "באר שבע" עד היום הזה.

עֵשָׂו נושא נשים מבנות החתי ובכך מוותר על ההנהגה

וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה, וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית, בַּת בְּאֵרִי הַחִתִּי, וְאֶת בָּשְׂמַת, בַּת אֵילֹן הַחִתִּי. וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה. (בראשית כו, לד-לה)

במה נשות עֵשָׂו היו למורת רוחם של יצחק ורבקה? אם כן, ולמה לא ניסו למנוע ממנו מלשאת אותן - הרי יצחק אביו נמנע מכך מאוד?

לפי רש"י "כל מעשיהן היו להכעיס ולעיצבון" וגם עבדו אלילים. יחד עם זאת, הוריו לא מנעו ממנו מראש לקחת נשים אלו, אולי מתוך המחשבה שעשו ממילא אינו מיועד לרשת את מקומו של יצחק כראש האומה מבחינה דתית. כנראה שגם עשו הבין זאת ולכן לא נמנע מנישואין אלו.

מי בעת המודרני ויתר על כתר המלכות בגלל נישואין?

אדוארד השמיני (1894 - 1972), אחר מות אביו, המלך ג'ורג' החמישי, היה מלך הממלכה המאוחדת של בריטניה הגדולה, אירלנד ושטחי חסותה וקיסר הודו מ - 20 בינואר 1936 ועד להתפטרותו ב -11 בדצמבר 1936.

אדוארד זעזע את בריטניה כולה כשהודיע על ויתורו על כס המלכות לאור רצונו להתחתן עם אהובתו האמריקאית וליס סימפסון, שהייתה גרושה פעמיים ובעלת נטיות נאציות (כמו אדוארד עצמו), ובשל כך נישואיהם נמנעו על פי החלטת הממשלה הבריטית, אליה מחויב המלך. אחיו הצעיר, הוכתר במקומו כמלך ג׳ורג׳ שישי.
המקור: ויקיפדיה, אדוארד_השמיני,_מלך_הממלכה_המאוחדת.

סיכום פרק כו

פרק זה ממחיש את המושג ״מעשי אבות - סימן לבנים״. יצחק, כמו אברהם אביו, סבל מרעב, ירד לפלישתים בגרר ואף מסר כי רבקה היא אחותו. על יצחק נאסר לצאת מהארץ, בהיותו ״עולה תמימה״ מאז העקידה, ולכן לא ירד למצרים כמו אביו. בהבטחת ה׳ ליצחק, מודגש הקשר בין הזכות לארץ לבין הנאמנות לשמירת המצוות. כמו אברהם, יצחק התעשר בגרר, אך לא כתוצאה מקבלת מתנות, אלא מעבודה חקלאית אשר התברכה בנס ע״י ה׳, למרות תקופת הרעב.

ראינו את הדוגמא הראשונה של קנאה ושנאה כלפי היהודי המצליח וכן את גירושו ע״י הגויים, אך גם את הברית שמלך גרר כרת אתו, כמו עם אברהם, מתוך חשש מעוצמתו. התוודענו ל״בארות יצחק״ אשר חפר, המסמלות אולי את בתי המקדש או לפחות בנייה והיאחזות בארץ, וכן לנישואין מחוץ לדת, ע״י עשו ואת מורת הרוח של יצחק ורבקה מכך.

פרק כז - ברכת יעקב ועשו ורמיית יצחק ע"י רבקה ויעקב; המטרה מקדשת את האמצעים?; הברכה החומרית והברכה הרוחנית - (ברכה אברהם); פריקת עול יעקב מעל עֵשָׂו; שנאת עֵשָׂו את יעקב ובריחת יעקב לחרן; פיוס בין אחים

ברכת יעקב ועשו ורמיית יצחק ע"י רבקה ויעקב; האם המטרה מקדשת את האמצעים?

וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק, וַתִּכְהֶיָן עֵינָיו מֵרְאֹת; וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל, וַיֹּאמֶר אֵלָיו: בְּנִי, וַיֹּאמֶר אֵלָיו: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר: הִנֵּה נָא זָקַנְתִּי; לֹא יָדַעְתִּי, יוֹם מוֹתִי. וְעַתָּה שָׂא נָא כֵלֶיךָ, תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ; וְצֵא הַשָּׂדֶה, וְצוּדָה לִי, צָיִד. וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי, וְהָבִיאָה לִי וְאֹכֵלָה, בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי, בְּטֶרֶם אָמוּת. וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא. (בראשית כז, א-ה)

למה יצחק היה צריך לאכול מטעמים לפני שיברך את עשו? לא ראינו את זה אצל אברהם ולא נראה זאת אצל יעקב.

אולי סבר יצחק שרצוי שהברכה תחול על משהו מוחשי כמו סעודה. יתכן שזה בגלל שהברכה המיועדת לעשו היא דווקא ברכה גשמית במהותה, של "רֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ". לפי הספורנו, יצחק רצה לזכות את עשו במצוות כיבוד האב לפני שיברך אותו, כדי שיהיה ראוי לברכה.

וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר: הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר: הָבִיאָה לִי צַיִד וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים, וְאֹכֵלָה, וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי ה', לִפְנֵי מוֹתִי. וְעַתָּה בְנִי, שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתָךְ. לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן, וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדָיֵי עִזִּים טֹבִים; וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ, כַּאֲשֶׁר אָהֵב. וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל, בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ, לִפְנֵי מוֹתוֹ. (בראשית כז, ו-י)

איך רבקה הייתה מסוגלת לרמות את יצחק בצורה כזאת? למה לא דברה אתו?

לפי הרמב"ן, רבקה זכרה את הנבואה שנמסרה לה לפני לידת התאומים "ורב יעבוד צעיר", והייתה משוכנעת בצדקתה. יתכן שידעה גם שעֵשָׂו מכר את הבכורה ליעקב, עם כל הכרוך בכך. נצטרך לומר שיצחק לא היה מודע לעובדות אלו.

יש מפרשים שלא הייתה תקשורת טובה בין יצחק לרבקה ושהיא התביישה ממנו, בגלל פער רוחני שהיה ביניהם, ויתכן שלא סיפרה את דבר הנבואה ליצחק.

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב, אֶל רִבְקָה אִמּוֹ: הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר, וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק. אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי, וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ; וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה, וְלֹא בְרָכָה. וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ, עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי; אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי, וְלֵךְ קַח לִי. (בראשית כז, יא-יג)

איך יתכן שיעקב, האיש התם, שיתף פעולה במזימה ורק הביע חשש שמא תתגלה התרמית?

אולי יש לומר שגם יעקב חשב שהדבר מוצדק בעקרון בגלל מכירת הבכורה ובגלל שעשו נשא נשים נוכריות, דבר שפסל אותו מהנהגת האומה. חוץ מזה הוא כיבד בכך את רצון אמו.

עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי - האם הקללה אכן הגיעה לרבקה?

אולי בגלל זה, מות רבקה מוסתר אינו מוזכר בתורה. לעומת זאת, מות דבורה, המינקת שלה, כן מוזכר - (בראשית לה, ח). יתכן שיש לכך קשר לקללה. יחד עם זאת, יצחק כלל לא קילל את יעקב, אלא ברכו דווקא, כך ש"קללת" יעקב לא הייתה אמורה לחול על רבקה.

וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו. וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל, הַחֲמֻדֹת, אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת; וַתַּלְבֵּשׁ אֶת יַעֲקֹב, בְּנָהּ הַקָּטָן. וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו. וַתִּתֵּן אֶת הַמַּטְעַמִּים וְאֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה, בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ. וַיָּבֹא אֶל אָבִיו, וַיֹּאמֶר אָבִי: וַיֹּאמֶר: הִנֻּנִי, מִי אַתָּה בְּנִי? וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל אָבִיו: אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ, עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי; קוּם נָא שְׁבָה, וְאָכְלָה מִצֵּידִי, בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ. (בראשית כז, יד-יט)

"אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ" - האם יעקב שיקר לאביו?

ע"פ מפרשים רבים, (אבן עזרא, רד"ק, שד"ל, אור החיים, מדרש תנחומא), חייבים לומר שיעקב אכן שיקר, אך לדעתם זה היה מוצדק כי הוא בעצם היה הבכור והראוי לרשת את אביו ולעמוד בראש המשפחה. במקרה זה יעקב קבע כי "המטרה מקדשת את האמצעים". עם זאת, כפי שנראה בהמשך, יעקב קיבל עונש "מדה כנגד מדה", כאשר נפגע מהרמאות של לבן ושל בניו כלפיו, במעשה יוסף.

האם לדעתך ניתן להצדיק את התנהגות יעקב?

בהסתכלות צרה, קשה להצדיק זאת אך בהסתכלות רחבה - לאומית לטווח הארוך, של הנהגת עם ישראל, ברור שהתורה למעשה מצדיקה את יעקב. גם יצחק אומר על יעקב לאחר גלוי האמת, (פסוק לג): "גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה". קשה לדעת באילו מקרים מותר לקבוע, אם בכלל, כי "המטרה מקדשת את האמצעים" במקום איסור "מצווה הבאה בעבירה".

וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל בְּנוֹ: מַה זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי? וַיֹּאמֶר: כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי. וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב: גְּשָׁה נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי; הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו, אִם לֹא. וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו, וַיְמֻשֵּׁהוּ; וַיֹּאמֶר: הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב, וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו. וְלֹא הִכִּירוֹ, כִּי הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו, שְׂעִרֹת; וַיְבָרְכֵהוּ. וַיֹּאמֶר: אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו? וַיֹּאמֶר: אָנִי. וַיֹּאמֶר: הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי; וַיַּגֶּשׁ לוֹ וַיֹּאכַל, וַיָּבֵא לוֹ יַיִן, וַיֵּשְׁתְּ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו: גְּשָׁה נָּא וּשְׁקָה לִי בְּנִי. וַיִּגַּשׁ, וַיִּשַּׁק לוֹ, וַיָּרַח אֶת רֵיחַ בְּגָדָיו, וַיְבָרְכֵהוּ; וַיֹּאמֶר: רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה, אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ ה'. (בראשית כז, כ-כז)

האם יצחק חשד שמשהו לא בסדר? והאם <u>בעת הברכה</u> הוא עדיין חשד שמא זה לא עשו?

בוודאי שחשד. קודם כל הוא התפלא על מהירות חזרתו של עשו מהציד, שבדרך כלל אורך יותר זמן. הוא גם ביקש למשש אותו כדי לוודא שזה עשו. הוא סמך יותר על חוש המישוש וחוש הריח מאשר על חוש השמיעה.

בסופו של דבר, אחרי כל הווידואים, הוא הגיע למסקנה שזה אכן עשו. רואים את זה בברור בפסוק ל"ג בהמשך, **וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד...**

הברכה החומרית והברכה הרוחנית ליעקב - (ברכה אברהם)

וְיִתֶּן לְךָ הָאֱלֹהִים, מִטַּל הַשָּׁמַיִם, וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ - וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ. יַעַבְדוּךָ עַמִּים, וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ לְאֻמִּים, הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ, וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ; אֹרְרֶיךָ אָרוּר, וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ. (בראשית כז, כח-כט)

למה ברכת יצחק הייתה רק על דברים חומריים - רכוש, עושר, התגברות על אחים ושונאים? למה לא על שמירת המצוות, ברכת הזרע וירושת הארץ, כברכת אברהם?

הספורנו לומד מכך שיצחק הבין שברכת אברהם אינה מתאימה לעשו. הוא איש ששרוי בעולם החומר ולא ילך בדרך ה'. אולי רבקה חשבה בטעות שהברכה תהיה גם על ירושת הארץ - (ברכת אברהם). יחד עם זאת, ברור שהברכה אינה מתייחסת רק לאותו דור של עשו ויעקב, אלא לדורות הבאים, שכן עדיין לא היו בבעלותם של יעקב או עשו, שדות שייהנו "מטל השמים ומשמני הארץ", ולא היו עדיין עמים ולאומים שיעבדו את המתברך. ברור שיצחק לא התכוון לברך ברכה אישית, אלא ברכה לאומית לדורי דורות.

יש המפרשים שיצחק התכוון לתת את ברכת ההנהגה החומרית לעשו ואת ההנהגה הרוחנית של מורשת או תורת אברהם ליעקב ושניהם ינהיגו את האומה בשותפות ובחלוקת סמכויות. רבקה

הבינה שיעקב לא יצליח להנהיג את האומה מבחינה רוחנית ללא ארץ ישראל ואמצעים חומריים, לכן ניסתה לדאוג לכך שיעקב יקבל את שתי הברכות.

הברכה לעֵשָׂו ; מתי עֵשָׂו יוכל לפרוק מעליו את העול של יעקב?

וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת יַעֲקֹב, וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו; וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ. וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מַטְעַמִּים, וַיָּבֵא לְאָבִיו; וַיֹּאמֶר לְאָבִיו: יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ, בַּעֲבֻר תְּבָרְכַנִי נַפְשֶׁךָ. (בראשית כז, ל-לא)

מה ההבדל בין סגנון הפנייה של עשו לאביו לעומת זו של יעקב?

עשו פונה אל אביו בגוף שלישי, דרך כבוד, בעוד יעקב פנה בגוף שני. לפי חז״ל, עשו דווקא הצטיין בכיבוד אביו.

וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו: מִי אָתָּה? וַיֹּאמֶר: אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו. וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד, וַיֹּאמֶר: מִי אֵפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא, וָאֲבָרְכֵהוּ; גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה. (בראשית כז, לב -לג)

מה מראות המילים ״גם ברוך יהיה״? למה לא ביטל את הברכה ליעקב בהיותה בטעות?

לפי המפרשים, יצחק הרגיש, ברוח הקודש, שלמרות התרמית, הברכה כבר חלה על יעקב ואין אפשרות לבטל אותה.

יש שאמרו שברכות ניתנו ע״י יצחק כנבואה. לכן אם יעקב התברך במקום עשו, יצחק הבין שלמרות שלא נעשתה כוונתו, זה היה מאת ה׳.

כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת דִּבְרֵי אָבִיו, וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד מְאֹד; וַיֹּאמֶר לְאָבִיו: בָּרְכֵנִי גַם אָנִי אָבִי. וַיֹּאמֶר: בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה; וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ. וַיֹּאמֶר: הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב, וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם - אֶת בְּכֹרָתִי לָקָח, וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי; וַיֹּאמֶר: הֲלֹא אָצַלְתָּ לִי בְּרָכָה? (בראשית כז, לד-לו)

למה עשו לא חשב על זה שיש קשר בין הבכורה (אשר מכר), לבין הברכה? האם הברכה לא הייתה מיועדת לבכור דווקא?

עשו כנראה לא החשיב את מכירת הבכורה כדבר מחייב מבחינה פורמאלית ועדיין החשיב את עצמו כבכור. עכשיו הוא מעמיד את מכירת הבכורה כדבר שנעשה בעל כורחו - ״אֶת בְּכֹרָתִי לָקָח״, בניגוד לעובדות.

וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו: הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת כָּל אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים, וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו; וּלְכָה אֵפוֹא, מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי? וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל אָבִיו: הַבְרָכָה אַחַת הִוא לְךָ אָבִי? בָּרְכֵנִי גַם אָנִי אָבִי; וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ. וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו: הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ, וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל. וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה, וְאֶת אָחִיךָ תַּעֲבֹד; וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד, וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ. (בראשית כז, לז-מ)

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד ...מה הכוונה של סוף הברכה?

לפי רש"י "תָּרִיד" היא לשון צער כמו (תהלים נה) אריד בשיחי, שפירושו, אתאונן בצערי. פירש הרשב"ם כשיעבוד (יעקב) בך בפרך ולא תוכל לסבול, ופָרַקְתָּ עֻלּוֹ.

בנוסף מפרש רש"י, <u>שכאשר ישראל יעברו על התורה</u> ויהיה לך פתחון פה למחות על שיעקב נטל את הברכות, אז תפרוק את עולו מעליך. כלומר, הברכות מותנות בשמירת דרך ה' ע"י צאצאי יעקב.

האם עניין פריקת עול יעקב ע"י עשו התממש בתקופות מסוימות?

ממלכת אדום נכבשה ע"י צבא דוד המלך וברוב התקופות האדומים היו תחת שלטון ישראל. אך היו כמה תקופות של מרידת האדומים בשלטון ישראל, כמו בימי שלמה, אחרי שסטה מדרך ה', ובימי יורם מלך יהודה, במאה ה-9 לפנה"ס, מרדו גם כן. בשנת 125 לפנה"ס כבש המלך החשמונאי יוחנן הורקנוס הראשון את אדום, ורובם התגיירו ליהדות ונטמעו בעם ישראל. מיעוטם ברח למצרים.

שנאת עשו את יעקב ובריחת יעקב לחרן במצוות אמו ; פיוס בין אחים

וַיִּשְׁטֹם עֵשָׂו אֶת יַעֲקֹב, עַל הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו; וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ, יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי, וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי. וַיֻּגַּד לְרִבְקָה, אֶת דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל; וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן, וַתֹּאמֶר אֵלָיו: הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ. וְעַתָּה בְנִי, שְׁמַע בְּקֹלִי; וְקוּם בְּרַח לְךָ אֶל לָבָן אָחִי, חָרָנָה. וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים, עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ. עַד שׁוּב אַף אָחִיךָ מִמְּךָ, וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לוֹ, וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם; לָמָּה אֶשְׁכַּל גַּם שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד? וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל יִצְחָק: קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת; אִם לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חֵת כָּאֵלֶּה, מִבְּנוֹת הָאָרֶץ - לָמָּה לִי חַיִּים. (בראשית כז, מא-מו)

למה רבקה חשבה שעשו ישכח תוך פרק זמן קצר, "ימים אחדים" יחסית, את מה שיעקב עולל לו? האם פיוס בין אחים אחרי מריבה קשה, הוא פונקציה של זמן?

"ימים אחדים" בלשון התורה יכולים להיות כמה שנים, כמו בספר ויקרא כה, כט, שבו נאמר: "וְאִישׁ, כִּי יִמְכֹּר בֵּית מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה, וְהייתה גְּאֻלָּתוֹ, עַד תֹּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ: יָמִים, תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ", כך ש"יָמִים" סתם, הם שנה. בכל אופן, יעקב אמנם רימה את עשו אך בסך הכל לקח לו ברכה ולא משהו מוחשי. נכון שמהות הברכה היא עושר ושליטה חומריים, אך, כפי שהזכרנו, מדובר בדורות העתיד ולא על ההווה, כך שהיה יסוד להאמין שעשו יירגע במשך הזמן. בפרשת "וישלח" אנחנו באמת מגלים שעשו קיבל את יעקב בצורה מפויסת, כעבור 22 שנה.

בדרך כלל הזמן יכול רק להצטרף למאמצי פיוס משמעותיים, לעתים ע"י צד שלישי ניטרלי. הזמן לבדו בדרך כלל אינו מרפא. כפי שנראה בהמשך, גם יוסף התפייס עם אחיו בסופו של דבר, למרות שהתכוונו שימות בבור, וזאת בגלל גדלות אישיותו וההבנה שהכל מאת ה'.

למה רבקה תירצה בפני יצחק את שליחת יעקב בנשיאת אישה ולא באיום של עשו?

רבקה הרי לא יכלה לגלות ליצחק שהיא עמדה מאחורי התרמית ושיש להציל עכשיו את יעקב מאיומי עשו וגם לא להציג, בשקר, את יעקב כיוזם התרמית. על כן נאלצה למצוא סיבה אחרת לשליחת יעקב מהאזור. בנוסף, היא לא רצתה לצער את יצחק ללא צורך חיוני ע"י גלוי איומי עשו. בסך הכל היא פעלה בתבונה. ההתנגדות לנישואי יעקב עם בנות חת הייתה אמיתית, אך כנראה שיעקב בכל מקרה לא נטה לאפשרות זו.

האם לדעתך, בטווח הארוך, התנהגות רבקה ויעקב הייתה מוצדקת.

כנראה שכן, שהרי יעקב היה מתאים יותר לשמש כראש האומה. יחד עם זאת נראה בהמשך שכפי שיעקב רימה את אביו כך רימו אותו רבים - לבן רימה אותו בתתו לו את לאה במקום רחל, החליף את משכורתו פעמים רבות, בניו רימו אותו עם הכתונת של יוסף. יתכן שרמאויות אלו קרו לו בגלל רמאותו הראשונה, מידה כנגד מידה.

האם לדעתך האיום של עשו היה מוצדק?

אפשר להבין את הכעס של עשו על לקיחת הברכה, אך בין זה לבין רצון לרצוח את יעקב, יש פער גדול. יעקב אמנם רימה את עשו אך בסך הכל לקח לו ברכה ולא משהו מוחשי. נכון שמהות הברכה היא עושר ושליטה חומריים, אך, כפי שהזכרנו, מדובר בדורות העתיד ולא על ההווה. דברי עשו מזכירים את רצח הבל ע"י קין בגלל שקורבנו של קין לא התקבל.

סיכום פרק כז

הנושא המרכזי בפרק הוא ברכות יצחק ליעקב ועשו ו"החלפתו" של עשו ע"י יעקב. דנו במידת ההצדקה שיכולה להיות לתרמית ולשקר ומתי ניתן לקבוע שהמטרה מקדשת את האמצעים, במקום עיקרון איסור "מצווה הבאה בעבירה". ראינו שבסופו של דבר ברכת יצחק נסובה סביב עליונות חומרית ולא הנהגה רוחנית, כפי שאולי צפתה בטעות רבקה, אולי בגלל העדר תקשורת בינה לבין יצחק.

פרק כח - הקשר בין אי - קבלת ברכת אברהם על הארץ, לבין נישואי תערובת; עשו לוקח לאישה את בת ישמעאל

הקשר בין אי- קבלת ברכת אברהם על הארץ, לבין נישואי תערובת

וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב, וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ; וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן. קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם, בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ, וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ. וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ, וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ; וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים. וְיִתֶּן לְךָ אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם, לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ, אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם. (בראשית כח, א-ד)

מה אפשר ללמוד מהציווי ומהברכה של יצחק כאן לעומת הברכה המקורית שניתנה ליעקב?

בברכה הראשונה, לא ניתנה ליעקב ברכה כדוגמת ברכת אברהם, על ירושת הארץ, אלא רק כעת. ניתן ללמוד מכך שמי שזוכה לברכת אברהם, כמו יצחק ויעקב, אינו רשאי לקחת אישה כנענית, כדי לא לשתף את הכנענים בזכות לירושת הארץ.

עשו לוקח את בת ישמעאל לאישה

וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵּרַךְ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב, וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם, לָקַחַת לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ, וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן. וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב, אֶל אָבִיו וְאֶל אִמּוֹ, וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם. וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו. וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אַבְרָהָם, אֲחוֹת נְבָיוֹת, עַל נָשָׁיו, לוֹ לְאִשָּׁה. (בראשית כח, ו-ט)

האם לדעתכם עשו האמין שחיפוש אישה שלא מעמי כנען, הוא הסיבה האמיתית לבריחת יעקב ולא איומיו עליו?

כן. לפי פשט הכתובים הוא האמין שזאת הסיבה העיקרית. על כן לקח את בת ישמעאל.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת תולדות</u>

בפרשה זו אנחנו רואים את המשך המאבק בין אחים על זכות ירושת ארץ ישראל, הפעם בין יעקב לעשו. יעקב קונה מעשו את הבכורה ואף מסתכן במעשה רמאות על מנת לממש את זכויות הבכור, בעת קבלת הברכה מאביו, תוך סיכון חייו מצד אחיו. ראינו גם את מקרה האנטישמיות הראשון ואת ההתייחסות השלילית לנישואי עשו מחוץ לדת.

<u>תוספת</u>

יצחק מברך את יעקב

גוסטב דורה, תחריטן צרפתי,1830- 1883

<u>וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים, גְּרָרָה, (כו,א). האם יש קשר בין הפלישתים של ימי המקרא ל"פלשתינאים" של היום? מתי הגיעו הערבים ה"פלשתינאים" לארץ?</u>

אין קשר. מקור הכינוי "פלשתינה" לאזור ארץ ישראל הוא רומאי, וזהו גלגול של השם המקראי "פלשת", ככינוי לרצועת החוף הדרומית של הים התיכון בארץ ישראל. הסופרים היוונים הקדומים נהגו לכנות את התחום הסובב את שפלת פלשת (אזור החוף הכולל את אשקלון ואת עזה) בשם "פלשתינֶה" - (Palestinē). בהחלפת שם הארץ מ"יהודה" ל"פלשתינה" רצו הרומאים, אחרי מרד בר כוכבא, במאה השנייה לספירה, להשכיח את הקשר ההיסטורי של היהודים לארצם. רצועה זו כללה בעת העתיקה 5 ערים בשליטת גויי הים שכונו "פלשתים", ככל הנראה מלשון "פולשים" בשפה הכנענית. פולשים או פלישתים אלו היו כנראה שרידי התרבות המינואית, אשר במאות 13-12 לפנה"ס חיפשו להתיישב באגן המזרחי של הים התיכון. לאחר הדיפת פלישתם בשפך הנילוס על ידי מלכי מצרים האימתניים, בני פלשת התיישבו ברצועת החוף הדרומית של כנען בערים עקרון, עזה, אשדוד, אשקלון וגת. הטענה המקראית על כיבוש ערי פלשת בידי מלכי ישראל ככל הנראה נכונה, ומתחילת האלף הראשון לפנה"ס חדלו הפלישתים מלהתקיים כישות עצמאית. קיומם כעם נפרד ככל הנראה הסתיים בתקופת הפלישה האשורית לאזור במאה ה - 8 לפנה"ס, והחל מתקופה זו לא מוצאים יותר אזכורים לפלישתים כהגדרה אתנית. הטענה לקשר והמשכיות בין עמי קדם של כנען לאוכלוסייה ערבית נוכחית היא חסרת בסיס.

לסיכום, האוכלוסייה הערבית – "פלשתינית", היא בחלקה בעלת שורשים בני מאות שנים בארץ ישראל, ובפרט האוכלוסייה הערבית <u>הנוצרית</u>, שהיא כעשירית מסך האוכלוסיה הפלסטינית כיום, ותולדותיה נפרסים אל התקופה הצלבנית ואף הביזנטית. מקורה של אוכלוסיה זו בעיקר בשבטי

הערבים הע׳סנים, עם מעט יוחסין מהנבטים, האוכלוסייה הביזנטית - נוצרית ואף שרידיהם של הצלבנים.

לעומת הפלשתינים הנוצרים, האוכלוסייה הערבית המוסלמית בקרב הפלשתינים מגוונת מאוד בשורשים שלה וסדר גודל של מחצית או אף יותר מהיוחסין שלהם מגיע ממהגרים מוסלמים בני העדות השונות, שהגיעו לארץ ישראל במהלך המאות 19-20, ממצרים, סוריה, בוסניה וצפון אפריקה. מהגרים אלה התיישבו בשפלת החוף והגליל או התערבבו בקהילות מקומיות של ערבים מוסלמים, שחיו כאן במהלך השלטון העותומאני. יתר מחצית מהיוחסין של ערבים פלסטינים מוסלמים בא משליטים מוסלמים ושבטי הבדואים, אשר היגרו לאזור במהלך כיבושי האסלאם (מאות 8-7 לספירה), ולאחר תבוסתם של הצלבנים (במאה ה - 13 לספירה) כמו גם מיהודים ושומרונים, אשר התאסלמו במהלך ימי הביניים והשלטון העותומאני ועברו תהליך של ״הסתערבות״ באזור יהודה ושומרון של כיום.
מקור: tapuz.co.il/blogs/viewentry/1478487

האם חלק מערביי א״י הם ממוצא יהודי?

להלן כתבה מהאתר ״הידען״.
hayadan.org.il/jews and arabs similar genetics 221100

מחקר חדש מגלה: המבנה הגנטי של יהודים וערבים כמעט זהה.
מאת האוניברסיטה העברית 22 בנובמבר 2000

שני שלישים מהערבים בישראל ובשטחים ושיעור דומה של יהודים – הם צאצאים של לפחות שלושה אבות קדומים שחיו במזרח התיכון בתקופת האבן המאוחרת, לפני כ - 8,000 שנה. כך עולה ממחקר חדש שביצע צוות חוקרים בינלאומי בראשות הפרופ׳ אריאלה אופנהיים מהאוניברסיטה העברית והדסה.

במחקר, שהתפרסם בכתב העת המדעי ״Human Genetics״, התחקו החוקרים אחר קורות הגברים היהודים והערבים באמצעות ניתוח שינויים גנטיים בכרומוזום Y – הכרומוזום הקובע את המין הזכרי והמועבר בהורשה מאב לבנו. עקרונית, לכל הגברים אמור להיות אותו רצף יחידות דנ״א, (DNA), בכרומוזום Y. אולם בפועל, לאורך ההיסטוריה האנושית נצטברו בו שינויים עקביים, עקב טעויות שחלו בעת שכפולו.

מכיוון שמוטציות כאלה ב- דנ״א מתרחשות פחות או יותר בקצב ידוע, אפשר לראות בכרומוזום Y מעין שעון המציין את המועד שבו התרחשו אירועים בעבר. אם משווים את כרומוזומי ה - Y של שתי קבוצות אתניות כלשהן, לפי ההבדלים אפשר לדעת מתי חיו האבות הקדומים המשותפים

לשתיהן. שלא כמו בבדיקות דנ״א שמטרתן זיהוי אנשים ספציפיים, ניתוח דנ״א של קבוצות אתניות מאפשר לחוקרים לחזור אחורה בזמן, ולאתר את ההיסטוריה הגנטית של הקבוצות הללו. ״מבדיקות כאלו אי אפשר להסיק מסקנות לגבי השתייכותם של אנשים בודדים לקבוצה אתנית זו או אחרת״, אומרת הפרופ׳ אופנהיים.

במחקר, שביצעה הדוקטורנטית אלמוט נבל, השתתפו גם הד״ר מרינה פאירמן והד״ר דבורה פילון מהאוניברסיטה העברית והדסה וד״ר מארק תומס ועמיתיו מאוניברסיטת קולג׳ בלונדון.

תוצאות המחקר, אומרת הפרופ׳ אופנהיים, ״תומכות בתיעוד ההיסטורי לפיו הערבים הם צאצאים של אוכלוסיית הארץ הקדומה, ושחלק ניכר מהם הם יהודים שהתאסלמו״. הקרבה הגנטית הגדולה בין היהודים לערבים השתקפה גם במחקר שהתפרסם באחרונה, ובו בדקו הפרופ׳ מייקל המר מאוניברסיטת אריזונה, הפרופ׳ בת שבע בונה תמיר מאוניברסיטת תל אביב, הפרופ׳ אופנהיים ואחרים, שינויים ב- דנ״א המתרחשים לעתים נדירות ביותר. הם גילו כי כרומוזום ה -Y של הפלשתינאים מישראל ומהשטחים כה דומה לזה של היהודים, עד שכמעט אי אפשר להבדיל בין השניים.

במחקר הנוכחי התמקדו אופנהיים ועמיתיה בערבים. הם בדקו 143 פלשתינאים מישראל ומהרשות, ו - 119 יהודים אשכנזים וספרדים, ובניגוד למחקר הקודם, התחקו גם אחר שינויים ב- דנ״א המתרחשים בתדירות גבוהה יותר, בערך אחת לאלף לידות. כך הם גילו שליהודים ולערבים אבות קדומים משותפים שחיו ממש עד אלפי השנים האחרונות.

תמונת העץ המשפחתי המתגבש במחקר מלמדת שמקור הערבים והיהודים הוא לפחות בשלושה גזעים קדומים עיקריים. בכרומוזום ה - Y של הגברים היהודים והפלשתינאים היום מוטבעים אפוא סימנים מהאבות הקדומים שחיו לפני עשרות אלפי שנים, ושצאצאיהם מאכלסים את הארץ היום.

המחקר גם רומז על מסלולי ההגירה של האדם המודרני, שהתפתח באפריקה לפני כ - 150 אלף שנה והיגר משם לכל העולם דרך המזרח התיכון. כשני שלישים מהערבים והיהודים שנבדקו, מתברר, הם צאצאים לאב קדמון אחד, שמוצאו באפריקה שמדרום לסהרה לפני כ - 100 אלף שנה. עוד 20% מהנבדקים הם צאצאים לאב קדמון אחר, צעיר יותר, שגם מקורו באפריקה. מוצאם של כ - 15% מהנבדקים הוא בשושלת שהתפתחה כפי הנראה במרכז אסיה (לאחר שהתפצלה מהענף המרכזי באפריקה) והגיעה לאזור המזרח התיכון.

בהתחשב בשטח הגיאוגרפי המצומצם של ישראל והשטחים, הופתעו החוקרים לגלות כי לחלק מהפלשתינאים בגדה יש ייחוד גנטי המתבטא בשכיחות גבוהה יחסית של סימנים גנטיים

מסוימים, דבר המלמד על כך שהם צאצאים של בני אדם שישבו במקום כבר במשך מאות שנים לפחות.

בכפר יטה, בדרום הר חברון, מודים חלק גדול מהאוכלוסיה מחמולת "מחאמרה", (דהיינו "עושי היין", דבר האסור ע"פ האסלאם), שמוצאם יהודי, כנראה מערב הסעודית. יחד עם זאת, דווקא תושבי יטה, הם מהעוינים ביותר את מדינת ישראל.

<u>הוכחה גנטית לקיום עם יהודי ולאי קיום עם פלשתיני</u>

העיתונאי חגי הוברמן, 24 ספטמבר 2015 ·

<u>יש הוכחה מדעית</u>

בשבוע שעבר התקיים ביישובי אלקנה ערב התרמה לארגון 'עזר מציון' – העמותה שהקים הרב חנניה צ'ולק, העוסקת בסיוע פרא רפואי לחולים ולמוגבלים, ולנמצאים במצבי משבר. בערב נשאה דברים מטעם הארגון ד"ר ברכה זיסר, מייסדת ומנהלת מאגר מח העצם המרכזי בישראל ובית ההחלמה 'אורנית' לילדים חולי סרטן.

ד"ר ברכה זיסר סיפרה על המחקרים הגנטיים שבזכותם מתאפשרת תרומת מח עצם לחולי סרטן. הרצאתה הייתה כולה בתחום המחקרי רפואי, אבל מבין השורות היו כמה תובנות מעניינות בנושא המדיני - לאומי. ברכה כמובן לא התכוונה בדבריה לכך. הפרשנות על דבריה כולה שלי.

ראשית – יש גן יהודי ייחודי. ד"ר זיסר סיפרה שהרעיון של הקמת מאגר מח עצם יהודי, התגבש אחרי שהסתבר שהיהודים לא יכולים לקבל תרומת מח עצם משום מאגר בעולם, כי יהודי יכול לקבל תרומה רק מיהודי. ככה זה. אנחנו עם מיוחד, גם מבחינה גנטית. כעת זה הוכח מדעית.

מבחינה עדתית, מסתבר שקיימת התאמה מופלאה בין האתיופים לתימנים. נקודה מעניינת: האתיופים והתימנים, ככל הנראה, הם צאצאי אותו שבט, שגלה בגלות עשרת השבטים דרומה, לשני עברי מפרץ ים סוף. האתיופים זוהו בעבר כצאצאי שבט דן, ועם כך גם התימנים, מן הסתם, הם צאצאי אותו שבט.

ומי העם הקרוב ביותר ליהודים מבחינה גנטית? – האיראנים. כן האיראנים. אלו שכל כך שואפים להשמיד אותנו, הם קרובי משפחה רחוקים שלנו, גנטית כמובן. אולי בגלל זה הם כל כך שונאים אותנו?

והתובנה הרביעית החשובה ביותר: הפלשתינים אינם עם. הם חבורת שבטים שאין להם דבר מן המשותף, מבחינה גנטית כמובן. אבל אם הם לא עם מבחינה גנטית. ה'עם הפלשתיני' הוא חבורות של ערבים שנהרו לארץ מכל מיני מדינות ערביות באזורנו. זה נכון, אגב, גם לגבי ערביי ישראל. ד"ר זיסר סיפרה על אחד הכפרים הערביים בארץ, שתושביהם, על פי הבדיקה, הם בכלל סודנים.

פרשת ויצא

פרק כח (המשך) - יעקב בורח לחרן, כרווק מבוגר בעל כורחו; חלום סולם יעקב - הקשר בין שמיים לארץ; החלום כסמל לגלויות ולשעבודים בעתיד האומה; ברכת "ופרצת"; חשש יעקב מחילול המקום הקדוש; נדר יעקב בבית אל; איך העז להתנות תנאי לעבודת האל?

יעקב בורח לחרן, כרווק מבוגר בעל כורחו

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב, מִבְּאֵר שָׁבַע; וַיֵּלֶךְ חָרָנָה. (בראשית כח, י)

בן כמה היה יעקב בצאתו מבאר שבע?

הוא היה או בן 63 או בן 77. ע"פ פשט הכתובים הוא היה בן 77. לגבי הסוברים שהיה בן 63, ע"פ הגמרא במסכת מגילה וביבמות, עשו נשא את מחלת, אחות נביות, בשנת מותו של ישמעאל ומיד לאחר בריחת יעקב. לפי חישוב זה, נוצר פער בלתי מוסבר של 14 שנה בין מתן הברכות לבין הגעת יעקב לחרן. לכן דרשו שלמד 14 שנה בבית מדרשם של שם ועבר ורק לאחר מכן המשיך לחרן. אין בכתוב כל רמז לשהייה בלתי סבירה זו. למי שאומר שעשו נשא את מחלת בת ישמעאל 14 שנה לאחר מות ישמעאל, יוצר שיעקב ושעו היו בני 77 ואין כל פער בלתי מוסבר בזמנים.

למה יעקב לא התחתן עד גיל כל כך מבוגר?

בדומה ליצחק, כנראה שיעקב היה במלכוד. היה אסור לו לשאת כנענית, (כמו שאברהם ציווה ליצחק), וגם לא רצה לצאת מהארץ, בדומה לאביו. לכן לא יכול היה להתחתן קודם ורק האירועים האחרונים אפשרו יציאתו מן הארץ. לפי ההלכה מותר לצאת מארץ ישראל למטרת נישואין, פרנסה ולימוד תורה, אם אין ברירה אחרת.

ההתגלות דרך חלום סולם יעקב - הקשר בין שמיים לארץ; החלום כסמל לגלויות ולשעבודים בעתיד האומה; ברכת "ופרצת"

וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם, כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ, וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם, וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו; וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא. וַיַּחֲלֹם, וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה, וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה; וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ. (בראשית כח, יא-יב)

מה הכוונה בביטוי "ויפגע במקום"? באיזה מקום?

לפי הספורנו, הכוונה שהגיע למקום מבלי שהתכוון אליו אלא במקרה, כביכול. יתברר שמדובר בבית אל, שהיה מקום קדוש מאז ימי אברהם, אך כידוע "מקום" הוא גם כינוי לקב"ה, הנמצא בכל מקום.

מה מסמל הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומה מסמלים המלאכים העולים ויורדים בו?

ניתן לומר שהסולם מסמל את הקשר בין האלוקים הנמצא כביכול בשמיים, לבינינו, המוצבים בארץ, כמו בכל התגלות נבואית, כגון חלום יעקב.

לפי רש"י, המלאכים של ארץ ישראל ליוו את יעקב עד כאן ועלו לשמים, ומלאכים אחרים ירדו כדי ללוות אותו בחוץ לארץ. לפי הרמב"ן, בהתבסס על מדרש תנחומא, המלאכים מסמלים את אומות העולם העולות ואחר כך יורדות מגדולתן, בדומה לחזיון ברית בין בתרים של אברהם אבינו. לפי זה, יעקב אבינו תפס את יציאתו מהארץ מההיבט הלאומי, כמנהיג העתידי של האומה שתיאלץ להיאבק באומות מאיימות. הוא היה מוטרד מכך שאולי ייתקע בחוץ לארץ ולא יזכה לשוב לארץ ולמלא את ייעודו.

וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר: אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק; הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ. וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ, וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה; וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ. וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ, וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת: כִּי לֹא אֶעֶזָבְךָ, עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ.
(בראשית כח, יג-טו)

איזו תוספת יש בברכה ליעקב מעבר לברכות שניתנו לאברהם וליצחק?

לאברהם וליצחק אמנם הובטחה הארץ וריבוי צאצאים, אך רק ליעקב נאמר "ופרצת ימה וקדמה...". זה המצביע על השפעה רחבה של האומה על הסביבה. בנוסף יש הבטחה שיחזור בשלום לארץ.

חשש יעקב מחילול המקום; נדר יעקב בבית אל; איך העז להתנות תנאי לעבודת האל?

וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר: אָכֵן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה, וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי. וַיִּירָא, וַיֹּאמַר: מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה; אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים, וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם. (בראשית כח, טז-יז)

ממה יעקב היה ירא?

הייתה לו יראת אלוקים. הוא לא ידע ששכב לישון במקום קדוש כל כך וחשש שמא חילל את קדושת המקום. המקום הסמוך לבית אל התקדש כבר ע"י אברהם אבינו, כפי שראינו בבראשית יב, ח: "וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה, מִקֶּדֶם לְבֵית אֵל - וַיֵּט אָהֳלֹה; בֵּית אֵל מִיָּם, וְהָעַי מִקֶּדֶם, וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה', וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'". יעקב כנראה ידע זאת, אך יתכן שלא זיהה את המקום כבית אל, עד להתגלות.

וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה, וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ. וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא, בֵּית אֵל; וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה.
(בראשית כח, יח-יט)

היכן היא בית אל?

בין ירושלים לשכם, קצת צפונה מרמאללה של היום. ע"פ המדרש, בית אל היא בהר המוריה בירושלים, אך זה איננו הפשט. סמוך למקום חלום יעקב קיים הישוב הקהילתי בית אל, אשר מנה כ - 6,200 נפש נכון ל - 2023.

וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר: אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי, וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ, וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל, וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ. וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי; וְהָיָה ה' לִי, לֵאלֹהִים. וְהָאֶבֶן הַזֹּאת, אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים; וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי, עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ.
(בראשית כח, כ-כב)

אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי - איך העז יעקב אבינו להתנות תנאי עם ה'? האם כוונתו שרק אם ה' ישמור עליו ויחזיר אותו הביתה בשלום, אז הוא יהיה לו לאלוקים, ואם לא, אז לא?

לפי רש"י, המלים "והיה ה' לי לאלוקים" הם <u>חלק</u> מהתנאי ולא התוצאה של התנאי, כאילו שאמר, "ואם ה' יהיה לי לאלוקים...הָאֶבֶן הַזֹּאת, אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה...". הנדר עצמו מתחיל מפסוק כב, וְהָאֶבֶן הַזֹּאת, אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה וגו'. בתורה המילה "אם" היא לשון נדר, כמו במזמור צ"ה, "אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי; אִם יְבֹאוּן, אֶל מְנוּחָתִי", שדור המדבר לא יכנס לארץ אחרי חטא המרגלים. יעקב נדר שאם ה' ישמור אותו בדרך ועד חזרתו בשלום מחוץ לארץ, אז הוא יבנה במקום בית אלוקים ויתן מעשר לה'.

לפי הרמב"ן, למרות הבטחת ה', יעקב עדיין חשש שמא אולי הוא או בניו יחטאו ואז ההבטחות לא יתקיימו. לכן נדר הוא בצורה של תנאי.

כמילתא דבדיחותא, ובניגוד ליעקב, מספרים על אדם שחיפש מקום חנייה בעיר ולא מצא. הוא התפלל לה׳ ואמר ״אם תמצא לי מקום חנייה, אתחיל להניח תפילין כל בוקר״. אחרי דקה ראה מכונית יוצאת ממקום חנייה. אז הוא אמר לה׳: ״אל תטרח - כבר הסתדרתי לבד״.

עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ. למי יעקב התכוון לעשר? בדרך כלל נותנים מעשר בהמה או מן הצומח ללוי או לאיש קדוש ולא לה׳?

כנראה שיעקב התכוון שיבנה מזבח ויצוק עליו שמן, בתור מעשר, כפי שאפשר לראות מהפסוק בפרק ל״ה ,יד: וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן; וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נָסֶךְ, וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן. לא ראינו שנתן מעשר. ע״פ המדרש, יעקב התקין את מצוות מתן מעשר כספים, עשירית מהכנסותיו נטו שיהודי נותן כצדקה לעניים.

סיכום פרק כח

בפרק זה, אנחנו מתוודעים לגלות הכפויה של יעקב, המשמשת סמל לגלויות עתידיות של עם ישראל ואת החששות שלו שלא יעלה בידו לשוב ולמלא את ייעודו בירושת הארץ. זה מתבטא בחלום על הסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כאשר המלאכים מסמלים את אומות העולם העולות, משעבדות את עם ישראל ואחר כך יורדות. יעקב נודר שאם אלוקים ישמור עליו ויזכה לחזור לארץ, הוא יעבוד את ה׳ בבית אל.

פרק כט - יעקב "מטיף מוסר" לרועים בחרן; גלילת האבן הכבדה ע"י יעקב ופגישתו עם רחל בנשיקה ובבכי; לבן מציע עבודה בשכר ויעקב מבקש לעבוד שבע שנים בתמורה ל"רחל בתך הקטנה"; עיני לאה; הבטחת לבן בעניין הנישואין; שבע שנים = ימים אחדים באהבתו אותה; לבן מחליף את רחל בלאה; איך מקדשים אישה?; ההחלפה - מדה כנגד מדה?; שמות בני לאה, האישה השנואה

יעקב "מטיף מוסר" לרועים בחרן

וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי קֶדֶם. וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ, כִּי מִן הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים, וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל פִּי הַבְּאֵר. וְנֶאֶסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת הַצֹּאן, וְהֵשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ. וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב: אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם? וַיֹּאמְרוּ: מֵחָרָן אֲנָחְנוּ. וַיֹּאמֶר לָהֶם: הַיְדַעְתֶּם אֶת לָבָן בֶּן נָחוֹר? וַיֹּאמְרוּ: יָדָעְנוּ. וַיֹּאמֶר לָהֶם: הֲשָׁלוֹם לוֹ? וַיֹּאמְרוּ: שָׁלוֹם - וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ, בָּאָה עִם הַצֹּאן. (בראשית כט, א-ו)

איך משפחתה של רחל נתנה לה להיות רועת צאן? האם לא חששו שהרועים הגברים יפגעו בה?

לפי הספורנו, רחל ידעה היטב את חכמת מלאכת המרעה. יש אומרים שטרם נולדו ללבן בנים. הוא חשש להוציא את לאה עם הצאן כי היא הייתה גדולה יותר ועלולה יותר להיפגע. רחל הייתה קטנה עדיין. עוד אפשרות, שעיני לאה היו רכות ורגישות לאור, כפי שנראה בהמשך.

וַיֹּאמֶר: הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל - לֹא עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה; הַשְׁקוּ הַצֹּאן, וּלְכוּ רְעוּ. וַיֹּאמְרוּ: לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל הָעֲדָרִים, וְגָלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר; וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן.
(בראשית כט, ז-ח)

איך יעקב אבינו, שזה עתה הגיע למקום, העז להטיף מוסר לרועים? על מה זה מצביע?

יעקב חשב שהם סיימו כבר מבחינתם את יום העבודה. הוא היה רגיש לעוול שהם גורמים לבעל העדר, בכך שהם לא רועים את הצאן יום שלם. זה מצביע על דאגה חזקה לצדק ולמוסר עבודה.

גלילת האבן הכבדה ע"י יעקב ופגישתו עם רחל בנשיקה ובבכי

עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר עִמָּם; וְרָחֵל בָּאָה עִם הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ, כִּי רֹעָה הִוא. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רָחֵל בַּת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ, וְאֶת צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ; וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב, וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר, וַיַּשְׁקְ אֶת צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ. (בראשית כט, ט-י)

איך יתכן שיעקב הצליח להרים לבד אבן שנדרשו יותר משלושה רועים כדי להרים אותה?

יתכן שבדרך כלל היה צורך ביותר מ - 3 רועים כדי להרים אותה, אך עדיין אדם חזק מאוד היה מסוגל להרים אותה לבד. כאשר יעקב ראה את רחל ואת הצאן הוא קיבל מה׳ השראה ותוספת כוח משמעותית. כנראה שיעקב שמע את הסיפור של רבקה אמו באותה הבאר, איך שטרחה להשקות את הגמלים של סבו אברהם וזכתה בכך להתחתן עם יצחק. הוא היה באותו מקום ובסיטואציה דומה של עזרה בהשקיית בהמות בני משפחה וגם חיפש אישה למטרות נישואין. אולי בגלל זה כתוב 3 פעמים, שהבת והצאן הם של אחי אמו. כל זה בוודאי ריגש אותו מאוד, בנוסף לעובדה שבדיוק באותו רגע הופיעה רחל, כסימן מן השמים, וזה הוסיף לו המון כח.

האם יעקב התכוון "להרשים" בכך את רחל?

כנראה שלא. הוא חשש שהרועים, שחיכו שם קודם לתגבורת, ינסו להרים את האבן ולהשקות את הצאן לפני רחל, שהגיעה אחריהם. כדי לעזור לרחל להשקות לפניהם, הוא הרים את האבן לבד ובכך נתן לה זכות קדימה.

כפי שנראה בספר שמות, גם משה רבנו נהג כיעקב בכך שהציל את בנות יתרו מהרועים והשקה את הצאן.

וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל; וַיִּשָּׂא אֶת קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ. וַיַּגֶּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא, וַתָּרָץ וַתַּגֶּד לְאָבִיהָ. וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ לָבָן אֶת שֵׁמַע יַעֲקֹב בֶּן אֲחֹתוֹ וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ וַיְחַבֵּק לוֹ וַיְנַשֵּׁק לוֹ, וַיְבִיאֵהוּ אֶל בֵּיתוֹ וַיְסַפֵּר לְלָבָן אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. (בראשית כט, יא-יג)

איך יעקב הרשה לעצמו לנשק את רחל? הדבר בוודאי לא היה מקובל באותו מקום ובאותה התקופה? ולמה בכה?

לפי הרמב"ן אם כתוב "וישק ל.." הכוונה איננה לנשיקה בפה, אלא נשיקה על הראש או על הכתף, באופן ספונטאני מתוך חיבה וללא הרהורי עבירה. לפי הספורנו, הוא בכה בגלל שלא זכה לשאת אותה בנעוריו. אבל כנראה שבכה מתוך התרגשות ותחושת הקלה.

לבן מציע עבודה בשכר ויעקב מבקש לעבוד שבע שנים בתמורה ל"רחל בתך הקטנה"; עיני לאה; הבטחת לבן בעניין הנישואין

וַיֹּאמֶר לוֹ לָבָן: אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה; וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים. וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב: הֲכִי אָחִי אַתָּה, וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם? הַגִּידָה לִּי, מַה מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ? (בראשית כט, יד-טו)

למה לבן אמר "אַךְ" ?

"אך" בתחילת משפט מבטא ניגוד למה שבא קודם. אפשר להבין את זה כאנחת אכזבה על שיעקב הגיע בידיים ריקות, כמו הביטוי "אוף" היום. רש"י מפרש שלבן אמר: "מעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום, אלא מפני הקורבה אטפל בך חודש ימים וכן עשה, ואף זו לא עשה לחינם, שיעקב היה רועה את צאנו", כלומר, לא תוכל לשלם לי על האכסניה ולכן אני לא חייב להכניסך הביתה.

למה התכוון לבן במילים: הֲכִי אָחִי אַתָּה, וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם ?

לפי המפרשים, לבן התכוון שלמרות שיעקב יכול היה להתפרנס מחוץ למשפחה, לבן היה מעוניין שיעבוד אצלו. לפעמים כשעובדים אצל בן משפחה המשכורת אינה סדירה או מלאה. לכן לבן הבטיח לשלם ליעקב משכורת קבועה דווקא, כפי שיוסכם, אך כפי שנראה בהמשך, הוא לא עמד בהבטחתו. שימו לב שגם הוא קורא ליעקב "אָחִי", למרות שהוא בן אחותו, כמו שאברהם כינה את לוט אחיו. "אח" הוא מלשון איחוי, קשר.

וּלְלָבָן, שְׁתֵּי בָנוֹת: שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה, וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל. וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת; וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת תֹּאַר, וִיפַת מַרְאֶה. וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת רָחֵל; וַיֹּאמֶר: אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים, בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה. וַיֹּאמֶר לָבָן, טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ, מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר; שְׁבָה עִמָּדִי. (בראשית כט, טז-יט)

מה הכוונה במלים "ועיני לאה רכות"? האם הייתה לה בעיית ראייה? האם היא לא הייתה יפה?

יתכן שעיניה לא היו יפות כמו של רחל. היא לא הייתה מכוערת בהכרח אך פחות יפה מרחל. הנצי"ב מוולוז'ין, (הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, ראש ישיבת וולוז'ין בבלארוס, 1816-1893), פירש שהכוונה שעיניה היו נאות, אבל מפני רכותן ורגישותן לא הייתה יכולה לרעות בצאן, משום שאור השמש הזיק להן, לכן רחל יצאה עם הצאן.

מה פירוש השמות לאה ורחל?

יתכן ש"לאה" הוא מלשון עייפות או יגיעה כמו בביטוי "לא אלאה אותך בפרטים". אך מי יקרא לבתו בשם מעליב כזה? באכדית הוא סוג של פרת בר, כהקבלה ל"רחל", שהיא כבשה בוגרת.

שבע שנים = ימים אחדים באהבתו אותה?

למה יעקב מדגיש "ברחל בתך הקטנה"? למה משמש הביטוי היום?

יעקב רצה להדגיש שהוא מתכוון לרחל ולא ללאה. רש"י מפרש: בְּרָחֵל בִּתְּךָ, הַקְּטַנָּה - כל הסימנים הללו למה? לפי שידע שלבן הוא רמאי, אמר לו: אעבדך ברחל. ושמא תאמר שהכוונה לרחל

אחרת – (ולא רחל בתך), אמר, "בתך". ושמא תחליף בין שמותיהן של רחל ולאה, אמר יעקב "הקטנה" ואעפ"כ לא הועיל לו שהרי בכל זאת רימהו. גם היום משתמשים בביטוי "ברחל בתך הקטנה" כדי להבהיר כוונה ברורה, כמו "דיברתי אתו ברחל בתך הקטנה".

וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל, שֶׁבַע שָׁנִים; וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים, בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ. (בראשית כט, כ)

מתי בדרך כלל הזמן עובר יותר מהר - כשטוב לך או כשלא? איך יתכן ששבע השנים עברו ליעקב "כימים אחדים"? האם היה לו טוב? בכלל למה הציע לעבוד כל כך הרבה שנים?

יתכן שליעקב היה טוב מעצם הקרבה לרחל, כך שלמרות ההמתנה, הימים עברו עליו בנעימים. יש מפרשים ש"כימים אחדים" מתייחס למה שאמרה לו אמו, פרק כז, מד: "וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ, יָמִים אֲחָדִים, עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ". לכן, יתכן שנראו לו שבע שנים כסבירות ביחס להשבת כעס אחיו, ואז יוכל לשוב הביתה לארץ כנען, ללא חשש, יחד עם רחל.

אפשר ללמוד מיעקב שלפעמים עדיף לחיות בהווה, לחיות "את הרגע", ולא רק בתכנון או בציפייה לעתיד, כי אז החיים משמחים יותר.

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבָן: הָבָה אֶת אִשְׁתִּי, כִּי מָלְאוּ יָמָי; וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ. (בראשית כט, כא)

האם יעקב לא דיבר בלשון גסה משהו?

לפי רש"י, הוא היה כבר מבוגר ורצה להקים משפחה. לא הייתה לו סבלנות עוד, אך לא הייתה לו כוונה גסה חלילה.

להיפך, זה מעיד אל איפוקו. אפשר ללמוד מדבריו שלמרות שהם כנראה גרו בקרבת מקום, יעקב ורחל הקפידו שלא לקיים יחסי אישות ואולי גם לא מגע גופני כלשהו, לפני הנישואין, דבר שנחשב חילול כבוד המשפחה, עם תוצאות חברתיות חמורות.

נוסיף כי אולי יעקב חשד שלבן ירמה אותו, ולכן הדגיש "וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ" – ולא אל אחרת., כמו שאמר בהתחלה: "ברחל בתך הקטנה". אבל גם זה לא הועיל לו והוא אכן בא על לאה במקום רחל.

לבן מחליף את רחל בלאה; איך מקדשים אישה?; ההחלפה - מדה כנגד מדה?

וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת כָּל אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה. וַיְהִי בָעֶרֶב, וַיִּקַּח אֶת לֵאָה בִתּוֹ, וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו; וַיָּבֹא אֵלֶיהָ. וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ, לְלֵאָה בִתּוֹ, שִׁפְחָה. וַיְהִי בַבֹּקֶר, וְהִנֵּה

הִוא לֵאָה; וַיֹּאמֶר אֶל לָבָן: מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לִי? הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ, וְלָמָּה רִמִּיתָנִי? (בראשית כט, כב-כה)

האם בעת המשתה יעקב התחתן עם רחל ורק בלילה לבן החליף את רחל בלאה, כך שלמעשה יעקב שכב עם אחות אשתו, או שגם במשתה לבן החליף ביניהן?

קשה להניח שבמשתה לבן החליף את רחל בלאה מבלי שיעקב ירגיש בכך, אלא אם כן הכלה וכל הנשים, גם הלא נשואות, היו מכוסות לגמרי, כך שלא הייתה אפשרות להבחין בין רחל ללאה. יותר סביר להניח שבמשתה הכלה אכן הייתה רחל, אך הנישואין של אז לא הסתיימו במשתה אלא רק ע"י קיום יחסי אישות בלילה - (מה שנקרא "ביאה"). לכן, בסיכומו של דבר, יעקב למעשה נשא את לאה ע"י ביאה. ע"פ המשנה הראשונה במסכת קידושין גבר יכול לקדש אישה בכסף, בשטר או בביאה. כיום מקובל לקדש תחת החופה ע"י מתן כסף לאישה, בצורת טבעת, אך בימי קדם, ובוודאי לפני מתן תורה, כאשר נשים נשארו בתולות עד לחתונה, היה מקובל לקדש אותה אף ע"י "ביאה".

למרות שיעקב כביכול כבר קידש את רחל ע"י 7 שנות העבודה שעבד, פירש רבי חיים בן עטר, המכונה ה"אורח חיים הקדוש", (1696 מרוקו – 1734 ירושלים), ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות אישות פרק ה, שמי שאמר "הרי את מקודשת לי במלאכה זו שאעשה עבורך ועשה, אינה מקודשת", אלא אם כן נתן לה פרוטה משלו. זאת מפני שהוא זכאי לקבל שכר בתמורה לעבודתו, ועד לתשלום השכר האישה חייבת לו. על כן התמורה, לפני התשלום, נחשבת כמלווה שהיא חייבת לשלם לו, ואם הגבר קידש במלווה, האישה אינה מקודשת מפני שבעצם לא קבלה ממנו משהו ממשי במתנה, אלא רק ויתור על החזר המלווה.

איך יעקב לא שם לב בלילה שזאת לא רחל?

לאה התחזתה לרחל. ע"פ רש"י, על סמך הגמרא במסכת בבא בתרא, קכג, א, יעקב חשד בלבן שינסה להחליף בין רחל ללאה. לכן מסר לרחל סימנים למיניהם כדי שיוכל לוודא שזאת רחל. כשראתה רחל שאביה החליף אותה בלאה, היא מסרה לה את אותם סימנים, כדי למנוע ממנה בושה.

וַיֹּאמֶר לָבָן: לֹא יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ, לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה. מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת; וְנִתְּנָה לְךָ גַּם אֶת זֹאת, בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע שָׁנִים אֲחֵרוֹת. (בראשית כט, כו-כז)

איך תשובת לבן יכולה להצדיק את מעשה הרמאות? הרי המנהג להשיא קודם את הבכירה היה קיים לפני שיעקב התחיל לעבוד, ולבן היה צריך מראש להודיע לו על כך. למה, במשך שבע השנים, רחל לא מסרה לו על המנהג?

לפי הספורנו, לבן אמר שאנשי המקום לא הניחו לו לעבור על המנהג הקיים, שהצעירה לא תינשא לפני הבכירה, כך שלא הייתה לו ברירה. כנראה שלא היה מדובר במנהג קבוע שאין לעבור עליו, אם בכלל היה מנהג כזה. אולי לפני תחילת שבע השנים, לבן היה סבור שלאה תתחתן בינתיים עם מישהו אחר לפני סוף שבע השנים. על כן לא היה טעם להזכיר מראש את "המנהג".

מה מזכירה תשובת לבן?

לבן רומז לכך שאולי אצלכם בארץ כנען, מותר להחליף את הבכור בצעיר, אבל אצלנו זה לא מקובל. גם אם לבן לא התכוון "לעקוץ" בכך את יעקב, יתכן שזה הזכיר ליעקב את המקרה שבינו לבין עשו.

מה הכוונה: "מלא שבוע זאת", האם לשבע שנים או לשבוע ימים?

אלה שבעת ימי המשתה של לאה, שלאחריהם נשא יעקב את רחל. גם היום נוהגים יהודים לקיים שבעה ימי משתה אחרי החתונה, שבכל יום בהם, מברכים את שבע ברכות הנישואין אחרי הסעודה והחתן והכלה שותים בסוף כוס יין.

וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן, וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת; וַיִּתֶּן לוֹ אֶת רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה. וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ, אֶת בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה. וַיָּבֹא גַּם אֶל רָחֵל, וַיֶּאֱהַב גַּם אֶת רָחֵל מִלֵּאָה; וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ, עוֹד שֶׁבַע שָׁנִים אֲחֵרוֹת. (בראשית כט, כח-ל)

איך יעקב הסכים לכך ששבע שנות עבודתו הראשונות למעשה שימשו כדי לשאת את לאה והיה צריך לעבוד עוד שבע שנים תמורת רחל, אחרי שנשא אותה? למה הוא לא גירש את לאה כדי שלא יצטרך לעבוד עוד שבע שנים תמורת רחל?

לפי מדרש בראשית רבה, יעקב באמת שקל לגרש את לאה בגלל שרימתה אותו ובעצם היה מדובר בנישואין במקח טעות שאפשר לבטל בקלות. אבל בגלל שלאה באמת רצתה להתחתן עם יעקב הצדיק, הקב"ה ריחם עליה כך שנכנסה להריון מיד. לכן יעקב נטש את רעיון הגירושין.

האם היום מותר ליהודי לשאת שתי אחיות?

לא. יש איסור מפורש ב"ויקרא" יח, יח: "וְאִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ, לֹא תִקָּח: לִצֹר�ר, לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ עָלֶיהָ בְּחַיֶּיהָ". לאחר מות אשתו, מותר לאדם לשאת את אחותה. בתקופת יעקב עדיין לא חל האיסור. ע"פ דין התורה, מותר לגבר לשאת יותר מאישה אחת אך כאמור, לא שתי אחיות, ולמעשה אסור

לאדם לשאת את רוב קרובות המשפחה של אשתו. לפני כאלף שנה הטיל רבנו גרשום, מאור הגולה, בגרמניה, (960-1028), חרם על מי שנושא יותר מאישה אחת.

שמות בני לאה - האישה השנואה

וַיַּרְא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה, וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ; וְרָחֵל עֲקָרָה. וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן, כִּי אָמְרָה: כִּי רָאָה ה' בְּעָנְיִי - כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי. (בראשית כט, לא-לב)

האם לאה באמת הייתה שנואה בעיני יעקב או רק ביחס לרחל? מה משמעות השם ראובן?

יש אומרים שבאמת שנא אותה בגלל מעשה הרמאות ויש אומרים שה"שנאה" הייתה רק ביחס לאהבתו לרחל.

המשמעות הפשוטה של השם ראובן, "ראו (נולד) בן", אך יש לשם גם קשר לראיית ה' את ענייה, בגלל שנאת יעקב כלפיה - לכן ה' נתן לה בן.

וַתַּהַר עוֹד, וַתֵּלֶד בֵּן, וַתֹּאמֶר כִּי שָׁמַע ה' כִּי שְׂנוּאָה אָנֹכִי, וַיִּתֶּן לִי גַּם אֶת זֶה; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן. (בראשית כט, לג)

מה משמעות השם שמעון? מה ההבדל בין "ראה ה' בעניי" (אצל ראובן), לבין "כי שמע ה' כי שנואה אני"?

משמעות השם שמעון - ה' שמע את עניי. כנראה שלמרות לידת ראובן, יעקב המשיך להטיח בה דברים וה' שמע. משמעות הביטוי "ראה ה' בעניי", (לפני לידת ראובן), שלא היו ביניהם דיבורים, אלא רק הפגנה של שנאה "רועמת" של יעקב כלפי לאה. לאחר מכן, לפני לידת שמעון, זה התפתח לשנאה דרך דיבורים שאפשר לשמוע אותם.

איך זוג יכול להמשיך לקיים חיי משפחה, כאשר הבעל שונא, (או אוהב פחות) את אשתו ואוהב יותר את אשתו השניה שהיא אחותה? זה נשמע מצב בלתי אפשרי.

זאת כנראה אחת הסיבות לכך שהתורה אסרה נשיאת שתי אחיות. טוב לא יכול לצאת מזה. יתכן שיעקב לא באמת שנא את לאה, אחרת היה מגרש אותה, אלא זו הייתה הרגשתה וקנאתה של לאה ביחס לאהבתו את רחל. ליעקב ולאה היה, בכל זאת, רצון משותף להקים משפחה גדולה. בנוסף, כפי שנראה, הלידות של לאה גרמו לקנאה מצד רחל.

וַתַּהַר עוֹד, וַתֵּלֶד בֵּן, וַתֹּאמֶר: עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי, כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים; עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ לֵוִי. (בראשית כט, כח-לד)

מה משמעות השם לוי ומי נתן לו שם זה? למה לאה אמרה שדווקא אחרי שלושה בנים יעקב ילווה אליה?

לֵוִי מלשון "ליווי". במקרה זה יעקב כנראה שינה את יחסו ללאה ולכן הוא קרא לו בשם זה. לעומת זאת, את השמות לראובן ולשמעון, נתנה לאה.

יש מפרשים שלאה אמרה שאי אפשר להחזיק שלושה ילדים קטנים לבד. יעקב היה חייב להתלוות אליה ולהחזיק אחד מהם.

וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן, וַתֹּאמֶר: הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה' - עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה; וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת. (בראשית כט, לה)

מה משמעות השם יהודה?

כמובן מלשון "הודיה", הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת ה'. אך לפני מותו מברך יעקב את יהודה במילים "יְהוּדָה, אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ - יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ; יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ" (בראשית מט, ח). לכן יש לשם גם משמעות של "הוד", במובן של מלכות.

למה לאה לא ביקשה שבעלה יאהב אותה או ילווה עליה גם אחרי הלידה הרביעית? האם זה מעיד על שנוי ביחסו של יעקב כלפיה ומה אפשר ללמוד מזה?

כנראה שאכן השתנה יחסו של יעקב כלפיה. לאה הייתה כבר מרוצה ועובדה שרחל קינאה בה. זה מראה שגם אם הנישואין מתחילים ב"רגל שמאל", עם הזמן והילדים, היחסים יכולים להשתפר. אין למהר להתגרש, חס וחלילה.

סיכום פרק כט

בפרק זה יעקב מתחתן ומקים משפחה אשר תיהפך בעתיד לעם ישראל. יעקב מוכיח את חוש הצדק שלו מול הרועים בחרן וגם מצטייר כרגשן מול רחל. ראינו שלמרות שרמאות לבן הביאה לנישואין שלא בכוונה של יעקב עם לאה הבכורה, היא למעשה אפשרה את הגדלת המשפחה בצורה משמעותית. לקראת סוף הפרשה שנאת יעקב ללאה חולפת.

פרק ל - קנאת רחל בלאה; אישה נשואה ללא ילדים; למה האמהות היו עקרות?; רחל כשָׂרָה, מוסרת את שפחתה לבעלה; משמעות השמות דן ונפתלי; לידת גד ואשר מזלפה; למה רחל ולאה מתווכחות על צמח הדודאים ולידת יששכר וזבולון; היתר נשיאת שתי נשים; לידת רחל את יוסף ובקשת יעקב לחזור ארצה; מצבו הכלכלי של יעקב; בקשת השכר המוזרה של יעקב; יעקב מתעשר בדרך חלום, חכמה ונס

קנאת רחל בלאה; אישה נשואה ללא ילדים; למה רוב האמהות היו עקרות?

וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב, וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ; וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב: הָבָה לִי בָנִים, וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי. וַיִּחַר אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל; וַיֹּאמֶר: הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי, אֲשֶׁר מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי בָטֶן. (בראשית ל, א-ב)

וְאִם אַיִן מֵתָה אָנֹכִי - האם חייה של אישה נשואה אינם שווים, ללא ילדים?

הרוב הגדול של הנשים רוצה ילדים ואם אינן מצליחות להרות וללדת באופן טבעי, יעברו טיפולים או יבקשו לאמץ ילדים. יש שפונות להפריה חוץ גופית או ליולדת פונדקאית, שתישא ברחמה את עוברה ותלד את תינוקה. לכן המצוקה של רחל מובנת, אך היא אולי מתבטאת קצת בקיצוניות בגלל הקנאה באחותה. יחד עם זאת, יש נשים שלא נישאו או שלא ילדו ואשר חיות חיים מספקים ומלאי עניין והישגים. כנראה שהדבר תלוי באישיות האישה.

איך יעקב היה מסוגל לכעוס על רחל בצורה כזאת? האם לא ריחם עליה? האם יחסו היה מוצדק?

יעקב אמר לה שהוא לא יכול לתת לה בנים כי הדבר אינו תלוי בו אלא בה, שכן ברור שהיא עקרה ולא הוא ושהוא לא יכול לבוא במקום הקב"ה. לפי המפרשים, רחל ביקשה שיתפלל עליה ויעקב ענה שכבר התפלל אך תפילותיו לא נענו. הוא כעס על רחל בכך שהיא ייחסה לו שליטה במצב במקום לאלוקים. בכך נראה ההבדל התהומי בין התייחסות הגבר לבעיה כזאת, כשיש לו ילדים מאישה אחרת, לבין התייחסות האישה העקרה.

למרות זאת, במדרש בראשית רבה, מבקרים את תגובת יעקב. שם נאמר: " '...ויחר אף יעקב ברחל ויאמר וגו' - אמר לו הקב"ה: כך עונים את המעיקות? חייך שבניך עתידים לעמוד לפני בנה (בני לאה לפני יוסף). יש מפרשים שיעקב השתמש במידת הכעס, שלא הייתה טבעית לו, כדי לנסות ללמד את רחל שהיא צריכה לפנות באופן ישיר אל ה' בתפילה ולעזור לעצמה, ולא לצפות לעזרת בשר ודם. מבחינה מסוימת ובאופן חלקי, געזרת יעקב הועילה, שכן רחל מבקשת מיד למסור את בלהה ליעקב, כדי שאולי תיבנה ממנה, אך לא נאמר שהתפללה אל ה'.

ע״פ המקורות ומלמדי המוסר, באופן כללי מדת הכעס היא שלילית ועל האדם להתרחק ממנה, אבל מותר לאדם להראות את עצמו **כאילו** כועס, כדי ״להטיל אימה״ על בני ביתו כדי לשפר את התנהגותם.

איך יתכן ששלוש האימהות, שרה, רבקה ורחל היו עקרות? האם זה במקרה?

אמר רבי יצחק במסכת יבמות סד, א: ״הקדוש ברוך הוא מתאווה לתפילתם של צדיקים״ ולכן גורם לכך שתהיה להם סיבה להתפלל.

תשובה נוספת שניתנה, ידוע שככל שמשהו בא אלינו יותר בקושי, מעריכים אותו יותר. הלידות של יצחק, יעקב ויוסף לא היו טבעיות ובאו אחרי תפילות והשתדלויות רבות. על כן הבנים שנולדו היו רצויים במיוחד להוריהם וה׳ ייעד אותם למטרות קדושות. נשים עם בעיות פוריות או כניסה להריון יכולות לקבל השראה ותקווה מהאמהות שלנו.

רחל כשָׂרָה, מוסרת את שפחתה לבעלה; משמעות השמות דן ונפתלי; לידת גד ואשר מזלפה

וַתֹּאמֶר: הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה, בֹּא אֵלֶיהָ; וְתֵלֵד עַל בִּרְכַּי, וְאִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי מִמֶּנָּה. וַתִּתֶּן לוֹ אֶת בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ, לְאִשָּׁה; וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב. וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן. (בראשית ל, ג-ה)

רחל נהגה כמו שרה אמינו. האם יש יסוד לאמונה שאישה תכנס להריון בגלל ששפחתה הרתה?

אם השפחה יולדת בגלל שגברתה מסרה אותה והילד נחשב כבנה של גברתה, זה עשוי להרגיע אותה ולתת לה הרגשת סיפוק. אם קשיי הכניסה להריון נבעו מסיבות רגשיות, כגון מתח או צער, יתכן שההשפעה הטובה תעזור לה להיכנס גם כן להריון. מסירת השפחה נחשבה אז כמצווה, כפי שאמרה לאה אחרי לידת יששכר, נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי, אֲשֶׁר נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי - (פסוק יח להלן).

וַתֹּאמֶר רָחֵל: דָּנַנִי אֱלֹהִים, וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי, וַיִּתֶּן לִי בֵּן; עַל כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן. וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל, בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב. וַתֹּאמֶר רָחֵל: נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי עִם אֲחֹתִי - גַּם יָכֹלְתִּי; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי. (בראשית ל, ו-ח)

למה רחל קראה לו דן? איזה דין נעשה?

לפי המפרשים מדובר בדין העקרות אשר הסתיים בלדת הבן. אפשר להוסיף שהיא נדונה לכף זכות כתוצאה מכך שנתנה את שפחתה ליעקב. רש״י מפרש ע״פ מדרש בראשית רבה: ״דנני וחייבני - וזכני״ – (הוציא אותי מחובה לזכות).

מה משמעות השם נפתלי ולאיזה "נפתולים" התכוונה רחל?

יש מפרשים זאת מלשון פתיל המתחבר, שכן היא התחברה עכשיו עם אחותה ועם בעלה בלידת בנים. יש מפרשים שזה מלשון התעקשות (ראו "דּוֹר עִקֵּשׁ וּפִתַּלְתֹּל", דברים לב, ה). ידוע גם הביטוי "פתיל קצר". רחל אכן התעקשה בתפילה, עד שזאת התקבלה. פירוש אחר, פחות חיובי אך מתאים לכושר מאבק, הוא מלשון "מאבקי", על שם המאבק של רחל עם אחותה.

וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת; וַתִּקַּח אֶת זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ, וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב לְאִשָּׁה. וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן. וַתֹּאמֶר לֵאָה: בגד (בָּא גָּד); וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גָּד. וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה, בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב. וַתֹּאמֶר לֵאָה: בְּאָשְׁרִי, כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת; וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ, אָשֵׁר. (בראשית ל, ט-יג)

למה לאה נתנה ליעקב את שפחתה? הרי היו לה כבר ארבעה בנים?

לפי הרמב"ן, יעקב רצה שייוולדו לו הרבה בנים כדי שיוכלו ליישב את ארץ ישראל ואחרי שלאה הפסיקה ללדת, שקל אולי לקחת אישה נוספת. לאה אמרה לעצמה שעדיף שתתן לו את שפחתה, כך שהבן ייקרא על שמה, מאשר ייקח אישה נוספת.

מה פירוש השם גד ולמה היה השם מתאים?

גד הוא מזל (כמו בכרטיס "חיש גד"). לאה אמרה שבא מזל טוב .רש"י כותב שלא ידוע מדוע כתוב בתורה "בגד", במילה אחת, (במקום "בא גד"), כאילו במובן של בגידה, ומציע שאולי לאה אמרה שיעקב בגד בה בזה שהסכים לקחת את שפחתה. פירוש זה אינו סביר שהרי לאה היא זו שמסרה לו אותה.

פירוש נוסף מופיע בתורה למילה גד והוא צמח בעל טעם טוב, והמשילו אליו את המן. נאמר בשמות טז, לא: "וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל אֶת שְׁמוֹ מָן וְהוּא **כְּזֶרַע גַּד** לָבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ". במדבר יא, ז: "וְהַמָּן **כְּזֶרַע גַּד** הוּא וְעֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח".

מפרש האבן עזרא: "ויקראו ... יש אומרים כי כזרע גד לבן כוסברתא, הצמח הקרוי כיום "גד השדה" או בשמו הנפוץ יותר "כוסברה", ומזוהה כגד המקראי.

מה משמעות השם אשר?

הוא מלשון אושר ומלשון שבח. אונקלוס מתרגם את "אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת" כ"שיבחו אותי בנות".

למה רחל ולאה מתווכחות על צמח הדודאים, ולידת יששכר וזבולון; היתר נשיאת שתי נשים

וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חִטִּים, וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה, וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לֵאָה אִמּוֹ; וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל לֵאָה: תְּנִי נָא לִי, מִדּוּדָאֵי בְנֵךְ. וַתֹּאמֶר לָהּ: הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי, וְלָקַחַת גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְנִי; וַתֹּאמֶר רָחֵל: לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ. (בראשית ל, יד-טו)

מה הם דודאים ולמה הם שימשו?

הדודאים הם צמח בר עם ריח טוב. בימי קדם ייחסו לדודאים סגולות רפואיות שונות, כולל כניסה להריון ויש אומרים גם הגברת התאווה הגברית. מפרש הספורנו: "וימצא דודאים - מין עשב טוב הריח ומכין כלי הזרע אל התולדה, כמו שאמרו זכרונם לברכה על השום (שגם מרבה זרע), ושלכך היו אוכלים אותו בערבי שבתות. וכן היה מין הדודאים כפי שנאמר "שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ. הַדּוּדָאִים נָתְנוּ רֵיחַ..." (שיר השירים ז, יג - יד).

כל חלקי הצמח מכילים רעלים חריפים (בעיקר אטרופין), המגנים עליהם מפני הרעייה. רעלים אלו מסוכנים גם לאדם. ידועים מקרים של ילדים שאכלו את עליו המתוקים וסבלו מהרעלה קשה. הפירות ראויים למאכל אדם כשהם בשלים, טעמם אז נעים ומזכיר אננס. גם חרצני הפרי מסוכנים לאדם. סביב הצמח מהלכות אגדות רבות מימי קדם.

מה רחל רצתה לעשות עם הדודאים?

כאמור, פירות הדודאים נחשבו סגולה לפוריות, שהייתה כה חסרה לרחל. היא כנראה התכוונה לאכול אותם. למעשה אכילתם לא הועילה לה כי הרי דווקא לאה, שויתרה על הדודאים נכנסה שוב להריון, ולא רחל שקיבלה אותם. אולי התורה רוצה לומר שאדם לא צריך לסמוך רק על אמצעים טבעיים או רפואיים כדי לפתור את בעיותיו, אלא גם להתפלל אל ה' והוא הקובע את העתיד לקרות. רק בפסוק כב מושגת סוף סוף מטרת רחל, ע"י תפילה, שנאמר: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים, אֶת רָחֵל; וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים, וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ.

גם היום קיימים הרבה סוגי צמחים, שיקויים וכדורים למטרת פוריות.

דודא רפואי. מאת שומבלע - שומבלע, CC BY SA 2.5,
commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=1789390

איך לאה יכלה לומר לרחל "הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת אִישִׁי", הרי יעקב בכלל לא התכוון להתחתן אתה? אם כבר, רחל הייתה צריכה לטעון כך.

לפי הרמב"ן, לאה עדיין הרגישה שרחל נחשבת בעיני יעקב כאשתו הראשית והיא רק אשתו המשנית, למרות שילדה לו ארבעה בנים.

האם היום מותר ליהודי לשאת יותר מאישה אחת?

בעקרון, התורה אינה אוסרת נשיאת שתי נשים או יותר, (ראו לדוגמא, המקרה של אלקנה אבי שמואל הנביא, אשר נשא את פנינה ואת חנה). בתקופת המקרא נשיאת כמה נשים הייתה דבר נפוץ, הן בקרב עם ישראל והן בין אומות העולם, בעיקר אצל מלכים ואנשים בעלי יכולת כלכלית. בתנ"ך הוזכרו מלכים רבים שנשאו מספר נשים, הבולט והמפורסם מכולם הוא שלמה המלך המתואר במקרא כמי שהיו לו 700 נשים ו - 300 פילגשים!

יש הטוענים שחכמי התלמוד נשאו כל אחד רק אישה אחת. אך למעשה נמצאו כמה מגדולי חכמי התלמוד שנשאו שתי נשים, ביניהם רב פפא. כמו כן, מדברי האמורא רבא במסכת יבמות, סה, ב, שנפסקה ההלכה כמותו, אין כל פסול להנשא עם הרבה נשים אם יש הסכמה מצדן, ובתנאי שיוכל לפרנס את כולם כראוי, ולקיים את מצוות עונה (יחסי אישות), לכל הפחות פעם בחודש.

נשיאת שתי נשים נאסרה בחרם דרבנו גרשום על ידי רבנו גרשום מאור הגולה, (להלן "רגמ"ה"), בסביבות שנת 1000 לספירה. תקנתו התקבלה בקהילות צרפת הדרומית ואשכנז (גרמניה). יהודי ספרד, איטליה וארצות המזרח לא קיימו את התקנה ולא הסכימו לה.

הובאו בראשונים ובאחרונים מספר טעמים לתקנה. אחת הסיבות החשובות היא הפן הכלכלי. רבינו גרשום חשש שמא ישא אדם מספר נשים ולא יהיה בידו לפרנסן. עוד סיבה חשובה משום שמצב כזה יגרור אחריו קטטות ומריבות בין הנשים, ולפיכך נקראו "צרות", שכל אחת צרה בחברתה. טעם נוסף: כדי שאדם לא ירבה יותר מדי ביחסי אישות עם נשותיו.

ישנן דעות חלוקות בראשונים האם התקנה תקפה גם בימינו או שמא רגמ"ה גזר זאת רק לתקופתו. יש מהראשונים שכתבו שלא שמענו שגזר אלא עד סוף האלף החמישי (עד שנת 1239), ובימינו כבר התבטלה התקנה ואינה אלא מנהג שנהגו להחמיר. השולחן ערוך ועוד פוסקים הביאו זאת כהלכה. יש להוסיף שאף על פי שרגמ"ה גזר לזמן קצוב, ראו חכמי אשכנז שתקנה טובה ולא ראויה להיפסק והסכימו להמשיכה לעולם.
ידועה דעת הגאון מוילנא, (1720 - 1797), שהתנגד בחריפות לחרם דרבנו גרשום. מצוטט מפיו כי "אילו היה עולה הדבר בידו היה מבטל תורה ותפלה ומסבב מעיר לעיר וממדינה למדינה לבטל את החרם דר' גרשום בעניין איסור לשאת שתי נשים, כי על ידי ביטול החרם תהיה התקרבות הגאולה".

היעב"ץ (רבי יעקב עמדין, 1698 - 1776), התנגד עקרונית לחרם דרבנו גרשום וראה בו תקנה זמנית ומקומית וכניעה לחוקי הגויים ובאחת מתשובותיו הוא כותב: "כל מה שרבינו גרשום אסר הוא רק מפני חילול השם בין הגויים מפני שאצל הנוצרים זה היה נחשב לדבר אסור וטמא".

הרב עובדיה יוסף פסק להתיר נישואין עם שתי נשים לספרדים, ויצא נגד זה שבתי הדין אינם נותנים לבני ספרד לשאת שתי נשים, וכך כתב בשו"ת יביע אומר "בשומעי כי יש בתי דין שפוסקים להחמיר גם על הספרדים ועדות המזרח בעניין זה, בהחילם חרם דרבנו גרשום גם על עדות המזרח בפסקיהם, ושגגה היא בידם..." בהמשך הוא מביא הוכחות לדבריו, מדברי הראשונים והאחרונים. יש אומרים שהרב עובדיה מתיר נשיאת שתי נשים רק בנסיבות מיוחדות, כמו במסורב גט.

מנגד ישנה רשימה גדולה של רבנים, רובם מארצות אשכנז, שתמכו בתקנה, וחלקם אף כתבו שכיון שקיבלו את התקנה היא נהפכה לכעין דין דאורייתא, כדוגמת הרא"ש (רבי אשר בן יחיאל, 1250 גרמניה - 1327 ספרד), שכתב: "תקנות רגמ"ה נחשבות כמו שניתנו מסיני!".

גם אצל רבנים שתמכו בתקנה ישנם מחלוקות בנוגע למקרים הבאים:
מי שהתארס עם אישה אך עדיין לא נשא אותה; כשקיים ספק אם יש לו כבר אישה כדין; בנישואי מצווה: כגון במצוות ייבום: השולחן ערוך פסק שרבנו גרשום לא אסר כלל במקרה של ייבום, ויש שחלקו עליו; בביטול פריה ורבייה: אם הייתה אשתו עקרה, הרמ"א, (רבי משה איסרליש, 1530 פולין - 1572 פולין), מתיר נשיאת אישה נוספת וכותב "בכל מקום שיש דיחוי מצווה, כגון ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, לא גזר רגמ"ה. אמנם ישנם חולקים הסוברים שחרם רגמ"ה

נוהג אפילו במקום מצווה; יש מחלוקת לגבי תקנת רגמ"ה גם למקרה שאשתו ברחה והוא לא מצליח לאתר אותה או אם אשתו נשבתה ע"י גויים והוא לא מצליח לשחרר אותה.
יצוין כי פוליגמיה אסורה על פי חוק העונשין בישראל: "נשוי הנושא אישה אחרת, ונשואה הנישאת לאיש אחר, דינם מאסר חמש שנים". לאיסור זה יש מספר סייגים: אם הנישואין השניים הם נישואים לפי דין תורה לא יעבור אדם עבירה אם בית דין רבני התיר לו לשאת אישה שנייה והפסק אושר על ידי נשיא בית הדין הרבני הגדול.

העובדה שעל פי הדין המקורי מותר לאדם לשאת שתי נשים מנוצלת כיום בחוק הישראלי למקרים בהם אין אפשרות לתת גט, כגון: אם בת הזוג לקתה במחלת נפש ובגללה אינה יכולה להסכים לביטול הנישואים, או אם בת הזוג נעדרת למעלה מ - 7 שנים בנסיבות המעוררות חשש לחייה, או במקרה שאשתו מסרבת לקבל גט. במקרים אלה מתירים לשאת אישה אחרת בהסכמת מאה רבנים.

יחד עם זאת הפוליגמיה קיימת עדיין אצל יהודי ישראל באופן רגיל, בעיקר אצל יוצאי תימן מבוגרים שהספיקו להינשא לשתי נשים לפני שעלו לארץ, או אנשים שהתחתנו עם כמה נשים באופן לא רשמי, אך מקרים כאלו נדירים מאוד. אצל הבדואים בישראל תופעת הפוליגמיה נפוצה למדי אך המדינה מתקשה באכיפת החוק האוסר זאת.
מקור: ויקיפדיה, פוליגמיה_ביהדות

וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב, וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר: אֵלַי תָּבוֹא, כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי; וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים, אֶל לֵאָה; וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב, בֵּן חֲמִישִׁי. וַתֹּאמֶר לֵאָה: נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי, אֲשֶׁר נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי; וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר, כִּי שָׂכַר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי. (בראשית ל, טו-יח)

האין ביציאת לאה ובדבריה משום גסות רוח? מה ההסבר?

לפי הספורנו כל רצונה של לאה הייתה ללדת עוד בנים ולא עצם יחסי האישות עם יעקב. רואים את זה גם מההמשך, שהרי ה' שמע לבקשתה.

מה פירוש השם יִשָּׂשכָר, מה מיוחד בו, ולמה השם קשור לנתינת שפחתה ליעקב ולא לנתינת הדודאים לרחל?

פירוש השם יִשָּׂשכָר הוא "יהי שכר" או אולי "יישא שכר". יש לשים לב שאות "השין" השנייה בתורה אינה מנוקדת והיא כאילו איננה. לכן מבטאים את השם "יִשָּׂכָר". למעשה השם קשור לשני הדברים ואולי בגלל זה יש שתי "שינים". היא אמרה לפני כן "כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי" ועכשיו הוסיפה את הסיבה העיקרית לקבלת השכר, נתינת שפחתה ליעקב על מנת להרבות בבנים.

וַתַּהַר עוֹד לֵאָה, וַתֵּלֶד בֵּן שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב. וַתֹּאמֶר לֵאָה: זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב, הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי, כִּי יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים; וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ זְבֻלוּן. וְאַחַר יָלְדָה בַּת; וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה. (בראשית ל, יט-כא)

מה זה "זבד", ו - "יזבלני", ובמה הם קשורים לשם "זבולון"?

"זבד" הוא "חלק". "זבול" הוא דירה. לאה אמרה שעיקר דירתו של יעקב יהיה מעתה אתה, שכן ילדה לו ששה בנים.

איך יתכן שליעקב נולדו שנים עשר בנים ורק בת אחת?

כידוע, מין היילוד נקבע ע"י הזרע הנפגש עם ביצית ומביא להפרייתה. אם הזרע נושא כרומוזום Y (הקטן יותר), אזי ייוולד בן. אם הזרע נושא כרומוזום X תיוולד בת. ביצית האישה תמיד נושאת כרומוזום X. ישנם גברים שנטיית הזרע שלהם היא לכרומוזום X ויש לכרומוזום Y. תסתכלו על משפחות שאתם מכירים.

ע"פ מחקרים גנטיים, יכולה להיות נטייה תורשתית ללדת צאצאים ממין מסוים, אם ההורים הם נשאים של מחלות תורשתיות העוברות בכרומוזומי המין. לא מדובר בנטייה תורשתית ליצור עוברים ממין מסוים, אלא במחלה שפוגעת בעוברים ממין אחד בלבד. כתוצאה מכך נולדים יותר צאצאים מהמין השני.

יחד עם זאת, מכמה פסוקים בתורה עולה שליעקב היו לא רק בנים ונכדים אלא גם בנות ונכדות. כתוב בפרשתנו (לז, לה): "וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ", ולאחר מכן (מו, ז): "בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ, בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו... הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה".

רבי יהודה, במדרש בראשית רבה, סובר שהיו ליעקב בנות רבות, ושהסיבה שלא מסופר על לידתן, היא משום שהן נולדו כולן כתאומות של שנים עשר הבנים, והסיבה שהן לא נספרו בירידה למצרים היא משום שכולן נישאו לבני יעקב.

גם הפרשן שד"ל, (1800-1865, איטליה), כותב שאין ספק שהיו בנות ליעקב ולבניו אך לא נכנסו לכלל השבעים נפש, כי נישאו לבני אחיהן ולבני דודיהן, כיוכבד שנישאה לעמרם. הרי כתוב בירידה מצרימה, שבעים נפש 'מלבד נשי בני יעקב', (בראשית מו: כו), וכן נשים נשואות אחרות. נשים לא נמנו, מלבד דינה ושרח בת אשר שכנראה היו נשואות. יש כמובן רבים החולקים על דעה זו שהיו ליעקב גם בנות ונכדות נוספות וטוענים ש – "וְכָל בְּנֹתָיו", הכוונה לדינה ולשרח בת אשר, בלבד.

לידת רחל את יוסף ובקשת יעקב לחזור ארצה

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל; וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים, וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ. וַתַּהַר, וַתֵּלֶד בֵּן; וַתֹּאמֶר: אָסַף אֱלֹהִים אֶת חֶרְפָּתִי. וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף, לֵאמֹר: יֹסֵף ה' לִי בֵּן אַחֵר.
(בראשית ל, כב-כד)

למה רחל קראה לבנה "יוסף" ולא "אסף"? האם היה חשוב לה רק בן נוסף?

היא אמנם הודתה לה' על שאסף וביטל את חרפתה, אבל בעיקר התפללה לבן אחר, שלא תלד רק בן אחד. רש"י מביא את האגדה המשעשעת, ש"כאשר אין לאישה בן, אין לה במי לתלות את סרחונה. משיש לה בן, תולה בו. (אם בעלה שואל): מי שבר כלי זה? – (היא עונה): בִּנְךָ, מי אכל תאנים אלו? בִּנְךָ". (יש אומרים שאם מדובר בתינוק, מותר לה לשקר, למען שלום בית).

רק כעבור כשבע שנים התקבלה תפילתה לבן אחר, עם לידת בנימין ומיד לאחר מכן הלכה לעולמה.

וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף; וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבָן: שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי. תְּנָה אֶת נָשַׁי וְאֶת יְלָדַי, אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֶן וְאֵלֵכָה: כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ, אֶת עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן: אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ; נִחַשְׁתִּי, וַיְבָרְכֵנִי ה' בִּגְלָלֶךָ. (בראשית ל, כה-כז)

למה יעקב ביקש לחזור הביתה דווקא אחרי לידת יוסף?

אחרי לידת יוסף, הושלמו שבע שנות העבודה שהוא התחייב עליהן.

למה הוא צריך לבקש רשות לקחת את נשיו ואת ילדיו? האין זו זכותו ע"פ המוסכם ובמה זה קשור לעבודתו אצל לבן?

הוא לא ביקש רשות לקחת אותם אלא לחזור לארצו. יתכן שבהזכרת הנשים והילדים ביקש לרמוז על השכר שמגיע לו כדי שיוכל לפרנס את משפחתו הגדולה.

מצבו הכלכלי של יעקב; בקשת השכר המוזרה של יעקב; יעקב מתעשר בדרך חלום, חכמה ונס

וַיֹּאמֶר: נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי, וְאֶתֵּנָה. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ; וְאֵת אֲשֶׁר הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי. כִּי מְעַט אֲשֶׁר הָיָה לְךָ לְפָנַי, וַיִּפְרֹץ לָרֹב, וַיְבָרֶךְ ה' אֹתְךָ לְרַגְלִי; וְעַתָּה,

מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם אָנֹכִי לְבֵיתִי. וַיֹּאמֶר: מָה אֶתֶּן לָךְ? וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: לֹא תִתֶּן לִי מְאוּמָה, אִם תַּעֲשֶׂה לִי הַדָּבָר הַזֶּה, אָשׁוּבָה אֶרְעֶה, צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר.

אֶעֱבֹר בְּכָל צֹאנְךָ הַיּוֹם, הָסֵר מִשָּׁם כָּל שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל שֶׂה חוּם בַּכְּשָׂבִים, וְטָלוּא וְנָקֹד, בָּעִזִּים; וְהָיָה, שְׂכָרִי. וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר, כִּי תָבוֹא עַל שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ: כֹּל אֲשֶׁר אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים, וְחוּם בַּכְּשָׂבִים, גָּנוּב הוּא אִתִּי. וַיֹּאמֶר לָבָן: הֵן, לוּ יְהִי כִּדְבָרֶךָ. (בראשית ל, כח-לד)

האם יעקב למעשה לא קיבל משכורת בכל שנות עבודתו אצל לבן?

כנראה שלא קיבל משכורת במשך ארבע עשרה שנות עבודתו. למעשה, ע"פ ההסכם עם לבן, הוא עבד תמורת נשיאת לאה ורחל וקיבל מלבן מגורים, אוכל וביגוד, אך לא משכורת ולכן לא היה לו רכוש משלו. במצב זה היה מתקשה מאוד לחזור לארץ. נראה בהמשך, פרק לא, מא, שיעקב אומר ללבן: זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה, בְּבֵיתֶךָ, עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ. לפי זה רק ב - 6 שנות עבודתו האחרונות הוא קיבל משכורת - גם זה באמצעות הצאן החום, הנקוד וכדומה.

מה בעצם מבקש יעקב מלבן? האם סמך על נס?

יעקב מבקש לקבל מעכשיו כשכר את כל הצאן שאיננו לבן, אלא תיישים עקודים וטלואים, עיזים נקודות וטלואות, וכבשים חומים. הוא ביקש מלבן להסיר מהצאן את כל מה שאיננו לבן ולהשאיר רק את הכבשים הלבנים והעיזים השחורות - דווקא אלה שאינם מגיעים לו. את הסיבה לבקשה מוזרה זו אפשר למצוא בפרק לא, פסוק י, לפיו ה' גילה לו בחלום שיוולדו "עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים". מטרתו הייתה לצבור רכוש משלו כדי שיוכל לפרנס את משפחתו בארץ כנען. גם בעניין הפרנסה אסור לסמוך על הנס וכידוע התנאים בארץ אינם קלים. הוא סמך על התגשמות חלומו.

בדרך הטבע, הוולדות דומים בדרך כלל בצבעם ל"הורים", כך שהסיכוי שייוולד צאן נקוד וטלוא דווקא, אינו גדול.

וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלָאִים, וְאֵת כָּל הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלָאֹת, כֹּל אֲשֶׁר לָבָן בּוֹ, וְכָל חוּם בַּכְּשָׂבִים, וַיִּתֵּן בְּיַד בָּנָיו. וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב; וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת. (בראשית ל, לה-לו)

האם לבן נהג ע"פ ההסכם עם יעקב או שרימה אותו?

נראה שהוא נהג לפי ההסכם, כלומר השאיר אצל יעקב רק את הלבנים, השייכים לו, אך רש"י מפרש שלבן נתן לו רק את הכבשים והעזים הרעועות, החולות והעקרות. פרשנים נוספים אומרים שגם כאן, לבן רימה בדרכים שונות.

וַיִּקַּח לוֹ יַעֲקֹב מַקֵּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן; וַיְפַצֵּל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת - מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל הַמַּקְלוֹת. וַיַּצֵּג אֶת הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל, בָּרְהָטִים, בְּשִׁקְתוֹת הַמָּיִם, אֲשֶׁר תָּבֹאנָה הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן, וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת. וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן, אֶל הַמַּקְלוֹת, וַתֵּלַדְנָה הַצֹּאן, עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלָאִים. וְהַכְּשָׂבִים, הִפְרִיד יַעֲקֹב, וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד וְכָל חוּם, בְּצֹאן לָבָן; וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ, וְלֹא שָׁתָם עַל צֹאן לָבָן. וְהָיָה, בְּכָל יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת, וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים, לְיַחֲמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת. וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן, לֹא יָשִׂים; וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן, וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב. וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד; וַיְהִי לוֹ, צֹאן רַבּוֹת, וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים, וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים. (בראשית ל, לז-מג)

מה בעצם עשה יעקב?

הוא לקח מקלות של עצים וקילף אותם חלקית כדי שחלק יהיה חום וחלק לבן, כמו צבע הצאן שרצה שייוולד. אחר כך הוא העמיד את העצים ברהטי המים ששם הזכרים באים על הנקבות. כביכול, עצם ההסתכלות של הצאן על המקלות המפוצלים גרם להולדת צאן טלוא ונקוד. אחר כך הפריד בין עדר הצאן שלו לבין עדר לבן, כדי להרבות את צאנו.

יש אומרים שיעקב השתמש בעקרונות חוקי מנדל - (גרגור מנדל, Gregor Mendel), ביולוג ונזיר צ'כי ממוצא גרמני, הנחשב אבי הגנטיקה, 1822-1884), חוקים אשר נמסרו ליעקב ע"י המלאך, שהופיע אצלו בחלום. מנדל קבע שקיימים שני סוגי תכונות לארוגניזם – דומיננטית ונשלטת. בהכלאה ביו זנים בעלי תכונות שונות של צמח או חי כלשהו, יופיעו בצאצאי הדור הראשון התכונות השולטות בלבד, אך ישא בגנים שלו גם את התכונות הנשלטות, אשר יתחילו לקבל ביטוי החל מהדור השני. הכלאות הדור הראשון בינן לבין עצמן, יתנו בדור השני, צאצאים בעלי תכונות שולטות ותכונות נשלטות ביחס של 3:1 בהתאמה. בעדר הצאן שקיבל יעקב מלבן היו כל הצאן בעלי צבע אחיד, כבשים לבנות ועזים שחורות, וגן אותו הצבע היה דומיננטי, אך חלק מהצאן נשא גם את הגנים הנשלטים של עקודים, נקודים, טלואים וחומים. בחלומו, גילה המלאך ליעקב שניתן לזהות את נושאי הגנים הרב - צבעים ע"י כך שהם בעלי פעילות און יתר לעומת נושאי הגן החד-צבעים. יעקב הפריד בין הצאן הפורה יותר (הַמְקֻשָּׁרוֹת) לצאן הפחות פורה, (הָעֲטֻפִים). את העטופים הוא מסר ללבן. על כן, יעקב איתר את הצאן בעל גן רדום של צבע

מנומר, שהינו בן כלאיים של הורים שבאחד מהם גן רדום של צבעים לא אחידים, ע״פ העקרון שאלה פוריים יותר מהצאן שחסר הגן הרדום, אשר נמסר כאמור ללבן, בהתבסס על דברי המלאך: ״וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן״. יתכן שהמקלות המפוצלים שימשו כמזהים את הצאן בעל פעילות און היתר כנאמר ״וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן, אֶל הַמַּקְלוֹת״. ע״פ חוקי מנדל, אחרי מעט שנים, גן הצבעים המנומרים הופך להיות הדומיננטי, וכל הצאן יוולד מנומר.

יעקב המשיך בשיטה זו משך 6 שנים, וצאנו התרבה מאוד.

(המקור: עלון שבת בשבתו, פרשת ויצא, תשע״ד ועלון ״שבתון״, פרשת ויצא, משנת תשע״ו, ד״ר יצחק קניגסברג).

מה אפשר ללמוד מהמעשה של יעקב?

נלמד שגם אם בדרך הטבע אין האדם רואה הרבה סיכויים להצלחה במעשיו, אסור שיתייאש, אלא עליו להתאמץ ולהשתדל עד להשגת המטרה. זאת דוגמא לפתגם ש״הפרנסה מן השמים״. אם משתדלים להתפרנס ביושר, הפרנסה יכולה להגיע גם באופן בלתי צפוי, בעזרת ה׳. ללא חלומו על הצאן, יעקב לא היה מגיע לפתרון זה למצבו, והיה חוזר לכנען עם הרבה פחות רכוש.

משך כמה זמן נהג כך יעקב עם הצאן?

הוא עשה זאת, כלומר חזר על אותה פעולה בכל מחזור של צאן, במשך שש שנים. ראו בראשית לא, מא. יש המותחים ביקורת על יעקב שהתעכב עוד שש שנים בגלות רק כדי ״לעשות לביתו״, במקום לחזור להוריו מיד אחרי 14 שנות העבודה. אך אולי מהמקרה של יעקב, אפשר ללמד זכות על אלה הדוחים עלייה ארצה עד שהם מבוססים כלכלית.

סיכום פרק ל

בפרק זה דנו בבעיית העקרות של אישה ובמושג של ״אולי אבנה ממנה״ שמצאנו אצל שרה ואצל רחל. ראינו שבעזרת השפחות, המשפחה גדלה בעוד ארבעה בנים ובשכר מסירת השפחות, לאה ורחל אכן יולדות. הסברנו למה היום יהודים לא נושאים יותר מאישה אחת, למרות שאין איסור בתורה. הבנו מדוע רחל קראה לבנה ״יוסף״. ראינו שיעקב התעשר, לא ברמאות, אלא להיפך, בדרך מתוחכמת שהתגלתה לו ע״י מלאך בחלום, ושיש מה ללמוד מזה.

פרק לא - קנאת לבן ובניו בעושרו של יעקב; הוראת ה' ליעקב לשוב לארץ; יעקב מסביר לנשיו את סוד התעשרותו; תופעת יחס של ניכור בין הורים לילדיהם; רחל לוקחת את התרפים ויעקב בורח מלבן; לבן ופרעה; הויכוח בין לבן ליעקב; ברית אי - הלוחמה בין יעקב ללבן

קנאת לבן ובניו בעושרו של יעקב; הוראת ה' ליעקב לשוב לארץ; יעקב מסביר לנשיו את סוד התעשרותו; תופעת יחס של ניכור בין הורים לילדיהם

וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְנֵי לָבָן לֵאמֹר: לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל הַכָּבֹד הַזֶּה. וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם. וַיֹּאמֶר ה' אֶל יַעֲקֹב: שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ. וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל צֹאנוֹ. וַיֹּאמֶר לָהֶן: רֹאֶה אָנֹכִי אֶת פְּנֵי אֲבִיכֶן, כִּי אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם; וֵאלֹהֵי אָבִי, הָיָה עִמָּדִי. וְאַתֶּנָּה יְדַעְתֶּן כִּי בְכָל כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת אֲבִיכֶן. וַאֲבִיכֶן הֵתֵל בִּי, וְהֶחֱלִף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים; וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי. אִם כֹּה יֹאמַר, נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ - וְיָלְדוּ כָל הַצֹּאן נְקֻדִּים; וְאִם כֹּה יֹאמַר, עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ - וְיָלְדוּ כָל הַצֹּאן עֲקֻדִּים. וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם, וַיִּתֶּן לִי. (בראשית לא, א-ט)

למה יעקב צריך להצטדק בפני נשיו?

הוא נהיה עשיר יותר מלבן, כביכול שלא בדרך הטבע, ואולי נראה שאפילו בניגוד לה. נשותיו היו עלולות לחשוד בו שהוא נהג שלא כשורה או מעל בצאן לבן. לכן הוא מסביר להן שהכל נעשה ביושר וכפי שהוסכם ושלבן הוא שנהג שלא כשורה והחליף את תנאי שכרו פעמים רבות. כל מה שהרוויח היה בברכת הקב"ה.

וַיְהִי, בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן, וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם; וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן, עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים. וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם: יַעֲקֹב; וָאֹמַר: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר: שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה - כָּל הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן, עֲקֻדִּים נְקֻדִּים, וּבְרֻדִּים, כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָךְ. אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל, אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה, אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִי שָׁם נֶדֶר; עַתָּה, קוּם צֵא מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְשׁוּב אֶל אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ. (בראשית לא, י-יג)

ראינו שיעקב פעל על סמך חלום. האם כדאי לפעול כך?

אמנם רבים עסקו בפתרון או פירוש חלומות, החל מיוסף ועד זיגמונד פרויד ע"י שימוש בסמלים הנמצאים בהם, אך כידוע, יש בחלומות הרבה מהדמיון הפרוע ולא כדאי לפעול לפיהם ללא

התייעצות עם מישהו מוסמך. זה לא חל על חלום נבואי, כדוגמת חלומות יעקב ויוסף, לאחר שנפתרו נכון.

למה היה חשוב שיעקב יחזור לארץ כנען?

ראשית, יעקב נדר שאם הקב"ה ישמור אותו בארץ נכר, האבן ששכב עליה תהיה בית אלוהים וייתן מעשר מכל אשר לו. על כן הוא היה מחויב לחזור. שנית, הוא היה חייב לחזור עם משפחתו לארץ כנען, כדי למלא את ייעודו כמנהיג האומה, בהתאם לברכה שקיבל מאביו.

יש אומרים, שהקב"ה אמר ליעקב: כשיצאת מארץ כנען על מה חלמת? על מלאכי אלוקים עולים ויורדים בסולם. אחרי עשרים שנה בחרן על מה אתה חולם? על זכרי הצאן העולים על הנקבות ברהטים. לכן הגיע הזמן שתצא מהארץ הזאת ותשוב אל ארץ מולדתך.

וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה, וַתֹּאמַרְנָה לוֹ: הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה, בְּבֵית אָבִינוּ? הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ, כִּי מְכָרָנוּ; וַיֹּאכַל גַּם אָכוֹל אֶת כַּסְפֵּנוּ. כִּי כָל הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ, לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ; וְעַתָּה, כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ, עֲשֵׂה. (בראשית לא, יד-טז)

מה אפשר ללמוד על היחס בין לבן לבנותיו?

היה יחס של ניכור בין לבן לבנותיו. למעשה הוא ניצל אותן למטרות כספיות, בכך שהוא השיא אותן ליעקב בתמורה לעבודה, כך שאפשר לומר שמכר אותן, וזאת במקום לתת להן נדוניה יפה, חוץ ממסירת זלפה ובלהה ששימשו כשפחותיהן. גם אחר כך לא חס לבן עליהן ועל נכדיו בכך שהפר את הסכם השכר שבינו לבין יעקב.

האם יחס כזה הוא נפוץ בין הורים לבניהם או בנותיהם?

כשהנערים והנערות נמצאים בגילאי ההתבגרות, לעיתים קיימת תופעה של התמרדות נגד ההורים, דבר שיכול להביא להרעה ביחסים ואף לניכור ולהעדר תקשורת ביניהם. לאחר מכן הקשר בדרך כלל משתפר. לגבי בנים ובנות נשואים, כמובן שישנם מקרים של ניכור או התעלמות הורים מבניהם הנשואים, בעיקר על רקע סכסוך או מריבה חמורה, אבל זה איננו נפוץ. ע"פ התלמוד וגם ע"פ המציאות, בדרך כלל אין יחסים טובים בין חמות לבין כלותיה, דבר העלול לפגוע בכלל המשפחה. רצוי להימנע מכך ככל האפשר, בעיקר ע"י שמירת הלשון מהשמצות מיותרות.

רחל לוקחת את התרפים ויעקב בורח מלבן ; הקשר בין לבן לפרעה

וַיָּקָם יַעֲקֹב, וַיִּשָּׂא אֶת בָּנָיו וְאֶת נָשָׁיו עַל הַגְּמַלִּים. וַיִּנְהַג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ, מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם - לָבוֹא אֶל יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן. וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת צֹאנוֹ; וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ. וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי, עַל בְּלִי הַגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא. וַיִּבְרַח הוּא וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת הַנָּהָר; וַיָּשֶׂם אֶת פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד. (בראשית לא, יז-כא)

למה רחל עשתה מעשה כזה?

לפי רש"י, התרפים היו דמויות ששימשו לעבודת אלילים והיא רצתה להפריש אותו מעבודה זרה. לפי פירושים אחרים, הם שימשו כקסמים, כדי לגלות עתידות. היא לא רצתה שבעזרתם, לבן יגלה לאיזה כיוון ברחו.

וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב. וַיִּקַּח אֶת אֶחָיו עִמּוֹ, וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו, דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים; וַיִּדְבַּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד. (בראשית לא, כב-כג)

מה מזכיר פסוק זה - מספר שמות?

ביציאת מצרים, לאחר שנמסר לפרעה שברח העם, הוא לקח מרכבות ורדף אחריהם. לפי חשבון הימים, גם פרעה השיג את בני ישראל ביום השביעי ליציאת מצרים. בליל הסדר אנו מזכירים את שני אישים אלה: צא ולמד מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן ביקש לעקור את הכול שנאמר: (דברים כו, ה), אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה, וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט; וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב. לא נאמר שלבן רצה להרוג את כולם, שכן מדובר בבנותיו ובנכדיו, אבל כן רצה לעקור אותם מיעקב ולשלח אותו לבד וחסר כל לארץ כנען. משמעות הדבר, למעשה, השמדת העם.

וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה; וַיֹּאמֶר לוֹ: הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תְּדַבֵּר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע. (בראשית לא, כד)

האם לבן נהיה נביא, שאלוקים דיבר אליו?

לפי הרמב"ן הוא חלם חלום נבואי חד- פעמי, שמטרתו הייתה להגן על יעקב, אך לבן לא היה נביא. לעומת זאת, חז"ל מצאו נקודות דמיון רבות בין לבן הארמי לבין בלעם בן בעור. הנקודות הן כה רבות, עד כי אמרו חז"ל על שניהם: "תנא: הוא בעור, הוא כושן רשעתיים, (מלך ארם נהרים אשר שעבד את עם ישראל במשך שמונה שנים בתקופת השופטים, בשל עבודה זרה), הוא

לבן הארמי", (סנהדרין קה, א), זאת אומרת שבלעם הוא המשכו של לבן, שאכן היה נביא רשע, מהסוג של בלעם. בדברים המשותפים ביניהם אפשר למנות: שניהם מאותה ארץ מוצא - ארם, לשניהם הקב"ה ניגלה באישון ליל ומזהירם לבל יזיקו לישראל. שניהם היו מנחשים וקוסמים, (לבן באמצעות תרפים), שניהם חמדו ממון, וכח הפה ייחד את שניהם.

הדבר המרכזי שבלט ואפיין את דמותם הוא רצונם לעקור, לכלות ולאבד את יעקב וזרעו, עם ישראל, דבר שלא עלה בידם.

מקור: אלחנן פרינץ, מעליות, כ"ג, טבת תשס"ב, ביטאון ישיבת ברכת משה.
www.daat.ac.il/daat/kitveyet/maaliyot/bilam 2.htm

הוויכוח בין לבן ליעקב

וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת אָהֳלוֹ בָּהָר, וְלָבָן תָּקַע אֶת אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד. וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב: מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת לִבִּי וַתְּנַהֵג אֶת בְּנֹתַי כִּשְׁבִיוֹת חָרֶב. לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ, וַתִּגְנֹב אֹתִי; וְלֹא הִגַּדְתָּ לִי - וָאֲשַׁלְּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר. וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי; עַתָּה, הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ. יֶשׁ לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע; וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אָמֶשׁ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר: הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע. וְעַתָּה הָלוֹךְ הָלַכְתָּ, כִּי נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ; לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת אֱלֹהָי? וַיַּעַן יַעֲקֹב, וַיֹּאמֶר לְלָבָן: כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי, פֶּן תִּגְזֹל אֶת בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי. עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ, לֹא יִחְיֶה - נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר לְךָ מָה עִמָּדִי, וְקַח לָךְ; וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם. וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל יַעֲקֹב וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא, וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל. (בראשית לא, כה-לג)

האם לבן צודק בטענותיו? האם היה מקום לחששות של יעקב?

ספק רב אם לבן צדק בדבריו. כנראה שדווקא חששותיו של יעקב קרובים יותר למציאות, לאור ניסיונו הרע של יעקב מול רמאויותיו של לבן.

וְרָחֵל לָקְחָה אֶת הַתְּרָפִים, וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל, וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם; וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת כָּל הָאֹהֶל, וְלֹא מָצָא. וַתֹּאמֶר אֶל אָבִיהָ: אַל יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי, כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ, כִּי דֶרֶךְ נָשִׁים לִי; וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת הַתְּרָפִים. (בראשית לא, לד-לה)

רחל למעשה שיקרה לאביה? האם ניתן להצדיק זאת?

רש"י סבור שלא הייתה לכך הצדקה ואף כותב שבגלל הקללה של יעקב: "עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת אֱלֹהֶיךָ, לֹא יִחְיֶה", מתה רחל בגיל צעיר, בדרך לחברון, ולא זכתה להיקבר במערת המכפלה.

וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן: מַה פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי? כִּי מִשַּׁשְׁתָּ אֶת כָּל כֵּלַי, מַה מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי בֵיתֶךָ? שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ. זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ, רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ; וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי. טְרֵפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ - אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה, מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה; גְּנֻבְתִּי יוֹם, וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה. הָיִיתִי בַיּוֹם - אֲכָלַנִי חֹרֶב, וְקֶרַח בַּלָּיְלָה; וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי. זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ, עֲבַדְתִּיךָ, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ, וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ; וַתַּחֲלֵף אֶת מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים. לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי, אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי, כִּי עַתָּה, רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי; אֶת עָנְיִי וְאֶת יְגִיעַ כַּפַּי, רָאָה אֱלֹהִים - וַיּוֹכַח אָמֶשׁ. (בראשית לא, לו-מב)

מה אפשר ללמוד מכך על יחסו של לבן ליעקב?

כנגד עבודתו הנאמנה והמסורה של יעקב, אשר שילם אפילו את מה שנגנב מהעדר, לבן העסיק אותו בתנאים קשים וגם החליף את תנאי משכורתו לעתים קרובות, לפי רש״י, מנקוד לטלוא ומעקודים לברודים, לפי הכדאיות שלו. זו דוגמא של ניצול עובד נאמן שהוא אף חתן. לפי אמרה ידועה, אסור לעשות עסקים עם בני משפחה.

וַיַּעַן לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב: הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי, וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה, לִי הוּא; וְלִבְנֹתַי מָה אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם, אוֹ לִבְנֵיהֶן, אֲשֶׁר יָלָדוּ. (בראשית לא, מג)

האם יש בדברי לבן משום תשובה לטענות יעקב? מה כוונתו?

לבן למעשה עונה שלא מגיע ליעקב כלום שכן כל מה שיש ליעקב הגיע ממנו. זה אולי נכון טכנית אך איננו תואם את ההסכמים שביניהם. הוא גם טוען שאיננו מסוגל להרע לבנותיו ולנכדיו. זה בוודאי נכון, אך זה אינו אומר שלא היה מנסה למנוע מיעקב לקחת אותם אתו.

כריתת ברית אי- לוחמה בין לבן ליעקב

וְעַתָּה, לְכָה נִכְרְתָה בְרִית - אֲנִי וָאָתָּה; וְהָיָה לְעֵד, בֵּינִי וּבֵינֶךָ. וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן, וַיְרִימֵהָ מַצֵּבָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו: לִקְטוּ אֲבָנִים, וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ גָל; וַיֹּאכְלוּ שָׁם, עַל הַגָּל. וַיִּקְרָא לוֹ לָבָן, יְגַר שָׂהֲדוּתָא; וְיַעֲקֹב, קָרָא לוֹ גַּלְעֵד. וַיֹּאמֶר לָבָן: הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם; עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ גַּלְעֵד. וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר, יִצֶף ה' בֵּינִי וּבֵינֶךָ - כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ. אִם תְּעַנֶּה אֶת בְּנֹתַי וְאִם תִּקַּח נָשִׁים עַל בְּנֹתַי, אֵין אִישׁ עִמָּנוּ, רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ. וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב: הִנֵּה הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ. (בראשית לא, מד-נא)

באיזו שפה דיבר לבן ובאיזו שפה יעקב?

כמובן שלבן דיבר ארמית. "סהד" בארמית הוא "עד", כמו בביטוי "סהדי שבמרומים". בבית לבן, כנראה שגם יעקב דיבר ארמית אך מאחר שכאן נעשתה פעולה של קדושה, הוא קרה לגל האבנים "גלעד", בלשון הקודש.

עֵד הַגַּל הַזֶּה, וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה: אִם אָנִי לֹא אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ אֶת הַגַּל הַזֶּה, וְאִם אַתָּה לֹא תַעֲבֹר אֵלַי אֶת הַגַּל הַזֶּה וְאֶת הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת, לָרָעָה. אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר, יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ, אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם; וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק. וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל לָחֶם, וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר. (בראשית לא, נב-נד)

מה בעצם היה ההסכם בין לבן ליעקב? האם זה היה פתרון הולם לסכסוך?

זה היה ברית קדושה ומחייבת של אי - לוחמה ביניהם, דבר המעיד על החשדנות ההדדית שהייתה קיימת. ברור שיעקב עדיין חשש שלבן מסוגל לתקוף אותו בארץ כנען ולקחת את משפחתו ואת הצאן. ללבן בעצם לא היה ממה לחשוש.

זה היה פתרון הולם. לעיתים הפתרון היחיד לסכסוכים קשים הוא הפרדה וניתוק הקשר, עם כל הכאב. ראינו את זה בפרידת אברהם ולוט. רואים את זה גם במקרי גירושין וסכסוכים בתוך משפחות.

סיכום פרק לא

למדנו מיעקב אבינו שלעתים התעשרות היא מהשמים ולאו דווקא כפועל יוצא ישיר של פעולת האדם. ראינו אצל יעקב דוגמא של מוסר עבודה גם כאשר ה"בוס" אינו הוגן. דנו ביחסים של ניכור ושל חשדנות קיצונית בתוך המשפחה. הבנו את הקשר בין לבן לפרעה, המוזכרים בליל הסדר כשואפים להשמיד את ישראל ואף את הדמיון בין לבן לבלעם. ראינו במקרה של רחל שלשקר לא מוצדק יכול להיות מחיר כבד ובסוף הפרק, שלפעמים היישוב הטוב ביותר של סכסוך הוא הפרדה בין הניצים.

פרק לב - תחילה

המלאכים פוגשים את יעקב במחניים

וַיִּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר, וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו, וַיְבָרֶךְ אֹתָם; וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ. וְיַעֲקֹב, הָלַךְ לְדַרְכּוֹ; וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם, מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה; וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא, מַחֲנָיִם. (בראשית לב, א-ג)

מי הם המלאכים ש"פגעו" ביעקב? איפה זה מחניים?

לפי רש"י אלה מלאכי ארץ ישראל שבאו ללוות אותו, כפי שליוו אותו ביציאתו מהארץ באמצעות חלומו.

מחניים היא מזרחה לנהר הירדן וליד נחל יבוק. יש גם קיבוץ בשם זה בגליל העליון באזור חצור הגלילית, אך רחוק ממחניים המקראית.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת ויצא</u>

הרעיון המרכזי הוא הגלות שנכפתה על יעקב והצלחתו להקים משפחה גדולה ולהתבסס מבחינה כלכלית, למרות קשיים רבים שמערים מולו לבן חמיו. בסוף הפרשה חוזר יעקב לארץ כנען כדי למלא את ייעודו של עם ישראל.

<u>תוספת</u>

<u>מַלֵּא, שְׁבֵעַ זאת - שבע ברכות הנישואין</u>

שבע ברכות (המכונות גם ברכות נישואים או ברכת חתנים), הן ברכות הנאמרות מתחת לחופה בטקס הנישואין היהודי, וכן במשך 'שבעת ימי המשתה' שלאחר החתונה, לאחר ברכת המזון הנאמרת בסיום ארוחה, כאשר מתקיימים תנאים מסוימים. נוסח הברכות מופיע במסכת כתובות, דף ח, א.

<u>נוסח שבע הברכות בחופה</u>

1. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, בורא פרי הגפן.

2. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, שהכל ברא לכבודו, (מפני שרצון ה' שנפרה ונרבה ולכן בדרך הטבע, על כל החי והצומח להתרבות).

3. ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, יוצר האדם, (הכוונה לאדם הראשון שהתברר שלא טוב היותו לבדו והיה זקוק לעזר כנגדו).

4. ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בניין עדי עד. ברוך אתה ה׳, יוצר האדם. (האדם והאישה נבראו בצלם אלוקים, מבחינת תכונות שכלם ומוסריותם. ה״בניין״ בברכה הוא בעצם האישה, היולדת ובונה את המשפחות לדורי דורות. ע״י זיווגם בעצם נוצר אדם שלם, ולכן מברכים שוב, ״יוצר האדם״).

5. שוש תשיש ותגל עקרה, בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה. ברוך אתה ה׳, משמח ציון בבניה. (הברכה מתייחסת לשמחתה של ציון, שהייתה עקרה בזמן הגלות, כאשר בניה יחזרו אליה בשמחה, דבר המתקיים בדורינו).

6. שמח תשמח רעים האהובים, כשמחך יצירך בגן עדן מקדם. ברוך אתה ה׳, משמח חתן וכלה. (ברכה שה׳ יברך את הזוג כפי ששימח את זוג הראשון בגן עדן).

7. ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם, אשר ברא ששון ושמחה, חתן וכלה, גילה רינה, דיצה וחדווה, אהבה ואחווה, ושלום ורעות, מהרה ה׳ אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה, קול מצהלות חתנים מחופתם, ונערים ממשתה נגינתם. ברוך אתה ה׳, משמח חתן עם הכלה.

הברכה השביעית מכוונת גם היא לשמחת ירושלים בעת הגאולה. היא מבוססת על דברי הנחמה של הנביא ירמיהו, פרק לג, י-יא: כֹּה אָמַר ה׳ עוֹד יִשָּׁמַע בַּמָּקוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר אַתֶּם אֹמְרִים חָרֵב הוּא מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין בְּהֵמָה, בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַם הַנְשַׁמּוֹת מֵאֵין אָדָם וּמֵאֵין יוֹשֵׁב וּמֵאֵין בְּהֵמָה. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה, קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת ה׳ צְבָאוֹת כִּי טוֹב ה׳ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ, מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית ה׳, כִּי אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה - אָמַר ה׳.

השיר: אני אוהב אותך לאה

מילים: אהוד מנור
לחן: צביקה פיק
(ראינו אצל יעקב ששנאתו ללאה נעלמת לאחר שילדה בניה).

את אותו הבוקר לא אשכח כשטמנת ראשך בתוך הכר
אור השמש על האוהל נח וראשי הלום שיכר.

כשלחשתי באוזנך את שמה את ידי אספת ביד קרה
ודמעה אחת חמה אל כפות ידי נשרה.

הנה ימים רבים חלפו ושתי ידי עייפו
ועינייך מה יפו כעיני רחל.

אני אוהב אותך לאה אוהב אותך גאה
אם אשכח אותך לאה שמי לא ישראל.

אל ימר ליבך על אחותך הן בנייך לצידך יושבים
אל תפני אישה את מבטך כל חלומותי קרובים.
מה בקשתך אמרי לאה שבע השנים חלפו מזמן
ונותרה רק עוד שעה טרם ייסגר הגן.

הנה ימים רבים חלפו ושתי ידי עייפו
ועינייך מה יפו כעיני רחל.

אני אוהב אותך לאה אוהב אותך גאה
אם אשכח אותך לאה שמי לא ישראל.

פרשת וישלח

פרק לב (המשך) - המלאכים פוגשים את יעקב במחניים; למה שלח יעקב מלאכים לעשו?; האם ניסה לשחד אותו?; יעקב מתפלל, אך גם סוגר את כל הפינות; שליחת הדורון המשתבח לעשו; המעבר בנחל יבוק; משמעות מאבק יעקב עם המלאך - "שרו של עשו"; משמעות הפגיעה בכף ירך יעקב; ברכת יעקב ושנוי שמו לישראל, בעלות השחר; איסור אכילת גיד הנשה

למה שלח יעקב מלאכים לעשו?; האם ניסה לשחד אותו?

וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו, אֶל עֵשָׂו אָחִיו, אַרְצָה שֵׂעִיר, שְׂדֵה אֱדוֹם. וַיְצַו אֹתָם, לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּן, לַאדֹנִי לְעֵשָׂו: כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב: עִם לָבָן גַּרְתִּי, וָאֵחַר עַד עָתָּה. וַיְהִי לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר, צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה; וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי, לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ. (בראשית לב, ד-ו)

איזה מלאכים שלח יעקב? היכן היא ארץ אדום?

לפי רש"י, מדובר במלאכים ממש, אלה מסוף הפרשה הקודמת, אך לפי רוב המפרשים אלה היו עבדיו אשר שלח אותם כשליחים לעשו.

ארץ אדום מדרום לים המלח ואזור הערבה. ראו במפה בסוף הפרק.

למה יעקב דאג לשלוח שליחים למרחק כה רב, מאזור מחניים עד ארץ אדום, כדי ליידע את עֵשָׂו על חזרתו? האם לא היה עדיף להיכנס לארץ בשקם ומבלי "לעורר דובים"?

לפי הרמב"ן, יעקב היה צריך להתקרב לאזור אדום על מנת להגיע לאביו בחברון וחשש שמא עשו יגלה אותו ויתקוף את מחנהו. לכן החליט "להקדים תרופה למכה". עובדה שאכן עשו שמע על בואו של מחנה יעקב לפני שהשליחים הגיעו אליו, ובא לקראת מחנה יעקב. אמנם ארץ אדום אינה במיוחד קרובה לחברון אך בספר יהושע טו, י, מוזכר כי הר שעיר היא בנחלת יהודה, מדרום מערב לים המלח. יתכן שהכוונה להר שעיר אחר. לביאור, ראו בסוף הפרק. יתכן שעשו התגורר באותו זמן בצד המערבי של ים המלח, דרומה לבאר שבע ולא כל כך רחוק מחברון.

האם יעקב התכוון "לשחד" את עשו עם המתנות?

לא. שוחד הוא מתן בלתי חוקי של כסף או שווה כסף באופן נסתר, כדי שהמקבל יפעיל את סמכותו לטובתו. כאן מדובר במתנות גלויות של יעקב לעשו, לצורך התפייסות עמו.

יעקב מתפלל, אך גם סוגר את כל הפינות

וַיָּשֻׁבוּ, הַמַּלְאָכִים אֶל יַעֲקֹב, לֵאמֹר: בָּאנוּ אֶל אָחִיךָ, אֶל עֵשָׂו, וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ, וְאַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ. וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד, וַיֵּצֶר לוֹ; וַיַּחַץ אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ, וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים, לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת. וַיֹּאמֶר, אִם יָבוֹא עֵשָׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ - וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה. (בראשית לב, ז-ט)

האם תגובת יעקב הייתה פחדנית או חכמה?

כפי שמביא רש"י ממדרש תנחומא, יעקב התקין את עצמו לשלשה דברים: לדורון, לתפלה ולמלחמה. קודם ניסה לפייס את עשו ולמנוע התקפה וגם התפלל לאלוקים שיציל אותו. חלוקת המחנה לשניים נועדה לשלב המלחמה, אם יהיה צורך בכך. אם מחנה אחד יותקף, יעקב ישיב מלחמה וע"י כך יציל את המחנה השני. על כן, יעקב נהג בחכמה. הוא ניסה לפייס, אך גם התכונן למלחמה, שמא הניסיון לא יעלה יפה, בשיטת "כבדהו וחשדהו".

וַיֹּאמֶר, יַעֲקֹב: אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם, וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק - ה', הָאֹמֵר אֵלַי, שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ. קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים, וּמִכָּל הָאֱמֶת, אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת עַבְדֶּךָ; כִּי בְמַקְלִי, עָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה, וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת. הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי, מִיַּד עֵשָׂו - כִּי יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ, פֶּן יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל בָּנִים. וְאַתָּה אָמַרְתָּ, הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ; וְשַׂמְתִּי אֶת זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם, אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר מֵרֹב. (בראשית לב, י-יג)

אם ה' הבטיח שישמור עליו וייטיב עמו וירבה את זרעו, למה הוא פחד כל כך? האם לא האמין להבטחת ה' שלא ייפגע?

לפי המפרשים, יעקב בכל זאת הרגיש שאינו ראוי לקיום ההבטחות וחשש שמא חטאותיו יבטלו את ההבטחות. גם הבטחה נבחנת לפי מעשי האדם.

שליחת הדורון המשתבח לעשו

וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא; וַיִּקַּח מִן הַבָּא בְיָדוֹ, מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו. עִזִּים מָאתַיִם, וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים, רְחֵלִים מָאתַיִם, וְאֵילִים עֶשְׂרִים. גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם, שְׁלֹשִׁים; פָּרוֹת אַרְבָּעִים, וּפָרִים עֲשָׂרָה, אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים, וַעְיָרִם עֲשָׂרָה. וַיִּתֵּן, בְּיַד עֲבָדָיו, עֵדֶר עֵדֶר, לְבַדּוֹ; וַיֹּאמֶר אֶל עֲבָדָיו, עִבְרוּ לְפָנַי, וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר. וַיְצַו אֶת הָרִאשׁוֹן, לֵאמֹר: כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי, וּשְׁאָלְךָ לֵאמֹר: לְמִי אַתָּה וְאָנָה תֵלֵךְ, וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ? וְאָמַרְתָּ: לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב, מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו; וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ. וַיְצַו גַּם אֶת הַשֵּׁנִי,

גַּם אֶת הַשְּׁלִישִׁי, גַּם אֶת כָּל הַהֹלְכִים, אַחֲרֵי הָעֲדָרִים, לֵאמֹר: כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל עֵשָׂו, בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ. וַאֲמַרְתֶּם, גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ, כִּי אָמַר, אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי, וְאַחֲרֵי כֵן אֶרְאֶה פָנָיו, אוּלַי יִשָּׂא פָנָי. (בראשית לב, יד-כא)

מה מיוחד במתנה ששלח יעקב לעשו? למה יעקב שלח כמה עדרים נפרדים?

היחס בין הזכרים לנקבות היה מתאים כנראה לריבוי טבעי מקסימאלי. על כן יעקב נתן לו מתנה שתלך ותתרבה הרבה עם השנים.

לפי הספורנו, הוא הפריד בין העדרים כדי להבדיל בין סוגי הבהמות השונים, כך שעשו יוכל לראות בקלות את היחס בין הזכרים לנקבות ואת גודל המתנה. מטרה סבירה נוספת, הייתה כדי לרכך בהדרגה ואולי להדהים את עשו ובכך להקטין עד כמה שאפשר את הסיכוי שיתקוף אותו.

המעבר בנחל יבוק; משמעות מאבק יעקב עם המלאך- "שרו של עשו"; משמעות הפגיעה בכף ירך יעקב; ברכת יעקב ושנוי שמו לישראל, בעלות השחר

וַתַּעֲבֵר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו; וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה הַהוּא בַּמַּחֲנֶה. וַיָּקָם בַּלַּיְלָה הוּא, וַיִּקַּח אֶת שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו, וְאֶת אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו; וַיַּעֲבֹר אֵת מַעְבַר יַבֹּק. וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם, אֶת הַנָּחַל; וַיַּעֲבֵר אֶת אֲשֶׁר לוֹ. וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ; וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ, עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר. וַיַּרְא כִּי לֹא יָכֹל לוֹ, וַיִּגַּע בְּכַף יְרֵכוֹ; וַתֵּקַע כַּף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ עִמּוֹ. (בראשית לב, כב-כו)

היכן נחל יבוק? ומי האיש אשר נאבק עם יעקב?

נחל יבוק מעבר לירדן, בין הכנרת לים המלח. הוא עובר ליד מחניים וזורם אל תוך נהר הירדן.
ע"פ רבי חמא בר' חנינא במדרש רבא, "האיש" היה "שרו של עשו", כלומר מלאך המייצג את עשו.

מה משמעות המאבק של יעקב עם המלאך?

המשמעות הפשוטה היא המאבק הצפוי בין האחים ונצחונו של יעקב. לפי הרמב"ם במורה נבוכים (חלק ב, פרקים מא - מב), וכן מפרשים נוספים, כל המאבק היה במראה נבואה ולא מדובר במאבק פיזי. יתכן שיעקב עשה חשבון נפש על מעשה המרמה כלפי עשו, והיו לו נקיפות מצפון, אשר התבטאו במאבק פנימי. הרמב"ן חולק על הרמב"ם ושואל, שאם כך, למה יעקב צלע על ירכו לאחר מכן? יש שהציעו שהחיזיון השאיר רושם עצום על יעקב, עד כדי כך שצלע, למרות שבמציאות לא נפגעה רגלו.

וַיֹּאמֶר: שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר; וַיֹּאמֶר: לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ, כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: מַה שְּׁמֶךָ? וַיֹּאמֶר, יַעֲקֹב. וַיֹּאמֶר: לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ - כִּי אִם יִשְׂרָאֵל; כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעִם אֲנָשִׁים, וַתּוּכָל. וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר: הַגִּידָה נָּא שְׁמֶךָ, וַיֹּאמֶר: לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי; וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם. (בראשית לב, כז-ל)

איך יתכן שהמלאך לא הצליח להתגבר על יעקב?

המלאך לא הורשה להכות את יעקב יותר מפגיעה בירכו. לפי הדעה שמדובר במראה נבואה ניתן לפרש ששרו של עשו נכנע בכך, שהודה ליעקב שקיבל את הברכות בצדק.

מה משמעות הנקע בכף ירך יעקב? מה משמעות המלים: "כִּי עָלָה הַשָּׁחַר"?

לפי הרמב"ן, "מעשי אבות סימן לבנים" וכל מה שמסופר על האבות למעשה רומז למה שיקרה לצאצאיהם בעתיד. הנקע בירך יעקב מסמל את הרדיפות של הרומאים, המיוחסים ע"י חז"ל לצאצאי אדום, נגד עם ישראל, בתקופת חורבן בית המקדש השני ואחריו וגם את רדיפות הנוצרים, שגם הם ממשיכי דרכם של האדומים והרומאים. אמנם הם פגעו מאוד בעם ישראל אך לא הצליחו להשמיד אותו.

"כִּי עָלָה הַשָּׁחַר" - לפי המפרשים, המלאך לא היה רשאי להישאר שם אחרי עלות השחר כי היה עליו לומר שירה לקב"ה. יש אומרים ש"השחר" מסמל את גאולת עם ישראל מרדיפות אומות העולם.

מה משמעות שנוי שמו של יעקב לישראל?

לפי רש"י, לא ימשיכו לומר עוד שהוא קיבל את ברכות אביו דרך עקבה ורמאות, כי אם בשררה ובזכות. לעומת זאת, השם "ישראל" הוא מלשון "שררה" כלומר, התגברות.

האם זה משנה מה שמו של אדם?

זה תלוי איך האדם מתייחס לשמו, כאמצעי זיהוי מקרי שהוריו נתנו לו, או כבעל משמעות לחיים שלו. במקרה של יעקב, ברור ששנוי השם בא להצביע על שנוי מעמד ואפילו על תפקידו בעולם. לא תמיד השם שמקבלים מההורים הוא באמת מתאים לבן או לבת ומשקף את אופיים או מהותם ויש שבוחרים להחליף את השם.

כתוב בגמרא (מסכת ברכות ז, ב) כי השם של האדם משפיע על מה שיקרה לו.

איסור אכילת גיד הנשה

וַיִּקָּרֵא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם, פְּנִיאֵל - כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים, וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי. וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל; וְהוּא צֹלֵעַ עַל יְרֵכוֹ. עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה, אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ, עַד הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי נָגַע בְּכַף יֶרֶךְ יַעֲקֹב, בְּגִיד הַנָּשֶׁה.
(בראשית לב, לא-לג)

מה הוא גיד הנשה ולמה שלא יאכלו אותו בני ישראל רק בגלל שנגע המלאך בכף ירך יעקב?

הוא גיד על כף הירך האחורית של בן אדם, חיה או בהמה. ע"פ ספר החינוך, (ספר המתאר את כל תרי"ג (613) המצוות שמופיעות בתורה, ספרד, מאה ה- 13), פרט לזיכרון של מאבקו של יעקב עם המלאך, איסור אכילת גיד הנשה משמש רמז לישראל, שאף על פי שיסבלו צרות ופגיעות רבות בגלויות מיד העמים ומיד בני עשו, הם יכולים להיות בטוחים שלעולם ימשיכו להתקיים ותבוא עת גאולתם, מיד צר, בעלות השחר, "כִּי עָלָה הַשָּׁחַר", כמו שבמקרה זה שהמלאך לא הצליח להכניע את יעקב. אגב, ממילא הגיד כנראה לא טעים במיוחד!

סיכום פרק לב

ראינו שיעקב לקח את איומו של עשו במלוא הרצינות ולא סמך על זה שחמתו עברה בינתיים. הוא ניסה לפייס את עשו אך יחד עם זאת התכונן להגנה על משפחתו ובכך נקט את כל האמצעים שביכולתו. ראינו את מאבקו של יעקב עם מלאך שמייצג את "שרו של עשו", או כמאבק אמיתי או במראה נבואה, אך אשר בא לסמל את המאבקים מול עשו ואומות אחרות אשר עתידות להסב סבל רב לעם ישראל, אך רק עד "עלות השחר", המסמל את גאולת ישראל.

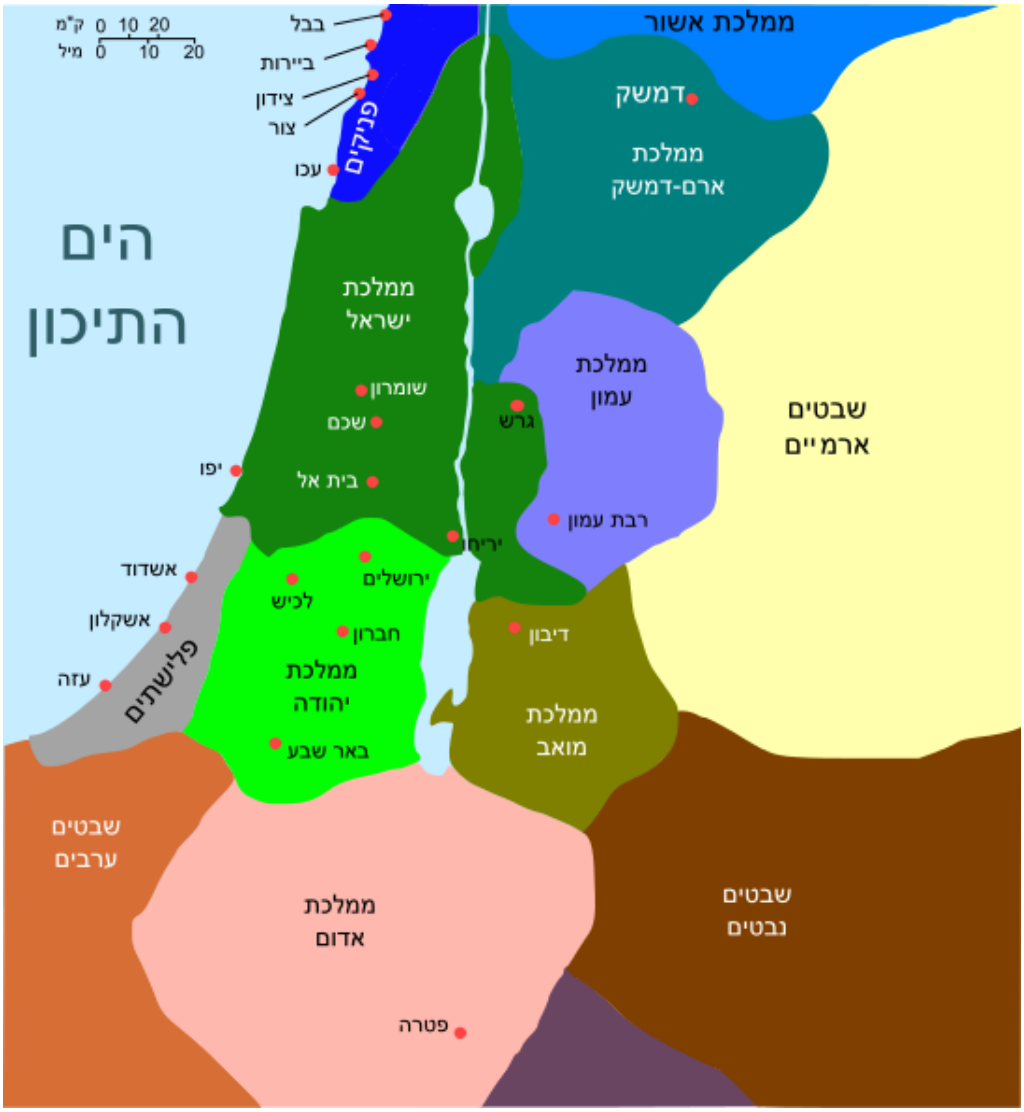

חלוקת עמי האזור בתקופת ממלכות יהודה וישראל, בשנת 830 לפנה"ס בערך.

מחניים נמצאת ליד העיר גרש.

ממלכת אדום מוצגת בצבע ורוד, בדרום מזרח ודרום מערב לים המלח.

מקור: ויקיפדיה, Levant 830 HE.svg

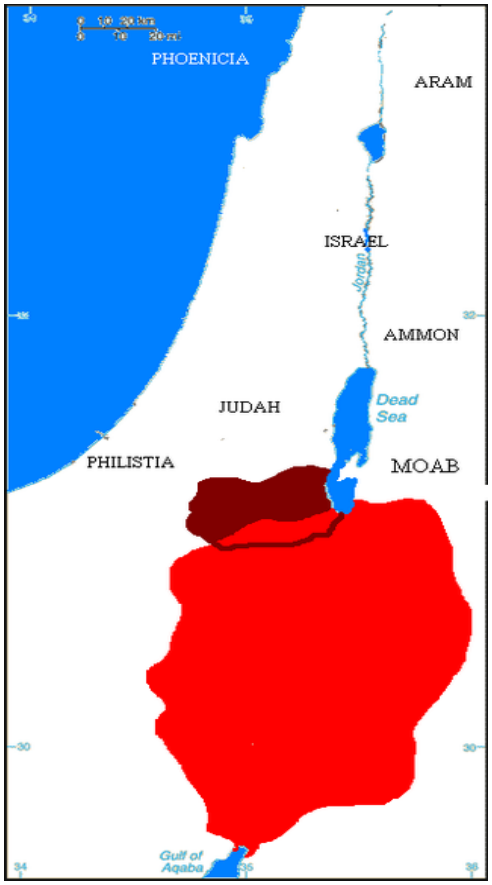

מפה של ממלכת אדום, בשיא גודלה, בערך ב - 600 לפנה"ס, כולל הערבה וחלק מהנגב. בצבע בורדו מלמעלה: השטח בו ישבו האדומים בימי בית שני. (ויקיפדיה, אדום_(עם)).

מראה לאורך נחל יבוק – ויקיפדיה. E. Rehfeld Given to Jorre by the author for publication on commons

פרק לג - פגישת יעקב ועשו - חכמה מדינית או התרפסות?; הפיוס בין האחים והתחמקות יעקב; יעקב קונה חלקת אדמה בשכם לדורות הבאים

פגישת יעקב ועשו - חכמה מדינית או התרפסות?; הפיוס בין האחים והתחמקות יעקב

וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו, וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא, וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ; וַיַּחַץ אֶת הַיְלָדִים, עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל, וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת. וַיָּשֶׂם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה; וְאֶת לֵאָה וְיִלְדֶיהָ אַחֲרֹנִים, וְאֶת רָחֵל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרֹנִים. (בראשית לג, א-ב)

כבר נאמר בפרק קודם שיעקב חילק את המחנה לשניים, (וַיַּחַץ אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ). למה נאמר שוב?

קודם נאמר שהוא חילק את המחנה לשניים, שמא עשו יפתיע אותו. עכשיו שהוא כבר ראה לפניו את עשו, הוא חילק אותם בנוסף, מלפנים לאחור, לפי סדר משפחות, כאשר "אחרון אחרון חביב", כדברי רש"י.

וְהוּא, עָבַר לִפְנֵיהֶם; וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים, עַד גִּשְׁתּוֹ עַד אָחִיו. וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ, וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ; וַיִּבְכּוּ. וַיִּשָּׂא אֶת עֵינָיו וַיַּרְא אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר: מִי אֵלֶּה לָךְ? וַיֹּאמַר: הַיְלָדִים אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ. וַתִּגַּשְׁן הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיָן. וַתִּגַּשׁ גַּם לֵאָה וְיִלְדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ. (בראשית לג, ג-ז)

האם לדעתך יעקב נהג כשורה בקוראו את עשו "אדוני" ובהשתחויה לפניו שבע פעמים, או שהתרפס לפניו?

יש אומרים שהוא נהג בחכמה. לפעמים כדאי להתרפס בפני תוקפן החזק מאתנו, כדי למנוע שפיכות דמים. ירמיהו הנביא התחנן בפני מלך יהודה להיכנע בפני הבבלים כדי למנוע את חורבן המקדש וירושלים. רבי יוחנן בן זכאי התנגד לפעולות הקנאים כלפי הרומאים לפני חורבן הבית השני. לו עמדתם הייתה מתקבלת ע"י הרוב, יתכן שבתי המקדש לא היו נחרבים.

אך הרמב"ן תוקף את ההתרפסות של יעקב בפני עֵשָׂו ואף מציין שהפסוק רומז על תחילת נפילתנו בידי אדום, כאשר שני מלכי בית החשמונאים, האחים אריסטובולוס ואנטיגונוס באו בברית עם הרומאים, מה שהביא להשתלטות הרומאים על ארץ ישראל. אך כאמור, יעקב התקין את עצמו

למפגש עם עשו לשלושה דברים - לדורון, למלחמה ולתפילה ובכך השאיר את כל אופציות הפעולה פתוחות.

וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו וַיִּשָּׁקֵהוּ - מי נפל על צווארי מי? למה בתורה יש נקודות על המילה "וַיִּשָּׁקֵהוּ" ?

לפי הפסוק, עֵשָׂו נפל על צווארי יעקב. לגבי הנקודות למעלה, לפי רוב המפרשים הן באות להצביע על כך שעשו לא נישק אותו בלב שלם, אבל אמר רבי שמעון בן יוחי (במדרש רבה): והלכה היא: בידוע ששונא עֵשָׂו ליעקב , אלא נהפכו רחמיו באותה שעה ונשקו בכל לבו.

ויאמֶר: מִי לְךָ כָּל הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי? וַיֹּאמֶר: לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו: יֶשׁ לִי רָב אָחִי, יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: אַל נָא אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי, מִיָּדִי כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ, כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים, וַתִּרְצֵנִי. קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ, כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹל; וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקָּח. (בראשית לג, ח-יא)

מה כוונת יעקב במילים: "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ, כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי" .

לפי המפרשים הוא מתכוון למלאך שנאבק עמו. ניתן לפרש גם, ש"ראיתי את פניך כאדם גדול וחשוב". "אֱלֹהִים" בתורה הוא כנוי לשופט או אדם דגול.

למה יעקב משתמש בביטוי "קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי" ולא את מתנתי?

יתכן שזה רומז לברכה שיעקב כביכול לקח מעשו. כזכור, הברכה שקיבל התייחסה בעיקר לעושר גשמי. עכשיו הוא נותן לְעֵשָׂו פיצוי על הפסד הברכה.

וַיֹּאמֶר: נִסְעָה וְנֵלֵכָה; וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ. וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי הַיְלָדִים רַכִּים, וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד, וָמֵתוּ כָּל הַצֹּאן. יַעֲבָר נָא אֲדֹנִי, לִפְנֵי עַבְדּוֹ; וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי, לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים, עַד אֲשֶׁר אָבֹא אֶל אֲדֹנִי שֵׂעִירָה. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו: אַצִּיגָה נָא עִמְּךָ, מִן הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי; וַיֹּאמֶר: לָמָּה זֶּה - אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי. וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ, שֵׂעִירָה. וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה, וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת; וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת, עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הַמָּקוֹם סֻכּוֹת. (בראשית לג, יב-יז)

למה יעקב התחמק מהזמנתו של עשו ?

כנראה שהוא עדיין חשש שעשו מעמיד פנים וינסה לחסל אותו בדרך. ראינו מקרה דומה אחרי חורבן בית המקדש הראשון, כאשר גדליהו בן אחיקם התעלם מהאזהרות שקיבל על כך שישמעאל בן נתניה מתכנן להרגו, בעצת מלך עמון. ישמעאל הגיע אל גדליה למצפה, (כנראה אתר קבר שמואל הנביא של היום), בליווי 10 אנשים ואחרי שאכלו ושתו ביחד, חיסל את גדליה וכל אנשיו

ואת הכשדים שהיו שם, כמתואר ע״י הנביא ירמיהו, פרק מא. למחרת חיסל ישמעאל עוד 70 איש מהשומרון, שהיו בדרכם להביא מנחה ולבונה לבית המקדש, והשליך את גופותיהם לבור, וגם לקח בשבי את בנות המלך צדקיהו ואת שאר האנשים שהיו במצפה וברח אתם לעמון. מותו של גדליה סימל את סוף האוטונומיה היהודית בארץ ואת השלמת חורבן בית ראשון וגלות בבל וגלות למצרים.
עד היום ג׳ בתשרי הוא יום צום המציין את החורבן המוחלט של ימי בית ראשון.

האם לדעתך הייתה הצדקה להטעיה מצד יעקב?

בוודאי. ראינו כבר מספר פעמים שלמען פיקוח נפש או אפילו ספק פיקוח נפש, מותר לשקר או להטעות.

היכן היא סוכות וכמה זמן יעקב נשאר שם?

סוכות היא מזרחית לירדן וממש ליד הנהר, באמצע הדרך בין הכנרת לים המלח. לפי המפרשים הוא שהה שם כשנה וחצי. יש אומרים שבגלל עיכוב זה בכניסה לארץ ישראל ובקיום נדרו בבית אל וכן איחור בכיבוד אביו הזקן, הוא נענש ע״י פרשיית דינה בשכם.

יעקב קונה חלקת אדמה בשכם – לדורות הבאים

וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם, אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם, וַיִּחַן אֶת פְּנֵי הָעִיר. וַיִּקֶן אֶת חֶלְקַת הַשָּׂדֶה, אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אָהֳלוֹ, מִיַּד בְּנֵי חֲמוֹר, אֲבִי שְׁכֶם, בְּמֵאָה קְשִׂיטָה. וַיַּצֵּב שָׁם מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. (בראשית לג, יח-כ)

למה היה חשוב ליעקב לקנות חלקת אדמה בשכם? את מה זה מזכיר בתקופה החדשה?

הוא רצה שתהיה בבעלותו חלקת אדמה בארץ ישראל. במדרש בראשית רבה נאמר: אמר רבי יודן בר׳ סימון (תחילת המאה הרביעית לסה״נ): ״זה אחד משלושה מקומות שאין אומות העולם יכולות להונות את ישראל לומר שהם גזולים בידכם: מערת המכפלה (שנקנתה ע״י אברהם אבינו), בית המקדש (על הר המוריה שנקנה ע״י דוד המלך) ומקום קבורתו של יוסף (בשכם, שנקנה ע״י יעקב אבינו). בנוסף, ביקש גם להזכיר את הניסים שה׳ עשה עמו, ע״י בניין המזבח והקריאה בשם ה׳.

למרות שהבטחת הירושה לאבותינו חלה גם על שלושת מקומות אלה, בנוסף לכך הם גם נקנו בכסף מלא. למרות הכל, עדיין הערבים מערערים על הבעלות היהודית בשלושת מקומות אלה.

רכישות הקרקע מזכירות את פעולות קניית האדמות מהתושבים המקומיים - הנקרא גם "גאולת הקרקע" - ע"י הברון רוטשילד, יהושע חנקין, הקרן הקיימת לישראל ואחרים, לפני קום המדינה.

סיכום פרק לג

ראינו כיצד יעקב הצליח להציל את משפחתו מאיום השמדה ע"י עשו ושלפעמים מותר "להתרפס" בפני מי שחזק מאתנו, אך יחד עם זאת להתפלל ולהתכונן למלחמה. שיטה זו שימשה את מנהיגי ישראל גם בהמשך ההיסטוריה. ראינו שיעקב הטעה את עשו ולא נפל לתוך מלכודת אפשרית של הגעה לאחוזתו של עשו בשעיר.

יעקב דואג לקנות קרקע בשכם אחרי שיבתו לארץ, דבר המסמל את גאולות הקרקע העתידיות בעת החדשה.

יהושע חנקין, (מימין), גואל אדמות העמק, (1864 – 1945).

פרק לד - מעשה אונס דינה בשכם; העונש על אונס; התגובה המתוחכמת של בני יעקב למעשה אונס אחותם; מעשה הטבח של שמעון ולוי באנשי שכם והתייחסות יעקב למעשה

מעשה אונס דינה בשכם; העונש על אונס

וַתֵּצֵא דִינָה בַּת לֵאָה, אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב, לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ. וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר, הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ; וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ, וַיְעַנֶּהָ. וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת יַעֲקֹב; וַיֶּאֱהַב אֶת הַנַּעֲרָ, וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנַּעֲרָ. וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר: קַח לִי אֶת הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה. (בראשית לד, א-ד)

מה לדעתכם הייתה הטעות של דינה?

היא יצאה לבד מהבית ונכנסה למקום לא ידוע. יש הטוענים ואף הטוענות, שלפעמים, גם לקורבנות אונס, המתלבשות ומתנהגות בצורה פרובוקטיבית או מסתובבות לבד בצורה לא זהירה, יש חלק בתקיפה מינית.
עם זאת, דינה הייתה ילדה כבת שבע בסך הכל וכנראה לא הייתה מודעת לסכנות.

האם שכם היה פדופיל, לתקוף ילדה קטנה?

כנראה שלא. עד היום ישנן מקומות, כמו סעודיה, תימן, ופרס, שבהם מחתנים בנות בגיל 8 - 10. גם היהודים במקומות אלה נהגו לחתן את הבנות בגילאים כאלה, כדי למנוע את חטיפתן ע"י מוסלמים. יתכן שבכנען של אז, גם כן היה מקובל ואולי שכם עצמו היה נער צעיר.

האם יתכן שמעשה שכם היה מקובל אצל הכנענים - (אונס ואחר כך בקשת ידה של הנאנסת)?

ניתן להבין שמעשה כזה לא היה נדיר כל כך אצל הכנענים מכך שחמור ושכם לא התביישו לגשת אל יעקב לאחר מכן ולבקש את ידה. למעשה גם לפי חוקי התורה, העונש על מעשה אונס של רווקה היא חיוב האנס לשאת את הנאנסת, אם היא מסכימה לכך, תוך תשלום פיצוי כספי לאביה. (ראו ספר דברים כב, כח). בנוסף, חל על האנס איסור לגרש אותה ללא הסכמתה. למעשה, לפי התורה, האנס נושא באחריות כלפי הנאנסת במשך כל ימי חייו ולא "מתפטר ממנה" לאחר תקופת מאסר שנגזרה עליו, כפי שקורה ע"פ המשפט הישראלי. זה מהווה פתרון לנאנסת בחברה מסורתית, מפני שכמי שאיננה בתולה, היא תתקשה למצוא חתן. (יתכן שמקרי האונס בוצעו לעתים ע"י קרוב משפחה או מכר של המשפחה, שהיה סיכוי שיישא את הבחורה בעתיד, כך שלפעמים היא נעתרה להינשא לו, כדי להציל את כבודה, למרות מעשה האונס הנורא).

לעומת זאת, העונש בתורה על אונס אישה נשואה או מאורסת הוא מוות, כמובן לאחר שהפשע הוכח באופן חד משמעי ע"י חקירת עדים בבית הדין.

ע"פ החוק הישראלי העונש על מעשי אונס הוא בין 4 ל - 16 שנות מאסר, כולל מאסר על תנאי, ועל אונס ע"י בן משפחה – 20 שנה. האם לדעתכם זהו עונש ראוי למעשה אונס?

היה מקום לקבוע בנוסף לעונש מאסר, שיש בו רק משום ענישת העבריין, ללא פצוי לקרבן, סכום פיצוי כספי לנפגעת שישולם מחשבון הבנק שלו, או בצורה אוטומטית אחרת, לאורך שנים, כדי שהאנס ירגיש וישא, ע"י הפגיעה בכיסו, את האחריות למעשיו. זה עשוי להרתיע אותו מלחזור לסורו. אכן בשנים האחרונות, התחילה מגמה כזאת בפסיקות בתי המשפט, על מעשי אונס.
נכתב באתר "מקום", כי מטרתו העיקרית של ההליך הפלילי, המנוהל ע"י המדינה, (לעומת בהליך האזרחי, המנוהל ע"י הנפגע במטרה לקבל פצוי כספי), היא להעניש את הנאשם ולא לפצות את נפגע/ת העבירה. לפיכך גם אם הוטל על הנאשם (בנוסף למאסר או במקומו) קנס, הוא משולם למדינה. עם זאת, כיום, בתי המשפט מורים יותר ויותר בפסקי דין פליליים כי הנאשם, בנוסף למאסר או לקנס ישלם גם פיצויים לנפגע/ת העבירה ולאחרונה הורה בית המשפט העליון להרחיב את השימוש בסעד זה כך שכדבר שבשגרה יחייבו בתי המשפט את הנאשם בהליך הפלילי, בנוסף לעונשים אחרים גם בתשלום פיצויים לנפגע/ת מהעבירה. עדיין מדובר בסכומים מוגבלים בגובהם (בדרך כלל מספר אלפי ש"ח או לכל היותר מספר עשרות אלפי ש"ח) וכדי לקבל פיצויים בסדרי גודל משמעותיים יותר יש לנקוט בתביעה אזרחית".
מקור: אתר "מקום", לעזרה עצמית לנפגעי תקיפה מינית ואלימות בינאישית אחרת,
www.macom.org.il/legal intro/legal

וְיַעֲקֹב שָׁמַע, כִּי טִמֵּא אֶת דִּינָה בִתּוֹ, וּבָנָיו הָיוּ אֶת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה; וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד בֹּאָם. וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם, אֶל יַעֲקֹב, לְדַבֵּר אִתּוֹ. וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן הַשָּׂדֶה, כְּשָׁמְעָם, וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים, וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד; כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל, לִשְׁכַּב אֶת בַּת יַעֲקֹב, וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה.
(בראשית לד, ה-ז)

מה מלמד הביטוי "כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל"?

זה מלמד שמעשה כזה נחשב נבלה במשפחת יעקב דווקא. לעומת זאת, כמו שמפרש הרמב"ן, הכנענים היו שטופים בעריות, כפי שכתוב בספר ויקרא יח, כז: "כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל, עָשׂוּ אַנְשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם; וַתִּטְמָא הָאָרֶץ". גם אברהם ויצחק חששו שהכנענים יהרגו אותם ויחטפו את נשותיהם.

וַיְדַבֵּר חֲמוֹר, אִתָּם לֵאמֹר: שְׁכֶם בְּנִי, חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם; תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה. וְהִתְחַתְּנוּ, אֹתָנוּ - בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לָנוּ, וְאֶת בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ לָכֶם. וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ, וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם - שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ, וְהֵאָחֲזוּ בָהּ. וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל אָבִיהָ וְאֶל אַחֶיהָ: אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֵיכֶם

וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן. הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי, וּתְנוּ לִי אֶת הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה. (בראשית לד, ח-יא)

על מה מצביעה הצעתו של חמור לגבי ההתייחסות למעשה בנו?

גם מהעובדה שחמור עובר לסדר היום ומציע להסדיר את היחסים בין אנשי עירו לבני יעקב, אפשר שוב ללמוד שבעיני הכנענים האונס לא נחשב פשע חמור, ושמדובר באירוע נפוץ למדי. יחד עם זאת, למעשה, מה שחמור מציע תואם את חוק התורה, לפיו, אם הנאנסת היא נערה פנויה, אביה מקבל פצוי כספי מהאנס, ועל האנס לשאתה אם היא מסכימה לכך.

התגובה המתוחכמת של בני יעקב למעשה אונס אחותם

וַיַּעֲנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֶם וְאֶת חֲמוֹר אָבִיו בְּמִרְמָה, וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם. וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם: לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה, לָתֵת אֶת אֲחֹתֵנוּ, לְאִישׁ אֲשֶׁר לוֹ עָרְלָה, כִּי חֶרְפָּה הִוא לָנוּ. אַךְ בְּזֹאת, נֵאוֹת לָכֶם: אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ, לְהִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר. וְנָתַנּוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ לָכֶם, וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ; וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם, וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד. וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ, לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת בִּתֵּנוּ, וְהָלָכְנוּ. וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן חֲמוֹר. וְלֹא אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת יַעֲקֹב, וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו.
(בראשית לד, יג-יט)

האם ניתן להצדיק את מעשה המרמה של בני יעקב? הם הרי לא הסכימו לכך ששכם ישא את דינה.

לפי הרמב"ן, המרמה הייתה בכך שהאחים דרשו שאנשי שכם ימולו, בחשבם שבני העיר לא יסכימו לתנאי זה ובכך יחזירו את דינה או, אולי אפילו אם כן ימולו, הם יבואו אחר כך כאשר הגברים חלשים מהמילה וישחררו את דינה בכח. לדעתו, המרמה כשלעצמה הייתה מוצדקת מפני ששכם אנס וטימא את אחותם. גם אם באותו מקום ובאותם ימים, הנוהג היה שהאנס ישא את הנאנסת, לא הייתה שום הצדקה לכליאתה אצלו (אולי תוך ביצוע מעשי אונס נוספים), אלא היה צריך לשחררה למשפחתה ורק אם יסכימו היא ואביה, יוכל לשאתה לאישה, תוך תשלום פיצוי כספי.

מעשה הטבח של שמעון ולוי באנשי שכם והתייחסות יעקב למעשה

וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר: הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ, וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ, וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחַבַת יָדַיִם לִפְנֵיהֶם; אֶת בְּנֹתָם

נִקַּח לָנוּ לְנָשִׁים, וְאֶת בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם. אַךְ בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים, לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד: בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל זָכָר, כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים. מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל בְּהֶמְתָּם, הֲלוֹא לָנוּ הֵם; אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם, וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ. וַיִּשְׁמְעוּ אֶל חֲמוֹר וְאֶל שְׁכֶם בְּנוֹ, כָּל יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ; וַיִּמֹּלוּ כָּל זָכָר - כָּל יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ.

וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים, וַיִּקְחוּ שְׁנֵי בְנֵי יַעֲקֹב, שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, אֲחֵי דִינָה, אִישׁ חַרְבּוֹ, וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח, וַיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר. וְאֶת חֲמוֹר וְאֶת שְׁכֶם בְּנוֹ, הָרָגוּ לְפִי חָרֶב; וַיִּקְחוּ אֶת דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם, וַיֵּצֵאוּ. בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל הַחֲלָלִים, וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם. אֶת צֹאנָם וְאֶת בְּקָרָם וְאֶת חֲמֹרֵיהֶם, וְאֵת אֲשֶׁר בָּעִיר וְאֶת אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, לָקָחוּ. וְאֶת כָּל חֵילָם וְאֶת כָּל טַפָּם וְאֶת נְשֵׁיהֶם, שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ; וְאֵת כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת. (בראשית לד, כ-כט)

האם ניתן להצדיק את מעשה הטבח שביצעו שמעון ולוי?

שמעון ולוי כנראה החשיבו את כל אנשי העיר כרשעים התומכים בנשיאיהם ומשתפים אתם פעולה וכמי שלא גינו את מעשה האונס ולא הסגירו את האנס וכפי שנכתב: וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם, כלומר שכל אנשי העיר שותפים לעבירה. לכן מבחינתם כולם היו בני מוות. לעומת זאת יעקב אבינו גינה בחריפות את מעשיהם הקנאי לפני מותו באומרו, (בבראשית מט, ה ז): "שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, אַחִים - כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם. בְּסֹדָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי, בִּקְהָלָם אַל תִּחַד כְּבֹדִי: כִּי בְאַפָּם הָרָגוּ אִישׁ, וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ שׁוֹר. אָרוּר אַפָּם כִּי עָז, וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה; אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב, וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל.

יתכן כי שמעון ולוי פעלו ע"פ נוהג המקום והזמן, שעל אנס שחטף את הנאנסת, גם אם היא רווקה, יש דין מוות, ואם לא ניתן לבצעו, מפני שמשפחתו או חבריו של האונס מונעים זאת, מותר לפגוע גם בהם, על מנת לשחרר את הנאנסת שנחטפה.

בדומה לכך, נאמר בדברים כד, ז: כִּי-יִמָּצֵא אִישׁ גֹּנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמְכָרוֹ, וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא, וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ, למרות שבמקרה זה היא לא נמכרה.

נוסיף שגם התורה משווה בין אונס לרצח, שדינו מוות, בפסוק בספר דברים, כב, כו - כז, לגבי נערה מאורסה: וְלַנַּעֲרָ(ה) לֹא תַעֲשֶׂה דָבָר, אֵין לַנַּעֲרָ חֵטְא מָוֶת: כִּי כַּאֲשֶׁר יָקוּם אִישׁ עַל רֵעֵהוּ, וּרְצָחוֹ נֶפֶשׁ, כֵּן הַדָּבָר הַזֶּה. כִּי בַשָּׂדֶה, מָצָאָהּ; צָעֲקָה, הַנַּעֲרָ(ה) הַמְאֹרָשָׂה, וְאֵין מוֹשִׁיעַ, לָהּ. על כן, מבחינתם היה מוצדק להוציא להורג את האנס ואת מי שהגן עליו ולא הסגירו, למרות שכאן לא מדובר בנערה מאורסת.

בני כמה היו שמעון ולוי באותו הזמן?

הם היו בני 13 בערך אך כנראה חזקים בהרבה ביחס לגילם.

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל שִׁמְעוֹן וְאֶל לֵוִי, עֲכַרְתֶּם אֹתִי, לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ, בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי; וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר, וְנֶאֶסְפוּ עָלַי וְהִכּוּנִי, וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי. וַיֹּאמְרוּ: הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ. (בראשית לד, ל-לא)

איך יעקב התייחס למעשה? והאם ניתן להצדיקו?

מיד לאחר המעשה, יעקב התייחס רק לצד המעשי, כלומר לחשש שמא הכנענים ינקמו את מעשה הטבח וינסו לחסל את מחנהו. לאור החשש לחיי משפחתו, ניתן להבין מדוע באותו הזמן הוא לא התייחס לצדדים המוסריים, כפי שעשה לפני מותו. נראה בפסוק ה בפרק הבא, כי חששותיו של יעקב התבדו. שם כתוב: וַיִּסָּעוּ; וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים, עַל הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב.

מה הקשר בין טענת יעקב לתשובת שמעון ולוי?

שמעון ולוי אמרו שהמעשה של שכם היה כל כך חמור, בכך שהוא התייחס אל דינה כמופקרת, שאפשר לעשות בה ככל שחפצים ולכלוא אותה בניגוד לרצונה. לדעתם, על מעשה אונס של הילדה, ראוי לתת לאנס עונש מוות וכן גם לכל אנשי שכם, אשר לא מחו נגד זה, ולא העמידו אותו לדין. תשובתם הייתה עקרונית, ללא קשר לתוצאות מעשיהם.

סיכום פרק לד

הפרק כולו מתאר את אירוע החטיפה והאונס של דינה ע״י שכם בן חמור ותגובת בני יעקב למעשה. דנו בהתייחסות הסלחנית לאונס אצל הכנענים לעומת ההתייחסות החמורה מאוד של בני יעקב, אך יתכן שאם האירוע היה הפוך, כלומר שמי ממחנה יעקב היה אונס בת משכם, יתכן שתגובות צד הקורבן והצד הפוגע היו דומות, בגלל שזה היה הנוהג המקובל באותו זמן. שאלנו מהו העונש הראוי לאונס והצענו שעליו לכלול פצוי כספי לקרבן האונס. התורה מכנה את האונס כ״נבלה״ ושכתגובה לה וכדי להציל את דינה מיד הכנענים, ע״פ התורה, כנראה שמותר להשתמש בערמה אך ספק אם הייתה הצדקה למעשה שמעון ולוי. דנו בהבדל בתגובת יעקב למעשה הטבח מיד לאחר האירוע לעומת לפני מותו.

פרק לה - לאחר עיכוב, יעקב נערך לקיים את נדרו בבית אל; נדר - דבר טוב או רע?; נדר יפתח; שוב שנוי שם יעקב לישראל; בית אל כמקום קדוש וכמקום חילול הקודש ע"י ירבעם; לידת בן אוני שנהפך לבנימין; מות רחל בבית לחם; מה עשה ראובן לבלהה?; פטירת יצחק וקבורתו בחברון - אין מוקדם ומאוחר בתורה

לאחר עיכוב, יעקב נערך לקיים את נדרו בבית אל; האם נדר - דבר טוב או רע?; נדר יפתח

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב: קוּם עֲלֵה בֵית אֵל וְשֶׁב שָׁם; וַעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאָה אֵלֶיךָ, בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִיךָ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל בֵּיתוֹ, וְאֶל כָּל אֲשֶׁר עִמּוֹ: הָסִרוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ, וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם. וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית אֵל; וְאֶעֱשֶׂה שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי, וַיְהִי עִמָּדִי, בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי. וַיִּתְּנוּ אֶל יַעֲקֹב אֵת כָּל אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם, וְאֶת הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם, וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם שְׁכֶם. (בראשית לה, א-ד)

למה יעקב לא הלך מיד לבית אל ולבקר את אביו בחברון אלא התעכב בסוכות ובשכם?

רוב המפרשים מסכימים שהוא היה חייב לקיים מהר יותר את נדרו בבית אל ולא היה צריך להתעכב כל כך הרבה זמן עד אז. לפי רש"י, הוא נענש בפרשת דינה על כך שלא מיהר לבקר את אביו. באופן כללי יש לקיים נדרים תוך פרק זמן קצר, אחרת קיים חשש שיתעוררו גורמים המעכבים ואף מונעים את קיומם.

האם, לפי היהדות, טוב לידור נדרים?

בדרך כלל חז"ל רואים בקבלת נדר דבר שלילי, בגלל החשש לאי קיומו, שהוא דבר חמור ביותר. החובה לקיים את הנדר, נלמדת מהפסוקים "כְּכָל הַיֹּצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה", (דברים, כג, כד). בקוהלת ה, ג - ד נאמר: "כַּאֲשֶׁר תִּדֹּר נֶדֶר לֵאלֹהִים אַל תְּאַחֵר לְשַׁלְּמוֹ כִּי אֵין חֵפֶץ בַּכְּסִילִים - אֵת אֲשֶׁר תִּדֹּר שַׁלֵּם. טוֹב אֲשֶׁר לֹא תִדֹּר מִשֶּׁתִּדּוֹר וְלֹא תְשַׁלֵּם".

מותר לידור לקיים מצווה, כדי לחזק את הסיכוי לקיומו, כמו הנדר של חנה להשאיל את שמואל לעבודת המשכן, אך גם אז נוהגים לומר "בלי נדר", כדי לא להתחייב. בימים הנוראים וכן בתפילת "כל נדרי" ביום הכיפורים, עושים לטובת ציבור המתפללים, כעין "התרת נדרים" בפני בית דין, דהיינו, מודיעים שלא התכוונו להתחייב בנדר ומתחרטים על קבלתו, זאת כדי למנוע כניסה ליום הקדוש עם עוון אי-קיום נדרים. בנוסף, בערב ראש השנה, נוהגים הגברים לעשות התרת נדרים מלאה. ההתרה מועילה רק לנדרים ששכחנו שנדרנו, אך נדר שזוכרים חייבים לקיים.

בספר שופטים יא, מתואר המקרה המזעזע של השופט יפתח, אשר נדר להעלות לעולה את היוצא ראשון מדלת ביתו, אחר הנצחון על עמון. כידוע, בתו יצאה לקראתו והוא סבר שעליו לקיים את נדרו. ע"פ חז"ל יכול היה להתיר בקלות את הנדר, כי ברור שלא התכוון להקריב את בתו או כל דבר שאינו ראוי לקרבן כך שקיים פתח לחרטה ולביטול הנדר למפרע. אגב, לדעת חלק מהמפרשים הוא לא באמת הקריב אותה, דבר המהווה איסור חמור מהתורה, אלא היא נשלחה לקיים חיי נזירות ועבודת ה', מבלי להתחתן.

איך יתכן שהיו במשפחת יעקב אלוהי נכר?

אלה היו כנראה מהשלל של שכם, אך יתכן שמבין העבדים והשפחות היו כאלה שעדיין עבדו עבודת אלילים, בדומה ללבן. עכשיו שהגיעו למקום קדוש, יעקב דרש להסיר את דמויות העבודה הזרה.

וַיִּסָּעוּ; וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם, וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב.
(בראשית לה, ה)

מה מלמד פסוק זה?

אפילו אם מעשה תוקפני אינו מוצדק מבחינה מוסרית, כמו אולי מעשה שמעון ולוי, לפעמים יש בו כדי להרתיע את האויב מפעולה תוקפנית נגדית. זה כמובן לא הופך את המעשה למוצדק.

למה צריך שוב שינויו של שם יעקב לישראל; בית אל כמקום קדוש וכמקום חילול הקודש ע"י ירבעם

וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה, אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא, בֵּית אֵל, הוּא וְכָל הָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ. וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ, וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם, אֵל בֵּית אֵל, כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ, מִפְּנֵי אָחִיו. וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת רִבְקָה, וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית אֵל, תַּחַת הָאַלּוֹן, וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אַלּוֹן בָּכוּת.

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד, בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם; וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ. וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים, שִׁמְךָ יַעֲקֹב: לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ, וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל.
(בראשית לה, ו-י)

למה מוזכר מות דבורה מינקת רבקה, כאשר מות רבקה עצמה לא מוזכר.

חז"ל בבראשית רבה (פא, ה) מסבירים שמות דבורה מרמז למות רבקה. הרמב"ן הסביר: "לא הזכירו (במפורש) את מיתתה של רבקה כי לא היה כבוד במיתתה. יעקב נעדר כיוון ששהה בפדן ארם, יצחק נעדר כי ישב בבית בגלל עיניו הכהות, ועשו לא בא מחמת שנאתו אליה או שהייתה

התנגדות להגעתו כיוון שנוכחותו תפגע בכבודה. קבורת רבקה לא הייתה מכובדת ולכן התורה לא הזכירה את מיתתה". עם זאת, רבקה זכתה להיקבר במערת המכפלה, כפי שמעיד יעקב לפני מותו: שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם, וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק, וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ; וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי, אֶת לֵאָה. (בראשית מט, לא).

מדוע אלוקים מודיע שוב על שנוי שם יעקב לישראל? הרי המלאך כבר שינה אותו במעבר יבוק?

לפי רש"י, בפניאל המלאך רק הודיע לו **שה' ישנה** את שמו וכאן נעשה השנוי עצמו, לרגל קיום הנדר ע"י יעקב, בתוספת ברכה.

וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי, פְּרֵה וּרְבֵה, גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ; וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ. וְאֶת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק - לְךָ אֶתְּנֶנָּה, וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ. וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים, בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ. וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ, מַצֶּבֶת אָבֶן, וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן. (בראשית לה, יא-יד)

למה אלוקים מודיע שוב על הבטחת הארץ לזרע יעקב?

יש כאן תוספת: "גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם, יִהְיֶה מִמֶּךָּ; וּמְלָכִים, מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ". ע"פ רש"י, יעקב התבשר על לידת בן נוסף, בנימין, והוא התבשר גם שמצאצאיו של אותו בן, יצאו מלכים - שאול ואיש בושת.

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם, אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית אֵל. (בראשית לה, טו)

למה קרא יעקב למקום שוב "בית אל"? הוא כבר נקרא כך.

לפי פירוש האורח חיים, הוא ביקש להדגיש שוב לכולם ובפומבי את שם המקום, כדי להראות שהוא באמת מקום השכינה והמקום שבו ה' התגלה אליו.

האם בית אל הפכה בעתיד למקום קדוש לעבודת ה'?

בימי השופטים היא שימשה מרכז דתי אך כידוע, לאחר פילוג הממלכה, ירבעם בן נבט ניצל ולמעשה חילל את קדושת המקום כדי לבנות מקדש לעבודת אלילים והעמיד בו או לידו, עגל זהב.

לידת בן אוני שנהפך לבנימין; מות רחל בבית לחם

וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל, וַיְהִי עוֹד כִּבְרַת הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה; וַתֵּלֶד רָחֵל, וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ. וַיְהִי בְּהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ; וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל תִּירְאִי, כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן. וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ, כִּי

מֵתָה, וַתִּקָּרֵא שְׁמוֹ בֶּן אוֹנִי; וְאָבִיו קָרָא לוֹ בִּנְיָמִין. וַתָּמָת רָחֵל; וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה, הִוא בֵּית לָחֶם. וַיִּצֹּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל קְבֻרָתָהּ, הִוא מַצֶּבֶת קְבֶרֶת רָחֵל, עַד הַיּוֹם. וַיִּסַּע, יִשְׂרָאֵל; וַיֵּט אָהֳלָה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל עֵדֶר. (בראשית לה, טז-כא)

היכן נקברה רחל? היכן היא אפרת?

קבר רחל היא בעיר בית לחם של היום, כפי שנאמר בפסוק יט, אך אז היא הייתה כנראה קצת צפונה מהעיר בית לחם, כפי שנאמר: "וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה, הִוא בֵּית לָחֶם", בדרך לבית לחם. הישוב אפרתה נמצאת היום דרומה לבית לחם, בגוש עציון. לעומת זאת, אנו רואים ששמואל הנביא אומר לשאול, (שמואל א, י,ב): בְּלֶכְתְּךָ הַיּוֹם מֵעִמָּדִי וּמָצָאתָ שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִם קְבֻרַת רָחֵל בִּגְבוּל בִּנְיָמִן בְּצֶלְצַח וְאָמְרוּ אֵלֶיךָ נִמְצְאוּ הָאֲתֹנוֹת אֲשֶׁר הָלַכְתָּ לְבַקֵּשׁ וְהִנֵּה נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת דִּבְרֵי הָאֲתֹנוֹת וְדָאֵג לָכֶם לֵאמֹר: מָה אֶעֱשֶׂה לִבְנִי. לפי זה קבר רחל נמצא בגבול בנימין צפונה לבית לחם יהודה. רש"י מיישב ע"פ התוספתא של מסכת סוטה: "עם קבורת רחל בגבול בנימן" - והלא קבורת רחל בגבול יהודה בבית לחם?" אלא באותו זמן ששמואל דיבר עם שאול, שני האנשים היו בקבורת רחל, וכשיפגוש אותם הם יהיו בגבול בנימין בצלצח.

למה המיילדת דאגה לומר לה שיש לה בן (ולא בת)?

כנראה שהיא ביקשה להרגיעה, שכן בעת לידת יוסף התפללה רחל:" יֹסֵף ה' לִי, בֵּן אַחֵר", כך שתפילתה נענתה כעת.

מה הקשר בין השמות "בֶּן אוֹנִי" ו "בִּנְיָמִין"?

רחל קראה לבנה "בן אוני", כלומר בן צערי או בן אבלי, כי היא מתה. בספר דברים כו, יד, נאמר לגבי המעשר השני: "לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ, וְלֹא בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא", כך שפירוש "און" במקרה זה הוא אבל.

אך, כפי שכותב הרמב"ן, למילה "און" משמעות נוספת, של כח, (או אפילו כח גברא), כפי שיעקב אומר בברכה לראובן לפני מותו, (בראשית מט, ג): "רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה, כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת, וְיֶתֶר עָז". למרות אבלו על מות רחל, יעקב מצא את הכוחות להפוך את "און" האבל של רחל ל"און" של כח. כידוע יד ימין היא החזקה יותר בדרך כלל, כמו בפסוק בשירת הים (שמות טו, ו): "יְמִינְךָ ה', נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ; יְמִינְךָ ה', תִּרְעַץ אוֹיֵב" או בפסוק בתהילים קיח, טז, הנאמר בתפילת ההלל :"יְמִין ה' עֹשָׂה חָיִל".

מה עשה ראובן לבלהה?

וַיְהִי, בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא, וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל. וַיִּהְיוּ בְנֵי יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר. בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב, רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן. בְּנֵי רָחֵל - יוֹסֵף וּבִנְיָמִן. וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל, דָּן וְנַפְתָּלִי. וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה, גָּד וְאָשֵׁר; אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם. (בראשית לה, כב-כו)

מה יכול להסביר מעשה כה חמור מצד ראובן ?

רש"י מביא את דעתו של ר' שמואל בר נחמני, שטוען כי: "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" (מסכת שבת, דף נה, עמוד ב). הוא מסביר כי לאחר מות רחל העביר יעקב את משכנו לאוהל בלהה שפחתה; ראובן לא היה מוכן לקבל את העובדה כי אביו החליף את אשתו העיקרית רחל, בשפחתה, במקום לבחור באמו לאה, שהייתה לדעתו השנייה במעלה. ועל כן "מלמד הכתוב שבלבל מצעו של אביו, (שהחליף מיטת בלהה במיטת אמו), ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה". זה נחשב כמעשה חוצפה וכחילול מיטת אביו. אך ישנה מחלוקת בין חז"ל האם אכן שכב עם בלהה או שרק "חילל" את מיטת יעקב. לדעת רבי אליעזר ורבי יהושע במסכת שבת, נח, ב, ודעת ר' אליעזר בן יעקב בבראשית רבה ותרגום אונקלוס, וכן לדעתם של הרד"ק, ר"י בכור שור ועוד מפרשים, ראובן אכן חטא בגילוי עריות ושכב עם בלהה פילגש אביו. לאחר מכן עשה תשובה על חטאו ימים רבים בשק ובתענית.

לפני מותו, אומר יעקב לראובן (בראשית מט, ג): "רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה, כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי, יֶתֶר שְׂאֵת, וְיֶתֶר עָז. פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ; אָז חִלַּלְתָּ, יְצוּעִי עָלָה". פסוקים אלו תומכים כביכול בפירוש שמביא רש"י שמדובר בחילול מיטתו של יעקב. לפי זה, ראובן החליף את מיטת בלהה במיטת לאה, דבר המזכיר את הרמאות של לבן.

יחד עם זאת, עצם העובדה שיעקב הזכיר את האירוע לפני מותו ולא ברך את ראובן באופן חיובי ובנוסף לקח משבט ראובן את הבכורה והעבירה ליוסף, רומז לביצוע מעשה חמור ביותר, מה שתומך בפירוש שאכן שכב עם בלהה, והמלים אָז חִלַּלְתָּ, יְצוּעִי עָלָה, נאמרו בלשון נקיה. בדברי הימים (א, ה,א), כתוב במפורש: 'ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל... "

בן כמה היה ראובן באותה העת? למה בלהה נקראת כאן "פילגש" ולא אשתו של יעקב?

ראובן היה נער בן 14 או 15. כנויה של בלהה "פילגש" מסביר אולי את התנהגותו המזלזלת של ראובן כלפיה. הוא לא החשיב אותה כאשת אביו.

למה התורה מדגישה שבני יעקב הם שנים עשר?

לפי רש"י, כדי להראות שלמרות מה שעשה ראובן, אביו לא נידה אותו.

וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל. וַיִּהְיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב... למה לפעמים יעקב נקרא "ישראל" ולפעמים "יעקב", אפילו באותו הפסוק?

התורה ממשיכה לקרוא לו בשני השמות, כי נשאר אצלו הפן של יעקב, איש התם, יושב האהלים, הנאלץ לנדוד ולהיאבק על קיומו וגם הפן של ישראל, החזק והשולט במצב. נראה את זה בהמשך, בפרק מו, ב ו-ד, בעת יראתו של יעקב/ישראל מרדת מצרימה, שם נאמר: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה, וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב; וַיֹּאמֶר, הִנֵּנִי... אָנֹכִי, אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה, וְאָנֹכִי, אַעַלְךָ גַּם עָל�ֹה. פסוקים זה מדגישים את השניות הנמצאת ביעקב/ישראל וגם בחיי האומה לדורותיה, בין החיים בארץ ישראל לבין הקיום בגלות.

פטירת יצחק וקבורתו בחברון אין מוקדם ומאוחר בתורה

וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו, מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע, הִוא חֶבְרוֹן, אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק. וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה, וּשְׁמֹנִים שָׁנָה. וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו, זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים; וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו. (בראשית לה, כז-כט)

האם יצחק מת זמן קצר אחרי שיעקב הגיע אליו?

לא. כפי שמביא רש"י, הוא מת רק כעבור 12 שנה. קיים כלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה", כלומר שהדברים אינם בהכרח כתובים לפי הסדר הכרונולוגי שלהם, אלא לפי התוכן וההקשר או מסיבה אלוהית אחרת שאינה מובנת לנו. הכלל ש"אין מוקדם ומאוחר בתורה" מראה כי התורה נכתבה לפי סדר קבלת הנבואה כפי שהיא ושלא הייתה עריכה מאוחרת לתורה. כל עורך היה דואג לערוך את התכנים בצורה כרונולוגית.

למה כתוב "וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו" ולא פשוט "וימת"?

לפי הרמב"ן, זה כדי להראות שיצחק נפטר בשיבה טובה, זקן ושבע ימים, אחרי שבנו חזר אליו.

סיכום פרק לה

ראינו את חשיבות הקיום המהיר של נדר, אחרת קיים חשש להיווצרות גורמים המעכבים או המונעים את קיומו. ראינו שפעולה תוקפנית או בריונית, למרות שאינה מוצדקת מבחינה מוסרית ומהווה דבר שלא ייעשה, יכולה להרתיע אחרים מלתקוף את התוקפן. דנו במעמד בית אל כמקום

קדוש, ראינו היכן נמצא קבר רחל, הבנו את המשמעות ההפוכה של השמות בן אוני ובנימין ונסינו להבין מה קרה בפרשת ראובן ובלהה.

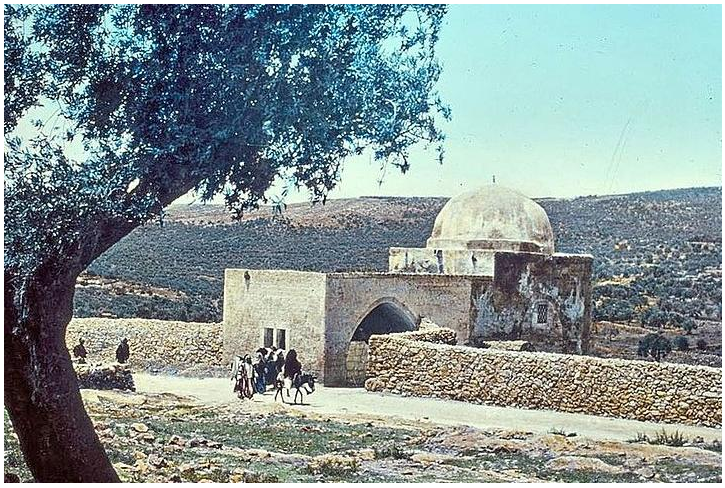

תמונת קבר רחל בבית לחם, ב- 1950.

https://www.pikiwiki.org.il/image/view/67159, נחלת הכלל.

פרק לו - תולדות עֵשָׂו - לשם מה? ; ויתור עשו על ארץ ישראל ; מוצא העם העמלקי ; אלופי אדום הראשונים ; תולדות בני שעיר ; כיבוש של ארצות ; מלכי אדום הראשונים ; אלופי אדום האחרונים

תולדות עשו - לשם מה הובאו? ; ויתור עשו על ארץ ישראל ; מוצא העם העמלקי ; אלופי אדום הראשונים

וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו, הוּא אֱדוֹם. עֵשָׂו לָקַח אֶת נָשָׁיו, מִבְּנוֹת כְּנָעַן: אֶת עָדָה, בַּת אֵילוֹן הַחִתִּי, וְאֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה, בַּת צִבְעוֹן הַחִוִּי. וְאֶת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל, אֲחוֹת נְבָיוֹת. וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת אֱלִיפָז; וּבָשְׂמַת, יָלְדָה אֶת רְעוּאֵל. וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת יעיש (יְעוּשׁ) וְאֶת יַעְלָם, וְאֶת קֹרַח; אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו, אֲשֶׁר יֻלְּדוּ לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן.
(בראשית לו, א-ה)

למה התורה מביאה את תולדות עשו?

אולי כי עֵשָׂו הוא בכל זאת בנו של יצחק והצטיין בכיבוד אב. על כן חשוב לכבדו גם כן ולדעת על צאצאיו. במקורות רבים מיוחסים הרומאים והנוצרים לעשו, אך כנראה אין לכך ראיות עובדתיות.

בפרק כו, לד, כתוב שעֵשָׂו לקח את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילון החתי. בפרק כח, ט, כתוב שלקח גם את מחלת בת ישמעאל לאישה. כאן כתוב שלקח "אֶת עָדָה, בַּת אֵילוֹן הַחִתִּי, וְאֶת אָהֳלִיבָמָה בַּת עֲנָה, בַּת צִבְעוֹן הַחִוִּי. וְאֶת בָּשְׂמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל". האם אפשר ליישב את הסתירות בשמות נשותיו?

לפי המפרשים, או שהיו לדמויות המובאות, יותר משם אחד והתורה הזכירה את השמות השונים, או שעשו עזב את נשותיו הראשונות או שמתו ללא ילדים והוא לקח נשים אחרות במקומן. רש"י פירש: עדה בת אילון - היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהייתה מקטרת בשמים לעבודת אלילים. אהליבמה - היא יהודית, והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בעבודת אלילים, כדי להטעות את אביו.

וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו, וְאֵת כָּל נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, וְאֶת מִקְנֵהוּ וְאֶת כָּל בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל קִנְיָנוֹ, אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ, מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו. כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב, מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו, וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם. (בראשית לו, ו-ז)

למה עֵשָׂו היה מוכן לוותר ליעקב על ירושת ארץ כנען? על מה זה מראה?

זה מראה שעשו למעשה השלים עם זה שיעקב קיבל מיצחק את ירושת ארץ ישראל וכבר לא חלק על כך. בספר הזוהר נאמר "כי הניח ליעקב את הקרן ואת הריווח. הניח לו את שעבוד מצרים שהוא הקרן, וגם את הרווח משעבוד מצרים שהוא ירושת הארץ, ומכר לו חלקו שבמערת המכפלה, והלך לו מן הארץ ומן האמונה, ומחלקו, שהלך לו ונסתלק מכל". גם רש"י מפרש: 'מפני יעקב אחיו', מפני שטר חוב של גזירת 'כי גר יהיה זרעך', המוטל על זרעו של יצחק. אמר אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שניתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר".

לפי זה, עשו לקח ברצינות את גזירת ברית בין הבתרים, המזכירה שעבוד ממושך בגלות, והעדיף שצאצאיו לא יצטרכו לעבור אותו. על כן היה צריך להשאיר ליעקב את ירושת הארץ.

וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר, עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם. וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת עֵשָׂו, אֲבִי אֱדוֹם, בְּהַר שֵׂעִיר.
(בראשית לו, ח-ט)

היכן הוא הר שעיר?

מדרום לים המלח. ראו במפה בסוף פרק לב. בתקופות מסוימות האדומים התיישבו דרום מזרחה לים המלח וגם בצפון הנגב, דרום מערבה לים המלח, כך שלא ברור בדיוק היכן התיישב עשו.

אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי עֵשָׂו: אֱלִיפַז, בֶּן עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו, רְעוּאֵל, בֶּן בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו. וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז, תֵּימָן אוֹמָר, צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז. וְתִמְנַע הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לְאֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו, וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז, אֶת עֲמָלֵק; אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו. וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל, נַחַת וָזֶרַח, שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו. וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה בַּת צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו, וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו אֶת יעיש (יְעוּשׁ) וְאֶת יַעְלָם וְאֶת קֹרַח.

אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי עֵשָׂו - בְּנֵי אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו, אַלּוּף תֵּימָן, אַלּוּף אוֹמָר, אַלּוּף צְפוֹ, אַלּוּף קְנַז. אַלּוּף קֹרַח, אַלּוּף גַּעְתָּם, אַלּוּף עֲמָלֵק, אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם, אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה. וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן עֵשָׂו, אַלּוּף נַחַת, אַלּוּף זֶרַח, אַלּוּף שַׁמָּה, אַלּוּף מִזָּה - אֵלֶּה אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם, אֵלֶּה בְּנֵי בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו. וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו, אַלּוּף יְעוּשׁ, אַלּוּף יַעְלָם, אַלּוּף קֹרַח - אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַת עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו. אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם, הוּא אֱדוֹם. (בראשית לו, י-יט)

מי היה עמלק?

הוא היה נכדו של עשו. פוגשים את צאצאיו שוב אחרי יציאת מצרים, כאשר תקפו את החלשים והנחשלים שבבני ישראל. על מעשה אכזרי זה נצטוו בני ישראל להשמיד את זכרו של עמלק. (ראו ספר דברים כה, פסוקים יז - יט ושמואל א, פרק טו). לפי המסורת, המן בן המדתא האגגי, הידוע לשמצה ממגילת אסתר, היה מזרע עמלק. על כן, בשבת שלפני פורים, הנקרא "שבת זכור", נוהגים לקרוא בתורה את הפרשה הנ"ל מספר דברים ובכך לקיים את מצוות הזכירה למחות את עמלק. בחג פורים עצמו נוהגים לקרוא בתורה על מלחמת ה' בעמלק, (שמות יז, ח טז). בנוסף, עמלק נתפס כסמל לאנטישמים המבקשים להשמיד את ישראל בכל דור ודור.

תולדות בני שעיר החורי; כיבוש של ארצות

אֵלֶּה בְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי, יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: לוֹטָן וְשׁוֹבָל, וְצִבְעוֹן וַעֲנָה. וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן, אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ אֱדוֹם. וַיִּהְיוּ בְנֵי לוֹטָן, חֹרִי וְהֵימָם, וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע. וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל, עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל, שְׁפוֹ וְאוֹנָם. וְאֵלֶּה בְּנֵי צִבְעוֹן, וְאַיָּה וַעֲנָה, הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר, בְּרָעֹתוֹ אֶת הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו. (בראשית לו, כ-כד)

למה התורה מביאה את שושלת בני החורי? התורה היא לא ספר היסטוריה

אולי כדי להראות שלמרות שהייתה שם ממלכה חזקה ומבוססת, הקב"ה נתן את ארצם לצאצאי עשו, כמו שנתן את ארץ כנען לבני ישראל. ראו בספר דברים, ב, רשימה של עמים שכבשו ארצות חדשות: ..."כִּי יֵרֵשָׁה לְעֵשָׂו נָתַתִּי אֶת הַר שֵׂעִיר... וּבְשֵׂעִיר יָשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֵשָׂו יִירָשׁוּם וַיַּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם כַּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם".

איזו עוד ארצות היו וישנן בעולם, אשר נכבשו מידי תושביהם המקוריים?

בעת העתיקה נכבשו ארצות רבות ע"י המצרים, האשורים, הבבלים, היוונים, הפרסים, הרומאים, ולאחר התמוטטות האימפריה הרומית, עמים רבים נדדו וכבשו חלקים של האימפריה לשעבר – שבטים גרמניים, הונים מטורקיה אשר פלשו להונגריה (ומזה הארץ קבלה את שמה ואת שפתה), האנגלו - סקסים שפלשו לבריטניה, הסלאבים שפלשו לארצות הבלקן ועוד. בימי הביניים היו כיבושים של הביזנטיים ולאחר מכן הערבים בצפון אפריקה, פלישות וויקינגים לארצות רבות באירופה, השתלטות הפרנקים (ממוצא גרמני), על מערב אירופה, כיבוש ארץ ישראל ע"י הצלבנים במסעי הצלב, כיבוש רוב אסיה ומזרח אירופה ע"י המונגולים. לאחר מכן היו פלישות העות'מאניים לאירופה, כיבוש צפון ודרום אמריקה ע"י ספרד, פורטוגל, צרפת ואנגליה, והקמת קולוניות אירופאים רבות בארצות אפריקה ואסיה וכמובן פלישות רבות במסגרת מלחמות העולם הראשונה והשניה.

רשימה חלקית של ארצות שבהן האוכלוסייה המקורית הוחלפה במידה רבה ע״י פולשים: ארצות הברית (נכבשה ע״י בריטים מידי האינדיאנים), קנדה (נכבשה ע״י האנגלים והצרפתים מידי האינדיאנים), מקסיקו, ברזיל, ארגנטינה וכל שאר מדינות מרכז ודרום אמריקה (נכבשו ע״י ספרדים ופורטוגזים מידי התושבים המקוריים), אוסטרליה וניו זילנד (נכבשו ע״י הבריטים מידי הילידים). אפילו אנגליה נכבשה לפני כאלף שנה ע״י המלך ויליאם ״הכובש״ מצרפת. מסתבר שחלק נכבד מארצות העולם נשלט ע״י ״כובשים״ ולא ע״י התושבים המקוריים, בדרך כלל לאחר מלחמות עקובות מדם.

ארץ ישראל נכבשה בעבר ע״י עמים רבים: בני ישראל תחת יהושע, האשורים, הבבלים, הפרסים, היוונים, שוב היהודים תחת החשמונאים, הרומאים, הביזנטיים, הערבים, הסלג׳וקים, הצלבנים, הממלוכים, העות׳מאניים, הבריטים, הירדנים ושוב ע״י יהודי ארץ ישראל. נקווה כי זוהי סוף הרשימה!

המינוח המודרני, ״כיבוש״ מוגדר כ - ״השתלטות של מדינה על מדינה אחרת או על חלק ממנה או על שטחים בשליטתה״. לפי הגדרה זו, רוב המקרים הנ״ל למעשה אינם ״כיבוש״, מאחר שלא התקיימו מדינות באותם שטחים שנכבשו. זה נכון גם לגבי ארץ ישראל.

וְאֵלֶּה בְּנֵי עֲנָה, דִּשֹׁן וְאָהֳלִיבָמָה, בַּת עֲנָה. וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן, חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן. אֵלֶּה בְּנֵי אֵצֶר, בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן. אֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן, עוּץ וַאֲרָן. אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי, אַלּוּף לוֹטָן, אַלּוּף שׁוֹבָל, אַלּוּף צִבְעוֹן, אַלּוּף עֲנָה. אַלּוּף דִּשֹׁן, אַלּוּף אֵצֶר, אַלּוּף דִּישָׁן - אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר. (בראשית לו, כה-ל)

האם אָהֳלִיבָמָה, בַּת עֲנָה היא אשת עשו או שבמקרה היו לשתי הנשים אותו שם ולאביהן אותו שם?

לא ברור וקיימת בכך מחלוקת. יתכן שהשמות האלה היו נפוצים בין עמי האזור.

מלכי אדום הראשונים

וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם, לִפְנֵי מְלֹךְ מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם, בֶּלַע בֶּן בְּעוֹר; וְשֵׁם עִירוֹ, דִּנְהָבָה. וַיָּמָת בָּלַע, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן זֶרַח מִבָּצְרָה. וַיָּמָת יוֹבָב, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי. וַיָּמָת חֻשָׁם, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן בְּדַד, הַמַּכֶּה אֶת מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב, וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית. וַיָּמָת הֲדָד, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה. וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר. וַיָּמָת שָׁאוּל, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן עַכְבּוֹר.

וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן עַכְבּוֹר, וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר, וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל, בַּת מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב.

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם - אַלּוּף תִּמְנָע, אַלּוּף עַלְוָה, אַלּוּף יְתֵת. אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה, אַלּוּף אֵלָה, אַלּוּף פִּינֹן. אַלּוּף קְנַז, אַלּוּף תֵּימָן, אַלּוּף מִבְצָר. אַלּוּף מַגְדִּיאֵל, אַלּוּף עִירָם - אֵלֶּה אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמוֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם, הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם. (בראשית לו, לא-מב)

למה חשוב להביא את האינפורמציה הזאת?

לפי הרמב"ן, כדי להראות שהתקיימה ברכת יצחק לעשו - "על חרבך תחיה". בתורת הסוד מייחסים סודות קוסמולוגיים ועתידיים לרשימה.

איך משה רבינו ידע את כל הפרטים האלה?

מדובר במלכים שמלכו לפני ימי משה רבינו, אשר ידע בנבואתו שעתיד לקום מלך בישראל. גם בימי משה רבנו היה מלך באדום שכן נאמר בספר במדבר, כ, יד: יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ, אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם: כֹּה אָמַר, אָחִיךָ יִשְׂרָאֵל, אַתָּה יָדַעְתָּ, אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתְנוּ. יתכן שמדובר במלך האחרון ברשימה, הֲדַר בֶּן בַּעַל חָנָן.

סיכום פרק לו

ראינו פירוט של תולדות עשו, אולי כדי לתת גם לו כבוד מסוים, כבנו של יצחק ורבקה, אך התייחסנו גם לעמלק ולתולדותיו הבעייתיות. בסוף הפרשה ישנה רשימה של מלכי אדום אשר הקדימו למלוך "לִפְנֵי מְלָךְ מֶלֶךְ, לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל". התייחסנו לסתירות בשמות נשות עשו והבאנו הסברים אפשריים. ראינו שעֵשָׂו ויתר על הישוב בארץ כנען לטובת יעקב ונסינו להבין היכן היה מקום מושבו בהר שעיר. ראינו שישנן בעולם ארצות רבות שנכבשו מתושביהם המקוריים, ביניהן ארץ ישראל.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת וישלח.</u>

הפרשה דנה בחזרת יעקב/ישראל לארץ אבותיו תוך התמודדויות עם קשיים רבים: המפגש עם עֵשָׂו, פרשת אונס דינה בשכם והטבח שבוצע ע"י בניו, מות רחל בלידתה, קיום נדרו בבית אל וקבורת אביו בחברון, שבה התיישב לבסוף. כידוע, ארץ ישראל נקנית בייסורים.

פרשת וישב

פרק לז - הבאת הדיבה של יוסף על אחיו; בין דיבה ללשון הרע; העדפת יעקב את יוסף; האם שנאת אחי יוסף הייתה מוצדקת? חלומות יוסף - כמראה נבואה; התגברות שנאת האחים; שליחת יעקב את יוסף לראות את שלום אחיו בשכם; פגישת ה"איש" עם יוסף - המבקש את אחיו; תכנון רצח יוסף; סוגיית רצח בתוך המשפחה; עצת ראובן להשליכו לבור ותכנית ההצלה; יהודה משכנע למכור את יוסף במקום להרוג אותו; תעלומת מכירת יוסף; ביום המוות של יוסף ע"י שליחת כתונת הפסים לאביהם; התאבלות יעקב והסוד הנורא של האחים; מכירת יוסף לפוטיפר

הבאת הדיבה של יוסף על אחיו; בין דיבה ללשון הרע

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו, בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. (בראשית לז, א)

היכן התיישב יעקב, בחברון או בבאר שבע?

הוא התיישב בחברון, בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו. רואים זאת בפסוק יד בשליחת יוסף לאחיו: וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן, וַיָּבֹא שְׁכֶמָה.

אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב: יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן, וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה, נְשֵׁי אָבִיו; וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם.
(בראשית לז, ב)

למה יוסף התחבר דווקא עם בני בלהה וזלפה ולא עם בני לאה? איזה דיבה הביא יוסף לאביו?

לפי רש"י, ע"פ המדרש, בני לאה ביזו את בני השפחות. לכן יוסף קירב אותם דווקא.

רש"י מפרש שיוסף סיפר לאביו את מעשיהם הרעים של בני לאה, וגם לא כל כך דייק בפרטים. לפי הרמב"ן הוא סיפר על מעשיהם של בני בלהה וזלפה. יתכן שסיפר על כולם, לכן כל אחיו שנאו אותו. לפי ההלכה, הוצאת דיבה היא עבירה כמו לשון הרע. הדוגמא המובהקת לכך בתורה היא חטא המרגלים, אשר הוציאו את דיבת הארץ רעה, תוך שרבוב אמת ושקר.

מה ההבדל בין הוצאת דיבה לבין לשון הרע או הלשנה ביהדות וע"פ החוק הישראלי?

ביהדות, "לשון הרע" או "הלשנה" הן בדרך כלל דברי אמת - לעומת דיבה, המוגדרת כהוצאת שם רע והכוללת דברי שקר.

לשון הרע הוא אמירה של דבר רע, מזיק או פוגע וללא צורך, אף על פי שכולו אמת. לעומת זאת אמירת דבר שקר נקרא במקורות היהודים "הוצאת שם רע" או "הוצאת דיבה". ההבדל בין "מוציא שם רע" ו"האומר לשון הרע" הוא: בעוד אמירת דבר שקר (הוצאת שם רע או הוצאת דיבה), ניתנת לתביעה בבית דין (סנהדרין) אם הנפגע בוחר בכך, אין האומר לשון הרע מובא לדין, מכיוון שאמר דבר אמת. יחד עם זאת, רואה היהדות באמירת לשון הרע מעשה חמור מאין כמוהו ובעל תוצאות ועונשים קשים בידי שמים. (אהרון אמוזג, אתר tora.us.fm).

כיום קיימת תופעה קשה וחמורה של הוצאת דיבה או לשון הרע ברשתות החברתיות – ("שיימינג", או "ביוש" בעברית), שהם אסורים בהחלט ע"פ ההלכה. כיום לא ניתן להגיש תביעה אזרחית לבית משפט על אלה, בגלל קדושת ערך חופש הביטוי. נדרש תיקון חקיקה כדי לפתור בעיה זו ולמגר את הנגע. קיימת בעיה בהתמודדות עם הוצאת דיבה **אנונימית** ברשת כאשר הדברים מתפרסמים ברבים אך אין את מי להאשים.

באופן כללי, הדין הישראלי אוסר על הוצאת דיבה, במסגרת חוק איסור לשון הרע, תשכ"ה 1965. החוק קובע כי:

סעיף 1: לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול –

(1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם;

(2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו;

(3) לפגוע באדם במשרתו, אם משרה ציבורית ואם משרה אחרת, בעסקו, במשלח ידו או במקצועו;

(4) לבזות אדם בשל גזעו, מוצאו, דתו, מקום מגוריו, גילו, מינו, נטייתו המינית או מוגבלותו.

סעיף 6: המפרסם לשון הרע, בכוונה לפגוע, לשני בני אדם או יותר זולת הנפגע, דינו - מאסר שנה אחת.

סעיף 7א: הורשע אדם בעבירה לפי חוק זה, רשאי בית המשפט לחייבו לשלם לנפגע פיצוי שלא יעלה על 50,000 שקלים חדשים, ללא הוכחת נזק;

יחד עם זאת, כדי לזכות במשפט ולקבל פיצוי כספי, בדרך כלל על התובע להוכיח כי נגרם לו נזק ושלמפרסם הייתה כוונה לפגוע.

האם בנסיבות מסוימות מוצדק להלשין או להוציא דיבה.

ע"פ ההלכה, הלשנה או לשון הרע, יכולה להיות מוצדקת אם היא באה למנוע נזק לאנשים רבים, כלומר שיש בה תועלת לאחרים. לדוגמא, אם אדם יודע שאחר הוא רמאי, מותר להזהיר אחרים מפניו. הוצאת דיבה היא אסורה בכל מקרה, ע"פ ההלכה וגם ע"פ החוק הישראלי, מפני שהיא מהווה פגיעה ע"י שרבוב שקרים.

חוק איסור לשון הרע מעניק היתר לאמירת לשון הרע, הגנות והקלות, בין השאר, במקרה של פרסום רשמי הניתן ע"י נושאי תפקידים רשמיים מטעם המדינה, גם אם מתברר שהיה שגוי, או אם הפרסום נעשה בתום לב וללא כוונה לפגוע.

העדפת יעקב את יוסף ; האם שנאת אחי יוסף הייתה מוצדקת?

וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בָּנָיו, כִּי בֶן זְקֻנִים הוּא לוֹ, וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים. וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל אֶחָיו - וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ; וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם. (בראשית לז, ג-ד)

איך יתכן שיעקב הפגין אהבה כלפי בן אחד ולא למד מניסיונו האישי בנושא זה?

אמנם לעיתים הורים מעדיפים ילד אחד או שניים על האחרים, אך אסור להם להפגין העדפה. אפשר להבין את העדפת יוסף, מבלי להצדיקה, בכך שיוסף היה יתום מאמו מגיל צעיר, בן הרעיה האהובה, ושנולד לאחר המתנה ארוכה, וגם באישיותו המיוחדת וכשרונותיו של יוסף. יעקב אכן טעה בכך, אך בדיעבד, ללא האהבה הזו, משפחת יעקב לא הייתה יורדת למצרים, לא הייתה יציאת מצרים וכל ההיסטוריה של עם ישראל לא הייתה מתגשמת.

מהי "כתונת פסים" ומה משמעותה? האם שנאת האחים כלפי יוסף הייתה מוצדקת?

היא כנראה מעיל צבעוני. מדובר בבגד מרשים, המראה על חשיבות. לכן זה הגביר את שנאת האחים כלפי יוסף.

השנאה לא הייתה מוצדקת כי יעקב הוא זה שהפלה את יוסף לטובה, אך היא מאוד מובנת. זה בטבע האנושי קצת לקנא בבן או בתלמיד "החביב" ו"לחפש" אותו. נוסיף לכך את הדיבה הרעה שדיבר עליהם.

חלומות יוסף - כמראה נבואה ; התגברות שנאת האחים

וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם, וַיַּגֶּד לְאֶחָיו; וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם: שִׁמְעוּ נָא, הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי. וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה, וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי, וְגַם נִצָּבָה; וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם, וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי. וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו: הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ, אִם מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ? וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ, עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו. (בראשית לז, ה-ח)

איך אפשר להבין את התנהגותו של יוסף? הרי היה צריך להיות ברור לו שסיפור חלום כזה רק יגביר את שנאתם.

יתכן שלא היה חשוב ליוסף איך יתייחסו אליו. לעתים קרובות אנחנו אומרים משהו בידיעה מראש שלא ימצא חן בעיני השומע ושירגיז אותו. כהסבר להתנהגות המוזרה של יוסף, נראה בהמשך שיוסף התייחס לחלומותיו כ"מראה נבואה", שאסור לנביא לכבוש אותה ולשמור אותה לעצמו.

וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר, וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו, וַיֹּאמֶר: הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד, וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים, מִשְׁתַּחֲוִים לִי. וַיְסַפֵּר אֶל אָבִיו וְאֶל אֶחָיו, וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו, וַיֹּאמֶר לוֹ: מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ? הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ, לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה? וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו; וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר. (בראשית לז, ט-יא)

מה מוסיף החלום השני על הראשון?

השמש, הירח והכוכבים נמצאים במרחבי הקוסמוס, לעומת שדה של שיבולים. זה מצביע על ההשפעה הרחבה והחובקת עולם שיוסף צופה לעצמו. כאן הוא אומר "משתחווים לי", באופן ישיר לעומת "לאלומתי" בחלום הראשון. בנוסף, הוא כולל במשתחווים לו, גם את אביו ואת אמו וכן את אחיו בנימין. כפי שנראה בהמשך, לחלום הזה הייתה השפעה רבה על מהלכי יוסף בעתיד. לפי הרב אלחנן סמט (עיונים בפרשות השבוע, פרשת וישב, סדרה ראשונה), החלום הראשון מבטא את תלותם הכלכלית של האחים ביוסף בעת שנות הרעב ובעת התיישבותם בארץ גושן. האלומות הן סמל לתבואה וללחם, כלומר מחייה פיזית.

השמש, הירח והכוכבים בחלום השני מסמלים את משפחת בית יעקב כיסודו של העם הנבחר. עם זה נועד להאיר לעולם כמו כוכבים - כפי שנאמר לאברהם, "ונברכו בך כל משפחות האדמה". את דימוי העם העתידי לכוכבים מצאנו כבר בברית בין הבתרים, בדבר ה' לאברם: בראשית ט"ו, ה: הַבֶּט נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ, כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ". סיכם הרב סמט כי שני החלומות נועדו לבשר ליוסף כי תוטל עליו שליחות קיומית כפולה ביחס למשפחתו. השליחות האחת נוגעת לקיום הכלכלי של המשפחה בעתיד הקרוב, והשליחות האחרת נוגעת לעתיד הרחוק, שבו תהפוך משפחת יעקב לעם רב ככוכבים, (עם השפעה כלל עולמית).

למה האחים קינאו בו? הרי זה בסך הכל חלום של נער אולי קצת מגלומן?

ההתרברבות ואולי השחצנות של יוסף, כפי שהם ראו זאת, רק הוסיפו לשנאה שחשו כלפיו קודם. בנוסף, בימי קדם ייחסו אנשים משמעות רבה לחלומות כמגלי עתידות, כפי שנראה בהמשך.

מה הכוונה במלים "ואביו שמר את הדבר"?

לפי רש"י, יחד עם געגועתו (כדי להרגיע את האחים), יעקב לקח את החלומות ברצינות וציפה למועד התגשמותם. הוא הרי הועיד מראש את יוסף לגדולה.

שליחת יעקב את יוסף לראות את שלום אחיו בשכם

וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם, לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם; וַיֹּאמֶר לוֹ: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר לוֹ: לֶךְ נָא, רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר; וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה. (בראשית לז, יב-יד)

למה האחים הרחיקו ללכת כל כך מחברון עד שכם? האם לא היה מסוכן לחזור לשכם, היכן שנעשה הטבח כ - 10 שנים לפני כן?

אולי הלכו לשכם כי הייתה להם שם חלקת אדמה ובחברון לא הייתה. אפשרות נוספת, ששכם כבר לא הייתה מיושבת מאז שנהרגו כל הגברים, והנשים והילדים נלקחו ע"י בני יעקב, כך שהיה מקום פנוי למרעה. מאותה סיבה הם לא חששו לחזור לשם.

למה יוסף לא הלך מראש אתם?

לפי רמב"ן, בגלל שיוסף היה בן הזקונים, יעקב השאיר אותו לידו כדי שישרת אותו, ולא הוציא אותו לרעיית הצאן.

איך זה שיעקב לא חשש לשלוח את יוסף לבד לאחיו? האם לא היה מודע לשנאתם כלפיו? האם יוסף לא חשש?

חייבים לומר שהאחים הסתירו מיעקב את שנאתם כלפי יוסף, כך שהוא לא העלה על דעתו שינסו לפגוע בו. יתכן שיוסף כן חשש אך כיבד את בקשת אביו ולא התווכח. אולי גם הוא לא היה מודע לעוצמת שנאתם כלפיו ולאן היא יכולה להוביל.

פגישת ה"איש" עם יוסף, המבקש את אחיו

וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ, וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה; וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר: מַה תְּבַקֵּשׁ? וַיֹּאמֶר: אֶת אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ; הַגִּידָה נָּא לִי, אֵיפֹה הֵם רֹעִים. וַיֹּאמֶר הָאִישׁ: נָסְעוּ מִזֶּה, כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים, נֵלְכָה דֹתָיְנָה; וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו, וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן. (בראשית לז, טו-יז)

איך "האיש" ידע שראה ושמע את אחי יוסף דווקא? הרי יתכן שהיו עוד רועים באזור. איפה היא דותן?

לפי רש"י והרמב"ן, ה"איש" היה המלאך גבריאל, שליח של הקב"ה. לפי מפרשים אחרים זה היה איש רגיל, עובר אורח, אך גם בני אדם רגילים יכולים לשמש שליחים של רצון האל, אפילו אם אינם מודעים לכך.

למעשה אילו אותו האיש לא היה מגלה ליוסף מיוזמתו, איפה אחיו נמצאים, יתכן שיוסף היה חוזר לבית אביו כלעומת שבא וכל ההתרחשויות שבהמשך, (הירידה למצרים, יציאת מצרים וכדומה), לא היו קורות. אפילו היה לו תירוץ טוב. על כן ה"איש" שימש כעין שליח או מלאך לביצוע התכנית של ה' כפי שנמסרה לאברהם בברית בין הבתרים. ניתן ללמוד מזה גם במישור האישי ששום דבר אינו מקרי ומה שלפעמים נראה כפגישה או כאירוע קטן וחסר משמעות, מסוגל לשנות את כל חיינו.
עמק דותן נמצא בצפון השומרון, בין שכם לג'נין.

תכנון רצח יוסף ; סוגיית רצח בתוך המשפחה

וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק; וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם, וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא. וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ, וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת, וְאָמַרְנוּ, חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ; וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו. (בראשית לז, יח-כ)

איך האחים היו מסוגלים לתכנן דבר כה מזעזע כמו רצח של יוסף? מדוע לא הסתפקו באיום עליו?

נוכל לומר ששנאתם כלפיו על הדיבה שהוציא עליהם ועל החלומות הייתה כה עזה שלא עשו חשבון רציונאלי. לבסוף הם מצאו דרך "לביים" את מותו ופעלו לפיה.

האם אפשר להבין מהמקרה משהו על מקרי רצח בתוך המשפחה?

במידה מסוימת כן. מקרי רצח בתוך המשפחה הרבה פחות שקולים ממעשי רצח אחרים, מפני שהרוצח בעצם יודע מראש שכמעט בוודאות הוא ישלם על הפשע במאסר עולם ויצטרך לחיות עם הפשע שביצע עד סוף ימיו. בכל זאת הוא מבצע את הרצח על בסיס רגש בלתי נשלט. המקרה של אחי יוסף הוא דוגמא של ניסיון חיסול מבלי לשלם מחיר, פרט להצקת המצפון.

עצת ראובן להשליכו לבור ותכנית ההצלה שלו

וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן, וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם; וַיֹּאמֶר: לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן: אַל תִּשְׁפְּכוּ דָם, הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר, וְיָד אַל תִּשְׁלְחוּ בוֹ: לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם, לַהֲשִׁיבוֹ אֶל אָבִיו. (בראשית לז, כא-כב)

מה הניע את ראובן למנוע את רציחתו של יוסף? מה הייתה התכנית של ראובן?

כנראה שמטעמי מוסר אנושי ומצוות בני נח, ראובן רצה להימנע מרצח בדם קר. בנוסף, מבחינת יעקב, ראובן, בתור הבכור, היה האחראי על מעשי אחיו. הוא ידע שיואשם ע"י אביו, אם יוסף לא יחזור בשלום.

כפי שנאמר בפסוק, הוא התכוון לחזור ולהוציא את יוסף מהבור אחר כך ולהחזיר אותו לאביו, בעל כורחם של אחיו.

וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אֶחָיו, וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כֻּתָּנְתּוֹ, אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו. וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה; וְהַבּוֹר רֵק, אֵין בּוֹ מָיִם. (בראשית לז, כג-כד)

למה הם הפשיטו ליוסף את כותנתו? למה חשוב לציין שבבור אין מים?

הם תכננו להשתמש בכתונת הטבולה בדם כדי להטעות את אביהם.

אולי צוין שבבור לא היו מים כדי לומר שלא התכוונו להטביע אותו במים, אלא הורידו אותו לבור ריק. רש"י כותב, ע"פ המדרש, "והבור רֵק אין בו מים", ממשמע שנאמר וְהַבּוֹר רֵק, איני יודע שאין בו מים? מה תלמוד לומר? מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. בכל מקרה, האחים לא יכלו לדעת מה יש בתחתית הבור.

יהודה משכנע למכור את יוסף במקום להרוג אותו; תעלומת מכירת יוסף

וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל לֶחֶם, וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ, וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד; וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט, הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה, אֶל אֶחָיו: מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ, וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ. לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיָדֵנוּ אַל תְּהִי בוֹ, כִּי אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא; וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו. וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים, וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר, וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף; וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרָיְמָה. (בראשית לז, כה-כח)

מַה בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת אָחִינוּ - למה מתכוון יהודה? הרי הם כבר החליטו שלא לרצוח את יוסף, אלא השליכו אותו לבור?

יהודה התכוון שאם יוסף יישאר בבור הוא ימות בוודאות מרעב וצמא, וזה כאילו שהם הרגו אותו. לכן הציע להוציא אותו ולמכור אותו כעבד.

איך אפשר להסביר שהאחים, שקודם תכננו לרצוח את יוסף, עכשיו מסכימים להצעתו של יהודה למכור אותו?

נציע שההצעה הייתה מפתה כי מצד אחד הם ייפטרו מיוסף לתמיד ומצד שני מותו לא ישב על מצפונם.

וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מְדָנִיִּם סֹחֲרִים, וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר. מי מכר את יוסף ולמי? ראו גם פסוק ל״ו להלן.

לפי רש״י, בני יעקב מכרו אותו לישמעאלים, הישמעאלים למדיינים והמדיינים למצרים. לפי הרשב״ם, בזמן שהאחים אכלו במרחק מה מהבור, (כדי לא לשמוע את צעקותיו של יוסף), עברו סוחרים מדיינים ששמעו את הצעקות, משכו את יוסף מהבור ומכרו אותו לישמעאלים ללא ידיעת האחים. לפי האבן עזרא והרמב״ן, הישמעאלים והמדיינים היו למעשה בשיירה אחת, כאשר המדיינים היו בעלי הסחורה והישמעאלים היו בעלי הגמלים. לכן הם מתחלפים לפעמים בשמותם בפסוקים.

וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל הַבּוֹר, וְהִנֵּה אֵין יוֹסֵף בַּבּוֹר; וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו. וַיָּשָׁב אֶל אֶחָיו, וַיֹּאמַר: הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ, וַאֲנִי אָנָה אָנִי בָא. וַיִּקְחוּ אֶת כְּתֹנֶת יוֹסֵף; וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים, וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכְּתֹנֶת בַּדָּם. (בראשית לז, כט-לא)

איך יתכן שראובן לא ידע שיוסף הועלה מהבור? היכן היה?

לפי רש״י, שאומר שהאחים מכרו את יוסף, ראובן הלך לפני כן לשמש את אביו בחברון וחזר אחר כך. דעה זו אינה סבירה בגלל המרחק הרב יחסית בין שכם לחברון, כך שראובן היה חייב להעדר לכמה ימים. על פי פשט הכתוב, אין זה כך. לפי הרשב״ם והפרשנים האומרים שלא האחים מכרו את יוסף, התשובה פשוטה. האחים היו די רחוקים מהבור ולא ראו מה שקרה. ראובן חזר ראשון לבור כדי להעלות את יוסף ולהחזירו לאביו אך מצא אותו ריק. לפי פירוש השד״ל, האחים חשבו שחיה קפצה לבור וגררה את יוסף החוצה אל מאורתה.

האם שאר האחים ידעו מה קרה ליוסף?

שוב, זה תלוי בהבנת פרשת המכירה. לפי פירוש הרשב"ם, האחים ידעו רק שיוסף נחטף וכנראה הורד כעבד למצרים. כאשר פגשו את יוסף, כשליט מצרים, מבלי להכירו, הם אמרו לו רק ש"האחד איננו" וראובן אומר "וגם דמו הנה נדרש" (פרק מב, יג ו - כב). גם יהודה אומר על בנימין (פרק מד, כ), "ואחיו מת". לפי זה, הם הניחו שיוסף כבר מת, לאור תנאי העבדות הקשים במצרים של אז. יחד עם זאת, בפרק מה, ד, יוסף אומר לאחים, "אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי, מִצְרָיְמָה". אם נבין פסוק זה כפשוטו, אזי יש לקבל את פירושו של רש"י, שאכן האחים מכרו אותו, אך ניתן גם להבין שכוונתו של יוסף שהאחים גרמו למכירתו. בכל מקרה לא ברור לחלוטין האם האחים אכן מכרו את יוסף או שרק תכננו למכור אותו.

מה זה משנה אם האחים רק תכננו למכור את יוסף ולא הספיקו להוציא את זה לפועל או שבאמת מכרו אותו?

חטיפת אדם מישראל ומכירתו מהוות פשע חמור שעונשו מוות. (ראה שמות כא, טז). על כן זה בוודאי משנה אם הפשע הוצא לפועל או שרק תוכנן.

מה מזכיר שעיר העזים ששחטו?

את שעיר העזים ששחט יעקב לפני קבלת הברכות במרמה. זה כעין "מדה כנגד מדה". יש הקושרים את זה לשעיר החטאת או לשעיר לעזאזל ביום הכיפורים, הבא לכפר על עוונות בני ישראל וכדוגמא מזעזעת, עוון מכירת יוסף.

באיזו חג מזכירים את חטא מכירת יוסף?

בנוסף לקשר בין השעיר ששחטו אחי יוסף לשעיר של יום כיפור, בתפילת מוסף של יום הכיפורים וכן בקינות של תשעה באב מזכירים את עשרת הרוגי מלכות אשר סרבו להפסיק ללמוד תורה ולקיים את מצוות היהדות ואשר הוצאו להורג ע"י האויב הרומאי תוך מסירת נפשם על קידוש ה', בתקופת המרד הגדול ואחרי מרד בר כוכבא. מדובר ברבי עקיבא, רבי טרפון ועוד שמונה תנאים. הפיוט מופיע במחזור של יום הכיפורים ונמצא כאן בסוף הפרשה. לפי פיוט זה, יוצא שהאחים הם שמכרו את יוסף.

ביום המוות של יוסף ע"י שליחת כתונת הפסים לאביהם; התאבלות יעקב והסוד הנורא של האחים; מכירת יוסף לפוטיפר

וַיְשַׁלְּחוּ אֶת כְּתֹנֶת הַפַּסִּים, וַיָּבִיאוּ אֶל אֲבִיהֶם, וַיֹּאמְרוּ: זֹאת מָצָאנוּ: הַכֶּר נָא, הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא, אִם לֹא? וַיַּכִּירָהּ, וַיֹּאמֶר: כְּתֹנֶת בְּנִי, חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ; טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף. וַיִּקְרַע יַעֲקֹב

שִׂמְלֹתָיו, וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו; וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ, יָמִים רַבִּים. וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ, וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם, וַיֹּאמֶר: כִּי אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה; וַיֵּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו. (בראשית לז, לב-לה)

איך אתם חושבים שהרגישו בניו של יעקב בראותם את האבל הממושך של אביהם? למה לא גילו לו את האמת כעבור כמה חודשים? כמה זמן התאבל יעקב על יוסף?

אין הרגשה נוראה יותר מאשר לגרום אבל וסבל לשווא להורה, ע"י שימוש בשקר או מרמה, אך יתכן שהאחים אמרו לעצמם שיעקב הביא את זה על עצמו, ע"י העדפתו את יוסף. הם כמובן לא היו מסוגלים לגלות לו את האמת שאולי הוא נשאר בחיים, אחרי שכבר ביימו את מותו.
בנוסף, אולי גם הם האמינו שיוסף איננו בחיים, וכפירוש השד"ל, שחיה גררה אותו מהבור וטרפה אותו.
לפי המפרשים יעקב התאבל על יוסף במשך 22 שנה, עד שקיבל את הבשורה שיוסף חי.

בדרך כלל אדם מתנחם במשך הזמן על הנפטר. על הורה נוהגים אבלות במשך שנה. מדוע יעקב לא התנחם?

רש"י מביא את המדרש ש"אין אדם מקבל תנחומים על החי שסבור שהוא מת, שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי". אפשר להוסיף שיעקב אולי הרגיש שהוא **גרם** למותו של יוסף בכך שיצא בשליחותו והאשים את עצמו ב"מותו".

מה הכוונה: "וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ"? האם ליעקב היו בנות חוץ מדינה?

מעבר להתייחסות הקודמת לשאלה, מכמה פסוקים בתורה עולה שליעקב היו לא רק בנים ונכדים אלא גם בנות ונכדות. כתוב בפרשתנו (לז:לה): "וַיָּקֻמוּ כָל בָּנָיו וְכָל בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ", ולאחר מכן (מו:ז): "בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו... הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה". מי היו אפוא בנותיו ונכדותיו של יעקב? הרי לפי המסופר בבראשית (מו:ח כז), ליעקב הייתה בת אחת בלבד, דינה, ונכדה אחת - שֶׂרַח בת אשר.

האבן עזרא מפרש: "וכל בנותיו: בתו ובת בנו", היינו דינה ושרח בת אשר. המילה "בנותיו" מוסבת אפוא על כל הצאצאות של יעקב. אלא שהסבר זה אינו מתיישב עם מה שנאמר בפסוק השני, שבו מוזכרות בנפרד הבנות והנכדות. לכן הוא מסביר בנוסף: בנותיו היא דינה לבדה. ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות שגדלו עמה, וביחס לבתו קראם הכתוב בנות יעקב, בגלל שגדלו בביתו". (אתר www.biu.ac.il, ד"ר אלקסנדר קליין, המח' למתימטיקה).

רש"י מפרש ע"פ מדרש בראשית רבה: "וכל בנותיו" - רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום (בני יעקב). רבי נחמיה אומר, כנעניות היו - (נשות בני יעקב). אלא מהו וְכָל בְּנֹתָיו? כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו. הרמב"ן מוסיף שכך משמע

ממקומות אחרים במקרא: וכן אמרה נעמי לכלותיה: "שֹׁבְנָה בְנֹתַי... אַל בִּנֹתַי" (רות א, יא - יג), "לְכִי בִתִּי" (שם ב, ב). ואיננו רק דרך חיבה בלבד, כמו הֲלוֹא שָׁמַעַתְּ בִּתִּי" (שם, ב, ח). הרי גם בועז מכנה את רות "בִּתִּי", כלומר שמדובר בשם חיבה שלא רק החותן רגיל להשתמש בו.

לפי שד"ל, היו ליעקב עוד בנות אבל מאחר שנישאו, התורה אינה מונה אותן, והן כלולות באזכור בעליהן. פירוש זה נראה סביר.

אגב, מקור שמו של "גשר בנות יעקב" בגולן באגדות נוצריות שגויות המתייחסות למקום מעבר יעקב אבינו בחזרתו לארץ מחרן, (כזכור ליד בנחל יבוק). השם קשור גם למנזר ע"ש בנות יעקב בצפת אשר מומן מדמי המעבר שנגבה מהעוברים בגשר בנות יעקב.

וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל מִצְרַיִם, לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה, שַׂר הַטַּבָּחִים. (בראשית לז, לו)

בפסוק כ"ח נאמר שהישמעאלים הורידו אותו למצרים. איך הוא הגיע למְדָנִים?

כנראה שהישמעאלים מכרו אותו למדנים והם מכרוהו לפוטיפר. לפי רש"י, הוא נמכר מספר פעמים.

מה זה סריס?

במקור סריס הוא גבר מסורס, בדרך כלל ע"י המלך - או כדי לשרת בתפקיד בכיר בארמון או בהרמון הנשים או כעונש. (ראו גם במגילת אסתר, ששם שימש הסריס הגי כשומר הרמון הנשים). יתכן שכאן הכוונה לפקיד בכיר בשירות פרעה ולאו דווקא לגבר מסורס, למרות שרש"י גורס שכן הסתרס לאחר שניסה לעשות עם יוסף מעשים מגונים. פוטיפר הרי היה נשוי ואין זה סביר שהיה מסורס, (למרות שאולי זה יכול להסביר את תשוקת אשתו ליוסף).

מה היה תפקידו של שר הטבחים?

לפי רש"י הוא היה אחראי על משחטת בעלי החיים של המלך. יש מפרשים שהיה ממונה על אספקת מזון מן החי למשק המצרי. לפי תרגום אונקלוס ומפרשים אחרים, הוא היה אחראי על ההוצאה להורג. רמז לכך הוא שבית הסוהר היה ממוקם בביתו, דבר שאיננו מקובל. ראו גם גורלו של שר הטבחים, שנלקח אולי ישר מבית הסוהר להוצאה להורג, אולי במקום סמוך לבית פוטיפר.

סיכום פרק לז

בפרק זה דנו בעבירה של הבאת דיבה מול לשון הרע, בבעיית העדפת יוסף ע"י יעקב, חלומות יוסף אשר לא היה מסוגל שלא לגלותם מפני שהתייחס אליהם כעל נבואה, הפגישה עם ה"איש" המסתורי אשר גילה היכן האחים רועים ובכך הוביל לשאר ההתרחשויות, תכנון הרצח המזעזע

של יוסף ע״י אחיו, השלכתו לבור ומכירתו לבסוף לפוטיפר. בסוף דנו באבל הממושך של יעקב על יוסף ועל הסוד הנורא של בניו.

פרק לח - יהודה לוקח את בת שוע הכנענית לאישה; האם בני יעקב נשאו כנעניות? חטאם של ער ואונן, בני יהודה; מצוות יבום; מתי מותר להשתמש באמצעי מניעה; דין אישה "קטלנית"; מעשה יהודה ותמר - חטא יהודה וצדקת תמר; איסור הלבנת פנים ברבים; לידת פרץ לפני זרח והקשר למשיח; תיקון החטא אפשרי

יהודה לוקח את בת שוע הכנענית לאישה; האם בני יעקב נשאו כנעניות? חטאם של ער ואונן, בני יהודה; מצוות יבום; מתי מותר להשתמש באמצעי מניעה; דין אישה "קטלנית".

וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא, וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו; וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדֻלָּמִי, וּשְׁמוֹ חִירָה. וַיַּרְא שָׁם יְהוּדָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי, וּשְׁמוֹ שׁוּעַ; וַיִּקָּחֶהָ, וַיָּבֹא אֵלֶיהָ. וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ עֵר. וַתַּהַר עוֹד, וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אוֹנָן. וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בְכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ. (בראשית לח, א-ה)

איך זה שבני יעקב לא נזהרו שלא להתחתן עם כנעניות? ראינו כמה נזהרו אברהם ויצחק מלהשיא את בניהם לכנעניות. אם אכן התחתנו עם כנעניות, זה הופך את צאצאיהם, (וגם אותנו), באופן חלקי לצאצאי כנענים, דבר שהיה עלול להחליש את זכותינו לרשת את הארץ מעמי כנען.

רוב המפרשים אומרים שלא מדובר בכנעני כמוצא, אלא כמקצוע, סוחר, או ששוע היה מאחד העמים האחרים שגרו בכנען, עמוני או מואבי או ישמעאלי, אבל לא כנעני. יש דעה שאמנם הוא היה כנעני ממש, אך בתו קיבלה על עצמה שלא לעבוד אלילים ולקיים את מצוות בני נח. אותו דין לגבי שאר הבנים. יצוין כי בדברי הימים א פרק ב׳ היא מכונה "בַּת שׁוּעַ הַכְּנַעֲנִית".

הרב אלחנן סמט, בעיונים לפרשת וישב, מעלה הסבר אפשרי לכך שבני יעקב לא היו צריכים לדאוג למוצא של בנות הזוג שלהם: בניו של יעקב לא היו צריכים עוד להקפיד במה שהקפידו אבותיהם יצחק ויעקב – לשאת אישה מבנות המשפחה בחרן דווקא, ולא מבנות כנען. השוני הזה בין יצחק ויעקב לבין צאצאיהם נעוץ בשוני בנסיבות נישואיהם: יצחק ויעקב היו יחידים, ולו נשאו נשים מבנות הארץ, עלולים היו להיטמע במשפחותיהן; משפחתו של יעקב, לעומת זאת, כבר הייתה משפחה גדולה – עַם בראשית התהוותו – וכל אישה שיישאו להם בני יעקב תיטמע במשפחה.

גם דעתו של רבי נחמיה היא שהאחים אמנם נשאו כנעניות אך בוודאי לאחר שנטשו את הדת וההנהגות של הכנענים. (בראשית רבה, פד, יט). תימוכין לכך, שבדיקות גנטיות של שלדים אכן הראו שקיים מטען גנטי דומה בין כנענים ולבני ישראל.

אגב, קיימת טענה "פלשתינית" (מופרכת עובדתית), שהם צאצאי הכנענים ולכן יש להם זכות ראשונים לארץ ישראל. אם בני יעקב אכן נשאו כנעניות לאחר שקבלו על עצמן 7 מצוות בני נח, אז דווקא, מהבחינה הזאת, לעם ישראל זכות ראשונים על הארץ. בנוסף, עדות לראשוניות עם ישראל בארץ, היא שהשפה העברית היא בעצם שפה כנענית, לעומת הערבית שמוצאה מחצי האי ערב.

וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ, וּשְׁמָהּ תָּמָר. וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה, רַע בְּעֵינֵי ה'; וַיְמִתֵהוּ ה'. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן: בֹּא אֶל אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ; וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ. וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע; וְהָיָה אִם בָּא אֶל אֵשֶׁת אָחִיו, וְשִׁחֵת אַרְצָה, לְבִלְתִּי נְתָן זֶרַע לְאָחִיו. וַיֵּרַע בְּעֵינֵי ה' אֲשֶׁר עָשָׂה; וַיָּמֶת גַּם אֹתוֹ. (בראשית לח, ו-י)

מה פירוש השמות ער ואונן?

השמות הם דו - משמעיים. פירוש השם "ער" יכול להיות "ערני" אך גם "ערירי". השם "אונן" יכול להיגזר מ"און" במשמעות של כוח, או של אבלות. שני הבנים בחרו בדרך השלילית דווקא, אשר הובילה למותם. לבושתו של אונן, שם פעולת ה"אוננות" האסורה, נגזר משמו.

מה היה חטאו של ער?

לפי רש"י, גם הוא, כמו אונן אחיו לאחר מכן, השחית את זרעו כדי שתמר לא תכנס להריון וזאת כדי לשמור על יופייה, בניגוד למצוות "פרו ורבו". אונן נמנע מקיום מצוות הייבום, שהיה נהוג כבר אז גם אצל החתים.

מה זה ייבום?

כאשר מת אדם מישראל שלא השאיר אחריו צאצאים, מצווה על אחיו לייבם את אשת אחיו שנפטר, כלומר לשאת אותה לאישה, ו"להקים לאחיו שם". מקורה של המצווה בספר דברים כה, ה: "כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו וּמֵת אַחַד מֵהֶם וּבֵן אֵין לוֹ לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת הַחוּצָה לְאִישׁ זָר. יְבָמָהּ יָבֹא עָלֶיהָ וּלְקָחָהּ לוֹ לְאִשָּׁה וְיִבְּמָהּ". על ידי העמדת צאצאים מאשת אחיו הם ייחשבו כבני הנפטר. אם האח השאיר צאצאים, נשיאת האלמנה אסורה משום גילוי עריות של אשת אח. אם אחי הנפטר לא רוצה או לא יכול לייבם מכל סיבה, הוא חייב להצהיר על כך ולחלוץ את נעלו, כאות לכך. היום לא נוהגים לייבם אלא לחלוץ, כי אם אחי הנפטר הוא נשוי, הרי שע"פ חרם רבנו גרשום, לגבר נשוי אסור לשאת אישה נוספת. גם אם אחי הנפטר הוא רווק או גרוש, חוששים שמא לא ייבם על מנת להמשיך את זרע אחיו, אלא בגלל שהוא חשק בגיסתו או בירושת נכסי אחיו.

האם חטאו של אונן היה כל כך חמור שהיה חייב למות בגללו?

מסתבר שכן. אביו ציווה עליו לקיים את מצוות הייבום, שנחשבת מצווה חשובה והוא אמנם נשא את אלמנת אחיו אך לא כדי לקיים בה את מצוות הייבום אלא להיפך - דאג שלא תכנס להריון.

האם לפי התורה, מותר להוציא זרע לבטלה או לאונן, כפי שעשה אונן?

אין איסור מפורש לכך בתורה אך יתכן שהעונש שניתן לאונן היה גם על עצם מעשה האוננות אמנם תוך קיום יחסים, ולא רק בגלל שלא רצה לקיים את מצוות הייבום. מדברי חכמים וע"פ הזוהר, האוננות נחשבת לחטא חמור ומותר להוציא זרע רק ע"י קיום יחסים מותרים במסגרת הנישואין. במשנה תורה של הרמב"ם, הלכות איסורי ביאה, כא, יח, כתוב: "אלו שמנאפין ביד ומוציאין שכבת זרע לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה כן בנידוי יושב, וכאילו הרג את הנפש", (שכן הזרע מיועד ליצירת חיים חדשים ולא לביטולם).

האם ע"פ התורה מותר לגבר להשתמש באמצעים למניעת הריון? האם מותר לאישה למנוע הריון?

באופן כללי, אסור לגבר להשתמש באמצעים שיש בהם משום הוצאת זרע לבטלה, כולל משגל נסוג.

להלן סיכום דבריו של הרב שלמה חיים הכהן אבינר, בספר אסיא, כרך רביעי, הוצאת ראובן מס בע"מ, ירושלים תשמ"ג במאמר: תכנון המשפחה ומניעת הריון. יצוין שישנם פוסקים המחמירים יותר בשימוש באמצעי מניעה.

מקור: www.daat.ac.il/daat/kitveyet/assia/tihnun 2.htm.

א. מצוות פריה ורבייה מצווה גדולה היא עד מאוד ויש להשתדל, בכל האמצעים, שיהיו לזוג לכל הפחות בן אחד ובת אחת.

ב. מכל מקום מותר לקבוע מרווח קטן בין לידה ללידה כשיש סיבה חשובה, כגון שלום בית, טיפול וחנוך הילד, או מצב בריאותי ונפשי של האמא.

ג. אחרי שקיימו את מצוות "פריה ורבייה" (בן ובת), מצווים להרבות את גודל המשפחה, אבל ההורים רשאים לקבוע את המרווחים על פי שיקוליהם, והעיקר שלא יניחו ידם מלהביא עוד ילדים לעולם.

ד. במקרה של סכנה לאם, מצב בריאותי או נפשי קשה, וכן במצבים קשים של שלום בית, מותר לאישה להשתמש באמצעי מניעה לפי סדר עדיפות הבא:

1. אמצעים הורמונליים (״גלולות״)
2. התקן תוך רחמי
3. תכשירים קוטלי זרע (קצף, משחה, טבליות, פתילות),
4. כיפה (Diaphragm).

ח. הנ״ל מותרים גם בתשעה חודשים עד שנה אחרי לידה.

ט. בהעדר הסיבות הנ״ל, כדי לקבוע מרווחים בין הלידות, מתוך התחשבות באם וכן משום תשומת לב לילדים, מותר להשתמש בשלשת האמצעים הראשונים, (גלולה, התקן תוך רחמי, קצף) אבל לא בכיפה. (אמנם גם המשתמשת בכיפה, יש לה על מי לסמוך).

י. מרווחי זמן בין הלידות כשהם נצרכים לתת תשומת לב לכל ילד, בכל משפחה כפי ענינה, לא רק מותרים אלא אף רצויים.

פוסקים כתבו כי אי - קיום היחסים בימי הביוץ היא הדרך המומלצת והטבעית ביותר למניעת הריון, אבל גם בצורה שכזאת אין לבטל את מצות פריה ורבייה, למען קריירה. כידוע, גם הנקה בדרך כלל מונעת כניסה להריון.

מבחינת ההלכה, אין היתר לדחות את מצוות פריה ורביה ע״י שימוש באמצעי מניעה מיד אחרי הנישואין, בגלל סיבות כלכליות, סיום לימודים וכדומה.

וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ: שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית אָבִיךְ, עַד יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי, כִּי אָמַר, פֶּן יָמוּת גַּם הוּא כְּאֶחָיו; וַתֵּלֶךְ תָּמָר, וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ. (בראשית לח, יא)

האם ע״פ ההלכה היום, מותר לאלמנה ששני בעליה הקודמים מתו, להינשא בשלישית?

ע״פ ההלכה, אישה ששני בעליה נפטרו ממחלות שהתחילו אחרי הנישואין וכשהם צעירים יחסית, לא תינשא בשלישית, שכן חוששים שמא גם בעלה השלישי ימות. היא נקראת ״אישה קטלנית״. ע״פ פסיקת הרמב״ם, בהלכות איסורי ביאה, כא, יש לקיים מצוות ייבום או חליצה, גם במקרה של אישה קטלנית. הוא מוסיף שגם אם אין להינשא מלכתחילה לאישה כזו, אם אדם בכל זאת נישא לה, אין הוא מחויב לגרשה ואף חייב לשלם כתובתה אם גרשה.

כיום מקובלת דעה מצמצמת לפיה האישה ״הקטלנית״ היא דווקא זו שבעליה מתו ממחלה שהחלה אחר הנישואין, אך לא ממחלה שהחלה לפני הנישואין, ממגפה או מתאונה. בנוסף, לפי הדעה המקובלת, האישה נחשבת ל״קטלנית״ רק אם בעליה מתו לפני גיל 70.

בפסק דין של בית הדין הרבני העליון (פד"ר חלק ו עמ' 80), בו ישבו בדין הרב יוסף שלום אלישיב, הרב עובדיה יוסף והרב אליעזר גולדשמידט, נקבע עוד, שרק אם הבעל נפטר זמן קצר לאחר הנישואין, או בלא ילדים - אשתו נחשבת כקטלנית, אבל אם הבעל חי מספר שנים לאחר הנישואין ואף הוליד בן או בת, אין אשתו נחשבת קטלנית. (ויקיפדיה, אישה_קטלנית).

האם יהודה נהג כשורה?

לפי הרמב"ן, הוא נהג כשורה מבחינה זו שלא רצה שתמר תינשא לשלה מפני שחשש שמא גם הוא יחטא בה כאחיו וימות. אך הוא היה צריך לומר לה את זה בגלוי ולא להשלות אותה. לפי רש"י הוא היה "דוחה אותה בקש", כי מראש לא התכוון להשיא אותה לשלה. ההוכחה לכך שלא נהג כשורה כלפי תמר נמצאת בפסוק כ"ו בהמשך. יחד עם זאת, כנראה שגם ע"פ הנוהג באותם ימים הוא כן היה חייב להשיא אותה לשלה כדי לקיים את מצוות הייבום. לכן הוא התלבט ולא ידע איך לנהוג.

מה עדיף באופן כללי, לדבר "דוגרי", אפילו אם זה עלול לגרום לאי- נעימות או לסבל, או "לדחות בקש"?

לפי הדוגמא של יהודה, היה עדיף שיאמר לה מראש שהוא חושש להשיא אותה לשלה. בדרך כלל עדיף להיצמד לאמת למרות שהיא מכאיבה ולא ל"סובב בקש", כי אמנם אי אמירת האמת יכולה להביא תועלת לטווח הקצר ע"י מניעת אי- נעימות או סכסוך, אך בטווח הארוך היא עלולה לגרום ל"פיצוץ" גדול בהרבה. יש ויכוח בין רופאים האם לומר לחולה שסיכויי החלמתו קלושים, את האמת על מצבו או להסתיר אותו. מה שצריך להנחות הוא מניעה של פגיעה בזולת ככל האפשר, בטווח הארוך.

מעשה יהודה ותמר – חטא יהודה וצדקת תמר; איסור הלבנת פנים

וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים, וַתָּמָת בַּת שׁוּעַ אֵשֶׁת יְהוּדָה; וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה, וַיַּעַל עַל גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי, תִּמְנָתָה. וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר: הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה, לָגֹז צֹאנוֹ. וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ, וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף, וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם, אֲשֶׁר עַל דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה: כִּי רָאֲתָה כִּי גָדַל שֵׁלָה, וְהוּא לֹא נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה. (בראשית לח, יב-יד)

מה אפשר לומר על תמר, שחיכתה עד שיגדל שלה על מנת להינשא לו?

היא נשארה נאמנה לחוק הייבום ודאגה שלא להינשא בינתיים למישהו אחר. לפי חז"ל היא הייתה צדקת ורצתה בכל מקרה להעמיד בנים מזרע יהודה דווקא.

וַיִּרְאֶה יְהוּדָה, וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה: כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ. וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל הַדֶּרֶךְ, וַיֹּאמֶר: הָבָה נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ - כִּי לֹא יָדַע, כִּי כַלָּתוֹ הִוא; וַתֹּאמֶר: מַה תִּתֶּן לִי, כִּי תָבוֹא אֵלָי? וַיֹּאמֶר: אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי עִזִּים מִן הַצֹּאן; וַתֹּאמֶר: אִם תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ. וַיֹּאמֶר: מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֵּן לָךְ? וַתֹּאמֶר: חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ, וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ; וַיִּתֶּן לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ, וַתַּהַר לוֹ. (בראשית לח, טו-יח)

האם היה מותר ליהודה ללכת לזונה? למה תמר ביקשה לקבל כעירבון דווקא את הפריטים האלה?

לפני קבלת התורה הדבר לא נאסר, אך כנראה שנחשב לדבר מגונה, כפי שרואים מדברי יהודה בהמשך, (פסוק כג): "תִּקַּח לָהּ, פֶּן נִהְיֶה לָבוּז", המראה שהוא חשש שמא יתפרסם המעשה ויתבייש בכך.

מאז קבלת התורה, לפי הרמב"ם, (הלכות איסורי ביאה, פרק כא, הלכה כב), הזנות אסורה בעם ישראל, כפי שכתוב בדברים כג, יח, "לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה מִבְּנוֹת יִשְׂרָאֵל; וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל". כפי שנראה בהמשך, זונה נקראה אז גם "קְדֵשָׁה".

הפריטים שבערבון שביקשה תמר, מזהים את יהודה באופן חד משמעי, כמו תעודת זהות.

וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ. וַיִּשְׁאַל אֶת אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר: אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָּעֵינַיִם עַל הַדָּרֶךְ; וַיֹּאמְרוּ: לֹא הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה. וַיָּשָׁב אֶל יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר: לֹא מְצָאתִיהָ; וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ, לֹא הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה: תִּקַּח לָהּ, פֶּן נִהְיֶה לָבוּז; הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה, וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ. וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים, וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר: זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ, וְגַם הִנֵּה הָרָה, לִזְנוּנִים; וַיֹּאמֶר יְהוּדָה: הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף. הִוא מוּצֵאת, וְהִיא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר: לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ, אָנֹכִי הָרָה; וַתֹּאמֶר, הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה, הָאֵלֶּה. וַיַּכֶּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר: צָדְקָה מִמֶּנִּי, כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי; וְלֹא יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ. (בראשית לח, כ-כו)

איך יהודה היה מסוגל לגזור על תמר שריפה? הרי הוא בכלל לא התכוון לתת לה להינשא לשלה כך שלא "זנתה" תחתיו?

ע"פ הרמב"ן, יתכן שאז דינה של אישה שהייתה אמורה להתייבם אך שכבה עם מישהו אחר, היה דין מוות, כאשר היבם, או במקרה זה אביו, הוא זה שהחליט באיזו צורה עליה למות. זה גם מסתבר מכך שמסרו ליהודה שתמר "הרה לזנונים" וניגשו מיד לבצע את גזר הדין, כדבר מקובל במקרים אלה. כוונתו של יהודה אינה רלוונטית במקרה זה והיא עדיין נחשבה "שומרת יבם".

מה אפשר ללמוד מהתנהגותה של תמר? מה מזכירות המילים: "הַכֶּר נָא"?

במקום להודיע ברבים שהרתה מיהודה היא שלחה לו את הפריטים המזהים כדי שייוודע לכך בעצמו. לפי רש"י, היא לא רצתה להלבין את פניו אלא אמרה שאם יודה יהודה בעצמו, מה טוב, ואם לא, היא הייתה מוכנה להישרף. מכאן אמרו "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים", (בבא מציעא, דף נט, א).

יש דעה בפוסקי הלכה שייהרג ועל יעבור, כלומר שיסכים שיהרגו אותו ובלבד שלא להלבין פני הזולת בפרהסיה. כתוב גם ש"כל המלבין פני חברו ברבים כאילו שופך דמים", כאשר המובן של "שפיכות הדמים" הוא הדם האוזל מפניו של האדם שנעלב.

המילים: "הַכֶּר נָא" מזכירות את דברי בני יעקב לאביהם, "הַכֶּר נָא, הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם לֹא". זה שוב דוגמא של "מדה כנגד מדה".

איך מרגיש אדם שמעליבים אותו ברבים? איך היהדות מתייחסת לתופעת ה"שיימינג" – ("ביוש" בעברית), ברשתות החברתיות?

לעתים הנעלב ברבים היה מעדיף ש"תבלע אותו האדמה". תופעת ה"שיימינג" אסורה ע"פ ההלכה כי אינה אלא "הלבנת פנים ברבים", בצורה אכזרית ומזיקה מאוד, בין אם מדובר בדברי אמת וכל שכן אם מדובר בשקרים או בסילופים. ישנם מקרים שבהם קורבנות "שיימינג" שמו קץ לחייהם, אפילו אם הטענות נגדם היו שקריות, או לפחות לא אוביקטיביות בעליל. ראו מקרה התאבדותו של אריאל רוניס ז"ל, מנהל סניף משרד הפנים בתל אביב, ב - 2015.

לידת פרץ לפני זרח והקשר למשיח; תיקון החטא אפשרי

וַיְהִי, בְּעֵת לִדְתָּהּ; וְהִנֵּה תְאוֹמִים, בְּבִטְנָהּ. וַיְהִי בְלִדְתָּהּ, וַיִּתֵּן יָד; וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת, וַתִּקְשֹׁר עַל יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר, זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה. וַיְהִי כְּמֵשִׁיב יָדוֹ, וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו, וַתֹּאמֶר: מַה פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ; וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ, פָּרֶץ. וְאַחַר יָצָא אָחִיו, אֲשֶׁר עַל יָדוֹ הַשָּׁנִי; וַיִּקָּרֵא שְׁמוֹ זָרַח. (בראשית לח, כז-ל)

מה מזכירה העובדה שהשני נולד לפני הראשון?

במקרים רבים בתורה יוצא שדווקא מי שלא נולד בכור, נבחר כמועדף - (הבל, יצחק, יעקב, יוסף, יהודה, משה, דוד). יתכן שזה בא להראות שלא סדר הלידה הוא הקובע מנהיגות, כפי שהיה מקובל בימי קדם, אלא באיזו מידה האדם ראוי לשמש מנהיג.

מי היו מצאצאיו של פרץ?

בסוף מגילת רות כתוב: וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת פֶּרֶץ, פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת חֶצְרוֹן. וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת רָם, וְרָם הוֹלִיד אֶת עַמִּינָדָב, וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת נַחְשׁוֹן, וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת שַׂלְמָה, וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד אֶת בֹּעַז, וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת עוֹבֵד, וְעוֹבֵד הוֹלִיד אֶת יִשָׁי, וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד.

לפי זה, נחשון בן עמינדב, שעל פי המדרש, קפץ ראשון לים סוף, בועז, ישי ודוד המלך היו מצאצאיו של פרץ. על כן ע"פ אמונתינו משיח בן דוד יהיה מצאצאיו, למרות שנולד ממעשה שפל לכאורה. נוסיף גם שרות, כמואביה, הייתה צאצאה של לוט ובתו. זאת דוגמא נוספת לכך שלא המעמד הרם או הייחוס המכובד של אדם קובע את גורלו, אלא התנהגותו והתנהלותו. עוד ניתן ללמוד מזה, שניתן לתקן מעשה שלילי ולהעלות אותו למעמד של קדושה, ע"י חזרה בתשובה, כדוגמת יהודה.

מעניין שיש מספר קווי דמיון בין תמר לרות – שתיהן נוכריות שנישאו ליהודים, משבט יהודה - (בועז היה דור שביעי ליהודה) - ואחר שהתאלמנו בחרו, בגלל צדקתן, להמשיך להידבק בזרע יהודה. שתיהו עשו מאמצים בדרכים נסתרות, כדי להשיג את מבוקשן. שתיהן התייבמו שלא בדרך הרגילה של נישואין לאחי הנפטר אלא לקרוב משפחתו, וזכו ללדת בנים, אשר היו מאבות אבותיו של דוד המלך והמשיח העתיד לבוא!

סיכום פרק לח

ראינו ממות ער ואונן את גודל העוון של מניעת הריון ע"י השחתת זרע, את מצוות הייבום שהונהגה עוד לפני מתן התורה, את העיקרון של "נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים" (ול"שיימינג") ואת ההתייחסות של התורה לתופעת הזנות כדבר בזוי גם לפני מתן התורה. ראינו גם שלא הייחוס ומעמד האדם מלידה קובעים את מעמדו בחיים אלא התנהלותו.

פרק לט - הצלחת יוסף בבית פוטיפר; אשת פוטיפר מנסה לפתות את יוסף; הטרדה מינית תוך שימוש ביחס מרות; סירוב יוסף לחטוא לאלוהים; אשת פוטיפר מביימת ניסיון אונס; יוסף נשלח לבית סוהר "איכותי" ומתמנה כמנהל

הצלחת יוסף בבית פוטיפר; אשת פוטיפר מנסה לפתות את יוסף; הטרדה מינית תוך שימוש ביחס מרות; סירוב יוסף לחטוא לאלוהים

וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה; וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר, סְרִיס פַּרְעֹה, שַׂר הַטַּבָּחִים, אִישׁ מִצְרִי, מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים, אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה. וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ, וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי. וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ. וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֶשׁ לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ. וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ, וַיְבָרֶךְ ה' אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה. (בראשית לט, א-ה)

בסוף פרק לז כתוב שהמדיינים ולא הישמעאלים, מכרו את יוסף לפוטיפר. האם אפשר ליישב את הסתירה?

לפי הספורנו, הישמעאלים והמדיינים ירדו ביחד למצרים, כאשר הישמעאלים היו בעלי הגמלים והמדיינים היו בעלי הסחורה. על כן התורה אינה מקפידה מי בדיוק מכר את יוסף, מאחר שאין לכך משמעות.

וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ, בְּיַד יוֹסֵף, וְלֹא יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה, כִּי אִם הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל; וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה. וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ, אֶל יוֹסֵף; וַתֹּאמֶר: שִׁכְבָה עִמִּי. (בראשית לט, ו-ז)

האם התנהגות אשת פוטיפר, (הרצון לבגוד בבעלה), הייתה נפוצה במצרים?

ידוע שאצל הפרעונים גילוי עריות היה דבר מקובל ונורמטיבי. למשל הפרעה רעמסס השני נשא את אחותו ואת בנותיו לנשים. ע"פ ממצאים ארכיאולוגים המין היה דומיננטי מאוד בתרבות ואף בפולחן הדתי במצרים העתיקה. גם בתורה, (ויקרא יח, ג), נאמר: "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יְשַׁבְתֶּם בָּהּ, לֹא תַעֲשׂוּ; וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה, לֹא תַעֲשׂוּ, וּבְחֻקֹּתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ". אחר כך התורה מונה שורה של גילויי עריות האסורות. על כן אפשר להסיק שגילוי עריות, כולל מעשי בגידה או ניאוף, היה מקובל במצרים וכן בכנען.

עם זאת, ע״פ עדויות היסטוריות, הבגידה בבן/בת זוג נשוי/ה במצרים העתיקה הייתה עבירה חמורה עם עונש חמור. ראייה לכך, ניסיונות ההסתרה והסילוף של מעשיה בפני העובדים ובעלה, אולי בגלל פחד מהתוצאות הקשות הצפויות לה אם יוכח שניסתה לבגוד בפוטיפר.

יחד עם זאת, ע״פ פירוש רש״י, המבוסס על מדרש בראשית רבה, כהסבר לסמיכות פרשיות תמר ואשת פוטיפר (אשר שתיהן ביקשו להתחבר עם שניים מבני יעקב, תמר - ע״י התחזות ואשת פוטיפר - ע״י כפייה), אשת פוטיפר התכוונה לשם שמים. הוא מפרש שהסמיכות היא ״לומר לך: מה זו (תמר) לשם שמים, אף זו (אשת פוטיפר) לשם שמים; שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו, ואינה יודעת אִם ממנה אִם מבתה״ - וזאת ע״פ המדרש שאָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן, (בראשית מא, מה), אשת יוסף, הייתה בתה של אשת פוטיפר. מובן שפירוש זה אינו פשט הכתוב, אך אינו בלתי אפשרי.

איך היינו מתייחסים למקרה כמו אשת פוטיפר היום?

זהו מקרה מובהק של הטרדה מינית במקום עבודה, כאשר איש או אישה מנצלים יחסי מרות שיש להם על אישה או גבר, (במקום עבודה, בצבא, בלימודים), כדי להציע הצעות או רמיזות בעלות אופי מיני, חוזרות ונשנות, בניגוד לרצון המוטרד, או מגע פיזי בניגוד לרצונו/ה. מאחר שמדובר כאן באישה נשואה, המעשה הוא כמובן חמור עוד יותר.

ע״פ החוק בישראל הטרדה מינית היא עבירה פלילית, אך לבושתנו, בגידה בבן או בבת הזוג אינה אסורה. עם זאת, אם אישה בגדה בבעלה, זה מהווה עילה לגירושין, לפעמים עם הפחתה במזונות המגיעות לאישה אך ללא פגיעה בחלוקת הרכוש המשותף. ע״פ ההלכה, אם אישה בגדה בבעלה, חובה עליו לגרשה. בעל שבוגד באשתו וכתוצאה מכך מתנהג באלימות פיזית או מילולית כלפי אשתו, יש לה עילה לדרוש גירושין אם תוכיח את טענותיה. כיום בבית המשפט יכול הצד הנבגד להגיש תביעת נזיקית, פיצוי על עוגמת נפש, הפרת חוזה וכדומה, בשל בגידת בן או בת הזוג.

האם החוק הישראלי למניעת הטרדה מינית תואם את ההלכה היהודית?

החוק למניעת הטרדה מינית, תשנ״ח 1998, קובע, בין השאר, שהטרדה מינית מוגדרת ככל אחד ממעשים אלה:

סחיטה באיומים, כאשר המעשה שהאדם נדרש לעשותו הוא בעל אופי מיני; מעשים מגונים; הצעות חוזרות בעלות אופי מיני, המופנות לאדם אשר הראה למטריד כי אינו מעוניין בהצעות האמורות; התייחסויות חוזרות המופנות לאדם, המתמקדות במיניותו, כאשר אותו אדם הראה למטריד כי אינו מעונין בהתייחסויות האמורות; התייחסות מבזה או משפילה המופנית לאדם ביחס למינו או למיניותו, לרבות נטייתו המינית; פרסום תצלום, סרט או הקלטה של אדם,

המתמקד במיניותו, בנסיבות שבהן הפרסום עלול להשפיל את האדם או לבזותו, ולא ניתנה הסכמתו לפרסום; הצעות או התייחסויות המופנות למי מהמנויים בפסקאות המשנה שלהלן, ... גם אם המוטרד לא הראה למטריד כי אינו מעונין בהצעות או בהתייחסויות האמורות:

(א) לקטין או לחסר ישע – תוך ניצול יחסי מרות, תלות, חינוך או טיפול, ואם טרם מלאו לקטין 15 שנים – גם בלא ניצול יחסים כאמור, ובלבד שהמטריד אינו קטין; למטופל, במסגרת טיפול נפשי, בריאותי, רפואי או פארה רפואי – תוך ניצול תלות של המטופל במטפל...; לתלמיד בכיתה י"ב, י"ג או י"ג, שאינו קטין, תוך ניצול יחסי מרות בלימודים; לאדם – תוך ניצול יחסי מרות או תלות, במסגרת הדרכה או ייעוץ של כהן דת או של מי שמתחזה להיום כהן דת או של אדם הידוע או המציג את עצמו כבעל סגולות רוחניות מיוחדות.

איסור הטרדה מינית והתנכלות

4. לא יטריד אדם מינית את זולתו ולא יתנכל לו.

הטרדה מינית והתנכלות - עבירות

5. (א) המטריד מינית אדם ... דינו – מאסר שנתיים;

(ב) המתנכל לאדם כאמור בסעיף 3(ב), דינו מאסר שלוש שנים.

(ג) הטריד אדם מינית אדם אחר כאמור בסעיף קטן (א) והתנכל לו כאמור בסעיף קטן (ב), דינו - מאסר ארבע שנים.

הטרדה מינית והתנכלות עוולות אזרחיות

6. (א) הטרדה מינית והתנכלות הן עוולות אזרחיות...

(ב) בית המשפט רשאי לפסוק בשל הטרדה מינית או בשל התנכלות פיצוי שלא יעלה על סך 120,000 שקלים חדשים, ללא הוכחת נזק.

ע"פ ההלכה, הטרדה מינית אסורה בהיותה התנהגות גסה ובלתי ראויה, זאת לעומת חיזור של גבר פנוי אחר אישה פנויה למטרת נישואין, שהוא דבר טבעי ומותר. הטרדה מינית עלולה להוביל למגע מיני או לקיום יחסי מין אסורים, דהיינו מחוץ למסגרת הנישואין, בדרך של אונס או פיתוי. התייחסות ההלכה היא אם כן שונה מזו של החוק, אשר מדגיש את זכויות הפרט לא להיות מוטרד, ונראה שגם ההגדרה של הטרדה מינית שונה.

ע"פ החוק די להעיר הערות או לרמוז לדבר שאפשר לפרש אותו בקונוטציה מינית, כדי להיות חשוד בהטרדה מינית, המוגדרת כעבירה פלילית. ע"פ ההלכה, אמנם אמירות כאילו אינן כשורה, אך אינן מוגדרות כעבירה חמורה, אם מדובר באמירות בלבד.

כמובן שנטל ההוכחה הנדרש לאירוע של הטרדה מינית, כאשר המואשם בהטרדה מכחיש זאת, שונה בתכלית. ע"פ החוק אין צורך להביא עדים או ראיות כלשהן כדי להגיש תביעה ודי בתלונה גרידא. ע"פ ההלכה יש צורך בהוכחות. לא ניתן להגיש תלונה ולא מאמינים לתובע/ת, ללא תימוכין לגרסתו/ה או לפחות שמועה רעה ורינונים בציבור מכריו, (ראו פסק הרמב"ם בהמשך).

במקרים מסוימים, המגיש/ה תלונה על הטרדה מינית הוא או היא הם בעצם היוזמים או המפתים, ע"י לבוש או התנהגות פרובוקטיבית, כך שאינם באים בידיים נקיות. לא בטוח שהחוק מתייחס לכך, לעומת ההלכה, הדורשת נקיות כפיים של התובע. ע"פ החוק, אף אישה נשואה, המפתה את הממונה עליה לקיום יחסי מין, יכולה לזכות בתביעה על כך שהוא הטריד אותה מינית ולקבל פצוי, זאת בגלל האחריות היתרה הנדרשת ממנו כתוצאה מיחסי המרות ששררו ביניהם. (ראו תיק 274/06 - פלונית נגד אלמוני - פסק דין של השופטת ורדה וירט ליבנה). בנוסף לכך, כאמור, אם בעלה גירש אותה בעקבות הבגידה, היא זכאית למחצית הרכוש המשותף, ויוצאת "חוטאת נשכרת" מאוד.

לעומת זאת, ע"פ ההלכה, לאישה שבגדה בבעלה אין כל זכויות משפטיות ואיננה רשאית לתבוע. על בעלה לגרשה ללא כספי כתובה או כספים אחרים ואסור לה להינשא לגבר שבגדה אתו.

גם מבחינת העונש על מעשה מוכח של הטרדה מינית, החוק קובע עונשי מאסר וקנס על אמירה או רמיזה בלבד, אף ללא מעשה בעל משמעות מיני. לעומת זאת, ע"פ ההלכה כפי שכותב פרופ' אביעד הכהן בכתבה באתר "דעת":

מקור: daat.ac.il/mishpat ivri/skirot/277 2.htm

"על איסור הטרדה מינית, חֲפצוּן האישה וביזוי כבודה", "יש לנקוט פעולות כנגד המטריד, כדי להציב סייג לחשש ההטרדה. נקבעו כבר בתקופת התנאים "הלכות ייחוד" ו"הלכות צניעות". אלה הלכו והחמירו ברבות השנים, והן נועדו למנוע במידת האפשר את פוטנציאל החטא, לרבות באמצעות הפרדה בין המינים במקום שהם עלולים לבוא לידי חטא או לניצול לרעה של בעל המרות את מעמדו.

לעומת זאת, יתכן שהנהגת שילוב בין המגדרים, כמו בצה"ל, מביא באופן טבעי, לרבוי מקרים של הטרדה מינית.

למותר לומר שלא תמיד המציאות עולה בקנה אחד עם התאוריה. על אף הדרך החינוכית שהתווה הרמב"ם, עלו בידנו לדלות עדויות רבות על אנשים, ובהם אנשי מעלה רבי שררה, שכשלו בעוון זה. במקרים אלה, השיתו עליהם חכמים מגוון עונשים חמורים: מאסר, עונשי גוף, הגליה, פרסום קלונם ברבים ועוד כהנה וכהנה".

כתב הרמב"ם בהקשר זה: "וכן יש לבית דין בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם ששמועתו רעה, והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות, והוא שיהיה קול שאינו פוסק, כמו שביארנו ולא יהיו לו אויבים ידועים, שמוציאים עליו שמועה רעה. וכן מבזים את זה ששמועתו רעה, ומחרפים את יולדתו בפניו. (משנה תורה, הלכות סנהדרין, פרק כד, הלכה יב). נוסיף כי, ע"פ היהדות, אם הנאשם חזר בתשובה תוך הבעת חרטה, בקשת סליחה וחדל מהמעשים, יש להתחשב בזאת.

לסיכום, נראה שהרף שקובע החוק לעבירה פלילית זו, נמוך יותר מזה של ההלכה ואף כולל עונש מאסר של כמה שנים על אמירות בלבד, אף ללא מעשים. לעומת זאת, בגישה היהודית, עושים מאמצים כדי למנוע מראש מקרים אל הטרדה מינית ומטרת העונשים להביא את הנאשם לחרטה, בקשת סליחה, וכנראה כוללים אף מתן פיצוי הולם לנפגעים/ות .

ביקורת על החוק למניעת הטרדה מינית – מקור: ויקיפדיה, חוק_למניעת_הטרדה_מינית

החוק למניעת הטרדה מינית עוסק בשני סוגים של התנהגויות: סוג אחד הוא התנהגויות שהאיסורים עליהן כבר מעוגנים בחוק העונשין, ויש להם בסיס מוצק במוסר הנוהג: מעשים מגונים וסחיטה מינית באיומים. הסוג השני כולל את ההתנהגויות "הצעות חוזרות בעלות אופי מיני..."."התייחסויות ..המתמקדות במיניות..."', וכן "התייחסות מבזה ... ביחס למיניות..." כלומר, הטרדות מילוליות. הביקורת נגד החוק מכוונות לעצם הפיכת הסוג השני של ההתנהגויות, ההטרדות המילוליות, לעבירה על החוק. מרדכי קרמניצר ומשפטנים אחרים ביקרו גישה מרחיבה זו של החוק הישראלי, וסברו שנזקה רב מתועלתה.

טענות נגד הייחודיות של האיסור הפלילי להטרדה בישראל

מבחינה משפטית, ישראל נחשבת למחמירה במיוחד מבחינת החקיקה נגד הטרדה מינית. כך למשל, בישראל, בניגוד לארצות הברית שבה נחקקו החוקים הראשונים בעניין הטרדה מינית, נחשבת זו גם לעבירה פלילית, ולעתים היא חלה אף בסיטואציות בהן אין יחסי מרות בין המטריד למוטרד.

טענות להתעלמות מעקרונות יסוד של המשפט הפלילי

ישנו סוג הטרדות מיניות הכולל יסוד של סחיטה, ויש סוג הטרדות מיניות שמהותן היא רק העברת מסרים לא רצויים. לפי מבקרים הסוג הראשון ראוי שיהיה פלילי ואילו השני איננו ראוי. אין בו את עקרונות הבאים:

אזהרה: איסורים המופיעים בחוק הפלילי אוסרים על התנהגויות הנתפשות כאסורות, על ידי המוסר האינטואיטיבי המקובל בחברה, ומכאן הנחת ידיעת החוק של הדין הפלילי. עם זאת

שימוש בדין הפלילי לאיסור התנהגות שהתודעה עוד אינה רואה בה כאסורה, יש בו משום ענישה ללא אזהרה מספקת.

מידתיות: הדין הפלילי אינו אמור ואינו מתאים לטפל בהשלכות הכלל החברתיות (מעמד האישה) שהן מעבר למעשה המבודד, לפי קנה מידה זה הטרדה מינית אינה חמורה. אין מקום להפללת כל הטרדה מינית, מעשה מגונה או מעשה סחיטה, יחד עם בדיחה סקסיסטית או פתק מיני.

עקרון הפרופורציה: ישנה דיספרופורציה בזהות הענישה המקסימלית, לדוגמא בין הטרדה מילולית תוך ניצול יחסי מרות לבין מעשים מגונים תוך ניצול יחסי מרות.

עקרון השיוריות החוק למניעת הטרדה מינית עושה שימוש בדין הפלילי במקום בו ניתן היה לנסות להשתמש באמצעים חמורים פחות. הטיפול בהטרדות מילוליות היה יכול להיעשות בעזרת דין נזיקי בלבד, (פיצוי כספי), כמו בארצות הברית.

טענות לתפישת מקרים שאין בהם אנטי חברתיות

קיים קושי להגדיר באמצעות כלל משפטי, אילו תופעות הן בגדר הטרדה מינית מאחר שההטרדה היא תלוית נסיבות שקשה להביאן לידי ביטוי בחוק. אותה התנהגות יכולה להטריד או להיתפש כידידותית והכל תלוי באופי מערכת היחסים. כדברי השופט זמיר: "מחמאה, שיחה על נושא מיני, מגע גופני ואפילו חיבוק או נשיקה לא בהכרח יש להם אופי מיני..." עצם הקושי לנסח איסורים הוא איתות ברור נגד ההיזקקות לדין העונשין.

תחושות של ביזוי והשפלה קשות להוכחה וביהמ"ש עלול לצקת למונחים "ביזוי" ו"השפלה" תכנים שלא מתארים את המציאות והתוצאה עלולה להיות הרחבת יתר של תחום האיסור. ביחסי מרות, החוק מוותר על הבהרה כי המוטרד אינו מעוניין בפניות או בהתייחסויות, והמבקרים טוענים שהדבר מרחיק לכת.

טענות נגד חוסר אישום בדבר עדות שקר

טענה נוספת נגד יישום החוק היא שלא נהוג להאשים בעדות שקר או תלונת שווא אדם אשר התלונן על הטרדה מינית וחזר בו או שהתגלו פערים בגרסתו. הדבר יוצר מצב בו יכול להיגרם נזק רב לנאשם חף מפשע, בנוסף לסטיגמה הקשה הנדבקת בו, עקב עדות שקר ותלונת שווא או חוסר יכולת הוכחה וכמו כן המצב יכול לעודד תלונות שווא כנגד מעבידים, בידיעה כי אם המתלוננים יחזרו בהם או יתגלו כעדי שקר לא יוגש נגדם כתב אישום והם יצאו נקיים.

וַיְמָאֵן, וַיֹּאמֶר אֶל אֵשֶׁת אֲדֹנָיו: הֵן אֲדֹנִי לֹא יָדַע אִתִּי מַה בַּבָּיִת; וְכֹל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ, נָתַן בְּיָדִי. אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה מִמֶּנִּי, וְלֹא חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה, כִּי אִם אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ;

וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת, וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים. וַיְהִי, כְּדַבְּרָהּ אֶל יוֹסֵף יוֹם יוֹם; וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ, לִהְיוֹת עִמָּהּ. וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה, וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ; וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת, שָׁם בַּבָּיִת. וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדּוֹ לֵאמֹר: שִׁכְבָה עִמִּי; וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ, וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה. (בראשית לט, ח-יב)

מה אפשר ללמוד מהתנהגותו של יוסף?

יוסף נהג ע"פ עקרונות המוסר שחונך בהם, שלא למעול באימון שאדונו נתן בו, וע"פ המדרש במסכת סוטה, הוא ראה את דיוקנו של אביו. אך יותר מכך, הוא ראה במעשה הבגידה, חטא לאלוהים, שכן כבר למדנו שגילוי עריות של קיום יחסים עם אשת איש, הוא אסור לכל בני נח. הוא ניסה להתחמק ממנה (וְלֹא שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ, לִהְיוֹת עִמָּהּ), כדי שלא תהיה לה הזדמנות לדרוש ממנו שוב לשכב עמה. יוסף גם נהג בחכמה, שכן אילו נענה לדרישת גברתו, הדבר היה מתגלה מתישהו והיה נשלח לכלא בכל מקרה.

אשת פוטיפר מביימת ניסיון אונס; יוסף נשלח לבית סוהר "איכותי" ומתמנה כמנהל

וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי עָזַב בִּגְדּוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה. וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר: רְאוּ, הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֵק בָּנוּ - בָּא אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל. וַיְהִי כְּשָׁמְעוֹ כִּי הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא, וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה. וַתַּנַּח בִּגְדּוֹ, אֶצְלָהּ, עַד בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל בֵּיתוֹ. וַתְּדַבֵּר אֵלָיו, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר: בָּא אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי, אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָנוּ לְצַחֵק בִּי. וַיְהִי, כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא; וַיַּעֲזֹב בִּגְדּוֹ אֶצְלִי, וַיָּנָס הַחוּצָה. וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ, אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה, עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ; וַיִּחַר אַפּוֹ. וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ, וַיִּתְּנֵהוּ אֶל בֵּית הַסֹּהַר - מְקוֹם, אֲשֶׁר אסירי אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים; וַיְהִי שָׁם, בְּבֵית הַסֹּהַר. וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית הַסֹּהַר. וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית הַסֹּהַר בְּיַד יוֹסֵף אֵת כָּל הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה. אֵין שַׂר בֵּית הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת כָּל מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר ה' אִתּוֹ, וַאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מַצְלִיחַ. (בראשית לט, יג-כג)

האם פוטיפר באמת האמין לדברי אשתו ולא לדברי יוסף, אשר כנראה הכחיש את הדברים, או שפוטיפר רק רצה "להסתדר" במצב שנוצר?

ניתן להבין שפוטיפר האמין יותר לגרסת יוסף מאשר לגרסת אשתו, מכך שהוא שם אותו בבית סוהר איכותי, אשר אסירי המלך אסורים שם ואולי גם אמר לשר בית הסוהר "מלה טובה" על יוסף, כפי שמסתבר מיחסו החיובי של האחרון אל יוסף. לכאורה פוטיפר יכול היה להוציא את

יוסף להורג על עוון ניסיון האונס של אשתו. לפי המדרש, ידע פוטיפר שיוסף חף מפשע, אך היה חייב להרשיעו, כדי שלא תדבק בילדיו תווית של בנים לאם זונה. תגובת פוטיפר מחזקת את ההשערה שבגידות בבני הזוג לא היו נדירות במצרים והיה אפשר "לעבור לסדר היום", למרות שעל פי החוק הוטל על אישה נשואה שהורשעה בבגידה עונש מוות. ברור שבמצרים העתיקה, לעבד זר לא היו זכויות במערכת המשפט מול האצולה המצרית וקולו לא היה נשמע.

איך החוק הישראלי היה מתייחס למקרה כזה?

פרופ' אלן דרשוביץ, אשר כיהן כפרופסור מן המניין באוניברסיטת הרווארד משנת 1967 ועד לפרישתו בדצמבר 2013, רואה בסיפור זה דגם לעיוותים המשפטיים העלולים להיגרם מהפעלת ראיות נסיבתיות, כמו בגדו של יוסף שנשאר אצל אשת פוטיפר, לעומת הכלל ההלכתי כי רק על פי שני עדים ניתן להרשיע בעבירה פלילית.

מקור: אתר "מחלקה ראשונה", משה דרורי, סגן נשיא בית המשפט המחוזי ירושלים,
www.news1.co.il/Archive/003 D 36115 00.html

במקרה של מילה נגד מילה, באין עדים וראיות נוספות, קשה לבית המשפט להכריע, אך לרוב, בית המשפט נוטה לקבל את גרסת האישה הטוענת שגבר ניסה לאונסה, שכן זה נפוץ בהרבה מאשר מקרה שאישה המנסה לכפות יחסי מין על גבר. במקרה זה יש ראיה נסיבתית של בגדו של יוסף שנשאר בידה, ואם יוסף לא היה מוסר גרסה הסותרת את גרסתה, לפי החוק הישראלי הוא כנראה היה נמצא אשם.

יש הטוענים כי הרשעתו של נשיא המדינה לשעבר, משה קצב, התבססה על התרשמות השופטים שעדותה של א' ממשרד התיירות מהימנה, למרות שהעדות נסתרה לכאורה ע"י ראיות.

איך מערכת המשפט בישראל הייתה מתייחסת למקרה דומה כיום בין בעל בית ישראלי לעובדת זרה או בין בעלת בית לעובד זר?

עובדת זרה, בדרך כלל בתחום הסיעוד, המנוצלת מינית ע"י בני משפחת המטופל, יכולה להגיש תלונה לרשויות והתלונות נבדקות ע" המשטרה. אם נמצא שאכן נוצלה מינית, יש אפשרות לשלול מהמטופל את זכותו למטפלת סיעודית.

סיכום פרק לט

הפרק דן בעיקר בימי יוסף כעבד בבית פוטיפר ועל הצלחתו הרבה. ראינו בניסיונות הפיתוי של אשת פוטיפר דוגמא מובהקת של הטרדה מינית ע"י ניצול יחסי מרות, כנראה כדי לספק תאווה מינית. יוסף עומד בגבורה בניסיונותיה החוזרים ונשנים, בזכות תפיסתו שהדבר מהווה חטא

לאלוהים ולאדונו אשר נתן בו אימון מוחלט. על כן הוא מכונה "יוסף הצדיק". השווינו למקרים דומים המתרחשים בישראל.

פרק מ - פתרון חלומות שרי המשקים והאופים ע״י יוסף, ברוח הקודש; בקשת יוסף משר המשקים להזכירו לפרעה; פרעה חוגג יום הולדת במשתה, חנינה וענישה; תופעת כפיות הטובה

פתרון חלומות שרי המשקים והאופים ע״י יוסף, ברוח הקודש

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם, לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם. וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי סָרִיסָיו, עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאֹפִים. וַיִּתֵּן אֹתָם בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים, אֶל בֵּית הַסֹּהַר, מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם. וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת אֹתָם, וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר. וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם, אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד, אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ - הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר. וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים. וַיִּשְׁאַל אֶת סְרִיסֵי פַּרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְּמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר: מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: חֲלוֹם חָלַמְנוּ וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים - סַפְּרוּ נָא לִי. וַיְסַפֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת חֲלֹמוֹ, לְיוֹסֵף; וַיֹּאמֶר לוֹ: בַּחֲלוֹמִי, וְהִנֵּה גֶּפֶן לְפָנָי. וּבַגֶּפֶן, שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם; וְהִוא כְּפֹרַחַת, עָלְתָה נִצָּהּ, הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים. וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי; וָאֶקַּח אֶת הָעֲנָבִים, וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל כּוֹס פַּרְעֹה, וָאֶתֵּן אֶת הַכּוֹס, עַל כַּף פַּרְעֹה. וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף, זֶה פִּתְרֹנוֹ: שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים - שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים, יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת רֹאשֶׁךָ, וַהֲשִׁיבְךָ עַל כַּנֶּךָ; וְנָתַתָּ כוֹס פַּרְעֹה בְּיָדוֹ, כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ. (בראשית מ, א-יג)

איך יוסף הצליח לפתור את החלום?

ע״פ הפשט, ליוסף היה בעין ״רוח הקודש״ שעל פיה גילה את רצון ה׳ בחלומות. המקור האלוהי מודגש בכך שהוא אומר ״הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים״ וכאשר הובא לפרעה אמר: בִּלְעָדָי: אֱלֹהִים, יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה. הוא למעשה ביטל את עצמו בפני הגלוי האלוהי.

בקשת יוסף משר המשקים להזכירו לפרעה; פרעה חוגג יום הולדת במשתה, חנינה וענישה; תופעת כפיות הטובה

כִּי אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ, כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ, וְעָשִׂיתָ נָּא עִמָּדִי חָסֶד; וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל פַּרְעֹה, וְהוֹצֵאתַנִי מִן הַבַּיִת הַזֶּה. כִּי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי, מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים; וְגַם פֹּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה, כִּי שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר. (בראשית מ, יד-טו)

מה מראה בקשתו של יוסף?

היא מראה שיוסף היה בטוח בפתרונו, שמקורו מהאל, כי אילולא התקיים, הוא היה שם את עצמו ללעג ולקלס בפני השרים והיה לו בהחלט מה להפסיד. בגלל שהיה בטוח בפתרונו, הוא ניצל את ההזדמנות שנקרתה לו כדי להשתחרר מהכלא.

וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר; וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף: אַף אֲנִי בַּחֲלוֹמִי, וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל רֹאשִׁי. וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן, מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה, מַעֲשֵׂה אֹפֶה; וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי. וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר: זֶה פִּתְרֹנוֹ; שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים, שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם. בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים, יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ, וְתָלָה אוֹתְךָ עַל עֵץ; וְאָכַל הָעוֹף אֶת בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ. (בראשית מ, אז-יט)

איך יוסף הצליח לפתור חלום מזעזע זה?

יש מסבירים כי בחלום זה, לעומת בחלומו של שר המשקים, שר האופים אינו נותן לפרעה את דברי המאפה אלא העוף אוכל אותם מעל ראשו, (מפני שלא טרח לכסות אותם). יוסף הבין שתחושות החולם היו שליליות ופסימיות. על כן, ע"פ האמונה שהחלום מנבא את העתיד לקרות, פירש יוסף בהתאם. אך הסבר זה הוא פשטני כי אין ערובה לכך שהפתרון נכון ומחיר הטעות היה גבוה מאוד בהתחשב במעמדו של השר, במיוחד כאשר הפתרון נורא כל כך ! על כן חייבים לומר שוב שהייתה ליוסף רוח הקודש.

וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת פַּרְעֹה, וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל עֲבָדָיו; וַיִּשָּׂא אֶת רֹאשׁ שַׂר הַמַּשְׁקִים, וְאֶת רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו. וַיָּשֶׁב אֶת שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל מַשְׁקֵהוּ; וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל כַּף פַּרְעֹה. וְאֶת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה, כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף. וְלֹא זָכַר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף, וַיִּשְׁכָּחֵהוּ. (בראשית מ, כ-כג)

איך פרעה "חגג" את יום הולדתו? מה ניתן ללמוד מכך?

הוא עשה משתה, כפי שנהוג בימינו לעשות מסיבה, אך הוא גם עשה חשבון נפש כלשהו וקיבל החלטות. ע"פ המסורת היהודית, יום הולדת הוא כעין ראש השנה של הפרט. הוא זמן מתאים לעשיית סיכום ביניים על מה שארע בשנה האחרונה ולקבלת החלטות לגבי שינויים ושיפורים בהתנהגות ובהתנהלות.

האם שכחת שר המשקים את יוסף מפתיעה?

לא, כי למעשה יוסף לא נתן לשר דבר, פרט לבשורה טובה שהיה מקום להתפעל ממנה. נאמר במדרש בראשית רבה, שיוסף נענש בשנתיים מאסר נוספות, על כך שנתן את מבטחו בשר המשקים ולא בקב"ה. זה אינו סביר כל כך, כי עונשו לא הוקצב בזמן וממילא לא היה אמור להשתחרר באותו הזמן.

האם בדרך כלל אנשים נוטים לשכוח את מי ששימח אותם או שעשה להם טובה?

לצערנו, בדרך כלל כן. הדבר נפוץ במיוחד ביחס של בנים או בנות כלפי הוריהם. הרי ההורים המגדלים, בדרך כלל מנסים לספק את צרכי ילדיהם באהבה, מסירות, בהקרבה ועל הצד הטוב ביותר, אך במקרים רבים הבנים הם כפויי טובה ואינם תמיד גומלים להוריהם כשהם נזקקים לעזרה, כגון טיפול לעת זקנה או אפילו יחס טוב, מתחשב ואוהב. לפעמים הבנים מטיחים בהורים דברים ומאשימים אותם, שלא בצדק, בכישלונות או בהחלטות לא מוצלחות שלהם עצמם, עד שההורים שואלים :"איפה טעינו?". כמובן שזה נוגד לחלוטין את מצוות כיבוד אב ואם.

סיכום פרק מ

ראינו בפרק זה איך יוסף פותר חלומות בביטחון מוחלט, בעזרת רוח הקודש ולאו דווקא בגלל חכמה או כשרון מיוחד מצדו. דנו במשמעות יום הולדת ע"פ היהדות ובתופעה של כפיות טובה כלפי המטיבים אתנו, במקום הכרת הטוב המתחייבת.

הרעיון המרכזי בפרשת וישב

אפשר לומר שהנושא המרכזי של הפרשה הוא חשיבות חלומות כמשפיעים על החיים. החלומות של יוסף אמנם כמעט עלו לו בחייו אך בפועל הובילו אותו לחיי עבדות ולבית הסוהר במצרים ובסוף הפרשה, חלומות שר המשקים ושר המשקים מביאים לשחרורו. בהמשך, חלום פרעה יביא אותו למעמד המשנה למלך. מודגשות בפרשה צדיקותו, יראת השמים וענוותנותו של יוסף, הזוקף את כל הקורה לו לרצון האלוהים.

<u>תוספת</u>

נמצאו מטבעות יוסף הצדיק

ארכיאולוגים מצריים טוענים כי גילו מטמון של מטבעות מימי הפרעונים וביניהן גם מטבעות הנושאות את שמו ותמונתו של יוסף הצדיק.

מטבעות יוסף הצדיק

היומון המצרי אל אהראם פרסם כתבה של העיתונאי וג׳יה אל צקאר על גילוי ארכיאולוגי של מטבעות עתיקים במצרים הנושאים את דמותו של יוסף. אלה עיקרי הדברים:

״בגילוי ארכיאולוגי ראשון מסוגו גילו כמה חוקרים וארכיאולוגים מצריים מטמון של מטבעות מתקופת הפרעונים. חשיבותו היא בכך שהוא מפריך, בראיות מדעיות חותכות, את הטענה של כמה היסטוריונים שהמצרים הקדמונים לא ידעו מה הם מטבעות ושהם קנו ומכרו בשיטת סחר חליפין.

קבוצת המחקר גילתה את המטבעות כאשר אנשיה בדקו אלפי שרידים ארכיאולוגיים קטנים המאוחסנים במוזיאון המצרי. הארכיאולוגים סברו כי אלה היו קמעות, ואולם בבדיקה מדוקדקת התברר שעל המטבעות מופיעים התאריך שבו טבעו אותם וערכם, או דיוקן הפרעונים שבתקופתם טבעו את המטבעות. מקצת המטבעות הן מהתקופה שבה חי יוסף במצרים ומקצתם נושאים את שמו ואת דיוקנו. בזמנו שררה במחקר סברה מוטעית שהמסחר התנהל בדרך של סחר חליפין - חיטה מצרית תמורת מוצרים אחרים, אולם ההפתעה היא שפסוקי קוראן מצביעים בבירור כי בתקופת יוסף סחרו במצרים באמצעות מטבעות.

ראש קבוצת המחקר, ד״ר סעיד מחמד ת׳אבת, אמר כי במחקרו הארכיאולוגי על הנביא יוסף הוא גילה קמעות רבים במחסני רשות העתיקות במוזיאון הלאומי של מצרים, המצביעים על זמנים שונים לפני תקופת השר יוסף ואחריה ובהם מטבע הנושא את דיוקנו בהיותו שר בחצר המלכות כשהיה ממונה על האוצר במצרים...״

ד״ר סעיד ת׳אבת הוסיף כי בדק ארונות קבורה של רבים מן הפרעונים כדי למצוא מטבעות ששימשו כקמעות או כתכשיט ואומנם התגלו מטבעות מצריים קדומים. דבר זה גרם לחוקרים לבדוק ולמצוא בקוראן פסוקים המעידים על שימוש במטבעות מצריים קדומים: ״מכרו אותו במחיר זול בעבור מטבעות ספורים כי הקלו בערכו״ [סורה 12: פסוק 20]; קראון [קורח] אמר על כספו: ״קיבלתי זאת מכוח תבונתי..״ [סורה 28: פסוק 78]

ד"ר ת'אבת טען כי "מחקריו מסתמכים על פרסומים אודות השושלת השלישית של הפרעונים ובאחד מהם הוזכר כי המטבע המצרי באותה תקופה נקרא "אל דבן" וערכו רבע גרם זהב. שם המטבע הזה הוזכר באיגרת של אדם ושמו תחות נח'ת שהיה שליחו של המלך בנושא הפיקוח על הגשרים מעל הנילוס.

החוקר זיהה תקופות רבות אליהם שייכים מטבעות אלה במיוחד אלה אשר יש עליהם סמלים המיוחדים לתקופה של הנביא יוסף עליו השלום. בין מטבעות אלה יש מטבע יחיד שיש עליו רישומי כתב וציור של פרה המסמלת את חלומו של המלך שחלם על שבע פרות שמנות ושבע פרות רזות, וכן שבע שיבולים ירוקות ושבע יבשות. נמצא כי רישומי הכתב בתקופה המוקדמת הזו התאפיינו בפשטות, היות שהכתב היה עוד בראשיתו ולכן נוצר קושי בתרגום הכתבים שהופיעו על המטבעות הללו. אולם קבוצת המחקר הצליחה לתרגם כתבים אלה על ידי השוואתם לטקסטים ההירוגליפיים הקדומים יותר המוכרים...

כמו כן שמו של יוסף מופיע באותיות הירוגליפיות במטבע הזה פעמיים - בשמו המקורי 'יוסף' ובשמו המצרי שהעניק לו מלך מצרים כאשר מונה לאחראי על אוצר מצרים והוא 'סאבא סבני' וכן ציור של יוסף שהיה חלק מהשלטון במצרים באותה תקופה..."

הד"ר סעיד ת'אבת קרא למועצה לארכיאולוגיה במצרים ולשר התרבות המצרי להגביר את המאמצים בתחום ההיסטוריה והארכיאולוגיה של מצרים הקדומה ולחקור את המטבעות הללו אשר נושאים את שמם של המלכים והאלים המצרים. כך, לדבריו, יהיה ניתן לתקן טעויות רווחות בנוגע להיסטוריה של מצרים הקדומה.

המקור: memri.org.il מכון לחקר תקשורת המזרח התיכון, 27.9.2009.
memri.org.il/cgi webaxy/item? 2136

"אלה אזכרה" (קינה על עשרה הרוגי מלכות והנאמר במוסף של יום כיפור) מיוסד ע"פ א"ב. ואח"כ חתום שם המחבר יהודה חזק. בקינה מוזכרת מכירת יוסף, ע"פ הפרשנות שהאחים מכרו את יוסף.

אֵלֶּה אֶזְכְּרָה וְנַפְשִׁי עָלַי אֶשְׁפְּכָה . כִּי בְלָעוּנוּ זֵדִים כְּעֵגָה בְּלִי הַפּוּכָה .
כִּי בִימֵי הַשָּׁר לֹא עָלְתָה אֲרוּכָה . לַעֲשָׂרָה הֲרוּגֵי מְלוּכָה

בְּלָמְדוּ סֵפֶר מִפִּי מְשׁוּלֵי עֲרַמַת . וְהֵבִין וְדַקְדֵּק בְּדָת רְשׁוּמַת .
וּפָתַח בְּוֵאלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים וְחָשַׁב מְזִמַּת . וְגוֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת .
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

גָּבַהּ לֵב בִּגְדוֹלִים, וְצִוָּה לְמַלֹּאת פְּלָטֵרוֹ נְעָלִים
וְקָרָא לַעֲשָׂרָה חֲכָמִים, גְּדוֹלִים מִבִּינֵי דָּת וּטְעָמֶיהָ בְּפִלְפּוּלִים

דִּינוּ מִשְׁפָּט זֶה לַאֲשׁוּרוֹ, וְאַל תְּעַוְּתוּהוּ בְּכָזָב לְאָמְרוֹ
כִּי אִם הוֹצִיאוּהוּ לַאֲמִתּוֹ, וּלְאוֹרוֹ כִּי יִמָּצֵא אִישׁ גּוֹנֵב נֶפֶשׁ מֵאֶחָיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמֵּר בּוֹ וּמְכָרוֹ
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

הֵם כְּעָנוּ לוֹ וּמֵת הַגַּנָּב הַהוּא, נָם אַיֵּה אֲבוֹתֵיכֶם אֲשֶׁר אֲחִיהֶם מְכָרוּהוּ
לְאֹרַחַת יִשְׁמְעֵאלִים סְחָרוּהוּ, וּבְעַד נַעֲלַיִם נְתָנוּהוּ

וְאַתֶּם קַבְּלוּ דִּין שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם, כִּי מִימֵי אֲבוֹתֵיכֶם לֹא נִמְצָא כָּכֶם
וְאִם הָיוּ בַּחַיִּים הָיִיתִי דָּנָם לִפְנֵיכֶם, וְאַתֶּם תִּשְׂאוּ עָוֹן אֲבוֹתֵיכֶם
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

זְמַן תְּנָה לָנוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, עַד שֶׁנֵּדַע אִם נִגְזַר הַדָּבָר מִמְּרוֹמִים
אִם אָנוּ חַיָּבִים וַאֲשֵׁמִים, נִסְבֹּל בִּגְזֵרַת מָלֵא רַחֲמִים

חָלוּ וְזָעוּ וְנָעוּ כֻּלָּמוֹ, עַל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל נָתְנוּ עֵינֵימוֹ
לְהַזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם לַעֲלוֹת לַאֲדוֹנֵימוֹ, לָדַעַת אִם יָצְאָה הַגְּזֵרָה מֵאֵת אֱלֹהֵימוֹ
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

טֹהַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עַצְמוֹ וְהִזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם בְּסִלּוּדִים, וְעָלָה לַמָּרוֹם וְשָׁאַל מֵאֵת הָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים
וְנָם לוֹ קַבְּלוּ עֲלֵיכֶם צַדִּיקִים וִידִידִים, כִּי שָׁמַעְתִּי מֵאֲחוֹרֵי הַפָּרֹכֶת כִּי בְזֹאת אַתֶּם נִלְכָּדִים

יָרַד וְהִגִּיד לַחֲבֵרָיו מַאֲמַר אֵל, וְצִוָּה הַבְּלִיַּעַל לְהָרְגָם בְּכֹחַ וְלָאֵל
וּשְׁנַיִם מֵהֶם הוֹצִיאוּ תְּחִלָּה שֶׁהֵם גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל וְרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:
כְּרֹת רֹאשׁוֹ תְּחִלָּה הִרְבָּה מֶנּוּ לִבְעֹן, וְנָם לוֹ הָרְגֵנִי תְּחִלָּה וְאַל אֶרְאֶה בְּמִיתַת מְשָׁרֵת לְדָר בְּמָעוֹן
לְהַפִּיל גּוֹרָלוֹת צִוָּה צְפוֹן, וְנָפַל הַגּוֹרָל עַל רַבָּן שִׁמְעוֹן

לִשְׁפֹּךְ דָּמוֹ מִהֵר כְּשׁוֹר פָּר, וּכְשֶׁנָּחֲתַךְ רֹאשׁוֹ נָטְלוּ רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְצָרַח עָלָיו בְּקוֹל מַר כַּשּׁוֹפָר
אִי הַלָּשׁוֹן הַמְמַהֶרֶת לְהוֹרוֹת בְּאִמְרֵי שְׁפָר, בַּעֲוֹנוֹת אֵיךְ עַתָּה לוֹחֶכֶת אֶת הֶעָפָר
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

מַה מְּאֹד בָּכָה עָלָיו בַּחֲרָדָה, בַּת בְּלִיַּעַל לְקוֹל בְּכִיָּתוֹ שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עָמְדָה
תֹּאַר יָפְיוֹ בְּלִבָּהּ חָמְדָה, וְשָׁאֲלָה מֵאֵת אָבִיהָ חַיָּתוֹ לְהַעֲמִידָה
נֹאַץ בְּלִיַּעַל דָּבָר זֶה לַעֲשׂוֹתוֹ, לְהַפְשִׁיט עוֹרוֹ מֵעַל פָּנָיו שָׁאֲלָה מֵאִתּוֹ
וְלֹא עִכֵּב דָּבָר זֶה לַעֲשׂוֹתוֹ, וּכְשֶׁהִגִּיעַ לִמְקוֹם תְּפִלִּין צָרַח בְּקוֹל מַר לְיוֹצֵר נִשְׁמָתוֹ
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

שַׂרְפֵי מַעְלָה צָעֲקוּ בְמָרָה, זוּ תוֹרָה וְזוּ שְׂכָרָהּ
עוֹטֶה כַּשַּׂלְמָה אוֹרָה, אוֹיֵב מְנָאֵץ שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא
וּמְחָרֵף וּמְגַדֵּף עַל דִּבְרֵי תוֹרָה

עָנְתָה בַּת קוֹל מִשָּׁמַיִם, אִם אֶשְׁמַע קוֹל אַחַר אֶהֱפֹךְ אֶת הָעוֹלָם לְמַיִם
לְתֹהוּ וָבֹהוּ אָשִׁית הֲדוֹמַיִם, גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי קַבְּלוּהָ מְשַׁעְשְׁעֵי דַת יוֹמָם
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

פְּקִידִים נֶהֱרְגוּ מֵאַחֲרֵי שֶׁבֶת בָּתֵּי כְנֵסִיוֹת, מְלֵאֵי מִצְוֹת כְּרִמּוֹן וּכְזָיוֹת
וְהוֹצִיאוּ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ כִּתְרֵי אוֹתִיוֹת, וְסָרְקוּ בְשָׂרוֹ בְּמַסְרְקוֹת פִּיפִיוֹת

צִוָּה לְהוֹצִיא רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן תְּרַדְיוֹן מִבֵּית אוּלָמוֹ, וּבַחֲבִילֵי זְמוֹרוֹת שָׂרְפוּ גָּלְמוֹ
וּסְפוּגִין שֶׁל צֶמֶר שָׂמוּ עַל לִבּוֹ לְעַכֵּב עַצְמוֹ, וּכְשֶׁנִּסְתַּלְּקוּ מִיָּד נִשְׂרַף וְסֵפֶר תּוֹרָה עִמּוֹ
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

קוֹנְנוּ קְדוֹשִׁים עַם לֹא אַלְמָן, כִּי עַל דָּבָר מוּעָט נִשְׁפַּךְ דָּמָן
לְקַדֵּשׁ שֵׁם שָׁמַיִם מָסְרוּ עַצְמָן, בַּהֲרִיגַת רַבִּי חֲצְפִּית הַמְּתֻרְגְּמָן

רְעָדָה תֶּאֱחֹז כָּל שׁוֹמֵעַ שִׁמּוּעַ, וְתִזַּל כָּל עַיִן דִּמּוּעַ
וְנָהְפַּךְ לְאֵבֶל כָּל שַׂעֲשׁוּעַ, בַּהֲרִיגַת רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שַׁמּוּעַ
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

שִׁחֲתוּנִי צָרַי וּמְעַנְּיַ, וּמִלְּאוּ כְרֵסָם מֵעֲדָנַי
וְהִשְׁקוּנִי מֵי רוֹשׁ וְלַעֲנָי, בַּהֲרִיגַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן חֲכִינָאי

תָּקְפוּ עָלֵינוּ צָרוֹת מִצּוֹת לְהָפֵר, וּמֵאָנוּ לָקַחַת הוֹן וָכֹפֶר
כִּי אִם נְפָשׁוֹת הֲהוּגוֹת אִמְרֵי שָׁפֶר, כְּמוֹ רַבִּי יְשֵׁבָב הַסּוֹפֵר
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

יְחַתּוּנוּ בְּנֵי עֲדִינָה הַשּׁוֹמֵמָה, הֵרְעוּ לָנוּ מִכָּל מַלְכֵי אַדְמָה
וְהָרְגוּ מִמֶּנּוּ כַּמָּה וְכַמָּה, בַּהֲרִיגַת רַבִּי יְהוּדָה בֶּן דָּמָה

דִּבַּרְתָּ בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה, הֵן עַתָּה קַשׁ אוּרָם כָּבָה
חַי זְעֹף קוֹמָתָם בְּבִעוּר הַיּוֹם הַבָּא, כִּי הִסְכִּימוּ לַהֲרֹג עֲשָׂרָה צַדִּיקִים עִם רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בָּבָא
חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

זֹאת קְרָאתָנוּ וְסִפַּרְנוּ בְּשִׁנּוּן, וְשָׁפַכְנוּ לֵב שָׁפוּל וְאָנוּן
מְמָרוֹם הַסְכֵּת תַּחֲנוּן, ה׳ ה׳ אֵל רַחוּם וְחַנּוּן

חַנּוּן הַבִּיטָה מִמְּרוֹמִים, תִּשְׁפְּכֶת דַּם הַצַּדִּיקִים וְתַמְצִית דָּמִים
תִּרְאֶה בְּפַרְגּוּדָךְ וְהַעֲבֵר כְּתָמִים, אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים.

<u>צחוק יהודי</u>

תלמיד: "אפשר להעניש מישהו על משהו שלא עשה?"

המורה: "לא..."

התלמיד: "טוב, כי לא הכנתי שיעורי בית."

כומר ורב נוסעים ברכבת. הכומר פונה אל הרב בצורה מתגרה ואומר "בוא נברר מי מאתנו יותר חכם. נשאל אחד את השני שאלות, ומי שלא ידע את התשובה יחויב לשלם לשני 1,000 דולר". עונה לו הרב: "שמע, אני אדם עני, אין לי לתת לך 1,000 דולר". "אבוא לקראתך", אמר הכומר, "אם לא אדע לענות לשאלתך אשלם לך 1,000 דולר. אם לא תדע תשלם לי רק דולר אחד". "טוב, אני מתחיל", ענה לו הרב. "מה זה הייצור עם עשר עיניים, שבע כנפיים, וארבע זנבות?" הכומר שבר את הראש קרוב לחצי שעה אך לא הצליח לגלות. "מה התשובה?" צעק לבסוף. "תביא את האלף דולר קודם", אמר הרב . הכומר נתן לו ושאל שוב: "מה התשובה?" "לא יודע", ענה הרב, "קח דולר".

פרשת מקץ

פרק מא - חלומות פרעה ואי הצלחת החרטומים בפתרונם; שר המשקים מזכיר את יוסף בפני פרעה; יוסף מובא בפני פרעה כ"פותר חלומות" והצלחת פתרונו; עצת יוסף לפרעה בעניין ניהול המשק המצרי - יצירת חסכון לאומי; יוסף עולה ביום אחד ממעמד אסיר למשנה למלך מצרים; מהו אברך?; נישואי יוסף ואסנת; לידת מנשה ואפרים; יוסף השליט והמשביר בשנות הרעב

חלומות פרעה ואי הצלחת החרטומים בפתרונם

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים; וּפַרְעֹה חֹלֵם, וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיְאֹר. וְהִנֵּה מִן הַיְאֹר, עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה, וּבְרִיאֹת בָּשָׂר; וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ. וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת, עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיְאֹר, רָעוֹת מַרְאֶה, וְדַקּוֹת בָּשָׂר; וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת, עַל שְׂפַת הַיְאֹר. וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת, רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר, אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת, יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת; וַיִּיקַץ, פַּרְעֹה. וַיִּישָׁן, וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית; וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים, עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד - בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת. וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים, דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים, צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן. וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת, אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת; וַיִּיקַץ פַּרְעֹה, וְהִנֵּה חֲלוֹם. (בראשית מא, א-ז)

מה אתם חושבים שעבר על יוסף בשנתיים אלה? איך מרגיש אסיר המצפה לשחרור?

הן כנראה עברו לאט מאוד ובחוסר סבלנות כמו אצל כל אסיר החושב שיש לו סיכוי להשתחרר בעתיד הנראה לעין ומפתח ציפיות. כל יום הוא מצפה לבשורה הטובה. זה נכון באופן כללי גם כאשר מחכים ב"כליון עיניים" למשהו טוב.

איך יתכן שהפרות עלו מן היאור? מה הן עשו בכלל במים?

נהר הנילוס הוא מקור המים היחיד במצרים, לכן הוא מהווה מקור החיים והבסיס לחקלאות במצרים. על כן הפרות, המסמלות את השפע והרעב, עולות מן היאור.

וַיְהִי בַבֹּקֶר, וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ, וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת כָּל חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם, וְאֶת כָּל חֲכָמֶיהָ; וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת חֲלֹמוֹ, וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה. (בראשית מא, ח)

איזה פתרונות הציעו חרטומי מצרים לפי ההיגיון ולמה פרעה דחה אותם? למה היה קשה לחרטומים לפתור כמו יוסף?

לפי רש"י הם נתנו פתרונות כגון "שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר". שלא כיוסף הם פירשו את שבע הפרות והשיבולים כשבעה אנשים ואילו יוסף פירש אותם בצורה מופשטת יותר, כתקופות זמן - במקרה זה שבע שנים. יתכן שפרעה דחה את פתרון החרטומים מפני שכמלך, הוא הניח שיש לחלום משמעות לאומית ולא רק משמעות פרטית.

כאמור, יוסף פירש את הפרות והשיבולים כמסמלים זמן - (שנים), בדומה לפתרונות שנתן לחלומות שר המשקים ושר האופים. הרעיון של המחשת זמן ע"י חפצים הוא מפתיע, בהיות הזמן מושג מופשט. לכן אין פלא שהחרטומים לא הצליחו להגיע לפתרון הנכון. כאמור, ללא רוח הקודש וסייעתא דשמיא, כנראה שגם יוסף לא היה מצליח לפתור.

נוסיף שחלום פרעה כל כך יוצא דופן, על פרות האוכלות פרות אחרות, במקום מספוא, ועל שיבולים הבולעים שיבולים אחרים, הוא מבעית ומפחיד ומוסיף קושי מפרשנות נכונה.

שר המשקים מזכיר את יוסף בפני פרעה

וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים, אֶת פַּרְעֹה לֵאמֹר: אֶת חֲטָאַי, אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם. פַּרְעֹה, קָצַף עַל עֲבָדָיו; וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר, בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים - אֹתִי, וְאֵת שַׂר הָאֹפִים. וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד, אֲנִי וָהוּא; אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ. וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי, עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים, וַנְּסַפֶּר לוֹ, וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חֲלֹמֹתֵינוּ, אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ, כֵּן הָיָה - אֹתִי הֵשִׁיב עַל כַּנִּי, וְאֹתוֹ תָלָה. (בראשית מא, ט-יג)

למה היה שווה לשר המשקים להזכיר את חטאיו?

כדי להזכיר את יוסף לא הייתה לו ברירה אלא לומר באילו נסיבות הכיר את יוסף ומה התרחש שם. לכן היה צריך להתחיל מכך שפרעה שם אותו בכלא, לא מסיבה שרירותית חלילה, אלא בגלל חטאותיו. היה שווה לו להזכיר את החטאות, כי בזכותן נוצר לו כעת הסיכוי וההזדמנות להשביע את רצון פרעה ולמצוא חן בעיניו.

באיזו נימה הוא מתאר את יוסף?

בצורה מבזה - נער, עבד, עברי ולא "משלנו". יתכן שבכך רצה להקטין סיכונים, שאם יוסף לא "מספק את הסחורה", ממילא לא יהיו לפרעה ציפיות רבות ממנו.

יוסף מובא בפני פרעה כ"פותר חלומות" והצלחת יוסף בפתרון

וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף, וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר; וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו, וַיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: חֲלוֹם חָלַמְתִּי, וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ; וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר, תִּשְׁמַע חֲלוֹם, לִפְתֹּר אֹתוֹ. וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פַּרְעֹה לֵאמֹר: בִּלְעָדָי; אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה. (בראשית מא, יד-טז)

מה מעשה הבאת יוסף אל פרעה מראה על היחס שהמצרים ייחסו לחלומות?

מהכתוב יוצא שפרעה לא היסס אלא מיד שלח אנשים להביא את יוסף, למרות היותו אסיר עברי בזוי. זה מראה איזו משמעות גורלית ייחסו המצרים לחלומות ועל הצורך שחשו לפתור אותם בדחיפות. היום היו כנראה מגחכים לשליט המזמין בדחיפות, פותר לחלומותיו.

מה ביקש יוסף "לשדר" בתשובתו?

יוסף למעשה אומר לו שאין לייחס את כוחותיו לחכמתו או לשכלו, אלא לקשר שיש לו עם אלוקים. יש להניח שגם החרטומים השתמשו בכוחות על - טבעיים כדי לנחש עתידות וכדומה. יחד עם זאת, יוסף מראה בטחון רב באומרו ש"אֱלֹהִים, יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פַּרְעֹה". אפשר לומר שיוסף עשה קידוש ה' בכך שייחס את פתרון החלומות לה' אלוקי העברים, בזמן שהאלים המצריים לא הועילו בכך.

וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: בַּחֲלֹמִי, הִנְנִי עֹמֵד עַל שְׂפַת הַיְאֹר. וְהִנֵּה מִן הַיְאֹר, עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת, בְּרִיאוֹת בָּשָׂר, וִיפֹת תֹּאַר; וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ. וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת, עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן, דַּלוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד, וְרַקּוֹת בָּשָׂר: לֹא רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם, לָרֹעַ. וַתֹּאכַלְנָה, הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת, אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת, הַבְּרִיאֹת. וַתָּבֹאנָה אֶל קִרְבֶּנָה, וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה, וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה; וָאִיקָץ. (בראשית מא, יז-כא)

מה פרעה הוסיף כאן שלא סופר בהתחלה ומה אפשר להסיק מכך?

הוא הוסיף: "וַתָּבֹאנָה אֶל קִרְבֶּנָה, וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה". זה מראה שהשובע והשפע יישכחו לגמרי בשנות הרעב ולא יישאר מהם זכר.

וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי, וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד, מְלֵאוֹת וְטֹבוֹת. וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים, צְנֻמוֹת, דַּקּוֹת, שְׁדֻפוֹת קָדִים, צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם. וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת, וָאֹמַר אֶל הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל פַּרְעֹה: חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא:

אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה, הִגִּיד לְפַרְעֹה. שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת, שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה, וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת, שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה - חֲלוֹם אֶחָד הוּא. (בראשית מא, כב-כו)

מה גרם לפרעה וכנראה גם לחרטומים לחשוב שמדובר בשני חלומות שונים?

מפני שהם ייחסו את המספר שבע לאנשים, לבהמות או לחפצים ופעם הופיעו פרות ופעם שיבולים, הם הניחו שמדובר באנשים או בחפצים שונים. חוץ מזה הם הניחו שאם פרעה חלם פעמיים, מדובר בשני חלומות שונים. זה הוסיף לחוסר יכולתם לפתור את החלומות.

וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה, וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת, שְׁדֵפוֹת הַקָּדִים, יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב. הוּא הַדָּבָר, אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל פַּרְעֹה, אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת פַּרְעֹה. הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים, בָּאוֹת - שָׂבָע גָּדוֹל, בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן, וְנִשְׁכַּח כָּל הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם; וְכִלָּה הָרָעָב אֶת הָאָרֶץ. וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ, מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי כֵן; כִּי כָבֵד הוּא מְאֹד. וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם - כִּי נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ.
(בראשית מא, כז-לב)

איך יוסף הצליח לפתור את החלום ובמה הסתכן בכך?

לא ניתן ממש לדעת איך הצליח לפתור אותו וכפי שהעיד בעצמו זה היה בעזרת האל. כאמור, ההצלחה בפתרון היה בבסיסו בכך שיוסף הבין שמדובר בחלום אחד ושהמספר 7 מסמל זמן ולא אנשים או חפצים. בנוסף, יוסף הבין שפירוש בליעת השיבולים, (המבטאים אוכל או שפע), היא שכחת השובע בשנות הרעב ומזה ש"לא נודע כי באו אל קרבנה", פירש שהשובע לא ייוודע ולא יישאר לו זכר. יוסף הסתכן בכך שאם לא יבואו שנות שובע ולאחריהם שבע שנות רעב ,הוא ייתפס כדובר שקר, אך למעשה, בשלב זה, לא הסתכן, כי פרעה לא היה חייב לקבל את פירושו והאחריות, גם לפירוש שגוי, למעשה מוטלת של פרעה.

עצת יוסף לפרעה בעניין ניהול המשק המצרי - יצירת חסכון לאומי

וְעַתָּה יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם; וִישִׁיתֵהוּ עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם. (בראשית מא, לג)

איך יוסף העז להוסיף עצה לפרעה מבלי שזה התבקש ממנו? האם יוסף רמז לעצמו באמירה זו?

העצה הייתה למעשה חלק מפתרון החלום, שכן אלוקים לא הודיע לפרעה את העתיד לקרות רק כדי שידע אלא כדי שינקוט בפעולות הדרושות. לפי הרמב"ן, האכילה והבליעה בחלום, בעצם מצביעים על כך ששנות השובע יפרנסו את שנות הרעב וחשוב ליישם זאת.

ע"פ הרמב"ן אכן רמז לעצמו "כי החכם עיניו בראשו" וניצל את ההזדמנות. פרשנים אחרים סבורים שלא רמז לעצמו.

וְיִקְבְּצוּ אֶת כָּל אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הָאֵלֶּה; וְיִצְבְּרוּ בָר תַּחַת יַד פַּרְעֹה, אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ. וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ, לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב, אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם; וְלֹא תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב. (בראשית מא, לד-לו)

מה בעצם הציע יוסף ולמה יש בזה הגיון כלכלי?

יוסף הציע לחסוך, כלומר להוציא פחות מכל ההכנסות במדינה, בשנות השפע הכלכלי, כדי להשלים את החוסר בהכנסות המדינה בשנות המצוקה הכלכלית. זה דומה לאדם שמרוויח טוב מעבודתו. אם יבזבז את כל כספו ולא יחסוך לימים שבהם יזדקן ולא יוכל לעבוד, בימי זקנתו יכנס לתקופת עוני ומצוקה. על כן על כל אדם לדאוג להפריש לקרן פנסיה או לתכנית חסכון אחרת כל עוד הוא עובד. מפני שלא כל העובדים דואגים לכך בעצמם, וחלקם מעדיפים לצרוך יותר בהווה במקום לוותר על חלק מההכנסה לטובת העתיד, בשנת 2008 חוקקה הכנסת חוק פנסיה חובה, המחייב כל מעסיק להפריש חלק ממשכורת עובדיו לקרן פנסיה.

יוסף עולה ביום אחד ממעמד אסיר למשנה למלך מצרים; מהו אברך? נישואי יוסף ואסנת; לידת מנשה ואפרים

וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַּרְעֹה, וּבְעֵינֵי כָּל עֲבָדָיו. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל עֲבָדָיו: הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ? וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת, אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ. אַתָּה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי, וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק כָּל עַמִּי; רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: רְאֵה נָתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ, וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף; וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי שֵׁשׁ, וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל צַוָּארוֹ. וַיַּרְכֶּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר לוֹ, וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו: אַבְרֵךְ; וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: אֲנִי פַרְעֹה; וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֶת רַגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן לוֹ אֶת אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע, כֹּהֵן אֹן, לְאִשָּׁה, וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם. וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם, וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. (בראשית, מא, לז-מו)

למה דברי יוסף התקבלו על דעת פרעה ועבדיו? הרי עדיין לא קרה דבר שיכול להוכיח שפתרונו הוא הנכון?

בגלל שיוסף הזכיר שפתרונו איננו ממנו אלא מאת ה', אמר דברים הגיוניים וגם הציע דרך פעולה, הדברים נראו משכנעים בעיני פרעה ועבדיו. יש המציעים, ביניהם הרבי מליבוביץ', שפרעה שינה בכוונה פרט בסיפור החלום לעומת החלום עצמו, כדי לבחון האם הפתרון המוצע נכון. בחלום עצמו נאמר: וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת, עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן הַיְאֹר, רָעוֹת מַרְאֶה, וְדַקּוֹת בָּשָׂר; **וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת,** עַל שְׂפַת הַיְאֹר. בסיפור החלום אומר פרעה: וַתָּבֹאנָה אֶל קִרְבֶּנָה, וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה, **וּמַרְאֵיהֶן רַע, כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה; וָאִיקָץ.** רק יוסף הצליח לקלוע לפרט הנכון <u>בחלום עצמו</u>, כך ששנות הרעב **לא** יכלו את השובע, אלא הרעב והשובע **יתקיימו ביחד** (וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת), ע"י העברת עודפי הצמיחה הכלכלית כדי להשלים את החוסר הצפוי בשנות השפל שיבואו אחריהן. לכן עצות יוסף לפרעה בעצם מתבססות על פרט זה שפרעה השמיט בכוונה כדי לבחון אם הפתרון נכון והינן חלק מהחלום עצמו. לפי פרשנות זו, אין להתפלא מהתפעלות פרעה מפתרון יוסף.

הרי במצרים ממילא כמעט ולא יורד גשם והחקלאות מתבססת על הנילוס. איך יכולה להיות בצורת?

בשנות בצורת **במקורות** הנילוס במרכז אפריקה, השפל בזרימת הנילוס יכול לגרום לרעב בגלל חוסר האפשרות להשקות את הגידולים. במאה ה - 20, מצרים פתרה בעיה זאת ע"י הקמת סכר אסואן, שבעזרתו אוגרים ומווסתים את זרימת המים.

האם אין במינוי המהיר של יוסף למשנה למלך צעד פזיז? הרי יוסף עדיין לא הוכיח את יכולותיו הניהוליות? יש אנשים היודעים לחזות את העתיד ולייעץ אך אינם יודעים לנהל.

יתכן שפרעה התרשם שיוסף הוא אדם מעשי שיודע בדיוק מה יש לעשות, מעבר להצלחה בפתרון חלומותיו, בניגוד לחרטומים. יחסית לשאר המועמדים הוא עשה את הרושם הטוב ביותר. חוץ מזה הוא התרשם מחכמתו ומתבונתו של יוסף וש"רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ".

איך בדרך כלל זוכה היום אדם במשרה בכירה בממשלה?

רוב בעלי התפקידים בשירות המדינה או הציבורי נבחרים ע"י מכרז שבו כל מועמד מציג את התאמתו לתפקיד ואת כישוריו, כולל השכלה וניסיון קודם. תפקידים בכירים, כמו מנהלים כלליים, (מנכ"לים), הם בדרך כלל משרות אמון, והשר או ראש הארגון ממנה מי שהוא סומך עליו, ללא מכרז. במקרה של יוסף הוא זכה בגלל אמונו של פרעה בו אך גם הוכיח שהפתרון שנתן טוב יותר מכל שאר המציעים, כך שהיה גם מרכיב של תחרות.

את מי במקורות ישראל מזכיר הסיפור של העלייה המהירה של יוסף לגדולה?

הוא מזכיר קצת את מרדכי בחצר אחשורוש, אך במקרה של יוסף המהפך הוא גדול יותר מפני שיוסף עבר מתחתית המדרגה, אסיר בבית הסוהר, לתפקיד השני בממלכה. גם המקרה של דניאל בארמון נבוכדנצר הוא דומה. גם הוא פתר חלומות ואפילו הגדיל בכך שגילה חלום שתוכנו נשכח ע"י המלך נבוכדנצר! (ר' ספר דניאל ב).

מה פירוש התואר "אַבְרֵךְ" ומה פירושו היום?

ע"פ רש"י, "רֵךְ" פירושו מלך, (כמו "reich" בגרמנית). לפי זה, "אברך" הוא "אב המלך" או "חבר המלך". ראו גם בפרק מה, ח, שבו יוסף קורא לעצמו "אב לפרעה". לפי זה יתכן שפרעה היה צעיר מיוסף. יש מפרשים שהוא מלשון לכרוע ברך או מלשון לברך. ע"פ המדרש, פירושו הוא "אב בחכמה ורך בשנים". על כן גם תלמידים נשואים צעירים הלומדים בישיבות או בכוללים, נקראים "אברכים".

אפשרות נוספת ש"אברך" הוא איננו כינוי ליוסף אלא לאדם שהלך לפני מרכבת יוסף והכריז על בואו.

למה פרעה שינה את שם יוסף ומה פירוש השם שנתן לו?

ע"פ תרגום אונקלוס, פירוש השם הוא "מי שהצפונים גלויים לפניו" וכנראה שמדובר בשם במצרית עתיקה. מפני שיוסף היה עברי, היה חשוב לפרעה "להפוך" אותו למצרי כדי שיתקבל על האזרחים. בנוסף לשנוי השם למצרי, פרעה גם שינה את לבושו, כדי שיראה כמו מצרי. גם שמו של דניאל שונה לשם בבלי – בלשאצר, (דניאל א,ז).

מדוע פרעה נתן ליוסף אישה ומי היה פוטי פרע?

כנראה שזה בהמשך לרצונו של פרעה להפוך את יוסף מעבד עברי למצרי מכובד. פוטי פרע כנראה היה מושל אזור ולא בטוח שהיה כהן דת. על כן יוסף התחתן עם בת משפחה מיוחסת. לפי רש"י, ע"פ מסכת סוטה, יג, מדובר בפוטיפר עצמו. מדרש פרקי דרבי אליעזר זיהה את אסנת כבתה של דינה, שנאנסה ע"י שכם, ואשר ירדה למצרים לבית פוטיפר, והוא אימץ אותה לבת. גם בתרגום יונתן בן עוזיאל נכתב: "וקרא פרעה שמיה דיוסף גברא דטמירן מפרסם ויהב ליה ית אסנת דילידת דינה...". (וקרא פרעה ליוסף צפנת פענח ונתן לו את אסנת שנולדה לדינה). אך הרשב"ם אומר שפוטי פרע ופוטיפר אינם אותו אדם, וכך נראה מפשט הכתובים, שכן מלבד השוני הקל בשמות, הראשון היה שר הטבחים והשני כהן און.

וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ, בִּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע, לִקְמָצִים. וַיִּקְבֹּץ אֶת כָּל אֹכֶל שֶׁבַע שָׁנִים, אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיִּתֵּן אֹכֶל בֶּעָרִים: אֹכֶל שְׂדֵה הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ, נָתַן בְּתוֹכָהּ. וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם, הַרְבֵּה מְאֹד, עַד כִּי חָדַל לִסְפֹּר, כִּי אֵין מִסְפָּר. (בראשית מא, מז-מט)

איזה פעולות בעצם נקט יוסף?

הוא בנה מחסנים ליד הערים והכניס בתוכם את עודפי התבואה. כדי לשמר את הגרעינים ושאר המזון, השתמש באמצעי שימור שהיו מקובלים אז.

מה נוהגים לעשות היום בעולם כדי לעזור למדינות שלתושביהם אין מה לאכול?

מדינות עשירות וכן האו״ם דואגים לאסוף אוכל וציוד ולחלק אותם במדינות המוכות רעב או אסונות טבע כגון אתיופיה, דרפור בסודן, האיטי וכדומה. הבעיה שכאשר האוכל מחולק באמצעות הממשלה המקומית, לא תמיד הוא מגיע לנזקקים ביותר בגלל עימותים פוליטיים, מלחמות, שחיתות וכדומה.

וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים, בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב, אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אָסְנַת, בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן. וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת שֵׁם הַבְּכוֹר, מְנַשֶּׁה: כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי, וְאֵת כָּל בֵּית אָבִי. וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי, קָרָא אֶפְרָיִם: כִּי הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי. (בראשית מא, נ-נב)

מה פירוש השמות מנשה ואפרים?

מנשה מלשון נשיה, דהיינו שכחה של כל הקשיים שעברו עליו ואפילו את משפחתו. זה קצת מוזר כי בהמשך נראה כי יוסף ממש לא שכח את מה שעוללו לו אחיו וטווה תכנית מבריקה בהתנהלותו כלפיהם. באכדית משמעות המלה ״נשה״ היא להגדיל או להרבות. לפי זה יוסף מודה לה׳ על שהגדיל אותו למרות כל הקשיים שעבר ומה שעוללו לו אחיו. השם אפרים מלשון הפריה או פריון בארץ עָנְיוֹ, בניגוד לכל הסיכויים.

יוסף השליט והמשביר בשנות הרעב

וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע, אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. וַתָּחֶלְינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא, כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף; וַיְהִי רָעָב בְּכָל הָאֲרָצוֹת, וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם. וַתִּרְעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם, וַיִּצְעַק הָעָם אֶל פַּרְעֹה לַלָּחֶם; וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל מִצְרַיִם: לְכוּ אֶל יוֹסֵף, אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ. וְהָרָעָב הָיָה, עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ; וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם, וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם, וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם. וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה, לִשְׁבֹּר אֶל יוֹסֵף, כִּי חָזַק הָרָעָב בְּכָל הָאָרֶץ. (בראשית מא, נג-נז).

אם בכל ארץ מצרים היה לחם, למה רעבו המצרים ללחם? מה הכוונה ש"וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה"?

הכוונה שהלחם (זרעי תבואה), היה במחסנים בלבד ולא אצל המצרים. מהארצות השכנות למצרים, כולל כנען, שמעו שאפשר להשיג בר במצרים ובאו לקנות אוכל ממצרים.

סיכום פרק מא

ראינו איך יוסף עלה, תוך ימים, מתחתית המדרגה למשרת המשנה למלך, בזכות כישרונו בפתרון חלומות, בעזרת האל. ניתן ללמוד מכך, ש"ישועת ה' כהרף עין" ושאדם יכול לפעמים לצאת ממצב קשה מאוד בן רגע, ע"י הבזק או הברקה, כך שלעולם אין להתייאש. ראינו גם את כישוריו בניהול משק לאומי באחריות, תוך יצירת חסכון לאומי אדיר שישמש לימים קשים. למדינות הנקלעות למשבר חובות, כתוצאה מניהול מדיניות כלכלית בזבזנית או לא אחראית, יש גם היום מה ללמוד מזה.

פרק מב - אחי יוסף יורדים למצרים לשבור אוכל; מה עדיף להיות - יוזם או מגיב?; התנכרות יוסף לאחיו והאשמתם בריגול; האם המטרה מקדשת את האמצעים; לקיחת שמעון למאסר; מדה כנגד מדה; למה יוסף הורה להחזיר את כספם של האחים לשקיהם? הצעתו המוזרה של ראובן

אחי יוסף יורדים למצרים לשבור אוכל; מה עדיף להיות - יוזם או מגיב?

וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם; וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו: לָמָּה תִתְרָאוּ? וַיֹּאמֶר: הִנֵּה שָׁמַעְתִּי, כִּי יֵשׁ שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם; רְדוּ שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם, וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת. (בראשית מב, א-ב)

למה תבואה נקראת שֶׁבֶר?

שֶׁבֶר הוא לא התבואה עצמה אלא פעולת המכירה של תבואה או של כל מזון אחר. הנביא ישעיהו אומר (פרק נה, א), "ולכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב". כידוע יש רשת חנויות הנקראת "המשביר לצרכן".

מה הכוונה במלים "לָמָּה תִתְרָאוּ"?

יש מפרשים, למה תתחזו בפני השכנים כאילו שיש לכם מספיק אוכל. יש מפרשים, למה אתם מסתכלים זה על זה וכל אחד מחכה שהשני ינקוט יוזמה.

האם בחיים עדיף להיות היוזם פעולות או לחכות שאחרים ייזמו ואחר כך להחליט איך לפעול.

מצד אחד בעל היוזמה יכול ליצור לעצמו יתרון בכך שהוא קובע ראשון את ההתפתחות. הוא מנהיג, המאתגר את עצמו ואם המיזם מצליח יכול להרוויח. ידועה האמרה: "רק המעז מנצח". מצד שני, תמיד יש סיכונים, ואם הוא פועל בדרך, בזמן או במקום הלא נכונים, הוא עלול לצאת מזה מופסד ומתוסכל. ידועה גם האמרה: "מי שלא עושה, לא טועה" או "חמור קופץ בראש".

לעומת זאת, הממתינים אמנם אינם מסתכנים אך גם מפסידים הזדמנויות לזכות ביתרונות הנ"ל. אולי כדאי להיות בעל יוזמה, אבל זהיר ומפוקח ולהימנע מסיכונים מופרזים. זה כמובן תלוי גם באופי.

התנכרות יוסף לאחיו והאשמתם בריגול

וַיֵּרְדוּ אֲחֵי-יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם. וְאֶת בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת אֶחָיו, כִּי אָמַר פֶּן יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן. וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים, כִּי הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וְיוֹסֵף, הוּא הַשַּׁלִּיט עַל הָאָרֶץ - הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ; וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה. וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו, וַיַּכִּרֵם; וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם

קָשׁוֹת, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: מֵאַיִן בָּאתֶם, וַיֹּאמְרוּ: מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר אֹכֶל. וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו; וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ. (בראשית מב, ג-ח)

למה יוסף התנכר לאחיו ואיך היה מסוגל לנהוג כך? איך יתכן שלא זיהו את יוסף?

יוסף בוודאי חיכה ימים רבים ליום הזה שאחיו יגיעו ותכנן היטב את מהלכיו, כפי שנראה בהמשך. על מנת להוציא את תכניתו לפועל היה אסור שאחיו יזהו אותו. לפי רש"י יוסף עזב אותם ללא חתימת זקן ועכשיו היה לו זקן, המשנה את מראה האדם. כנראה שגם לבושו המצרי, כולל על ראשו, שינה הרבה את מראהו. בנוסף, הוא דיבר אתם במצרית ונעזר במתורגמן, כפי שמוכח מפסוק כג.

וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: מְרַגְּלִים אַתֶּם, לִרְאוֹת אֶת עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: לֹא אֲדֹנִי; וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר אֹכֶל. כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ; כֵּנִים אֲנַחְנוּ, לֹא הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: לֹא, כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת. (בראשית מב, ט-יב)

מה הקשר בין זה שיוסף זכר את החלומות לבין זה שהאשים אותם בריגול?

לפי הרמב"ן, יוסף זכר את החלומות, לפיו כל אחיו אמורים להשתחוות לו. מאחר שלא ראה אתם את בנימין, מצא דרך לדאוג לכך שגם בנימין יבוא. יתכן שאילו בנימין היה מגיע עם האחים, יוסף היה מוציא לפועל מיד את עלילת הגביע.

לגבי ההאשמה בריגול, יתכן שהעילה הייתה שבאו עשרה בעלי בתים בעצמם, כאשר בדרך כלל באו מעט אדונים ויותר עבדים שינהיגו את החמורים עם הבר. מפני שראה עשרה גבירים וכנראה ללא עבדים, יכול היה להאשים אותם שלא באו רק כדי לקנות בר.

נזכיר שגם בשנים האחרונות הואשמו ישראלים בריגול ע"י המצרים – עזאם עזאם ועודה תראבין, למרות שכלל לא בטוח שאכן היו מרגלים. מסתבר שזו עלילה שקל להשתמש בה, ללא צורך בהוכחות רבות.

איך יתכן שאחרי שעלה לגדולה יוסף לא שלח לאביו מסר על כך שהוא בחיים ועוד שליט במצרים.

ע"פ הרמב"ן, כפי שהיה מקובל באותם ימים, יוסף ייחס משמעות רבה מאוד לחלומות. אילו הודיע לאביו שהוא חי, אולי אביו היה דואג לחזרתו לכנען והחלומות לא היו מתגשמים. בנוסף, מסר כזה היה מביך מאוד את אחיו אשר רימו את אביהם בכך שהביאו לו כתונת טבולה בדם כהוכחה שהוא נטרף, ועתה יתברר השקר הטעון הסבר. לכן הוא העדיף להמתין שאחיו יגיעו.

וַיֹּאמְרוּ: שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת אָבִינוּ הַיּוֹם, וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר, מְרַגְּלִים אַתֶּם. בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ, חֵי פַּרְעֹה אִם תֵּצְאוּ מִזֶּה, כִּי אִם בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה. שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד, וְיִקַּח אֶת אֲחִיכֶם, וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ, וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם לֹא - חֵי פַּרְעֹה, כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם. (בראשית מב, יג-טז)

איך יוסף קישר בין תגובת האחים לבין המשך האשמתם בריגול והמבחן של הבאת בנימין? הדברים נשמעים מופרכים ולא קשורים.

כנראה שיוסף "תפס אותם במילה" שהאח הקטן נשאר עם אביו ואמר שאם יביאו את אחיהם הקטן יוכיחו בכך שהם דוברי אמת. אך אין קשר ישיר בין הדברים.

האם המטרה מקדשת את האמצעים? ; לקיחת שמעון למאסר

מה אפשר ללמוד מה"תרגיל" שעשה להם יוסף? האם המטרה מקדשת את האמצעים?

יוסף למעשה קבע שבמקרה שלו המטרה מקדשת את האמצעים. אמנם בטווח הקצר הוא אכן גרם סבל לבני משפחתו, אך בטווח הארוך הוא הציל את המשפחה. אמנם יכול היה להציל אותה מבלי לגרום להם סבל זה, אך הייתה לו גם מטרה חינוכית כפי שנראה בהמשך.

אם הורה אינו מרשה לילדו לצאת לבלות כי עליו להתכונן למבחן או לא מרשה לו לאכול דברים לא בריאים או משמינים, הילד עלול לחשוב שההורה אכזרי ולא אוהב אותו, אך למעשה ההורה חושב רק על טובת הילד ומחובתו להציב גבולות. לעיתים גם הילדים והמתבגרים מעוניינים בהצבת גבולות.

כפי שנאמר בספר משלי יג, כד: "חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ, שׂוֹנֵא בְנוֹ; וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר". מדובר ב"שבט מוסר".

בדרך כלל, אסור להשיג מטרה ע"י שימוש באמצעים פסולים או אסורים, שכן זה מהווה עשיית "מצווה הבאה בעבירה", דבר שאסור. למשל, גזילת לולב מדוכן מכירה כדי לקיים מצוות ארבעת המינים, פוסלת את הלולב.

וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל מִשְׁמָר שִׁלֹּשֶׁת יָמִים. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי: זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ; אֶת הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא. אִם כֵּנִים אַתֶּם, אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם; וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם. (בראשית מב, יז-יט)

למה החליט יוסף לאסור את אחיו במשך שלושה ימים? למה השאיר אח"כ אחד במעצר?

זה דומה למעצר של אדם החשוד בעבירה היום. לפי הרמב"ן הוא רצה להפחיד את האחים ולהראות שהוא רציני וזאת כדי שיסכימו לחזור לכנען ללא שמעון, כי זה היה הרע במיעוטו מבחינתם. הוא יאסור אחד מהם, כבן ערובה, כדי להבטיח את חזרתם עם בנימין.

התוודות האחים - מדה כנגד מדה

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו: אֲבָל אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ, אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ, וְלֹא שָׁמָעְנוּ; עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת. וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר: הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר: אַל תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד, וְלֹא שְׁמַעְתֶּם; וְגַם דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ. (בראשית מב, כא-כב)

למה האחים קישרו בין הצרה שנפלה עליהם לבין מה שעשו ליוסף?

הם הבינו שזה מקרה של מדה כנגד מדה. הם נהגו באכזריות באחיהם ולכן שליט מצרים נהג באכזריות כלפיהם. בנוסף, שוב הם יחזרו לאביהם ללא אחד האחים, כמו במקרה של יוסף. ראובן מוסיף שלא רק נהגו באכזריות אלא גרמו למותו של יוסף כי הסיכוי שעבד יישאר בחיים במצרים קלוש מאוד.

האם ראובן מדייק? הרי הוא זה שהציע להשליך את יוסף לבור.

כשהאחים אמרו: "וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ", ראובן אמר להם: "לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ". רק אחר כך הוא הציע להשליך את יוסף לבור כשהוא חי. אמנם ראובן שותף לפשע ההשלכה לבור אך הוא התכוון להציל את יוסף לאחר מכן, שלא כאחיו.

וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם. וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ; וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם, וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת שִׁמְעוֹן, וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם. (בראשית מב, כג-כד)

למה יוסף לקח דווקא את שמעון למאסר?

לא בטוח שיוסף קבע מי ייאסר. יתכן שהאחים עשו הגרלה ויצא שמעון. רש"י מפרש ע"פ מדרש בראשית רבה, ששמעון הוא זה שהשליכו לבור והוא שאמר ללוי – "הנה בעל החלומות הלזה בא". אולי זה היה כדי לכפר על עוונו של שמעון – מדה כנגד מדה. הוא השליך את אחיו לבור וגם הושלך לבור. יחד עם זאת רש"י מפרש ע"פ המדרש, ש"לא אסרו אלא לעיניהם של האחים ואחרי שיצאו, הוציאו והאכילו והשקהו".

שימת הכסף בשקיהם

וַיְצַו יוֹסֵף, וַיְמַלְאוּ אֶת כְּלֵיהֶם בָּר, וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל שַׂקּוֹ, וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ; וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן. וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שַׂקּוֹ, לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן; וַיַּרְא אֶת כַּסְפּוֹ, וְהִנֵּה הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ. וַיֹּאמֶר אֶל אֶחָיו: הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי; וַיֵּצֵא לִבָּם, וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר: מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ? (בראשית מב, כה-כח)

למה ציווה יוסף להשיב את כספם ואיך הרשה לעצמו לנהוג כך בכספי ציבור?

הוא רצה אולי להבהיל אותם, כדי שיחשבו שהוא רוצה להעליל עליהם עלילה. יוסף כנראה סמך עליהם שיחזירו את הכסף, כפי שאכן עשו. מטרתו הושגה שכן הם נחרדו כהוגן.

ויכוח יעקב ובניו; הצעתו המוזרה של ראובן

וַיָּבֹאוּ אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר: דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כְּמְרַגְּלִים אֶת הָאָרֶץ. וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ, לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים. שְׁנֵים עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ: בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם, אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ. וְהָבִיאוּ אֶת אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם, אֶת אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ.

וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה אִישׁ צְרוֹר כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם - יוֹסֵף אֵינֶנּוּ, וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ, וְאֶת בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ, עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה. וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל אָבִיו לֵאמֹר: אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית, אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ; תְּנָה אֹתוֹ עַל יָדִי, וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ. וַיֹּאמֶר: לֹא יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם, כִּי אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר, וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ, וְהוֹרַדְתֶּם אֶת שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה. (בראשית מב, כט-לח)

מה פשר ההצעה של ראובן? מה פתאום שיעקב ימית את נכדיו אם בנימין לא ישוב?

ראובן התכוון בכך להישבע שיחזיר את בנימין. כמובן שהוא לא התכוון שיעקב יהרוג את בניו. זה כמו הביטוי "תהרוג אותי אם אני יודע".

האם ליוסף לא היה מניע של נקמה באחיו שיכול להסביר את התנהגותו האכזרית כלפיהם?

יותר נכון לומר שרצה להגשים את חלומותיו בדרך להצלת משפחתו ואם זה דורש התאכזרות מסוימת, גם אז אין להימנע ממנה. מטרתו העיקרית לא הייתה להתאכזר.

סיכום פרק מב

ראינו בעיקר את התנהלות יוסף מול אחיו, תוך רצון להגשים את חלומותיו, גם אם זה דרש פעולות אכזריות כמו האשמה בריגול, מעצר והבהלה (ע״י החזרת כספם). במקרה שלו, המטרה קידשה את האמצעים.

פרק מג - הצעתו המעשית וכושר השכנוע של יהודה; ירידת האחים עם בנימין ועם מתנות, מצרימה; התכסיסים המתוחכמים של יוסף בסעודה עם אחיו

הצעתו המעשית וכושר השכנוע של יהודה; ירידת האחים עם בנימין ועם מתנות, מצרימה

וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם: שֻׁבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ מְעַט אֹכֶל. וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר: הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר, לֹא תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם. אִם יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל. וְאִם אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד, כִּי הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל: לָמָּה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח. וַיֹּאמְרוּ: שָׁאוֹל שָׁאַל הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר - הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי? הֲיֵשׁ לָכֶם אָח? וַנַּגֶּד לוֹ עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה - הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת אֲחִיכֶם. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל יִשְׂרָאֵל אָבִיו: שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי, וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה; וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת, גַּם אֲנַחְנוּ גַם אַתָּה גַּם טַפֵּנוּ. אָנֹכִי אֶעֶרְבֶּנּוּ, מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ: אִם לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ, וְחָטָאתִי לְךָ כָּל הַיָּמִים. כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ - כִּי עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם: אִם כֵּן, אֵפוֹא, זֹאת עֲשׂוּ - קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם, וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה - מְעַט צָרִי, וּמְעַט דְּבַשׁ, נְכֹאת וָלָט, בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים. וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם; וְאֶת הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם, תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם - אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא. וְאֶת אֲחִיכֶם קָחוּ; וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ. וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ, וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת אֲחִיכֶם אַחֵר, וְאֶת בִּנְיָמִין; וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי. (בראשית מג, א-יד)

למה הצעתו של יהודה התקבלה על דעת יעקב?

הצעת יהודה היא ריאלית ומעשית. הוא אומר שאם לא ירדו עם בנימין כולם ימותו מרעב, כולל בנימין. הוא מודיע שהוא ערב לכך שבנימין יחזור בשלום, כלומר שהוא מוכן למסור את נפשו על כך. הוא גם אומר שאין מה להרוויח מהעיכוב ,במיוחד כאשר שמעון עדיין עצור שם.

למה יעקב הציע שייקחו אתם מנחה? האם היה חסר משהו במצרים?

כמו שהצליח לפייס את עשו עם מתנה, הציע להשיג מהשליט רצון טוב ע"י המנחה. יתכן שהאוכל הכלול במנחה לא היה מצוי במצרים אלא רק בכנען. לפעמים אפילו מתנה סמלית משפיעה לטובה.

למה הוא קרא לדברים "זמרת הארץ" ומה מאפיין אותם?

לפי רש"י, אלה דברים שכולם מזמרים עליהם ומשבחים אותם. הם היו חסרים במצרים והגיעו אליה מארץ כנען. ראינו גם קודם בפרק לז: ... וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד; וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים, נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט, הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצָּרָיְמָה". מקור שמו של לוט, אחיינו של אברהם, מתבלין זה.

צָרִי מזמרת הארץ - שרף מצמח משפחת האפרסמון. ידוע ברפואה העתיקה במזרח הרחוק. הצָּרִי היה מסממני הקטורת ונקרא בתורה גם "נטף".
commons.wikimedia.org/wiki/File:Commiphora wightii resin.jpg

למי התכוון יעקב בביטוי "אֲחִיכֶם אַחַר"?

ע"פ רש"י, לפי הפשט זה שמעון, אך ע"פ מדרש בראשית רבה, רוח הקודש "נזרקה בו", והוא התכוון ליוסף.

התכסיסים המתוחכמים של יוסף בסעודה עם אחיו

וַיְקָחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם, וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף. וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם, אֶת בִּנְיָמִין, וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ: הָבֵא אֶת הָאֲנָשִׁים הַבָּיְתָה; וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן, כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם. וַיַּעַשׂ הָאִישׁ, כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף; וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים, בֵּיתָה יוֹסֵף. (בראשית מג, טו-יז)

מה ביקש יוסף להשיג ע"י זה שאחיו יאכלו אתו בביתו? (ראו בהמשך).

הוא כנראה רצה לבדוק האם האחים חזרו בתשובה על מעשיהם כלפיו או שהם שונאים גם את בנימין, בן הזקונים ובן רחל ויהיו מוכנים להשאיר אותו כעבד במצרים, (כפי שעשו לו). לחילופין

האם יעשו הכל כדי להציל אותו. הזמנתם לסעודה תוך מתן העדפה גלויה לבנימין, (כדי לעורר את קנאתם), הייתה תכסיס לביצוע המבחן.

ע"פ הרמב"ם בהלכות תשובה, פרק ב, הלכה א, זה המבחן לחזרה גמורה בתשובה. הוא כותב: "איזו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשות, ופירש (נמנע) ולא עשה, מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלון כוח. (למשל) כיצד? הרי שבא על אישה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עימה והוא עומד באהבתו אותה ובכוח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופירש (מן העבירה) ולא עבר - זה הוא בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אומר "וזכור, את בוראך, בימי בחורותיך" (קוהלת יב, א)."

בן כמה היה בנימין באותו זמן?

הוא היה בן 30 בערך וכבר היו לו 10 בנים, ממש לא ילד קטן, אך עדיין התייחסו אליו כבן זקונים וכאח הקטן.

וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ: עַל דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים, לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת חֲמֹרֵינוּ. וַיִּגְּשׁוּ אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבָּיִת. וַיֹּאמְרוּ: בִּי אֲדֹנִי - יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר אֹכֶל. וַיְהִי כִּי בָאנוּ אֶל הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת אַמְתְּחֹתֵינוּ, וְהִנֵּה כֶסֶף אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ, כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ, וַנָּשֶׁב אֹתוֹ בְּיָדֵנוּ. וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר אֹכֶל, לֹא יָדַעְנוּ מִי שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ. וַיֹּאמֶר: שָׁלוֹם לָכֶם; אַל תִּירָאוּ, אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם - כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי; וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת שִׁמְעוֹן. וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֵּן מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם. וַיָּכִינוּ אֶת הַמִּנְחָה עַד בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרַיִם, כִּי שָׁמְעוּ כִּי שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם. וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בְּיָדָם הַבָּיְתָה, וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ אָרְצָה. וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם, וַיֹּאמֶר: הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם? הַעוֹדֶנּוּ חָי? וַיֹּאמְרוּ: שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ, עוֹדֶנּוּ חָי, וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ. וַיִּשָּׂא עֵינָיו, וַיַּרְא אֶת בִּנְיָמִין אָחִיו בֶּן אִמּוֹ וַיֹּאמֶר: הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי? וַיֹּאמַר: אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי.

וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה. וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר: שִׂימוּ לָחֶם. וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ, וְלָהֶם לְבַדָּם; וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ, לְבַדָּם, כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים לֶחֶם, כִּי תּוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם. וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו, הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ, וְהַצָּעִיר כִּצְעָרָתוֹ; וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים, אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ. וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת

מֵאֵת פָּנָיו אֱלֹהֶם, וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם, חָמֵשׁ יָדוֹת; וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ.
(בראשית מג, יח-לד)

האם יוסף שלח בכל מעשיו התמוהים, רמזים לאחיו שהוא בעצם יוסף, כדי להפחית מההלם הצפוי?

לפי ההמשך לא יתכן לומר זאת, כי הרי רצה עדיין לבצע את התרגיל של הגביע. לעניין הושבתם לפי הגיל, הוא כנראה רצה להרשים אותם בכוחות הניחוש שלו, כאשר כביכול נעזר בכך בגביע (הקסם).

איך יוסף העז להזמין "עבריים בזויים" לסעודה בביתו על חשבון אוצר המדינה?

כנראה שהאשמתם בריגול הייתה ידועה גם למצרים שבסביבתו והם הניחו שהזמנתם לסעודה אצלו, היא חלק מתהליך תפיסתם והפללתם.

סיכום פרק מג

ראינו את כושר השכנוע של יהודה, המתגלה שוב כמנהיג האחים. הצעתו לשמש ערב התקבלה על דעת יעקב, אשר הבין שאין ברירה אלא להסכים להצעת יהודה. ראינו גם את חכמת יעקב בניסיון לפייס את השליט המצרי ע"י מתנה ואת התכסיסים המחוכמים מאוד של יוסף במטרה לברר האם אחיו חזרו בתשובה מקנאה באחיהם או לא.

פרק מד - עלילת גניבת גביע הניחוש ושחזור המצב ע"י יוסף ; וידוי יהודה בפני יוסף ; יוסף קובע שבנימין ישאר עבד ושאר האחים יעלו לכנען

עלילת גניבת גביע הניחוש ושחזור העבר, ע"י יוסף

וַיְצַו אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ, לֵאמֹר: מַלֵּא אֶת אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל, כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת; וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ, בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ. וְאֶת גְּבִיעִי, גְּבִיעַ הַכֶּסֶף, תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן, וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ; וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר. הַבֹּקֶר אוֹר; וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ, הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם. הֵם יָצְאוּ אֶת הָעִיר, לֹא הִרְחִיקוּ, וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ: קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים; וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם: לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה? הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ, וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ; הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם. (בראשית מד, א-ה)

למה יוסף החליט לשים באמתחת בנימין את הגביע שבו הוא "מנחש", כדי לבחון את האחים?

ע"פ מדרש תנחומא, האחים חשדו בבנימין שאכן גנב את גביע יוסף במתכוון. לכן הכוהו וביישוהו ואמרו לו: "אוי גנב בן גנבת" - בנה של רחל שגנבה את התרפים מלבן. האחים וגם יוסף, בוודאי ידעו שרחל גנבה את התרפים מאביה, אולי כדי שלא יוכל "לנחש" בהם ולאתר את משפחת יעקב בקלות. יתכן שיוסף השתמש באותו תכסיס בכך שהוא הטמין את כלי "הניחוש", (בדומה לתרפים), באמתחת בנימין, על מנת לבחון האם יאשימו את בנימין "כגנב בן גנבת" וישאירו אותו כעבד במצרים. יתכן שזה היה שימוש מרומז ומתוחכם בסוד משפחתי.

גם הרדיפה אחר אחי יוסף, ההאשמה בגניבה והחיפוש בכליהם היה אמור להזכיר להם את פרשת לבן והתרפים. גם תגובתם בהמשך, "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ, וָמֵת", מזכירה להפליא את תגובתו האומללה של יעקב לעיל, (לא, לב), אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ, וָמֵת, ויש אומרים שבגלל דברים אלה, רחל נפטרה לאחר לדת בנימין.

מה הכוונה שיוסף "מנחש" בגביע ?

יתכן שבסעודה בביתו, יוסף עשה את עצמו כאילו שהוא מנחש בעזרת הגביע את סדר גיל האחים. לכן נודעה חשיבות מיוחדת לגביע כזה והייתה סיבה לחשוש שמא מישהו ינסה לגנוב את גביע ה"ניחוש" או "גביע הקסם". בנוסף, אם מישהו ינסה לגנוב את גביע השליט עם אפשרות לגלות סודות מדינה וסודות המלכות, זה מצביע על היותו מרגל, אחרת קשה לחשוב על מניע למעשה שכזה.

וַיַּשֵּׂג וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו: לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה? חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה. הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ

מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאִיהּ נִגְנַב מִבֵּית אֲדֹנֶיהָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב. אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ, וָמֵת; וְגַם אֲנַחְנוּ, נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים. וַיֹּאמֶר: גַּם עַתָּה כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא: אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִּי עָבֶד, וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם. (בראשית מד, ו-י)

למה האיש שעל ביתו של יוסף שינה לומר שרק מי שהגביע נמצא אצלו יהיה עבד?

ע"פ רש"י, הוא אמר שלמעשה הדין היה צריך להיות כדבריהם כי גם הם שותפים לדבר עבירה, אך הוא יעניש רק את זה שהגביע נמצא אצלו. זה היה כמובן כדי לבדוק האם ינטשו את בנימין ויתנו לו להימכר כעבד, כפי שעשו ליוסף.

וידוי יהודה בפני יוסף; יוסף קובע שבנימין ישאר עבד ושאר האחים יעלו לכנען

וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ. וַיְחַפֵּשׂ; בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה, וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן. וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם, וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה. וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם, וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה. וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף: מָה הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם? הֲלוֹא יְדַעְתֶּם, כִּי נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה: מַה נֹּאמַר לַאדֹנִי, מַה נְּדַבֵּר, וּמַה נִּצְטַדָּק; הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ - הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי, גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ. וַיֹּאמֶר: חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת; הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ, הוּא יִהְיֶה לִּי עָבֶד, וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם. (בראשית מד, יא-יז)

למה מתכוון יהודה לומר במלים "הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת עֲוֹן עֲבָדֶיךָ"? האם התגובה של יהודה היא צפויה או מפתיעה?

לפי הספורנו, יהודה מתכוון שאמנם הם לא אשמים בגניבת הגביע, אך אלוקים "מצא את עוונם", ומעניש אותם על עוונות קודמים שבוודאי עשו (ובראשם - מכירת יוסף).

לגבי תגובתו, יהודה היה חייב להציל את בנימין, שכן הוא היה ערב לשלומו, אך יכול היה להציע רק את עצמו כעבד במקום בנימין ולא את כל האחים. הצעת יהודה, למרות שהיא עקבית עם מה שאמר לאיש שעל בית יוסף, אינה מובנת במישור המעשי כי אין דבר שיגרום לאביהם צער רב יותר מאשר אם כל בניו אינם חוזרים הביתה וגם מזון לא יגיע למשפחה בכנען. ניתן להבין זאת רק בפן הרוחני, שהעונש והכפרה הראויים על מכירת יוסף הוא שכולם ישארו כעבדים במצרים.

איך רוב האנשים נוהגים בסיטואציה כזאת שבן משפחתם נתפס בחוץ לארץ על עבירה כלשהי?

ישנם לא מעט מקרים שישראלים נחטפים או נעצרים בחוץ לארץ, החל מחיילים, כמו גלעד שליט,

ועד ליהודים הנעצרים בחוץ לארץ על עבירות למיניהן אמיתיות או מפוברקות, כמו יונתן פולארד או מטיילים ישראלים הנעצרים על עבירות סמים או נשק.

כאשר מדובר בחיילים, כמובן שהאחריות לשחרורם היא על המדינה. כאשר מדובר באזרחים, כמובן שהמשפחה עושה הכל לשחרורם, כולל בקשת עזרה מהמדינה או ממומחים לדברים אלה.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת מקץ</u>

הפרשה מתמקדת בהתנהלות דמות המופת יוסף, העולה מתחתית המדרגה כעבד שהוא אסיר, למעמד משנה למלך, המציל את מצרים מרעב ובדרך מציל את משפחתו, תוך בחינה מתוחכמת האם אחיו חזרו בתשובה מעוון נטישת אח, גם אם הוא מועדף ע"י אביהם.

<u>*תוספת*</u>

מפת נהר הנילוס. מקור הנילוס הכחול באתיופיה. הוא מספק את מירב המים לנהר במצרים. עונת הגאות היא בחודשי הקיץ. מקור הנילוס הלבן בימת ויקטוריה באוגנדה. הנהרות נפגשים בעיר חרטום, בירת סודן. מקור: commons.wikimedia/River_Nile_map

מראה של נהר הנילוס ליד לוקסור – ויקיפדיה, נילוס

פרשת וַיִּגַּשׁ

פרק מד (המשך) - שיטת השכנוע של יהודה בערעור על החלטת יוסף

וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר: בִּי אֲדֹנִי, יְדַבֶּר נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי, וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ; כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה. אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת עֲבָדָיו לֵאמֹר: הֲיֵשׁ לָכֶם אָב אוֹ אָח? וַנֹּאמֶר אֶל אֲדֹנִי: יֶשׁ לָנוּ אָב זָקֵן, וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן, וְאָחִיו מֵת, וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ, וְאָבִיו אֲהֵבוֹ. וַתֹּאמֶר אֶל עֲבָדֶיךָ: הוֹרֲדֵהוּ אֵלַי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו. וַנֹּאמֶר אֶל אֲדֹנִי: לֹא יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת אָבִיו - וְעָזַב אֶת אָבִיו, וָמֵת. וַתֹּאמֶר אֶל עֲבָדֶיךָ: אִם לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן לִרְאוֹת פָּנָי. וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד לוֹ אֵת דִּבְרֵי אֲדֹנִי. וַיֹּאמֶר אָבִינוּ: שֻׁבוּ שִׁבְרוּ לָנוּ מְעַט אֹכֶל. וַנֹּאמֶר: לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ, כִּי לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ. וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ: אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי. וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי, וָאֹמַר, אַךְ טָרֹף טֹרָף; וְלֹא רְאִיתִיו, עַד הֵנָּה. וּלְקַחְתֶּם גַּם אֶת זֶה מֵעִם פָּנַי, וְקָרָהוּ אָסוֹן - וְהוֹרַדְתֶּם אֶת שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה. וְעַתָּה, כְּבֹאִי אֶל עַבְדְּךָ אָבִי, וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ; וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ. וְהָיָה, כִּרְאוֹתוֹ כִּי אֵין הַנַּעַר - וָמֵת; וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה. כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר, מֵעִם אָבִי לֵאמֹר: אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ, וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים. וְעַתָּה, יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי; וְהַנַּעַר יַעַל עִם אֶחָיו. כִּי אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל אָבִי, וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי: פֶּן אֶרְאֶה בָרָע, אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת אָבִי. (בראשית מד, יח-לד)

מה רצה יהודה להשיג ע"י דבריו?

הוא פנה לרגשות של יוסף כדי לעורר את רחמיו, שהרי יוסף כבר הכיר אותם מקרוב וגילה התעניינות מיוחדת באביהם ובאחיהם הקטן. לכן יהודה הדגיש נושאים אלה.

למה גם במקרה זה, שיטת השכנוע של יהודה היא טובה ומה אפשר ללמוד ממנה?

הוא מדגיש קודם את הפגיעה באביו שתיגרם מההחלטה של יוסף להשאיר רק את בנימין שם, וידע ששלום אביו הוא חשוב ליוסף וגם מציע פתרון קוסם, שהוא יחליף את בנימין כעבד. יתכן שיהודה היה חזק יותר מבנימין מבחינה פיזית וגם באישיותו. שיטת שכנוע זו היא טובה כי היא מורכבת מפנייה לרגש, תוך הצבעה על הפגיעה הצפויה למה שחשוב לזולת וגם מהצעת פתרון

שיקטין את הפגיעה במשפחה, שכן מראש הוא הבטיח ליעקב שהוא ערב לכך שבנימין יחזור. בנוסף, הפתרון מגדיל את היתרון ליוסף. מה שנקרא win-win.

סיכום פרק מד

הפרק דן במבחן הנאמנות לבנימין שיוסף עשה לאחיו. למעשה הוא בנה את המבחן בצורה כזאת שהאחים יצטרכו להחליט האם למסור את אחיהם, המועדף ע״י אביהם, לחיי עבדות במצרים, כפי שעשו כלפיו. יוסף למעשה רקם ״שיחזור״ של נסיבות מכירתו שלו. בסוף ראינו נאום מרשים של יהודה הכולל המון רגש אנושי וגם פתרון מעשי.

פרק מה - יוסף מתוודע אל אחיו - מבלי לבייש אותם; ראייתו של יוסף את יד השגחת ה׳ בכל המאורעות; לפעמים בהסתכלות לאחור, הרע הופך לטוב; מתנות יוסף לאחיו - למה הפלה שוב את בנימין לטובה? האחים חוזרים ליעקב עם עגלות מלאות - במצוות פרעה; וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב

יוסף מתוודע אל אחיו - מבלי לבייש אותם; ראייתו של יוסף את יד השגחת ה׳ בכל המאורעות; לפעמים בהסתכלות לאחור, הרע הופך לטוב

וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק, לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו, וַיִּקְרָא: הוֹצִיאוּ כָל אִישׁ מֵעָלָי; וְלֹא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ, בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל אֶחָיו. וַיִּתֵּן אֶת קֹלוֹ, בִּבְכִי; וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם, וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו: אֲנִי יוֹסֵף, הַעוֹד אָבִי חָי; וְלֹא יָכְלוּ אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ, כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו. (בראשית מה, א-ג)

למה יוסף ביקש להוציא את האנשים שאינם ממשפחתו?

לפי רש״י, הוא לא רצה שאנשים זרים ישמעו את הודעתו לאחיו ואת בושתם. הוא הקפיד שלא להלבין את פניהם ברבים. טבעי שכאשר עוסקים בנושא משפחתי אינטימי ורגיש, ״לא מכבסים את הכביסה המלוכלכת בחוץ״.

למה יוסף שואל שוב: ״הַעוֹד אָבִי חָי״,הרי הרגע אמרו לו אחיו שאביו עלול למות אם בנימין לא יחזור?

זו כנראה שאלה רטורית מתוך התרגשות ולא על מנת לקבל תשובה. יחד עם זאת, נשים לב שיוסף קושר כאן את עצמו לראשונה אל יעקב בקוראו ״אבי״, בניגוד גמור להתנכרותו למשפחה עד כה. יש המפרשים את שאלת יוסף לא כמכוונת לחיים הפיזיים של יעקב, אלא לשלומו הנפשי - רוחני, ״העוד רוחו של אבי חי, אחרי שנעלמתי ממנו?״. ואכן נראה בהמשך, שאחרי הבשורה על כך שיוסף חי - (פסוק כז), כתוב: ... ״וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם״.

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו: גְּשׁוּ נָא אֵלַי, וַיִּגָּשׁוּ; וַיֹּאמֶר, אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם, אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי מִצְרָיְמָה. וְעַתָּה אַל תֵּעָצְבוּ, וְאַל יִחַר בְּעֵינֵיכֶם, כִּי מְכַרְתֶּם אֹתִי הֵנָּה: כִּי לְמִחְיָה, שְׁלָחַנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם. (בראשית מה, ד-ה)

האם מדברי יוסף מוכח שהאחים הם אלה שמכרו את יוסף?

לא לגמרי. ע״פ הרשב״ם, יתכן שיוסף מתכוון שהם גרמו למכירתו ע״י השלכתו לבור וגם ראו מרחוק שהוא נמכר ולא ניסו למנוע זאת. יחד עם זאת, יתכן גם לומר שאכן האחים הם אלה שמכרו את יוסף בזמן שראובן לא היה יחד אתם מסיבה לא ברורה.

כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ; וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים, אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר. וַיִּשְׁלָחֵנִי אֱלֹהִים לִפְנֵיכֶם, לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ, וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה. וְעַתָּה, לֹא אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֵנָּה, כִּי הָאֱלֹהִים; וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה, וּלְאָדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ, וּמֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. מַהֲרוּ, וַעֲלוּ אֶל אָבִי, וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו: כֹּה אָמַר בִּנְךָ יוֹסֵף, שָׂמַנִי אֱלֹהִים לְאָדוֹן לְכָל מִצְרָיִם; רְדָה אֵלַי, אַל תַּעֲמֹד. וְיָשַׁבְתָּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, וְהָיִיתָ קָרוֹב אֵלַי, אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבְנֵי בָנֶיךָ; וְצֹאנְךָ וּבְקָרְךָ, וְכָל אֲשֶׁר לָךְ. (בראשית מה, א-ג)

איך יוסף מסביר את כל מהלך חיי משפחתו?

הוא מסביר שכל מה שקרה, שנאת אחיו כלפיו, מכירתו לעבד ועלייתו לגדולה היה מתוכנן ע"י האלוקים כדי שהמשפחה לא תיעלם בשנות הרעב, שכן לא יכלו לשרוד עוד חמש שנות רעב בכנען ושלטונות מצרים לא היו מרשים להם להגר למצרים. אבל עכשיו, פרעה, שהיה אסיר תודה ליוסף על שהציל את ארצו, קיבל את משפחתו בברכה וגם הסכים שיוסף יכלכל אותם על חשבון אוצר המדינה בשנות הרעב.

מה אפשר ללמוד באופן כללי על החיים, מדברי יוסף?

לעתים מה שנראה איום ונורא באותו פרק זמן מתברר כברכה בהסתכלות לאחור. קורה שמישהו מצטער שפספס טיסה ואחר כך שומע שהמטוס התרסק. כתוב במשנה במסכת ברכות (ט,ה), "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה", שכן לעולם אין אדם יודע האם, בטווח הארוך, מה שקרה יֵצֵא טוב או רע. אותו רעיון נמצא במצווה לשתות יין בפורים, "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", מפני שאנחנו באמת לא יודעים בזמן אמת, מה פועל לטובתנו ומה לרעתנו, ולעיתים הדברים מתהפכים ביחס להבנתנו, שהיא בדרך כלל קצרת טווח ולא תהליכית.

האם הייתה ליוסף תכנית למקרה שבו האחים היו מחליטים להשאיר את בנימין כעבד במצרים?

לא ידוע על תכנית חלופית כזאת אך למקרה שהאחים היו מחליטים להשאיר את בנימין במצרים, כנראה שיוסף היה מתגלה בכל זאת אל אחיו ושולח אותם להביא את יעקב למצרים אך לא היה מתפייס עם אתם. העננה של מכירת יוסף והנכונות לנטוש את בנימין הייתה נשארת והיה נשאר יחס של ניתוק ביניהם. הנאום של יהודה איפשר את הפיוס.

וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רֹאוֹת, וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין, כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם. וְהַגַּדְתֶּם לְאָבִי אֶת כָּל כְּבוֹדִי בְּמִצְרַיִם, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר רְאִיתֶם; וּמִהַרְתֶּם וְהוֹרַדְתֶּם אֶת אָבִי הֵנָּה. וַיִּפֹּל עַל צַוְּארֵי בִנְיָמִן אָחִיו, וַיֵּבְךְּ; וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל צַוָּארָיו. וַיְנַשֵּׁק לְכָל אֶחָיו, וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם; וְאַחֲרֵי כֵן, דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ. וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר, בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף, וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו.

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף: אֱמֹר אֶל אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ; טַעֲנוּ אֶת בְּעִירְכֶם וּלְכוּ בֹּאוּ אַרְצָה כְּנָעַן. וּקְחוּ אֶת אֲבִיכֶם וְאֶת בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת טוּב אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת חֵלֶב הָאָרֶץ. וְאַתָּה צֻוִּיתָה זֹאת עֲשׂוּ; קְחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם אֶת אֲבִיכֶם וּבָאתֶם. וְעֵינְכֶם אַל תָּח�s עַל כְּלֵיכֶם, כִּי טוּב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא. וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל פִּי פַּרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ.
(בראשית מה, יב-כא)

מה הכוונה במלים "כִּי פִי, הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם"?

לפי רש"י, ע"פ מדרש בראשית רבה, הוא דיבר אתם ישירות בלשון הקודש, (עברית), ולא באמצעות מתורגמן, כדי להוכיח להם שהוא יוסף. לפי הרמב"ן זה לא מהווה הוכחה, כי עברית הייתה שפת ארץ כנען כולה ולא רק של משפחת יעקב. אברהם דיבר ארמית באור כשדים ובחרן אך כאשר הגיע לארץ כנען התחיל לדבר בשפת הארץ. לכן הרבה מצרים ידעו עברית בגלל יחסי מסחר עם הכנענים.

(ע"פ טקסטים עתיקים שהתגלו, עברית הייתה אחד הדיאלקטים של השפה הכנענית ודומה מאוד גם לשפה הפניקית בלבנון, לאוגרית בסוריה ולמואבית בירדן).

ההוכחה שהוא אכן יוסף, הייתה בגלוי שמו ובסיפור על המכירה, שלא יתכן שיכיר אלא אם כן הוא באמת יוסף.

מתנות יוסף לאחיו – למה הפלה שוב את בנימין לטובה?

לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ, חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת; וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֶּסֶף, וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת. וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת, עֲשָׂרָה חֲמֹרִים נֹשְׂאִים, מִטּוּב מִצְרָיִם; וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם וּמָזוֹן, לְאָבִיו לַדָּרֶךְ. וַיְשַׁלַּח אֶת אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ; וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ.
(בראשית מה, כב-כד)

למה יוסף נתן להם בגדים ולמה שוב הפלה את בנימין לטובה? מה הכוונה " אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ"?

האחים כנראה באו עם בגדים בלויים בגלל המצוקה הכלכלית. יוסף רצה שיראו מכובדים. לגבי אפליית בנימין, אולי זה היווה פיצוי על עלילת השווא והצער שגרם לו במיוחד.

לפי רש"י, ב-אַל תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ, הכוונה שלא יריבו בדרך על מי היה אשם במכירתו. לפי הרמב"ן הכוונה שלא יפחדו מתוקפים בדרך לכנען או בחזרה למצרים.

האחים חוזרים ליעקב עם עגלות מלאות של פרעה; וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב

וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר; עוֹד יוֹסֵף חַי, וְכִי הוּא מֹשֵׁל בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם; וַיָּפָג לִבּוֹ, כִּי לֹא הֶאֱמִין לָהֶם. וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם, וַיַּרְא אֶת הָעֲגָלוֹת, אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ; וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם. וַיֹּאמֶר, יִשְׂרָאֵל: רַב, עוֹד יוֹסֵף בְּנִי חָי; אֵלְכָה וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת. (בראשית מה, כה-כח)

למה יעקב האמין שיוסף חי, רק אחרי שראה את העגלות?

הם ירדו עם חמורים ושקים וחזרו עם עגלות, כנראה מלכותיות ומפוארות. מאחר שיעקב היה במתח שמא בנימין או בנים אחרים לא יחזרו, כמובן שהופתע מאוד לטובה ולא הייתה לו סיבה שלא להאמין לדבריהם.

סיכום פרק מה

ראינו את הצורה הרגישה שבה יוסף התגלה אל אחיו, תוך הוצאת זרים כדי לא לביישם. מודגשת מאוד הראייה הרחבה וארוכת הטווח של יוסף, אשר התייחס לכל מה שקרה לו כהשגחת אלוהית, במטרה לאפשר לו להציל את המשפחה ואת עם ישראל, מכליה. הוא השקיף על הכל בראייה הלאומית ולא האישית.

<u>תוספת</u>

<u>...כִּי פִי, הַמְדַבֵּר אֲלֵיכֶם</u>

הכתב העברי הקדום שכמעט זהה לכתב הפיניקי ואולי אף קדם לו - שונה בהרבה מהכתב הארמי - אשורי (שהכתב שלנו היום מבוסס עליו), אשר אומץ בגלות בבל וימי בית שני, ואף בכתיבת ספרי תורה, ע״פ תקנת עזרא. ספרי התורה של השומרונים כתובים עד היום באותיות עבריות קדומות. להלן האותיות המקבילות, וכן פירוש האותיות:

<u>וכתב עברי עתיק - לעומת כתב עברי מודרני, (שמקורו ארמי - אשורי)</u>

𐤀 𐤁 𐤂 𐤃 𐤄 𐤅 𐤆 𐤇 𐤈 𐤉 𐤊 𐤋 𐤌 𐤍 𐤎 𐤏 𐤐 𐤑 𐤒 𐤓 𐤔 𐤕

אות פרוטו כנענית	שם ופירושו	אות פיניקית	האות בכתב העברי העתיק	האות בכתב הארמי	מקבילה עברית מודרנית	אותיות לטיניות	ערבית
	"אַלְפּ" (פר/שור)				א	A	ا
	"בֵּת" (בית)				ב	B	ب
	"גַּמָל" (מקל " זריקה)				ג	G	ج
	"דִּיג" (דג), או "דַּלְתּ" (דלת) או				ד	D	د
	"הַוְ"/"הִלּ" (הילול, להריע)				ה	H	ه
	"וָו" (וו)				ו	W	و
	"זַיִן"/"זִיק" (כלי אזיקים/נשק)				ז	Z	ز
	"חֵת" (חצר)				ח		ح
	"טֵת" (גלגל)				ט		ط

	"יַד" (יד)					י	J	ي
	"כַּף" (כף יד)					כ	K	ك
	"לַמְד" (מלמד בקר)					ל	L	ل
	"מֶם" (מים)					מ	M	م
	נון"/"נַחַש" " (נחש/דג)					נ	N	ن
	סֶמֶך" (יתד " אוהל/סומכה, אדרה של דג)					ס	S	س
	"עֶן" (עין)				ע		ع א ء
	"פֵּה" (פה)				פ		P	ف

	שתיל, /צמח "צַד", קרס דיג של ציד				צ		ص
	קוֹף" (קוף המחט)"				ק	K	ق
	(ראש) "רַאש"				ר	R	ر
	(שן) "שֵן"				ש		ش
	תַו" (תו/סימן)"				ת	T	ت

התפתחות אותיות האלף – בית

האלפבית הראשון שהומצא היה ככל הנראה האלפבית הפרוטו-סִינַאִי שהתפתח מההירוגליפים המצריים, הוא היה בשימוש באזור בחצי האי סיני ובלבנט, כשממצאים שהתגלו מתוארכים החל מהמאה ה-18 לפנה"ס. במרוצת הזמן לקראת המאה ה-15 לפנה"ס, התפתח ממנו בכנען האלפבית הפרוטו-כנעני. האלפבית העברי הוא אחת ממערכות הבת של האלפבית הפרוטו-כנעני. יש להניח כי משה רבנו, בהיותו נסיך במצרים, קיבל חינוך איכותי ומקיף וגם מלומדים בקרב בני ישראל, הכירו גם את האלפבית הפרוטו-כנעני, הפיניקי והעברי העתיק, שכמעט זהה לו.

מעניין לראות כי גם חלק מהאותיות הלטיניות – אנגליות מתבססות על הכתב העברי - פיניקי הקדום, לפעמים בשנוי כוון האות. הסיבה לכך, שהאלף – בית היווני, שהשפיע על הלטינית, מבוסס על הפיניקי.

מקור: he.wikipedia.org/wiki/אלפבית_פרוטו כנעני

פרק מו - ממה חשש יעקב אבינו? ; ירידת יעקב מצרימה בשבעים נפש ; יחוסי בני ישראל היורדים מצרימה ; פגישת יוסף ויעקב ; יוסף יוצר את הגטו הראשון

ממה חשש יעקב אבינו?

וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל אֲשֶׁר לוֹ, וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָׁבַע; וַיִּזְבַּח זְבָחִים לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה, וַיֹּאמֶר: יַעֲקֹב יַעֲקֹב; וַיֹּאמֶר: הִנֵּנִי. וַיֹּאמֶר: אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ; אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה, כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם. אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה, וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם עָל�ֹה; וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ. (בראשית מו, א-ד)

למה אלוקים אומר ליעקב שהוא "אֱלֹהֵי אָבִיךָ" ולא האלוקים אשר התגלה אליך בבית אל? איך זה קשור ל - "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם"?

לפי הספורנו, ב"אֱלֹהֵי אָבִיךָ", הכוונה היא שמי שאמר ליצחק לא לרדת מצרימה, עכשיו אומר ליעקב שלא יירא מרדת למצרים. רק במצרים תוכל המשפחה להפוך לגוי גדול, כי אם יישארו בארץ כנען, הם עלולים להיטמע בעמי כנען, אבל במצרים הם יגורו בנפרד בארץ גושן ויוכלו לשמור על ייחודיותם.

ממה היה יעקב ירא?

הוא היה ירא מהגלות ומהשעבוד הממושך אשר נאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים. כנראה שגם חשש מפני סכנת התבוללות בניו במצרים ושמא לא ירצו לחזור לארץ כנען.

מה הסיכוי להישאר יהודי בחוץ לארץ?

שעורי נישואי התערובת וההתבוללות בחו"ל גבוהים מאוד, בדרך כלל מעל 50%. רוב הצעירים היהודים אינם מקבלים חינוך יהודי. על כן, אם מצב זה יימשך, הסיכוי שהדורות הבאים יישארו יהודים בחו"ל הוא קטן למדי.

ירידת יעקב מצרימה בשבעים נפש ; יחוסי בני ישראל היורדים מצרימה ; פגישת יוסף ויעקב

וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת טַפָּם וְאֶת נְשֵׁיהֶם בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ. וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְאֶת רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרַיְמָה - יַעֲקֹב וְכָל זַרְעוֹ אִתּוֹ. בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ, בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו, וְכָל זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרַיְמָה.

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו - בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן. וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי. וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן הַכְּנַעֲנִית. וּבְנֵי לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי. וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ וָזָרַח, וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וַיִּהְיוּ בְּנֵי פֶרֶץ חֶצְרֹן וְחָמוּל. וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן. וּבְנֵי זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל. אֵלֶּה בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ - כָּל נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ.

וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן, עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי. וּבְנֵי אָשֵׁר - יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם, וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל. אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב - שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ.

בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן. וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אָסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן, אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרָיִם. וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל, גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ, מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדּ. אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב - כָּל נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר.

וּבְנֵי דָן חֻשִׁים. וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם. אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ, וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שִׁבְעָה.

כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה, יֹצְאֵי יְרֵכוֹ, מִלְבַד נְשֵׁי בְנֵי יַעֲקֹב, כָּל נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ. וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יֻלַּד לוֹ בְּמִצְרַיִם, נֶפֶשׁ שְׁנָיִם: כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה, שִׁבְעִים. (בראשית מו, ה-כז)

איך יתכן שיוצאי ירך יעקב שירדו מצרימה מנו ששים ושש נפשות, ובתוספת יוסף ושני בניו מנו שבעים?

כפי שכותב הרשב"ם, צריך להוסיף את יעקב עצמו. קורה שהסופר שוכח לספור את עצמו בתוך הכלל.

בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ, בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו – האם ברור ממלים אלו שליעקב ולבניו היו בנות שלא נמנו ב- 70 הנפשות שירדו מצרימה?

לפי רוב המפרשים מדובר בדינה ובשרח בת אשר בלבד. אך כפי שהזכרנו, סובר רבי יהודה, בבראשית רבה, שהיו ליעקב בנות רבות, והסיבה שהן לא נספרו בירידה למצרים היא משום שכולן נישאו לבני יעקב.

גם הפרשן שד״ל, (1800-1865, איטליה), כותב שאין ספק שהיו בנות ליעקב ולבניו אך לא נכנסו לכלל ה - 70 נפש, כי נישאו לבני אחיהן ולבני דודיהן, והרי כתוב בירידה מצרימה, שבעים נפש - ׳מלבד נשי בני יעקב׳, (בראשית מו: כו). לפי זה, נשים נשואות לא נמנו.

וְאֶת יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו, אֶל יוֹסֵף, לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה; וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן. וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ, וַיַּעַל לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה; וַיֵּרָא אֵלָיו, וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָיו, וַיֵּבְךְּ עַל צַוָּארָיו עוֹד. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: אָמוּתָה הַפָּעַם, אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת פָּנֶיךָ, כִּי עוֹדְךָ חָי. (בראשית מו, כח-ל)

היכן היא ארץ גושן?

ליד הדלתה המזרחית של הנילוס. ראה מיקום משוער במפה בסוף הפרק.

יוסף יוצר את הגטו הראשון

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו וְאֶל בֵּית אָבִיו, אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה לְפַרְעֹה; וְאֹמְרָה אֵלָיו, אַחַי וּבֵית אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בָּאוּ אֵלָי. וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן, כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ; וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם, הֵבִיאוּ. וְהָיָה כִּי יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה וְאָמַר, מַה מַּעֲשֵׂיכֶם? וַאֲמַרְתֶּם: אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד עַתָּה, גַּם אֲנַחְנוּ, גַּם אֲבֹתֵינוּ - בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, כִּי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל רֹעֵה צֹאן. (בראשית מו, לא-לד)

למה היה חשוב לומר לפרעה שמשפחת יוסף רועי צאן?

הם רצו להתיישב במקום מרוחק קצת ממצרים עצמה כדי להימנע מהתבוללות וקרבה לעבודת האלילים במצרים. בנוסף, במצרים לא נהגו כבוד לרועי צאן והצאן נעבד שם כעבודה זרה. אפשר לומר שהם בחרו לגור בגטו, כדי לשמור על הייחודיות שלהם.

סיכום פרק מו

ראינו בפרק זה כעין אב טיפוס של קהילות יהודיות בגלות. מצד אחד הם חייבים לעזוב את ארץ ישראל כדי להמשיך לחיות, אבל דואגים מאוד לגור בנפרד מהאוכלוסייה המקומית, ונמנעים מנישואי תערובת ומקשרים חברתיים קרובים. ללא התנהגות זו, אולי היו מצילים את עצמם מבחינה פיזית, אך היו גורמים להיעלמות לאומית - יהודית.

מסומן: המיקום המשוער של ארץ גושן . מקור:
Wikimedia Commons ,Egypt_terrain_map_Cairo_K_A_arnak.jpg

פרק מז - יוסף מביא את יעקב לפני פרעה; יעקב מברך את פרעה; יוסף מושיב את יעקב ובניו בארץ רעמסס; מדיניות יוסף להצלת העם המצרי בשנות הרעב; אי - קניית אדמת הכוהנים וההבדל מחוק התורה

יוסף מביא את יעקב לפני פרעה; יעקב מברך את פרעה

וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֶּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר: אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם, בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. וּמִקְצֵה אֶחָיו לָקַח, חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים, וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַּרְעֹה. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל אֶחָיו: מַה מַּעֲשֵׂיכֶם? וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה: רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ, גַּם אֲנַחְנוּ, גַּם אֲבוֹתֵינוּ. וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה: לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר: אָבִיךָ וַאֲחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ. אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא, בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחֶיךָ - יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, וְאִם יָדַעְתָּ וְיֶשׁ בָּם אַנְשֵׁי חַיִל, וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנָה עַל אֲשֶׁר לִי. וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת יַעֲקֹב אָבִיו, וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַּרְעֹה; וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה. וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יַעֲקֹב: כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פַּרְעֹה: יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי, שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה; מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי, וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי, בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם. וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה; וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה. (בראשית מז, א-י)

למה יעקב השיב כל כך באריכות לשאלת פרעה? בסה"כ שאל בן כמה הוא.

לפי הרמב"ן, פרעה שאל אותו בן כמה הוא כי, בגלל הצרות שעברו עליו, הוא נראה אפילו יותר זקן מגילו. יעקב השיב כי הוא ב"סך הכל" בן 130, וזה פחות מגיל הפטירה של אבותיו, אך בגלל הצרות הוא נראה מבוגר לגילו.

יוסף מושיב את יעקב ובניו בארץ רעמסס - גושן

וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף, אֶת אָבִיו וְאֶת אֶחָיו, וַיִּתֵּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּמֵיטַב הָאָרֶץ, בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס, כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַּרְעֹה. וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת אָבִיו וְאֶת אֶחָיו וְאֵת כָּל בֵּית אָבִיו, לֶחֶם לְפִי הַטָּף. (בראשית מז, יא-יב)

האם ארץ גושן היא בארץ רעמסס? מי או מה היה רעמסס?

לפי רש"י, להיפך, ארץ רעמסס הייתה בחבל ארץ גושן. רעמסס היה שמם של כמה מפרעוני מצרים. פירוש השם הוא "בנו של רע", (אל השמש המצרי). לפי חלק מהחוקרים יציאת מצרים

התרחשה בימי הפרעה רעמסס השני, שמלך בין 1304 ל- 1237 לפנה"ס, אך יתכן שחבל ארץ גושן נקרא רעמסס על שם האל רע, גם לפני מלוך רעמסס הראשון ב - 1,320 לפנה"ס. נדון בכך בספר שמות.

מדיניות יוסף להצלת העם המצרי בשנות הרעב

וְלֶחֶם אֵין בְּכָל הָאָרֶץ, כִּי כָבֵד הָרָעָב מְאֹד; וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן מִפְּנֵי הָרָעָב. וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת כָּל הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵם שֹׁבְרִים; וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה. וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן, וַיָּבֹאוּ כָל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר: הָבָה לָנוּ לֶחֶם, וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ, כִּי אָפֵס כָּסֶף. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף: הָבוּ מִקְנֵיכֶם, וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם, אִם אָפֵס כָּסֶף. וַיָּבִיאוּ אֶת מִקְנֵיהֶם אֶל יוֹסֵף, וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר, וּבַחֲמֹרִים; וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא. וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא, וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ: לֹא נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי, כִּי אִם תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל אֲדֹנִי; לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי, בִּלְתִּי אִם גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ. לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ, גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אַדְמָתֵנוּ, קְנֵה אֹתָנוּ וְאֶת אַדְמָתֵנוּ, בַּלָּחֶם; וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ, עֲבָדִים לְפַרְעֹה, וְתֶן זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת, וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם. וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת כָּל אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה, כִּי מָכְרוּ מִצְרִים אִישׁ שָׂדֵהוּ, כִּי חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב; וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה. וְאֶת הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים, מִקְצֵה גְּבוּל מִצְרַיִם, וְעַד קָצֵהוּ.
(בראשית מז, יג-כא)

למה יוסף הפך את פרעה לבעל כל הרכוש במצרים?

לתושבי מצרים והאזור לא היה מה לאכול בגלל הבצורת וכל האוכל היה בידי המלכות, אך היה לתושבים רכוש - כסף, בהמות ומטלטלים אחרים וכן קרקעות ורובם התעשרו בשבע שנות השובע. על כן, לא הייתה סיבה שיוסף יספק להם אוכל ללא תמורה. לפיכך הוא מכר להם אוכל בתמורה לרכושם, תחילה בכסף, אחר כך תמורת בהמות ושאר מיטלטלים, ובסוף תמורת אדמותיהם. בסוף, כל הרכוש עבר לבעלות הממלכה.

מצד שני, מאחר שמקור הזרעים שאוכסן במחסנים היה מעודפי יבול, משדות התושבים, אפשר לטעון שיוסף היה צריך להחזיר להם את הזרע ללא תמורה. יחד עם זאת יש להביא בחשבון שהתושבים היו מתקשים לצבור בר במשך שנים ולמעשה היו צריכים לשלם לממלכה, בכל מקרה, עבור האחסון והשמירה. בנוסף, רק בזכות יוסף, נציג הממלכה, היה העם מודע לכך שיש לשמור

את עודפי היבול של שנות השובע, עבור שנות הרעב, ואף אחד לא היה נוהג כך ללא ההתרעה של יוסף.

יתכן שפרעה הוא זה שהחליט לנצל את מצוקת אזרחיו כדי להעביר את כל הרכוש למלכות ותפקידו של יוסף היה רק לבצע מדיניות זו.

איך נקראת מדיניות כלכלית זו היום?

אם כל הרכוש שייך למדינה, כלומר שהוא הולאם, זה סוג של קומוניזם, שבו כל הרכוש שייך למדינה והתושבים מקבלים מהמדינה מגורים, שירותים, מצרכים ומוצרים חינם תמורת עבודתם או שמקבלים שכר כדי לרכוש את הנ"ל מהמדינה, בדרך כלל במחיר מסובסד.

האם לא הייתה אלטרנטיבה למדיניות זו? האם יוסף היה קומוניסט?

מאחר שלא היה אוכל במדינה, כנראה שלא היה מנוס מלנקוט מדיניות זו. היא לא ננקטה בהכרח מתוך בחירה או אידיאולוגיה, אלא בגלל מצב החירום.

מה עושים בדרך הכלל כיום אם יש עודפי יצור של מוצרים כמו ביצים או עגבניות?

כיום בדרך כלל נוהגים להשמיד את העודפים כדי שלא להציף את השוק. אם לא ישמידו, המחיר ירד והחקלאים והמשווקים יפסידו. במקום להשמיד את עודפי המזון, יוסף אסף אותם למחסנים.

למה המצרים ביקשו זרע אם הבצורת נמשכה? איך יכלו להשקות את הגידולים?

לפי הרמב"ן והספורנו, במשך חמש שנים שילמו בכסף בתמורה לאוכל עד שנגמר הכסף שבמחזור. בשנה הששית הם שילמו במקנה ובשנה השביעית ע"י העברת אדמותיהם לבעלות פרעה. לכן אחרי שהסתיימו שבע שנות הרעב יכלו לזרוע את אדמת פרעה.

למה יוסף העביר את האוכלוסייה לערים מרוחקות?

כנראה כדי לנתק אותם מתחושת בעלות על הקרקע. יש אומרים שעשה זאת כדי לפזר את האוכלוסייה ולחדש את המשק החקלאי, אולי גם מסיבות ביטחוניות וכדי למנוע ריכוז גבוה מדי של אוכלוסיה באזור מצומצם ויצירת "סלאמס" ואולי כדי למנוע ניסיונות למרוד נגד הממלכה. להבדיל, נזכיר כי גם המשטר הקומוניסטי בברית המועצות בשנות ה - 20 וה - 30 של המאה העשרים, נהג מדיניות דומה.

לאיזה צורך התורה מספרת את הדברים האלה?

אולי כדי להראות את הניגוד בין החיים הקשים של המצרים באותה התקופה לבין החיים השלווים יחסית של בני ישראל בארץ גושן. לפי הרמב"ן, זה כדי להודיע את מעלות יוסף בחכמה, בתבונה ובדעת וגם את יושרו, שלא ניצל את המצב להתעשרות אישית אלא רק לטובת הממלכה.

אי קניית אדמת הכוהנים וההבדל מחוק התורה

רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה; כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה, וְאָכְלוּ אֶת חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה, עַל כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת אַדְמָתָם. (בראשית מז, כב)

במה שונה חוק זה מחוק התורה?

ע"פ התורה, אין לכוהנים וללויים אדמה או נחלה, פרט למגרשים מצומצמים מסביב לעריהם, אשר יכלו לגדל בהם פירות וירקות. מפני שהחברה הייתה חקלאית במהותה, שאר העם שהייתה בבעלותו קרקע, היה אמור לכלכל את שבט לוי ע"י תרומות ומעשרות ושאר מתנות כהונה. גם בדתות אחרות אנו מוצאים כי מעמד הכמורה, למשל הכנסייה באירופה, היה בעל שטחי אדמה משמעותיים, מה שהגדיל את כוחו ואת עושרו, בניגוד גמור לדיני התורה.

וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל הָעָם: הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה; הֵא לָכֶם זֶרַע, וּזְרַעְתֶּם אֶת הָאֲדָמָה. וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת, וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה; וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם, וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם. וַיֹּאמְרוּ: הֶחֱיִתָנוּ; נִמְצָא חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי, וְהָיינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה. וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ, רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה. וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד. (בראשית מז, כג-כז)

למה קבע יוסף מס של 20% מהתבואה?

מס על עבודה בשיעור 20% אינו גבוה במיוחד, כך שיש בו כדי לתמרץ את העובדים להתאמץ ולהגדיל את התפוקה ואת הרווח, אך יחד עם זאת לספק לשלטון מספיק הכנסות לצורך אספקת שירותים כמו חינוך ובריאות, מים, בטחון, ניהול מלחמות וכדומה וכן לפיתוח ואחזקת המוסדות והמתקנים במדינה.

האם התושבים נעשו עבדים לפרעה?

לא. הם עבדו כאריסים את אדמות פרעה, כאשר נתנו לפרעה חמישית מהיבול וקיבלו לעצמם את היתר לצריכה עצמית ולמכירה בשווקים.

סיכום פרק מז

ראינו בפרק את דאגתו של יוסף לעתיד משפחתו, על ידי הושבתם בנפרד מהעם המצרי, הכרנו את משמעות השם רעמסס ולמדנו על המדיניות וההנהגה של יוסף, בהצלת העם המצרי ממוות מרעב.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת ויגש</u>

מוקד הפרשה הוא התנהלות יוסף, כדמות מופת, המשקיע את כל כולו להצלת האומה המצרית ולהצלת משפחתו, תוך דאגה לשמירה על ייחודיות בני ישראל כדי שיוכלו למלא את ייעודם, כפי שנראה בפרשה הבאה.

<u>תוספת</u>

<u>סיפור על רבי עקיבא - הכל לטובה</u>

פעם אחת יצא רבי עקיבא לדרך רחוקה ולקח עימו, חמור, תרנגול ונר.

מדוע לקח את החמור? כדי שיוכל לרכוב עליו כשיתעייף, ויניח עליו משאו. ומדוע את התרנגול? כדי שיעיר אותו השכם בבוקר לתפילה.

ואת הנר למה לקח עימו? כדי שיוכל להדליקו בלילה וללמוד תורה.

הלך רבי עקיבא דרך ארוכה, וכאשר הגיע הלילה ונעשה חושך, הגיע לעיר אחת ורצה לנוח בה, חיפש מלון אך לא היה, ביקש רבי עקיבא מאנשים לתת לו מקום ללון, אמרו לו: אין מקום, לך הלאה .

עמד ברחוב, בחושך ובקור ואיש לא הזמינו לביתו, ובכל זאת אמר: כל מה שעושה השם, הכל לטובה הוא. לא רצה הרבי להישאר בעיר הזאת שאנשיה רעים הם, יצא לשדה, בחר מקום מתחת לעץ, הדליק הנר, האכיל את התרנגול ואת החמור וישב ללמוד תורה. למד עד ששכח שהוא לבד. פתאום שמע שאגה גדולה וראה אריה גדול מגיע מן היער הקרוב וטורף את החמור שלו. עוד הוא נבהל והנה בא חתול וטרף את התרנגול, ואז באה רוח וכיבתה את הנר. נשאר רבי עקיבא עומד לבד ביער בחושך גמור.

לא היה לו חמור, לא חתול ולא נר. אמר: כל מה שעושה השם, הכול לטובה הוא. ואז, פתאום הוא שומע רעש גדול מן העיר, קריאות וצעקות, מה קרה? אויבים נכנסו לעיר ולקחו איתם את אנשי העיר בשבי, בדרכם עברו בשדה ששם עמד רבי עקיבא, אבל בגלל החושך לא ראו אותו וכך ניצל מידם.

אמר רבי עקיבא: עכשיו ידעו כולם, כי מה שעושה השם, עושה הכול לטובה. אילו לא אכל האריה את החמור היה נוער. אילו לא אכל החתול את התרנגול, היה קורא בקול ואילו לא כבה הנר, היה מאיר את החושך, ואז החיילים היו לוקחים גם אותי.

הודה רבי עקיבא לשם והמשיך לדרכו לבדו, עם אמונתו.
מקור: ע"פ מסכת ברכות, ס, ב.

<u>לצחוק קצת</u>

בקשר לגילו של יעקב אבינו, מספרים על קשיש אחד שרצה לעשות ביטוח חיים.
שאל הסוכן: בן כמה אתה?
השיב האיש: בן 80.
הסוכן : סליחה אבל אנחנו לא מבטחים אנשים בגיל זה.
האיש: אבל אבא שלי אמר לי שכדאי לעשות.
הסוכן: אבא שלך בחיים עדיין? טוב אז תחזור אלינו מחר אחר הצהריים.
האיש: אני לא יכול מחר. סבא שלי מתחתן.

פעם ראה בחור איש זקן יושב במרפסת ושאל אותו למה הוא זוקף את אריכות ימיו. הלה ענה: אתה יודע, החיים הטובים, בשר, יין, נשים... הבחור ענה: באמת? ובן כמה אתה? ה"זקן" השיב: בן 26.

פרשת וַיְחִי

פרק מז (המשך) - השבעת יעקב את יוסף שיקבור אותו במערת המכפלה; למה יעקב לא רצה להיקבר במצרים?; למה בני ישראל לא חזרו לארץ ישראל אחרי שנות הרעב?

וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה; וַיְהִי יְמֵי יַעֲקֹב, שְׁנֵי חַיָּיו, שֶׁבַע שָׁנִים, וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה. וַיִּקְרְבוּ יְמֵי יִשְׂרָאֵל לָמוּת, וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ: אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ, שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי; וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת, אַל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם. וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבֹתַי, וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם, וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם; וַיֹּאמַר: אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ. וַיֹּאמֶר: הִשָּׁבְעָה לִי, וַיִּשָּׁבַע לוֹ; וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה.
(בראשית מז, כח-לא)

מי עוד אמר: "שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי" ומה משמעות הבקשה?

אברהם אבינו. המשמעות היא השבעה. לפי האבן עזרא המשמעות היא שהנשבע משעבד את כוחו ויכולתו, המסומלים ע"י ה"יד", תחת המשביע.

למה היה כל כך חשוב ליעקב שלא ייקבר במצרים ומה ניתן ללמוד מזה?

כנראה שהסיבה העיקרית היא רצונו להיקבר באחוזת הקבר המשפחתית וזה מדגיש את החיבור לארץ ישראל. לפי רש"י, זה היה כדי לחסוך את "גלגול המחילות" בעת תחיית המתים. גם היום יש יהודים בחוץ לארץ שמבקשים בצוואה להיקבר בארץ. כמובן שעדיף לבוא לחיות בארץ ולא רק להיקבר בה.

למה יעקב לא הסתפק בהבטחה של יוסף ודרש שיישבע?

לפי הרמב"ן, מפני שחשש שפרעה אולי לא ירשה ליוסף ולבניו לעלות לארץ כנען כדי לקבור את יעקב. אם קיימת שבועה, גם פרעה לא יעז למנוע בעדם.

למה יעקב ובניו לא חזרו לארץ כנען אחרי שנגמר הרעב?

אפשר לומר שיעקב ובניו ידעו שמדובר בגלות שנמסרה לאברם ושרק הדור הרביעי יעלה חזרה. כדי לא להפר את הגזרה, למרות שנאמר "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", הם נשארו במצרים. בנוסף, ראינו בפרק מו, ג – ד שה' אומר ליעקב: ...אָנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם. אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַּם עָל�ֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ" מזה אפשר להבין שעל בני ישראל להישאר במצרים עד להפיכתם ל"גוי גָּדוֹל", כלומר,

לכמה דורות, ועד שהקב"ה יוציא אותם משם. בנוסף, בביטוי "וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ", מפרש האבן עזרא, שיעקב ילך לעולמו במצרים.

למרות זאת, הסבר זה בעייתי כי עם נורמאלי לא ישאר במקום שידוע מראש שהוא "מועד לפורענות". ניתן לומר, שאמנם נאמר בברית בין הבתרים שהעם יצא לגלות קשה וארוכה, אך זה אינו מחייב את העם להישאר במצרים אם ישנה אפשרות לחזור לארץ.

לכן, יש המסבירים שפרעוני מצרים לא הרשו להם לצאת, מחשש שאחר שובם לארץ כנען, הם ינסו לשחרר אותה מהשלטון המצרי, שכן כנען הייתה כעין פרובינציה מצרית אז. הסבר זה נתמך בעובדה שבמסע הקבורה של יעקב, נאמר כי פרעה שלח עם בני ישראל "גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד", (בראשית נ, ט). בנוסף, הנשים והטף נשארו במצרים, כדי להבטיח את חזרתם מיד. גם הפרעה שהחל לשעבד את בני ישראל הביע חשש של איום צבאי מצד בני ישראל באומרו (שמות א, י): הָבָה נִתְחַכְּמָה, לוֹ: פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שֹׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.

לפי ה"כלי יקר", פסוק כז לעיל, "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ...", מראה שבני ישראל אשמים בכך שהשתקעו במצרים כתושבי קבע, במקום גרים זמניים לפי התכנית המקורית, ("לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ"), נהנו ממנעמי החיים ולכן לא רצו לחזור לארץ כנען לפני שהחלו שנות השעבוד. על כן באו עליהם בשעבוד ענויים ורצח עם, כדי לגרום לכך שירצו לחזור לארץ כנען. גם אז זה נעשה ביד חזקה של הקב"ה ולא ע"י פעולות יזומות של בני ישראל ולא כולם ששו לצאת.

נזכיר כי תופעה זאת של העדפת החיים בגלות חזרה שוב בעת שיבת ציון מגלות בבל, כאשר רק חלק קטן מהעם בחר לחזור.

וכן בתקופת שואת אירופה, רוב היהודים שנרצחו העדיפו להישאר שם גם כאשר הייתה אפשרות לצאת, וזאת גם אחרי שתכניות היטלר פורסמו ברבים, ואף נקראו להזדרז לצאת, ע"י אישים כמו ח.נ. ביאליק, ז'בוטינסקי ומנהיגים ציוניים נוספים. גם היום, כמעט כל יהדות ארה"ב ואירופה מעדיפה להישאר בתפוצות למרות שאין מניעה אובייקטיבית לעלות לארץ ישראל.

האם חלק מבני ישראל כן חזר לארץ לפני יציאת מצרים?

יתכן שכן אך לא ברור.
בדברי הימים, א, פרק ז, פסוקים כ – כח נאמר: בְּנֵי אֶפְרַיִם שׁוּתֶלַח וּבֶרֶד בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ וְאֶלְעָדָה בְּנוֹ וְתַחַת בְּנוֹ. וְזָבָד בְּנוֹ וְשׁוּתֶלַח בְּנוֹ וְעֶזֶר וְאֶלְעָד וַהֲרָגוּם אַנְשֵׁי גַת הַנּוֹלָדִים בָּאָרֶץ כִּי יָרְדוּ לָקַחַת אֶת מִקְנֵיהֶם. וַיִּתְאַבֵּל אֶפְרַיִם אֲבִיהֶם יָמִים רַבִּים וַיָּבֹאוּ אֶחָיו לְנַחֲמוֹ. וַיָּבֹא אֶל אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן

וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ בְּרִיעָה כִּי בְרָעָה הָיְתָה בְּבֵיתוֹ. וּבְתוֹ שֵׁאֵרָה וַתִּבֶן אֶת בֵּית חוֹרוֹן הַתַּחְתּוֹן וְאֶת הָעֶלְיוֹן וְאֵת אֻזֵּן שֵׁאֵרָה. וְרֶפַח בְּנוֹ וְרֶשֶׁף וְתֶלַח בְּנוֹ וְתַחַן בְּנוֹ. לַעְדָּן בְּנוֹ עַמִּיהוּד בְּנוֹ אֱלִישָׁמָע בְּנוֹ. נוֹן בְּנוֹ יְהוֹשֻׁעַ בְּנוֹ. וַאֲחֻזָּתָם וּמֹשְׁבוֹתָם בֵּית אֵל וּבְנוֹתֶיהָ וְלַמִּזְרָח נַעֲרָן וְלַמַּעֲרָב גֶּזֶר וּבְנוֹתֶיהָ וּשְׁכֶם וּבְנוֹתֶיהָ עַד עַיָּה וּבְנוֹתֶיהָ.

(לפי זה, אֱלִישָׁמָע בן עַמִּיהוּד, נשיא שבט אפרים במדבר סיני, היה סבו של יהושע בן נון. על כן חייבים לומר שגם אם חלק מבני אפרים יצאו ממצרים לפני היציאה הכללית, חלק אחר, אבותיו של עמיהוד, נשארו במצרים ויצאו עם משה).

לכאורה מסופר על בני אפרים שירדו לקחת את מקניהם ואנשי גת הרגו אותם, בעקבות כך אפרים מתאבל עליהם. רש"י מפרש שאפרים, בנו של יוסף, היה עדיין בחיים. אם שֵׁאֵרָה היא בתו של אפרים, ולא צאצאה אחרי כמה דורות, דבר שיתכן גם כן, (לפי הרד"ק היא הייתה נינה של אפרים), אזי מדובר בהתיישבות של שבט אפרים בארץ ישראל, כנראה עוד לפני שנות השעבוד במצרים.

בתהילים, מזמור ע"ח, ישנה סקירה היסטורית ובתוכה, (פסוקים ו - יא):

לְמַעַן יֵדְעוּ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם. וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם וְלֹא יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי אֵל וּמִצְוֹתָיו יִנְצֹרוּ. וְלֹא יִהְיוּ כַּאֲבוֹתָם דּוֹר סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא נֶאֱמְנָה אֶת אֵל רוּחוֹ. **בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי קֶשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב**. לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת. וַיִּשְׁכְּחוּ עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם.

בהתבסס על המזמור, במדרש שמות רבה (פרשה כ פסקה יא), נאמר:

"ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים (שמות יג, יז) - למה, אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ ונהרגו מהם 30 רבוא. (זה וודאי הגזמה, כי בסך הכל יצאו ממצרים 60 רבוא). ולמה נהרגו, שחישבו מיום שנדבר עם אברהם בברית בין הבתרים וטעו 30 שנה. הם חישבו 400 שנה מאז ברית בין הבתרים, ואילו יציאת מצרים ארעה 400 שנה אחרי לידת יצחק, 30 שנה אחרי הברית.

לפי זה מספר המדרש על בני אפרים שחישבו ובעצם דחקו את הקץ, ויצאו 30 שנה לפני יציאת מצרים, אך יש גרסאות שונות לגבי הזמן המדויק בו בני אפרים ניסו לצאת ונהרגו על ידי אנשי גת. מאחר ואפרים היה בחיים עדיין, שכן הפסוקים מתארים שהוא התאבל עליהם, מסתבר שזה היה כנראה בתחילת השעבוד, או לפני השעבוד, ויתכן שהיו כמה גלי עליה. (המקור: אתר– yesmalot.co.i ישיבת מעלות).

סיכום פרק מז

ראינו את התיישבות בני ישראל בארץ רעמסס (על שם האל "רע"), את המדיניות הכלכלית חברתית שהנהיג יוסף, שכלל הלאמת כל רכוש הפרטי לטובת הממלכה, העברת אוכלוסין והפיכת העם לאריסים שהעלו מס למדינה. כל זה נעשה כנראה, לא בגלל אידיאולוגיה קומוניסטית, אלא בגלל שעת החירום של מצוקה כלכלית בגלל שנות הרעב. ראינו שאדמת הכוהנים לא הולאמה כך שהכוהנים נשארו עשירים, וזאת בניגוד לחוקי התורה, לפיהם לשבט לוי, כולל הכוהנים, לא ניתנה נחלה.

ראינו גם כן, שלמרות שיעקב השלים עם גזרת גלות מצרים ולא החזיר את המשפחה לכנען אחרי סיום שנות הרעב, הוא השביע את יוסף לקברו במערת המכפלה, ובכך לשמור על קשר אמיץ עם ארץ ישראל.

שאלנו מדוע בני ישראל לא חזרו לארץ מיד לאחר סיום שנות הרעב וראינו שזה אולי בגלל האמונה שעליהם להישאר במצרים עד שיגדלו לעם רב ועד שה' יגאל אותם, אך ראינו שהכלי יקר מותח עליהם ביקורת על כך וטוען שבאשמתם עברו את השעבוד והסבל הקשה.

פרק מח - יעקב מסביר מדוע קבר את רחל בדרך לבית לחם ולא במערת המכפלה; יעקב מברכ את אפרים על מנשה; מהו עין הרע?; ברכת אפרים ומנשה וברכת הבנים בלילות שבת; שבט יוסף זוכה לנחלה כפולה באמצעות אפרים ומנשה.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף: הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרָיִם. וַיַּגֶּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר: הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ, וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף, אֵל שַׁדַּי נִרְאָה אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַיְבָרֶךְ אֹתִי. וַיֹּאמֶר אֵלַי: הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ, וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים; וְנָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם. וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, עַד בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי הֵם - אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן, יִהְיוּ לִי. וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם, לְךָ יִהְיוּ; עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם. (בראשית מח, א-ו)

למה יעקב מזכיר ליוסף את הבטחת ירושת הארץ?

כנראה שהוא רוצה להסביר למה הוא מוריש שתי נחלות בארץ ישראל ליוסף כנגד אפרים ומנשה - זאת כאשר כל שאר הבנים קיבלו נחלה אחת בלבד. אם הארץ ניתנה לו, מסמכותו להוריש לבניו כפי שיחליט.

מה המשמעות שאפרים ומנשה יהיו כמו בניו של יעקב ומדוע כך החליט יעקב?

אפרים ומנשה ייחשבו כשני שבטים נפרדים לעניין קבלת נחלות בארץ ישראל, כתוצאה מכך שיעקב קבע שיוסף ולא ראובן, הוא בעצם הבכור, בהיותו הבכור של רחל, דבר שמזכה אותו ובמקרה זה, את בניו, בקבלת פי שניים מחלק אחיו בירושה.

יעקב מסביר מדוע קבר את רחל בדרך לבית לחם ולא במערת המכפלה

וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן, מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ, בְּעוֹד כִּבְרַת אֶרֶץ, לָבֹא אֶפְרָתָה; וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת, הִוא בֵּית לָחֶם. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר: מִי אֵלֶּה? וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו: בָּנַי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בָּזֶה, וַיֹּאמַר: קָחֶם נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם. וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֶּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת זַרְעֶךָ. וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה. (בראשית מח, ז-יב)

מה משמעות דברי יעקב אלה ולמה הוא מספר זאת ליוסף?

לפי רש"י, יעקב בעצם אומר ליוסף שלמרות שהוא לא קבר את אמו רחל במערת המכפלה, אלא בדרך לבית לחם, הוא בכל זאת מבקש מיוסף לקבור אותו במערה. רש"י מוסיף את המדרש שבכוונה הוא קבר שם את רחל ע"פ הוראת הבורא, כדי שתבכה על בניה ותבקש עליהם רחמים כאשר יצאו לגלות אחרי חורבן בית ראשון. הם יעברו ליד קברה וישאבו ממנה עידוד, כפי שאמר הנביא ירמיהו (בפרק לא, יד טז), "כֹּה אָמַר ה', קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים, רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ; מֵאֲנָה לְהִנָּחֵם עַל בָּנֶיהָ, כִּי אֵינֶנּוּ. כֹּה אָמַר ה', מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי, וְעֵינַיִךְ מִדְּמָעָה: כִּי יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה', וְשָׁבוּ מֵאֶרֶץ אוֹיֵב. וְיֵשׁ תִּקְוָה לְאַחֲרִיתֵךְ, נְאֻם ה'; וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם".

יעקב מבכר את אפרים על מנשה; מהו עין הרע?

וַיַּקַּח יוֹסֵף אֶת שְׁנֵיהֶם, אֶת אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְׂמְאל יִשְׂרָאֵל, וְאֶת מְנַשֶּׁה בִּשְׂמֹאלוֹ, מִימִין יִשְׂרָאֵל; וַיַּגֶּשׁ אֵלָיו. וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם, וְהוּא הַצָּעִיר, וְאֶת שְׂמֹאלוֹ, עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה; שִׂכֵּל אֶת יָדָיו, כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר. וַיְבָרֶךְ אֶת יוֹסֵף, וַיֹּאמַר: הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו, אַבְרָהָם וְיִצְחָק, הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע, יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים, וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי, וְשֵׁם אֲבֹתַי, אַבְרָהָם וְיִצְחָק, וְיִדְגּוּ לָרֹב, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ.

וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי יָשִׁית אָבִיו יַד יְמִינוֹ עַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ אֶפְרַיִם עַל רֹאשׁ מְנַשֶּׁה. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו: לֹא כֵן אָבִי - כִּי זֶה הַבְּכֹר, שִׂים יְמִינְךָ עַל רֹאשׁוֹ. וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר: יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי, גַּם הוּא יִהְיֶה לְעָם וְגַם הוּא יִגְדָּל, וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם. (בראשית מח, יג-יט)

יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי - איך יעקב ידע מי נמצא מימינו ומי משמאלו?

יעקב ידע שיוסף יביא את בניו לפניו כאשר מנשה לימינו של יעקב ואפרים לשמאלו, כי היה מקובל להביא את הבכור בצד ימין של המברך. לכן הצליב את ידיו. הסיבה לשיכול מובאת בפסוק יט.

למה הוא אמר שהמלאך יברך את הנערים ולא האלוקים בעצמו? מה הכוונה בביטוי: וְיִדְגּוּ לָרֹב, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ?

לפי הספורנו, הוא בירך אותם שהמלאך הגואל יברך אותם, אם אינם ראויים לברכה ישירה מאת הקב"ה, אולי בגלל שגדלו בסביבה של עבודת אלילים, העלולה להשפיע לרעה.

לפי רש"י, וְיִדְגּוּ לָרֹב, בְּקֶרֶב הָאָרֶץ, כוונתו שירבו הבנים כמו דגים, "שפרים ורבים מבלי שעין הרע שולטת בהם", והם סמויים מהעין – מתחת למים.

מהי "עין הרע"?

זה מושג מיסטי שעל פיו אם מישהו מקנא באחר בגלל הצלחותיו או כישרונו או מזלו הטוב, זה עלול לעורר על זה שמקנאים בו, את מידת הדין ולשנות את מצבו לרעה.

הוגי היהדות לדורותיהם מסבירים שההשגחה העליונה משפיעה על מצבו של האדם בהתאם למעשיו ומעמדו המוסרי. לרוב, כף הדין מוטה לצד החסד ודנים את האדם לכף זכות. כאשר אדם מקנא באדם אחר, הוא כביכול מערער על החלטת ההשגחה לגבי אדם זה כאומר "מדוע מגיע לו לזכות ביופי, עושר, חכמה וכדומה" וכך על ידי ביצוע של משפט חוזר עלול האדם הנשפט להיפגע. יוסף הוא סמל האדם שבטוח בדרכו ובאמונתו וכל יופיו וחכמתו אינם משמשים אותו לגאווה אלא כדי להועיל לסובבים אותו. תכונה זו הופכת כל אדם שמאמץ אותה לבלתי פגיע מעין הרע.

יחד עם זאת, רבים מחכמי ההלכה, ביניהם הרב עובדיה יוסף זצ"ל, מסתייגים מהתייחסות ממשית לעין הרע. הציטוט התלמודי השגור בפיהם הוא "מאן דלא קפיד לא קפדין בהדיה" (פסחים קט) כלומר "מי שאינו מקפיד (חושש מעין הרע) לא מקפידים עליו (אינו ניזוק מעין הרע)". המקור: ויקיפדיה, עין_הרע.

הרב קוק מבאר בספרו בעין אי"ה על מסכת ברכות:
"על ידי מה שהנפשות פועלות זו על זו יש מקום לעין הרע לפעול לרעה" (ברכות נה, ע"ב).
"אמנם לא תפעל כי אם על ידי חלישות הנפש המתפעלת ותוכן החלישות בא על ידי מה שלא תמצא את הכרת ערך עצמה כראוי, ולא יהיו מרכז לפעולותיה כי אם מבט חיצוני של העין. ונפש חלושה כזאת שההשפעה החיצונה פועלת עליה להיות מרכזת את דרכה בחיים, תקבל על נקלה רושם מההשפעה החיצונה לרעה גם כן" (שם). (כלומר, מי שמכיר בערך עצמו ובעצמיותו ולא מושפע מגורמים חיצוניים, יושפע גם פחות מהדעה של אנשים אחרים עליו).

לכל אדם יש מצד אחד אישיות משלו, אופי, כשרונות, נשמה אלוקית ייחודית, וממילא תפקיד רוחני מיוחד. אך יחד עם זאת האדם הוא יצור חברתי ועל כן ישנם יחסי גומלין בינו לבין החברה. ולכן כמו שאר ההשפעות החיצוניות הפועלות עליו משום היותו 'נפעל' על ידי החברה כך גם 'תפעל' עליו העין הרעה של אחרים עליו. אך מי שהוא בעל 'עמדה' משלו, של הכרת עצמו באמת מתוך אחריות לגלות את תפקידו בעולם, העין הרעה של אחרים לא תפעל עליו.

"ומתוך שימצא את האושר האמיתי ומנוחת נפשו בעולמו הפנימי, לא יהיה משועבד להשפעה החיצונה של הבריות הסובבות אותו, לשום את מבטיהן מרכז לחייו ודרכיו, ועם זה יהיה מתעלה משליטה הרעה החיצונית, הפועלת בפועל על אלה הנפשות הנמוכות והחלושות" (עין אי"ה, שם).

בפועל, טוב לאדם להיזהר מהתרברבות בהצלחות – בין אם הצלחה כספית, הצלחה בחינוך הילדים או כל מזל טוב אחר בו שפר חלקו. מאחר ואנשים רבים הם קנאים, וכדי להרגיש טוב, הם יאחלו לאחרים בסתר לבם לאבד את כל מה שיש להם, חיים של ראוותנות תוך "ניקור עיניים" לסביבה מאפשרים הזדמנות ל"עין הרע" לפעול.

על כך אמרו חכמים: "ואמר רבי יצחק: אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר (דברים כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך, (כאילו שכתוב בסמויך)

(המקור: www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=3630. מקור הערך: יהושע דוד אלישיב ע"פ ויקיפדיה, פרוייקט השו"ת, מאמריהם של אראל סגל, דוד אקסלרוד, הרב ערן טמיר).

ניתן אולי להסביר את תופעת העין הרעה באופן מדעי משהו, ע"י כך שלעתים אחרי סדרת הצלחות של אדם או אחרי קבלת תשבחות, באה נפילה מסוימת. זה לא בהכרח בגלל שמישהו הטיל עליו "עין הרע" אלא בגלל חוק הממוצעים, לפיו יש נטייה של הישגים או תופעות להתכנס אל ממוצע ולא להישאר חריגים.

במה אפרים היה גדול ממנשה? מי היו צאצאיהם הבולטים?

אולי אפרים נחשב גדול יותר בגלל שיהושע בן נון וחלק ממלכי ישראל (ירבעם בן נבט, עמרי, אחאב), היו משבט אפרים. משבט מנשה באו השופטים גדעון ויפתח הגלעדי. יחד עם זאת, בסופו של דבר, מנשה זכה לתחום נחלה גדול משל אפרים ויחד עם השטח שניתן ע"י משה רבנו לחצי שבט מנשה מעבר לירדן, כנראה זכה לשטח הגדול ביותר מבין כל השבטים. ראו במפות בסוף הפרק. גם אוכלוסיית שבט מנשה הייתה גדולה יותר משל אפרים. גדולת אפרים מתבטאת, אם כן, במנהיגות ולא בכמות.

מה מזכירה ברכת יעקב?

היא מזכירה מאוד את ברכת אביו יצחק, כאשר דווקא האח הצעיר מקבל את הברכה החשובה יותר. ההבדל הוא שיצחק בירך את יעקב בלא יודעין ואילו יעקב בירך את אפרים במודע, אולי כדי להראות שסדר הלידה הוא לא הקובע אלא תכונות אישיות. עוד הבדל, שמנשה לא קינא באפרים על העדפתו וגם בין צאצאיהם שרר שלום.

ברכת אפרים ומנשה וברכת הבנים בלילות שבת; שבט יוסף זוכה לנחלה כפולה באמצעות אפרים ומנשה

וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא, לֵאמוֹר: בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה; וַיָּשֶׂם אֶת אֶפְרַיִם לִפְנֵי מְנַשֶּׁה. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף: הִנֵּה אָנֹכִי מֵת; וְהָיָה אֱלֹהִים, עִמָּכֶם, וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם. וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל אַחֶיךָ, אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי, בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי. (בראשית מח, כ-כב)

מתי נוהגים לברך את ברכת: "יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה"?

בליל שבת, אחרי שובו מבית הכנסת ולפני הקידוש, מברך האב את בניו בברכה זו. את הבנות הוא מברך בברכת "ישימך אלוקים כשרה, רבקה, רחל ולאה". אחר כך הוא מברך את ברכת הכוהנים, (במדבר ו, כד - כז): "יְבָרֶכְךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וִיחֻנֶּךָּ. יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם". כאמור, אפרים ומנשה מהווים דוגמא של שלום ואחווה בין אחים, פרט למלחמה בין גלעד ואפרים בתקופת השופט יפתח - (שופטים יב).

מה הכוונה שיעקב נתן ליוסף "שְׁכֶם אַחַד" על אחיו ומה הכוונה "בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי"?

לפי רש"י, יעקב נתן ליוסף את העיר שכם אשר קנה, כחלק נוסף על מה שקיבלו אחיו. למעשה, יתכן שיעקב נתן ליוסף את העיר שכם, מפני שלשם הוא שלח אותו לראות את "שלום" אחיו. זה כעין פצוי על מה שעוללו לו. אפשרות נוספת שהכוונה היא לחלק הנוסף שקיבל יוסף בארץ, דרך שני בניו. לגבי "אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי, בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי", לפי הרשב"ם והרמב"ן, יעקב מתכוון לכיבוש הארץ בעתיד ע"י יהושוע, אשר היה משבט אפרים. אי אפשר לומר שדברי יעקב מכוונות ל"כיבוש" שכם ע"י שמעון ולוי, כי נראה בהמשך שיעקב מגנה בתוקף מעשה זה, כך שלא יתכן שהוא מכנה אותו "בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי".

סיכום פרק מח

ראינו שוב את נושא בחירת הבכור ע"י האב, בכך שיוסף, (ולא ראובן), נבחר לקבל שני חבלי ארץ כנחלה ושוב את תופעת מתן הברכה הבכירה לבן שלא נולד הבכור. דנו בסיבת קבורתה של רחל בבית לחם.

פרק מט - דבריו האחרונים של יעקב לבניו - ברכה או נבואה?; יעקב מוכיח את ראובן, שמעון ולוי; קנאות שמעון ולוי; דברי יעקב לשאר הבנים - מאפייני שבט יהודה, זבולון, יששכר, דן, גד אשר ונפתלי; הברכה ליוסף ולבנימין; צוואת יעקב לבניו; פטירת יעקב

דבריו האחרונים של יעקב לבניו – ברכה או נבואה?

וַיִּקְרָא יַעֲקֹב, אֶל בָּנָיו; וַיֹּאמֶר: הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם, אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב; וְשִׁמְעוּ אֶל יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם. (בראשית מט, א-ב)

האם יעקב אכן גילה לבניו את מה שיקרה באחרית הימים?

לפי רוב המפרשים, הכוונה במונח "אַחֲרִית הַיָּמִים", היא לימות המשיח. אמנם יעקב רומז לימות המשיח בדבריו ליהודה בהמשך, "עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה, וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים", אך רוב דבריו מתייחסים לחיי השבטים בעתיד אחרי ההתנחלות בארץ, ולא לימות המשיח. לפי זה אפשר לפרש את "אחרית הימים" כמאות השנים שלאחר הנבואה. לכן רש"י מביא את דברי מדרש "בראשית רבה", שיעקב ביקש לגלות את הקץ ע"י נבואה, (כלומר, ימות המשיח), אך נסתלקה ממנו השכינה והתחיל לדבר בדברים אחרים.

האם יעקב התכוון לברך את בניו? ראו גם פסוק כח, כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵים עָשָׂר; וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם, וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ, בֵּרַךְ אֹתָם.

נראה בהמשך כי יעקב לא בירך את כל בניו ואף דיבר עם ראובן, שמעון ולוי בצורה שלילית. על כן ניתן אולי לומר שהתכוון לדבר עם בניו ולומר להם מה שצפוי לצאצאיהם. לפי זה, פסוק כח מתייחס לברכות **נוספות** אשר ברכם, אך הן אינן כתובות בתורה, כפי שפירש האבן עזרא.

יעקב מוכיח את ראובן, שמעון ולוי; גנוי לקנאות של שמעון ולוי

רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה, כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֶתֶר שְׂאֵת, וְיֶתֶר עָז. פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ; אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה. (בראשית מט, ג-ד)

מה בעצם אומר יעקב לראובן?

לפי המפרשים, ראובן אמנם היה הבכור ועל כן היה ראוי לקבל שני חלקים בארץ ישראל וגם את המלכות על שאר השבטים, אך הוא איבד את הזכות בגלל הפזיזות וחוסר שיקול הדעת שגילה בפרשת בלהה.

שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם. בְּסֹדָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי, בִּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבֹדִי; כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ, וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ שׁוֹר. אָרוּר אַפָּם כִּי עָז, וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה; אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב, וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל. (בראשית מט, ה-ז)

במה מאשים יעקב את שמעון ולוי ומה עונשם?

לפי רש"י, הוא מאשים אותם בביצוע הטבח בשכם - כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ - ובתכנון הריגת יוסף הנמשל לשור, (דברים לג, "בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ"). **לפי פירוש זה, יעקב ידע מה שהאחים זממו לעשות ליוסף.** נשאל על כך בהמשך. עונשם הוא להפריד ביניהם כך שיהיו נפוצים ומפוזרים בישראל.

מה ניתן ללמוד מדברי יעקב על הרמה המוסרית הנדרשת מעם ישראל?

למרות שאז הדבר היה מקובל, לדברי יעקב, הריגת אנשים חפים מפשע או חסרי אונים, תוך ניצול חולשתם, היא מעשה שלא ייעשה. ידוע שגם היום בעת מלחמה, צה"ל משתדל מאוד להימנע מפגיעה באזרחים שאינם מאיימים על שלום החיילים.

האם דברי יעקב התקיימו במציאות?

כן. נחלת שמעון הייתה בנגב אך בעצם לא הייתה עצמאית אלא נכללה בנחלת יהודה. הם היו עניים ונאלצו להסתובב כדי לחפש פרנסה. לשבט לוי לא ניתנה נחלה אלא ניתנו לו 48 ערים מפוזרות בתוך נחלות השבטים האחרים. גם הם היו צריכים להסתובב בין השבטים האחרים ולקבל מהם תרומות ומעשרות וכן מתנות כהונה.

האם תכונת הקנאות המשיכה לאפיין את שמעון ולוי?

את שמעון, לא ברור. את לוי - כן אבל במובן החיובי. אחרי חטא העגל שבט לוי נענה לקריאת משה רבנו "מי לה' אלי" והעניש את עובדי העגל. כגמול על כך הכהונה ועבודת המשכן עברו מהבכורות לשבט לוי. פנחס הכהן, נכדו של אהרון הכהן, פגע בקנאות בזמרי, מנשיאי שמעון דווקא, מפני שבעל מדיינית בפרהסיה לפני משה ואהרון.

אפשר לומר שלוי תיקן את מעשהו הראשון בשכם ואילו שמעון קלקל שוב. הניגוד ביניהם מודגש כאשר תירצו את הטבח בשכם במלים "הַכְזוֹנָה, יַעֲשֶׂה אֶת אֲחוֹתֵנוּ". פנחס, משבט לוי, היה קנאי נגד הזנות ואילו זמרי, משבט שמעון, עשה מעשה זנות, (במדבר כה). גם בתקופת אנטיוכוס הרביעי, החשמונאים, משבט לוי, הנהיגו בקנאות את המלחמה נגד היוונים והמתייוונים.

דברי יעקב לשאר הבנים; מאפייני שבט יהודה, זבולון, יששכר, דן, גד, אשר ונפתלי

יְהוּדָה, אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ - יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ; יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ. גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה, מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ; כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא, מִי יְקִימֶנּוּ. לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה, וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו, עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה, וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים. אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה, וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ; כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ, וּבְדַם עֲנָבִים סוּתֹה. חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן; וּלְבֶן שִׁנַּיִם מֵחָלָב.
(בראשית מט, ח-יב)

יְהוּדָה, אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ - למה אחיו של יהודה צריכים להודות לו? מה מאפיין את שבט יהודה לפי דברי יעקב?

לפי המפרשים, כוונת המילה "יוֹדוּךָ " אינה מלשון "תודה" אלא מלשון "הוד", שאחיו יתנו לו הוד מלכות.

שבט יהודה הוא שבט המלכות, המסומלת ע"י גור אריה, (שהוא היום גם סמלה של העיר ירושלים). מדוד המלך ואילך, ברוב התקופות, ניתנה המלוכה לשבט יהודה, פרט מאשר בממלכת ישראל. גם הריש גלותא, מנהיג היהודים בגלות בבל, היה מצאצאי דוד המלך וכן יהיה המשיח, המכונה "שִׁילֹה", שאליו ייקהלו העמים. הרמב"ן שואל מדוע המלך הראשון, שאול, לא היה משבט יהודה. תשובתו, שבני ישראל ביקשו מלך ממניעים לא טהורים ולא היה להם צורך במלך כל עוד שמואל הנביא הנהיג אותם. מאחר שהקב"ה ידע שמלכות שאול לא תחזיק מעמד זמן רב ולא תעבור לבניו, הוא בחר במלך שאיננו משבט יהודה. הרמב"ן מוסיף שבני חשמונאי שהיו כידוע כוהנים משבט לוי, חטאו בכך שלקחו לעצמם את המלוכה. לכן בסופו של דבר משפחת חשמונאי נכרתה ע" המלך הורדוס ולא נשאר לה זכר. פירוש סוף הברכה: ארצו של יהודה תהיה משופעת בגפן וחלב עד שיאדימו עיני השותים מהיין ושיניהם ילבינו מרוב חלב.

זְבוּלֻן, לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן; וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת, וְיַרְכָתוֹ עַל צִידֹן. יִשָּׂשכָר, חֲמֹר גָּרֶם, רֹבֵץ, בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם. וַיַּרְא מְנֻחָה כִּי טוֹב, וְאֶת הָאָרֶץ כִּי נָעֳמָה; וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל, וַיְהִי לְמַס עֹבֵד. (בראשית מט, יג-טו)

מה תכונותיהם של שבטי זבולון ויששכר לפי הברכה? איך אפשר לכנות את יששכר "חמור"?

שבט זבולון ישכון קרוב לחוף הים התיכון והוא יעסוק במסחר ימי. לפי המפרשים הוא יעזור כלכלית לשבט יששכר, אשר יעבוד את אדמתו הפורייה ויישא בעול לימוד והוראת התורה. בימי קדם, החמור נחשב סמל לחריצות דווקא, כך שליששכר לא הייתה סיבה להיעלב. לפי תרגום

אונקלוס - וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר, ויהיה האויב הכבוש תחתיו, למס עובד.

דָּן יָדִין עַמּוֹ, כְּאַחַד, שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל. יְהִי דָן נָחָשׁ עֲלִי דֶרֶךְ, שְׁפִיפֹן עֲלִי אֹרַח, הַנּשֵׁךְ עִקְבֵי סוּס, וַיִּפֹּל רֹכְבוֹ אָחוֹר. לִישׁוּעָתְךָ, קִוִּיתִי ה'. גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ; וְהוּא יָגֻד עָקֵב. מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ; וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי מֶלֶךְ. נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה, הַנֹּתֵן אִמְרֵי שָׁפֶר. (בראשית מט, טז-כא)

מה מאפיין שבטים אלה ובמה זה התבטא במציאות?

ע"פ רש"י:
דן - יצא ממנו השופט שמשון אשר יקום את נקמת ישראל מהאויבים וילחם כנחש, לבד ובעורמה בפלישתים, אך בסוף ינקרו הפלישתים את עיניו. הוא יפיל את הבניין, אך ימות עם הפלישתים. בגלל סופו הטראגי של שמשון, יעקב מבקש את ישועת ה' לבניו.

גד - יצאו גדודים ממנו שיעברו את הירדן עם אחיהם חלוצים למלחמה וישובו על עקבותיהם לנחלתם בעבר הירדן לאחר (**בעקב**ות) כיבוש הארץ. הרמב"ן מפרש את הנבואה על יפתח הגלעדי.

אשר - ארצו תהיה שמנה משמן זית וזה יגיע גם לבית המקדש ולמשפחת המלוכה.

נפתלי - נחלת נפתלי תהיה באזור הכנרת היכן שהפירות יקדימו להבשיל, כאַיָּלָה שהיא קלה לרוץ, וכולם ישבחו את הפירות ויברכו עליהם באמרי שפר.

הברכה ליוסף ולבנימין

בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף, בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן; בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר. וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ; וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים. וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ, וַיָּפֻזוּ זְרֹעֵי יָדָיו; מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב, מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל. מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ, וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ, בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל, בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת; בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם. בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי, עַד תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם; תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף, וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו. בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף, בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד; וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל. (בראשית מט, כב-כז)

מה משמעות הברכה ליוסף ובאיזו מידה התקיימו הדברים?

לפי רש"י, יוסף יהיה בן חן ויופי או כגפן פורייה ובנות מצרים צעדו על החומות ("שׁוּר" = חומה), כדי לראות את יופיו. וַיְמָרְרֻהוּ, וָרֹבּוּ, וַיִּשְׂטְמֻהוּ, בַּעֲלֵי חִצִּים - אחיו וכן אשת פוטיפר שנאו אותו וירו בו חצים בלשונם. וַיָּפֻזוּ זְרֹעֵי יָדָיו - אחר כך ניתנה טבעת פז על ידיו ומשם עלה להיות אבן

ישראל. הקב"ה ייתן לו ברכות הנחלה וריבוי צאצאים. יוסף יקבל את הברכות שקיבל אביו, שהן מעבר לברכות שקיבלו אברהם ויצחק, כי נאמר ליעקב, "וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה", כלומר שהשפעת יוסף תתפשט על עמים רבים.

מדוע בנימין נמשל לזאב טורף?

רש"י מפרש שבני בנימין עתידים להיות חטפנים אחרי פרשת פילגש בגבעה, (שמואל א ,יד) ושהדברים נאמרו גם על נצחונות שאול בראשית מלכותו ("בבוקר") ועל מרדכי ואסתר אחרי חורבן בית ראשון ("בערב").

מאיזה שבט אנחנו?

היום מקובל לומר שנשארו רק שלושה שבטים: לוי, יהודה ובנימין. מי שממשפחת כוהנים או לויים, שייך לשבט לוי. מי שלא, הוא כנראה מיהודה או בנימין, כאשר יש יותר סיכוי שמיהודה, השבט הגדול יותר. לכן, כעם, אנחנו נקראים "יהודים". למרות זאת, ישנן קהילות יהודיות המייחסות את עצמן ע"פ מסורות, לעשרת השבטים אשר גלו ע"י ממלכת אשור. למשל, קהילות בבוכרה, כורדיסטן, פרס, הודו ואפגניסטן. יש גם חוקרים המנסים לאתר את צאצאי עשרת השבטים במקומות שונים בעולם.

יחד עם זאת, יש הטוענים כי רבים מתושבי ממלכת ישראל נמלטו לממלכת יהודה ששמרה על עצמאותה. לביסוס טענתם הם משתמשים בממצאי חפירות ארכאולוגיות שנערכו בירושלים, מהן עולה כי אוכלוסיית העיר הכפילה פי כמה וכמה בתקופה שלאחר הגליית האשורים את תושבי ממלכת ישראל - דבר האפשרי הגיונית רק אם הייתה הגירה של ישראלים מהצפון אל ממלכת יהודה.

למרות הצורה שבה מתוארת ההגליה לאשור בספר מלכים, מסתבר שלא כל תושבי ממלכת ישראל הוגלו לאשור, כך עולה גם מהאנאלים של תגלת פלאסר השלישי שטוען שהגלה "רק 27,290 איש מהעיר שומרון" ואת היתר השאיר במקום עם הטלת מס כבד עליהם. בנוסף, המקורות האשוריים טוענים כי רק 13,250 איש הוגלו מהגליל מבלי למנות את מניין הגולים מעבר הירדן המזרחי. (ויקיפדיה, עשרת_השבטים).

לפי זה, יתכן שהעם היהודי היום מורכב מצאצאי שבטים רבים.

צוואת יעקב לבניו ; פטירת יעקב

כָּל אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵים עָשָׂר; וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם, וַיְבָרֶךְ אוֹתָם, אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ, בֵּרַךְ אֹתָם. וַיְצַו אוֹתָם, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: אֲנִי נֶאֱסָף אֶל עַמִּי - קִבְרוּ אֹתִי אֶל

אֲבֹתָי: אֶל הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי. בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה, אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מַמְרֵא, בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת הַשָּׂדֶה, מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת קָבֶר. שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת אַבְרָהָם, וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת יִצְחָק, וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ; וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת לֵאָה. מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ, מֵאֵת בְּנֵי חֵת. וַיְכַל יַעֲקֹב לְצַוּוֹת אֶת בָּנָיו, וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל הַמִּטָּה; וַיִּגְוַע, וַיֵּאָסֶף אֶל עַמָּיו. (בראשית מט, כח-לג)

למה יעקב מצווה גם את שאר בניו לקבור אותו במערת המכפלה אם כבר ציווה את יוסף?

לפי הרמב"ן, הוא פחד שאולי פרעה לא ישחרר את יוסף. לבסוף פרעה הסכים לכך בגלל שחשש להפר את השבועה של יוסף.

למה יעקב מדגיש כל כך את מעשה קניין המערה?

יתכן שחשש שבגלל ההיעדרות הארוכה מהארץ, בניו אינם מודעים כל כך לעובדה שאברהם קנה את המערה בקניין גמור כדי שתשמש אחוזת קבר משפחתית.

סיכום פרק מט

בפרק זה יעקב "מברך" את בניו. את ראובן, שמעון ולוי הוא מוכיח לפני מותו. את חלק משאר השבטים הוא משבח ובעיקר מגלה להם מה צפוי לצאצאיהם אחרי החזרה לארץ כנען. בעצם הבשורה הברורה והמוחשית כל כך על החזרה העתידית לארץ האבות, יש כעין נחמה לקראת ימים הקשים שעוד יבואו.

פרק נ - למה המצרים נהגו לחנוט? ; מסע הקבורה המלכותי והארוך של יעקב למערת המכפלה ; חששם של האחים מנקמת יוסף ; האם שיקרו לו? ; יוסף מפייס את אחיו ; צוואת יוסף ושנות חייו.

למה המצרים נהגו לחנוט?; מסע הקבורה המלכותי והארוך של יעקב למערת המכפלה

וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל פְּנֵי אָבִיו; וַיֵּבְךְּ עָלָיו, וַיִּשַּׁק לוֹ. וַיְצַו יוֹסֵף אֶת עֲבָדָיו, אֶת הָרֹפְאִים, לַחֲנֹט אֶת אָבִיו; וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת יִשְׂרָאֵל. וַיִּמְלְאוּ לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם, כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנָטִים; וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם, שִׁבְעִים יוֹם. (בראשית נ, א-ג)

למה יוסף ציווה לחנוט את אביו? האם זה תואם את מנהגי ישראל?

המנהג המצרי הקדום היה לחנוט את גופות המת בתחבושות לאחר שהוצאו ממנו האיברים הפנימיים וזאת כדי למנוע ריקבון. זה נעשה כי האמינו שנשמתו של אדם ממשיכה להתקיים כל עוד גופו קיים. ע"פ הקבורה היהודית אסור להוציא איברים, (חוץ מאשר לצרכי השתלה), משום כבוד המת. חוץ מזה ע"פ האמונה היהודית, הנשמה ממשיכה להתקיים ללא קשר לקיום הגוף. יחד עם זאת, לפני מתן התורה, חניטה לא נאסרה לבני ישראל.

יש מסבירים שהחניטה התאימה ליוסף, ע"מ לשמור על גופת יעקב עד לקבורתו, כמה חודשים לאחר מכן, במערת המכפלה. כפי שנראה בהמשך, חנטו גם את גופתו של יוסף, כנראה באותה סיבה.

כאמור, לא מקובל במסורת היהודית לחנוט גופות מתים או לשרוף אותן, כי יש לקיים: "כי עפר אתה ואל עפר תשוב", (בראשית ג' 19) - אדם הוא בן תמותה וה' יצר אותו מאדמה, (או מיסודות הטבע), ואליה הוא מוחזר עם מותו. למרות זאת, ידוע על מקרה מסוים בעת החדשה שגופתו של יהודי נחנטה.

ד"ר אליהו מונטאלטו היה הרופא האישי של מלכת צרפת מארי דה מדיצ'י. בשנת 1615 הוא ליווה את משפחת המלוכה לספרד לחתונת יורש העצר לואי ה - 13. בדרך חזרה הוא חלה בעיר טור (Tours) ונפטר בתאריך 17 בפברואר 1616. היות שבצוואתו ביקש להיקבר בבית קברות יהודי וכזה לא היה אז בצרפת, חנטו את גופתו והעבירו אותה לקבורה בבית הקברות "בית חיים" בהולנד. (המקור: ויקיפדיה, חניטה).

איזה מומיות מפורסמות התגלו?

התגלו מומיות של הפרעונים תות ענח' אמון, רעמסס הראשון, בנו סתי ונכדו רעמסס השני. בסוף הפרשה נמצאות תמונות המומיות של רעמסס הראשון והשני.

למה העם המצרי התאבל על יעקב כל כך?

לפי רש"י, יעקב הביא למצרים ברכה ומי הנילוס התברכו. למעשה הם התאבלו בסך הכול 70 יום, 40 במהלך החניטה ו - 30 יום לאחר מכן, כפי שהיה מקובל להתאבל במצרים על אנשים מכובדים.

וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים; וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד. וַיָּבֹאוּ עַד גֹּרֶן הָאָטָד, אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, וַיִּסְפְּדוּ שָׁם, מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד; וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל, שִׁבְעַת יָמִים. וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד, וַיֹּאמְרוּ: אֵבֶל כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם; עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן. (בראשית נ, ט-יא)

מה אפשר ללמוד מפסוק י?

שעושים הספד לנפטר לפני קבורתו, (נלמד גם מאברהם אבינו, "וַיָּבֹא, אַבְרָהָם, לִסְפֹּד לְשָׂרָה, וְלִבְכֹּתָהּ, (בראשית כג, ב) ושהאבל העיקרי נמשך שבעה ימים, כפי שאנחנו נוהגים.

למה עבר המסע לארץ כנען מזרחה, דרך עבר הירדן, ולא ישר בכוון צפון מזרח, דרך הנגב?

יתכן שבני יעקב העדיפו שלא להתקרב לאזור של עשו, אלא להקיף אותו מדרום מזרח. מעניין שמסלול מסע בני ישראל אחרי יציאת מצרים היה דומה למסלול זה. יש אומרים שבכך התקיים "מעשי אבות – סימן לבנים".

חששם של האחים מנקמת יוסף; האם שיקרו לו?; יוסף מפייס את אחיו

וַיִּרְאוּ אֲחֵי יוֹסֵף כִּי מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ: לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף; וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ. וַיְצַוּוּ אֶל יוֹסֵף לֵאמֹר: אָבִיךָ צִוָּה, לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: כֹּה תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף, אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמָלוּךָ, וְעַתָּה שָׂא נָא, לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ; וַיִּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו. וַיֵּלְכוּ גַּם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו; וַיֹּאמְרוּ: הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף: אַל תִּירָאוּ; כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי? וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה, לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה, לְהַחֲיֹת עַם רָב. וְעַתָּה, אַל תִּירָאוּ, אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת טַפְּכֶם; וַיְנַחֵם אוֹתָם, וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם. (בראשית, טו-כא)

איך יתכן שאחרי 17 שנה אחיו עדיין חשדו שיוסף יתנקם בהם?

לפי רש"י, הם חשו בשינוי ביחסו של יוסף כלפיהם. אבל אפשר לומר בפשטות שהאחים הבינו שיוסף נמנע מלהתנקם בהם כל עוד אביהם בחיים, בדומה לעשיו, שאמר: (בראשית כז, מא): "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי, וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי", כדי לא לצערו, אבל עכשיו כבר אין מניעה.

האם לפי דברי האחים אפשר להוכיח שיעקב ידע על מכירת יוסף?

אם יעקב לא באמת ציווה כך - (ראו את השאלה הבאה) - זה כביכול לא מוכיח דבר. מאידך אפשר לטעון שאם יעקב לא ידע על המכירה ולא הזכיר אותה כלל, האחים לא היו שמים בפי אביהם דבר כל כך מופרך מאליו.

אם יעקב לא ידע על המכירה, איך הוא חשב שיוסף הגיע למצרים?

לפי הרמב"ן, בסוף הוא חשב, אולי אחרי שנאמר לו, שיוסף אמנם לא נהרג ע"י חיה רעה, אלא רק נפצע, וכתונתו הספוגה בדם נמצאה ע"י האחים, ושמישהו מצא ואסף אותו ואחר כך מכר אותו כעבד למצרים. אף אחד מהאחים, כולל יוסף, לא גילה לו את האמת כדי לא לגרום לו צער וכדי להימנע מפירוק המשפחה.

אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי רָעָה גְמָלוּךָ - האם אכן יעקב ציווה כך?

ע"פ רש"י, בהתבסס על דברי ריש לקיש במדרש דברים רבה, הוא לא צווה כך ורק מתוך חששם הם המציאו את הציווי. זה גם מסתבר, כי אם יעקב רצה לצוות כך ליוסף היה אומר לו כך בפירוש ולא רק באמצעות האחים. להגנת האחים, ראינו כבר שבמקרה שאדם חושש לחייו או לגורלו, או לשם שמירה על דרכי שלום בין הבריות, מותר לו לסטות מהאמת. ראו מקרה אברהם אבינו ואבימלך (בראשית כ, ב).

צוואת יוסף ושנות חייו

וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם, הוּא וּבֵית אָבִיו; וַיְחִי יוֹסֵף, מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים. וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם, בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים; גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן מְנַשֶּׁה, יֻלְּדוּ, עַל בִּרְכֵּי יוֹסֵף. וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו: אָנֹכִי מֵת; וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם, וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת, אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב. וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף, אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר: פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם, וְהַעֲלִתֶם אֶת עַצְמֹתַי מִזֶּה. וַיָּמָת יוֹסֵף, בֶּן מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים; וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ, וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם. (בראשית נ, כב-כו)

עצמות יוסף אכן הועלו לארץ עם יציאת מצרים. היכן נקברו אחי יוסף?

ע"פ המסורת, בני ישראל העלו גם את עצמותיהם של אחי יוסף עם יציאתם ממצרים, וקבריהם נמצאים בנחלתם. יחד עם זאת קיימות מסורות לגבי מיקום קברי השבטים, שלא בתחום נחלתם: קבר ראובן – באזור פלמחים; קבר שמעון – ליד ניר אליהו (כביש 6), קבר יהודה – בעיר יהוד; קבר דן – ליד קיבוץ גזית בגליל; קברי אשר ונפתלי – ליד רמות נפתלי באצבע הגליל; קבר בנימין – בכפר סבא.

סיכום פרק נ

בפרק המסיים את ספר בראשית, ראינו את ההבדלים בין אמונת המצרים לאמונת ישראל בנושא הישארות הנשמה, כאשר המצרים האמינו שהנשמה מתקיימת רק בתוך גוף הנפטר. ראינו את המסלול הארוך של מסע קבורת יעקב עד מערת המכפלה ושמסלול בני ישראל אחרי יציאת מצרים היה דומה. הבנים לא שקלו להשיב את משפחותיהם באותה ההזדמנות לארץ כנען, בגלל גזרת השעבוד שלא היה מנוס ממנו, או בגלל שהמצרים לא הרשו להם לצאת. יחד עם זאת, ע"פ המסופר בדברי הימים ובמדרש, חלק משבט אפרים כנראה חזר לארץ לפני יציאת מצרים. ראינו שוב את ההבדל הגדול בין גישת האחים לבין גישת יוסף ביחס לכל מה שקרה ביניהם ואת אצילות הנפש של יוסף.

<u>הרעיון המרכזי של פרשת ויחי</u>

הרעיון המרכזי הוא ההבטחה והנחמה שבדברי יעקב לבניו לגבי החזרה העתידית המובטחת לארץ האבות, לאחר סיום גלות מצרים, דרך תיאור ואפיון השבטים בנחלותיהם בארץ בעתיד.

<u>*תוספת*</u>

<u>חכמה יהודית</u>

שלושה יהודים קנו בשותפות 17 סוסים תמורת 2700 רובל. אחד שילם חצי מסך המחיר, השני שילם שליש והשלישי שילם תשיעית. כאשר הגיע הזמן לחלק את הסוסים ביניהם, הם לא ידעו איך. (יש לכם רעיון לחלוקה?)

הם הלכו להתייעץ עם רב. אמר להם: תנו לי לישון על זה הלילה. תחזרו מחר עם הסוסים. למחרת הם חזרו. הרב הלך לאורווה שלו והביא את סוסו.

אמר להם: ידידי, עכשיו יש כאן 18 סוסים. אתה שילמת חצי, אז תיקח 9 סוסים. אתה שילמת שליש, תיקח 6 סוסים. אתה ששילמת תשיעית, תיקח 2 סוסים.
הנה חילקתם את 17 הסוסים ואני לוקח בחזרה את סוסי.
תנסו למצוא את הטעות בנתוני המקרה.

מקור: Wikimedia Commons

קבר רחל בבית לחם, 1978.

קבר יוסף בשכם. יוצר: מאיר רוטר, 2014.

creativecommons.org/licenses/by sa/3.0/deed.he

קבר יהודה – בעיר יהוד. מקור: ויקיפדיה. משתמש: מיכאלי. צילם: מיכאל יעקובסון, 2005.

קבר בנימין בכפר סבא.

creativecommons.org/licenses/by sa/2.5/deed.he

פסל של רעמסס הראשון. מקור: Creative Commons Attribution Share Alike 2.5 Generic

רעמסס הראשון מלך בשנים 1318 - 1320 לפנה"ס. ישנם חוקרים הטוענים כי שעבוד בני ישראל התחיל בימי בנו, הפרעה סתי הראשון שמלך בשנים 1318 - 1304 לפנה"ס, אך ישנם הטוענים שבני ישראל כבר יצאו ממצרים הרבה לפני כן.

בספר מלכים א' פרק ו, נאמר "ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית... למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה' ". חנוכת בית המקדש ע"י שלמה המלך היה בערך ב - 960 לפנה"ס.

לפי זה אפשר לחשב מתי הייתה יציאת מצרים. פרטים נוספים יופיעו בספר שמות.

ראש המומיה של בנו של רעמסס הראשון, סתי הראשון. צולם ע״י החוקר Emil Brugsch, (1842 - 1930)

מצבת סתי הראשון , בבית שאן. בראש המצבה חקוקה דמותו של סתי המקטיר קטורת לאל השמש רע. ערך 3 מסעות לארץ ישראל וסוריה. מסעו הראשון היה כדי לדכא מרד שפרץ בבית שאן. לזכר נצחונו הציב 2 מצבות בבית שאן. מקור: סתי_הראשון commons.wikimedia

המומיה של פרעה רעמסס השני, בנו של סתי, במוזיאון קהיר. ויקיפדיה, רעמסס_השני.

ובצעירותו...חלק מפסל ענק, הנמצא במוזיאון הבריטי.

Wikimedia Commons :מקור

<u>חנוטים מפורסמים</u>

אחד החנוטים המפורסמים ביותר, בעידן המודרני לפחות, הוא ולדימיר איליץ׳ לנין שנחנט לאחר מותו ב - 1924 על מנת שאזרחי ברה״מ יוכלו לחזות בגופתו של מנהיגם האהוב. גופתו של לנין הושרתה בתמיסה בעלת מרכיבים סודיים, ומאז עברה טיפולים שבועיים באותה תמיסה. למרות הטיפול המסור בגופה (שכולל החלפת חליפתו מדי כמה שנים) ניכרים בגופה סימני הזמן, אם כי ראשו של המנהיג הסובייטי נמצא במצב טוב יחסית. גופתו הונחה בארון זכוכית במאוזוליאון

ליד חומת הקרמלין במוסקבה, ושימשה שנים רבות מקום עלייה לרגל להמוני רוסים ומבקרים מחוץ לארץ.

לאחרונה הועלו הצעות להעביר את הגופה לקבורה ולהרוס את המאוזוליאום, אך עד כה לא נעשה דבר. לפני החניטה הוציאו המדענים הסובייטים את מוחו של לנין על מנת לחקור את "גאונותו" של מנהיגם. באותה טכניקה שפיתחו המדענים הסובייטים שומרו גופותיהם של יוסיף סטלין, מאו דז דונג, שליט סין, והו צ'י מין, מנהיג צפון וייטנאם.

גופתו החנוטה של לנין (1870 – 1924). צלם לא ידוע. מקור:
המאוזוליאום של לנין/wikimapia.org/235/ he

בין הנחנטים בתקופת ימי הביניים היו קרל ה - 1 "הגדול", מלך הפרנקים וקיסר האימפריה הרומית הקדושה לשעבר, (748 – 814), ואל סיד, האביר והגיבור הקסטיליאני בספרד, (1044 – 1099), אשר נחנטו במצב ישיבה, והנרי ה - 1 מלך אנגליה אשר מת בצרפת ונחנט על מנת שיוכל להיקבר באנגליה. מלכים אחרים שנחנטו היו קנוט ה - 2, מלך שוודיה, ויליאם ה - 1 "הכובש", מלך אנגליה, ואדוארד ה - 1. כאשר פתחו את קבריהם בתקופות שונות, מאות שנים לאחר מותם, דיווחו עדים כי גופותיהם לא נתכלו ונותרו שלמות.

כאשר הוצאה גופתו של נפוליאון ממקום קבורתה באי סנט הלנה ב – 1840, כ - 20 שנה לאחר מותו, כדי להעבירה לצרפת, העידו האנשים כי הגנרל הצרפתי נראה ממש כפי שהיה בחיים. על פי סברה אחת נשתמרה גופתו על ידי החומר ארסניק, ממנו, על פי אחת ההשערות, הורעל נפוליאון.

חנוטה נוספת, אווה פרון, (1919 – 1952). רעייתו הנערצת של נשיא ארגנטינה חואן פרון. על פי הסברה הזריקו החונטים לגופה של "אוויטה", פארפין ששימר את אבריה וריקמותיה. לאחר שעלו מתנגדי פרון בארגנטינה לשלטון ב - 1955, נעלמה גופתה למספר שנים, ונקברה רק ב - 1976.

מקור: commons.wikimedia.org/wiki/Evita

<u>חלוקת ארץ ישראל לנחלות השבטים.</u>

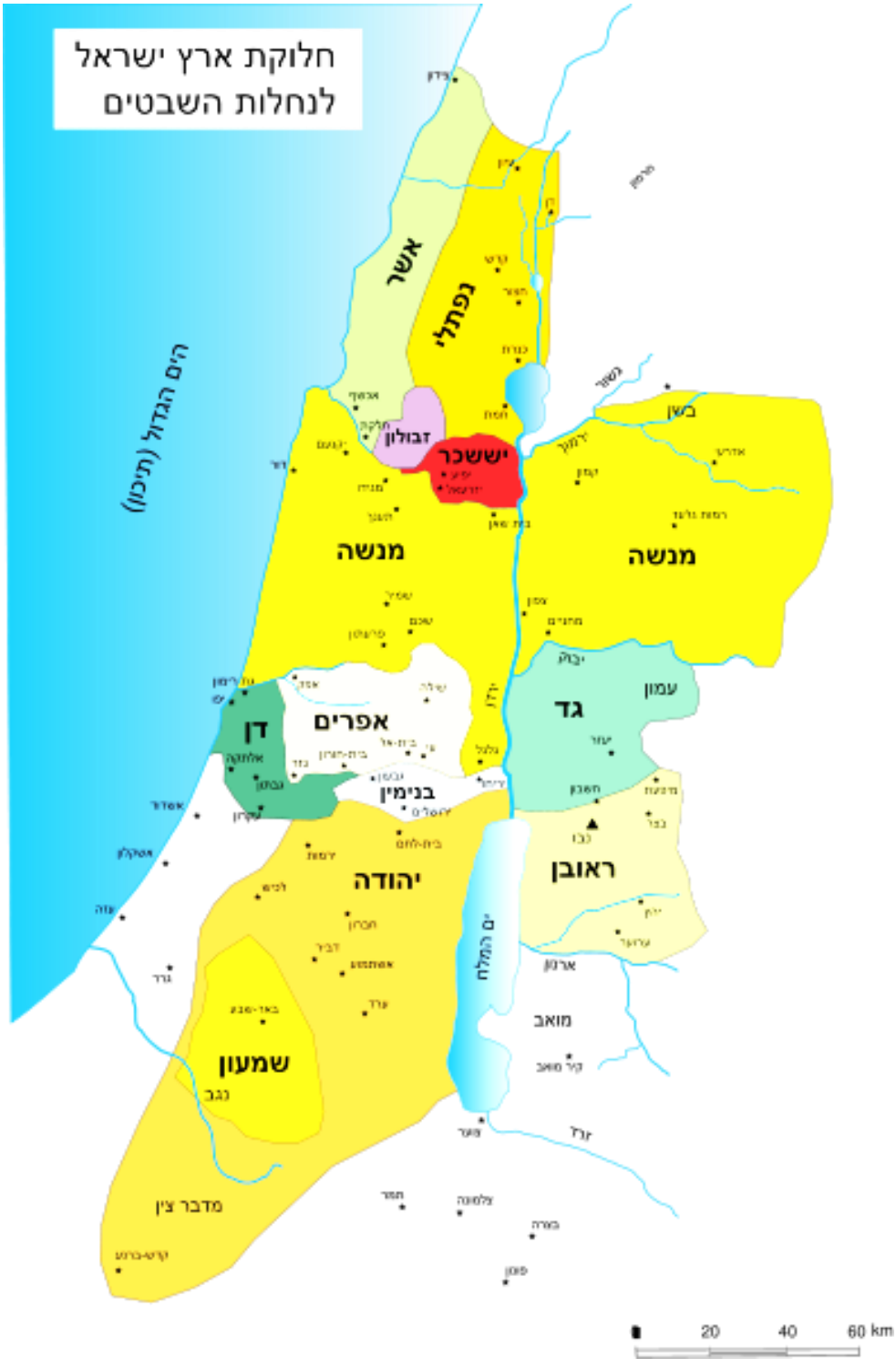

מקור: שבטי ישראל/he.wikipedia.org

מפתח פרשני התורה – לכל הסדרה, (סדר א-ב).

רבי אברהם אבן עזרא - (ראב"ע), (1092 או 1093- 1164 או 1167), נולד בתור הזהב של יהדות ספרד, בטודלה שבספרד. הוא היה משורר, בלשן, פרשן המקרא, רופא ופילוסוף, מהבולטים בהוגים היהודים בימי הביניים. עסק גם באסטרולוגיה, שהביאה אותו גם לעיסוק במתמטיקה ובאסטרונומיה (מכתש בירח - Abenezra - קרוי על שמו). רבים מספריו נכתבו בעברית.

אונקלוס - (תחילת המאה השנייה) - גר צדק שהיה אחיינו של הקיסר הרומי אדריאנוס והתגייר לפני מרד בר כוכבא בשלהי תקופת התנאים. הוא היה תלמידו של רבי עקיבא.

היה מחבר "תרגום אונקלוס" לארמית ו"תרגום עקילס" ליוונית של התנ"ך, שחוברו על דעת רבי יהושע ורבי אליעזר. התרגומים נעשו, כנראה, בארץ ישראל בתחילת המאה ה - 2, והם נערכו סופית בבבל. התרגומים נועדו להביא את התורה בשפתם המדוברת של היהודים בתפוצות הגולה. במהדורות מסורתיות של המקרא מופיע תרגום זה בצדו של הטקסט העברי.

רבי עובדיה ספורנו - (1476 לערך - 1550 לערך), מפרשני המקרא. נולד בסיסינא, ליד העיר צ'סנה שבאיטליה. שם רכש כנראה את רוב ידיעותיו התורניות, וכשבגר עזב את כפרו והתיישב בעיר הבירה רומא, שבה רכש ידע רב במקצועות כלליים ביניהם: פילוסופיה, בלשנות, מתמטיקה ועוד, אך מקצועו העיקרי היה רפואה.

ברומא, לצד עיסוקו ברפואה, התמסר הרב ספורנו לענייני הקהילה. הוא נתן שיעורי תורה, היה חבר בבית הדין של הקהילה ועמד בראש ישיבה. הוא גם השקיע מאמצים רבים בייסוד בית דפוס עברי בעירו. הרב ספורנו נפגש עם רבי דוד הראובני ועודדו בפעולותיו להקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל.

רמב"ם - ר' משה בן מיימון - (1138, קורדובה, ספרד - 1204, פוסטאט (קהיר העתיקה, מצרים); גופתו הועברה לקבורה בטבריה; מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, איש אשכולות, מדען, רופא, חוקר, פוסק הלכה ומנהיג. אחד האישים החשובים והנערצים ביותר ביהדות. עליו נאמר "ממשה עד משה לא קם כמשה" והוכתר בכינוי "הנשר הגדול".

רמב"ן - רבי משה בן נחמן - (1194 - 1270) מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן התורה והתלמוד, הוגה, מקובל ורופא. פעל בצפון ספרד (קטלוניה). בסוף ימיו עלה לארץ ישראל. בשנת 1263 ערך פולמוס נגד הנוצרים בצווי מלך ספרד.

רש"י - רבי שלמה יצחקי - (1040 - 1105). חי ופעל בצפון צרפת. נחשב לגדול מפרשי התנ"ך והתלמוד, והוא הראשון שעשה זאת באופן כמעט מקיף. העמיד תלמידים רבים, בתוכם נכדיו הרשב"ם ורבנו תם, מבעלי התוספות.

רשב"ם - רבי שמואל בן מאיר (1080 לערך - 1160 לערך). היה פרשן המקרא ומבעלי התוספות, נכדו של רש"י. חי ופעל בצרפת. נודע במיוחד בנטייתו להיצמד לפשט הכתוב בעת פירוש המקראות.

* פרשנים נוספים מופיעים בתוך טקסט הספרים.

<u>ביבליוגרפיה</u>

חומש בראשית - מקראות גדולות.

בינה במקרא - הרב יששכר יעקבסון, הוצאת פסרים סיני, תל אביב, תשל"ד, 1974.

ספר החינוך – הוצאת מוסד הרב קוק

מאהלי תורה - הרב יעקב אריאל, הוצאת התורה והארץ, כפר דרום.

הגות בפרשיות התורה - יהודה נחשוני, הוצאת ספרייתי, בני ברק, תשמ"ט, 1989.

עיונים בפרשיות השבוע - הרב אלחנן סמט, הוצאת מעליות, תשס"ב, 2002.

עיונים חדשים בספר בראשית - נחמה ליבוביץ, הוצאת הסוכנות היהודית, 1983

פרופ' נתן אביעזר, בראשית ברא, אוניברסיטת בר אילן, הוצאת חדקל, תשנ"ד, 1993.

פרופ' נתן אביעזר, אמונה בעידן המדע, אוניברסיטת בר אילן, תשס"ט, 2009.

מקורות אלה שימשו גם לספרי הסדרה הנוספים – שמות, ויקרא, במדבר ודברים.

מקורות נוספים שניתן שימוש בהם, מופיעים בתוך הטקסט, לאחר מקום השימוש.

אינדקס

א

אבולוציה, 18
אבימלך, 104, 150, 151, 152, 155, 156, 162, 169, 190, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 209
אברהם, 29, 58, 94, 95, 104, 108, 111, 112, 113, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 146, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 183, 186, 190, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 203, 208, 214, 215, 241, 242, 247, 255, 258, 267, 286, 338, 353, 358, 366, 367, 370, 379
אדום, 191, 192, 246, 249, 253, 269, 270, 272, 273
אלוקים, 11, 18, 20, 22, 24, 29, 30, 31, 36, 66, 68, 80, 153, 164, 166, 175, 196, 215, 216, 238, 264, 313, 314, 331, 343, 361
אליעזר, 94, 113, 134, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 187, 214, 379
אפרים ומנשה, 357, 361
אשת פוטיפר, 301

ב

בית אל, 106, 215, 264, 267
בנימין, 143, 262, 264, 265, 277, 282, 321, 322, 324, 326, 327, 328, 331, 334, 336, 337, 338, 339, 365, 366
בריאת היקום, 18
ברית בין הבתרים, 113, 115, 116, 169
ברית המילה, 123, 124, 127, 133, 169

ג

גן עדן, 34, 36, 39, 43

ד

דינה, 232, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 273, 291

ה

הגר, 115, 119, 120, 121, 122, 159, 160, 162, 169, 186
היצר הרע, 40, 46, 48, 59, 77
המבול, 57, 59, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 83, 85, 88, 95, 148
הפלשתים, 81, 162, 180, 194, 197, 365
הקשת, 79, 84, 85, 88
השבת, 9, 34, 35, 39

י

יהודה, 191, 224, 246, 253, 274, 280, 281, 282, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 307, 309, 326, 329, 331, 334, 345, 363, 364, 366, 380
יוסף, 12, 192, 206, 225, 233, 236, 253, 255, 265, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 292, 294, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 356, 357, 358, 361, 363, 365, 367, 368, 369, 370, 371
יעקב, 191, 192, 193, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257,258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 273, 274, 276, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 292, 309, 320, 324, 326, 327, 329, 339, 343, 344, 347, 352, 353, 354, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 371, 380
יצחק, 29, 58, 123, 126, 142, 159, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 178, 180, 182, 183, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 226, 241, 242, 247, 262, 267, 269, 273, 292, 343, 360, 367

ישמעאל, 113, 119, 120, 121, 122, 126, 159, 160, 161, 162, 169, 186, 187, 208, 254, 269, 308

ל

לְאָה, 219, 220, 223, 227, 228, 231, 232, 253, 257, 367
לבן, 59, 81, 120, 135, 169, 181, 205, 206, 208, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 246, 249, 361
לוט, 17, 94, 102, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 134, 136, 142, 143, 144, 146, 147, 148

מ

מלכי-צדק, 109, 111
מערת המכפלה, 174, 175, 176, 187, 188, 255, 371
מצרים, 107, 115, 116, 160, 187, 194, 239, 271, 276, 279, 282, 284, 294, 306, 307, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 323, 332, 336, 337, 338, 339, 345, 347, 348, 353, 354, 356, 357, 365, 368, 369, 371, 373, 379
מתושלח, 54

נ

נח, 37, 53, 55, 56, 57, 58, 65, 66, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 88, 91, 95, 99, 100, 144, 150, 155, 190, 244, 280, 286, 300, 307
נמרוד, 89, 90, 91, 92, 95

ס

סדום, 69, 106, 109, 110, 112, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 165, 170

ע

עץ הדעת, 37, 40, 41, 44, 45, 48, 77
ער ואונן, 286, 287, 293
עשו, 102, 109, 113, 136, 190, 191, 192, 193, 194, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 222, 240, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 256, 258, 262, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 279, 322, 323, 324, 326, 331, 369

פ

פוטיפר, 294, 295, 300, 301, 365
פלשתים, 162, 194, 195, 197, 209
פרעה, 101, 104, 105, 127, 150, 156, 169, 239, 284, 294, 303, 304, 305, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 322, 336, 337, 345, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 367, 375

ק

קטורה, 113, 186
קין והבל, 47, 77

ר

ראובן, 223, 228, 265, 266, 267, 268, 274, 280, 281, 282, 320, 323, 324, 357, 361, 362, 367
רבקה, 134, 164, 168, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 195, 196, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 226, 361, 367
רחל, 206, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 233, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 245, 253, 262, 264, 265, 268, 273, 327, 357, 358, 361

ש

שבת, 34
שכם, 102, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 278, 279, 281, 361
שרה, 104, 119, 124, 125, 126, 133, 134, 135, 136, 150, 151, 152, 155, 156, 159, 160, 162, 169, 174, 175, 176, 184, 186, 187, 196, 226, 236, 367

ת

תמר, 109, 287, 289, 290, 291, 292